ئەخەت تۇردى

ئۇنتۇلغان كىشىلەر

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى

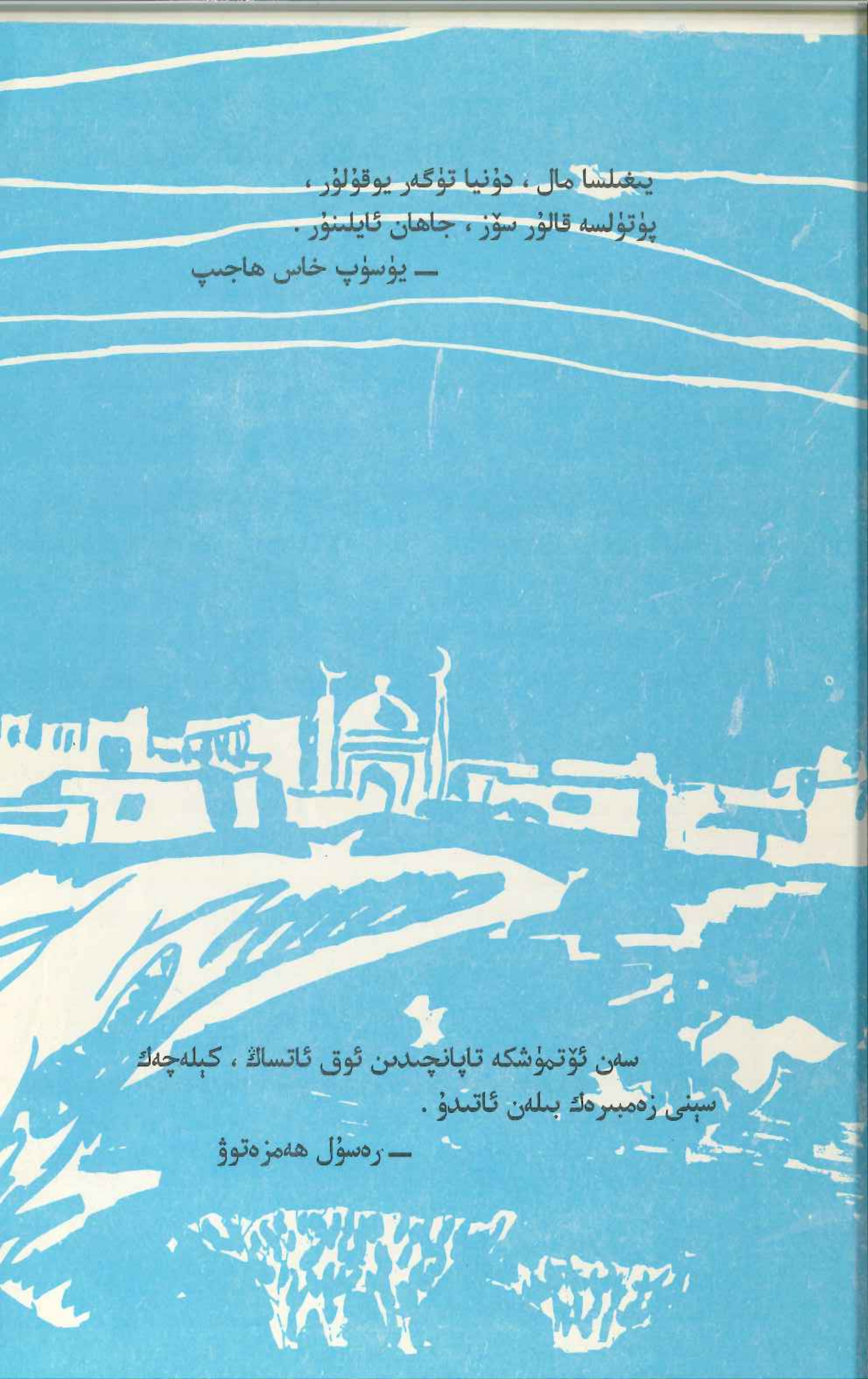

يىغىلسا مال ، دۇنيا تۈگەر يوقۇلۇر ،
پۈتۈلسە قالۇر سۆز ، جاھان ئايلىنۇر .
— يۈسۈپ خاس ھاجىپ

سەن ئۆتمۈشكە تاپانچىدىن ئوق ئاتساڭ ، كېلەچەك
سېنى زەمبىرەك بىلەن ئاتىدۇ .
— رەسۇل ھەمزەتوۋ

ئەخەت تۇردى

ئۇنتۇلغان كىشىلەر

(رومان)

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى

مۇھەررىر : سىيىت زۇنۇن
جاۋابكار مۇھەررىرى : ئابلىمىت ئوسمان

45.107

يازغۇچىدىن

ھەر قانداق كىشى ئەلۋەتتە ئۆز خەلقىنىڭ كۈرىشىنى ئېسىدىن چىقىرىشنى خالىمايدۇ.

يېقىنقى تارىخىمىز ھەققىدە مۇشۇنداق بىر ئەسەر يېزىش ئىشتىياقى مەندە تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ قالدى. بۇنىڭغا ئاتاقلىق سوۋېت قىرغىز يازغۇچىسى چىڭغىز ئايتماتوۋنىڭ مەلۇم ئەسىرىدىكى مۇنۇ سۆزىنى نەقىل كەلتۈرسەم تولىمۇ باب كېلىدۇ:

«تاغلاردا شۇنداق بۇلاقلار بولىدۇكى، يېڭى يول ئېچىلسا بۇ بۇلاقلارغا ئېلىپ بارىدىغان چىغىر يوللار ئەستىن چىقىپ كېتىدۇ، ئۇ ئىسىغاندا يولدىن بۇرۇلۇپ بارىدىغان يولۇچىلار بارغانسىرى ئازىيىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بۇ بۇلاقلارنى يالپۇز ياكى لويلا بېسىپ كېتىدۇ. كېيىن بارا - بارا يولۇچىلارنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمەيمۇ قالىدۇ. ئوت — ئاتەش ئىسسىق كۈنلەردە ئاندا - ساندا بىرەر ئادەمنىڭ ئېسىگە كېلىپ، ئۇسسۇزلۇق تەشنالىسىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن، يولدىن بۇرۇلۇپ، بۇلاق بېشىغا بارسا بارار. يولۇچى كېلىدۇ - دە، ئوت بېسىپ كەتكەن بۇلاقنى ئىزدەپ تاپىدۇ. گىياھلارنى ئاۋايلاپ ئاچىدۇ ۋە ھەيران قېلىپ ‹ئاھ! › دەپ تاشلايدۇ. ئاللىق چاغلاردىن بۇيان ھېچكىم لايلاتمىغان مۇزدەك بۇلاق سۈيىنىڭ تىنىقلىقى ۋە چوڭقۇرلۇقىنى كۆرۈپ ھەيران قالىدۇ، بۇلاقتا ئۇ ئۆزىنىمۇ، قۇياشنىمۇ، ئاسمانىنىمۇ، تاغ - تاشلارنىمۇ كۆرىدۇ ... كۆرىدۇ - دە، شۇنداق جايلارنى بىلمەسلىك گۇناھ، يار - بۇرادەرلەرنىمۇ

بـۇنىڭدىن خەۋەردار قىـلىش كېـرەك ، دەپ كۆڭـلـىدىن ئۆتكۈزۈپ قو-
يىدۇ ...»

شۇنداق ، ئىش ئەنە شۇيەردىن باشلاندى . مەنمۇ سۈيى سۈزۈك ۋە تـاتـلـىق ، كىشلەر ئەستىن چىقىرىپ ، قەدەم ئىزلىرى ئازلاپ قالغان ئەنە شـۇنداق خىلۋەت بۇلاقلارنى ئىزدەپ تاپتىم . ئۇنىڭ سۈيى تەشنا قەلبىمگە شـەربـەت بولدى ، مېنى روھلاندۇردى ، ئىلهاملاندۇردى . ئەمما ، بۇ كۇپايە قـىـلـمـايتتى . مەن بۇ بۇلاقلارنى باشقىلارغىمۇ بىلدۈرۈپ قويۇش نىيىتىگە كـەلـدىم ۋە ئەيـنـى ۋاقـىـتـتـا ، ئاشـۇ بۇلاقلارنى بەرپا قىلغان ، ئاسىرىغان كـىـشـىـلەرنىڭ هازىرغىچە ياشاپ كەلگەنلەردىن بەزىلىرى بىلەن ئۇچراش-تـىـم . ئۇلار هەدېـگـەنـدىلا مـاڭا : «بۇلارنىڭ هەممىسى ئۇنتۇلغان ئىشلار ، ئۆچـكـەن ئىـزلار ... » دېـيـىـشىپ كۆڭلىدىكى ئاللىقانداق مەيۈسلۈكلەرنى بىلدۈردى ...

يـاق ، دۇنـيـادا ئۇنـداق ئاسـان ئۇنتۇلىدىغان ئىش يوق ! ئادەمزات باسقان ئىزلار مەڭگۈ قىممەتلىك ، ئۇنتۇلغۇسىز بولىدۇ !

سۆهبەتداشلىرىم مەقسەتكە يارىشا كۆڭلىنىڭ ئەڭ نازۇك قاتلاملى-رىـدىـكـى سـىـرلىرىنى ئېيتىپ بەردى . كۆمۈلۈپ قالغان بۇلاق كۆزلىرىنى ئاچتى !

شـۇئان مـېـنـىـڭ كۆز ئالدىمدا ئەجدادلىرىمىزنىڭ زۇلمەتلىك تۈن پەردىسىنى يېرىـپ تاشلاپ هۆرلۈك ، ئەركىنلىككە ئېرىشىش ئۈچۈن ئېلىپ بـارغـان جـاپـالـىـق كـۈرەشلىرى ، كېيىنكى ئەۋلادلارنىڭ بەختى ئۈچۈن تـۆكـكـەن ئىسسىق قانلىرى ، يورۇقلۇقنى كۆرۈش ئۈچۈن باسقان سانسىز ئىزلىرى نامايان بولغاندەك بولدى .

مـەن هاياجانلاندىم ، روهلاندىم ، غايەت زور بىر مەنىۋى كۈچ ماڭا تۈرتكە بولدى . مەن ئاخىر شۇ تۈرتكە بىلەن قولۇمغا قەلەم ئالدىم .

«ئۇنـتۇلغان كىشلەر» هېچبولمىغاندا ، 1940 ـ يىللاردىكى كىشلە-

رىمىزنىڭ بېسىپ ئۆتكەن ئەگرى ـ توقاي يوللىرىنى، ئۇنتۇلۇشقا باشلىغان قەھرىمانلىق ئىش ئىزلىرىنى يۈزەكى بولسىمۇ ئەۋلادلارنىڭ ئېسىگە سېلىپ، بۈگۈنكى بەختنىڭ قەدىر ـ قىممىتىگە يېتىشكە تۈرتكە بولار، دېگەن ئۈمىدتىمەن.

لېكىن، بۇ رومان يېزىش ئەسەرگە قەدەم قويۇش يولۇمدىكى بىر ھەۋەس بولدى. شۇنداق ئىكەن، ھەرقانداق بىر ئىش يېڭى باشلانغان چاغدا، نۇرغۇنلىغان كەمچىللىك ۋە سەۋەنلىكلەردىن خالىي بولالمايدۇ. ئۇ جەزمەن ئۇستازلارنىڭ يېتىلىشى، تەنقىدچىلەرنىڭ كۆيۈنۈشى بىلەن ئاستا ـ ئاستا تۈزىتىلىپ تولۇقلىنىپ بارىدۇ.

ئاخىرىدا، مېنى نۇرغۇن يازما ۋە ئاغزاكى ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىگەن، شۇ دەۋردىكى مۇرەككەپ ۋە قانلىق كۈرەشلەرنىڭ ئاكتىپ قاتناشچىسى ھەم تىرىك شاھىدى بولغان ئابدۇۋاقى سەيدۇللا، شېرىپ خۇشتار، ئەمەت بەختى، مەتىمىن قۇربان، ئابلىز ئەبەيدۇللا، قۇربان يىڭجاڭ قاتارلىق پېشقەدەم ئۇستازلارغا چىن كۆڭلۈمدىن مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئاپتورنى ئاشۇ دەۋرنىڭ سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشىغا ئائىت بىر قىسىم ماتېرىياللار بىلەن تەمىن ئەتكەن «شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى» مەجمۇئەسىگىمۇ ھۆرمەت بىلەن تەشەككۈر ئېيتىمەن!

مۇندەرىجە

I باب سەيلىگاھتىكى جۇدالىق 1

II باب ھەپسىدىكى سىرداشلار 19

III باب تۇنجى سان «تاڭ نۇرى» 51

IV باب ئىپپەت قۇربانى 79

V باب ئاخىرەتنىڭ سۈرىتى 110

VI باب يۇلتۇزلار ئويغاق 124

VII باب پاجىئەلىك كېچە 139

VIII باب ئۇنى دەريا قۇتۇلدۇردى 153

IX باب راۋاقتىكى «رازۋېدكا» 167

X باب بۇرۇتقا خاپا بولسا ، ساقال چىقتى 182

XI باب قان بىلەن يۇيۇلغان داغ 197

XII باب بەيتۇللانىڭ شىپالىق دورىسى 219

XIII باب يېشىل توغ 234

XIV باب قاچقۇن 247

XV باب «شېھىت مازار» 253

XVI باب چىلتەنلەر نامايىشى 273

XVII باب توغراقلار چاۋاك چالدۇ 290

XVIII باب سىرلىق ئەۋلىيا 307

XIX باب ئاھ ، گۈزەل ! 324

XX باب ئۇلار قۇچاقلاشتى 343

XXI باب تۇنجى جەڭ 355

XXII باب سانسز قەبرىلەر 375
XXIII باب جادۇ ئالدىدا 386
XXIV باب ئۇلار تاڭنى كۆرەلمىدى 401
XXV باب بۇ بابنىڭ مەزمۇنى ئىچىدىكى گەپتە 414

I باب سەيلىگاھنىڭ جۇدالىق

بوغۇزلايمەن دېسە قويمۇ تېپىرلايدۇ.
— ئۇيغۇر خەلق ماقالى

1

ھەر يىلى ئۆرۈك پىششىقىدا بولىدىغان «ھەزرەت سەيلىسى» بۇ قەدىمىي، ئەزىز شەھەرنىڭ ئەنئەنىۋى بايرىمى ھېسابلىناتتى. بۇ كۈنلەردە ھاياتىنىڭ پۈتۈن خۇشاللىقى، تۇرمۇشىنىڭ جىمى شاۋقۇن ـ سۈرەنلىرى خۇددى بىر دەملىككە بۇ يەرگە كۆچۈپ كەلگەندەك، كىچىككىنە ھەزرەت يېزىسى قايناپ كېتەتتى. ئۇزۇن چاپانلىرىنى دولىسىغا غېرىبچە تاشلىغان تاۋاپچىلار، مەيە، سىگلولاردا شەھەردىن چىققان سەيلىچىلەر گىرەلىشىپ ئاجايىپ بىر ئادەم ئېقىنىنى پەيدا قىلاتتى. سەيلىگاھنىڭ بۇ كۈنلەردىكى تۇرمۇشى خۇددى مىڭ تارىلىق سازغا ئوخشايتتى، ئۇنىڭ ھەربىر تارىسىدىن ئۆزگىچە خاس ئاۋاز چىقاتتى، گىرەلىشەتتى، ماسلىشاتتى، جور بولاتتى ...

بۇ گۈن ھاۋا يەنە ئوچۇق بولدى. قۇياش ئوت چاچرىتىپ كۆتۈرۈلدى، گۈل بەرگىلىرىدىكى شەبنەملەر جۇلالاندى، ئۇلار خۇددى كەپتەرنىڭ كۆزىدەك دانە ـ دانە بولۇپ تىترەشكە باشلىغاندا، كۆك، قىزىل لەپە تارتىلغان ئات ۋە ئېششەك ھارۋىلىرى ھەزرەت يولىدا پەيدا بولدى، ئۇلار يول تالىشىپ، توپا توزىتىپ، توختىماي چېپىشاتتى. ئا-

لىپتە بىزەلگەن بىر مەپە رەستىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتۈپ، ھەشەم - دەرەم بىلەن يولغا چىقتى. مەپىكەش 50 ياشلار ئەتراپىدىكى تازچىراي ئادەم ئىدى، كىشىلەر ئۇنى «ئامبال تاز» دەيتتى. ئامبال تازنىڭ مەپىسى ھەقىقەتەنمۇ ئازادە ئىدى، تۆكلىرى پارقىراپ تۇرىدىغان چىلان تورۇقنىڭ قۇلىقىغا قىزىل دۇردۇندىن لىنتا باغلانغان، لىنتىنىڭ ئۇچىغا ئۇششاق تۈچ قوڭغۇراقلار ئېسىپ قويۇلغان، ئاتنىڭ ماڭلىيىغا بولسا، قەھرىۋا ھەم كۆزمۇنچاقتىن ئىككى تىزىق مەزەڭگە ئېسىلغان ئىدى. سىمىز ئاتنىڭ ساغرىسىدىكى يېشىل، قىزىل چۇپۇردىن گۈل تۇگۈلگەن لەندازىغىمۇ كىچىك جەز قوڭغۇراقلار بېكىتىلگەن ئىدى. ئامبال تاز ئاشۇ سۆلەتلىك مەپىسىنى جالداگشتىپ ھەيدىگىنىچە غولغۇن ئىچىگە كىرىپ كەتتى. ئۇ چىلان ساپلىق ئۇزۇن قامچىسىنى ئاتنىڭ بېشىدا ئوينىتىپ، لەرزان قاس چىقىرىپ، بۆرە يۇرۇشىدە كېتىۋاتقان ئاتنىڭ يېنىدا سوكۇلداپ ماگاتتى. ئۇنىڭ تۆگە تاپىنىدەك يوغان، قاپقارا توگرا باسقان يالاڭ ئاياغ پۇتلىرى خۇددى پىچاقتا كېسىۋەتكەندەك تىلىم - تىلىم يېچىلىپ كەتكەن ئىدى...

ئالدىغا كۆك لەمبۇقتىن پەردە تارتىلغان مەپە ئىچىدە ئىككى ئادەم ئولتۇراتتى، ئۇلارنىڭ ياش قۇرامى، بوي - تۇرقى ئانچە پەرقلەنمەيتتى. ھەر ئىككىلىسى قىرانلىق يېشىدىكى ئوتتۇرا بوي ئادەملەر ئىدى. ئۇچىسىغا لىغىرلاپ تۇرغان ئاق پاگچۇ كۆگلەك، بېشىغا مانپۇ دوپپا كىيىۋالغان ئالتۇن چىشلىق، ئاق سىرىق يۈزلۈكى ھاپىز خوجا بولۇپ، كىشىلەر ئادەتتە «ھاپىز جۇيجاڭ» دەپ ئاتايتتى. ئۇ، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئىدى، بوگۈن پۇقراچە كىيىنىپ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئۇ-چۈن سەيلىگە چىقىپ كېتىۋاتاتتى. ھاپىز خوجا بوي - بەستى كېلىشكەن ئەرلەردىن بولسىمۇ، لېكىن توشقان كالپۇكى ئۇنىڭ يۈز كېپ-تىسىنى بىر قىسما بۇزۇپ تۇراتتى. ئۇ، بۇ كىچىككىنە پۇچۇقنى يوقىتىمەن دەپ بۇرۇتمۇ قويۇپ باقتى، لېكىن ئۇنىڭ سارغۇچ، شالاڭ بۇرۇتلىرى بۇ ئەيىبىنى تولۇق يوشۇرۇپ كېتەلمىدى. يەنە بىرسىنىڭ ئىسمى قاسىم كاناي بولۇپ، سەپكۈن يۈزلۈك، مولۇنكۆز بۇ ئادەممۇ يېقىندىن بېرى

كىشىلەرگە تونۇلۇۋاتقان ئالاھىدە «قولاق» لارنىڭ بىرسى ئىدى .

مەيىننىڭ ئىچى دىمىق بولۇپ كەتتى ، ئۇلار تىنجىقتى ، تەرلىدى ، شۇنداق بولسىمۇ پەردىنى ئاچمىدى ، قاسىم كاناي غاز پىيىدىن ئىشلەنگەن ئاق ۋە يۇمشاق يەلپۈگۈچ بىلەن ھاپىز خوجىنى پۇشۇلداپ تۇرۇپ يەلپۈشكە باشلىدى . مەيە تىقما ـ تىقماق ئارىسىدا قالدى ، ئامبال تاز كىشىلەرگە ۋار ـ ۋار ۋارقىرايتتى ، چىلان تورۇق كۆپۈككە توشقان ئېغىز دۇرىقىنى غۇچۇرلىتىپ ، تېزگىن سىيىرىپ ئالدىغا چاپچىيتتى . دەل شۇ چاغدا بىر يىگىتنىڭ غۇدۇرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى :

ــ ھەي ، قارىغۇمۇ سەن !؟ مەيەڭنى كۆزۈڭگە قاراپ ھەيدە !

يول ماڭالماي ئاچچىقى كېلىپ تۇرغان ئامبال تازمۇ غەزەپ بىلەن چالۋاقىدى :

ــ قاراپ ھەيدىمەي بېشىڭغا ئات سالدىممۇ ؟! سەنمۇ مىدە خىيىچىردەك سۈركەلمەي نېرى تۇر !...

يىگىتنىڭ جۇدۇنى تۇتتى :

ــ قارا ، ماۋۇ مامكاپ تازنى ! مەن ناماقۇل دېيىشتە يوق ، يەنە كىندىكىدىن چىقىرىپ ۋارقىرايدا ! ھېلى بىكار ...

شۇ تۇرقىدا ئۇلارنى مەيلىگە قويۇپ بەرسە ، بىر ـ بىرىنىڭ يېغىرىغا تەگكۈدەك گەپلەر بىلەن راسا بىر قەپەس ئېلىشقان بولاتتى ، لېكىن ئارىلىقتا بىر قىزنىڭ يىلىنغاندەك ئاۋازى قىستۇرۇلدى :

ــ باتۇق ، بولدى قىلىڭە ، ماڭايلى ...

قىزنىڭ گېپى تۈگە ـ تۈگىمەي مەيىننىڭ پەردىسى ئازراق قايرىلدى ، ھاپىز خوجا تۇمشۇقىنى يېرىم چىقىرىپ پەسكە قارىدى ، ئۇنىڭ ئالدىدا ئىككى تونۇش چىراي تۇراتتى : «ئوھوي !... باتۇق ، ئاققىز !... ــ ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە ئاستا شىۋىرلىدى ، ــ بۇگۈن بىزنى خۇدا ئۇچراشتۇرۇپتۇ ـ دە ! سەيلىمىزمۇ ئامەتلىك بولغۇدەك !...»

باتۇق 25 ياشتىن ھالقىغان ، بەستى كېلىشكەن ، پالۋان قامەت يىـ

گىت ئىدى . بۇگۈن ئۇنىڭ چاچ ـ ساقاللىرى پاكىز قىردۇرۇلغان ، يېشىل شايىدىن تىكىلگەن شاپاق دوپپىسى تەر قۇيۇلۇپ تۇرغان بېشىغا چاپلىشىپ كەتكەن ، ئۇزۇن خەسە كۆڭلىكىنىڭ بىر پېشىنى كۆك بەلۋې غىغا قىستۇرۇۋالغان ئىدى . باتۇقنىڭ قۇرغۇي بۇرۇنلۇق يۇملاق يۈزى ئاپتاپتىن قىزىرىپ ، تەرلەپ ـ تەپچىپ تۇراتتى .

ئاقىقىز ئەمدى 19 ياشلارغا كىرگەن ، قاش ـ كۆزى جايىدا ، ئوماق قىنا چوكان ئىدى . بۈگۈن ئۇ زىلۋا بويىغا قومچاق گۈللۈك تۇخۇم سىرىقى چىتتىن كۆڭلەك كىيىۋالغان بولۇپ ، تاۋاپ ۋە سەيلە ئىشقىدا تېپچەكلەپ تۇراتتى ...

ئامبال تاز باتۇقنىڭ گېپىدىن گۇرەنلىرىگىچە قىزىرىپ ، ئەلەمدىن پاسسىدە يېرىلىپ كەتكۇدەك بولدى . ئۇ ئەمدى چىڭقىلىپ ، تۇرۇلۇپ راسا بىر سوقىقا بېرەي دېگەندە ، مەپىنىڭ ئىچىدىن بۇيرۇقتا ئوخشاش قىسقىغىنا ئاۋاز كەلدى :

— تېمە تۇرسەن ، تېز ماڭ !

ئامبال تازنىڭ سۆلەتلىك مەپىسى يۇرۇپ كەتتى . تۇرۇق ئاتنىڭ بويىنىدىكى جەز كولدۇرمىنىڭ زىل ۋە بوم ئاۋازلىرى ئۆزئارا سىڭىشىپ خۇددى ساپايى سوققاندەك جاراڭشىپ كېلەتتى .

2

ئاقىقىز بۈگۈن خۇشاللىق ۋە ھاياجاندىن بەئەينى نالە گۈلدەك رەڭلىنىپ كەتكەن ئىدى . ئۇ قاراپ تويمايتتى ، ئاڭلاپ قانمايتتى . جىمى ئادەملەر ئۇنىڭغا تونۇشتەك ، ھەممە نەرسە يېڭى ۋە گۈزەلدەك كۆرۈنەتتى . ئۇ ئازغىنىشىپ كەتمەسلىك ئۈچۈن ، باتۇقنىڭ بەلۋېغىنىڭ بىر ئۇچىنى تۇتۇۋېلىپ نۇرغۇن يەرلەرنى ئايلاندى . ئاپئاق خوجا مازىرىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە سۇر بېسىپ توختىدى ، ھەيۋەتلىك ، يوغان كۆك دەرۋازا بېشىدىكى سىرلىق كاھىشقا ئەرەبچە ھەم پارسچە قىلىپ «پەيزىلئەنۋار» دەپ

خـەت ئويۇلغان بۇ كاتتا مازارنى ئۆزىگە ئوخشاش مىڭلىغان نادان كىشىلەر قـاتـارىـدا تاۋاپ قىلدى ، كەڭ ۋە سۈرلۈك گۈمبەز ئىچىدىكى 72 كىشىنىڭ جەسـىتى قويۇلغان چوڭ ـ كىچىك 58 قەبرىنى ھازىدارلىق ، مىسكىنلىك قـىيـاپـەتـتـە بـىـرمـۇبىر يوقلىدى ، قەبرە ئۈستىگە يېپىلغان يوپۇقلارنىڭ ئۈچـىـنـى يـۈزىـگە سۈرتتى . ئاپئاق خوجا ياتقان يېشىل كاھىشلىق يوغان قـەبـرىـنىڭ ئالدىغا كەلگەندە بېشىنى ئېگىپ ئۇزاق سۈكۈتتە تۇردى ، كۆز يـېـشـى قـىلدى ، كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يېرىدىن چىقىرىپ تىۋىندى ، ئاۋۋال بـاتـۇقـنـىـڭ ، ئانـدىـن ئۆزىنىڭ بەختىنى تىلىدى ، ئاخىرىدا خۇدانىڭ 99 سـىـپـاتـىـنى شىپى كەلتۈرۈپ ، سوغۇق قەبرىسىمۇ نادانلارنىڭ ئەقىدىسىنى باغلىۋالغان بۇ زاتنىڭ ئۆزلىرىگە پاناھ بولۇشىنى تىلىدى ...

كـۈن پـېـشـىن بولغان ئىدى ، باتۇق بەش دانە گۆشگىردە ئالدى ، بـەلـۋىغىنى يېشىپ «شەربەت كۆلى» نىڭ بويىغا داستىخان قىلىپ يايدى ، مـۇگـدىـشـىـپ ئولتۇرۇپ غىزالاندى ، شەربەت كۆلىنىڭ «زەمزەم» سۈيىنى ئۇچۇملاپ ئىچىپ ئۇسسۇزلۇقنى قاندۇرۇشتى .

ــ بـاتـۇق ، قارىغىنا ، ــ دېدى ئاققىز قولىنى سارغۇچ رەڭدە جىمىرلاپ تۇرغان سۇغا چىلاپ تۇرۇپ ، ــ شەربەت كۆلىنىڭ سۈيى نېمىشقا باشقا سۇلارغا ئوخشاشمايدۇ ؟

باتۇق تەمتىرىمەيلا جاۋاب بەردى :

ــ شـەربـەت كـۆلـىـنىڭ سۈيى ئادەتتىكى سۇ ئەمەس ، ئاققىز ، بۇ ئۆزى زەمـزەم . بـۇ كـۆلـنـىـڭ تۆۋى يوق ، ئۇنىڭ ئىچىدە ھەزرىتى ئاپئاق خـوجـامـنـىـڭ مۇئەللەق تۇرغان بىر ھۇجرىسى بار ، ئۇ كىشى ھەر كۈنى بـەش قـېـتـىـم قەبرىسىدىن قوپۇپ ، يەر ئاستى يولى بىلەن مۇشۇ كۆلنىڭ ئـىـچـىـدىكى ھۇجرىسىغا كېلىپ ، غۇسۇل تەرەت ئالىدۇ ، شۇ ئۇلۇغ زاتنىڭ قولى تەگكەچكە ، بۇ كۆلنىڭ سۈيى تاتلىق ، شەربەت !

بـاتـۇق يـەنـە نېمىلەرنىدۇر دېمەكچى ئىدى ، ئاققىزنىڭ ھەيرانلىق ئىلكىدە تىترەۋاتقان ئاۋازى گەپنى بۆلۈۋەتتى :

ــ باتۇق ، سەن نۇرغۇن نەرسىلەرنى بىلىدىكەنسەن ـ ھە ؟

باتۇق ئاقىزنىڭ قان تەپچىرەپ تۇرغان ئاناردەك يۈزىگە، ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغان ھېرىسمەن كۆزلىرىگە قارىدى، ئۇنىڭ قاپقارا دۈگىلەك كۆزلىرى خۇشال، ئوتلۇق ئىدى ۋە بالىلارنىڭكىدەك غۇبارسىز پارقىرايتتى.

— كىچىك چېغىمدا دادام سۆزلەپ بەرگەن، — دېدى باتۇق ئاز - تولا كۆرەڭلىك يوشۇرۇنغان بىرخىل تەلەپپۇزدا، — شۇ چاغدا دادام بىلەن ئىككىمىزمۇ مۇشۇ تېرەكنىڭ تۈۋىدە ئولتۇرغان ئىدۇق...

— بىزنىڭمۇ مۇشۇ كۆلدىكى مۇئەللەق ھۇجرىغا ئوخشاش بىر ماكانىمىز بولغان بولسا قانداق ياخشى بولاتتى - ھە ؟! — دېدى ئاقىز مۇڭلانغان ھالدا، — ئۇ چاغدا ھېلىقى ناكەس قېرى ھەممەمبەگمۇ، ئۇنىڭ كۈچۈكى سېرىق جوھۇتمۇ ئۇ دۇنيا - بۇدۇنيا بىزنى تاپالمايتتى.

باتۇق ئاقىزنىڭ سوغۇق، ھۆل قولىنى كەڭ ئالقىنى ئوتتۇرىسىغا ئېلىپ سىيلىدى ۋە خۇددى كىچىك بالىنى بەزلىگەندەك ئۇمۇلدۇرۇپ دېدى:

— ئاقىز، كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما، «ھەركىم ئۆز ئۆيىدە پادىشاھ» دېگەن گەپ بار. بىزنىڭ ھازىرچە تۇتقان ئۆيىمىز بولمىسىمۇ، لېكىن كەڭ ئاسماننىڭ ئاستى بىزنىڭ ماكانىمىز، نەگىلا بارساق دوستىمىز، قېرىندىشىمىز، پاناھىمىز بار!

ئۇلار يەنە ئايلاندى، ئايلىنىپ يۈرۈپ چوڭ مەسچىتنىڭ ئالدىغا ئادەم يىغىۋاتقان نامدار بىر مەدداھنىڭ قېشىغا كېلىپ قالدى. بېشىغا دەستار ئوراپ، چىۋىق يوللۇق بەقەسەم چاپان ئۈستىدىن ئەنجانچە چېكمەن رومال باغلىۋالغان ساقاللىق بۇ مەدداھ خېلى سالاپەتلىك كۆرۈنەتتى، ئۇ ئىككىلەپ - ئۈچلەپ يىغىلىشقا باشلىغان كىشىلەرگە قاراپ سول قولى بىلەن قۇلىقىنى تۇتقىنىچە لەرزان ئاۋازدا نەئەد ئوقۇدى:

ئى شەمشادى قەدەر،

مەرىكى ھەررايى ھالامەت.

زۇلفىگە زىيادۇر ،
غەۋغايى قىيامەت ...

ئۇنىڭ ساز ، يېقىملىق ئاۋازى ئەتراپتىكى كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتتى ، ئادەملەر بارا ـ بارا كۆپىيىپ گىرە بولدى . ئەمدى مەدداھنىڭ ئۇدۇلىدا يەكتىنز بولۇپ ئولتۇرغان ئورۇق ، ياشانغانراق بىرسى ئاۋازىنى سوزۇپ دوست تارتقاندىن كېيىن ، كىشىلەرنى تېخىمۇ مەھلىيا قىلىش غەرىزىدە مەدداھتىن تېپىشماق شەكلىدىكى بىر سوئالنى سورىدى :

ــ تەقسىر ، ئوندىكى ئوغلاق ، يىگىرمىدىكى بۆرە ، ئوتتۇزدىكى تۈلكە ، قىرىقتىكى يولۋاس ، ئەللىكتىكى نوختى ، ئاتمىشتىكى توختى ، يەتمىشتىكى توخى ، سەكسەندىكى سوفى ، بۇ نېمىدۇر ؟

مەدداھ قاپقارا ساقىلىنى سىيپاپ ، سېھرىي كۈچكە تولغان پارقىراق كۆزلىرىنى كىشىلەر توپىغا ئاغدۇردى ، ئاندىن ئارىدەك قوللىرىنى ئالدىرىماي ئالدىغا سوزۇپ شېرىكىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەردى :

ــ ئى يارەن ، ئاڭلىمىدىم دېمەڭ : ئادەم ئونغا كىرگەندە ئوغلاق بولىدۇ ، غەرەز ئۇقمايدۇ ؛ يىگىرمىگە كىرگەندە بۇرنى كۆپىدۇ ، ياخشى ـ يامانىنى پەرق ئەتمەيدۇ ، بۆرە مىجەز بولىدۇ ؛ ئوتتۇزغا كىرگەندە ئەقىلگە كىرىدۇ ، تۈلكە مىجەز بولىدۇ ؛ قىرىققا كىرگەندە ، ئادەم مېڭىسىنىڭ تۆت چانىقى تولىدۇ ، بەرجەس بولىدۇ ، يولۋاس بولىدۇ ؛ ئەللىككە كىرگەندە ، ئۆلۈمنىڭ نۇقتىسى سېلىنىدۇ ، ياشلىقتىكى ھاۋايى ـ ھەۋەستىن قالىدۇ ؛ ئاتمىشقا كىرگەندە ، ئادەم ھەممە ئىشتىن توختايدۇ ، ياشلىقتا تەھسىن ئېيتىدۇ ، ئۆلۈمنى كۈتىدۇ ؛ يەتمىشكە كىرگەندە ، كېچىسى ئۇيقۇسى كەلمەيدىغان توخۇ مىجەز ، ئاخىرەتنى ئويلايدىغان بولىدۇ ؛ سەكسەنگە كىرگەندە ، ملىڭ ئىككى ئاينىڭ جامالىنى كۆرىدۇ ، بۇ ئادەمگە دوزاخ ئوتى ھارامدۇر !

ــ ھەق دوس !...

ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق دوس تارتىلدى ، ئارقىدىن يەنە سوئال

سورالدى :

ــ تەقسىر ، يەتتە ئىقلىم ، 18 مىڭ ئالەمدىكى بىر ـ بىرىگە ئەڭ ئامراق نەرسە قايسىدۇر ؟

جاۋاب ناھايىتى قىسقا ھەم تېز بولدى :

ــ بوۋاق پوسمىغا ئامراق ،
قېشى يوق ئوسمىغا ئامراق ،
قارا قىز سوپۇنغا ئامراق ،
تۇل خوتۇن شۇمەككە ئامراق ،
بويتاق تويغا ئامراق ،
پاكار بويغا ئامراق ،
چولاق چاۋاكقا ئامراق ،
توكۇر ئۇسسۇلغا ئامراق ،
قارىغۇ يولغا ئامراق ،
گاچا سۆزگە ئامراق !...

مەدداھنىڭ ئاۋازى رىتىملىق ، دېگەنلىرى قىزىقارلىق ئىدى ، خېلى يىراقتىكى كىشىلەرمۇ ئۇنىڭ ياڭراق ئاۋازىنى ئاڭلاپ بۇ تەرەپكە ئېقىشقا باشلىدى . ئەمدى سوئال ـ جاۋاب چۈش ۋە چۈش تەبىرلىرى ئۈستىگە يۆتكەلدى :

ــ تەقسىر ، بىر ئادەم قوغۇن يەپ چۈش كۆرسە تەبىرى قانداق بولغاي ؟

ــ شۇ ئادەمگە ھەزرىتى مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن مەدەت بولغاي .

ــ بىر ئادەم چۈشىدە كەپتەر كۆرسە نېمە بولۇر ؟

ــ ئول كىشىنىڭ پەرزەنتى ئالىم بولۇر .

ــ ئەگەر بىرسى چۈشىدە لاچىننى كۆرسە نېمە بولۇر ؟

ــ ئول كىشىنىڭ پەرزەنتى باتۇر بولۇر .

ــ ئەگەر بىرسى چۈشىدە بۇلبۇلنى كۆرسە نېمە بولۇر ؟

ــ ئول كىشىنىڭ پەرزەنتى نەغمىكەش بولۇر .

....

ئادەملەر تېخىمۇ كۆپىيىپ چوڭ دائىرىلىك بىر هالقا بولدى . مەدداھ ئەمدى رەسمىي ۋايىغا يەتكۈزۈشكە ئۆتتى . بىلىكىدىكى رومالنى يېشىپ تاشلىدى ، مەيدىسىنى ئاچتى ، شۇ تۇرقىدا ئۇ قىيما - چىيما بولۇشقا تەييار تۇرغان تەلۋە ئاشىققا ئوخشايتتى . ئۇ جان - جەھلى بىلەن بېرىلىپ ، چىڭقىلىپ سۆزلەشكە باشلىدى . ئۇنىڭ مانا ئەمدىكى بايانى ھەزرىتى ئەلى توغرىسىدىكى قىسسە ئۈستىدە بولۇۋاتاتتى . مەدداھنىڭ قوۋۇزىنى كۆپتۈرۈپ ، تۈكلىرىنى چاچرىتىپ ، پۈتۈن زېھنى بىلەن سۆزلەۋاتقان قىسسىسى كىشىلەرنى گاھ خۇشال قىلسا ، گاھ ھاڭ - تاڭ قالدۇراتتى ، گاھ كۈلدۈرسە ، گاھ يىغلىتاتتى ، بەزىدە ھەتتا پىچاقلىرىنى قولغا ئالغۇزۇپ ئادەم ئۆلتۈرگۈسىنى كەلتۈرەتتى ؛ بەزىدە بولسا ، تازىم قىلىپ چوقۇندۇراتتى ، جېنىنى قۇربان قىلغۇدەك ھالغا كەلتۈرۈپ قوياتتى ؛ توخۇ يۈرەكلەرنى باتۇر ، شەھۋانىي بۇزۇقلۇقلارنى ئېپپەت - نومۇسلۇق قىلىۋېتەتتى ؛ بەزىدە بولسا ، شەپقەتسىزلەرنى سەممىي - مۇلايىم ، مۆرىمەس - لەقۋالارنى سۆزمەن ، چېچەن قىلىۋېتەتتى ...

مەدداھ شۇنداق بېرىلىپ كەتكەن ئىدىكى ، بىر دەم قولىقىنى تۇتۇپ ، ئاسمانغا قاراپ نەزمە ئوقۇيتتى ، بىردەم بېشى يەرگە تەگكۈچە ئېگىلىپ كىملەرگىدۇ ئېھتىرام بىلدۈرەتتى ، بىردەم سول قولىنى مەيدىسىگە قويۇپ ئوڭ قولى بىلەن شاپىلاقلاپ ئۆز سۆزىگە جان كىرگۈزەتتى ...

مەدداھنىڭ ئاغزى كۆپۈكلەندى ، باش - كۆزىدىن تەر قۇيۇلدى ، كۆيۈك ئاپتاپتىن مىستەك قىزغۇچ تۈس ئالغان يۈزى يېلىنجايتتى . ئۇ ، باتۇق بىلەن ئاققىزنى جەلپ قىلىۋالغان ئىدى ، بولۇپمۇ ئاققىز باتۇقنىڭ دالدىسىدا مۆكچىيىپ ئولتۇرۇپ ، ئوڭ قولى بىلەن ئېڭىكىنى تىرەپ ، پۈتۈن ۋەسلى بىلەن مەدداھنىڭ قىسسىسى ئىچىگە كىرىپ كەتتى . مەدداھنىڭ سۆزمەنلىكى ، خۇش نەپەس ئاۋازى ، چاققان ھەرىكىتى ئاققىزنى ھەيران قالدۇردى . باتۇقمۇ قىمىر قىلماي زوقلىنىپ ئولتۇردى ،

مەدداھ ئۇنى ھەزرىتى ئەلى بىلەن بىرگە جەڭگە ئەكىرىپ كەتكەن ئىدى . ئۇ ئۆزىنى بىردەم كەربالا چۆللىرىكى قىلىچ ـ نەيزىلەرنىڭ ئىچىدە ، بىردەم ئوھۇت تېغىدىكى ① قىقاس ـ چۇقانلار ئارىسىدا كۆرەتتى ...

مەدداھ قىسسىنىڭ ئاخىرىنى تۆۋەندىكى نەزمە بىلەن چۈشۈردى :

يەتتە ياشتا خەلق ئىچىدە ئۆزىنى بىلدۈرگەن ئەلى ،
تەھتۇ مازۇ بىرلە تاغنى تەھتىدىن ئۈزگەن ئەلى ،
ئول خۇدانىڭ شىرىدۇر ، ئەرش ئۈستىگە چىققان ئەلى ،
ھەر غازاتتا ئىسمى ئەزىم ئايەتىن بىلگەن ئەلى .

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ دۇئاغا قول كۆتۈردى :

ــ ئەي ، خۇدانىڭ مۆمىنلىرى ، ئۇلۇغ ئىسمى ئەزەمنىڭ ھەققى ـ ھۆرمىتى ، ئۇلۇغ ھەزرىتى شاھى مەردانىنىڭ ھەققى ـ ھۆرمىتى يولىدا قولۇڭنى دۇئاغا كۆتۈرگىن : قىرىق خېنىم ، قىرىق بىر خېنىم ، قىرىق چىلتەن ، يەتتە سۇلتان ، تۆت چارىيا ، توقسان توققۇزمىڭ مازايى ـ ماشايىق ، تۆت يۈز پەيغەمبەر ، ئوتتۇز ئۈچ مىڭ ساھابىلار ، مەغرىبتىن ـ مەشرىققىچە ، يەمەندىن ـ يەسەرگىچە ، تۆت گىرداب ، سەككىز قىرغاقنى بېسىپ ياتقان ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالارنىڭ ، شېھىد ـ غازىلارنىڭ روھىناتىغا ، يەرۇ ئاسماننى بېسىپ ياتقان مەزلۇم ـ ئەزىزلەرنىڭ روھىناتىغا ، كەربالادا شېھىد بولغان ئىككى شاھزادىنىڭ روھىناتىغا تەگسۇن ، ئامىن ! «ئامىن» دەپ دۇئاغا قول كۆتۈرگەن بەندەڭنىڭ ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا يۈزىنى يورۇق ، مەرتىۋىسىنى زىيادە قىلغايسەن ! ئامىن ، ئامىن ! ... يۈزىنى قىبلىگە قىلىپ دۇئاغا قول كۆتۈرگەن ھەربىر ئوغۇل بالىدىن بىر دانە قىزىل تىزا سورايمەن ، ئامىن ! ...

مەدداھنىڭ ئاغزى گەپتە بولغىنى بىلەن كۆزى جامائەتتە ئىدى ، ئۇ ناھايىتىمۇ تۈيغۇنلۇق بىلەن كىملەرنىڭ يانچۇقىنى كولاپ پۇل بەرمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى ، كىملەرنىڭ بېشىنى ئىچىگە تىقىپ غىپپىدە

---

① ئوھۇت تېغى ــ مەدىنىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى بىر تاغنىڭ نامى . ئەينى چاغدا ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بۇ يەردە مۇشرىكلار بىلەن جەڭ قىلغان .

كەتمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى يەر ئاستىدىن كۆزىتىپ تۇراتتى ، پۇل بەرمەي كېتىۋاتقانلار بىرئاز كۆپىيىۋىدى ، ئۇ دەرھال ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ ، زەردە بىلەن نەزمە ئوقۇدى :

دۇئادىن يۈز ئۆرىگەن مۇختارى بولغاي ،
تېنى ئەبلەخ ، ئۆزى ئىپلاسى بولغاي .
دۇئاغا يارى بەرسە ھەربىر مۇسۇلمان ،
ئۆلەر ۋاقتىدا تاپقاي نۇر بىلەن ئىمان ...

كېتىۋاتقانلار تەمتىرەپ قالدى ، بەزىلەر چاندۇرماي ئارقىسىغا يېنىپ يانچۇقىنى كولىدى ...

باتۇق بىلەن ئاقىز ئەڭ ئاخىرىدا ئورنىدىن تۇردى ، باتۇق شاپاق دوپپىسىدىن تەردە ھۆللىنىپ كەتكەن ئىككى قىزىل تىزىنى ئاستا سۇغۇرۇپ ، بىرىنى ئۆزىگە ، بىرىنى ئاقىزغا ئاتاپ مەدداھنىڭ ئېتىكىگە تاشلىدى ، مەدداھ شۇ ھامان قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ تەھسىن ئوقۇدى :

— رەھمەت ئوغلۇم ، سەدىقە قىلغان قولۇڭنى خۇدايىم سەككىز جەننەتكە سالغاي ، خۇدايىم چىققان دۆۋەڭنى ئېگىز ، ئۆزۈڭنى ئىككى دۇنيا ئەزىزى مۇكەررەم قىلغاي ، ئامىن ! ...

ئۇلار يەنە ئايلاندى ، سەيلە ئاجايىپ قىزىپ كەتكەن ئىدى . ھاۋانىڭ ئىسسىقلىقى ، ئادەمنىڭ كۆپلۈكى ، چاڭ ـ توزاننىڭ قويۇقلۇقىدىن دەم ئېلىشمۇ قىيىن ئىدى . ئۇلار باققال بازىرىغا كەلدى ، مەي بولۇپ پىشقان ئاق ئۆرۈكتىن تويغۇچە يېدى ، ئارقىدىن دوغ ، جۇلاپ ئىچتى ، يەنە ماڭدى ، ئايلاندى . چوڭ جۈمە مەسچىتىنىڭ يېنىغا كەلگەندە ، مەسچىت دەرۋازىسىنىڭ چېتىدە ئولتۇرغان بىر رەمچى ئۇلارنى چاقىردى :

— باللىرىم كېلىڭلار ، كۆزۈمگە ئىسسىق كۆرۈنۈۋاتىسىلەر ، پال ئېچىپ باقاي .

ئۇلار رەمچىنىڭ ئالدىغا كەلدى ، ئاقىز ئۆزىگە رەم سالغۇزماقچى بولدى . بېشىغا كونا سەللە ئورىغان ، ساقاللىق رەمچى قولىدىكى ئۇزۇن تەسۋىنى تېز ـ تېز سىيرىپ ئاللىقانداق بىر ئايەتنى پىچىرلاپ ئوقۇدى ۋە

ئاخىرىدا ئۇنلۇك قىلىپ : «مېنىڭ پالىم ئەمەس ، ھەزرىتى دانىيال ئەلەيـ ھىسسالامنىڭ پالى بولغاي ئىلاھا ئامىن !» دەپ دۇئا قىلدى - دە ، ئاندىن ئالدىدىكى مەللە پالاسنىڭ ئۈستىگە يېيىلغان بىر پارچە سامان قەغەزگە قىرىنداشنى ھۆلدەپ تۇرۇپ چېكىت قويۇشقا باشلىدى ، چېكىتلەر خۇددى تۆت مىسرالىق شېئىردەك تۆت يەرگە تىزىلدى ، ئۇنىڭدىن ئاخىرىدا 16 قۇرلۇق چېكىتلىك سىزىقلار كېلىپ چىقتى . پالچى ئەمدى ئۇنى بىر - بىرىگە جۈپلەپ ، جۈپ ۋە تاققا ئايرىدى ، ئاندىن ھەر بىرسىگە ئۆزى بىلىدىغان غەلىتە بەلگىلەرنى قويۇپ چىققاندىن كېيىن ، خالتىلاشقان قاپىقىنى لەپپىدە كۆتۈردى ، كۆزلىرى چىملىدىدى ، خۇنۇك چىرايىغا سۈس كۈلكە يۈگۈردى .

— ئەي پال ئىگىسى ، بىلگىل ، ئاگاھ ۋە دانا بولغىنكى ، ساڭا ھەزرىتى ئىبراھىم خەلىلۇللانىڭ پالى كەلدى ، — دېدى ئۇ تەنتەنىلىك ئاۋازدا ، — بۇ پال ناھايىتى مۇبارەكتۇر ، تەلەپ ، ئىقبالىڭ بەلەندۇر ، ھەر ئىشقا قەدەم قويساڭ خەيرلىكتۇر . قىزىم سەندە كېسەل بار ، لېكىن كېسەللىك ئىشق كېسىلىدۇر ، مەشۇقىڭدىن ۋاپا كېلۇر ، ئۆمرۈڭ ئۇزاق ، رىزقىڭ پاراۋان بولۇر . پەرزەنت ، بالا - چاقىلىرىڭ كاتتا مەرتىۋىگە ئېرىشۇر ، بەزىسى ئالىم ، بەزىسى قازى ، مۇدەررىس بولۇر . ھەر ئىشقا قەدەم قويساڭ بىسيار پايدا كۆرۈرسەن . قىزىم ، دۈشمىنىڭ بار ، كۈچلۈكتۇر ، لېكىن ئەلھال ساڭا زىيان يەتكۈزەلمەس . ئاللا ساڭا يار بولۇر ، ۋاللاھۇ ئەلەم بىساۋاب ! ...

باتۇق خۇشال بولۇپ كەتتى ، رەمچىگە تۇيدۇرماي ئاقىزنىڭ قولىنى ئاستا تۇتۇپ مېھرى بىلەن سىقتى ، شاپاق دوپپىسىدىن بىرمۇنچە پۇللارنى سۇغۇرۇۋېلىپ ، سېخىيلىق بىلەن رەمچىنىڭ ئالدىغا قويدى .

— ئەمدى ئۇجمىلىك باغقا بارامدۇق ؟ — دېدى باتۇق رەمچىنىڭ ئالدىدىن ئۇزىغاندىن كېيىن .

— ئۇ يەردە نېمە بار ؟ — ئاقىز باتۇقنىڭ كۆزىگە نازاكەت بىلەن قارىدى ، شۇ تاپتا ئۇنىڭ ھاياجان ئىلكىدىكى پۈتۈن تۇرقىنىڭ نۇرانىلىقى

تەگداشسز ئىدى.

ــــ ھەممە نەرسە بار، ــــ دېدى باتۇق ئۇنىڭ قولىدىن ئاستا تارتىپ، ــــ يۇر، ھېرىپمۇ كەتتىڭ، ئازراق ئارام ئالايلى، ئۇ يەردە مەي باغلاپ پىشقان ئۈجمە بار، يۇمشاق ئەشمە قۇم بار، كىشىلەر ئۇ يەرنى «ھۇرۇنباغ» دەيدۇ.

ئۇلار ئۈجمىلىك باغقا كەلدى، بۇ يەر خېلىلا سالقىن ئىدى، تاۋاپچىلارنىڭ بەزىلىرى ئېرىق بويىدىكى قۇملاق ئۈستىدە سوزۇلۇپ ئۇخلاۋاتاتتى، بەزىلىرى ئۇ يەردە ـ بۇ يەردە توپ بولۇشۇپ دۇدۇزە، دامكا ئوينىشىۋاتاتتى. باتۇق بىلەن ئاققىز باغنى ئايلاندى، بىردەم ئۈجمە ئېغىتىپ يېدى، ئاندىن يوغان بىر توپ ئۈجمىنىڭ ئاستىغا كېلىپ ھاردۇق ئالدى. باتۇق يۇمشاق توپا ئۈستىگىلا سوزۇلۇپ ياتتى، يېتىپلا ئۇزاق ئۆتمەي ئۇيقۇغا كەتتى، ئاققىزمۇ ئۈجمىنىڭ سوغۇق، يىرىك غولىغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ تاتلىق مۈگدەشكە باشلىدى...

3

باتۇق قاتتىق بىر تېپىكتىن گويا ئۇركۈپ كەتكەن كېيىكتەك ئورنىدىن دەس تۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ بېشىدا ئىككى ساقچى دېۋەيلەپ تۇراتتى، ئاققىز ئۈجمىنىڭ غولىنى قۇچاقلاپ يىغلاۋاتاتتى. باتۇق كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ ئەتراپىغا سەگگىرىپ قارىدى، شۇ چاغدىلا ئۇ ئۆزىدىن ئون قەدەم نېرىدا سوغۇق ھېجىيىپ، تەكەببۇرانە قىياپەتتە تۇرغان ھاپىز خوجا بىلەن قاسىم كانايىنى كۆردى.

ــــ شېرىن ئۇيقۇڭنى بۇزۇۋەتتۇق، باتۇق، ئەپۇ قىلغىن... ــــ ھاپىز خوجا شۇ گەپنى قىلدى ـ دە، ئاغزىنى كالچايتىپ تولىمۇ ناساز كۈلدى.

ــــ نېمە قىلماقچىسەن؟! ــــ باتۇق قاپىقىنى شۇنداق چىڭ تۈردىكى، پېشانىسىدە چىمچىلاق قولدەك قاپارتما پەيدا بولدى. ھاپىز خوجا سىپايىگەرلىك بىلەن گەپنى يىراقتىن ئەگىتتى:

— نېمە قىلماقچىدۇق ؟ خۇدا ساڭا شەپقەت قىلىپ بۇگۈن ھەز-رەت سەيلىسىگە ئەكەپتۇ ، ئەمدى بىز مەرھەمەت قىلىپ ئۆز جايىڭغا ئاپىرىپ قويماقچىمىز !

باتۇق ئۇنىڭ نىجىس ئىچكى دۇنياسىنى بەش قولدەك بىلەتتى ، شۇڭا ئىككىلىنىپ تۇرمايلا ئاققىزنىڭ قولىدىن تارتىپ ساقچىنىڭ ئالدىدىن قاچتى . ھاپىز خوجا بىلەن قاسىم كاناي ئالا - تاغىل ۋارقىرىدى ، ساقچىلار قوغلىدى ، ياشراق بىر ساقچى ئېتىلىپ بېرىپ ئاققىزنىڭ بېلىكىگە ئېسىلدى ، ئاققىز تارتىشتى ، باتۇق بىر مۇشت بىلەن ساقچىنى پىرقىرىتىۋەتتى ، يەنە قاچتى ، بارغانسېرى يىراقلاشتى ، دەل شۇ چاغدا «پاڭ» قىلغان بىر ئاۋاز ئۇجمىلىك باغنى لەرزىگە سالدى ، ئاققىز قاتتىق چىرقىرىدى ، ئاۋازى ئۆلۈم ئالدىدىكى كېيىكنىڭ بوزلىشىغا ئوخشايتتى . باتۇق شىددەت بىلەن ئارقىغا بۇرۇلۇپ قارىدى ، ھاپىز خوجا تاپانچىسىنى سىيلاپ ، كۆزىنى تۇماچە قىسقان ھالدا ھىجىيىپ تۇراتتى ، قاسىم كاناي ئۇنىڭ قۇلىقىنىڭ تۈۋىگە كېلىپ بىر نەرسىلەرنى دەۋاتاتتى ، ئاققىزنىڭ نازۇك بارماقلىرى باتۇقنىڭ ئالقىنىدىن ئاستا - ئاستا ئاجرىدى ، سوۋۇشقا باشلىغان تېنى يەرگە گۈپپىدە يىقىلدى ، ئۇ زەئىپ ئىڭراش ئىچىدە ئىككى قېتىم تولغاندى . كۆزىنىڭ قارىقى كېڭىيىپ ، ئاخىرقى ئىككى تامچە ھەسرەتلىك يېشى چوڭقۇر چاناقلىرىدا لىغىرلاپ قالدى ، ئۇنىڭ باتۇققا تىكىلگەن خۇنسىز كۆزلىرىدە خۇشاللىق ، قايغۇ ۋە ئاللىقانداق چەكسىز ئارمانلار ئارىلىشىپ كەتكەن بىر خىل مۇرەككەپ ھېسسىيات قېتىپ قالغان ئىدى ...

ئاققىزنىڭ بەدىنىدىن تېخىچە قان ئېقىۋاتاتتى ، باتۇقنىڭ كۆڭلى ئاينىدى ، ئۇ بۇلدۇقلاپ ئېقىۋاتقان قىپقىزىل ، ئىسسىق ئادەم قېنىنى تۇنجى قېتىم مانا شۇنداق يېقىنلا يەردىن كۆرۈۋاتاتتى ، ئۇنىڭ تېنى شۈركەندى ، يۈرىكى دەسلەپ ئېغىپ ، تىترىدى ، كېيىن ئاستا - ئاستا قېتىپ قالدى . ئاققىزنىڭ يۈزىنى ، ماڭلىيىنى ، چېچىنى سىلىدى . قان ئېقىۋاتقان

بېقىننى تۇتتى . ئوق ئاققىزنىڭ ئاچ بېقىنىغا تېگىپ ، جىگىرىنى بۆسۈپ چىققان ئىدى ، مەھبۇبىسىنىڭ ئىسسىق قېنى ئەمدى باتۇقنىڭ بارماقلىرى ئارىسىدىن ئېقىشقا باشلىدى ، ئۇ قان سىرغىپ تۇرغان بارماقلىرىنى ئاستا يۆكتى ، مۇشتۇمىنى چىڭ تۈگۈپ ، بىردىنلا لەڭ ئۇرۇپ ئورنىدىن تۇردى ، ئاققىزنىڭ ئۇزۇن كىرپىكلىرى سايە تاشلاپ تۇرغان ئاپئاق يۈزىدىن ئاخىرقى قېتىم كۆزىنى ئالدى . شۇ تاپتا ئۇنىڭ قىزىغان قېنى تومۇرلىرىدا شۇۋۇلدايتتى ، دەقىقە ئىچىدە يۈز بەرگەن بۇ پاجىئەدىن ئۇنىڭ گۇسەستەك غولى لەرزىگە كەلگەن ئىدى . ئۇ ئالدىرىماي كۆڭلىكىنى سېلىپ ئاققىزنىڭ ئۈستىگە ياپتى ، ئۇنىڭ كۆڭلەكسىز بەدىنى قىيپاش چۈشكەن كۈن نۇرىدا مىستەك پارقىرايتتى ، بىلەك ۋە كۆكسىدىكى سىمىز بۇلجۇڭلىرى تۈگۈر - تۈگۈر بۆرتۈپ كەتكەن ئىدى . ئۇنىڭ شۇ تۇرقىدا نامايان بولغان بەستلىك قەددى - قامىتى خۇددى چارەك ئەسىرلىك چىنارغا ئوخشايتتى ...

باتۇق ئۇسسۇغاندەك بولدى ، تامىقى قۇرىدى ، ئاغزىدىكى جىمى ھۆللۈكنى تىلىغا يىغىپ يۇتقۇندى ، ئۇ بەكلا جىددىيلىشىپ كەتكەنلىكتىن يۈزلىرى ئېسىلىپ ھۆمىدەپ كەتتى ، ئۇ ئاخىرقى غەيرىتىنى يىغىپ جەسەتتىن تەستە ئاجرىدى ، ئارقىغا بىر نەچچە قەدەم سىلجىپ ھاپىز خوجىغا قادالدى ، ھاپىز خوجىنىڭ شۇملۇق چىقىپ تۇرغان كۆزلىرى شۇ تاپتا باتۇققا خۇددى دوزاخنىڭ روجەكلىرىدەك يىرگىنىشلىك كۆرۈنۈپ كەتتى .

ھاپىز خوجا سەل ئالاقزادە بولدى ، باتۇقنىڭ كۆزىدىن چاچراۋاتقان ئۇچقۇن ئۇنىڭ بەدەنلىرىنى كۆيدۈرگەندەك قىلدى ، ئۇ ھولۇقۇپ قاسىم كاناي بىلەن ساقچىلارغا قاراپ ۋارقىرىدى :

— نېمە قاراپ تۇرۇشىسەن ، باغلا ئۇنى ! — ھاپىز خوجىنىڭ ئاۋازى دەز چىنىدەك جىغىلدايتتى .

ئىچىگە لىققىدە ئاچچىق يۇتۇۋالغان باتۇق شۇ تاپتا ھېچ نەرسىدىن قورقمايتتى .

— باغلا ؟! — باتۇق مەسخىرىلىك سوئال بىلەن ھاپىز خوجىغا تىكىلدى ۋە چاقماق تېزلىكىدە ئوق يىلاندەك ئېتىلىپ بېرىپ ئۇنىڭ گېلىدىن قارماپ تۇتتى، تىرناقلىرى ئۇنىڭ بويۇن پاتاگلىرىغا كىرىشىپ بىر دەمدىلا ئۇنى خارقىرىتىپ قويدى. قاسىم كاناي بىلەن ئىككى ساقچى باتۇققا تەگلا يېپىشتى، قېرى ساقچىنىڭ خېلى گۇمپىسى بار ئىدى، ئۇ قولىنىڭ پوكىنى بىلەن باتۇقنىڭ ئارقا مېگىسىگە شىددەت بىلەن بىرنى ئۇردى، باتۇقنىڭ كۆزى قاراڭغۇلىشىپ ھالسىرىدى، شۇ ئەسنادا ھاپىز خوجمۇ ئۇنىڭ چاڭگىلىدىن بوشاپ ئوڭ پۇتى بىلەن جان يېرىگە قاتتىق تىزلىۋەتتى، باتۇق باغلاققا چۈشكەن شىردەك يۇلقۇنۇپ - يۇلقۇنۇپ ئاخىر يېرىم ھوشسىزلىنىپ قالدى ...

بۇ چاغدا بايىقى ئوق ئاۋازىدىن ھۈركۈپ تەرەپ - تەرەپكە قېچىپ كەتكەن كىشىلەر ئەمدى ئادەم ئۆلگەنلىكىنى كۆرۈپ بىردىن - ئىككىدىن يېقىنلاپ كېلىشكە باشلىغان ئىدى. ئۇلار ھەيرانلىق، ۋەھىمە ئىچىدە دەسلەپ كۇسۇرلاشتى، كېيىن ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ سۆزلەشتى:

— نېمە بوپتۇ ؟

— كۆرمەمسەن !

— ئادەم ئۆلۈپتۇ ...

— كىم ؟

— كىملىكىنى كىم بىلىپتۇ !

— كىم ئېتىپتۇ ؟

— ھېلىقى ...

— چوڭ جۇيزىنىڭ باشلىقى ...

— سېرىق جويۇت ! ...

— تىش ...

— جىنىڭدىن تويدۇڭما ؟

— قارا ئۇنىڭ زوراۋانلىقىنى !

— بۇ دۇنيانىڭ ئىگىسى يوقما ؟!

— ئادەمنىڭ قەدرى شۇنچىلىكما ؟!
— چۈجىنىڭ بويىنىنى يۇلغاندەك ...
— چامغۇرنىڭ كۆكىنى كەسكەندەك ...
— ئاناڭنى ! ...
— قاراپتۇ ، بۇ خۇدالىق ئالەم . ئادەمنىڭ خۇنى بىر كۇنى ئەمەس بىر كۇنى ئۆز شۇڭگىنىنىڭ جىنىنى ئالماي قويمايدۇ .
— ئاستا ...
— ھەي ، ئاۋۇ يىگىت كىم ئىكەن ؟
— رەھمەتلىكنىڭ ئىنى ...
— كاساپەت ، قاپلاندەك كۈچى بار ئىكەن !
— ئىمىسنى دەيسەن ، خارقىرىتىپ قويدى ...
— ئەنە باغلاپ ئەكەتتى ...
— كىم دىدىڭ ؟
— باتۇق ...
— ھە ؟ باتۇق سىلىك ؟!
— شۇنداق ، باتۇق سىلىڭ !
قۇياش پاتتى ، ئۇنىڭ ئاداققى قىزغۇچ نۇرلىرى پارچە - پارچە بۇلۇتلار مەگزىدە قىپقىزىل ئەگلىك بولۇپ قالدى .

II باب ھەپسەدىكى سىرداشلار

دۈشمىنىڭگە ھال ئېيتما ، كۈلگىسى كېلۇر ،
دوستۇڭدىن سىر ئاينما ، بىلگىسى كېلۇر .
— ئۇيغۇر خەلق ماقالى

1

بازار كۈنى ئىدى . يىراق - يېقىندىن كەلگەن دېھقانلار شەھەرنىڭ تۆت دەرۋازىسىدىن ئۇزۇلمەي كىرىشكە باشلىدى . سارايلار ئات - ئۇلاغلارغا تولدى ، رەستىلەر سودا - سېتىق بىلەن جانلاندى ، ھېيتگاھ مەيدانىمۇ ئېلىپ - ساتالارنىڭ مىغ - مىغ قايىنىمىغا ئايلاندى .

قەدىمدىن تارتىپ ھۈنەر - كەسىپ ، سودا - سېتىقنىڭ كانى بولغان بۇ شەھەر شۇنچە كاتتا مالىمانى ئۆز باغرىغا سىغدۇرۇپ جىمى كارامىتىنى نامايان قىلماقتا : ناۋايلار بېشىغا قوندۇرۇۋالغان تەۋەك بىلەن كىشىلەر ئارىسىدا شۇڭغۇپ يۈرۈپ ۋارقىرايتتى :

— تونۇرى سېغىزدىن ، خېمىرى مېغىزدىن ، سوقىچاق ئېتىزنىڭ ، مارجان بۇغدايىنىڭ ...

سامسىپەزلەر پەشخۇندىكى گۆشگىردىلەرنىڭ چېۋىنىنى قورۇپ ئولتۇرۇپ خېرىدار چاقىراتتى :

— دەريا ياغ - دەريا ياغ ، ياغ يەپ يالىغاچ يات ئوغۇل باللا ...

بىر - بىرىگە ياندىشىپ قويۇلغان كۆك سايىۋەن ئاستىدىكى ئىككى

باقالنىڭ ئاۋازى يېقىملىق ھەم تولىمۇ ساز ئىدى ، بىرسى يېڭى چىققان چىلگە تاۋۇزنى تىلىملاپ تۇرۇپ ۋارقىراۋاتاتتى :

ـــ دارى تاۋۇز ... ئەدرەك تاۋۇز ...

يەنە بىرسى يوغان سىۋەتتىكى قارا توغاچنى قوتاز قۇيرۇقى بىلەن يەلپۈگەچ :

ـــ جەننەتنىڭ مېۋىسى بۇ ئوغۇل باللا ، ئۆزۈڭ يەپ ئۆزۈڭ داڭلا ! ... ـــ دەيتتى .

دوغچىلارنىڭ قولىدىكى تۆمۈر ۋاشاق مۇز ئۈستىدە ئوينىماقتا ، بازارچىلار قاتار قويۇلغان ئۇزۇن - ئۇزۇن بەندىڭلەرگە سىغماي ساغرىسىنى يەرگە يېقىپ ئولتۇرۇپ دوغ ۋە جۇلاپ ئىچەتتى ، ئۇششاق مۇزلارنى دەسلەپ شۈمۈپ ، كېيىن كورۇسلىتىپ چايناپتتى .

لەگپۇگچىلارنىڭمۇ غالتىكى خېرىدارلارنىڭ كۆپلۈكىدىن كۆمۈلۈپ قالغان ، ياشلار تۇگۈل قېرى چاللار ، مومايلارمۇ غالتەكنىڭ يېنىدا مۈكچىيىپ ئولتۇرۇپ ، بىلىدىكى زاغرىنى ساپال ھېجىرلاردىكى لەگپۇگغا چىلاپ كۆزىدىن ياش چىققۇچە ئاچچىق سۈمۈرۈپ مەززە قىلىشاتتى .

شەھەر ئۆزئارا سىڭىشىپ كەتكەن قىقاس - چۇقان ، ۋاڭ - ۋۇڭ بىلەن توشقان ، شەھەر ئاسمىنى بولسا ، خۇددى ئىس - تۈتەكتەك كۆتۈرۈلۈۋاتقان چاڭ - توزاندىن كۈن نۇرىنى توسقۇدەك قېلىن بىر قەۋەت پەردە ھاسىل قىلغان ئىدى . تىرىكلىك كويىدا قىملداپ يۈرگەن ئادەملەرنىڭ كۆپلۈكىدىن ، بازارنىڭ رەتسىز ، قايناقلىقىدىن شەھەر ھالسىراپ قالغان ئىدى ...

پېشىندىن سەل ئۆتكەندە ، ھېيتگاھدا مۇنداق بىر خەۋەر تارقالدى :

«يارباغ دەرۋازىسىدا بىر كارامەت پەيدا بوپتۇ ، ياللا ، كۆرگەنلەر دەرماندا ، كۆرمىگەنلەر ئارماندا قالدۇ !»

كىشىلەر قىزىقىسىندى ، «كارامەت» نى كۆرۈشكە ئالدىرىدى ، ئىككىلەپ - ئۈچلەپ يارباغ دەرۋازىسى تەرەپكە قاراپ سىلجىدى . بۇ يەر-

دىمۇ ئادەملەر قىم ـ قىم ئىدى ، ھەر خىل ياش ، ھەر خىل جىنس ، ھەر خىل كىيىمدىكى كىشلەر تۆمۈر قاپقىلىق قارا دەرۋازىغا قاراپ تۇرۇشاتتى . دەرۋازىنىڭ ئوڭ قانىتىغا باتۇق مىخلانغان ئىدى . ئۇنىڭ ئوڭ قۇلىقىنىڭ سۇپرىسىغا قىقىلغان يەتتە سانتىمېتىرلىق مىخ يىرىمىغىچە كىرىپ ، بېشىنى شۇ تەرەپكە قىيسايتىۋەتكەن ، ئىككى قولىمۇ تازا كېرىلدۈرۈپ ، ئالقىنىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن مىخلانغان ئىدى . ئۇنى ئاز دېگەندەك ، بېغىشىغا سېلىنغان چەمبەر ھالقىمۇ دەرۋازىغا مىخلىۋېتىلگەن . باتۇقنىڭ قۇلىقىدىن ئاققان قان ئىگىكىنى بويلاپ سىرغىۋاتاتتى ، ئالقىنىدىنمۇ توختىماي قان ئېقىۋاتاتتى . باتۇقنىڭ باش تەرىپىگە «بۇلاڭچى» ، «قاچقۇن» دېگەن يوغان خەتلەر يېزىلغان قەغەز چاپلاپ قويۇلغان ئىدى . باتۇقنىڭ بۇ ھالىتى بەزىلەر ئۈچۈن ئويۇن ۋە كۈلكە ، بەزىلەر ئۈچۈن ئازاب ۋە غەزەپ بولۇۋاتاتتى . بەزىلەر «تووۋا!» دەپ ياقىسىنى چىشلىسە ، بەزىلەر «خوپ بوپتۇ!» دەپ ھىجىيىشاتتى . باتۇق نېمە ئۈچۈندۇر ئەتراپىدا تۇرغان كىشىلەرگە تىكىلىپ قارىمايتتى ، ئۇنىڭ غەزەپ ۋە ئەلەمدىن كېگىيىپ كەتكەن كۆز قارىچۇقى ئىككى يېنىدا بېزىرىپ تۇرغان ساقچىلارغىلا قادالغان ئىدى . شۇ تاپتا ئۇنىڭ چىرايى سەل تاتىرىپ قالغان بولسىمۇ ، لېكىن كۆزلىرىدىن نەشتەردەك ئۆتكۈر بىر ئۇچقۇن چاقناپ تۇراتتى ...

كىشلەر تەۋرەشكە باشلىدى ، يېڭى كەلگەنلەر ئارقىدىن ئىتتىرىپ ئالدىدىكىلەرنى قىستاپ كەلدى . باتۇقنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرغان ساقچى مىلتىقلىرىنى شاراقلىتىپ كىشلەرگە ھەيۋە قىلدى ، كىشلەر يەنە داجىدى . باتۇقنىڭ سول تەرىپىدە تۇرغان ئۇزۇن پاچاق ساقچى قولىدىكى تۇنكە كانايىنى ئاغزىغا توغرىلاپ بازارچىلارغا ۋەز ئېيتىشقا باشلىدى :

— خالايىق ! بۇ گۇناھكاردىن ئىبرەت ئېلىڭلار ! كىمكى بۇ بۇلاڭچى قاچقۇنغا ئوخشاش ...

ئۇنىڭ سۆزىنى يۇقىرى تەرەپتىن كەلگەن دۇمباق بىلەن سۇنايىنىڭ شادىيانە ئاۋازى بېسىپ كەتتى ، كىشلەرنىڭ دىققىتى بىردەم

لىكىدە شۇ تەرەپكە ئاغدى . ئىككى گەز ئۇزۇنلۇقتىكى ئىلان تاختىسىنى ئېگىز كۆتۈرگەن نىمكەش چاپانلىق ، تاز چىراي بىر ئادەم دۇمباقچى بىلەن سۇنايچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا گىدىيىپ دەرۋازا تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتاتتى . ئۇنىڭ ئىسمى توختاق بولسىمۇ لېكىن شەھەردىكى چوڭ ـ كىچىك ئۇنى «قاچ ـ قاچ تاز» دەپ ئاتايتتى . بۇ لەقەمگە ئۇنىڭ ئۆزىمۇ كۆنۈك ئىدى . لەقەمنىڭ قويۇلۇشىدا مۇنداق بىر قىزىق ئارقا كۆرۈنۈش بار ئىدى : 1936 ـ يىلى شەھەردە تۇنجى قېتىم «چاپايوپ» ناملىق كىنو قويۇلغاندا ، توختاق جاھاندىن خەۋىرى يوق ، كەپسىز بىر يىگىت ئىدى . شۇ كۈنى ئۇ بىر نەچچە ئاغىنىلىرى بىلەن كىنوغا كىرىپ ئېكرانغا يېقىن ئولتۇردى ، كىنو باشلىنىپ مەلۇم يەرگە كەلگەندە ، ئېكراندا تۇيۇقسىز قىلىچ ئوينىتىپ «ھۇررا» بىلەن يېقىنلاپ كېلىۋاتقان ئاتلىق ئەسكەرلەر پەيدا بولدى ، توختاق بۇنى كۆرۈپلا ئورنىدىن چاچراپ تۇردى ـ دە : «قاچ ـ قاچ ! كاللاڭنى ئالدۇ ، قاچ !» دېگىنىچە ۋارقىراپ ئۆزىنى سىرتقا ئاتتى ، ئۇنىڭ ئەنسىز ، ۋەھىملىك ئاۋازى باشقىلارنىمۇ چۆچۈتۈپ ئۆرە ـ تۆپە قىلىۋەتتى . ھۈركۈگەن كىشىلەر كىچىككىنە ئىشىككە قاپلاشتى ، قىيا ـ چىيا كۆتۈرۈلدى . ئەگەر كىنو مېخانىكى بىلەن خىزمەتچىلەر ئوتتۇرىغا چىقىپ چۈشەندۈرمىگەن بولسا ، بىر نەچچە ئۇششاق بالا قىستاڭچىلىقتا دەسسىلىپ جېنىدىن ئايرىلغانمۇ بولاتتى . لېكىن ئۇلار تېزلا تىنجىشتى ، ھەتتا بىرەر سائەت ئۆتمەيلا ئۆزلىرىنىڭ نادانلىقىدىن قاتتىق خىجىلمۇ بولۇشتى . ئەنە شۇ كۈنى كەچتە كىشىلەر توختاققا «قاچ ـ قاچ تاز» دېگەن لەقەمنى قويۇپ قويغان ئىدى .

ئىلانچىلار دەرۋازىسىنىڭ يېنىغا كەلگەندە توختىدى ، بۇنداق كۆپ ئادەم توپلانغان سورۇنلار ئۇلار ئۈچۈن تۇتىيا ئىدى . ئۇلار دەسلەپ دۇمباق بىلەن سۇناينى راسا ئەۋجىگە چىقاردى . ئارقىدىن ئاستا ـ ئاستا پەسكويغا چۈشۈپ ، توختاق ئالدىغا چىقتى ، ئۇ گۇرەنلىرىنى كۆپتۈرۈپ ۋارقىرىدى :

ــ بۇرادەرلەر ! بۈگۈن يارباغ دەرۋازىسىنىڭ تېشىدا ،

سوۋگىراژدانلار كۇلۇبىدا ئاۋازلىق كىنو قويۇلىدۇ. كىنو ئىسمى « پاقا چوكان» ، تامامى سوقۇش، ۋاقتى قىيام سائەت سەككىزدە. گازىر ـ پۇرچاق ئۆزۈگىلەردىن، ئەمما لىكىن، ئىشەك ـ تەخەيلەرنى جوزا ـ بەندىگلەرنىڭ پۇتىغا باغلاشقا بولمايدۇ، گۇم ـ گۇم قىلسا قورقماڭلار، ئۇ تامىدىكى سۇرەت! كۆرۈشكە ئالدىراڭلار، بۇرادەرلەر، ئالدىراڭلار! ...

ئۇ ئېلاننى يەنە بىر قېتىم تەكرارلىماقچى بولۇۋېدى، بايىقى ئۇزۇن پاچاق ساقچى چىرايىنى سەت پۇرۇشتۇرۇپ گۆلەيدى، ئارقىدىن مىلتىقىنىڭ ئۇچىنى شىلتىپ جىملەپ قويدى. ئېلانچى شاۋقۇنسىزلا غىپپىدە تىكىۋەتتى. شۇ ئەسنادا يىراقتىن «پوش ـ پوش» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى، بازارچىلار ئىككى يانغا بۆلۈنۈپ يول ئاچتى، شەھەر ئىچىدىن دەرۋازىغا قاراپ ئاتلىق كېلىۋاتقان ھاپىز خوجا كۆرۈندى. تۆت پاقالچىقى قارا قۇلا ئارغىماق ئۆز يورغىسىنى بۇزماي سالماق تۇياق يۆتكەيتتى. كۈمۈش جابدۇقلۇق ئېگەر ئۈستىدە غادىيىپ ئولتۇرغان ھاپىز خوجا بۈگۈن يەڭلىرىگە شىپال قويۇپ ئامېرىكىنىڭ قارا مۇۋۇتىدىن تىكىلگەن ھەيۋەتلىك ساقچى فورمىسىنى كىيىۋالغان ئىدى. ئۇ باتۇقنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە ئاتنى توختاتتى، ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئۇچراشتى. ھاپىز جۇيجاڭ لېۋىدىكى يېرىم ياتا كۈلكىسى بىلەن كۆزىدىكى شۇملۇقنى يوشۇرماقچى بولدى. باتۇق ئۇنىڭغا كىرپىك قاقماي غەزەپلىك تىكىلدى، ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى تۇرقىدىن يۈرىكىدىكى قەيسەرلىكنىڭ قىلچە سۇسلاشمىغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ھاپىز جۇيجاڭ باتۇقتىن كۆزىنى ئالدى، قاشلىرىنى يىمىردى، دەستىسىگە سەدەپتىن كۆز قويۇلغان قوش تىللىق قامچىسىنى چىڭ سىقىملىدى، كېيىن بىردىنلا بېشىنى سىلكىپ بۇراپ ئۇزۇن پاچاق ساقچىغا قارىدى. ساقچى كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ دىققەتتە تۇردى. ھاپىز جۇيجاڭ قامچىنىڭ ئۇچى بىلەن باتۇقنى بوشىتىش توغرىسىدا ئىشارەت قىلىپ قويۇپ، ئارغىماقنىڭ بېشىنى بۇرىدى، قۇلا ئارغىماق تىزگىن سىيرىپ، قۇلاقلىرىنى شىڭتايتىپ يۇرۇپ كەتتى.

2

باتۇقنى كەچكىچە سازايى قىلدى، تىللىدى، دۇشكەلىدى، ئۇردى. پەقەت گۇگۇم چۈشكەندىلا، ئالتە بۇرجەكلىك تۇرمىنىڭ جەنۇبىي ھويلىسىدىكى 7 - نومۇرلۇق كامېرغا تاشلاپ قويدى. باتۇق مانا شۇ كۈندىن باشلاپ بۇ دۇنيانى تەرك قىلغاندەك يېگانە بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئەتىسىدىن - كەچكىچە كۆزىگە چېلىقىدىغىنى ۋە قۇلىقىغا كىرىدىغىنى تۇرمە باشلىقى ليۇ خەندۇڭ بىلەن گۇندىپاي سايىم كېپەكباشنىڭ يىرگىنىشلىك تەلەتى ۋە تەلۋىلەرچە قەبىھ ئاۋازىلا ئىدى.

ليۇ خەندۇڭنىڭ ئېگىز كۆپ، قارىسى ئاز پولتىيىپ تۇرىدىغان كۆزلىرىدىن ھەمىشە شۇملۇق يېغىپ تۇراتتى. پەۋاز قاپاقلىرى ئۈستىدە قاشىنىڭ ئىزىمۇ كۆرۈنمەيتتى. قېشى ئورنىدا پەقەت بىرنەچچە تال سىرىق تۈك دىردىيىپ تۇراتتى. ئۈستىگە قاڭتىيىپ كەتكەن بۇرنىنىڭ تۆشۈكىدىن بىر تۇتام تۈك چىقىپ قالغان ئىدى، كېلەڭسىز ئاغزى شىداق يۈزىنى قۇلىقىنىڭ تۈۋىگىچە قىستاپ بارغان ئىدى، ئۇ ئاشۇ ئاغزى بىلەن ئەتىدىن - كەچكىچە تۇرمە قورۇسىدا خۇددى ئەركەك غازدەك سەت كاركىراپ، كەلسە - كەلمەس ۋالاقشىپ يۈرەتتى...

تۇرمىگە دەسلەپتە كىرگەنلەر بەزى ساددا خىياللارغا بېرىلىپ، بالدۇرراق قويۇپ بېرىشنى ئارزۇ قىلىدۇ، لېكىن كونىلارنىڭ بۇنداق تۇرمىلەرگە قارىتا كۆز قارىشى خېلى چوڭقۇر. ئۇلارنىڭ ھاجەتخانا ۋە كامېر تاملىرىغا سىغىز ياكى كۆمۈر بىلەن يېزىپ قويغان بۇنداق خەتلىرىنى ھەمىشە كۆرگىلى بولاتتى:

«بۇرۇن كىرگىنى، كېيىن كىرگىنى، ئىلگىرى - كېيىن ھەممىسى كىرگىنى! ئۆلۈك چىققىنى، تىرىك چىققىنى، ئىلگىرى - كېيىن ھەممىسى چىققىنى!...»

يەنە شېئىرلارمۇ يېزىلىپ قالاتتى:

«باھار ئۈيقۇسىدا تاڭ ئاتقانىنى سەزمەيسەن،
ھەر تەرەپتىن ئىت ھاۋشىغانىنى ئاڭلايسەن.

ئۆتتى كۈنلەر ، ئۆتتى ئايلار ، ئۆتەر يەنە تالاي يىللار ،
شۇ پېتىچە ئۆتەرسەن ، ھايات لەززىتىنى كۆرمەيسەن !...»

باتۇقمۇ دەسلەپ بەزى خام خىياللاردا بولدى ، بۇگۈن يا ئەتە بۇ يەردىن چىقىپ كېتىدىغاندەك ، قويۇۋەتمىسە قېچىپ كېتىدىغاندەك يېنىك تۇيغۇلاردا بولدى . لېكىن كۆز ئالدىغا ھاپىز خوجىنىڭ شۇم ئەگىز تەلەتى بىلەن تۈرمە باشلىقىنىڭ غالجىر قىياپىتى كەلگەندە ، ئۇلارنىڭ ھېلى - بېرى ئاسانلىقچە قويۇۋەتمەيدىغانلىقىنى ، ئەتراپى ئېگىز ھەم قېلىن تاملار بىلەن قورشالغان ، تۆت بۇرجىكىدە كۆزىتىش پوتەيلىرى بار سۇربەتلىك بۇ تۈرمىدىنمۇ ئوڭايلىقچە قېچىپ بولمايدىغانلىقىنى ئاستا - ئاستا چۈشەندى . تۈرمىنىڭ بىرخىل رىتىمدىكى مەنىسىز ، خورلۇق تۈر- مۇشى ئۇنى تۇيدۇرماي ئۆز ئىلكىگە ئالدى . كىچىكىدىن تارتىپ تەبىئەتنىڭ كەڭ ۋە گۈزەل قوينىدا ، كىشلىك ھاياتنىڭ تىنچ ۋە شىد- دەتلىك ئېقىنلىرىدا گويا لاچىندەك پەرۋاز قىلىپ ، كېيىك - توشقاندەك ئەركىن ، ئازادە تاقلاپ ئۆسكەن بۇ بەگۋاش يىگىت تۈرمىنىڭ ئىنسان ئەركىنلىكىنى بوغىدىغان چىدىغۇسىز قىسماقلىرىغا ئاستا - ئاستا كۆندى . بۇ كۈنلەردە ئۇ قانچىلىك قىممەتلىك نەرسىسىنى يوقاتقان بولسا ، يەنە شۇنچىلىك قىممەتلىك نەرسىلەرنىمۇ تېپىۋالدى . بۇنىڭ بىرسى ، ئەركىن ھاياتتىمۇ ئاسان ئېرىشكىلى بولمايدىغان باھاسىز بىر سىرداش ئىدى . ئۆزىدىن توققۇز ياش چوڭ بۇ سىرداش باتۇق تۈرمىگە تاشلانغان بىرىنچى كۈنىلا ئۇنىڭ بېشىنى سىيلاپ ، ھەقىقىي ئاكىلىق مېھرى بىلەن مۇڭداق دېگەن ئىدى :

— يىگىت ، تونۇشۇپ قويايلى ، مېنىڭ ئىسمىم قۇتلۇق ، كىشىلەر «قۇتلۇق ئەپەندى» دېيىشىدۇ . بىز ئوخشاشلا جاھاننىڭ سەرسانى ! گەرچە يېپىشمىز ، سەرگۈزەشتىمىز ئوخشاشمىسىمۇ ، دەرد - ھالىمىز ، مۇڭ - زارىمىز ئوخشاش !

شۇ كۈنى باتۇق قاتتىق ئەلەمدە ئىدى ، ئەلەمدىن يۈرىكى

يـىـغلاۋاتـاتتى ، شۇڭا ئاغزى گەپكە كەلمەي ، قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ كۆزلە-
رىگە قاراپلا قالدى .

ئۇلار ئەتـىـسـى ، ئۆگـۈنـى ، ئـىـنـدىـنـى يەنـە كـۆرۈشـتـى ، ھەر
كـۆرۈشـكـەنـدە ، قۇتلۇق ئەپەندى يەنە شۇنداق كۆڭۈل كۆتۈرىدىغان يېـ-
قىملىق سۆزلەر بىلەن باتۇقنى بەزلىدى ، باتۇق پۈتۈن ۋۇجۇدىغا تارالغان
كـۈچـلـۈك بـىـر ھېسسىيات بىلەن قۇتلۇق ئەپەندىگە ئىجىل بولۇپ قالدى .
قـۇتـلـۇق ئەپـەنـدىـنىڭ يوغان ، دۈگىلەك كۆزلىرىدىن ئاجايىپ بىر خىل
كۈچ ـ قۇدرەت سېزىلىپ تۇراتتى ، ساقال ـ بۇرۇتلىرى ئۆسۈپ سالۋاراپ
كـەتـكـەن سـوزۇنـچـاق ئات يۈزىمۇ كىشىلەردە جىددىي ھەم سەممىي تە-
سـىرات قالدۇراتتى . قۇتلۇق ئەپەندى ئۇزاق يىل ئوقۇتقۇچىلىق قىلغاچقا ،
ناتىقلاردىن ئىدى . ئۇ سۆز قىلغاندا ، مەنىسى قىسقا ، قەسىدىلىرى ئۇزۇن ،
ئورۇنـىـسـىـز گـەپـلـەرنـى قـىـلىشنى خالىمايتتى . ئۇنىڭ گەپلىرىدىن ھايات
سەۋداسى ، ئىستىقبال قايغۇسى تۆكۈلۈپ تۇراتتى ...

ئۇلار ھەر كـۈنـى ھاۋالىنىش ۋاقتىدا ئۇچرىشالايتتى . مانا ، بۈگۈنمۇ
ئۇچرىشىدىغان ۋاقىت ئاز قالدى . ھاۋالىنىش نۆۋىتى 7 ـ كامېرغا كەلدى .
بـاتـۇق ھاۋالانـدۇرۇشـقـا بـۈگـۈنكىدەك تەقەززا بولۇپ كەتمىگەن ئىدى .
قـاراڭـغـۇ ، زەي كامېردىن چىقىپ ، ئۆزىنى تەبىئەت دۇنياسىنىڭ قۇچىقىغا
تاشلىغىنىدا ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ھۇزۇرلۇقنى بىھوش بولۇپ كەتتى .

ئۇلار يـىـراقـتـىنلا چىراي ئېچىپ كۆرۈشتى ، تام تۈۋىدە بىر ـ بىـ-
رىـگـە ياندىشىپ ئولتۇردى ، راھەتلىنىپ ئاپتاپقا قاقلاندى . قۇتلۇق ئەپەندى
كـونـىـراپ كـەتـكـەن سـەندەل كەشىنى سېلىپ ، ئىشتىنىنىڭ پۇشقىقىنى
تـۈردى ، ئىسسىق ئەت توپا ئۈستىگە پۇتىنى ئۇزۇن سۇندى ، ئۇنىڭ پۇتى
تـاپـىـنـىـدىن تىزىغىچە يارا ئىزلىرى بىلەن تولغان ئىدى . باتۇق كۆرۈپلا
ئەندىككەندەك سورىدى :

ــــ قـۇتلۇق ئاكا ، پۇتىڭىزغا نېمە بولغان ، نېمىدىگەن كۆپ تاتۇق
بۇ ؟ كىچىكىڭىزدە كۆيۈپ قالغانمۇ ـ يە ؟

ــــ جـازانـىـڭ چـېچەكلىرى بۇ ئۇكام ، ــــ دېدى قۇتلۇق ئەپەندى

ئۆنىڭ سادىدا سوئاللىرىغا ئىچىدە كۈلۈپ، — جاللاتلارنىڭ جازا قوراللىرىنى سەن تېخى كۆرمىدىڭ، خۇدا ساڭا نېسىپ قىلمىسۇن، بارماقلارنى سىقىدىغان قىسقۇچ دەمسەن، تىزلاندۇرۇپ قويىدىغان داشقال دەمسەن، داغلايدىغان تۆمۈر دەمسەن، بۇرۇنغا قويىدىغان لازا سۈيى دەمسەن، يەنە تېخى يېپىكىدىن ئىجاد قىلغان «شاتۇتنىڭ قونداققا چىقىشى»، «ئايروپىلانغا بومبا ئېسىش» دەمسەن، ئىشقىلىپ دۇنيادىكى ئەڭ يامان جازا ئۇسۇللىرىنىڭ ھەممىسى بار. بۇ جاللاتلارنىڭ زالىملىقى تارىختا «كىشىلەرنىڭ قېنى بىلەن تۈگمەن چۆرگىلەتكەن» دەپ نام ئالغان ئىمراقىنىڭ قانخور نائىبى ھوجىجاج ئەبۇ يۇسۇپ سەقەنى ① دىنمۇ ئېشىپ كەتتى!...

قۇتلۇق ئەپەندى شۈكلەپ قالدى، باتۇقنىڭ كۆزلىرى پارقىراپ، لەۋلىرى پىر - پىر ئۇچاتتى. ئۇ قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ ئەقىل - ئىدراكى، جىدام - غەيرىتىگە قايىل بولغان ئىدى.

قۇتلۇق ئەپەندى ھەقىقەتەنمۇ قەيسەر ئەزىمەت ئىدى، نۇرغۇن قېتىم قىرلىق داشقالغا دەسسەتكەنلىكى، تىزلاندۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئىككى تاپىنى، تىزى يۇتۇنلەي يارىلىنىپ تاتۇق بولۇپ كەتكەن ئىدى. قولغا ئېلىنغان ۋاقتىدىكى 20 كۈندىن ئارتۇق سوراق جەريانىدا يېمىگەن تاييىقى، تارتمىغان ئازابى قالمىدى. بىر قېتىم سىم قامچا بىلەن 50 نى ئۇرغاندا، ئۇچىسىدىكى تولىما كۆكلەك قانغا بويىلىپ بەدىنىگە يېپىشىپ كەتتى. شۇ چاغدا غالچىلار ئۇنىڭغا تەنە قىلىپ: «سېنىڭ قانچىلىك قاتتىقلىقىڭنى كۆرۈپ باقايلى!» دەپ ئىككى تال يېتىم قوۋۇرغىسىنىمۇ ئۇرۇپ سۇندۇرۇۋەتكەن ئىدى. ئۇ ئىككى يىلغا يېقىن ۋاقىت جەريانىدا ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن تالاي قىسمەتلەر توغرىسىدا باتۇققا ھېچ نەرسە دېمىدى. ئۇ ئۆتۈپ كەتكەن پاجىئەلەر ئارقىلىق ئۇنىڭ سەبىي كۆڭلىنى ئاغرىتىشنى، يۇمران يۈرىكىنى پۇچۇلاشنى خالىمايتتى. ئۇلار بىردەملىك روھىي جىد-

---

① ھوجىجاج ئەبۇ يۇسۇپ سەقەنى — خەلىپە ئابدۇلمۇلۇك ئىبنى مەرۋاننىڭ مۇئاۋىن لەشكەر باشلىقى بولغان، ئۇچىغا چىققان زالىم.

دىيلىكتىن كېيىن يەنە ئۆز ھالىغا كېلىشتى ، ئەتراپىدا ئولتۇرغان ، كې-لىپ - كېتىۋاتقان ھەمراھلىرى بىلەن سالاملاشتى ، ئەھۋاللاشتى ، كەڭ سەيناسىدا مىدىرلاپ يۈرگەن ئۆزىگە ئوخشاش جىسمانىي زەئىپ ، چىرايى مىسكىن مەھبۇسلارنى سالقىن نەزەر بىلەن كۆرەك قىلدى . ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىر سى سەينانىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا پۇتىنىڭ ئۇچىغا قاراپ ، يالغۇز قەبرىدەك تىك تۇراتتى ، ئۇ شۇ ھالەتتە مىدىر - سىدىر قىلماي مومىيادەك قېتىپ قالغان ئىدى . ئۇنىڭ ئاقىرىشقا باشلىغان چاچ - ساقاللىرى ئۆسۈپ پاخپىيىپ كەتكەن ، سوۋېتنىڭ يۇك تېرىكسىدىن تىكىلگەن شىم - كەمزۇلى قىرقىلىپ ، چەت - چۆرىلىرى جۇلجۇللاشقان ، بېشىدىكى ئالما ئۇرۇقى مانپۇ دوپپىسىنىڭ رەڭگى ئۆڭۈپ جىيەكلىرى تەر ۋە كىردىن قې-تىپ كەتكەن ئىدى . باتۇق بۇ ئادەمگە ئۇزاق قارىدى ، ئىچى ئاغرىغاندەك بولدى ، كېيىن قۇتلۇق ئەپەندىدىن ئاستاغىنا سورىدى :

— قۇتلۇق ئاكا ، بۇ ئادەم كىم ؟ ئېلىشىپ قالمىغاندۇ ، ھە ، بى-چارە ؟!

قۇتلۇق ئەپەندى ئۇلۇغ - كىچىك تىندى :

— ئۇكام باتۇق ، دەرد دېگەن بۇ نەرسە ئاخىر بېرىپ ئەلەم بولىدۇ ، ئەلەم بېرىپ ئەجەل بولىدۇ ، ئۇ ئەنە شۇنداق دەردنى ئىچىگە يۇ-تۇپ ۋەيران بولغان ئادەم ، ئۇنىڭ ئىسمى ھاجى ئورۇس ...

— ھاجى ئورۇس ؟ — باتۇق ھەيران بولدى .

— ھەئە ، ھاجى ئورۇس ، — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى ۋە كېيىنكى ئىشلارنى قىسقىچە چۈشەندۈردى ، — ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمى ھاجى ئىسلام ئىكەن ، ئۆزى كاتتا سودىگەر ، بىرنەچچە قېتىم ئەنجان ، قازان ، شەمەي ، ھەتتا موسكۋاغىچە بېرىپتىكەن ، شۇڭا كىشىلەر ئۇنى «ھاجى ئورۇس» دەپ ئاتىۋالغان ، ئۆزىمۇ شۇ ئىسمنى ئىمزا قىلىدىكەن . ئۇ مەندىن بىر ئاي كېيىن 1943 - يىل 11 - ئايدا تۈرمىگە چۈشتى ، مانا ھازىر بىر يىل يەتتە ئاي بوپتۇ ، ئۇ بەكمۇ جىمغۇر ، سۆكۈتچان ئادەم ، مەنمۇ تېخى يېقىندىلا غىل - پال تونۇشتۇم ...

باتۇق تېخىمۇ قىزىقتى، ئۇنىڭ ئۇجۇر ـ بۇجۇرىگىچە بىلىشكە ئالدىرىدى:

ـــ ئۇنى نېمىشقا سولاپتۇ، قۇتلۇق ئاكا؟ ئۇ يا بىزگە ئوخشاش يالاڭتۆش، پاناھسىزلاردىن بولمىسا...

باتۇقنىڭ سۆزى ئاغزىدا قالدى، سايىم كېپەكباش ئالا ـ تاغىل ۋارقىرىدى:

ـــ ۋاقىت توشتى! دەرھال كامېرغا كىرىش! ... ھەي، ھاجى ئورۇس! ساڭا گەپ قىلىۋاتىمەن، بۇت قەلەندەرى، ماڭ ـ ماڭە! بېزىرىپ تۇرماي ئۇۋاڭغا كىر!...

كەڭ سەينا بىردەمدىلا بوشاپ قالدى.

3

7 ـ كامېرغا ئامەت ياغدى، قۇتلۇق ئەپەندى بىلەن ھاجى ئورۇس مۇشۇ كامېرغا يۆتكەلدى. تۇرمۇشتا بۇنداق تەسادىپىلىق كۆپ ئۇچراپ تۇرىدۇ، تۈرمە ئىچىمۇ بۇنىڭدىن خالىي ئەمەس. بۇنىڭدىن ئۈچ كۈن بۇرۇن باتۇقنىڭ ئىككى ھەمراھى ۋاقىت ـ قارارى توشۇپ قويۇپ بېرىلدى، شۇ ئارىلىقتا بىر كېچە ـ كۈندۈز ياغقان ئاق يامغۇر بىلەن قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ كامېرى خەتەرلىك بولۇپ قالدى. يەنە شۇ ئارىلىقتا نېمە ئۈچۈنكى ھاجى ئورۇسنىڭ ئۆيچە كامېرى تارقاقلاشتۇرۇلدى. شۇنداق قىلىپ، بىر ھەپتە ئىچىدە بىرسى ئوڭدىن، بىرسى سولدىن كېلىپ 7 ـ كامېرغا جەم بولۇپ قالدى.

تەقدىرنىڭ بۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇشىدىن باتۇق بىلەن قۇتلۇق ئەپەندى بەكمۇ خۇشال بولدى. ئۇلار خۇددى ئۇزاق يىل ئايرىلىپ كەتكەن ئۇرۇق ـ تۇغقانلاردەك مۇڭدىشىپ قانمايتتى، دىلكەشلىك، سىرداشلىق بىلەن بىر دەم بولسىمۇ كۆڭۈلسىز تۈرمە ھاياتىنى ئۇنتۇشقا تىرىشاتتى. لېكىن ھاجى ئورۇس ئۇنداق ئەمەس، يەنىلا كەم سۆز،

سۈكۈتچان ئىدى ، گويا جىمى جاھاننىڭ غەم ـ قايغۇسى ئۆز بېشىغا چۈشكەندەك ، كۆڭلى دائىم پەرىشان يۈرەتتى . ئۇ ھاۋالانغاندا ھېلىقىدەك سەينانىسىڭ ئوتتۇرىسىدا تىك تۇرۇپ پۇتىنىڭ ئۇچىغا قاراپ خىيال سۈرەتتى ، كامىرغا كىرگەندە تار ۋە قاراڭغۇ ئۆينىڭ بۇلۇڭىدىكى زىغىر پاخىلى ئۈستىدە زوڭ ئولتۇرۇپ ، بېشىنى ئىككى تىزىنىڭ ئارىسىغا ئالغىنىچە خىيال سۈرەتتى . ئۇنىڭ قاچان ئۇخلاپ ، قاچان قوپقانلىقىنىمۇ بىلگىلى بولمايتتى. لېكىن ئۇنىڭ بۇ ھالىتى ئۇزاققا بارمىدى ، قۇتلۇق ئەپەندى ئۇنى ئۆز رايىغا قويمىدى ، بۈگۈن ئۇنىڭ بىلەن كەڭ ـ كۇشادە سۆزلىشىش نىيىتىدە گەپنى مۇنداق باشلىدى :

— ھاجىكا ، «ئۆچكىنىڭ مويى تۈگىمەس ، بەگنىڭ ئويى» دەپتىكەن ، سىلىنىڭ بۇ خىياللىرىنىڭ باش ـ ئايىغى بارمۇ زادى ؟

ھاجى ئوروس بېشىنى كۆتۈردى ، قۇتلۇق ئەپەندىگە سىنچىلاپ قارىدى . ئۇنىڭ گۆشلۈك كۆپمە يۈزى خۇددى قارىداپ كەتكەن ئۆپكەدەك خۇنۇك ئىدى ، جىيەكلىرى قىزارغان جاغال كۆزلىرى بولسا ، سۇ ئۈستىدىكى مايدەك سۇس پارقىرايتتى .

— ئوي دېگەن ئوياپ يەيدۇ ، ھاجىكا ، — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، — ئاخىر بېرىپ دەردكە چاقىدۇ ! ...

— شۇنداق ئەپەندىم ، ھەممە كىشىنىڭ دەردى بار ، دەردى يوق كىشى نەدە بار ؟! — ھاجى ئوروس چوڭقۇر بىر ئۇھسىنىپ ئېغىز ئاچتى ، ئۇنىڭ ئاۋازى زەردىلىك ئىدى ، ئۇ قۇتلۇق ئەپەندىگە يېقىنراق سىلجىپ داۋام قىلدى ، — ئەپەندىم مەن سىلىگە ئېيتسام ، دۇنيادا ئۈچ بەختسىزلىك ۋە يەنە ئۈچ دوزاخ بار . ئۈچ بەختسىزلىكنىڭ بىرى ، ياش ۋاقتىدا ئاتا ـ ئانىدىن ئايرىلىش ، ئىككىنچىسى ، ئوتتۇرا ياش ۋاقتىدا خوتۇنىدىن ئايرىلىش ، ئۈچىنچىسى . قېرىغاندا بالاۋاقىدىن ئايرىلىش ؛ ئۈچ دوزاخنىڭ بىرى ، قاپىقى يامان خوتۇن ، ئىككىنچىسى ، ئىس يانغان مورا ، ئۈچىنچىسى ، پۇت قىستىغان ئاياغ ! — ئۇ يەنە بىردىنلا جىم بولدى ، قاشلىرىنى يىمىرىپ كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكتى ، كۆزلىرى مۆڭگۈلۈق

ئىدى ، نەپەسى قىسىلغاندەك ھۆمىدەيتتى . ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ئاستا داۋام قىلدى ، ـــ بىزنىڭ ھازىرقى ھالىمىز ئەنە شۇ ئەپەندىم ، بەختسىزلىكمۇ ، دوزاخمۇ ، ھەممىسى كەلدى ، بىز ھازىر پىلىلدىغان شام-دەك ئۆچۈش ئالدىدا تۇرىمىز ! ـــ ئۇ بۇ سۆزلەرنى شۇنچىلىك بىزارلىق ، دەردلىك ۋە چىن قەلبىدىن چىققان خاپىلىق بىلەن ئېيتتىكى ، قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ يۈرىكى ئاغقاندەك بولدى . ھاجى ئوروۇسنىڭ جىممىدە يۈرۈپ ھاياتتىن ئاستا ـ ئاستا خوشلىشىپ كېتىۋاتقانلىقى ئۇنى خاۋاتىرلەندۈرۈپ قويغان ئىدى .

ـــ ئۇنداق ئۈمىدسىزلەنمىسىلە ھاجىكا ، ـــ دېدى ئۇ ئېچىنىش تەلەپپۇزىدا ، ـــ ئادەم بالىسى ھېچقاچان ئۆزىگە ئۆلۈم تىلىمەسلىكى لازىم ، ھاياتنىڭ ، تۇرمۇشنىڭ جىمى گۈزەللىكىدىن ئۆمۈرۋايەت مەھرۇم قىلىدىغان ئۆلۈمنىڭ نېمە كېرىكى بار ؟! بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆتۈپ كې-تىدۇ ، بۇگۈن بىزنى قىيناۋاتقان بۇ قاراڭغۇ زىندانلار ھامان بىر كۈنى گۇمران بولىدۇ ! كىم بىلىدۇ ، ئېھتىمال بىر كۈنلىرى بۇ تۈرمىلەرنىڭ ئورنىدا باغۇ بوستانلار كۆكلەر! ئەنە شۇ ۋاقىتتا ، بىزمۇ ئەۋلادلىرىمىز بىلەن بىللە بۇ يەرنى سەيلە قىلارمىز ! ...

ھاجى ئورۇس بېشىنى ئېغىتتى ، ئۇ ئەمدى خېلى ئېچىلىپ سۆز-مەن بولۇپ قالغان ئىدى :

ـــ ھەي ، ئەپەندىم ، ئامەت بىزدىن ئۈركۈگەن ، شۇڭا بىز تۆگە ئۈستىدە تۇرساقمۇ ئىت تالاۋېرىدۇ . ئامەت يۈملاق ، مەينەت يوپۇشقاق ئىكەن ، دېمەككى ، ئامەت دېگەن بۇ نەرسە دوملاپلا يۈرىدۇ ، بەزى كېتىپ ، بەزى كېلىپ تۇرىدۇ . مەينەتچۇ ؟ ئۇ شۇنداق مەرەزكى ، بىر كەلسە چاپلىشىپلا ئالىدۇ ، ئاسانلىقچە ئاجرىمايدۇ ! مانا بىزنى مەينەت باسقان ، بولمىسا نېمە گۇناھىمىز بار ؟! ئېيتىڭلار ، زادى نېمە گۇناھىمىز بار ؟!

ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى ، چىرايى سۇرلۇك تۇس ئالدى ، كامېر ئىچى بىردىنلا سۇكۇتكە چۆمدى . تۆمۈر چىۋىقلار مىخلانغان ئەي-

نەكسىز پەنجىرىدىن يوغان يېشىل چىۋىنلەر گىژىلداپ كىرىپ ـ چىقىپ تۇراتتى . ئۈچ مەھبۇسنىڭ كۆزلىرى بىر ـ بىرىگە سوئال بىلەن تىكىلىپ قالغان ئىدى .

ھەمىشە تۇپتۇز يوللاردا مېڭىپ ئادەتلەنگەن كىشىلەر ئۈچۈن بىردىنلا ئەگرى ـ توقاي يوللارغا چۈشۈپ قېلىش ھەقىقەتەنمۇ غەلىتە تۇيۇلىدۇ . ھاجى ئورۇسنىڭ ئەھۋالى ئەنە شۇنداق ئىدى . بىر چاغلار ئۇنىڭ راسا گۈللەپ ياشنىغان ، «توپا ئالسا ئالتۇن ، كۈل ئالسا كۈمۈش بوپتۇ» دېگەندەك ، ئامەت ۋە نۇسرەت يۈزلەنگەن ۋاقىتلىرى بولغان ئىدى .

1943 ـ يىلى 11 ـ ئايغا كەلگەندە ، گويا ھايات ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ ، قارا باسقاندەكلا بولدى ، تەقدىر ئۇنى تۇيۇقسىزلا بىر كېچىسى ياش ۋە ئامراق خوتۇنى نازاكەت خېنىمنىڭ ئىسسىق قوينىدىن يۇلۇپ ئېلىپ تۈرمىگە تاشلىدى . ئۇ ، نېمە بولغانلىقىنى بىلمەيتتى ، پەقەت بىر ـ ئىككى قېتىملىق سوراقتا «شېڭ دۇبەن جانابلىرىغا قارشى تۇردۇڭ !» دېگەن گەپلەرنىلا ئاڭلىدى ، لېكىن ، ئۇ ھەر قانچە ئويلاپمۇ بۇنىڭ تېگىگە يېتەلمىدى ، ئاخىر نارازىلىق بىلدۈردى ، قارشىلىق قىلدى ، نەتىجىسى تاياق ۋە ئازاب بىلەن ئاخىرلاشتى . كېيىن ئۇ ، ئۇيان ئويلاپ ـ بۇيان ئويلاپ تۆۋەندىكى «جىنايەت» نى تاپشۇردى : «مەن ئەزەلدىن خاننىڭ ئەمر ـ پەرمانلىرىغا خىلاپلىق قىلىشقا جۈرئەت قىلىپ باقمىغان ، ئايالىم كەچ كۇرسقا كىرگەندە مەن ئۇنى تىللاپ قويۇپ جىنايەت ئۆتكۈزگەن بولۇشۇم مۇمكىن . سىلەرگە مەلۇم ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئاياللىرى ئۆزىنى كۆرسەتمەسلىك كەچكىچە تالادا لاغايلاپ يۈرسە بولمايدۇ . ئۇ كەچ كۇرستا ئوقۇيمەن ، دەپ ھەر كۈنى ئۆيدىن چىقىپ كېتەتتى ، شۇنىڭ بىلەن ئاچچىقىم كېلىپ تىللىدىم ، ئۇ ‹كەچ كۇرستا ئوقۇش شېڭ دۇبەننىڭ بۇيرۇقى ، سەن ئۇنىڭغا قارشى چىقماقچىمۇ ›دېدى . مەن ئۆزۈمنى باسالماي ‹ھېلىغۇ شېڭ دۇبەن ئىكەن ، ئاسماندىن چۈشكەن شاھنشاھنىڭ بۇيرۇقى بولسىمۇ بارمايسەن ! مېنى شېڭ دۇبەن ئۆيلەپ قويغان ئەمەس ›! دېدىم ، شۇنىڭ بىلەن ئىككىمىز قاتتىق سوقۇشۇپ قالدۇق ،

مەھەللىدىكىلەر ئاڭلاپ جۇيزىگە مەلۇم قىپتۇ. مېنىڭ گۇناھىم مانا شۇ !»

ئەزەلدىن سىياسەتكە ئارىلاشماي، پۇل ۋە مال ئۈچۈنلا جان قىقىپ يۈرگەن بۇ نادان سودىگەر ئۆزىنىڭ 1943 ـ يىلى ئەتىيازدا ئەركەشتام ئارقىلىق سوۋېتتىن مال ئېلىپ كىرگەنلىكى بىلەن گۇمانلىنىپ، «كەچ كۈرس ۋەقەسى» گە باغلاپ قولغا ئېلىنغانلىقىنى زادىلا خىيالىغا كەلتۈرمەيتتى.

ئۇ، تۈرمىگە چۈشكەندىن بۇيان، يۈرىكىنى غاجاپ، تېگى يوق خىيالغا مۈپتىلا قىلغان سىر ـ ئەسراسىنى مانا بۈگۈن تۇنجى قېتىم قۇتلۇق ئەپەندى بىلەن باتۇقا ئېيتتى:

— دۇم يېتىپ، دۇم قوپۇپ يىغقان مال ـ دۇنيالىرىمنى بۇلاپ ـ تالىدى، كۆزۈمنىڭ قارىقىغا دەسسىتىپ ئۆگىتىۋاتقان كىچىك خوتۇنۇم نازاكەتنىمۇ مەندىن بەزدۈردى ! ... ئاھ خۇدا، شەيتاننىڭ شەھرىدىن، زالىمنىڭ زۇلمىدىن ساقلىغايسەن ! رەقىبلىرىمنىڭ ئاغزىنى بەنت، دوستلىرىمنىڭ ئاغزىنى كۇشادە قىلغايسەن ! ...

ھاجى ئورۇسنىڭ كۆزلىرىگە غىللىدە ياش كەلدى، يۈزلىرى تارتىشىپ، قوۋۇزلىرىدىكى قورۇقلار تىككىدە بولۇپ كەتتى، قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ ئىچى ئاغرىدى.

— كۆڭۈللىرىنى بۇزمىسىلا ھاجىكا، — دېدى ئۇ بىر نەچچە ئېغىز تەسەللى ئېيتىشقا تىرىشىپ، — ئادەم بايلىقتا، دەپىدۇنياغا ئۆزىنى ئانچە ئۇرماسلىقى لازىم ! قايسى بىر دانىشمەن : «زەر ۋە گۆھەرلەرگە ھېرىس بولماق ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس، چۈنكى بايلىق ئامانەت نەرسىدۇر، ئۇ ھەر كۈنى بىراۋنىڭ قولىغا ئۆتەر ۋە ھېچكىمگە ۋاپا قىلماس » دەپتىكەن. نازاكەت خېنىمنىڭ ئىشىغا كەلسەك، سىلە سالامەت بوشاپ چىقسىلا چوقۇم ئالدىلىرىغا كېلىدۇ، خوتۇن كىشى دېگەن بىر تال ئەگرى قوۋۇرغىغا ئوخشايدۇ، ھاجىكا، ئۇنى تۈزلەيمەن دېسەك سۇنۇپ كېتىدۇ، شۇ پېتى ئىشلىتىش كېرەك.

ھاجى ئورۇس بېشىنى سالدى، يېنىك ۋۇشۇلدىدى. ئۇنىڭ كۆز-

لىرى مۇڭلۇق، چىرايى مىسكىن بولسىمۇ، لېكىن شۇ تاپتا كۆكسى -
قارنى بوشاپ، يۈرىكى خېلىلا يايراپ قالغان ئىدى.

7 - كامېردىكىلەر بۇگۈن كەچكىچە سىرداشلىق بىلەن ئۆتتى. گويا بىرسى كۈنتەرتىپ تۈزۈپ قويغاندەك، بىرەيلەن سۆزلەپ بولسا، يەنە بىرسى ئارقىدىن ئۇلاپلا سۆزلەپ كېتەتتى. قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ قولىغا ئېلىنىش سەۋەبلىرى ھاجى ئورۇسنى دەسلەپ قىزىقتۇرۇپ، كېيىن چۆچۈتۈپ قويدى. «كاساپەت، ياش بولغىنى بىلەن قاپتەك يۈرىكى بار ئىكەن - ھە ؟! — ئويلىدى ئۇ قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ ئادەتتىكىچە بوي - بەستىگە ھەۋەس بىلەن قاراپ، — مانا، قارشى چىقتى دېگەن بۇنداق بولىدۇ! ئۇ شېڭ دۇبەن جانابلىرىغا كۆپكۆندۈزدە، ئوچۇق - ئاشكارا قارشى چىقىپتۇ ئەمەسمۇ ؟! بۇ ئۆزى باشقىچە ئەقلىمدىكى ئادەم ئوخشايدۇ! ...»

قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ سۆزلەپ بەرگىنىگە قارىغاندا، ئۇنىڭ قىسمەتلىرى ناھايىتى ئاددىي ئىكەن:

ئۇ 1943 - يىل 10 - ئايدا قولغا ئېلىنىپتۇ، سەۋەب بىرلا: سىنىپتا ئوچۇق دەرس ئۆتۈۋېتىپ، ئوقۇغۇچىلارغا مۇنداق دەپتۇ: «بىلىپ قويۇڭلار، شېڭ دۇبەن جانابلىرى يېڭى نۇتۇق ئېلان قىلدى، ئۇ ئۆز ۋاقتىدىكى بىرلىكسەپ جەريانىدا دائىم دېگۈدەك: ‹جەڭگىۋار، ئىلمىي ۋە نەزەرىيىۋى ئالتە بۈيۈك سىياسەت ماركسىزم - لېنىنىزم پرىنسىپلىرىنى ئاساس قىلىدۇ› دەيتتى. ۋەھالەنكى، شىنجاڭدا ئۆلكىلىك پىرقە قۇرۇلغان 1943 - يىل 9 - ئايدىكى خەلققە قىلغان مۇراجىئىتىدە قىلچە ئەيمەنمەستىن: ‹ئۈچ مىللىي مەسىلەك ئالتە بۈيۈك سىياسەتنىڭ ئاساسى، ئالتە بۈيۈك سىياسەتنىڭ ئۆزى ئۆلكىمىزدە ئۈچ مىللىي مەسىلەكنى ئىجرا قىلىشنىڭ كونكرېت ئىپادىسى› دەۋاتىدۇ، قاراڭلار، نىقابلانغان ئادەم نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق - ھە ؟!»

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى رەسمىي تىنتىشكە باشلاپتۇ، قىسقا ۋاقىتلىق جىددىي تەكشۈرۈشتىن كېيىن ئۇنىڭغا يەنە لىن جىلۇنىڭ يېقىن

ئادىمى ، ئۇ دارىلفۇنۇندا ئوقۇۋاتقان ۋاقتىدا ، لىن جىلۇدىن «قاراۋۇل» ، «لەپىلدەش» ، «قەھرىمانلار مارشى» قاتارلىق بىگىچە تىياتىرلارنى ئۆگەنگەن ھەم ئۆزى رېژىسسورلۇق قىلىپ سەھنىلەردە ئوينىغان ، دېگەندەك نەق جىنايەتلەر قوشۇلۇپتۇ ، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئەنزىسى تولۇقلىنىپ ، كەچكۈزنىڭ ئىزغىرىنلىق بىر ئاخشىمى مەكتەپتىكى ياتىقىدىن قولغا ئېلىنىپتۇ .

قۇتلۇق ئەپەندى ھەممىگە ئىقرار ئىكەن ، بولۇپمۇ لىن جىلۇ شىنجاڭ دارىلفۇنۇنغا ئىلمىي مۇدىر بولۇپ كەلگەندە ، ئۇنىڭ ياخشى شاگىرتى بولغانلىقىنى ، ئۇنىڭ تەربىيىسى بىلەن مەكتەپتىكى ئىنقىلابىي ياشلارنىڭ «ياپونغا قارشى تۇرۇپ ، ۋەتەننى قۇتقۇزۇش» پائالىيىتىگە قاتناشقانلىقىنى ، ئۇنىڭ ئىلھامى بىلەن خەنزۇچە تىل ۋە خەتنى خېلى پىششىق ئۆگىنىۋالغانلىقىنى ھۆرمەت ۋە ئىخلاس بىلەن سۆزلەيدىكەن .

ــــ «ئىنسلدە خاتا يوق ، بى ئىنسلدە ۋاپا» دېگەندەك ، يولداش لىن جىلۇ ھەقىقەتەنمۇ ئىنسىل ئادەم ئىدى ، ــــ دېدى قۇتلۇق ئەپەندى چوڭقۇر ھۆرمەت تۇيغۇسى بىلەن ، ــــ بىلىملىك ، خۇش چاقچاق ، قولىغا قەلەم ئالسا شائىر ، سەھنىگە چىقسا ئارتىس ، مۇنبەرگە چىقسا ناتىق ئىدى . 1938 ـ يىلى 18 ـ سېنتەبىردە ، ئۇنىڭ پۈتۈن مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا قىلغان سۆزى ھازىرغىچە قۇلىقىمدىن كەتمەيدۇ ، ئۇنىڭ شۇ كۈنكى سۆزى بىزنىڭ قەلبىمىزگە ئۇرۇق بولۇپ چۈشكەن . دۈشمەنلەر ئۇنىڭدىن بەكمۇ قورقاتتى ، كاللىكى ئادەم يېغى بىلەن ياغلانغان خۇنخور جاللات شېڭ شىسەي ئاخىر ئۇنىمۇ يەپ كەتتى ! ...

ــــ ئۆلتۈرۈۋېتىپتىما ؟ ــــ باتۇق ئەندىككەندەك ئالدىراپ سورىدى . قۇتلۇق ئەپەندى ساڭگىلىغان بېشىنى يېنىك لىڭشىتتى :

ــــ ھەئە ، ئۇنى 1943 ـ يىلى كۈزدە ئۇرۇمچىدىكى 2 ـ تۈرمىدە مەخپىي ئۆلتۈرۈشتى ، مەنمۇ بۇنى يېقىندا ئاڭلىدىم ...

ھاجى ئۇرۇس ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى :

ــــ بۇ دۇنيادا ياخشى ئادەملەر ئۇزاق ياشىيالمايدۇ ! ــــ دېدى ئۇ ۋە

بۇنى ئىسپاتلىماقچى بولغاندەك ، ــ تاشمۇ مېۋىسى ئوبدان دەرەختە كۆپ ئېتىلىدۇ ئەمەسمۇ ؟ ــ دەپ قوشۇپ قويدى .

تۇرۇپلا باتۇقنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى ، دەسلەپ بۇرۇن تۆشۈكلىرى كېرىلىپ ، كۆزى قىزاردى ، كېيىن بىردىنلا ئۆزىنى تۇتالماي ئىسەدەپ كەتتى .

ــ ئاققىز ، ئاققىز ! ... مەن يارىماس سېنى قوغدىيالمىدىمغۇ ! مەن ... مەن ... ــ دېدى ئۇ مەيدىسىگە مۇشتلاپ ، ــ مەن سېنىڭ ئىنتىقامىڭنى ئالمىسام ئوغۇل بالا ئەمەس ! ... بۇ دۇنيادا ياشىمايمەن ! ...

قۇتلۇق ئەپەندى ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ ئاستا سورىدى :

ــ ئاققىز دېگىنىڭ كىم ئۇكام ؟ ئۇنىڭغا نېمە بولدى ؟

باتۇقنىڭ ھېكايىسى مانا مۇشۇ سوئالدىن باشلاندى :

ــ مەن بىر يېتىم ئوغۇل ، ئاققىزمۇ ئاتا ـ ئانىسىدىن كىچىك قېلىپ بىر تۇل ھاممىسىنىڭ قولىدا چوڭ بولغان . بىز بىر يۇرت ، بىر مەھەللە ئىدۇق ، كىچىكىمىزدىن بىللە ئۆستۇق ، ۋەدىمىز چىڭ ئىدى . لېكىن بۇنىڭدىن ئۈچ ئاي ئىلگىرى يۇرتىمىزنىڭ كاتتىسى ــ ھەمدەمبەگ ئۇنى زورلۇق بىلەن تۆتىنچى خوتۇنلۇققا ئالماقچى بولدى ، چوڭ مەرىكە ئۆتكۈزدى . كەچتە نىكاھ پاتىھەسى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن مېھمانلار تارقاپ ، شەھەردىن چىققان ئەمەلدارلار قالدى . ئۇلار يەپ ـ ئىچىپ ، ئويۇن ـ كۈلكە قىلىشىۋاتاتتى . مەن تۆت ئاغىنەمنى باشلاپ ئۇلارنىڭ قورۇسىغا كەلدىم ، ھەممىمىزدە قارا سۆگەتنىڭ قوۋزىقىدىن قىلىنغان يالغان ۋۇجاڭدەي ، قولىمىزدا ياغاچ مىلتىق ھەم تاپانچىلار بار ئىدى . بىز بەگنىڭ يوغان دەرۋازىسىنى ھەيۋەت بىلەن قاقتۇق ، مەن ئېگەرلەنگەن ئات ئۈستىدە ئىدىم . شىركەيپ بولغان بىر ساقچى «كىمسەن؟!» دەپ ۋارقىرىدى ، ئىشىك قاققان ئاغىنەم : «بىز ، دەرھال ئىشىكنى ئاچ ! بەگنىڭ تويىغا باتۇق سىلىڭ كەلدى !» دەپ ھەيۋە قىلدى . مانا شۇ چاغدا مېنىڭ «باۋۇدۇن» دېگەن ئىسمىم «باتۇق» قا ئۆزگەردى ، ھېلىقى ساقچى ئۆزىچە

«سىلىك ، سىلىك ...» دېگىنىچە ئىشكنى قىيا ئېچىپ قارىدى ، ئۇنىڭ مەستلىكتىن غىلايغان كۆزلىرىگە مېنىڭ ئات ئۇستىدىكى يالغان ھەربىي قىياپىتىم راستىنەك كۆرۈندى بولغاي : «خوپ سىلىك ، مانا ھازىر !» دەپ ئىشىكنى يوغان ئېچىۋەتتى . بىز كىرىپلا ئۇنىڭ ئاغزىغا لاتا تىقىپ ، پۇت - قولىنى باغلاپ قورالىنى ئېلىۋالدۇق ، شۇ قورال بىلەن ئارقا ھويلىغا ئۆتۈپ ، ئۇ يەردىكى بىر چالا مەست ساقچىنىمۇ بايىقىدەكلا جايلىۋەتتۇق ، ئاندىن ئاقىزنى ياساپ - جابدۇۋاتقان ئاياللارنى تۆت چىقارماي بىر ئۆيگە سولاپ قويۇپ ، ئاقىزنى ئېلىپ قاچتۇق . بىزنى نۇرغۇن قېتىم ئادەم چىقىپ تۇتالمىدى ، قولىمىزدىكى ئىككى قورالنىڭ كۈچى بىلەن ئۆزىمىزنى قوغداپ قالدۇق . بىز بارمىغان دەشت - چۆل ، تاغ - باياۋان قالمىدى ، «قاراقچى» دەپ ئاتالدۇق ، «باتۇق سىلىك كەپتۇ» دېسە ، كىشىلەر قورقىدىغان بولۇپ قالدى ، قانداق قىلاتتۇق ، ھالالنى تاپالمىغاندا ھارامنى يېمەي ئۆلەمتۇق ؟! نېمە لازىم بولسا ، شۇنى بۇلاپ تاپتۇق ، كېيىن جاھان تىنجىغاندەك بولدى ، ئەل - يۇرتنى سېغىندۇق ، ئاخىر ئاقىزنىڭ تەلىپى بىلەن «ھەزرەت سەيلىسى» گە كەلدۇق . كىم بىلسۇن ، ھەمدەمبەگنىڭ چوڭ ئوغلى ھاپىز خوجا تېخىچە بىزنىڭ پېيىمىزدە ئىكەن . ئۇ بۇرۇن چەت بىر ناھىيىدىكى ساقچى ئىدارىسىدا ئىدى ، ئۇنىڭ ۋىلايەتكە كېلىپ ، تېخىمۇ ئۆسۈپ كەتكەنلىكىنى بۇ قېتىملا بىلدىم . بۇ قارام شۈكپەن قان قەرزگە بوغۇلدى ، خەپ توختا ، بۇ ھېسابىنى ئالماي قويمايمەن ! ...

باتۇق يۇمران ساقال باسقان ئېڭىكىنى خەپلەپ تۇتقانچە تۇرۇپ قالدى ، كۆزلىرىدىن ھازىدارلىق قايغۇسى تۆكۈلۈپ تۇراتتى .

ئۈچ سىرداش بىر - بىرىگە تەسەللى بەردى ، بىر - بىرىنى بەزلىدى ، ئۆزئارا كۆڭۈل ئېيتتى . شۇنداق قىلىپ ، تۇرمە ھاياتىنىڭ بىر كۈنلۈك ئۇزاق ، زېرىكىشلىك ھەم مەنىسىز تۇرمۇشىنى ناھايىتى دىلكەشلىك بىلەن كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈۋەتتى .

4

تۇرمە ئىچى جىمجىت قالدى، لېكىن باتۇقنىڭ كاللىسى جىمجىتلىقنى، ئۇ ئۇخلىيالماي يېتىپ، قاپقاراڭغۇ تورۇسقا قارىغىنىچە خىيالغا چۆمدى. ئۇنىڭ نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئويلاپ، نۇرغۇن نەرسىلەرگە ئەقىل يەتكۈزگۈسى كېلەتتى. ئىككى كۈندىن بېرى تۇرمىدە بولغان ئىشلار ئۇنىڭغا قاتتىق تەسىر قىلدى. ھاجى ئورۇسنى «ھەربىي قۇرۇلۇشتا ئىشلەيسەن» دەپ، 50 گە يېقىن ئادەم بىلەن بىللە ئەچىقىپ كەتتى، نەگە بېرىپ نەدە تۇرۇشىنى، قاچان قايتىپ كېلىشىنى ھېچكىم بىلمەيتتى. قۇتلۇق ئەپەندىنى تونۇگۈن ئەتىگەندە سوراققا ئەچىقىپ كېتىپ، چۈشكە يېقىن يېرىم ھوشسىز ھالدا كامېرغا تاشلاپ قويدى. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى باتۇقنىڭ ئۆز بېشىدا بولۇۋاتقاندەك ئۇنى ئازابلايتتى، ھاجى ئورۇسقا ئىچ ئاغرىتاتتى، قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ شىكەستىلەنگەن بەدىنىگە جېنىنى قانات قىلىپ ياپقۇسى كېلەتتى، ئۆزىنىڭ تەقدىرى ئۈستىدىمۇ ئويلاپ ھەسرەتلىنەتتى...

ئاي كۆتۈرۈلدى، ئۇنىڭ ئاپئاق نۇرى دەسلەپ تۇرمە سەيناسى، كېيىن قىڭغىر - قىيسىق پەنجىرىلەرنىڭ تۆمۈر رۇجەكلىرىدىن شوڭغۇپ ئۆتۈپ كامېرلارنى يورۇتتى. باتۇق ئاستا بېشىنى كۆتۈردى، ئايغا سالام بەردى، ئاي شۇ تاپتا ئۇنىڭ قەلبىدە مۇقەددەس ئورۇن ئالغان ئىدى. چۈنكى ئۇ، ئۆزىنىڭ كۈمۈش نۇرلىرىنى قاپقاراڭغۇ، زەي كامېردا ياتقان باتۇققىمۇ ئايىماي سەپتى، ئۇنى گۇناھكار دەپ، ئايرىپ قويمىدى، ئۇنىڭ قاتمۇ - قات قايغۇ - ئەلەملەر بىلەن پۈچۈلانغان قەلبىنى بىر دەم بولسىمۇ ئۆز ئىلكىگە ئېلىپ، ئۇنىڭ زەئىپ جىسمىنى نۇر دەرياسىغا چۆمدۈردى، نۇر ئۇنىڭ پېشانىسىدە، كۆزىدە، يۈزىدە، كۆكسىدە جىلوە قىلدى. ئۇ قوللىرىنى سوزۇپ نۇرنى تۇتماقچى بولغاندەك ئالقانلىرىنى كېرىشتۈردى. نۇر ئەمدى ئۇنىڭ بارماقلىرىدا، بىلەكلىرىدە ئوينايتتى...

باتۇقنىڭ نۇر بىلەن ئويىنىشىپ، نۇرغا بەنت بولغان شېرىن خىي-

ياللىرىنى قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ تۇيۇقسىز چىققان ئاۋازى بۇزۇۋەتتى :
— باتۇق ، تېخىچە ئۇخلىمىدىڭمۇ ؟
— قۇتلۇقكا ، قارىغا ، نۇر ! ... — باتۇق يەنىلا ئۆز خىيالىدا ئىدى .
قۇتلۇق ئەپەندىمۇ بېشىنى كۆتۈردى :
— هە ، ئاي چىقىپتۇ - دە ! ئاسماندا ئاي چىقسا ساڭا نېمە بولدى ؟ نېمىشقا ئۇخلىمىدىڭ ؟
باتۇق قىسقىلا جاۋاب بەردى :
— ئۇخلىيالمىدىم ...
ئۇلار تامغا يۆلەندى ، ئاي نۇرى ھەر ئىككىلىسىنىڭ كۆكسىگىچە يورۇتۇپ تۇراتتى . بىر ئاز سۈكۈتتىن كېيىن ، قۇتلۇق ئەپەندى باتۇقتىن كۈتۈلمىگەن بىر سوئالنى سورىدى :
— سەن ئوقۇغانمۇ ؟
باتۇق ئويلىمىغاندەك بېشىنى ئاستا چايقىدى .
— باتۇق ، ئىنىم ، ئادەم ياشلىق چېغىدا ئاز - تولا بىر نەرسە ئۆگىنىۋېلىشى كېرەك ! — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى چوڭقۇر بىر ئىچكى تىنىقۇ بىلەن ، — ياشلىقتا تىرىشمىسا قېرىغاندا خار بولۇپ قالىدۇ . قايسى بىر كىتابتا : «شەرەپ — ئەقىل بىلەن ھۈنەردىن ، ئۇلۇغلۇق — ئىلىم بىلەن پاراسەتتىن كېلىدۇ ، پۇل - مالنىڭ يوقلۇقىدىن كەمبەغەل بولسىڭمۇ ، ئەقىل - پاراسەت ، غەيرەتكە باي بولغىن ، ئەقىل - پاراسەت ، غەيرەت پۇل - مالدىن كۆپ ئەۋزەل » دەپ يېزىلغانلىقى ھازىرغىچە ئېسىمدە . بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىز ئىلىم - ھۈنەرگە بەك ئەھمىيەت بەرگەن ، لېكىن ئەۋلادلىرىمىز نادانلىقتا ، جاھالەتتە قېلىۋاتىدۇ . سەن «مازارىي بۇزرۇك» دېگەن ھېكايىنى ئاڭلىغانمۇ ؟ ھە ، بوپتۇ ، ئاڭلىمىغان بولساڭ ، ئېيتىپ بېرەي : بۇ ئىشنىڭ قاچان ، قەيەردە بولغانلىقى ئېنىق ئەمەس ، لېكىن ئېشەكنىڭ مازار بولغانلىقى توغرىسىدا رىۋايەت كۆپ . ۋەقە مۇنداق بولغان ئىكەن : بىر سودىگەرنىڭ ئېشىكى يول ئۈستىدە تۇغۇپتۇ - يۇ ، ئۆلۈپتۇ .

تـەخـىيـىنى ھەيدەپ كېتىۋاتقان سودىگەرنىڭ كۆڭلىگە بىر ئىش كېلىپ ئارقىـغا يېنىپتۇ ۋە ئۆلگەن ئېشەكنىڭ تاپىنى چىرايلىق كۆمۈپ قويۇپتۇ ... بـىـر نـەچـچـە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ، يولدىن ئۆتكەن بىرىنچى يولۇچى تـاپ كـۆمـۈلگەن تۆپىغا قاراپ ، «ۋاي بىچارە ، ئىگە ـ چاقاڭمۇ بولغىيتى ، يـول ئۈسـتىدە قاپسەن ! ... » دەپ ئىچ ئاغرىتىپ ، دۇئا ـ تەكبىر ئوقۇپ ، بـىـر قـانـچە تال تاش ـ چالمىلارنى يىغىپ ، تاپ كۆمۈلگەن تۆپىنىڭ بىر تـەرىـپـىـگە قويۇپ قويۇپتۇ . كېيىن بۇ يولدىن ئۆتكەن ئىككىنچى يولۇچى چالـمـا قويۇلغان تەرەپنى قىبلە بىلىپ ، تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ دۇئا قىپتۇ ۋە ئېشـەك ھەيـدەيدىغان تايىقىنى تاش ـ چالما قويۇلغان تەرەپكە سانجىپ ، ئۇچـىـغا بـەلـۋىـغىنى ئارتىپ تۇغ ـ شەددە قىلىپ قويۇپتۇ ... شۇنىڭدىن بـاشلاپ ، ئۇيـان ـ بـۇيـان ئۆتـكـەنـلەر بۇ تاپقا دۇئا ـ تەكبىر ئوقۇشتىن تـاشـقـىـرى ، تۇغ ـ شەددىلەر قاداپ ماڭىدىغان ، ھەتتا خېلى يىراق جاي- دىـنلا ئات ـ ئېشـەكـلـىرىـدىن چۈشۈپ ، بوينىغا ئارقان ۋە بەلۋاغلىرىنى سېلـىـپ ، تـوۋا ـ ئىستىغپار ئېيتىپ ئۆتىدىغان بوپتۇ ... بۇ «مازار» نىڭ داڭـقـى ئاسـتـا ـ ئاستا شەھەر ـ يېزىلارغىچە كېتىپتۇ . ئەھۋالدىن خەۋەر تـاپـقـان بـىـر سوپى «مازار» غا شەيخ بولۇۋاپتۇ، ئۆتكۈنچىلەردىن خەير ـ سـاخـاۋەت تـىلەپ ، ھۇجـرا سېـلـىـپ ، گۈمـبەز ياساپ ، ئۇنىڭغا «مازارىي بۇزرۇك» دەپ نام قويۇپ ، مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ 72 ـ نەۋرىسى قىلىپ چۈشەندۈرۈپتۇ ... ۋاقىتنىڭ قانچىلىك ئۆتكەنلىكى نامەلۇم . بىر كۈنى يەنە ھېلـىقى سودىگەر تەخىيىنى ھەيدەپ بۇ يولدىن ئۆتۈپتۇ ، ھەشەمەتلىك « مـازار» غـا كـۆزى چـۈشۈپتۇ . ئۇ ئالدىراپ ـ تېنەپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ، دۇئا ـ تـەكبىر ئوقۇشقا باشلاپتۇ. سودىگەرنىڭ تەخيى ئانىسىنىڭ تاپىنى پۇراپ ، تـۇمشـۇقـىـنـى ئېگـىـز كـۆتۈرۈپ سىيىپتۇ ۋە ئارقا ـ ئارقىدىن ھاڭـراپـتـۇ . ئېشـەكنىڭ قاتتىق ھاڭرىشىدىن چۆچۈپ ئويغانغان شەيخ « مـازارىـي بـۇزرۇك» نـىـڭ يـېـنـىـدا سىيىپ ـ چىچىپ ، ھاڭراپ تۇرغان ئېشـەكـنـى كۆرۈپ ئۆلگۈدەك دۇمبالاپتۇ ، لېكىن ئېشەك بۇ يەردىن زادىلا مـاڭـغـىـلـى ئۇنـۇمـاپتۇ ... سودىگەر شەيخكە ئۆزرە ئېيتىپتۇ ، لېكىن شەيخ

تېخىمۇ ئەزۋەيلەپ : «بۇ ئۇلۇغ زاتنىڭ مازىرىغا ئېشەك قويۇۋەتكەن سەن-مىدىڭ ؟ بۇ يەردە كىمنىڭ ياتقانلىقىنى بىلەمسەن ، نائەھلى !» دەپتۇ ـ دە ، سودىگەرنى قازىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ . قازى شەيخنىڭ دەۋاسىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، سودىگەرنى ئەيىبلەپ : «گۇناھىڭ ئۇچۇن مازارىي بۇزرۇكقا خانىقا سېلىپ داشقازان ئورنىتىسەن ھەم ئۆزۈڭ ئاشۇ داشقازانغا يەتتە يىل ئوت قالايسەن ! شۇنداق قىلغاندا ، گۇناھىڭ مەغپىرەت بولىدۇ» دەپ ھۆكۈم چىقىرىپتۇ . ئىلاجسىز قالغان سودىگەر «مازارىي بۇزرۇك» قا قايتىپ كەلگەندە ، تەخىيى يەنىلا «مازارىي بۇزرۇك» قا بېشىنى قويۇپ ، ئېغىناپ ياتقان ئىكەن ، بۇنى كۆرگەن سودىگەر ئېغىر بىر تىنىپ ، تەخەينىڭ ئانىسىنى ئەسلەپتۇ ، ئويلا ـ ئويلا ، ئاخىر ئالدىدا تۇرغان بۇ «مازارىي بۇزرۇك» نىڭ ئۆز ئېشىكى ئىكەنلىكى ئېسىگە كېلىپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ ...

ـــ باتۇق ، مانا قارا ، بىزنىڭ خەلقىمىز نادانلىقتا قايسى دەرىجىگە يەتكەن ـ ھە ؟! بىزنىڭ پەن ـ مائارىپىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتتىن باشقا ، دىنىي مۇتەئەسسىپلەرمۇ توسقۇنلۇق قىلىۋاتىدۇ . نېمە ئۈچۈن ؟ موللىلارنىڭ قارىشىچە ، خەت يېزىشنى ئۆگەنگەندە ، «نوسەندە موللا» ① بولۇپ قالارمىش ! ... بىزنىڭ ئەھۋالىمىز نېمىدېگەن بىچارە ـ ھە ؟! نادانلىق بىزنى جاھالەتكە يۈزلەندۈرۈۋاتىدۇ . باتۇق ، ئې-نىم ، نادانلىقتا ، جاھالەتتە قالغان مىللەت مەڭگۈ خارلىقتىن ، مەھكۇملۇقتىن قۇتۇلالمايدۇ ! ئېسىڭدە بولسۇن ، سەن تېخى ياش ، قانچە كۆپ ئۆگەنسەڭ شۇنچە ياخشى ! ...

چىن قەلبىدىن ئېيتىلغان سۆز ئادەمنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى كۆتۈرىدۇ . باتۇق قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ ئاۋازىدىن ئەنە شۇنداق بىر مەنىنى سەزگەندەك بولدى . شۇڭا ، ئۇ كۆڭلىدىكىنى پوسۇقىدە ئېيتتى :

---

① نوسەندە موللا ـــ نىكاھدىن ئاجرىشىدىغانلارغا تالاق خېتى يېزىپ بېرىدىغان موللا .

— بۇرۇن يوقسۇزلۇقتىن ئۆگىنەلمىدىم، ئەمدى تۇرمىدە قانداق ئۆگىنىمەن؟

— ئۆگىنىش نىيىتىڭ بولسا، مانا مەن، — قۇتلۇق ئەپەندى ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلدى، — لېكىن بىلىم ئېلىش ئاسان ئەمەس، ئۇ، خۇددى سۇ ئاستىدىن ئۈنچە - مەرۋايىتلارنى سۈزگەنگە ئوخشايدۇ، مەرۋايىت سۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزى لەيلەپ چىقمايدۇ، ئۇنى تېپىش ئۈچۈن سۇنىڭ ئاستىغا چۆكۈش كېرەك، چۈشەندىڭمۇ؟

— چۈشەندىم! — باتۇق دىدىل جاۋاب بەردى.

— ئەمىسە، ئەتە ئەتىگەندە بىرىنچى دەرسنى باشلايمىز، — قۇتلۇق ئەپەندى بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۇدۇلىدىكى تامغا بىر پەس قاراپ تۇردى، كېيىن ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ داۋام قىلدى، — بىرىنچى دەرس ئەنە ئاۋۇ تامغا يېزىلغان بىر كۇپلېت شېئىر بولسۇن! ئۇ 1942 - يىل 6 - ئاي يېزىلغان ئىكەن، كىمنىڭ يازغانلىقى نامەلۇم، لېكىن شۇنىسى ئېنىقكى، بۇ جاللات شىڭ شىسەي تۈتىنچى قېتىملىق تازىلاش ۋاقتىدا قولغا ئېلىپ زىيانكەشلىك قىلغان بىر ئىنقىلابچى!

قۇتلۇق ئەپەندى ئاۋازىنى رىتىمغا كەلتۈرۈپ، ئىنتوناتسىيە بىلەن شېئىرنى يادقا ئوقۇدى:

كېسىلسە باش، تۆكۈلسە قان،
چۈشەر ھامان ماكانىمىزغا.
قىيىن - قىستاق، جازا - سوراق،
ئەسلا كىرمەس خىيالىمىزغا!

— ئەتە مانا شۇ شېئىرنى ئوقۇشنى، يېزىشنى ئۆگىنىشكە باشلايسەن، قانداق؟

باتۇق يېتىمچىلىك، يوقسۇزلۇقتا ئۆسكەن بولسىمۇ، ئەقلى - ھوشى جايىدا يىگىت ئىدى. شۇ تاپتا ئۇ خېلى ھاياجانلاندى، قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ:

— ئۆگىنىمەن، چوقۇم ياخشى ئۆگىنىمەن! — دېدى ۋە يەنە بىر

تۇرۇپ كۆڭلى يېرىم بولغاندەك مىسكىن ئاۋازدا سورىدى ، — مۇبادا ، سىز چىقىپ كېتىپ قالسىڭىز قانداق قىلىمەن ؟ ئۇ چاغدا كىمدىن ئۆگىنىمەن ؟

— بۇمۇ بار گەپ ! — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى ۋە بىردىنلا جىددىيلەشتى ، — مەن ئەمدى يېتىشۋەرمەيمەن ، كۈرەش قىلىمەن . شىڭ شىسەيگە قارشى تۇرغانلىقىم شۇنچە تۈگىمەس گۇناھمىكەن ؟! ئەگەر مەن چىقىپ كەتسەم ، ئۆزلۈك ئۆگىنىشنى داۋاملاشتۇرۇۋەر ، مەن ساڭا يېزىش ، ئوقۇشنىڭ ئەپچىل چارىسىنى تولۇق ئۆگىتىپ قويىمەن !

ئۇلار بىردەم جىم بولدى . ھەر ئىككىسى شېرىن خىياللار تەسىراتىدا ئىدى . ئاي نۇرىمۇ ئەمدى ئۇلارنىڭ باش - كۆزىدىن يۆتكى- لىپ ، كامېرنىڭ يۇقىرى تەرەپلىرىنى سۈس يورۇتتى . باتۇقنىڭ خىيالى يەنىلا قۇتلۇق ئەپەندىدە ئىدى .

— سىز چىقىپ كەتسىڭىز نەگە بارماقچى ؟— سورىدى ئۇ كې- يىنكى ئىشلار ئۈستىدە باش قاتۇرۇپ ، — ئاتا - ئانىڭىز ، ئائىلىڭىز نەدە ؟

قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ خىيالى بۆلۈندى . ئۇ نۆۋەتتىكى كۈرەشلەر ئۈستىدە ئويلاۋاتاتتى . باتۇقنىڭ سوئالى ئۇنىڭ پىكرىنى ئارقىغا ياندۇردى :

— چوڭ دادامنى مومچى تاز ، ئۆز دادامنى جىننىڭ شورىن ئۆلتۈرۈۋەتكەن !— دېدى ئۇ ھەسرەتلىك تىنىپ .

باتۇق ھەيرانلىقتا سورىدى :

— مومچى تاز ؟ ئۇ كىم ؟!

— كىسىم بولاتتى ، — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى قىسقىلا چۈشەندۈ- رۇپ ، — يېشى 60 تىن ئاشقاندىمۇ يەنە شەھۋانىيلىقتىن قالماي ، قۇۋۋەت دورىسى ياساتتىش ئۈچۈن خەلققە « ئەركەك قۇشقاچ مېڭىسى ئالۋىنى » سالغان ، يەر يېغى لېيىمنى « موم » دەپ زورلاپ سېتىپ ، خەلقنى دەھشەتلىك «موم ئالۋىنى» بىلەن ۋەيران قىلغان زالىم ماتىتەي ①. شۇ

---

① ماتىتەي — 1920 - يىللارنىڭ باشلىرى قەشقەردە تىتەي بولۇپ تۇرغان . «تىتەي» ئۇنىڭ ھەربى ئەمىلى ، ئىسمى مافۇشىڭ .

سەۋەبتىن خەلق ئۇنىڭغا « مومچى تاز » دەپ لەقەم قويغان ۋە مۇنداق قوشاقلارنى توقۇغان :

دويۇت يولى قومۇشلۇق ،
ئورغاق سېلىپ ئورغان يوق .
14 يىللاپ شەھەر سورىغان ،
ماتنتەيدەك زالىم يوق !

باتۇقنىڭ يۈرىكى ئېزىلدى . ئۇ ئەزەلدىن دۇنيادا ياخشى ئادەملەر كۆپ ، يامان ئادەملەر پەقەت ھەمدەمبەگ بىلەن ھاپىز خوجا دەپلا قارايتتى . لېكىن بۇ بىر نەچچە كۈنلۈك كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانلىرىغا قاراپ ، يامان ئادەملەرنىڭمۇ ئاز ئەمەسلىكىنى ھېس قىلدى . ئۇ ، يېڭى - يېڭى ئىسىملارنى ئاڭلىدى ، بۇ يىرگىنىشلىك ئىسىملار تارىختىن بۇيان ئۇلىنىپ ، ئۈزۈلمەي كېلىۋاتاتتى ، ئۇنىڭ ئاخىرى زادى نەگە بارىدۇ ؟!... توۋا ، شۇنچە كۆپ يامان ئادەملەرنى يەر - زېمىن قانداق كۆتۈرۈپ تۇرۇۋاتقاندۇ ؟! ...

باتۇق يەنىمۇ چوڭقۇر ئويلاشقا تىرىشاتتى ، لېكىن بىر يەرلەرگە كەلگەندە ئەقلى يەتمەيتتى ، خۇددى خالتا كوچىغا كىرىپ قالغاندەك ، قاراڭغۇ بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردا تېمىسقىلاپ قالاتتى . بۇنداق چاغلاردا قۇتلۇق ئەپەندىدىن نېمىلەرنىدۇر سورىغۇسى كېلەتتى - يۇ ، ئەمما يەنە ئۇنىڭ چوڭقۇر خىيالدا ئىكەنلىكىنى سېزىپ ، سوراشتىن يالتىياتتى .

باش توخۇ چىللىدى ، تاڭ قاراڭغۇسى كامىرغا يېيىلدى ، ئۇلار خىيال بىلەن ئېزىلىپ ، شۇ ئولتۇرغان پېتى بىر - بىرىگە يۆلەنگىنىچە سەھەرنىڭ شېرىن ئۇيقۇسىغا كەتتى .

5

ئۇلار بېرىلىپ ئۆگىنىش قىلىۋاتقاندا ئىشىك شاراقلاپ ئېچىلدى . بوسۇغىدا يېڭى كەلگەن ياش گۇندىپاي تۇراتتى . قۇتلۇق ئەپەندى ئۇ-

نىڭغا خەنزۇچە سۆزلىۋېدى ، ئۇ چالا - چۇشتا ئۇيغۇرچە جاۋاب بەردى :

— ھەئە ، يېڭى كەلدىم ، ئىسمىم ۋاڭ دەيدەي ...

گۇندىياپىنىڭ ياش قۇرامى باتۇق بىلەن دېمەتلىكتەك كۆرۈنەتتى ، « قاپاقتا نېمە بولسا تېشىغا شۇ تېپەر » دېگەندەك ، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ئاقلىق ، سەبىيلىك ئوچۇق چىرايىدىن چىقىپ تۇراتتى .

— بۇنى سىزگە كىرگۈزۈپتۇ ، — دېدى ئۇ قولىدىكى بوغچىنى قۇتلۇق ئەپەندىگە ئۇزىتىپ ، — كىيىم ئىكەن .

ۋاڭ دەيدەينىڭ سىلىق مۇئامىلىسى ئۇلارغا تەسىر قىلدى ، ئۇلار بۇ يەردىكى گۇندىپايلاردىن — مەيلى تۈرمە باشلىقى لىۈخەندۇڭ بولسۇن ، ياكى قاراۋۇللار باشلىقى سايىم كېپەكباش بولسۇن — ئەزەلدىن بىرەر ئېغىز سىلىق ، يۇمشاق گەپ ئاڭلاپ باقمىغان ئىدى . ۋاڭ دەيدەي بوغ-چىنى بېرىپلا چىقىپ كەتتى .

— بۇ يىگىتنى ساقچىلىققا مەجبۇرىي تۇتقاندەك قىلىدۇ ، — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ ، — بۇنىڭمۇ قەلبىدە بىر جاراھەت بار ، توختا ، ئۇنىڭ بىلەن ئاستا - ئاستا تونۇشۇپ ئالايلى .

قۇتلۇق ئەپەندى بوغچىنى ئاچتى ، بىر پار يېڭى كىيىم بىلەن يو-غان بىر توقاچ سوپۇن چىقتى .

— ئاغىنىلەر كىرگۈزۈپتۇ ، — دېدى كۆل رەڭ تېرىكىدىن تىكىلگەن كىيىملەرنى سىلاپ ئولتۇرۇپ ، — دۇنيادا يولداشتىنمۇ مېھرى-بان ، سەپداشتىنمۇ كۆيۈملۈك تۇغقان بولامدۇ ؟

ئۇنىڭ كۆزى ئايلىنىپ سوپۇنغا تىكىلدى ، كۆڭلى بىر نەرسىنى تۇيغاندەك سوپۇننىڭ ئۇيەر - بۇ يېرىگە قارىدى ، سەپداشلىرى ئۆتكەندە بىر قېتىم يېمەك - ئىچمەك كىرگۈزگەندە ، يوغان شىرمان ناننىڭ ئارىسىغا خەت تىقىپ قويغان ئىدى . مانا بۇ گۇنمۇ شۇنداق بولدى ، سوپۇننىڭ ئىچىدىن نېپىز شالۋۇرغا ئورالغان كىچىككىنە خەت چىقتى . قۇتلۇق ئە-پەندى خۇشاللىق ، ئالدىراشلىق ئىچىدە خەتنى ئېچىپ كۆز يۈگۈرتتى :

«بۇرادىرىمىز قۇتلۇق !ــ دەپ باشلانغان خەت ناھايىتى ئۇششاق ھەم قىستاپ يېزىلغان ئىدى ، ــ ھايات ئىكەنلىكىڭنى بىلىپ تۇردۇق ، يېقىنـ دىن بۇيان ، ۋەزىيەتتە جىددىي ئۆزگىرىش بولۇۋاتىدۇ . بىرنەچچە مەكتەپنى ھەربىي گازارما قىلىۋالدى ، ئوقۇغۇچىلار پىتراپ ، ئوقۇتقۇچىلار ئىشسىز قالدى . كۈن ئېلىش تەس بولۇۋاتىدۇ . ھە ، قارا بۇرادەر ، بىز سېنىڭ ناھەق يېتىۋاتقانلىقىڭ توغرىسىدا مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا ئەرز قىلىۋاتىمىز ، سەنمۇ جىم ياتما ! تېز ئارىدا كۆرۈشۈشىمىز ئۈچۈن ھۇررا ! سېنى سېغىنىپ : رىشىت ھەمزى ، بەختى سېرىق ، تۇدى راجى ، ھەيدەر خوجا ، شايى ئەخمەت ...

1945 ـ يىل 17 ـ ئاۋغۇست »

قۇتلۇق ئەپەندى خەتنى قايتا ئوقۇدى ، خەتتىكى جىددىيلىك ئۇـ نىڭ كۆزىگە ، يۈزىگە كۆچكەن ئىدى . باتۇقنىڭ كۆڭلىگە ۋەھىمە چۈشتى .

ــ خەتتە نېمە دەپتۇ ؟ــ سورىدى ئۇ ئاخىر ئۆزىنى تۇتالماي ، ــ بىرەر كۆڭۈلسىز خەۋەر بارمۇ نېمە ؟

قۇتلۇق ئەپەندى خەتنى ئاغزىغا سېلىپ ئۇزاق چاينىدى ، كېيىن تۈكۈرۈك ئارىلاش پۇركۈپ تاشلاپ ، ئاندىن باتۇققا قاراپ دېدى :

ــ مەيلى ياڭ زېڭشىن بولسۇن ، مەيلى شېڭ شىسەي بولسۇن ، مەيلى گومىنداڭ بولسۇن ، ئۇلارنىڭ مەقسىتى ئەزەلدىن ئېنىق : بىزنى ئەبەدىلئەبەد نادان قالدۇرۇش ! قارىمامسەن ، كەلگۈلۈك يەنە بىزنىڭ ماتا- رىپىمىزغا كەپتۇ ، مەكتەپلەر تاقىلىپ ، ئوقۇغۇچىلار تارقاپتۇ ! ــ ئۇ بىرئاز تۇرۇۋالغاندىن كېيىن باتۇققا يېقىنراق سىلجىپ قولىنى تۇتتى ، ــ ئۇكام باتۇق ، ئەمدى مەن تېزراق چىقىپ كېتىشىم كېرەك ، سەپداشلىرىم مېنى كۈتۈۋاتىدۇ ، مەن ئەتىلا ئاچلىق ئېلان قىلىمەن !

ــ ئاچلىق ؟!ــ باتۇق بۇنداق گەپنى تۇنجى قېتىم ئاڭلاۋاتقاچقا ، قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ ئاغزىغا قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى .

ـــ ھەئە ، ئاچلىق ! ـــ دېدى قۇتلۇق ئەپەندى كەسكىن ھالدا ، ـــ تىلىكىم ئورۇنلانمىغۇچە ئاغزىمغا بىر يۇتۇم تائام سالمايمەن !

باتۇق يەنە ھەيران بولدى :

ـــ قاچانغۇچە ؟

ـــ تەلەپ ئورۇنلانغۇچە دېدىمغۇ !

ـــ مۇبادا ، ئورۇنلانمىسچۇ ؟

ـــ ئۇ چاغدا ... ـــ قۇتلۇق ئەپەندى توختاپ قالدى ، گەپنىڭ ئاخىرى باتۇققا ئېغىر تۇيۇلۇشى مۇمكىن ئىدى ، شۇڭا ئۇ ، باشقا تەرەپتىن چۈشەندۈردى ، ـــ ئورۇنلىنىدۇ ، چوقۇم ئورۇنلىنىدۇ ، ئۇلارنىڭ مېنى بۇنداق چەكسىز ياتقۇزۇۋېرىشكە نېمە ئاساسى بار ؟! باتۇق ، ئىنىم ، مەندىن ئەنسىرىمە ، ئاچلىق ئېلان قىلىش ئارقىلىق ئۇلارغا بېسىم ئىشلەتمىسەم ، بىھۇدە قاماپ قويۇۋېرىدۇ ! مەن ئەركىن ياشىشىم كېرەك ، قۇشلار جېنىدا ئەركىنلىككە ئىنتىلىدۇ - يۇ ، ئىنسانلار ئەركىنلىككە موھتاج ئەمەسمۇ ؟! مەن قەتئىي نىيەتكە كەلدىم ، بۇ ھەرىكىتىم غەلىبىگە ئېرىشمىگۈچە ئاغزىمغا گىياھ سالمايمەن ! لېكىن مەندىن ئەنسىرىمە ، جان ئاسان يەردە ئەمەس ، ھاياتلىقنىڭ بەرداشلىق كۈچى چەكسىز ئىنىم . قارا ، ئاۋۇ تورۇستىكى ئۆمۈچۈكمۇ ھېچ نەرسە يېمەي ئۈچ - تۆت يىل تىرىك تۇرالايدۇ ، لەگمەنتاقتاق چېغىدا بىر - ئىككى يىلغىچە سۇ ئىچمەي ياشىيالايدۇ ، مەن ئادەمغۇ !؟...

باتۇق قاراپلا قالدى ، قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ ئاغزىدىكى گەپنىڭ سالمىقى ، كۆزىدىن چاقناپ تۇرغان نۇرنىڭ قۇدرىتى ئۇنى ئەسىر قىلىۋالغان ئىدى .

قۇتلۇق ئەپەندى دېگىنىنى قىلدى . ئەتىسى تاڭ سەھەردىلا بىر پارچە قەغەزگە ئۇيغۇرچە ھەم خەنزۇچە : « مېنى نېمە ئۈچۈن ياتقۇزۇۋېرىسىلەر ؟! مەن زادى نېمە گۇناھ قىلدىم ؟ ئۇزۇل - كېسىل بىر تەرەپ بولمىغۇچە ئاچلىق ئېلان قىلىمەن !» دەپ يېزىپ گۇندىپايغا تۇتقۇزدى . بۇ ھەرىكەت پۈتۈن تۈرمىدە تەسىر قوزغىدى ، ھەممە كا-

مېرلاردا مۇشۇ ھەقتە غۇلغۇلا ، مۇشۇ ھەقتە گەپ ئىدى .

بىرىنچى كۈن ئۆتۈپ كەتتى ، تاماق يېمەي تازا قىينالدى ، ئىككىنچى كۈنىمۇ ئۆتۈپ كەتتى ، قورسىقىدا ھېچنېمە قالمىدى ، چىرايى سارغايدى . بۇ كۈنى تۇرمە باشلىقى لىيۇخەندۇڭ كامېرغا ئېغاڭلاپ كىرىپ پوپوزا قىلدى :

— ئۈنچە كۆرەڭلىمە ! بىز سېنى ئۆلمەن دەپ ئۆلەلمەيدىغان ، ياشايمەن دەپ ياشىيالمايدىغان قىلىپ قويالايمىز ، ياخشىلىقچە تامىقىڭنى يە !

قۇتلۇق ئەپەندى پىسەنت قىلمىدى ، ۋاڭ دەيدەي ئەكىرىپ قويغان تاماقلار توپا باسقان تاكچىدا دەستىلىنىپ تۇراتتى ...

ئۈچىنچى كۈنىمۇ ئۆتۈپ كەتتى ، ئاشقازان - ئۈچەيلىرى ئاچلىقتا كۆندى ، ئانچە قىينالمايدىغان بولۇپ قالدى ، پەقەت بېشى قېيىپ ، كۆزى ئىمىر - چىمىر بولاتتى ، پۇت - قولىدا ماغدۇر قالمىدى . تۆتىنچى كۈنىگە كەلگەندە ھالسىزلىنىپ ، مىدىرلىيالماي يېتىپ قالدى . بۇ كۈنى باتۇقمۇ ، لىيۇ خەندۇڭمۇ تەڭلا ئالدىراپ قالدى ، باتۇق ئۇنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئېلىپ چېكىسىنى يەڭگىل ئۇۋۇلىدى ، يۈز - كۆزلىرىنى يەلپۈدى . لىيۇ خەندۇڭ بولسا ئاللىكىملەرگە تېلېفون بېرىپ جىددىي سۆزلىشەتتى . باشقا كامېردىكىلەرنىڭمۇ قۇلىقى دىڭ ئىدى ، ئەگەر بىرەر ۋەقە چىقىپ قالسا ، ئىسيان كۆتۈرىدىغاندەكلا ئەلپازدا ئىدى . كەچقۇرۇن 7 - كامېرنىڭ دېرىزىسىدە ۋاڭ دەيدەي پەيدا بولدى . ئۇ باتۇققا قاراپ بىلىنەر - بىلىنمەس ھىجايدى ۋە ئاران ئاڭلانغۇدەك قىلىپ :

— باشلىقلارنىڭ ھەممىسى چىقتى ، مۇزاكىرە قىلىشىۋاتىدۇ ، — دەپلا كېتىپ قالدى .

بۇ كېچە يەنە جىمجىت ئۆتۈپ كەتتى . باتۇق تاڭ ئاتقۇچە كىرپىك قاقمىدى ، قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئېلىپ يۈز - كۆزىنى سىيلايتتى ، تومۇرىنى تۇتۇپ يۈرىكىنى تىڭشايتتى . قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ نەپەس ئېلىشى بەكمۇ زەئىپ ، يۈرەك ھەرىكىتى ناھايىتى ئا-

جىــز ئىــدى . شــۇنــداقتىمۇ ئۇ ، قورۇپ قاتمۇ ـ قات گەز باغلاپ كەتكەن لــەۋلــىرىــنى ئاران مىدىرلىتىپ باتۇققا پىچىرلايتتى : « قورقما ، ئاسان ئۆلــمەيمەن !...»

بــاتــۇقــقــا غــۇژژىــدە يــىــغا ئولاشتى ، بۇ يىغا ئىچ ئاغرىقتىنمۇ ياكى تەسىراتتىنمۇ باتۇق ئۆزىمۇ بىلمەيتتى .

تــاڭ ئاتتى ، قۇياش چىقتى ، بۇ ھەيۋەتلىك ئوتلۇق شار تۇرمىنىڭ ئېــگــىــز تــېــمــى ئارقــىــســىــدىــن كۆتۈرۈلۈپ ، قاراڭغۇ ، زەي كامېرلارنىڭ ھەمــمــىــسىنى تەكشى يورۇتتى . ئۇنىڭ بىر كىچىدىن كېيىنكى تۇنجى ئىلــلــىــق ۋە پاك نــۇرى 7 ـ كــامــېــرنىڭ پەنجىرىسىدىن ۋاللىداپ شۇڭغۇپ ، قــۇتــلــۇق ئەپەندىنىڭ تاتىراڭغۇ يۈزىنى ، چوڭقۇر چاناقلارغا پېتىپ خىرەلــىشىپ قالغان ئويچان كۆزىنى سۆيۈپ ، ئەركىلىتىپ ، غىدىقلىماقتا ئىدى . شۇ ئەسنادا ليۇ خەندۇڭ ئالدىراپ ـ تېنەپ كىرىپ كەلدى ـ دە ، قەغەزنى دۇدۇقلاپ ئوقــۇدى ، بــۇ قــۇتــلــۇق ئەپــەنــدىــنى تــۈرمــىــدىــن چــىقىرىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش ئىدى .

بــاتۇق ئالەمچە خۇشاللىققا چۆمدى ، خۇشاللىقتىن قۇتلۇق ئەپەندىــنــىــڭ مــاڭــلــىــيــىــغــا ، كــۆزىــگە چوكۇكلىدىتىپ سۆيۈپ كەتتى . قۇتلۇق ئەپــەنــدىــمۇ بېشىنى ئاستا كۆتۈردى ، ساغرىسىنى سۆرەپ بىرىپ تامغا يۆلەندى . غەلىبە شادلىقى ئۇنىڭغا ھېسابسىز مەنىۋى كۈچ بەرگەن ئىدى . ئۇ خــۇددى كــىــچــىــك بالىدەك يايراپ ، قىلغىلى قىلىق تاپالماي قالغان باتۇققا قاراپ ھالسىز ئاۋازدا مۇنداق دېدى :

ـــ مــانــا قــارا ، باتۇق ، بىز غەلىبە قىلدۇق . داڭقى دۇنياغا مەشھۇر گــەنــدىــمــۇ ئالــتــە كــۈنــلــۈك ئاچلىق ئېلان قىلىش جەريانىدا قوي سۈتى ئىــچــىــپــتىكەن . مەن بولسام ھېچنېمە يېمەي بەش كۈنگە باردىم ، قارىغاندا مەن گەندىدىنمۇ كۈچلۈك ئىكەنمەن !...

بــاتــۇق ئۇنــىــڭ دېــگــەنــلــىــرىــدىن تەسىرلەندى ، لېكىن نېمىنىدۇ ئاڭقىرالمىغاندەك :

ـــ گــەنــدى ؟ ئۇ قانداق نەرسە ؟ـــ دېگىنىچە كۆزىنى پارقىرىتىپ

تۇرۇپ قالدى . قۇتلۇق ئەپەندى ميىقىدا كۈلدى ۋە ئالدىراپ ئىزاھات بەردى :

— گەندى دېگەن ئادەم ، تولۇق ئىسمى مۇھانداس كارامچاند گەندى . ئۇ قوشنىمىز ھىندىستان خەلقىنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتىدۇ ، ھىندى خەلقى ئۇنى « ئەۋلىيا ئاتا » دەپ ھۆرمەتلەيدۇ ، ئۇمۇ تالاي قېتىم تۈرمىلەردە يېتىپ تۇرغۇن جاپا - مۇشەققەتلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن ...

باتۇق لەۋلىرىنى يىمىرىپ ، بېشىنى يېنىك لىڭشىتىپ قويدى .

ئەتىسى ئۇلار خوشلاشتى ، باتۇقنىڭ كۆزىدىن ياش تامچىلىدى ، ئۇ گويا بىرسى يۈرىكىنى سۇغۇرۇپ كېتىۋاتقاندەك ئازابلىنىۋاتاتتى .

— خوش باتۇق ، ئۇنتۇپ قالما ئۇكام ، بىز تېخى تالاي ئۇچرىشىمىز ! ئوقۇشنى ، يېزىشنى توختاتما ، مەن بەرگەن كىتابنى ئوبدان ئوقۇ ! خەير - خوش ...

باتۇق ئىچ - ئىچىدىن قايناپ كەلگەن بىر خىل ئازابتىن بوغۇلدى ، ھېچنېمە دېيەلمىدى ، بېشىنىلا لىڭشىتىپ قالدى ...

قۇتلۇق ئەپەندى تۈرمىدىن چىقتى ، ساپ ھاۋا ، كۆپكۆك ئاسمان ئۇنىڭ قەلبىگە تەسۋىرلەپ ئېيتقۇسىز بىر خۇشاللىق بەرمەكتە ئىدى ، ئۇ ئۆزىنى قۇش بولۇپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلىدىغاندەك ھېس قىلدى ، توپا باس - قان دەل - دەرەخلەرنى قۇچاقلىغۇسى ۋە ئۇنىڭ ھەر بىر يوپۇرمىقىنى سۆيگۈسى كېلەتتى . ئۇ ئاسمانغا قارىدى ، بىر توپ كەپتەر جەۋلان قى - لىپ ، لەك ئۇرۇپ ئۇنىڭ باش ئۈستىگە كەلدى ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا غولڭ قاپاق بىلەن ئويۇنچى كەپتەرلەرنىڭ قانىتىدىن چىققان شىددەتلىك ، شۇ - نىڭغا بىلەن بىللە يېقىملىق ئاۋازلار ئۇرۇلدى ...

قۇتلۇق ئەپەندى كۆزلىرىنى بوش قىسىپ ئويلىدى :

« يورۇق دۇنيادا ئازادلىق ۋە ئەركىنلىكتىن ئارتۇق ئارمان قىلىدىغان ۋە ئۇنىڭدىن ئارتۇق لەززەتلىك تۇيۇلىدىغان نەرسە بارمى - كىن ؟! ...»

III باب تۇنجى سان « تالڭ نۇرى »

كۈن يىراق بولسىمۇ ، ئاپتىپى يېقىن .
— ئۇيغۇر خەلق تەمسىلى

1

ئۇلار ھويلىدىلا ئۇزاق قۇچاقلاشتى .

— توختىغىنا ، سىېنى ئوبدانىراق بىر كۆرۈۋالاي . كۆزۈمگە شىۋنقەدرىدەك كۆرۈنۈۋاتىسەن ! — دېدى رىشىت ھەمزى قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ بېشىدىن ـ ئايىغىچە ئۇزاق تىكىلىپ .

قۇتلۇق ئەپەندى بۇگۈن ئاستى ـ ئۇستىگە پەرلەشتۈرۈپ يېگى كىيىم كىيىۋالغان ئىدى . « ئادەم خىسلىتىنىڭ بىرسى ئۆزىدە بولسا ، توققۇزى توندا » دېگەندەك ، ئازادە ئۇستۋاش ، چىرايلىق سەرپايلار ئۇنىڭ سالاپىتىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتكەن ئىدى .

— كۆردىگىمۇ ، قانداق تۇرۇپتىمەن ؟!— دېدى قۇتلۇق ئەپەندى ئىللىق كۈلۈمسىرەپ .

— كۆردۈم ، كۆرمەمدىغان ، ئورۇقلاپ بەئەينى دۇتارنىڭ دەستىسىدەك بولۇپ قاپسەن ، — دېدى رىشىت ھەمزى ئىچىنغان قىياپەتتە ، — ئەمدى سېنى راسا باقمىساق بولمايدۇ ، بىر كۈندە ئۈچ ۋاخ ئەمەس ، بەش ۋاخ تاماق يەيسەن .

— مېنى بۇرۇنراق ئۆلسۇن دەمسەن ؟ — چېقىشتى قۇتلۇق

ئەپەندى ، ــــ كۆپ يېگەن بۇرۇن ئۆلىدۇ ، جۇمۇ ! نېمشقا دەمسەن ؟ ھەممە ئادەمنىڭ ھاياتىنىڭ رىزقى بەلگىلىك بولىدۇ ، مەن كۆپ يەۋەرسەم رىزقىمنى باشقىلاردىن بالدۇر يەپ بولىمەن ! سەن قايسى بىر شائىر- نىڭ : « كەم تائاملىق ھەممە دەردكە داۋادۇر ، ئەسلىدە دەردكە پەرھىز شىپادۇر » دېگەن شېئىرىنى كۆرمىگەنمىدىڭ ؟

ھەر ئىككىسى قاقاقلاپ كۈلۈشتى ۋە رىشىت ھەمزىنىڭ ئۆگزىدىكى مەنزەر ئۆيىگە چىققاچ يەنە پاراڭلاشتى :

ــــ خوش ، جەھەننەمدىن قاچان چىقىۋالدىڭ ؟

ــــ ئۈچ كۈن بولدى ...

ــــ ئۈچ كۈن ؟

ــــ ھەئە ، چىقىپلا ئۆيدە ياتتىم ، مانا بۈگۈن بىرىنچى بولۇپ سېنى يوقلاپ كېلىشىم .

ــــ رەھمەت ، ئازراقلا تىنىپ قويغان بولساڭ ، ئالدىڭغا ئۆزۈم باراتتىم ...

ھاكىلىرى ئۈركۈپ ، قارا سۇۋاقلىرى كۆرۈنۈپ قالغان كىچىككىنە مەنزەر ئۆي ئاددىيلا سەرەمجانلاشتۇرۇلغان ئىدى . دېرىزە ئالدىغا قويۇلغان يۇمىلاق شىرە ئۈستىدە بىرنەچچە كىتاب بىلەن دۇۋەت - قەلەم ۋە قالايمى- قان چېچىلىپ ياتقان قولىيازمىلار تۇراتتى .

قۇتلۇق ئەپەندى قولىيازمىلارغا كۆز يۈگۈرتۈپ سورىدى :

ــــ رىشىت ، يەنە يېزىۋاتامسەن ؟ ئىلھامىڭ قانداقراق ؟

ــــ ئانچە - مۇنچە مىدىرلاپ تۇردۇم ، دوستۇم . بۇنىڭ ئۆزىمۇ بىر خۇمالىق كېسەل دېگىنە ، ــــ ئۇ قولىيازمىلار ئىچىدىن بىر ۋاراقنى سۇغۇ- رۇپ ئېلىپ قۇتلۇق ئەپەندىگە ئۇزاتتى ، ــــ ماۋۇ بىر كۇپلېت شېئىرنى كۆرۈپ باققىنا ، بۈگۈن ئەتىگەن يېزىپ قويغان ئىدىم .

قۇتلۇق ئەپەندى قەغەزنى قولىغا ئېلىپ ، دەسلەپ مۇنداقلا بىر كۆز يۈگۈرتتى ، كېيىن قىزىققاندەك ئۈنلۈك ئوقۇدى :

ياشلىقنىڭ باھارىدىن ئۆتۈپ يازغا،
يىگىتلىكنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ قالدىم.
چۈش بولۇپ قالدى ئارتتا بەگۋاشلىقىم،
شۇ يىللار قوينىدىن كۆپ يېگىش ئالدىم!

— جايىدا، جايىدا! — دېدى ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ، — پىكىرىدە خېلى چوڭقۇرلاپسەن، دېمىسىمۇ، تەجرىبە - ساۋاقلىرىمىزنى يەكۈنلەيدىغان ۋاقىت كەپ قالدى! ... — قۇتلۇق ئەپەندى رىشىت ھەمىزىنىڭ غىلمىيىپ تۇرغان چىرايىغا ھەۋەسلىنىپ قارىدى.

رىشىت ھەمزى چىراي - شەكلى، تەقى - تۇرقى خېلى يامان ئەمەس يىگىتلەردىن ئىدى. بىراق ئۇنىڭ شالاڭ ۋە كالتە قېشىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سوقا چىلاندەك بېغىررەڭ توپۇقىنىڭ بىر ئۇچى قاڭشىرىغىچە سوزۇلغان بولۇپ، چىرايىنى بىر ئاز خۇنۇكلەشتۈرۈپ قويغان ئىدى. شۇ سەۋەبتىن بەزىلەر ئۇنى «رىشىت توپۇق» دەپمۇ ئاتايتتى. ئۇ كىچىكىدىن تارتىپلا شېئىرغا ھەۋەس قىلاتتى، كېيىن دارىلمۇئەللىمىندە ئوقۇش جەريانىدا شائىرلار بىلەن ئۇچراشتى. ئۇلاردىن شېئىرنىڭ «سىر» لىرىنى ئۆگەندى. ئوقۇشنى تۈگەتكەندىن كېيىن قۇتلۇق ئەپەندى ئىشلەيدىغان مەكتەپتە ئەدەبىيات مۇئەللىمى بولۇپ قالدى. بىر نەچچە يىللىق ئورتاق تۇرمۇش ئۇلارنى پىكىر ۋە ئېتىقاد جەھەتتە ھەقىقىي سىرداش دوستلاردىن قىلىپ قويغان ئىدى.

— ياز دوستۇم، ئەمدى يازىدىغان ۋاقىت كەلدى! — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى قولىدىكى قەغەزنى ئېگىز كۆتۈرۈپ پۇلاڭلىتىپ، — خەلقنىڭ مۇڭ - زارىنى، ئارزۇ - ئىستىكىنى، كۆرەش - ئىدراكىنى ياز، ئۇلار سېنىڭ شېئىرلىرىڭدىن ئىلھام ئالسۇن، شېئىرلىرىڭ ئۇلارغا ھەقىقەتنى سۆزلىسۇن!

ئۇلار شېئىر ئۈستىدە، ھەقىقەت ئۈستىدە ۋە كۆز ئالدىدىكى ئىشلار ئۈستىدە ئۇزاق سۆزلەشتى. ئاخىرىدا رىشىت ھەمزىنىڭ ئايالى تاماق

تەييارلىدى، ئۇلار راھەتلىنىپ چۈشلۈك تاماققا ئولتۇردى.

— ئەمدى بازارغا چىقايلى، — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى تاماقتىن كېيىن، — كوچا - رەستىلەرنى ئايلىنىپ باقايلى، بەكمۇ سېغىندىم...

ئۇلار ئۆيىدىن چىقتى، تار ۋە ئۇزۇنچاق كوچا بەئەينى سۇغۇرنىڭ ئۆۋىسىدەك سوزۇلۇپ ياتاتتى. بىر - بىرىگە چاپلاپ، خۇددى قىستاپ ئۆتكۈزۈلگەن تىزىقتەك چىرمىشىپ كەتكەن ئۆيلەر بولسا شۇنداق زىچ ۋە كۆجۈم ئىدىكى، قارىغان ئادەمنىڭ دېمى سىقىلاتتى. ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ ئىزلىرىنى تولۇق ۋە روشەن ساقلاپ قالغان بۇ كوچا، ئۆيلەر سىرتتىن قارىغان كىشىگە گويا ئاللا مۇشۇ بەندىلىرى ئۈچۈن ئەرشتىن ئالاھىدە چۈشۈرۈپ بەرگەن مۇقەددەس مۆجىزىدەك كۆرۈنەتتى.

ئۇلار ئاياغ ئىزلىرىنىڭ كۆپلۈكىدىن ئوڭغۇل - دوڭغۇل بولۇپ كەتكەن يوللارنى بېسىپ، بىر نەچچە قىستاڭ ئەگىملەردىن، ئۇستى يېپىق تار كوچىلاردىن ئۆتۈپ ھېيتگاھقا كەلدى. بىر چاغلاردا يولنىڭ ئىككى چېتىدە خۇددى رەستىدە بولغان قىزنىڭ تال - تال كىرپىكىدەك بىر تەكشى سەپ تارتقان قىرچىن تاللار ئەمدى كېسىلىپ، چەيلىنىپ قاغجىراپ كەتكەچكە ھېيتگاھ مۇڭلىنىپ - غېرىبسىنىپ قالغان ئىدى. ھېيتگاھ مەيدانىنىڭ جەنۇب تەرىپىدە بىر توپ ئەسكەرلەر يۇڭ تايلىرىدا توساق ياساۋاتاتتى. شەھەردىكى تىجارەتچى، ھۆپىگەرلەر بۇ ئاشكارا ۋەھىمىدىن قورقۇپ ئۆزلىرىنى چەتكە ئالغان، بىر چاغلاردىكى قايناق، يىقىملىق، مۆھتەرەم ھېيتگاھ ئەمدىلىكتە دىۋانە - قەلەندەرلەرنىڭ ماكانىغا ئايلىنىپ قالغان ئىدى. جامەنىڭ پەلەمپەي، پەشتاقلىرى ھەتتا كۆك گۈمبەزنىڭ ئاستىدىكى كەڭ بوشلۇقىچە يېتىم - يېسىر، ئاچ - زېرىنلەر بىلەن تولغان ئىدى. يۈز - كۆزلىرى قاسماق، كىيىم - كېچىكى جۇل - جۇل بۇ يوقسۇللار ئۆتكەن - كەچكەنلەرگە ئىنچىكە، ئورۇق قوللىرىنى سوزۇپ، خېلى يەرلەرگىچە سەدىقە تىلەپ باراتتى. قۇتلۇق ئەپەندى بىلەن رىشىت ھەمزىمۇ جامەنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئەنە شۇنداق بىر توپ خەيرىچىلەرنىڭ ئارىسىدا قالدى:

— غوجام ، سەدىقە بەرسلە ، بىزگە بەرگەن سەدىقلىرى زايا كەتمىگەي !

— غوجام ، تۆۋە گۇناھنى ، سەدىقە بالانى يەر ، ئازراق ئىلتىپات قىلىپ قويسلا ، ئاخىرەتلىكلىرى غەنى بولغاي !

قۇتلۇق ئەپەندى تۆش يانچۇقىدىن بىر ئاز پۇل ئېلىپ ، ئۈلەشتۈرۈپ بېرىشكە تەمشىلىۋېدى ، شۇ هامان يەتتە - سەككىزچە بالا تىلەمچى ئۇنىڭ چاتىرىقىدىن ، قولتۇقىدىن شۇڭغۇپ چىقىپ ئۇلاش - چولاش قولىغا ئېسىلدى :

— ئاكا ، ماڭا - ماڭا ...

— مەن قالدىم ئاكا ، مەن ...

— ماڭا بېرىڭ ئاكا ، ماڭا ...

قۇتلۇق ئەپەندى ئۇلارنى سەۋر قىلىشقا ئۈندىدى ۋە قولىدىكى پۇلنى يېتىشىچە ئۈلەشتۈرۈپ بەردى . رىشت ھەمزىمۇ بىر نەچچە ئاجىز مېيىپلارغا سەدىقە بەردى .

— رىشت ، جاهان نېمە بولۇپ كەتكەن - هە ؟!— دېدى قۇتلۇق ئەپەندى ئەتراپقا ئەلەڭلەپ قاراپ ، ئۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ ، كۆزلىرى نەملىشىپ قالغان ئىدى ، — ئۇلار خەلققە ۋەھىمە سېلىپ شەھەرنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا بارگاھ تۈزۈپ نېمە قىلماقچى ؟!

— بۇنىڭ ھەممىسى « قورققان ئاۋۋال مۇشت كۆتۈرەر » دېگەندەكلا بىر ئىش دوستۇم ! — رىشت ھەمزى قاشلىرىنى يىمىرىپ قويدى ، — دېدىمغۇ ، تاشقورغان بۇلارنىڭ قولىدىن كەتتى ، يېڭىسار ، قاغىلىق ، پوسكام ، يەكەن تەرەپلەردىمۇ مىلتىق دورىسىنىڭ ھىدى كېلىۋاتىدۇ ، ئەنە شۇ ھىدنى سەزدى بولغاي ، يۇر ، بۇ يەردىن كېتەيلى .

ئۇلار جامەنىڭ ئالدىدىن تېزلا ئايرىلىپ ، سەرراپ بازىرى تەرەپكە ئۆتتى ، ئۇ يەردىكى بىر چايخانىدا ئادەتتىكىچە تىرىكچىلىك كېتىۋاتاتتى . ئۇلار چايخانا ئالدىدىكى ئېرىقنىڭ ئۈستىگە مىندۈرۈپ قويۇلغان كارىۋاتقا كېلىپ ئولتۇردى ، كونا پالاس سېلىنغان كارىۋات غىرىسلاپ تۇراتتى .

رىشىت ھەمزى ياندىكى تەنزىكەشتىن سىگا مۇشتەك ناۋات ئېلىپ ، چاي دەملەشكە بۇيرۇدى . ئۇلار ئەتراپىغا سىرلىق قاراپ قويۇپ يەنە پاراڭغا چۈشتى ، ھە دېگەندىلا گەپلىرى تازا يۈرۈشۈپ كېتەلمىدى . چايخانا ئىـ چىدىن بىرسىنىڭ دۇتار بىلەن ئېيتقان مۇڭلۇق ، ئەزگۈ ناخشىسى ئۇلارنىڭ مەيلىنى تارتىۋالدى . ئۇلار ئىختىيارسىز سۆزدىن توختاپ ، باشـ لىرىنى چايخانا ئىچىگە بۇرىدى ، دۇتارنىڭ لەرزان ئاۋازىغا تەڭكەش قىلىنغان ناخشا ئەمدى ئۇلارغا تېخىمۇ ئېنىق ئاڭلاندى :

كۆڭۈل خۇشال بولمىغىن ،
دۇنيا ۋاپا ئەتمىدى .
بىرنى خىسراۋ شاھ قىلىپ ،
بىرنى گاداي ئەيلىدى .
ئۆتتى قانچە دەۋرانلار ،
تۆگەپ كەتتى سۇلتانلار ،
ۋەيران بولدى بوستانلار ،
ئاخىر خاراب ئەيلىدى ...

قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ قولىدىكى تاتلىق چاي ئىچلمەي سوۋۇشقا باشلىدى . ئاددىي خەلقنىڭ قەلبىدىكى دەرد ـ ئەسىرىنى ، كۆڭلىدىكى ئارزۇ ـ ئىستىكىنى ناخشا بىلەن ، ساز بىلەن ئىزھار قىلىپ خۇماردىن چىقىۋاتقانلىقى ، تەقدىرگە تەن بېرىپ ئۆزىنى بەزلەۋاتقانلىقى ئۇنى چوڭقۇر ئويلاندۇرۇپ قويغان ئىدى .

« توغرا ، خەلق كۈچى قۇدرەتلىك ، ئۇ بىر تاشقىن ! ــ ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىدى ئۇ ، ــ لېكىن ھازىر بۇلارنىڭ كۈچى دەرد ـ ئەلەم ، ئاھۇ ـ پىغان بىلەن كۆمۈلۈپ قېلىۋاتىدۇ ! ئۇلارنى ئويغىتىش ، ئۆزلىرىـ نىڭ ئىنسانلىق قەدرىنى تونۇتۇش كېرەك ! شۇ چاغدىلا ، چۈشكۈنلۈك كۈچكە ، خارلىق غەزەپكە ئايلىنىدۇ ! لېكىن بۇ غاپىللارنى قانداق ئويغىـ تىمىز ، تاشقىنغا يولنى قانداق ئېچىپ بېرىمىز ؟... »

ئۇنىڭ خىيالى رىشىت ھەمزىنىڭ سوئالى بىلەن بۆلۈندى :
— قارا ، قۇتلۇق ، كىم كېلىۋاتىدۇ ؟
قۇتلۇق ئەپەندى بېشىنى كۆتۈرۈپ يىراققا قارىدى ، بەختى سىرىق يۇقىرى تەرەپتىن قوللىرىنى ئارۋاڭ - سارۋاڭ سىلىپ لوكۇلداپ كېلىۋاتاتتى . ئۇنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى يېڭى پاسوندا — ئۇچىسىدا تېرىكە شىم - كەمزۇل ، پۇتىدا بېغىررەڭ رۇسچە بەتىنكە بار ئىدى . ئۇ نەچچە قەدەم نېرىدىنلا قولىنى سوزۇپ ، ۋارقىراپ كەلدى :
— مۇبارەك بولسۇن ، قۇتلۇق ئەپەندى ، تەھتىساراىدىن ساق سالامەت چىقىپسەن .
ئۇلارمۇ ئۇزاق قۇچاقلاشتى ، ماڭلىيىنى ماڭلىيىغا تىرەپ بىر پەس ئۈن - تىنسىز تۇرۇشتى .
— مەن سېنىڭ تۈرمىدىن چىققانلىقىڭنى بايا رىشتىنىڭ مەھبۇسىدىن ئاڭلىدىم . قانداق ، تېنىڭ تازىمۇ ؟
— مانا مۇشۇنچىلىك ... ، — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى كونا سەپدىشىغا ھېرىسمەنلىك بىلەن قاراپ .
— ياخشى ... چېنىقىپ تارمۇشتەك بولۇپ قاپسەن ! — بەختى سىرىق ئۇنىڭ غوللىرىنى قاماللىدى .
ئۈچ دوست بىر - بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرۇپ بىر پەس چايخورلۇق قىلدى ، كېيىن بەختى سىرىق قۇتلۇق ئەپەندىگە قاراپ خۇرسىنىپ سۆزلەشكە باشلىدى :
— قانداق ، كۆردۈڭمۇ ؟ جاھان مۇشۇنداق بولۇپ كەتتى ئاداش ، زوراۋانلارنىڭ دەستىدىن دوستلار كۆرۈشكەندە سۆزلەشمەيدىغان ، بازارلار جىم - جىت ، ئات - ئۇلاغلار شالاڭ ، باللار يىغلاشقا پېتىنالمايدىغان ، بىشەم خوتۇنلارمۇ ئۇنلۇك جېدەل قىلىشتىن ھېيىقىدىغان ، ئىتلار قاۋىماس ، توخۇلار چىللىماس بولۇپ قالدى ! — ئۇ بىر ئاز تۇرۇۋېلىپ زەردە بىلەن داۋام قىلدى ، — تۈنۈگۈن 20 - تۇەنىنىڭ ئەسكەرلىرى ئۈچىنچى مەكتەپنى بوشىتىپ ھەربىي دوختۇرخانا قىپتۇ ،

بۈگۈن قوناق بازىرى مەكتەپكىمۇ ئەسكەرلەر توشۇپتۇ . ئۈچ كۈندىن بېرى تۈتۈپ كەتكەن ئوقۇتقۇچىلارمۇ ئاز ئەمەس ، ھازىر قورسىقىدا ئازراق ئۈمىچى بار ئادەمنىڭ كۈنى تەس بولۇۋاتىدۇ . مۇشۇنداق كېتىۋەرسە ، دادىسىنىڭ ئېتى بىلەن ئانىسىنىڭ ئىسمىنى يازالايدىغانلارنىڭ ھەممىسى تۈگىشىدىغان ئوخشايدۇ !...

بەختى سىرىقنىڭ زەردىلىك ئاۋازىدا ، كۆكۈش كۆزلىرىدە قانداقتۇر بىر خىل قېيداش ، ئاغرىنىش ۋە ئۈمىدسىزلىككە ئوخشاش ئالامەتلەر ئوچۇق سېزىلىپ تۇراتتى .

— ئۇنداق ئاسان تۈگەشمەس ! — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى قولىدىكى پىيالىنى يېنىك چېكىپ تۇرۇپ ، — ئۇلار تۈگەشسە سەن بىلەن بىز تېخى بارغۇ ؟

— ئەگەر سەن بىلەن بىزمۇ تۈگەشسەكچۇ ؟! — بەختى سىرىق قايتۇرۇپ سوئال قويدى .

قۇتلۇق ئەپەندى كېسىپ ئېيتتى :

— تۈگىمەيمىز ، بەختى ، ئۇلارمۇ تۈگىتەلمەيدۇ !

بەختى سىرىق ئەسلى تەبىئىتى بويىچە تېخىمۇ قىزىشىپ مۇنازىرە قىلماقچىدەك ئاغزىنى ئۈمەللىۋېدى ، رىشىت ھەمزى كۆز ئىشارىتى بىلەن جىملەپ قويدى .

— بولدى ، سىياسىي پاراڭنى قويۇڭلار ، ئەتراپىتا « قۇلاق » تولا ! — دېدى ئۇ ۋە سۆھبەتنىڭ تېمىسىنى باشقا ياققا بۇرۇۋەتتى ، — خوش ، قۇتلۇق ئەپەندى ، ئەمدى ئۆزۈڭ نېمە ئىش قىلاي دەيسەن ؟

— قەدىناس مەكتىپىم تاقىلىپتۇ ! — دېدى ئۇ يېنىك خۇرسىنىپ ، — شۇنداقتىمۇ پۇچۇق يارماق يەردە قالماس ، تۈنۈگۈن بىر قوشنام يېڭى خەۋەر كۆتۈرۈپ كەلدى : ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىدىكى كونا تونۇشلار ئۆز يېنىغا چىللىغۇدەك ، بەلكىم شۇ يەرنىڭ مەدەنىي ئاقارتىش بۆلۈمىدە ئىشلەپ قالارمەن .

بەختى سىرىق ئالدىراپ سۆز قاتتى .

— شۇنداق قىل ، ئۇ يەردە ئىشلىسەڭ خەلق مائارىپىنى روناق تاپقۇزۇشتا كۆپرەك ئىش قىلغىلى بولىدۇ ، بىزمۇ ساڭا گۇيپاڭچىلىق قىلىپ بېرىمىز .

— بوپتۇ ، ئۇيۇشمىدا ئىشلىسەڭ مائاشىڭغا چارەكلەپ بۇغداي بىلەن قوناق ئالىسەن ، — دېدى رىشت ھەمزىمۇ قوشۇلۇپ ، — ئىشقىلىپ قورسىقىمىز ئاچ قالمايدىغان بولىدۇ .

ئۇلار يەنە بىردەم ئۇياندىن - بۇياندىن پاراڭلاشتى ، ئىككى چەينەك چايمۇ تۈگىدى ، ئاخىرقى پىيالىلەر بوشىغاندىن كېيىن ئۇلار ئورنىدىن تۇرۇشتى .

— خوش ئەمىسە ، بۈگۈن مۇشۇنچىلىك پاراڭلىشايلى ، — دېدى رىشت ھەمزى ساماۋەرچى بىلەن ھېسابلىشىپ بولۇپ ، — قۇتلۇق ، بۈگۈن بىزنىڭ ئۆيدە قونۇپ قال ، قانغۇدەك بىر مۇڭدىشايلى .

— رەھمەت ئاداش ، — قۇتلۇق ئەپەندى ئۆزرە ئېيتتى ، — ئانام ئەنسىرەپ قالىدۇ .

بەختى ئارىغا چۈشتى :

— مېنىڭچە ، مۇنداق بولسۇن : ئەتە چۈشتىن كېيىن بىزنىڭ ئۆيگە يىغىلايلى . قۇتلۇقنىڭ چىققانلىقىدىن بەزى ئاغىنىلەرنىڭ تېخى خەۋىرى يوق ، مەن بۈگۈن ئۇلارغا خەۋەر قىلاي ، ھەممىمىز جەم بولۇپ قانغۇدەك مۇڭدىشايلى ، قانداق ؟

قۇتلۇق ئەپەندى دەرھال قوشۇلدى :

— ناھايىتى ئوبدان تەكلىپ بولدى ، مېنىڭمۇ سىلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىدىغان مۇھىم گەپلىرىم بار ، ئەتە ئۇچرىشايلى !

قۇتلۇق ئەپەندى دەسلەپ رىشت ھەمزىنىڭ ، كېيىن بەختى سىرىقنىڭ يالپۇز ياپرىقىدەك كەڭ پەنجىلىك قولىنى سىقىپ خوشلاشتى . ئۇچەيلەن ئۈچ تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى .

2

بەختى سىرىقنىڭ ئۆيى شەھەرنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدىكى بىر خالىتا كوچىدا ئىدى. كەچ پېشىن بىلەن ئۇنىڭ ئاددىي مېھمانخانىسىغا يەتتە ئۆلپەت جەم بولدى، بۇلارنىڭ ياش قۇرامى، چىراي - شەكلى، بىلىم سەۋىيىسى بىر - بىرىدىن ئاز - تولا پەرق قىلسىمۇ، لېكىن يەتتىلىسى مۇشۇ شەھەرنىڭ ياش، جۇشقۇن، ئىلغار پىكىرلىك ماتارىپچىلىرى ئىدى. تۈنۈگۈنكى ئۈچ دوستقا قوشۇلۇپ كەلگەنلەر: پال - پال كۆز تۇدى راجى، دوغىلاق سېمىز ھەززى پاكار، قىزىل بۇرۇن باقى ھاجى، قارىمۇتۇق شايى ئەخمەتلەر ئىدى.

كىچىككىنە مېھمانخانا يەتتە سەپداشنىڭ ئوتلۇق تىنىقلىرى بىلەن ئىسسىپ، ئۈزۈلمەس پاراڭلار بىلەن قايناپ كەتتى. كەينى - كەينىدىن ئۇلاشتۇرۇپ چېكىلىۋاتقان ئاچچىق تاماكىنىڭ ئىسى ئۆينىڭ تورۇسىدا بىر قەۋەت كۆكۈش پەردە ھاسىل قىلغان ئىدى.

ئۇلارنىڭ ئاغرىنىش، قېيداش ۋە غەزەپكە تولغان تۈگىمەس سۆزلىرى كۆز ئالدىدىكى ئىشلاردىن نېرى كەتمەيتتى، كىمدۇر بىرسى، دارىلمۇئەللىمىندىكى ئىككى پېشقەدەم ئوقۇتقۇچىنىڭ ئۈچ كۈن بۇرۇن قولغا ئېلىنغانلىقىنى ئېيتسا، يەنە بىرى، ھۆكۈمەت قارىمىقىدىكى شەنلى مەكتەپلەرنىڭ ئاساسەن تاقالغانلىقىنى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ سەرسان بولۇپ، بەزىسى سودىگەر، بەزىسى ھۈنەرۋەن، بەزىسى پايلاقچى - ئىشپىيون بولۇپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ، غەزەپتىن ئۆتى يېرىلغۇدەك بولۇپ كېتەتتى. ئىشقىلىپ ھەممىسىنىڭ ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز ئاچچىق گېپى، ئۆزئارا روھىي مەدەتكە موھتاج دەرد - ئەلمى، يۈرىكىنى ئالقىنىغا ئېلىپ قويۇپ ئورتاقلىشىدىغان ئارزۇ - ئىستىكى بار ئىدى ...

سىنچايدىن كېيىن قورۇما كەلتۈرۈلۈپ ھاراق قويۇلدى. بەختى سىرىق بىرىنچى رومكىنى قولغا ئېلىپ:

— قېنى دوستلار، دەم غەنىمەت، دىدار غەنىمەت! بۇ يەردە ئولتۇرغان تامامىلارنىڭ سالامەتلىكى، ئىمانىمىزنىڭ قۇۋۋەت تېپىشى ھەم بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلىرىمىزنىڭ خەيرلىك بولۇشى ئۈچۈن خوشە! — دەپلا كۆتۈرۈۋەتتى.

رومكا ئايلىنىپ قۇتلۇق ئەپەندىگە كەلگەندە، رىشىت ھەمزى ئۇنى غىدىقلاپ قويدى.

— قېنى قۇتلۇق، ئەمدى ئۆزۈڭ بىر نېمىدە، گەپنى لوقماندىن ئاڭلايلى!

قۇتلۇق ئەپەندى ئىككى تەرىپىگە بىر ئاز قىمدىنىپ قويۇپ ئاستا ئورنىدىن تۇردى، يوغان قىرلىق رومكىغا لىقمۇلىق قۇيۇلغان ھاراقنى قولىغا ئالدى، ئالتە دوستنىڭ ھەممىسىگە ھېرىسمەنلىك، سىغىنىشلىق نەزەر بىلەن بىرمۇبىر قاراپ چىقتى، ئاندىن ھاياجانلىق تىن ئېلىپ دولقۇنلۇق ئاۋازدا مۇنداق دېدى:

— دوستلار، سەپداشلار! مەن مۇشۇنداق بىر كۈننىڭ كېلىشىنى ئۇزاقتىن بېرى بەكمۇ ئارزۇ قىلغان ئىدىم، نىيىتىمىز ھالال ئىكەن، ئاخىر جەم بولدۇق. ئەمدى بىز مۇشۇ جەم بولغىنىمىز بويىچە بىر ياقىدىن باش چىقىرىپ خەلقنى ئويغىتايلى، خەلقنى جاھالەتتە تۇتۇپ تۇرغان نادانلىقتىن، باشقىلار ئۆزىگە تەڭ كۆرمىگەن خارلىقتىن ئويغىتايلى! «ئەل قوزغالسا تەخت قوزغىلار» دېگەن گەپ بار، — ئۇنىڭ قولى يېنىك تىترىدى، رومكا داۋالغۇپ بىرنەچچە تامچە ھاراق داستىخانغا تۆكۈلدى، ئۇ شۇ تۇرقىنى بۇزماي سۆزنى يەنە داۋام قىلدى، — يولداشلار! مەن ھەممىنى ئويلاپ قويدۇم، ھاياتىم يا دارغا ئېسىلىش بىلەن تۈگەيدۇ، يا بولمىسا گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ يىقىلغىنىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈمەن! ئەمدى سۈكۈت قىلىپ تۇرۇشقا بولمايدۇ، ھەرىكەتلىنىش كېرەك. بۇ ھەرىكەت ئۆزىمىزنى خارلىقتىن، مەھكۇملۇقتىن، زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئاش بىلەن نانىدەك زۆرۈر! لېكىن، ئەمدى بىز بۇرۇنقىدەك شەخسىي قەھرىمانلىق، قاراملىق، نادانلىق قىلماسلىقىمىز كېرەك. بۇنىڭ

زىيىنى ئاز بولمىدى ، نۇرغۇن ئادەملىرىمىزنىڭ بىھۇدە بىشى كەتتى ، نۇرغۇنلىرى باش ـ پاناھسىز قالغاچقا تۇرمە ـ زىندانلاردا چىرىپ تۈگىدى . بۇ دەردنى مەنمۇ تارتتىم ، بۇ بىزگە قانلىق ساۋاق بولدى . بۈگۈن بىز مانا شۇ تەجرىبە ـ ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ ، بۇنىڭدىن كېيىنكى ھەرىكىتىمىز ، ئىستىقباللىمىز توغرىسىدا ئوبدانىراق پىكىرلىشىپ باقايلى ! پىكىرىمىزنىڭ قىزغىن ، ئوچۇق ـ ئاشكارا بولۇشى ئۈچۈن خوشە ! ـــ قۇتلۇق ئەپەندى شۇنچە ھاراقنى بىر تىنىقتىلا ئىچىۋېتىپ ، بوشىغان رومكىنى ساقىيغا ئۇزىتىپ تۇرۇشىغا تەرەپ ـ تەرەپتىن كۆتۈرۈلگەن گەپ ـ سۆزلەر بەئەينى ئاقۋالداقتەك پاراسلاپ كەتتى .

ـــ توغرا ، تەجرىبىلەرنى ئوبدان يەكۈنلەش كېرەك !

ـــ ئەمدى يوشۇرۇن ھەرىكەت قىلايلى !

ـــ بىر ياقىدىن باش ...

ـــ بىر يەڭدىن قول چىقىرايلى !

ـــ جاننى تىكىپ قويدۇق !

ـــ خەلقنى ئويغاتماي بولمايدۇ !

ـــ ئۇلارنىڭ ئىچى دەردكە توشتى ...

ـــ پىچاق سۆڭەككە يەتتى ! ...

ـــ قانداق ئويغىتىمىز ؟

ـــ كەچ كۇرستا ئوقۇتامدۇق ؟!

ـــ مەسچىتلەرگە بېرىپ سۆزلەمدۇق يا ؟!

ـــ تەشۋىق ۋارىقى تارقىتىمىز !

ـــ بېشىڭ ئونمۇ ؟!

ـــ گېزىت چىقىرايلى !

ـــ يول قويامدۇ ؟!

ـــ يول بەرمەيمىز ـ دە !

ـــ ئۇيۇشۇۋالساق نېمە قىلالايدۇ ...

ـــ توغرا ، بۇرۇن قۇمدەك چېچىلىپ زىيان تارتتۇق ...

— بۇ بىر قانلىق ساۋاق ...

— بۇنىڭ ئۈچۈن دوستلار تەشكىلات قۇرايلى ، تەشكىلات ! شۇ چاغدا ، ئىگە - چاقىمىز بولىدۇ .

— لېكىن ، بۇ مەخپىي بولۇش كېرەك .

— شۇنداق ، ھەم مەخپىي ، ھەم مەقسەتلىك ، پىلانلىق ، تەشكىللىك بولغىنى ياخشى ...

— ...

پىكىرلەر ئاستا - ئاستا روشەنلەشمەكتە ، بارا - بارا بىر نۇقتىغا يىغىلماقتا ئىدى . پال - پال كۆز تۇدى راجى ئورنىدىن تۇردى :

— « ھالالدىن نان تاپساڭ كوچىغا چىقىپ يە » دېگەن گەپ بار . بىزنىڭ ئىشىمىز ھەق ! ھەق ئىكەن ، نېمە ئۈچۈن تەشكىلات قۇرۇپ ، تەشۋىق ۋارىقىنى ئوچۇق - ئاشكارا تارقىتىپ ، ئەركىن - ئازادە ئىشلىمەيمىز ؟! — ئۇ قولىنى كەسكىن شىلتىدى ، — مېنىڭچە ئىشلەيمىز ! بىز يەتتە سەپداش بۈگۈنلا تەشكىلات قۇرايلى ! مەن گومىنداڭ پىرقىسىگە كوللېكتىپ ھالدا مەجبۇرىي ئەزا بولغان ، مانا ھازىر يولداشلارنىڭ ئالدىدا گومىنداڭ پىرقىسىدىن ئۇزۇل - كېسىل چىقىدىغانلىقىمنى جاكارلايمەن ! — ئۇ چاپىنىنىڭ ئىچ يانچۇقىدىن گومىنداڭنىڭ ئەزالىق كىنىشكىسىنى ئېلىپ يىرتىپ تاشلىدى .

تۇدى راجىنىڭ جىددىي ، كەسكىن ھەرىكىتى يولداشلار ئارىسىدا كۆچلۈك تەسىر قوزغىدى . ئومۇمىي كەيپىياتنىڭ قارىغاندا ، بىرەر تەشكىلات قۇرۇپ ، شۇنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئىش يۈرگۈزۈش مۇقەررەرلىشىپ قالغاندەك قىلاتتى . قۇتلۇق ئەپەندى ئەتەي سەپداشلىرىنىڭ يۈرىكىگە قول سېلىپ باقماقچى بولدى .

— يولداشلار ، — دېدى ئۇ سۆز ئېلىپ ، — بۇ يەردە ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى بىر قولۋاققا چۈشكەن جەڭچىلەر ، دېمەك بىزنىڭ جېنىمىزمۇ ، تېنىمىزمۇ ھايات - ماماتتا بىللە بولىدۇ ! دەرۋەقە ، قولۋاق مەنزىلى ئانچە يىقىن ئەمەس ، بوران - چاپقۇنلارمۇ كۈچلۈك ، لېكىن بۇ

ئىشتا ئېتىقاد، ئىرادە ھەممىدىن مۇھىم. ئېتىقاد يۈرەكتە بولۇشى كېرەك. شۇندىلا، يىراق مەنزىلمۇ، بوران - چاپقۇنمۇ ھېچنېمە قىلالمايدۇ. يۈرەكتە بولىدىكەن، مۇھەببەت بولىدۇ، مۇھەببەت بولىدىكەن، سۆيۈش بولىدۇ. مانا شۇ نۇقتىنى چىڭ تۇتقاندا ئىنسان ئاداشمايدۇ!

بەختى سېرىق قىسقا، لېكىن مەنىلىك قىلىپ قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ پىكرىنى ياقلىدى:

— شۇنداق، دۇنيادا ئاسان ئىش يوق. پىكرىنىڭمۇ يولى ئىككى: بىرى — بەس، يەنە بىرى — تەس! بۇنىڭ قايسىسىنى تاللاش ھەر كىمنىڭ ۋىجدانىغا باغلىق! مەن خەلقىمنىڭ كۆز يېشى ئۈچۈن ھاياتىمنىڭ ئەڭ تەس ئىشنى تاللاپ، ئۆمۈر بويى شۇ يولدا مېڭىشقا بەل باغلىدىم!

شۇنداق قىلىپ، ئۈلار دەسلەپكى قەدەمدە يەتتە كىشىدىن تەركىب تاپقان «كۆرەش» تەشكىلاتىنى قۇردى، ھەممىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، قىبلە تەرەپكە قاراپ سەلتەنەت بىلەن:

«خەلققە، ۋەتەنگە، مىللەتكە خائىنلىق قىلمايمەن! مۇبادا، قولغا چۈشۈپ دار ياكى مىلتىق ئالدىدا سەپداشلىرىمنى سېتىۋەتسەم قىيامەتتە دوزىخى بولۇپ كېتەي!» دەپ ئۈنلۈك قەسەم بەردى ھەم ئۆزىنىڭ ئىسىم - فامىلىسى يېزىلغان تىزىملىك ئۈستىگە بارمىقىنى چىشلەپ قانىتىپ باستى. ئاخىرىدا، «كۆرەش» تەشكىلاتىنىڭ بىرىنچى سانلىق يىغىنىنى ئېچىپ ئىككى ئىشنى قارار قىلدى: بىرى، تەشكىلاتچىلارنىڭ ھەر بىرى مۇشۇ بىر ئاي ئىچىدە مىللەت، دىن ئايرىماي سادىق، ئىشەنچلىك، يارامىلىق ئادەملەردىن ئىككىنى ئەزالىققا تونۇشتۇرۇش؛ يەنە بىرى، قەرەلسىز «تاڭ نۇرى» ناملىق گېزىت چىقىرىش ئۈچۈن ئىلغار زاتلاردىن ئىئانە توپلاپ جىددىي تەييارلىق قىلىش.

ئۈلار بەختى سېرىقنىڭ ئۆيىدىن چىققاندا، ۋاقىت نىسپىي تۈنگە يېقىنلاشقان ئىدى. شىمال تەرەپتىن لەرزان تاغ سەلكىنى ئۇرۇپ، كوچا - كوي، ھويلا - ئاراملارنى خېلى سالقىنلاتقان ئىدى، ھاۋادىن يامغۇر شەپىسى كېلىپ تۇراتتى.

« ئادەمنىي ئارزۇ ئۇچۇرىدۇ ، قۇشنى قانات » دېگەندەك ، يېڭى ئارزۇ ـ ئىستەكلەر يەتتە سەپداشنى قاناتلاندۇرغان ئىدى ، ئۇلار خۇددى ئۇچۇشقا تەمشەلگەن بۈركۈتتەك تىنچ ۋە چەكسىز كۆككە تويماي قارايتتى ...

3

شەھەر خەلقى بۈگۈن ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان مۆجىزىلىك بىر كۈننى بېشىدىن ئۆتكۈزدى ...

ئۇلار تاڭ سەھەردىلا خۇددى ھاشارغا ھەيدەلگەندەك جىددىي ھەم سۈرلۈك ئەلپازدا قىزىلنىڭ مەيدانى تەرەپكە قوزغىلىلدى . كوچا ـ كوچىلاردا جاكارچىلار ، مەھەللىلەردە چەكچىلەر ئۈزۈلمەي ۋەز ئېيتاتتى : « خالايىقلار ! تېز بولۇڭلار ، قىيام سائەت 12 دە قىزىلدا چوڭ مەرىكە بولىدۇ ، كاتتا ئويۇن كۆرسىتىلىدۇ ! ھۆكۈمەت تامام پۇقرالارنىڭ قاتنىشىشىنى جاكارلىدى . مۇبادا كىمدە كىم ئۆزىنى قاچۇرسا قاتتىق سوئال ـ سورىقى بولىدۇ !» دۇكانلار تاقالدى ، سودا ـ سېتىق بېسىقتى ، ئەتىگەندىلا قىزىپ كېتىدىغان قايناق بازارمۇ شىپپىدە بولۇپ قالدى . كىشىلەر تۆتتىن ـ بەشتىن بولۇشۇپ شەھەرنىڭ جەنۇبىدىكى شېغىللىق تار يولدا ھەيران بولغان ، قىزىقسىنغان ۋە ئەنسىرىگەن ھالەتلەردە ئالدىراپ كېتىشىۋاتاتتى ...

بۇ خەۋەر مەدەنىي ـ مائارىپ سېپىدىكىلەرگە تۈنۈگۈن يەتكۈزۈلگەن ، يەتكۈزۈلگەندىمۇ ھەيۋىتى ، سۈرئىتى ۋە تەلپى ھەرقانداق داغدۇغىلىق خەۋەرلەردىنمۇ ئېشىپ كەتكەن ئىدى . شۇڭا ، ئۇلار بۈگۈن سەھەردىلا خۇددى ئوقۇغۇچىلاردەك رەتكە تىزىلىپ تەشكىللىك ھالدا يۈرۈپ كېتىشتى .

قىزىلنىڭ مەيدانى تۈپتۈز كەتكەن چىملىق ئىدى . ئۇنىڭ يىراق چەت ـ چۆرىلىرى سىم تور بىلەن قاشالانغان بولۇپ ، بىر تەرىپىدە

زومچەك - زومچەك ئۆيلەردىن بىر نەچچىسلا بار ئىدى. چۆشكە يېقىن مانا شۇ ئۆيلەرنىڭ ئەتراپى ئادەم دېڭىزىغا ئايلاندى. نەلەردىندۇر پەيدا بولغان باققال، ناۋاي، غالتەكچى ۋە تەنزىكەشلەر ساز ئاۋازلىرى بىلەن خېرىدار چاقىرىپ كالتە بازار ئاچتى، يېمەك - ئىچمەكنىڭ باھاسى بىردەمدىلا لەپپىدە ئۆرلەپ كەتتى. بىر چاغدا توپ - توپ ساقچىلار ئاسمانلىدىن چۈشكەندەك پەيدا بولدى - دە، كىشىلەر ئارىسىدا كۆيىدەك يامراپ تەرتىپ ئورنىتىشقا باشلىدى، ھەش - پەش دېگۈچە ۋارقىراپ يۈرۈپ باش - ئايىغى يوق قىم - قىم ئادەمنى ھېلىقى ئۆيلەرنىڭ ئىككى تەرىپىنى بويلىتىپ سەپكە تۇرغۇزدى. كىشىلەر ئارىسىدا قۇتلۇق ئەپەندى، بەختى سىپرىق قاتارلىقلارمۇ بار ئىدى. قۇتلۇق ئەپەندى سەپنىڭ مەركىزىگە يېقىن يەرگىچە قىستاپ باردى. سەپنىڭ بۇ يېرىدە ھەيۋەتلىك سورۇن تۈزۈلدى، ئۈستىگە ئاق داستىخان سېلىنغان شىرە ئۈستىگە مىكروفون قويۇلدى. مىكروفوننىڭ ئالدىدىكى شاھانە ئورۇندۇقتا سېمىز بىر ھەربىي گىدىيىپ ئولتۇردى، ئۇ ئۇچىسىغا ئامېرىكىنىڭ نەشە رەڭ سارجىسىدىن ئەمەلدارلىق فورمىسى كىيىۋالغان ئىدى. قارا كۆزەينەكى بىلەن قولىدىكى ئاق پەلىيى ئۇنى تېخىمۇ سۈرلۈك ھەم سالاپەتلىك قىلىپ كۆرسەتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك ئايلىنىپ يۈرگەن ھەربىي، ساقچى ۋە مەمۇرىي ئەمەلدارلار « ھۆرمەتلىك كاك لۇيجاڭ جانابلىرى »، « مۆھتەرەم كاك لۇيجاڭ ئالىيلىرى » دەپ ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى. يېپيېڭى ساقچى فورمىسىنى كىيىۋالغان ھاپىز جۇيجاڭ ئۇنىڭ بېقىنىدا قاڭقىيىپ ئولتۇراتتى. مەيداندىكىلەرنىڭ دىققىتى ئۆرۈلۈپمۇ - چۆرۈلۈپمۇ ئاشۇ سۈربەتلىك، لەش چىراي ئادەم بىلەن شۇم ئەگگىز ھاپىز خوجىنىڭ ئارىسىدا كېزىپ يۈرەتتى ...

تۇيۇقسىز « ياك » قىلغان ئوق ئاۋازى ئاڭلاندى، كىشىلەر قاتتىق چۆچۈپ شۈكلەندى. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي قىزىل ئاسمىنىدا بىر نەچچە بومباردىمانچى ئايروپىلان پەيدا بولدى، ئۇ قاتتىق، قوپال غارقىراپ بىردەم پەسلەپ، بىردەم كۆتۈرۈلۈپ غايىل، نادان كىشىلەرنىڭ كۆزلىـ

رىنى ئالاق - جالاق قىلىۋەتتى. ئايروپىلانلارنىڭ ئەنسىز ئاۋازى ئەمدى
يىراقلاپ تۈرىشىغا كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا بىردىنلا 12 يۇلتۇزلۇق تانكىلار
پەيدا بولدى. ئۇلار تۆمۈر تاپانلىرى بىلەن چىملارنى ئېزىپ - يەنچىدى،
ئۇزۇن، مۇدھىش ئىستوۋۇللىرىنى ئوڭ - سولغا ھەرىكەتلەندۈردى،
كىشىلەرنىڭ ئالدىدىن سۈر پەيدا قىلىپ گۈلدۈرلەپ ئۆتتى، كېيىن بىرلا
قوماندا بىلەن ئالدى تەرەپتىكى قارا - قۇرا نىشانلارغا قاراپ ھۇجۇم
ياسىدى، بەس - بەستە ئوق ياغدۇردى، ئۇنىڭ قاپقارا ئىستوۋۇلىدىن لا-
پىلداپ ئوت ياناتتى. ئۇنىڭ ئارقىدىن ئاپتوموبىللارغا سۆرىتىلگەن ھەر
خىل تىپتىكى زەمبىرەكلەر ئۆتتى. زەمبىرەكلەر ئېتىلىشقا باشلىغاندا،
كىشىلەر كۆزىنى يۇمۇپ، قۇلىقىنى ئېتىۋالدى. ئۇلار گويا يىراقتىكى
تاغلار گۈمۈرۈلۈپ، يەر - زېمىن تەۋرەۋاتقاندەك ھېس قىلىشتى. ئۆمرىدە
بۇنداق سۈرلۈك ھەم قاباھەت كۆرۈنۈشلەرنى چۈشىدىمۇ كۆرۈپ باقمى-
غان، كېچە - كۈندۈز تېرىكچىلىكنىڭ غېمىدە قوي قوتىنى بىلەن توخۇ
كاتىكىنىلا ئويلاپ يۈرىدىغان ئاددىي خەلق ۋەھىمىگە، ساراسىمىگە،
ۋەسۋەسىگە چۈشكەن ئىدى...

بۇ ئىشتىن كېيىن قىلىچلىرىنى يالىڭاچلىۋالغان ئاتلىق قىسىم
ئارغىماقلىرىنى ئوينىتىپ مەيدانغا كىردى، ئۇنىڭ ئارقىدىن پىلموتلىرىنى
بەتلىۋالغان پىيادە قىسىم، ئۇنىڭ ئارقىدىن... ئىشقىلىپ كۆرستىشكە
تېگىشلىك ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى سۈر پەيدا قىلىپ بىر - بىر-
لەپ ئۆتتى. ئۇلار ئۆتۈپ بولغاندا، پۈتۈن مەيدان چاڭ - توزان بىلەن
ئاچچىق يۇتۇپ قالدى. كىشىلەر ئاستا - ئاستا ئەس - ھوشىنى يىغ-
دى، بىر - بىرىگە سوئال نەزىرىدە قاراشتى، نېمە ئىش بولغانلىقىنى
سۆزلەشمەكچىدەك كۆز ئۇرۇشتۇرۇپ، ئاغزىنى ئۆمەللەشتى. شۇچاغ
مىكرافوندىن سۈربەتلىك كاڭ لۇيجاڭنىڭ مىتالدەك قاتتىق ۋە سوغۇق
ئاۋازى ئاڭلاندى، تەرجىمان ئۇنىڭ سۆزىنى ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل يەتكۈزۈپ
تۇردى:

— بىز بۈگۈن نېمە ئۈچۈن ھەربىي كۆرەك قىلدۇق؟ مەقسەت

بىرلا ، ئۇ بولسىمۇ : ئۆز كۈچىمىزنى نامايىش قىلىش . مانا كۆردۈڭلار ، بىزنىڭ كۈچىمىز تەڭداشسىز . بىز ھازىر دۇنيادىكى بەش چوڭ دۆلەتنىڭ بىرى ، بىز غالىبلاردىنمىز ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ، دۇنيادىكى ئەڭ كۈچلۈك دۆلەت ئامېرىكا بىزنىڭ دوستىمىز ! ئۇنىڭ قورالى بىزنىڭ قورالىمىز ! — كاڭ لۇيجاڭ قارا كۆزەينەكنى ئالدى ، ياغلىقى بىلەن يۈز - كۆزىنى سۈرتتى ، ئالدىدىكى چايدىن بىر ئوتلىۋېلىپ يەنىمۇ چىرقىراق ھەم سوغۇق ئاۋازدا داۋام قىلدى ، — لېكىن ھازىر شىنجاڭ خەلقى ئۆزىنى بىلمەيۋاتىدۇ ، ئۇيەر - بۇيەردە قوتراپ ، بىز بىلەن ئېلىشماقچى بولۇۋاتىدۇ ، بۇ نېمىدېگەن ئەخمەقلىق - ھە ؟! پىستە كۈچۈك قاچان شىر ، قاپلانلارغا تەڭ كېلەلىگەن ؟! تېخى بەزىلەر ئىلىدا چىققان بىر نەچچە ئوغرىلارنىڭ ھەرىكىتىگە باركاللا ئېيتىۋاتىدۇ ، ئۇلارنى دورىماقچى بولۇۋاتىدۇ ، بۇمۇ ئۇچىغا چىققان تەلۋىلىك ئەمەسمۇ ؟! ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ئىشى ئۇلۇغ پىرقىمىز ئۈچۈن ھېچ گەپ ئەمەس ، ئۇ ناھايىتى كەلسە غەربىي شىمالدىكى بىر « سوقۇر ئۈچەي » ! ئۇنى چۇرتلا كېسىپ تاشلىساق ئىش تۈگەيدۇ ! ...

قۇتلۇق ئەپەندى خۇددى ھەرە چاقىۋالغاندەك ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . رىشىت ھەمزى بىلەن بەختى سىيرىقمۇ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ دەرغەزەپتە يېرىلىپ كېتەيلا دەپ قالغان ئىدى . قۇلتۇق ئەپەندى ئۆزىنى تۇتىۋېلىپ ئۇلارنىڭ پېشىنى تارتتى .

— قورۇق گەپ !... — ئۇ ئاستا پىچىرلىدى ، — ئېغىزدىكى گەپ بىلەن شەھەر ئالغىلى بولسا ، ھەممە ئادەم پادىشاھ بولمامدۇ ؟!

— قارا ، ئۇنىڭ رەڭۋازلىقىنى !...

— قارا ، ئۇنىڭ ئەلپازىنى !...

— تىش ...

ئۇلارنىڭ سۆزىنى مىكروفوننىڭ جاراڭلىق ئاۋازى بېسىپ كەتتى . ئەمدىلىكتە ھاپىز خوجا سۆزلەۋاتاتتى :

— بىز ئۇيغۇرلاردا : « بىر ئىت كۆرۈپ قاۋىسا ، مىڭ ئىت كۆر-مەي قاۋايدۇ » دېگەن بىر ھېكمەتلىك گەپ بار . يېقىندا ئىلى ، تاشقورغان تەرەپلەردە بىر قىسىم كۇسۇك ئىتلار سۆگەك تالىشىپ قاۋىشىۋېدى ، بىزنىڭ بۇ يەردىمۇ بەزى لالما ئىتلار ئۇلارغا ئەگىشىپ قاۋاۋاتىدۇ ياكى قاۋىماقچى بولۇۋاتىدۇ . بۇنداقلار كاللىسىغا ھېزى بولسۇن ! ئىت ھامان ئىت ، ئۇ ئۆگزىگە چىقىۋالسىمۇ ، بەرىبىر ئىگىسىدىن پەس ! ...

بۇ گەپلەردىن قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ بەدەنلىرى شۈركىنىپ توخۇ-ئەت بولۇپ كەتتى . ئۇنىڭ بۇنداق تېتىقسىز ئىبارىلەرنى ئاڭلاۋېرىشكە تاقىتى قالمىغان ئىدى ، كەتمەكچى بولۇپ قەدىمىنى يۆتكەۋاتقاندا ، كاڭ لۇيجاڭنىڭ ئاۋازى قۇلىقى تۈۋىدە يەنە پەيدا بولدى :

— بىز شىنجاڭلىقنى قوغداۋاتىمىز ، ئاسراۋاتىمىز ! ئەگەر بىزنىڭ مېھىر - شەپقىتىمىزنى بىلمەي ئەسكىلىك قىلىمەن دېيىشسەڭ ئۇمۇ مەيلى ، ئۇ چاغدا ، ترۇمىننىڭ ئاتوم بومبىسىنىڭ تەمىنى تېتىتىپ قويماقتىن باشقا چارە يوق ! مانا ، بۈگۈن كۆرۈشتىڭ ، يەرنى بىر تەپسەم ئۈستۈڭلەردىن ئايروپىلان ، ئاستىڭلاردىن تانكا ئۈنۈپ چىقىدۇ ! بۇمۇ يېتىپ ئاشىدۇ ...

بەختى سېرىق چىداپ تۇرالماي چاپچىپ كەتتى ، ئۇنىڭ كۆكۈش كۆزلىرى پارقىراپ ، جاۋغايلىرىدىكى ئىنچىكە قورۇقلار تىككىدە تارتىشىپ كەتكەن ئىدى . قۇتلۇق ئەپەندى يېنىدىكى سەپداشلىرىنى بىر - بىر نوقۇپ قايتىشقا شەرەت قىلدى . ئۇلار بىرىنىڭ ئارقىدىن بىرى غىپلا تى-كىۋەتتى . ئۇلار يولغا چىقىپ خالىي يەرگە كەلگەندە ، قۇتلۇق ئەپەندى مۇنداق دېدى :

— كۆردۈڭلارمۇ ، ئۇلار بۈگۈن ئۆزىچە كۈچ كۆرسىتىپ ، بىزنى گۆش ، ئۆزىنى قوش قىلىپ چوقۇلىماقچى بولۇۋاتىدۇ !

تۇدى راجى دىمىغىنى قاقتى :

— چوقۇلايمەن دەپ تۇمشۇقى قاماپ كەتمىسىلا مەيلىغۇ !

رىشىت ھەمزى مىيىقىدا كۈلدى :

— شۇ ئەمەسمۇ ، بۇلارنىڭ بۇگۈنكى قىلىقى بەئەينى « قورقىقان ئىت ئارقىغا قاراپ خىرقىرار » دېگەن ئىشنىڭ دەل ئۆزى بولدى !

بەختى سىرىق ئۆزىچە چالۋاقىدى :

— ھېلىقى ھاپىز دېگەن پالاق تۇخۇمدىن بولغانىنىڭ گەپلىرىگە قاراڭلار ! بىزنى تېخى ھېچنېمە بىلمەيدۇ ، دەپ ئۆزىچە كار كىراپ كەتكىنىنى ! بىلىپ قوي ، ھېچنېمە بىلمىسەكمۇ : ئېلىپنى چوماق ، بەنى پوقاق دېيەلەيمىز !

بىر ئاز جىملىقتىن كېيىن قۇتلۇق ئەپەندى سورىدى :

— بەختى ، « تاڭ نۇرى » گېزىتىنىڭ تەييارلىقى قانداق بولۇۋاتىدۇ ؟

— چاتاق يوق ، ئىنشائاللا ، ئىشلىرىمىز ئوڭۇشلۇق بولۇۋاتىدۇ ، ئەئانە توپلاش تۈگىدى ، — بەختى سىرىق ئىشەنچلىك قىلىپ جاۋاب بەردى ، — ئون توقماق پۇل يىغدۇق ، ئەمدى شاپىگرافتا ئەمەس ، تاش مەتبەئەدە باسىمىز !

— ماقالىلەرچۇ ؟

— تەييارلاۋاتىمىز ، ئۆزۈڭ ھېلىقى ئىككى پارچە نەرسىنى تېزراق پۈتكۈزۈپ بەر .

قۇتلۇق ئەپەندى باش لىڭشىتتى :

— بولىدۇ ، ئەمىسە بىرىنچى سانىنى تېزراق چىقىرىۋېتەيلى !

— توغرا ، — دېدى رىشىت ھەمزى شائىرانە تەلەپپۇزدا ، — ئەمدى قاۋايلى ، قاۋاشقا باشلايلى ، ھاپىز جۇيجاڭ قاۋاشنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ باقسۇن !

رىشىت ھەمزىنىڭ سۆزى ھەممەيلەننى كۈلدۈرۈۋەتتى .

4

« تاڭ نۇرى » گېزىتىنىڭ تۇنجى سانى سىنتەبىرنىڭ بىرىنچى يېرىمىدىكى ئەڭ قايناق بىر بازار كۈنلۈكى دۇنياغا كەلدى ! تۇيۇقسىز

پەيدا بولغان بۇ مۆجىزە شەھەرنى زىلزىلىگە كەلتۈردى . ھېيتگاھدىكى سەرراپ بازىرىدا سودا توختاپ كەتتى ، ھەممە ئادەم دوقمۇشتىكى كىنو ئېلان تاختىسىغا چاپلانغان ئىككى بەتلىك گېزىتكە تەلپۈنگەن ئىدى . سەپنىڭ ئارقىسىدىراق تۇرۇپ قالغان پاكار بويلۇق بىر ئادەم ئالدىغا بويۇنداپ ۋارقىرىدى :

— ھەي ، مانپۇ دوپپىلىق ئەپەندىم ، چىڭراق ئوقۇسىڭىزچۇ ، بىزمۇ ئاڭلايلى !

ئارقىدا تۇرغان بىر توپ ئادەم ئۇنىڭ پىكرىنى قۇۋۋەتلىگەن ئىدى ، چەتتىكىلەردىن بىرىسى ئۆكتە قوپتى :

— بىر ئادەم ئوقۇۋېرەمدۇ ؟!

— كالپۇكىنىڭ بىر قەۋەت تېرىسى سويۇلۇپ كەتتى ، بىچارىنىڭ !

— بىر قوشۇق سۆيۈك يوق ، سايرىتىۋېرەمسەن ؟!

ھېلىقى پاكار ئادەم يەنە مۇراجىئەت قىلدى :

— ساۋابلىق ئۈچۈن ئوقۇغىنا ئىنىم ، ئوقۇ ! ئالەم ئاڭلىسۇن ! ھېلى مەن ساڭا ناۋاتتىن چاي دەملەپ بېرىمەن .

مانپۇ دوپپىلىق يىگىت ئالدىغا سۈرۈلدى ، تىلى بىلەن كالپۇكىنى ھۆللىدى ، ئاغزىغا يىغىلغان ئازغىنا سۆيۈقلۇقنى يۇتقۇندى .

— ئەمىسە ئاڭلاڭلار ، ئوقۇدۇق ، — دېدى ئۇ ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ ۋە ئوقۇشنى بىرىنچى بەتتىكى ماقالىدىن باشلىدى :

« مۆھتەرەم ئاتا ـ ئانىلار ، ھۆرمەتلىك ئاكا ـ ئۇكا ، ئاچا ـ سىڭىللار : بىزنىڭ بۇ تۇنجى سان گېزىتىمىز سىلەرگە يىراق ئۆتمۇشتە ئەمەس ، دەل ھازىرقى ۋاقىتتا ، چەت يەرلەردە ئەمەس ، دەل ئۆز يېرىمىزدە يۈز بەرگەن مۇنداق بىر ئەھۋالنى تونۇشتۇرۇپ ، سىلەرنىڭ ئوبدانراق ئويلاپ بېقىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ : ‹چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ، ئۈچ يىل ئامبال بولغان كىشى 100 مىڭ سەركۇمۇشكە ئىگە بولىدۇ ، ئەتىگەندە ھاكىملىق جاكارلانسا ، كەچقۇرۇن باي بولۇپ كېتىدۇ › دەيدىغان گەپ بار ئىدى . بۇ ئىش ئەمدى بىزنىڭ

يۇرتىمىزدا كۆپ خوتۇن ئېلىپ تويدىكى سوۋغا ـ سالام بىلەن باي بولۇشقا ئۆزگەردى .

قاراڭلار : پەيزاۋاتنىڭ ھاكىمى ليۇدارىن جانابلىرى بىر يىل ئىچىدە يەتتە خوتۇن ئېلىپ ، بەگ ـ شاڭيۇلاردىن كەلگەن سوۋغا ـ سالام بىلەنلا باي بولۇپ كېتىپتۇ ! بۇ جاناب يەتتە قېتىملىق تويدا 90 مىڭ سەر كۈمۈش قىممىتىدىكى مال ـ دۇنياغا ئىگە بوپتۇ ! ئەمدى بىز ليۇدارىن جانابلىرىدىن سوراپ باقايلى : سىز قېرىپ قالغان چېغىڭىزدا بۇ خوتۇنلارنى نېمە قىلماقچى ؟! مال ـ دۇنيانى ئېلىپ نەگە قاچماقچى ؟! دارىن جانابلىرى بىلىپ قويۇڭ : كۆپ خوتۇن ئېلىش ۋاستىسى بىلەن يىغقان مال ـ دۇنيا ئاخىر ئۆزىڭىزنىڭ بوينىغا سىرتماق بولىدۇ ! چۈنكى ئۇ ، سىزنىڭ قانلىق قامچىڭىز ئاستىدا ئىشلەۋاتقان كاچ تەلەي دېھقانلارنىڭ قان ـ تەرى ! پۇقرالارنىڭ قەھرى سىزنى بوغماي قويمايدۇ ! ئۇلارنىڭ سەۋر قاچىسى دەرد ـ ئەلەم بىلەن تولدى . ئەمدى ئۇ يارىلايدۇ . يېرىلىدۇ ! قېرىنداشلار ئويلاپ بېقىڭلار : ليۇدارىندەك ئاچ كۆز مەلئۇنلار ھەممە يەردە بار . شىللىمىزغا مىنىۋالغان بۇنداق چوڭ ـ كىچىك ئامباللارنىڭ زورلۇق ـ زومبولۇقى يېتىپ ئاشمىدىمۇ ؟! ئۇلارنى ئىرغىتىپ تاشلايدىغان ۋاقىت يەتمىدىمۇ ؟!... يېتىپ ئاشتى ! ئەمدى ئويغىنايلى ، ئۈيۈشايلى ! ھۆرلۈك ، ئەركىنلىك ئاسماندىن چۈشمەيدۇ ، كۈرەش بىلەن قولغا كېلىدۇ . قېرىنداشلار ، قېنى ھەممىمىز بىرلىكتە ئازادلىق تۇغىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ، زۇلۇم ۋە جاھالەتنىڭ ئەشەددىي قورغىنىغا ھۇجۇم قىلايلى ، ئۇنىڭ تۆمۈر قاپقىلىرى كۇمپەيكۇم بولسۇن ! ھۇررا ! قېرىنداشلار ، ھۇررا ... »

مانىپۇ دوپپىلىق يىگىت بىرىنچى ماقالىنى ئوقۇپ تۈگەتتى . كىشىلەر ئارىسىدىن غەزەپلەنگەن ، ئاچچىق يۇتقان ، خۇرسىنغان ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى :

— تۈلۈم چاشقانلار !

— ئاغزى كۆيمىسە دوزاخنىمۇ يەيدۇ ، تېخى !

— قېرى جىنىغا يەتتە خوتۇن ئالغىنىنى قارا !

— ئالتسىنى گۆرۈگە قويىدۇ !
— بىرنى ماڭا بەرسىچۇ ! ...
— ئۆمرۈڭ خوتۇنسىز ئۆتتى ـ دە ! ...
— خەپ توختا ...
— ئاستىراق ! ...
— ئۇنىڭغا كىرىكى پۇل .
— يېنىنى توملاپ غىپپىدە تىكىۋەتمەكچى ! ...
— دوزاققا بارسۇن !
— كۆيۈپ كۇل بولسۇن ! ...
— تىش ...
— ئاۋازىڭنى پەس قىل ! ...
هېلىقى پاكار ئادەمنىڭ ئاۋازى يەنە ياڭرىدى :
— ئۇكام ، ئاخىرىنى ئوقۇغىنا ، قۇرئاننىڭ ئايەتلىرىدەك ئۇلۇغ گەپلەر ئىكەن .
يىگىت ئوقۇشنى داۋاملاشتۇردى . ئىككىنچى ماقالىدە تېخىمۇ يېڭى ، كۆڭۈل كۆتۈرىدىغان خۇش خەۋەرلەر بار ئىدى :
« 1 . ياپون جاھانگىرلىكى 1945 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە شەرتسىز تەسلىم بولدى ، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن جۇڭگودىكى ھەر مىللەت خەلقى تاجاۋۇزچىلارنىڭ زۇلمىدىن ئۈزۈل ـ كېسىل قۇتۇلدى !
2 . 1945 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ئىلى پارتىزانلىرى رەسمىي مىللىي ئارمىيە بولۇپ قۇرۇلۇپ ، غۇلجا ئىستراھەت بېغىدا تۇغ تاپشۇرۇش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى .
3 . سۈيدۈڭ ئازاد نىشانلىق 1 ـ تۈمەن 1945 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ بىرىنچى يېرىمىدا شىخونى ئازاد قىلىش ئۈچۈن ھەربىي يۈرۈش باشلىدى . »

مانىپۇ دوپپىلىق يىگىت ئارقىدىنلا 2 ـ بەتنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى

«ئىشقى » تەخەللۇس بىلەن يېزىلغان تۆۋەندىكى شېئىرنى يېقىملىق ئىنتوناتسىيە بىلەن ئوقۇپ بەردى :

كىمكى ھەقنى سۆيمىسە جايى جەھەننەم ئىچرەدۇر ،
توغرا يولدا ماڭمىغاننىڭ ئۆمرى ماتەم ئىچرەدۇر .
كىم ئۇنۇتسا پەخرىنى ئاخىر بولۇر ھالى زەبۇن ،
ئەل ئۈچۈن ئۆلگەن كىشىنىڭ نامى ئالەم ئىچرەدۇر .
ئەل ۋە يۇرتۇڭغا خىيانەت قىلما « ئىشقى » دەھرىدە
چۈنكى زۇلۇم دەردىدىن خەلقىڭ ئەلەم ـ غەم ئىچرەدۇر .

يىگىت تۆۋەندىكى ئەقلىيە سۆزلىرىنى ئوقۇپ گېزىت ئوقۇشنى تاماملىدى :

« ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ پايدىلىق نەرسە ھۆسن ـ خۇلقتۇر . ئىنسان ياخشى خۇيى بىلەن دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ھەممە ياخشىلىقلىرىنى ھاسىل قىلغان بولىدۇ . بۇنداق كىشىگە ھۆسن ـ خۇلق ساھىبى دېيىلۇر . جانابى پەيغەمبىرىمىز 〈 دىن دېگەن نىمە ؟ 〉دېگەن سوئالغا 〈ھۆسن ـ خۇلق 〉دەپ جاۋاب بەرگەن . يەنە بىر ھەدىستە : 〈كىشى ئۈچۈن ھۆسن ـ خۇلقتىن ياخشىراق بىر نەرسە يوقتۇر 〉 دېيىلگەن .

مۇناپىقنىڭ ئالامىتى ئۈچتۇر :
ھەر قاچانكى سۆزلىسە يالغان ئېيتۇر ،
ھەر قاچانكى ۋەدە قىلسا خىلاپلىق قىلۇر ،
ھەر قاچانكى ئامانەتكە خىيانەت قىلۇر .

دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە مۇناپىق دېگەندىن يامان سۆز يوقتۇر ، بۇنداق ئادەمگە ھېچكىم ئىشەنمەس ۋە ھاقارەت نەزىرى بىلەن قارار !»

كىشىلەر ئارىسىدا يېنىك ، ئەمما ھاياجانلىق بىر تەۋرىنىش بولدى . ئۇلار توختىماي سۆزلەيتتى ، ماختايتتى ، كىملەرنىدۇ غايىۋانە تىلغا ئېلىپ ، ئۇلارنىڭ جەسۇرلۇقىغا ، ئەقىل ـ پاراسىتىگە ، باتۇرلۇقىغا ئاپىرىن ئوقۇيتتى . گېزىت ئۇلارنىڭ قەلبىگە بۆسۈپ كىرىپ ، ئۇخلاپ قالغان ھۇجەيرىلىرىنى ئويغاتقان ، قايغۇ ياشلىرىدىن خىرەلىشىپ قالغان كۆزلىرىگە ئۈمىد ۋە خۇشاللىق نۇرىنى سەپكەن ئىدى ...

گېزىت ناھايىتى تېز تارىدى، كىملەرنىڭ قولى ئارقىلىق نەلەرگە تاراۋاتقانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى، ئۇ گويا پۇتى، قانىتى، كۆز ۋە قولىقى بار ئىنسان ياشايدىغان بۇلۇڭ - پۇچقاقلارنىڭ ھەممىسىگە تېز ۋە كۆپ تارىلىپ كەتتى.

ئۇنىڭ ئاخىرقى بىر نەچچە نۇسخىلىرى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئەتراپىدا پەيدا بولغاندا، ھاپىز جۇيجاڭ غەزەپ ۋە ئەلەمدىن ياسىسىدە يېرىلغۇدەك بولدى. ئۇ قاسىم كاناي كۆتۈرۈپ كىرگەن بىر نۇسخا گېزىتنى ناھايىتى سەۋر ۋە چىدام بىلەن ئوقۇپ بولغاندا، خۇددى زەمبىرەك ئاۋازىدىن ئۈركۈپ كەتكەن خېچىردەك ئىككى پۇتىنى يەرگە قاتتىق ئۇرغىنىچە ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

— بۇ ... بۇ ... قايسى قىزىل ... پاچاقلارنىڭ قىلغان ئىشىكەن ؟!

قاسىم كاناي بېشىنى ئەگدى:

— تېخىچە بىلەلمىدۇق ...

ھاپىز جۇيجاڭ گېزىتنى پىرقىرىتىپ تاشلاپ، ئىشخانىدا ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىشقا باشلىدى. بۇ ئۇشتۇمتۇت ۋەقە ئۇنىڭغا گويا تىپتىنچ ئاسماندا شىددەتلىك چاقماق چاقنىغاندەك قورقۇنچلۇق تۇيۇلغان ئىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، ئۆتكەن ھەپتە قىلىنغان ھەربىي كۆرەكنىڭ پۇقرالاردا پەيدا قىلغان ۋەھىمىسى بىلەن ئىسكەنجىسى مانا مۇشۇ كىچىككىنە شۇم ئېغىز گېزىت بىلەن بىتچىت بولۇپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى. ھاپىز جۇيجاڭ كاللىسىغا كەلگەن بۇ خىياللاردىن گويا قارا قىشتا سوغۇق سۇغا چۈشكەندەك شۈركىنىپ كەتتى.

— بۇ قانداق گەپ - ھە ؟! قىزىلپاچاق مۇتتەھەملەرنىڭ مۇشۇنداق ئاپئاشكارا تەشۋىقات تارقىتىپ، پۇقرالارنى ئۇلۇغ پىرقىمىزگە قارشى قوزغىشىغا چىداپ تۇرغىلى بولامدۇ ؟! — ئۇ غەزەپتىن ھۆمىدىدى، — دەرھال تىنتىڭلار ! يەتتە قات ئاسماننىڭ قەھرىدىكى شايىتۇنلار بولسىمۇ تېپىڭلار ! بۇنداق گېزىت ئىككىنچى قېتىم كۆزۈمگە كۆرۈنمىسۇن !

— خوپ !

هاپىز جۇيجاڭ ئۆزىنى سەل بېسۋېلىپ، ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ سورىدى :

— داگىبۇ تەرەپتىن چىقىدىغان ھېلىقى « خەلق ئىستىكى » دېگەن گېزىت نېمە بولدى، توختاپ قالدىمۇ ؟

قاسىم كاناي ئۇنىڭغا يېقىنراق سىلجىپ دېدى :

— ئۆتكەندە ئىككى سان چىققان . كېيىن ئادەم يېتىشمەي توختاپ قاپتۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە يۇقىرىلار ئوقۇماي، دورىپۇرۇشلارغا يىغىپ بېرىپتۇ ...

هاپىز جۇيجاڭ يەنە چىچاڭشىدى :

— ئوقۇماي ھەددىمۇ ؟! ئۇلار ئوقۇمىسا، بىز ئوقۇپ مەجبۇردىي ئاڭلىتىمىز ! سەن بۇگۈندىن باشلاپ ئاشۇ گېزىتنى قايتا چىقىرىشقا يار- دەملەش، شۇجىجاڭغا تېلېفون بېرىپ قويىمەن، ئاۋۇت ئاق تۇمشۇقنىمۇ ئۆزۈڭگە قوشۇۋال، ئارقا - ئارقىدىن بىرنەچچە سان چىقىرىپ، ئۇلارنىڭ تەشۋىقاتىنى بېسىپ چۈشۈشىمىز كېرەك . قاسىم، مەن ساڭا ئېيتاي : تىل دېگەن ئۇستىخانسىز بىر پارچە گۆش، لېكىن ئۇ زۇۋانغا كەلسە تىغدىنمۇ ئۆتكۈر نەرسە جۇمۇ !

— خوپ، ياخشى چىقىرىمىز !

قارىغۇ ياپىلاقنى تاش بىلەن ئۇرسىمۇ ئۆلىدۇ، تاشقا ئۇرسىمۇ ئۆلىدۇ، — دېدى هاپىز جۇيجاڭ دانالارچە تەلەپپۇزدا، — بىزمۇ ئۇلارنى دەل مانا شۇنداق قىلىشىمىز : بەزىدە ئۇرۇشىمىز، بەزىدە ئۆزىنى ئۆزىگە ئۇرغۇزۇشىمىز لازىم، چۈشەندىڭمۇ ؟

— چۈشەندىم، جۇيجاڭ جانابلىرى ...

— بىزنىڭ گېزىت تەشۋىقاتىمىزدا گەۋدىلەندۇرىدىغان ئىككى نۇقتا بار، — دېدى ئۇ ئاخىرىدا قاسىم كانايىنى ئاگاھلاندۇرۇپ، — بىرى، دىن مەسىلىسى . بىز قىزىلپاچاقلارنىڭ باشتىن - ئاياغ مۇقەددەس ئىسلام دىنىغا چىش - تىرنىقى بىلەن قارشى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىشىمىز

[library stamp]

كېرەك . بۇنىڭغا مىسال قىلىپ ، سوۋېتتىكى قىزىلپاچاق بولشېۋىكلارنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ بۆشۈكى ئۇلۇغ بۇخارا شەرىپنى دەپسەندە قىلغانلىقىنى سۆزلەشكە بولىدۇ . يەنە بىرى ، قىزىلپاچاقلارنىڭ ئاخىرقى مەقسىتى كوممۇنىزم دېگەن قاباھەت بىرنەرسە ئارقىلىق ھەممىنى بىرلەشتۈرۈش ، ھەممىنى ئومۇمنىڭ قىلىش ، ھەتتا خوتۇنلارنىمۇ ئومۇمنىڭ قىلىش ئىكەنلىكىنى كۆرستىش كېرەك . بۇنىڭغا مىسال قىلىپ ، سوۋېتتىكى كولخوز - سوۋخوز دېگەنلەرنى سۆزلەشكە بولىدۇ . چۈشەندىڭمۇ ؟ بۇلار ئەلۋەتتە گەپنىڭ پوسكاللىسى ، قالغىنىنى ئۆزۈڭلار توغرىلاڭلار !

— خوپ ! ...

قاسىم كاناي ئىغاڭلاپ چىقىپ كەتتى . ھاپىز جۇيجاڭ يانچۇقىدىن سوۋېتنىڭ « پالمىر » ماركىلىق تاماكىسىدىن بىرنى ئېلىپ تۇتاشتۇردى . ئاچچىق ئىس ئۇنىڭ ئاغزىدىنمۇ ، بۇرنىدىنمۇ پۇرقىراپ چىقتى ، ئۇ كۆزلىرىنى ئۇچ بۇرجەك قىسىپ ، بېشى ئۈستىدە لەيلەپ يۈرگەن ئىسقا قاراپ خىيالغا چۆمدى ...

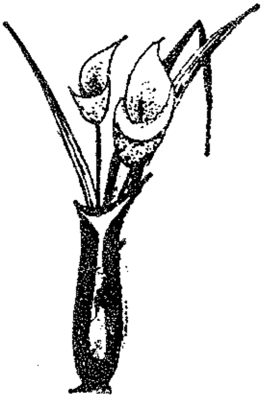

IV باب ئىپپەت قۇربانى

خەلق « پۇۋ » دېسە بوران چىقىدۇ .
— ئۇيغۇر خەلق ماقالى

1

كاك لۇيجاك 60 ياشقا يېقىنلاشقان بولسىمۇ ، تېخى هاۋايى هەۋەستىن قالمىغان ئادەم ئىدى .

بۈگۈن ئۇ چۈشتىن بۇرۇن كونا بىر ئۇلپىتى بىلەن قىمىرلىماي ئولتۇرۇپ ماجان ئوينىدى . چۈشتىن كېيىن ئۆزىچە ناخشا ئېيتىپ بىردەم قورۇنى ئايلاندى ، بىردەم ئۇزۇن كەسمە قەغەزلەرنى ئالدىغا يېيىۋېلىپ ، كۆكرىزى - مېڭرىزىنىڭ ئەقىدىلىرىنى خۇش خەتچىلاپ يازدى . كەچكە يېقىن تۇرۇپلا ئويۇن كۆرگۈسى كېلىپ قالدى ، شۇنىڭ بىلەن مۇهاپىزەتچىسىنى هاپىز جۇيجاڭنىڭ يېنىغا ئەۋەتتى . جۇيجاڭ شەخسەن ئۆزى سانايى نەفىسگە بېرىپ ، جىددىي ئورۇنلاشتۇرۇش قىلدى ، ئارتىس - مۇزىكانتلار ئىختىيارىي هەرىكەتكە قويۇپ بېرىلگەن ئىدى ، بىردەملىك ئويۇر - توپۇردىن كېيىن پۈتۈن سانايى نەفىسى تەخ قىلىندى .

هاپىز جۇيجاڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ ئۈچ ماددىلىق نىزام جاكارلىدى :

1 . ئۇلۇغ پىرقىنى ، قۇدرەتلىك دۆلەت ئارمىيىسىنى مەدھىيىلەيدىغان نومۇرلاردىن باشقىسىنى سەهنىگە قەتئىي ئېلىپ چىقـ

ماسلىق ؛

2 . پۈتۈن ئويۇندا كاك لۈيجاڭنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈشنى ئاساسىي مەزمۇن قىلىش ؛

3 . كاك لۈيجاڭغا ياراپ ، ئازراق ئىشارە قىلىنغان ھەر قانداق نومۇرنى قايتا ئورۇنلاش .

ھاپىز جۇيجاڭ سانايى نەفىسەدىن قايتىپ كېلىپ ، بىر تۈركۈم ساقچىلارنى كۇلۇب ئامانلىقىنى قوغداشقا ئورۇنلاشتۇردى . شۇنىڭدىن كېيىن پوچتىغا ئولتۇرۇپ كاك لۈيجاڭنىڭ ئالدىغا كەتتى .

ئويۇن سائەت سەككىزدە باشلاندى ، قىزىل دۇخاۋا پەردە ئېچىلىش بىلەن سەھنىدە يارلىق ئارتىس - مۇزىكانتلار نامايان بولدى . بىرىنچى نومۇر ئومۇمىي خور ئىدى . مارش ئاھاڭىدىكى ئومۇمىي مۇزىكا بىلەن ئاكورتلۇق ناخشا ئاۋازى زالنى بىر ئالدى. ناخشا ھەر بىر ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگەندە ، ھاپىز جۇيجاڭ ئالاھىدە بىر خىل نەزەر بىلەن يېنىدىكى كاك لۈيجاڭغا قارايتتى ، لېكىن كاك لۈيجاڭدا ھېچقانداق ئىپادە كۆرۈنمەيتتى . ئۇ ، بېشىنى ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە تىرەپ ، قولىنى قورسىقىنىڭ ئۈستىدە گىرەلەشتۈرۈپ قاڭتايغان پېتى جىممىدە ئولتۇراتتى . نومۇرلار توختىماي ئالمىشىپ تۇردى ، ئانچە - مۇنچە كۆتۈرۈلگەن كۇلكە ۋە چاۋاك سادالىرىغا ئەگىشىپ ھاپىز جۇيجاڭنىڭ ھېلىقىدەك قاراشلىرىمۇ داۋاملىشىۋەردى . كاك لۈيجاڭ ھەيۋىتىنى بۇزماي ئولتۇراتتى ، ئۇنىڭ پەۋاز قاپاقلىرى ئاستىدىكى ئۈچ بۇرجەك قارا كۆزلىرى بەزىدە بىر ھازا يۇمۇلاتتى ، بەزىدە تۇيۇقسىز ئېچىلىپ سەھنىگە تىكىلەتتى . ئېلانچىنىڭ نۆۋەتتىكى نومۇردا ياش ئارتىسكا رىزۋاننىڭ «تەنەۋۋەر» ئۇسسۇلىنى ئورۇنلايدىغانلىقىنى ئېيتقاندا ، كاك لۈيجاڭ نېمە ئۈچۈندۇر ئىككى يېنىغا قىمىدىنىپ ، ھاپىز جۇيجاڭدىن ئاستا سورىدى :

— رىزۋان دېگىنى ھېلىقى ئۇسسۇلچى قىز شۇمۇ ؟

— خوش ، شۇنداق ... — ھاپىز جۇيجاڭ بويۇنلىرىنى سۈلكەت

بىلەن ئېغىنتى .

— ھە ... ئاڭلىغان ، — دېدى كاڭ لۇيجاڭ كۆزلىرىنى مۇغەمبەرلەرچە ئوينىتىپ ، — بۇ قىزنى ياخشى ئوينايدۇ ، دەيدۇ .

— شۇنداق ، ئۇسسۇلچىلارنىڭ كۆزى ...

ئۇلارنىڭ پارىڭى رىزۋاننىڭ سەھنىگە چىقىشى بىلەن ئۈزۈلدى . ھەر ئىككىسىنىڭ مەستخۇش كۆزى سەھنىگە تىكىلدى . يىڭنىچە ئۇستىۋاش ، كۆز چاقنىغان ئۇنچە - مارجانلار رىزۋاننىڭ تەبىئىي گۈزەللىكىگە تەڭداشسىز ھۆسن قوشۇپ ، ئۇنى گويا قۇياش نۇرىدا تولۇق ئېچىلغان نالە گۈلگە ئوخشىتىپ قويغان ئىدى . ئۇنىڭ بېشىدىكى لوھو① قادالغان تەتىللا دوپپا ، قاپقارا چېچىدىكى ياقۇت كۆزلۈك كۈمۈش چازا ، قۇلىقىغا قىستۇرۇلغان ئالتۇن چېكە گۈل ، ئاق ۋە بۇدرۇق بارماقلىرىدىكى پەرلەشتۈرۈپ سېلىنغان زۇمرەت كۆزلۈك ئۈزۈكلەر رەڭمۇرەڭ سەھنە چىرىغى بىلەن تېخىمۇ نۇرلىنىپ كىشىنىڭ كۆزىنى قاماشتۇراتتى . رىزۋان شۇ تۇرقىدا ئادەم ئەقلىنى ئەسىر قىلىدىغان گۈزەللىك ئىلاھى ۋېنېرا②غا ئوخشاپ قالغان ئىدى ...

كاڭ لۇيجاڭنىڭ بايىقى قىياپىتى بۇزۇلدى . گەۋدىسى ئالدىغا ئېگىلىپ ، كۆزى مەست قىلماي سەھنىگە تىكىلدى . رىزۋاننىڭ يېقىملىق ، خۇلقلىق ، تەبىئىي ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرى ۋە شۇنىڭغا ماسلاشقان چىرايلىق قاش - كۆزى ، تولۇق ، بېجىرىم بوي - بەستى ئۇنى باشقىچە خىياللار ئالىمىگە ئېلىپ كەتكەن ئىدى . بىردىنلا ئۇنىڭ خىيالىغا ياشلىق دەۋرى چۈشتى . ئۇ كىچىكىدىنلا نەپسىگە ئامراق ، ئويۇن - تاماشىغا بېرىلگەن قارام ، لېكىن زېرەك ئادەم ئىدى . ئۇ ھەمىشە يار - بۇرادەرلىرىگە : «ياشلار ياۋاش بولماسلىق كېرەك ، شوخ بولمىغان ئادەمنىڭ قولىدىن ئىش كەلمەيدۇ » دەيتتى . شۇڭا ئۇ ، ھەممە يەردە ئۆزىنى چوڭ تۇتاتتى . لېكىن باشقىلار بولسا ، ئۇنى كۆزگە ئىلماي « سالپاڭ قۇلاق » دەپ كەمسىتەتتى .

---

① لوھو — ئەتىۋار قۇشلارنىڭ پېيى .

② ۋېنېرا — يۇنان رىۋايىتىدىكى مۇھەببەت ئىلاھى ، گۈزەل ئايال .

دېمەسمۇ ، ئۇنىڭ بېشى يوغان ، بوينى قىسقا بولغانلىقتىن سالپاڭ قۇلاق- لىرى مۈرىسىگە تېگىپ تۇراتتى . ئۇ ئۇستىخانلىرى يوغان ، بەستلىك بولغىنى بىلەن بۇرۇت - ساقالسىز كوسا ئىدى . «قۇلىقى يوغان باي بو- لىدۇ» دەپ ئۆزىگە تەمەننا قويسا ، كوسىلىقىدىن نومۇس قىلاتتى . شۇڭا ، 20 نەچچە ياش ۋاقتىدىلا زەنجىۋىل سۈيىنى پەلكۈش بىلەن ئەتە - ئاخشاملىرى ئېگەك ۋە ئېغىز چۆرىلىرىگە سۈرتۈپ ساقال چىقىرىشنى ئارزۇ قىلدى ، لېكىن قانچە قىلسىمۇ ئۇنىڭغا ساقال - بۇرۇت نېسىپ بولمىدى ...

ئۇ ھەربىسىدە تەختىكە چىقىشتىن بۇرۇن قاقتى - سوقتى بىلەنمۇ شۇغۇللاندى . تولاراق ئۇرۇمچىدىكى تىجارەتچى - سودىگەرلەر بىلەن ئاپاق - چاپاق ئۆتتى ، ئۇلار بىلەن ئەتىدىن - كەچكىچە ئەيش - ئىشرەت ، كەيپ - ساپا سۈردى ، قىمار ئويناپ چوتا ئالدى ، كۆرەڭلىك بىلەن پاھىشىگە پۇل خەجلەپ ، نوچىلىق قىلىپ يۈردى . ئۇ يەنە ساختى- پەزلىك بىلەن پۇل تېپىش نىيىتىدە قۇرۇقتىن - قۇرۇق « توپ مال سېتىش سارىيى » ئاچتى . ئۇرۇمچى نەنگۇەن ئەتراپىدا بىر دۇكاننى ئىجا- رىگە ئېلىپ ، نۇرغۇن ساندۇق ياساتتى ، ساندۇقلارغا نومۇر قويدى ، ماركا چاپلىدى ، ئۈستىگە « خاڭجۇنىڭ ئېسىل تاۋار - دۇردۇن مەھسۇلاتلىرى قاچىلانغان » دېگەن خەتلەرنى يازغۇزدى . شۇنىڭدىن كېيىن خې- رىدارلارنى باشلاپ كېلىپ « پالانى كۈنى مالنى ئالسەن » دەپ نۇرغۇن زاكالەت پۇلى ئالدى ، ئالدى - يۇ ، بىر كېچىدىلا يوقاپ كەتتى . خې- رىدارلار بەلگىلەنگەن كۈنى سارايغا كېلىپ ئۇنى ئىزدىدى ، لېكىن ھېچ يەردىن دېرىكىنى ئالالماي كۆڭۈللىرىگە تۇيۇق چۈشتى ، ئاخىر سارايۋەنگە ھېلىقى ساندۇقلارنى ئاچقۇزدى ، ساندۇقلارنىڭ ھەممىسىگە ئەسكى - تۈسكى لاتا - پىتىلەر قاچىلانغان ئىدى . ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئالدانغانلىقىنى بىلىپ ھۆكۈمەتكە ئەرز قىلدى . بىراق ئۇ ئاللىقاچان شىڭەنگە قېچىپ كەتكەن ئىدى . ئۇ شىڭەندە كونا سەپداشلىرىنىڭ ياردىمى ھەم ئايىماي خەجلىگەن پۇلنىڭ كۈچى بىلەن ھەربىي سەپكە كىرىپ ، ناھايىتى تېزلا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى . شۇنىڭدىن ئۇزاق ئۆتمەي شىنجاڭدا ئۈچ ۋىلايەت

ئىنقىلابى پارتىلىدى. ئۇزاقتىن بېرى شىنجاڭغا قول سوزۇپ، بۇ يەردىمۇ ئۆز كۈچىنى كۆپەيتىش نىيىتىدە يۈرگەن «غەربىي شىمالنىڭ خانى» خۇزۇڭنەن دەرھال ئۇنى 9 ـ بىرىگادىنىڭ لۈيجاڭلىقىغا تەيىنلەپ شىنجاڭغا ئەۋەتتى...

كاڭ لۈيجاڭنىڭ ياشلىق سەرگۈزەشتىلىرى كۆڭلىگە بىر شۇم خىيال كەلتۈردى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۆزلىرى شەھۋانە ھەۋەس بىلەن غەلىتە پارقىرايتتى. تىلى خۇددى يىلاننىڭ نەشتىرىدەك ئالدىغا سوزۇلۇپ، قىنى قاچقان كۆكۈش لەۋلىرى ئۈستىدە ئويناپتتى...

رىزۋان ئۇسسۇلنى تۈگەتتى. سەھنىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ھۆرمەت سالىمىنى بەردى ۋە قىزغىن چاۋاكلار ئىچىدە تورغاي مېڭىشى بىلەن يورغىلاپ كىرىپ كەتتى. چاۋاك بېسىلمىدى، پەردە تېزلا ئېچىلدى، سەھنىدە يەنە رىزۋان پەيدا بولدى. شۇ چاغ كاڭ لۈيجاڭ يېنىدىكى مۇھاپىزەتچىسىنىڭ قۇلىقىغا بىر نەرسە دېۋىدى، مۇھاپىزەتچى ئارىسالدىلىق بىلەن بىردەمگە تۇرۇپ قالدى. لېكىن كاڭ لۈيجاڭنىڭ تىلى شورلۇق، سۆزىگە پالان دېگىلى بولمايتتى. شۇڭا ئۇ، ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆزىدىن ئۈچ رەت ئارقىدىكى لىيەنجاڭ دەرىجىلىك بىرسىنىڭ يېنىغا كېلىپ بىر نېمىلەرنى ئورۇنلاشتۇردى. كاڭ لۈيجاڭ ئەمدى يېنىدىكى ھاپىز جۈيجاڭغا پىچىرلىدى. ھاپىز جۈيجاڭ ئورنىدىن سەل قوزغالدى، تەكرار باش لىڭشىتتى ۋە ئۇنىڭ سىرتقا چىقىپ يەنە تېزلا قايتىپ كىردى...

ئويۇن خېلى كەچ ئاخىرلاشتى. زال بوشىغاندا كاڭ لۈيجاڭ بىلەن ھاپىز جۈيجاڭ قوزغالدى، كاڭ لۈيجاڭنىڭ مۇھاپىزەتچىسى بىلەن بىر لىيەنجاڭ، بەش ئەسكەر ۋە ئۈچ ساقچى زالدا بۇيرۇق كۈتۈپ قالدى. ئۇلار بىر دەقىقە باش قوشتى، ئارقىدىنلا شەپە چىقارماي زالنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى ئاياللارنىڭ گىرىمخانىسىغا ئۇسۇپ كىردى. قىز ـ چوكانلار گىرىملىرىنى يۇيۇپ، كىيىم يەڭگۈشلەۋاتاتتى. ئۇلار قىيا ـ چىيا قىلىشتى. بىر ـ بىرىگە يېپىشىپ، ئۆزلىرىنى دالدىغا ئاتتى.

ـــ قورقماڭلار، ئاۋازىڭلارنى چىقارماڭلار، ھېچ گەپ يوق! ـــ

دىدى بەنجاڭ دەرىجىلىك بىر ساقچى ، — رىزۋاننى لۈيجاڭ جانابلىرى قوبۇل قىلماقچى !

بۇلۇڭ تەرەپتىن تەئەججۇپلۇك ئاۋاز ئاڭلاندى :

— قوبۇل قىلماقچى ؟ !

— شۇنداق ، قوبۇل قىلماقچى ! — دىدى ھىلىقى ساقچى سىپايىگەرلىك بىلەن ، — رىزۋاننىڭ ئۇسسۇلى لۈيجاڭ جانابلىرىغا ياراپ قاپتۇ ، ئۆزى بىلەن سۆزلەشمەكچى ...

رىزۋان بىر نەچچە قەدەم ئالدىغا چىقىپ ساقچىغا نارازىلىق بىلدۈردى :

— بۇنداق كىچىدە ھىچ يەرگە بارمايمەن ، لۈيجاڭنىڭ گىپى بولسا ئەتە قىلسۇن ! ...

رىزۋاننىڭ كۆڭلى تۈيغان ئىدى ، يۈرىكى قاتتىق دۈپۈلدەپ ، دىمى سىقىلغاندەك بولدى . بۇنداق تۈيۈقسىز « قوبۇل قىلىش » لار بۇ يەردىكى ئارتىسلار ئۈچۈن ئانچە سىر ئەمەس ئىدى . بەزى ئەمەلدارلارنىڭ نەزىرىدە ، سانايى نەفىسى ئەزەلدىن كۆڭۈل ئىچىپ ، خۇمارىنى باسىدىغان ھاۋايى - ھەۋەسنىڭ ئۈگىسى ، دەپ قارىلاتتى . شۇڭا ، ئۇلار خالىغان ۋاقىتتا بۇ يەرگە قول سوزاتتى ، خالىغان قىز - جۇۋانلارنى «قوبۇل قىلىپ » تۇراتتى ، بۇنداق « ئىلتىپات » راستتىنلا بەزى قىز - چوكانلارنىڭ كۆڭلىگىمۇ ياقاتتى ، ئۇلار تىخى ئۆزلىرىنى «پالانى باشلىقنىڭ نەزىرىگە چۈشكەن » دەپ ، ماختىنىپ كۆرەڭلەيتتى ، بۇ يولدا ئۇلار ئاز - تولا پايدا - مەنپەئەتكىمۇ ئىرىشەتتى . لىكىن بەزى قىز - چوكانلار بۇنداق بىھۇدە « ئىلتىپات » نى قەتئىي رەت قىلىپ ، غۇرۇرىنى ، نومۇسىنى ساقلاپ قالماقچى بولاتتى ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى خەيرلىك بولمايتتى ، بەزىلىرى ھەر خىل ئىشلارغا بانداپ خىزمەتتىن ھەيدىلەتتى ، ھەتتا بەزىلىرى ئوچۇق - ئاشكارا زىيانكەشلىككە ئۇچرايتتى . رىزۋان 14 يىشىدا ئارتىس بولۇپ ھازىرغىچە ئۆتكەن ئالتە يىللىق ھاياتىدا مانا شۇنداق ئىشلارنى تالاي قىتىم ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ئىدى . شۇڭا

ئۇ ، بوي تارتىپ چوڭايغانسېرى نېمە ئۈچۈندۇر خۇشاللىقى بىلەن قاي-غۇسىمۇ بىللە چوڭىيىپ باردى ، رېئاللىق ئۇنىمۇ ئۆز تەقدىرىدىن ئەنسىرىتىدىغان ، ھەتتا خۇدانىڭ ئۆزىنى بۇنداق چىرايلىق يارىتىپ قوي-غانلىقىغا نارازى بولىدىغان قىلىپ قويدى .

ئۇنىڭ خىيالى قىز - چوكانلارنىڭ تەرەپ - تەرەپتىن چۇرقىراشقان ئاۋازى بىلەن بۆلۈندى :

— باشلىقنىڭ گېپى بولسا كۆندۈزى قىلسۇن !

— رىزۋاننىڭ ئۇسسۇلىنى بايا كۆردىغۇ ! ...

— يېرىم كېچىدە بولىدىغان قانداق قوبۇل قىلىش ئىكەن ئۇ ؟ !

ساقچى مىيىقىدا كۈلدى ، ئاۋازىمۇ بايىقىدىن قوپاللاشتى :

— لۈيجاڭ جانابلىرىنىڭ ئىلتىپاتى كاتتا ، قاچان خالىسا شۇ چاغدا قوبۇل قىلىۋېرىدۇ ! بۇ ئىشتا سىلەر چۇرقىراپ ئاۋارە بولماڭلار ! قېنى رىزۋان ، يۈرۈڭ ، ماشىنا ساقلاپ قالدى .

رىزۋان دەسلەپ ئارقىغا داجىدى ، كېيىن ئۇسسۇلچىلارغا خاس بىر خىل چەبدەسلىك بىلەن ئۆزىنى ئىشىككە ئېتىپ قاچماقچى بولۇۋېدى ، لىيەنجاڭنىڭ ئىشارىتى بىلەن ئىككى ئەسكەرنىڭ قولىغا چۈشتى . ئۇ شۇ چاغدىلا بار ئاۋازى بىلەن « قۇربان » دەپ ۋارقىرىغىنىچە تولغاندى ، يۇلقۇندى ، يەنە ۋارقىرىدى ، ساقچى - ئەسكەرلەرنى تىللىدى ، قاغىدى ، ھەممىسى بىكار كەتتى ، بەلكى تېخىمۇ قاتتىق قىسماققا چۈشتى . كىچىككىنە نازۇك جىسمى كۈچلۈك ، قوپال قوللىدا پۇكۇلۇپ قولتۇققا قى-سىلدى ، ئەسكەر ئۇنى كۆتۈرۈپ سىرتقا ماڭدى . شۇ ئەسنادا ، ئۇ ياقتىكى ئۆيدىن ئەرلەر يوپۈرۈلۈپ كېلىپ ئەسكەرلەرنىڭ ئالدىنى توستى . لىيەنجاڭ دەسلەپ بىر ئاز مەڭدىدى . كېيىن تاپانچىسىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ھەيۋە قىلدى . ساقچى - ئەسكەرلەرمۇ مىلتىقنىڭ ئىشتىكىنى چىقىرىپ ئۇلار-نىڭ بۇرنىغا تەڭلىدى . 23 ياشلاردىكى مۇزىكانت قۇربان ھەيۋىگە پىسەنت قىلماي ئالدىغا ئېتىلىپ چىقتى ، گىرەلىشىپ تۇرغان ئەسكەر ۋە

ساقچىلارنى يىرىپ ئۆتۈپ رىزۋانغا ئىسىلىۋىدى ، ئۇزۇن تۇزا بىر ئەسكەر مىلتىقىنىڭ پايىنكى بىلەن ئۇنىڭ گەجگىسىگە كىلىشتۇرۇپ بىرنى ئۇردى ، يىگىت دەلدۈگۈنۈپ يىقىلدى ، دەل شۇ چاغدا ، ئىشىك ئالدىغا بىر كىچىك ماشىنا كەلدى ، ھىلىقى يوغان ئەسكەر رىزۋاننى قولتۇقىغا قىسقان پېتى ماشىنىغا ئەكىرىپ كەتتى . ئەتراپتىكىلەر يەنە يوپۇرۇلۇپ كىلىۋىدى ، ليەنجاڭ تاپانچىسىدىن ئاسمانغا قارىتىپ بىر پاي ئوق ئۇزدى . ئالا - چۇقان بېسىقتى ، ئەسكەرلەر مىلتىقنى شاراقشىتىپ قويۇپ بىر - بىرلەپ تىكىۋەتتى . ماشىنا تېزلا قوزغالدى ، ئارتىسلار قىيا - چىيا قىلىشىپ قالدى ، ھەر خىل تىللاش ، قاغاشلار ماشىنىنىڭ سىگنال ئاۋازى بىلەن ئارىلىشىپ كەتتى . قۇربان يەر تىرەپ ئورنىدىن تۇردى ، ئۇزاپ كىتىۋاتقان ماشىنىغا بىر پەس تىكىلدى ، كىيىن ئاجايىپ بىر تەلۋە كۈچ بىلەن ماشىنىنى قوغلاپ كەتتى ...

2

قۇربان ئەتىسى ئەتىگەندە چوڭ رەستىدە پەيدا بولۇپ قالدى . كىشىلەر ئۇنىڭغا ھەيرانلىق ، قىزىقىش ۋە ئىچ ئاغرىتىش بىلەن قارايتتى . ئۇنىڭ پولتايىغان كۆزلىرىدىن بىر خىل مەجنۇنلۇق ، قۇدرەت ۋە ئاللىقانداق بىر خىل غالجىرلىق چىقىپ تۇراتتى . ئۇ ياقىسىنى يىرتقان ، كىيىم - كىچەكلىرى سالپا - سۇلپا ، مىگىش - تۇرۇشى ئىگىز - پەس ئىدى . ئۇ ھەسرەت ۋە نادامەت بىلەن بىرلا گەپنى تەكرارلايتتى : «ئاتتى ! ... ئۆلدى ! ... ئاتتى ... ئۆلدى ! ... »

ئۇ رەستىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە يىقىلىپ قالدى ، ئۇستى - ئۇستىلەپ كەلگەن روھىي ۋە جىسمانىي ئازاب ئۇنى ھالىدىن كەتكۈزگەن ئىدى . بىر دۇكاندار ئۇنى يۆلەشتۇرۇپ دۇكانغا ئەكەلدى . ئىسسىق چاي ئىچكۈزدى ...

چۈشكە يىقىن شۇم خەۋەر تارقالدى ، رىزۋان ئۆلگەن ئىدى . بۇ

ئىش تـوغـرىسىدا شەھەردە بىردەمدىلا گۇر ـ گۇر گەپ بولۇپ كەتتى .
قـۇتلۇق ئەپەندى « كۆرەش » تەشكىلاتىنىڭ 20 نەچچە ئەزاسىنى تـۇمـەن دەريـاسـىـنـىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىكى بىر تاللىققا چاقماق تېزلىكىدە يىغدى . ھەممەيلەننىڭ كەيپىياتى جىددىي ، قېنى قىزىق ئىدى .
قۇتلۇق ئەپەندى قىسقا ۋە ئاددىيلا سۆزلىدى :
ــ سەپـداشلار ، تـۈنۈگۈن كېچە شەھىرىمىزدە يۈز بەرگەن ۋەقە ھەمـمـە ئادەمنى قاتتىق غەزەپلەندۈردى ، كىشىلەر ھازىر ئۆزىنىڭ ئىنسانىي ئەركـىـنـلـىـكـىـدىن ئەنسىرىمەكتە . قۇربان تەشكىلىمىزنىڭ ياش ئەزاسى ئىدى . ئۇ رىـزۋان بـىـلـەن يېـقىندا توي قىلىشنى پۈتۈشكەن . ئۇلارنىڭ تـەقـدىـرى بـىـر كـېـچـىـدىلا ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ كەتتى . بىرى ئـېـپـەت ـ نـومـۇسـىـنـى قـوغـداش يـولىدا قۇربان بولدى ، يەنە بىرى ، زوراۋانلىقنىڭ مۇدھىش زەربىسىدىن ساراڭ بولۇپ كەتتى . ئەمدى بىزنىڭ ۋەزىـپـىـمـىـز نـېـمـە ؟ ــ قۇتـلـۇق ئەپەنـدى جىددىي ئورۇنـلاشتۇرۇش قـىـلـدى ، ــ ئەمـدى بـىـز پـۇرسـەتنى قولدىن بەرمەي داۋالغۇپ تۇرغان خـەلـقـنـى قـوزغـىـشىمىز كېرەك ! بىز مۇشۇ سائەتتىن باشلاپ ئىككى باش بـولـۇپ ئىشقا كـىرىشىمىز : بىر باش ئەتىكى بازار كۈنىگە ئۇلگۇرتۇپ « تاڭ نـۇرى » گېزىتىنىڭ ئىككىنچى سانىنى چىقىرىدۇ ، بۇنىڭغا رىشىت ھەمزى بـىـلـەن بـەختى مەسئۇل بولىدۇ ؛ يەنە بىر باش رىزۋاننىڭ جەسىتىنى تېـپـىـپ ، نـامايـىـشـقـا تـەيـيارلىق قىلىدۇ ، بۇنىڭغا مەن بىلەن تۇدى راجى مەسئۇل ! ...
يـىـغـىـن تـارقالدى ، ھەممەيلەن جىددىي ئىشقا كىرىشىپ كەتتى . قۇتلۇق ئەپەندى سانايى نەفىسىدىكى ئارتىسلار بىلەن بىرلىشىپ رىزۋاننىڭ جـەسـىـتـىـنـى تـېـپـىش ئۈچۈن ئىزچىلىق قىلدى . « تاڭنۇرى » گېزىتى ئىشلەيدىغانلارمۇ شۇ كېچە كىرپىك قاقمىدى . ئەتىسى بازار كۈنى ئىدى ، كـۈن بـىـلـەن تـەڭ بـازار قـىـزىـپ كەتتى . تۆت دەرۋازىدىن كەلگۈندەك كـىـرىـۋاتـقان بازارچىلار شەھەردە ئادەم دېڭىزى شەكىللەندۈردى . ھېيت-

گاھىنىڭ شىمال تەرىپىدىكى سەرراپ بازىرى راسا قىزىغان بىر ۋاقىتتا، بەختى سېرىق « تاڭ نۇرى » گېزىتىنىڭ تېخى ھېلىلا مەتبەئەدىن چىققان ئىككىنچى سانىنى بازارنىڭ بىر چېتىدىكى ئۆرە تاختىغا چاپلىدى ، كىشىلەر گۇرىدە ئولاشتى ، ساۋاتلىقلار ئۈنلۈك ئوقۇدى ، غاڭ - غۇڭغا تولغان بازار بىر پەس شىپپىدە توختىدى ، ھەممەيلەننىڭ دىققىتى گېزىتتە ئىدى .

بىرىنچى بەتتىكى « قانغا قان ! » دەپ ماۋزۇ قويۇلغان ئۇزۇن ماقالە كىشىلەرنىڭ يۈرەك تارىنى چەكتى ، ماقالە رىۋايەتنىڭ ئېچىنىشلىق ئۆلۈمى توغرىسىدا ئىدى . « خەنجەر » تەخەللۇسلۇق مۇئەللىپ ماقالىنى ناھايىتى تەسىرلىك ھەم ئۆتكۈر يازغان ئىدى ، ئۇنىڭ ھەر بىر قۇرى گويا يېلىنجاۋاتقان چوغ ۋە گۈلدۈرلەۋاتقان چېقىندەك كىشىلەرنىڭ ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالدى . ماقالىنى ئۈنلۈك ئوقۇپ بېرىۋاتقان ئوتتۇرا ياشلاردىكى كادىر سۈپەت بىر ئادەم تۆۋەندىكى قۇرلارنى ئوقۇغاندا ، كىشىلەر ئىختىيارسىز تەۋرەپ ، ئۈنسىز قايىنام ھاسىل قىلدى :

« ... خەلقىنىڭ كۆز يېشى دەۋردىن دەۋرگە ئېقىپ كەلمەكتە ! تومشۇقىدىن قان يۇراپ تۇرىدىغان چىلبۆرىلەر بەكمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى . ئاھ ، مىللىتىم ! كۆلپەت ئىچىدە قالغان ئانا يۇرتۇم ! شانلىق تارىخىڭنى ، نۇرلۇق ئىقبالىڭنى دەپ سانسىز باتۇرلار ئۆز ھاياتىدىن ئايرىلدى ، ئۇلۇغۋار ئىشلىرىڭ ئۈچۈن يەنە نۇرغۇن سادىق ئوغۇل - قىزلىرىڭ ئۆز ھاياتىنى بېغىشلايدۇ ! مۇدھىش جازا مەيدانلىرى خەلق ئۈچۈن كۈرەش قىلغان باتۇرلارنىڭ جېنىغا زامىن بولماقتا ! زەنجىر - كىشەنلەر ئەركىنلىك قاناتلىرىنى بوغماقتا ! قاراڭغۇ زۇلمەت يارامىلىق ئەزىمەتلەرنى يۇتماقتا ! ياۋۇزلۇقتىن قولىنى تارتمىغانلار ئاخىر ئۆز جاجىسىنى تاپىدۇ ، ئادەم چىداپ تۇرالمايدىغان قاغىسىق قان يۇراقلىرىنى قانخورلار ئاخىر ئۆز قېنى بىلەن تازىلايدۇ ! كېسىلگەن باشلار بەدىلىگە ئەركىن - ئازادلىقنىڭ ئالتۇن مۇنارىنى تىكلەيمىز ! ئىسسىق قېنىمىز بىلەن بايرىقىمىزنى بوياپ ئەبەدىلئەبەد لەپىلدىتىمىز !

ئەي ، خورلانغان ، ئەركسىز خەلقىم ، كېلىڭلار ، بىرلىكتە ئۈنلۈك ئوقۇيلى :

ھەرە كېزەر چېچەك ئېمەر ،
قۇشلار ئۇچار بىر يەم تاپار .
ئورمان يېشىل رەڭگە كىرەر ،
ھەر تەرەپتە چېلىشماق بار .

كەلسە باھار سوغۇق قاچار ،
سۇلار ئېقىپ گۇللەر ئاچار .
ھەركىمسە بىر مەقسەت تاپار ،
ھەر تەرەپتە چېلىشماق بار ! »

ھېلىقى ئادەم ماقالىنى دولقۇنلۇق ، ھاياجانلىق ۋە تەسىرلىك ئاۋازدا ئوقۇپ بەردى ، خىيالچان كۆزلىرىنى كىشىلەرگە تىكىپ سۆكۈت ئىچىدە بىر ھازا تۇردى ، كېيىن گېزىتنىڭ ئىككىنچى بېتىدىكى رامكا ئىچىگە ئېلىپ ، ئالاھىدە زىننەت بىلەن بېزىلگەن داموللا ئابدۇقادىر كاشغەرىنىڭ تۆۋەندىكى ھېكمەتلىك سۆزىنى ھۆرمەت تۇيغۇسى ئىچىدە ئېنىق تەلەپپۇز بىلەن ئوقۇدى :

« سوئال : ئىززەت ، ئابروي ، قۇۋۋەت نېمە بىلەن بولۇر ؟
جاۋاب : ئىلىم ، مەرىپەت ، ئىتتىپاق بىلەن بولۇر .
سوئال : مىللەتنىڭ خار ۋە زەبۇن بولمىقىغا بائىس نېمەدۇر ؟
جاۋاب : ئىككى نەرسىدۇر . بىرى ، جاھىل ۋە نادانلىق ؛ يەنە بىرى ، تەپرىقە ۋە ئىختىلاپتۇر . »

كىشىلەر بارغانسېرى كۆپەيدى ، سەرراپ بازىرىدا سودا – سېتىق ئاساسەن توختىغان ئىدى . ھېيتگاھنىڭ چەت – چۆرىلىرىدىكى تىجارەتچى ، ھۆپىگەر ، بازارچىلارمۇ بۇ تەرەپكە قاراپ ئېقىشقا باشلىدى ، ئەمدى بىر ئادەمنىڭ ئۈنلۈك ئوقۇشى كىشىلەرنىڭ تەلىپىنى قاندۇرالمىدى . بەختىگە سېرىق دەرھال كىشىلەر ئارىسىدىن شۇڭغۇپ يۈرۈپ قويىنىدىكى گېزىتنى ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن تارقىتىۋەتتى . دەل شۇ چاغدا ، قاسىم كاناي بىلەن ئاۋۇت ئاق تۇمشۇق سەرراپ بازىرىدا پەيدا بولدى . ئۇلارنىڭ قولتۇقىدا گومىنداڭ شەنداگبۇسىدىن چىقارغان « خەلق

ئىستىكى » ناملىق تەشۋىقات گېزىتىدىن بىر باغلامدىن بار ئىدى . قاسىم كاناي بايىقى « تاڭ نۇرى » گېزىتى چاپلانغان ئۆرە تاختىنىڭ يېنىغا كەلدى . تەۋرەپ تۇرغان كىشىلەر توپى ئۇنىڭغا سوئال نەزىرىدە تىكىلدى . قاسىم كاناي ئېگىزرەك بىر يەرگە چىقىپ يوغان ئاۋاز بىلەن مۇنداق دېدى :

— خالايىق ! قىزىلپاچاقلارنىڭ تەشۋىقاتىغا ئىشەنمەڭلار ! ئۇلار ئىسلام دىنىغا قارشى ، ئۇلارنىڭ غەرىزى ئەمەلگە ئاشسا مەسچىتلەرنى چېقىپ ، موللا - ئۆلىمالارنى دارغا ئاسىدۇ ! « تاڭ نۇرى» گېزىتى قانۇنسىز ، پىتنە - ئىغۋا تارقىتىپ كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى پاراكەندە قىلماقتا ! مانا بۇ گېزىت ھەقىقىي ھالدا خەلقنىڭ ئاۋازىنى ، خەلقنىڭ ئىستىكىنى ئەكس ئەتتۈرگەن ! ... — ئۇ سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە ، ئاۋۇت ئاق تۇمشۇق قولتۇقىدىكى گېزىتتىن بىرنى سۇغۇرۇپ « تاڭ نۇرى » گېزىتىنىڭ ئۈستىگىلا چاپلىدى ، خەلق ئىچىدە غۇدۇراش ، نارازىلىق ئاۋازلىرى كۆتۈرۈلدى . شۇ ئەسنادا بەختى سېرىق قەيەردىندۇر سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ قاسىم كانايغا دېۋەيلەپ كەلدى . ئۇ ئىككىسى ئۆز ۋاقتىدا بىر مەكتەپتە ئىشلەيدىغان كونا تونۇشلاردىن ئىدى ، ئۇلارنىڭ مەكتىپى تارقىتىلغاندىن كېيىن ، قاسىم كاناي دەسلەپ يوشۇرۇن ، كېيىن ئاشكارا ھالدا ساقچى ئىدارىسىگە باغلىنىپ كەتكەن ئىدى .

— ھەي قاسىم ، « تاڭ نۇرى » گېزىتى سېنىڭ نېمەڭگە پۇتلاشتى ؟ ! — دېدى بەختى سېرىق دەرغەزەپ بولۇپ ، — ئۇنىڭدا يېزىلغانلارنىڭ نېمىسى يامانكەن ؟ !

قاسىم كانايمۇ ئۇنىڭغا ھۆرپەيدى :

— بەختى ، سەن ھوشۇڭنى تېپىپ يۈر ، سېنىڭ ھازىر چېلىشۋاتقىنىڭ قىزىلپاچاقلارنىڭ دۇمبىقى ! ...

ئاۋۇت ئاق تۇمشۇقمۇ مەيدىسىنى كەردى :

— سەن پىتنە - پاسات تېرىپ خەلقنى ئازدۇرۇۋاتىسەن ! مانا ماۋۇ پىرقىمىز نامىدىن چىقىۋاتقان گېزىت خەلقنى ھەقىقىي يولغا باشلايدۇ !

— سەنلەرنىڭ خەلق دېگىنىڭ زادى كىم ؟ ! — بەختى سېرىق تېخىمۇ كۆپۈپ بىر چامدام ئالدىغا كەلدى ، — سەنلەرنىڭ كىچە - كۈندۈز ئويلايدىغىنىڭ خەلقنىڭ يىلىكىنى شوراش ، خەلقنى دەپسەندە قىلىش ! يەنە تېخى تەپ تارتماي « خەلقنىڭ ئاۋازى » يەي ، « خەلقنىڭ ئىستىكى » يەي دېيىشىۋاتىسەن ! « تۆھمەتنىڭ كۆزى يوق ، مۇتتەھەمنىڭ يۈزى » دېگەندەك ، سەنلەردە كۆزمۇ ، يۈزمۇ يوق !

قاسىم كاناي چىچاڭشىدى :

— بەختى ، ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە ، بولمىسا ، 32 چىشىڭنى ئالقىنىڭدا كۆرىسەن !

ئاۋۇت ئاق تۇمشۇق قولىنى شىلتىدى :

— ھەي سېرىق كۈچۈك ! كىم بىلەن سۆزلىشىۋاتقىنىڭنى بىلىۋاتامسەن ؟ ! ...

ئۇنىڭ سۆزىنىڭ يېرىمى ئاغزىدا قالدى ، بەختىنىڭ تۈگۈلۈپ تۇرۇپ ئاتقان ئېيىق شاپىلىقىدەك بىر مۇشتى ئۇنى سەنتەرەكلىتىپ كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىتىۋەتتى . بەختىنىڭ بويى پاكار ، جۇغى كىچىك بولغىنى بىلەن قىزىلمۇچتەك ئاچچىقى بار ئىدى . ئۇ يەنە ئۇرۇشقا تەييارلاندى ، ئەتراپتىكى كىشىلەرمۇ يوپۇرۇلۇپ كەلدى ، قاسىم كانايىنىڭ چىرايى تاتاردى ، يانپىشىدىن دەرھال تاپانچىسىنى سۇغاردى ، ئاۋۇت ئاق تۇمشۇق ئۇنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋالدى . ئەگەر شۇ چاغدا يارباغ دەرۋازىسى تەرەپتىن كىرىۋاتقان نامايىشچىلار قوشۇنى يېتىپ كەلمىگەن بولسا ، غەزەپلەنگەن كىشىلەر قاسىم كاناي بىلەن ئاۋۇت ئاق تۇمشۇقنى ئۇرۇپ تەگنىگۈش قىلىۋەتكەن بولاتتى . نامايىشچىلار سەرراپ بازىرىدىكى كىشىلەر توپىنى ئۆزىگە يۇغىۋالدى ، قاسىم كاناي بىلەن ئاۋۇت ئاق تۇمشۇق بۇ كاتتا مالىماندىن پايدىلىنىپ غىپپىدە تىكىۋەتتى . نامايىشچىلارنىڭ ئالدىنقى قاتارى رىزۋاننىڭ زەمبىلگە سېلىنغان جەسىتىنى كۆتۈرۈۋالغان ئىدى ، قۇربان جەسەتنىڭ يېنىدا مەجنۇنلارچە يىغلاپ ، ۋارقىراپ ، ھۆر-

كىرەپ كېلىۋاتاتتى. خەلق ئۆزۈلمەي شوئار توۋلايتتى. ئۇلارنىڭ «قانغا قان، جانغا جان ئالىمىز!»، «بىزگە ئەركىنلىك كېرەك!»، «تەڭلىك، ھۆرلۈك ئۈچۈن كۈرەش قىلايلى!» دېگەن ياڭراق ئاۋازلىرى كوچا، رەستىلەردە زىلزىلە پەيدا قىلدى...

نامايىشچىلار ھەر بىر قەدەمدە خۇددى قىشتىكى قار دۆۋىسىدەك چوڭىيىپ، كۆپىيىپ باراتتى: چىقىش يولى تاپالماي قالغان ناتىۋان ئىشچى - خىزمەتچىلەر، سەيسە - ھاشا، باج - سېلىق دەردىدە جېنىدىن جاق تويغان جاپاكەش دېھقانلار، نان ئۈچۈن پۇت - قولىغا قاداق چۈشكەن شۇم تەلەي ھۈنەرۋەن - كاسىپلار ۋە تىرىكچىلىك كويىدا مۈكچىيىپ كەتكەن مىسكىن شەھەر ئاھالىسى بۇ ئۇلۇغ ئېقىنغا ئارقىمۇ ئارقا قوشۇلۇپ كەتتى...

«خەلق ‹پولۇ› دېسە بوران چىقىدۇ» دېگەن گەپ راست ئىكەن. سەپ - سەپ بويىچە تەۋرەپ، دولقۇنلىنىپ كېتىۋاتقان نامايىشچىلار قوشۇنىنىڭ تىنىقى بىلەنلا شەھەر ئوتتەك قىزىپ كەتكەن ئىدى، ئۇلارنىڭ ئايىغىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ - توزانمۇ شەھەر ئاسمىنىدا گويا كۈن نۇرىنى توسقۇدەك قېلىن بىر قەۋەت تۇمانغا ئايلاندى...

نامايىشچىلار ھېيتگاھنى بىر ئايلىنىپ، دوتەي يامۇلغا قاراپ يول ئالغاندا، ۋاقىت چۈشتىن ئۆتكەن ئىدى.

3

شەھەرنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى قاراڭغۇ رەستىدە ئادەملەر شالاڭ ئىدى. دۇكانلارنىڭمۇ، خېرىدارلارنىڭمۇ كۆپ قىسمى نامايىشقا قوشۇلۇپ كەتكەن، پەقەت رەستىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى «تاياجى شىركەت» دېگەننىڭ ئازادە دۇكىنىدا ئىككى سەللىلىك ئاخۇنۇم بەھۇزۇر ئولتۇراتتى. ئۇلار گۈللۈك مەرۇزا سېلىنغان پوكەيدە چازا قۇرۇپ، لاچىندانە بىلەن قەلەمپۇردا دەملەنگەن پۇراقلىق چاينى نىكولاينىڭ ئالتۇن

ھەللىك پىيالىلىرىگە قۇيۇپ ، « خوش - خوش » بىلەن ئىچەتتى . ئۇنىڭ تەرەپتىكى كىشىنىڭ ئىسمى سەيداجىم ئىدى . بېشىغا كىچىككىنە داكا سەللە ئوراپ ، ئۇچىسىغا يوللۇق ئاق پاكچۇدىن ئاددىيلا يەكتەك كىيىۋال- غان بۇ ئادەم كىچىك ۋاقتىدىلا خانلىق مەدرىستە ئوقۇپ ، 16 يېشىدا مۇرەتتەپ قارىي بولغان ، 1907 - يىلى دادىسى ساتتار ھاجىم بىلەن مەك- كىگە بېرىپ ھەج تاۋاپ قىلغان ۋە شۇ سەپىرىدە بۇخارادا قېلىپ ، شۇ زامانىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئاتاقلىق بىلىم يۇرتى كوكولداش مەدرىسىدە ئۈچ يىل ئىلىم تەھسىل قىلغان ئىدى . بىرلا قارىغان كىشىگە ئۇنىڭ تەقى - تۇرقى يېقىمسىز كۆرۈنەتتى ، پىستە كۆزلىرىگە سىيلىشتۇرما قى- لىنغاندەك يوغان بۇرنى گويا قارامتۇل ، سوزۇنچاق ، جۇدەڭگۈ يۈزىگە چاپلاپ قويغان بىر كېسەم ھېسپىتەك تۇراتتى . ئۇنى ئاز دېگەندەك بۇرنى- نىڭ ئۇچىدا دىردىيىپ تۇرغان قوناقتەك سۆگەل بۇرنىنى تېخىمۇ كۆپتۈرۈپ كۆرۈمسىز قىلىۋەتكەن ئىدى . ئۇ ھېيتگاھ جامەدە مۇدەررىس- لىك قىلاتتى .

سول تەرەپتە ئولتۇرغىنى دانىش ئىمام ئىدى . ئۇ ياش جەھەتتە سەيداجىم بىلەن تەڭ بولسىمۇ ، ھەرىكىتى كالامپاي ، گۆشلۈك يۈزى قىزغۇچ سەۋزە رەڭلىك ، بېشىغا يوغان مىسقالداكا سەللە ئورىغان ، ئۇچىسىغا چىرمان يوللۇق بەقەسەم تون كىيگەن ئىدى .

دانىش ئىمام قولىدىكى پىيالىنى پەتنۇسقا قويدى . بېشىنى ئېگىپ كۆزىنى يۇمدى ، نېمىلەرنىدۇر پىچىرلاپ پۇشۇلدىدى . بىر ھازادىن كېيىن بېشىنى كۆتۈردى ، چۆرىسى پاختىلاشقان خۇنۇك كۆزلىرى لەپپىدە ئېچىلدى .

— ئەلھازا مۇستاپا ، — دېدى ئۇ ئېغىز ئېچىپ ، — سەيداجىم ، ئۆزلىرى قانداق قارايلىكىن ، ھازىر كىشىلەر نامازدىن قېچىپ ، ئەھكامدىن چەتنەپ بەتخۇيلۇققا بېرىلىپ كەتتى . ئازابقا قاراپ ماڭغانلار كۆپىيىپ ، ساۋابقا قاراپ ماڭغانلار ئازىيىۋاتىدۇ . ئەلھازا مۇستاپا ، بۇ ئۆزى زامانە ئاخىرىنىڭ يېقىنلىشىپ قالغانلىقىنىڭ بىشارىتى ئەمەسمىكىن ! ... مانا قارى-

سىلا ، بۇگۈنكى بۇ مالىمانچىلىق ئاللانىڭ ئىرادىسىگە ، تەقدىرنىڭ ھۆكمىگە قىلىنغان مۇخالىپلىق ، بەتخۇيلۇق ئەمەسمۇ ؟ ! ...

سەيداجىم گەپنىڭ نىمە ئۈستىدە بولۇۋاتقانلىقىنى پەملەپ بىر ئاز ئويلاندى ، كېيىن كۆڭلىدىكىنى يوشۇرمايلا ئوچۇق ئېيتىۋەردى :

— تەقسىر ، ئالدىلىرىدا ھۆزۈرلۇكمەن . مېنىڭچە ، بۇگۈنكى ئىش توغرىسىدا ئالدىراپ بىر نەرسە دېيىش تەس ! « كىيىمىڭگە ئوت تۇتاشسا ئۆزۈڭنى سۇغا تاشلا » دېگەن گەپ بار . ئوتنى خەق تۇتاشتۇردى ، كۆيگۈچىلەر ئۆزىنى سۇغا تاشلىماي قاراپ تۇرمايدۇ - دە ! قانغا قان ، جانغا جان ئېلىشنى ئاللامۇ ، رەسۇلىللامۇ راۋا كۆرىدۇ .

— ئەلھازا مۇستاپا ، — دانىش ئىمام بىلىكىگە يۆگىۋالغان قەھرىۋا تەسۋىسىنى قولىغا ئېلىپ تېز - تېز سىيرىدى ، — ئادەم دېگەننىڭ بۇ دۇنيادىكى ئۆمرى يازدىكى باراڭ ، كۈزدىكى غازاڭدەكلا ئىش ! بىز بۇ دۇنياغا مۇساپىر تەقسىر ، بىزنىڭ ۋەتىنىمىز ئۇ دۇنيا ! ئەلھازا مۇستاپا ، ھەر بىر مۆمىن بەندە ئۆزىنىڭ ئۇ دۇنيالىقىنى ئويلىشى كېرەكتە !

— شۇنداق ئىمام ئاخۇنۇم ، — دېدى سەيداجىم ئېغىر بېسىق ، ئەمما كىنايە ئارىلاش قىرلىق تەللەيپۈزدا ، — بەرھەق شۇنداق . بۇ دۇنيادا مەڭگۈ ياشاش مۇمكىن ئەمەس ، ئەمما ياخشى نام قالدۇرۇش ئۇلۇغ سائا- دەت . ئادەم تۇغۇلىدۇ ، ئۆلىدۇ ، لېكىن ئۇنىڭ سۆزى ، ئىشى ئۆلمەيدۇ ، ئۆزى ئالەمدىن ئۆتىسىمۇ ، ئىنسانىنىڭ نامى مەڭگۈ قالىدۇ ! — سەيداجىم پىيالىلەرنى دەستىلىدى ، چەينەكنى پوكەي يېنىدىكى تەكچىگە ئالدى ، ئاندىن يەكتىز بولۇپ ئولتۇرۇپ ، ئالدىرىماي سۆزىنى داۋام قىلدى ، — مەن سىلىگە ئېيتسام تەقسىر ، بۇ زاماننىڭ ئىشلىرى غەلىتە بولۇۋاتىدۇ . جانابى ناۋائىينىڭ « ھەيرەتۇل ئەبرار » دىۋانىدىكى :

« ئولكى چېكىپ نەغمەئى دىلكەش ھەزار ،
كۈل ئىچىدە گۈلخانىيۇ خارۇ زار »

دېگەن نەزمىسىنى ئۆزلىرىمۇ ئوقۇغان بولغىيتىلە . مېنىڭچە ، بۇنىڭغا مەنە ئېيتىشقا توغرا كەلسە ناھايىتى ئېنىقكى ، ئاللاتائالا دۇنيانى ياراتقاندىن

بىرى ، ئالىملار خار ، جاھىللار ئەزىز بولۇپ كەلدى ، بۇ جاھان زۇلۇمنى پىسەنت قىلىدۇ . ئەنە شۇنىڭ ئۈچۈن ، مېۋىلەر تۇپراقتا چۈشۈپ كېتىدۇ ، مېۋىسىز قۇرۇق پۇتاقلار بولسا ، باشلىرىنى گىدەيتىپ يۇقىرىدا تۇرىدۇ ، رەزىل كىشىلەرگە ھۆرمەت ۋە مەنسەپ بېرىلىدۇ ، بىلىم ئەھلىلىرى بولسا ، مۇشەققەت ئىچىدە قىينىلىدۇ . تاشلار تاغنىڭ ئۈستىدە ، قىممەت باھالىق خەزىنىلەر بولسا ، تۇپراقنىڭ ئاستىدا بولىدۇ ... كىمكى لەئلى ياقۇتنەك پاكىز بولسا ، پالاكەتلەر تېغىنىڭ ئاستىدا جاپا تارتماقتا ، كىمنىڭ ئەسلى زاتى ۋە ئايىغ قەدەملىرى يامان بولسا ، شاھلارنىڭ تاجى ۋە تاۋۇسلىرى ياڭلىغ ھۆرمەتلەنمەكتە . قايسىبىر قۇل توغرا ۋە تازا سۆزلىسە ، ئۇنىڭ بوينىغا تۇتىيالارغا ئوخشاش كىشەن سېلىنىدۇ ... مەخلۇقلارنىڭ كۆكرەك بېغىرلىرىنى يارماقنى ئۆزىگە ھۈنەر قىلىپ ئالغان يىرتقۇچ قۇشلارنى پادىشاھلار ئەتىۋارلاپ ئۇۋغا ئېلىپ چىقىدۇ ، ئەمما دىلكەش كۈيلەرگە سايرايدىغان بۇلبۇللار بولسا ، گۈللەر قوينىدا خارۇ زار بولۇپ قالماقتا ، ئۆرتەنمەكتە ... مانا قارىسىلا ، بۇ نېمىدېگەن سەرتاپا كىنايىلەر _ ھە ؟ شۇنداق ئىمام ئاخۇنۇم ، مەن سىلىگە ئېيتسام ، ھازىر خېچىرلار بەيگىگە چۈشۈپ ، توكۇرلار ئۇسسۇل ئوينايدىغان بولۇپ قالدى ! ـــ سەيداجىم ماش گۈرۈچ ساقىلىنى بىر _ ئىككى سىيپاپ ، سۆھبەتدىشىنىڭ چىرايىغا كۆزىنىڭ قىرىدا قاراپ قويۇپ سۆزدىن توختىدى .

دانىش ئىمامنىڭ قاپىقى تۈرۈلدى ، ئۆسكىلەك قاشلىرى لىكىلدىدى ، چىرايىمۇ بىر ئاقىرىپ ، بىر تاتاردى . ئۇ بىر نەرسە دېيىش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۆمەللىدى _ يۇ ، لېكىن يەنە نېمە ئۈچۈندۇر « ئەلھازا مۇستاپا ، ئەلھازا مۇستاپا » دېگىنىچە ئاچچىق يۇتۇپ شۈكلەپ قالدى ...

بۇگۈن شەھەرنىڭ كوچا _ كوچىسى ، رەستە _ رەستىسى ، دوقمۇش _ دوقمۇشى ھەر خىل تەبىقىدىكى كىشىلەرنىڭ مۇھاكىمە ، مۇنازىرە ، كۆز قاراش ۋە ئەقىدە _ ئېتىقادى بىلەن جانلىنىپ كەتكەن ئىدى :

— نېمىدېگەن بېشى چوڭلۇق بۇ ؟ !
— بېشى چوڭلارغا ئاپىرىن !
— دوپپىچىنىڭمۇ ئەندىزى بولىدۇ ...
— ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتى ! ...
— قۇرۇسۇن ئۇنداق سىياسەت !
— ئاستا ...
— ئىش تەۋرەتكەنلەر بىر نەچچە زۇۋاندار ئەپەندىلەر ئىكەن ...
— يىگىتنىڭ خۇۋەيىنسى ئىكەن .
— ئۇلارغا ئەگەشمەك زىيان يوق ...
— ئۇلار بىزنىڭ پەخرىمىز ! ...
— تىنش ! ...

ھەر خىل رەختلەردىن ئۇزۇن - قىسقا ، ساڭگول - سۇڭگۇل كىيىم كىيگەن ئون نەچچە مەھبۇسمۇ بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىدى . ئۇلار يارباغ دەرۋازىسىدىن كىرىپ ھېيتگاھقا كەلگەندە نامايىشچىلار قوشۇنى تەرىپىدىن توسۇلۇپ ، بىر بۇلۇڭغا قاپسىلىپ قالغان ئىدى . ئۇلارنى ئالتە بۇرجەكلىك تۈرمىنىڭ ياش گۇندىپىيى ۋاڭ دەيدەي سىرتقا ئەمگەككە ئېلىپ چىققان ئىدى . باتۇق يوغان كەتمەننى دولىسىغا سېلىپ ۋاڭ دەيدەينىڭ يېنىدا تۇراتتى . ھازىر بۇ ئىككىسى ئېجىل سىرداش دوستلاردىن بولۇپ قالغان ئىدى . باتۇق بۇرۇنقىدىن سەل جۇدەپ قالغان بولسىمۇ ، بېجىرىم كۆرۈنەتتى . ئورۇقلۇق يېتىشمەسلىكتىن بولسا كېرەك ، قارىداپ قالغان يۈزىدە چالپاق - چالپاق داغلار پەيدا بولغان . ئۇنىڭ بۇرۇنقىدەكلا يېنىپ تۇرغان ئوتلۇق كۆزلىرى تۆت ئەتراپىدا پەيدا بولغان بۇ ئاجايىپ مەنزىرىگە قاراپ تېخىمۇ چاقناپ كەتتى . ئۇ كۆز ئالدىدا تەۋرىنىپ ، كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان ھەددى - ھېسابسىز ئادەملەرنىڭ روھىي كەيپىياتىدىكى ئۆزگىرىشتىن ھەيران قالدى ، ئۇلارنىڭ ھەرىكەتلىرى قەيسەر ، سۆزلىرى مەردانە ئىدى . ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئارىسىغا يوشۇرۇنۇپ كۈيىدەك يۈرگەن ئىشپىيون ، پايلاقچىلارغىمۇ پىسەنت قىلمايتتى ، بەلكى ئۇلارنى

كۆرگەندە ئاۋازلىرىنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈپ ، جاندىن ئۆتكۈدەك گەپلەر بىلەن دارىتملايتتى . شۇ ئارىلىقتا ، باتۇق دوتەي يامۇل تەرەپتىن ئېغىزمۇ - ئېغىز يېتىپ كەلگەن مۇنداق بىر خەۋەرنى ئاڭلاپ قالدى :

— ۋەكىل كىرىدىغان بوپتۇ ...

— هۆكۈمەت بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزىدىكەن ...

— قۇتلۇق دېگەن ئەپەندى ۋەكىللەرگە باش بولغۇدەك ...

— ياخشى بوپتۇ !

— قانداق نېمە ئۇ ؟

— قالتىس يىگىت - دە !

— بۇگۈنكى ئىشنىڭ بېشى شۇ ...

— زوۋانىڭنى پەس قىل !

— ئەتراپىڭغا قارا !

قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ باتۇقنىڭ دىلى سۆيۈنۈپ كەتتى . ئۇ ھەمىشە قۇتلۇق ئەپەندى بىلەن پەخىرلىنەتتى ، ئۇنى ئۆزىنىڭ بىردىنبىر روھىي مەدەتكارى ھېسابلايتتى . ئۇنىڭ ئەقىدىسى ، بىلىمى ، قەيسەرلىكى ، غەيرىتى باتۇق ئۈچۈن مۇقەددەس بىر تۇمار ئىدى . ئۇ مانا شۇ تۇمار بىلەن مەھبۇسلۇق ھاياتىدىكى ھەر قانداق قىيىنچىلىق ۋە پېشكەللىكلەرنى مەردانىلىك بىلەن يېڭىپ كېتىۋاتاتتى . باتۇق شۇ تاپتا ، قۇتلۇق ئەپەندىنى ئىچ - ئىچىدىن سېغىنغانلىقىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدى . ئۇنى قۇچاقلىغۇسى ، سۆيگۈسى كەلدى ، ئۇنىڭ بىلەن ئازادە سىرداشقۇسى ، نۇرغۇن نەرسىلەرنى سورىغۇسى ، بىلگۈسى كەلدى . لېكىن ئۇ ئۆزىنىڭ مەھبۇسلۇقىنى ، تۆت قەدەم يەرگە خالىغانچە ماڭالمايدىغانلىقىنى ئويلاپ يۈرىكى پۇچۇلاندى . ئۇنىڭ كاللىسىغا ھەر خىل خىياللار كەلدى ، قېچىپ كەتمەكچى بولدى ، نامايىشچىلارغا قوشۇلۇپ قۇتلۇق ئەپەندىنى تاپماقچى ، ئۇنىڭغا مەڭگۈلۈك ھەمراھ بولماقچى بولدى . لېكىن يەنە ئويلاپ قالدى ، ئۇ قېچىپ كەتسە ۋاڭ دەيدەي قانداق قىلىدۇ ؟ ! دادىسى ئۇرۇشتا ئۆلگەن ، ئۆزى مەجبۇرىي ساقچىلىقتا

تـۇتـۇلـۇپ ، قـىـرى ئانـىـسـى يالغۇز قالغان ، يۈرىكى زېدە ياش يىگىت بۇ مەسئۇلىيەتنىڭ ھۆددىسىدىن قانداق چىقىدۇ ؟ !

باتۇقنىڭ بېشى چىڭقالدى ، تومۇرلىرىدىكى قان شۇۋۇلداپ ئاقتى . ئۇ مـۇشـۇنداق تۇرۇۋەرسە ، ئۆزىنىڭ ئىش تېرىپ قويىدىغانلىقىنى سېزىپ ۋاڭ دەيدەينى نوقۇدى :

ــ ماگايلى ، بۇ يەردىن تېزراق كېتەيلى ...

ۋاڭ دەيدەي تۆت تەرىپىگە قاراپ مۆرىسىنى قىستى :

ــ قـانـداق مـاگـىـسـەن ؟ ئۆتـكـىـلـى بـولمايدۇ ، باتۇق ، بۇنداق قىستاڭچىلىقتا بىر - ئىككىسى قېچىپ كەتسە قانداق قىلىمەن ؟ !

باتۇق ئۇنى تىنچلاندۇردى :

ــ ئەنـسىرىمە ، يان كوچىدىكى يوللار ئارقىلىق چىقىپ كېتەيلى ، مەن ساڭا ياردەملىشىمەن !

ۋاڭ دەيـدەي كـۆنـدى ، مەھبۇسلارنى تام يېنىدىكى بوشلۇقلاردىن ئۆتكۈزۈپ ، ساق - سالامەت يان كوچىغا كىرىپ كەتتى .

4

بايىقى خەۋەر راست بولۇپ چىقتى . نامايىشنىڭ كۆلىمى ، ھەيۋىتى ھۆكـۈمەت دائىرىلىرىنى جىددىيلەشتۈرۈپ قويغان ئىدى . ئۇلار ھەربىي ۋە سـاقچى ئەمەلدارلىرى بىلەن ئۇزاق مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن ، مەسىلىنى سۆھبـەت ، كـېـلـىـشـىـم ئارقـىـلـىـق ھەل قىلماقچى بولۇپ ، نامايىشچىلار قـوشۇنىدىن بەش نەپەر ۋەكىل كىرگۈزۈشنى تەلەپ قىلدى . نامايىشچىلار بـىـر مەھەل غۇلغۇلا قىلىشقاندىن كېيىن قۇتلۇق ئەپەندىنى بەش ۋەكىلنىڭ بـېـشـى قـىـلـىـپ سايلىدى ، قالغان تۆتى تىجارەتچى ، كاسىپ ، دېھقان ۋە ئارتـىـسلار ئىچىدىن تاللانغان ئىدى . ئۇلار نامايىشچىلارنىڭ تەلەپ - ئار- زۇسـىـنـى ئېـلـىـپ دوتـەي يامۇلغا كىرىش ئالدىدا قۇتلۇق ئەپەندى چوڭ بـىـنـانىڭ يېنىدىكى پەلەمپەيگە چىقىپ قولىنى كۆتۈردى ، يېنىك شاۋقۇن

ئىچىدە قىمشىپ تۇرغان سانسىز خەلق ئاستا ـ ئاستا بېسىقتى ، قۇتلۇق ئەپەندى ياڭراق ، لېكىن تەمكىن ئاۋازدا مۇنداق دېدى :

— مۆھتەرەم قېرىنداشلار ۋە مۇندا توپلانغان بارلىق پۇقرالار : بىز مۇسۇلمانلار ھەرقانداق ئىشنى بىسمىللا بىلەن باشلايمىز ھەم پەۋقۇلئاددە چوڭ ئىشلارنى باشلاش ۋاقتىدا تەكبىر ئېيتىمىز . مەنمۇ بۇ زور تەنتەنىنى تەكبىر بىلەن باشلايمەن ۋە ماڭا قوشۇلۇپ تەكبىر ئېيتىشىڭلارنى سورايمەن :

ئاللاھۇ ئەكبەر ، ئاللاھۇ ئەكبەر ،
لائىلاھە ئىللاللاھۇ ۋاللاھۇ ئەكبەر .
ئاللاھۇ ئەكبەر ۋەلىللاھى ۋەلەھەم .

ناماييىشچىلار قۇتلۇق ئەپەندىگە ئەگەشتى ، 2000 غا يېقىن ئادەمنىڭ ئاغزىدىن بىر تىنىقتا چىقىۋاتقان ئېتىقادلىق بۇ ئاۋاز ناھايىتىمۇ جاراڭلىق ھەم سەلتەنەتلىك ئىدى ، ئۇ كىشىلەرنىڭ ۋۇجۇدىدا گويا شەھەر ئاسمىنىدا تۇيۇقسىز پەيدا بولغان ھەيۋەتلىك گۈلدۈرمامىدەك تەسىر پەيدا قىلدى . قۇتلۇق ئەپەندى تەكبىر ئېيتىلىپ بولغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى :

— قېرىنداشلار ، بىز ۋەتىنىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا ، ھەتتا تۇرمە ـ زىندانلاردىمۇ « دۇنيا ھەممەيلەنگە تەڭ » دېگەن شوئارلارنى كۆرىمىز . بۇ سۆز يالغۇز خارجى تەرەپكىلا قارىتىلغان بولماستىن ، بەلكى دۆلەت ئىچىگىمۇ قارىتىلغاندۇر . ئەمما ، ئەمەلدە بۇنداق بولمىدى ، بۇ نۆۋەت خەلقىمىز ئېغىر خورلۇقتا ، زۇلۇمغا چىدىماي ، « دۇنيا ھەممەيلەنگە تەڭ » دېگەن شوئارنى ھەقىقىي ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن كۆتۈرۈلدى ۋە ئۇنى چوقۇم ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ ! ... قېرىنداشلار ، قورقۇنچاق ئادەم ئاللانىڭ يارامىلىق بەندىسى ئەمەس ! ئاللا بەندىسىنى ئادەم دەپ ياراتقان ، قۇل قىلىپ ياراتقان ئەمەس . قانخورلارغا قارشىلىق كۆرسىتىشنى بىلمىگەن ئادەم ئاللاغىمۇ ياقمايدۇ ! ...

قۇتلۇق ئەپەندى پەلەمپەيدىن چۈشتى. ئۇنىڭ ئاددىي، لېكىن مەزمۇنلۇق سۆزى نامايىشچىلار ئىچىدە چوڭقۇر تەسىر قوزغىدى. ئۇنى بۇرۇن كۆرمىگەن، بىلمىگەن ئادەملەر يىراق - يېقىندىن بويۇنلىرىنى سوزۇپ، ھېرىسمەنلىك، قايىللىق ۋە زوقلىنىش بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلدى، ئۇنى تەرىپلىدى، ماختىدى، ئۇنىڭ ھەققىدىكى چۆرىمە چۆچەكلەر نامايىشچىلارنىڭ ئۇزۇن سېپىنى بويلاپ يىراقلارغا كەتتى ...

بەش ۋەكىل دوتەي يامۇلنىڭ ئەسكەر ۋە ساقچىلار بىلەن زىچ مۇھاپىزەت قىلىنغان چوڭ زالىغا كىردى. ئۇدۇل تەرەپتىكى ئاق داستىخان سېلىنغان ئۇزۇن شىرە ئالدىدا ھۆكۈمەت، ھەربىي ۋە ساقچى ئەمەلدارلىرىدىن ئون نەچچە ئادەم ئولتۇراتتى. سول ياندىكى كىچىك شىرەنىڭ يېنىدا ئىككى تەرجىمان ئۆرە تۇراتتى. ۋەكىللەر ئوڭ تەرەپكە راسلانغان ئورۇندۇقلارغا بېرىپ ئولتۇردى. زال بىر دەقىقە تىمتاس بولۇپ قالدى، ھەر ئىككى تەرەپ بىر - بىرىنى سىنچى كۆزلەر بىلەن ئۈنسىز كۆزىتەتتى. «پالمىر» ماركىلىق تاماكىسىنى ئۇزمەي چېكىپ گېدىيىپ ئولتۇرغان ھاپىز جۇيجاڭ بىر قولىنى ئالدىغا سوزۇپ، قۇتلۇق ئەپەندىگە جىددىي تىكىلدى. قۇتلۇق ئەپەندىمۇ بېشىنى تىك كۆتۈرۈپ، قولىنى مەيدىسىدە گىرەلەشتۈرۈپ، كىرپىك قاقماي بېگىزدەك قادالدى. زال ئىچىدىكى تىمتاسلىق ھالەتتە بولۇۋاتقان غايىۋانە، شۇنىڭ بىلەن بىللە شىددەتلىك روھىي ئېلىشىش خېلى ۋاقىت داۋام قىلدى. كېيىن بېشىغا قارا پوسما، ئۇچىسىغا قارا لەمبۇق جاجازا چاپان، ئايىغىغا قارا مەخمەل خەي كىيگەن زىيابەگ لاۋسى ئېغاڭلاپ ئورنىدىن تۇرۇپ قىسقىلا سۆزلىدى:

— سۆھبىتىمىز ھازىر باشلىنىدۇ. نامايىشچىلارنىڭ ۋەكىلى ئۆز تەلەپلىرىنى ئوتتۇرىغا قويسا، جانابى رەھبەرلەر ئاڭلاپ باقسا بولىدۇ.

بەش ۋەكىل بىر - بىرىگە قارىشىۋالدى، قۇتلۇق ئەپەندى لىككىدە ئورنىدىن تۇردى.

— خەلقنىڭ تەلىپى ناھايىتى ئاددىي ۋە ھەققانىي! — دېدى ئۇ

سۆزىنى دانە - دانە قىلىپ، - بىرىنچى، 9 - بىرىگادىنىڭ باشلىقى كاڭ زىخىڭ زوراۋانلىق بىلەن ئىككى ياشنىڭ جېنىغا زامىن بولدى. ئۇلارنىڭ بىرى، ناھەق ئۆلتۈرۈلدى، يەنە بىرسى، ساراڭ قىلىۋېتىلدى. بىزنىڭ تەلىپىمىز: قانغا قان، جانغا جان ئېلىش! ئىككىنچىسى، خەلق نادانلىق ۋە جاھالەتتىن قۇتۇلۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. لېكىن ھازىر ھۆكۈمەت، ھەربىي دائىرىلەر مەكتەپلەرنى ئارقا - ئارقىدىن تاقاپ، ياش ئەۋلادلىرىمىزنى ئوقۇشسىز، مەرىپەتچى ئوقۇتقۇچىلارنى ئىشسىز قويدى. بىز مەكتەپلەرنى ئېچىپ، ئوقۇشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى تەلەپ قىلىمىز! ئۈچىنچى، يېقىندىن بۇيان، چەت ئەلدە ئوقۇپ كەلگەن ئىلغار پىكىرلىك كىشىلىرىمىز ئارقا - ئارقىدىن قولغا ئېلىنىپ، زىيانكەشلىككە ئۇچراۋاتىدۇ. تەلىپىمىز: بۇلارنىڭ ئۈستىدىكى جازانى تېزدىن مەنئى قىلىپ، تۈرمىلەردىن ئازاد قىلىش. تۆتىنچى، ھازىر دېھقانلارنىڭ باج - سېلىقى كۆپىيىپ 24 خىلغا يەتتى. ئەگەر مۇنداق كېتىۋەرسە دېھقانلار ئۆلۈم گىردابىغا بېرىپ قالىدۇ. تەلىپىمىز: دېھقانلارنىڭ ئۈستىدىكى ئاشكارا بۇلاڭ - تالاڭنى توختىتىپ، باج - سېلىقنى ئازايتىش. بەشىنچى، ھازىر شەھەر خەلقىنىڭ ھاياتى كاپالەتكە ئىگە ئەمەس، بىر تۈركۈم ئىشپىيون - پايلاقچىلار، سىياسىي چامباشچىلار كىشىلەرگە خالىغانچە زىيانكەشلىك قىلماقتا، ھازىر دىيارىمىزنىڭ قەيىرىدىن بىر چىمدىم تۇپراقنى ئېلىپ پۇرىسا، ناھەق ئۆلگەن شېھىدلەرنىڭ قېنى پۇرايدۇ. تەلىپىمىز: بۇنداق زوراۋانلىقنى، يوشۇرۇن سۇيىقەستلەرنى تېزدىن توختىتىپ، خەقنىڭ ئەركىنلىككە، ئىنسانىي ھوقۇقىغا كاپالەتلىك قىلىش!...

قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ سۆزى تۈگە - تۈگمەي سېمىز بىر ئەمەلدار نارازى قىياپەتتە ئۆكتە قوپتى:

— نېمىدېگەن كۆپ تەلەپ بۇ؟! ئاغزىغا كەلگەننى بىلجىرلاۋەرگەن بىلەن بولمايدۇ! ھازىر ياپونلار تەسلىم بولدى، پۇقرالار خاتىرجەم ياشاشنى ئۈمىد قىلىۋاتىدۇ. لېكىن، سىلەر بۇلۇڭ - پۇچقاقتا

سۈركېلىش پەيدا قىلىپ، پىرقىمىزگە، دۆلەت ئارمىيىمىزگە ھۇجۇم قىلىۋاتىسىلەر! ...

— پۇقرالار قاچانمۇ خاتىرجەم ياشاپ باققان؟! — قۇتلۇق ئەپەندى ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، — بىز سىلەرگە ھۇجۇم قىلىۋاتقىنىمىز يوق، سىلەر بىزنى ھۇجۇم قىلىشقا مەجبۇر قىلىۋاتىسىلەر!

بىر ھەربىي ئەمەلدار لوقما سالدى:

— سىز بايا، «مەكتەپلەر تاقالدى» دېدىڭىز، شۇنداق، بىر مۇنچە مەكتەپلەرنى تاقىدۇق، لېكىن بۇ پۈتۈنلەي ھەربىي تەييارلىقنىڭ، خەلق تىنچلىقىنىڭ ئېھتىياجى!

— بۇنداق چىرايلىق گەپلەرنىڭ ھەممىسى باھانە - سەۋەب! — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى ئورنىدا مىختەك ئولتۇرۇپ، — سىلەرنىڭ ئەسلى مەقسىتىڭلار خەلقنى، ئەۋلادنى نادانلىقتا قالدۇرۇش! شۇنداق ئەمەسمۇ؟! تارىختا ئۆتكەن فېئودال - مىلتارىستلار شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە نىسبەتەن سىياسىي جەھەتتە: «ئۆز يېغى بىلەن ئۆز گۆشىنى قورۇش»؛ مەدەنىيەت جەھەتتە: «نادانلاشتۇرۇش» سىياسىتىنى ئىزچىل قوللىنىپ كەلدى. بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىز «ئىستىغپارخانا» ① دا، ياڭ زېڭشىننىڭ يۈەن شىكەيگە يازغان: «چەنتۇلارنىڭ مەدەنىيەت - مائارىپى راۋاجلاندۇرۇلسا، ئۇلارنىڭ ھاكىمىيەت ئىدىيىسى قوزغىلىدۇ، بۇ چوقۇم شىنجاڭنى قالايمىقانچىلىققا ئېلىپ بارىدۇ» دېگەن ئاسما خېتىنى كۆرگەن بولسا، بىز جاللات شېڭ شىسەينىڭ دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ دەرۋازا بېشىغا:

« يىراق شەرقتىن كەلدىم بۇ ياققا،
چىنىڭ ساقلاپ تۇرىمەن غەربنى.
قالدۇرىمەن بىلىمسىز نادانلىقتا،
پادىشاھقا بويسۇندۇرىمەن خەلقنى.»

---

① ياڭ زېڭشىننىڭ خاس ھۇجرىسى.

دېگەن نەزمە ئويۇلغان تاختا ئېسىپ قويغانلىقنى كۆرگەن ئىدۇق . مانا بۇلارنى يىغىپ ئېيتقاندا ، ئۇلارنىڭ كۆڭۈل قويۇپ ئىزدەنگىنى ، سىياسىي جەھەتتە : چېگرا رايوندىكى خەلقلەرنى قوراللىق باستۇرۇش ؛ مەدەنىيەت جەھەتتە : نادانلاشتۇرۇش ئارقىلىق ئۇلارنى ئاڭسىز ، ساۋاتسىز قىلىپ قويۇپ ، ئەبەدىلئەبەد ئېپتىدائىي تۇرمۇشتا قالدۇرۇشتىن ئىبارەت ئەمەسمۇ ؟ ! هازىر سىلەر يۈرگۈزۈۋاتقان سىياسەتنىڭ بۇنىڭدىن نېمە پەرقى بار ؟ !

هاپىز جۈيجاڭ خۇددى ھەرە چاققاندەك ئولتۇرالماي قالدى . چىرايى بىر ئۆڭۈپ ، بىر تاتىرىپ ئالا - پاساق بولۇپ كەتتى . شۇنداقتىمۇ ئۇ ئۆزىنى تۇتقان قىياپەتتە قۇتلۇق ئەپەندىگە ھەم تەھدىت ، ھەم نەسىھەت تەلەپپۇزىدا مۇنداق دېدى :

— ئەپەندىم ، ئۆزىڭىزنى سەل بېسىۋېلىڭ ، غەزەپ قاباھەت نەرسە ، ئۇ بەزىدە ئەقىل چىرىغىنى ئۆچۈرۈپ قويۇشى مۇمكىن !

— شۇنداق ، غەزەپ قاباھەت نەرسە ! — دېدى قۇتلۇق ئەپەندىمۇ ئۇنىڭ سۆزىنى تەكرارلاپ ، — سىز بىزنى بىكاردىن جېدەل تېپىۋاتىدۇ ، دەپ خاپا بولۇۋاتامسىز ؟ ! خاپا بولماڭ ، بۇ توغرىدا سۆزلىسەك سەۋەب ناھايىتى ئاددىي : زۇلۇمدىن غەزەپ تۇغۇلدى ، خورلۇقتىن قەھرىمانلىق تۇغۇلدى ، تەڭسىزلىكتىن قارشىلىق تۇغۇلدى ، جېدەلنىڭ مەنبەسى مانا شۇ !

هاپىز جۈيجاڭنىڭ ئاپئاق يۈزىدىن قانداقتۇر زەئىپ ، سوغۇق بىر خىل كۈلكە غىللىدە يۈگۈرۈپ ئۆتتى . قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ مەسخىرىلىك جاۋابى ئۇنىڭ يۈرىكىگە خۇددى يۇلغۇن چىۋىقىدەك تاراسلاپ تەگكەن بولسىمۇ ، لېكىن ئۇ كۆرۈنۈشتە پىسەنت قىلمىغاندەك ، ئازابلىق بىر ھالەتتە ئولتۇراتتى ، تىلى زۇۋانغا كەلمەيتتى ، ئۇنىڭ دەردىنى يېنىدىكى بىر ھەربىي ئەمەلدار ئېلىپ بەرمەكچى بولغاندەك ، ھە دېگەندىلا گېپىنى تەھدىت بىلەن باشلىدى :

— سىلەرنىڭ تەلەپ ۋە سۆزلىرىڭلاردىن قارىغاندا ، ئۇنىڭدىن

مۇستەقىللىق دەۋاسى قىلىش پۈرىتى چىقىپ تۇرۇۋاتىدۇ. ئەگەر شۇنداق بولىدىغان بولسا، بىزنىڭ شىنجاڭدىكى 70 مىڭ ئەسكىرىمىز بوش كەلمەيدۇ، بۇنى ئاز كۆرسەڭلار ئامېرىكىنىڭ ئاتوم بومبىسىمۇ بار، ئۇ ۋاقىتتا كۆلۈڭلەر كۆككە سورۇلىدۇ! ...

— شۇنداق! — دېدى كۆزەينەكلىك بىر مەمۇرىي ئەمەلدار دەرھال ئۇنى قۇۋۋەتلەپ، — سىلەر شۇنىڭغا تەن بېرىشىڭلار كېرەككى، بىر نەچچە قىزىلپاچاق ئەپەندىلەر قۇتراتقان بۇ ماجىرانىڭ مۇستەقىللىق غەرىزىدە ئىكەنلىكى ئېنىق! بۇنداق تەتۈر ھەرىكەتكە جەزمەن يول قويۇلمايدۇ!

بۇ سۆزلەر بىلەن ھەر ئىككى تەرەپتە ئۆزگىرىش بولدى. سۈرلۈك قىياپەتتە ئولتۇرغان ئەمەلدارلار باشلىرىنى لىڭشىتىشتى، ھىجايدى، جانلاندى، كېرىلدى. قۇتلۇق ئەپەندىدىن باشقا تۆت ۋەكىل بولسا، بىر - بىرىگە قاراشتى، كۆزلىرى خىرەلەشتى، چىرايلىرى پۈرۈشتى. ئەگەر شۇ تاپتا، قاتتىق بىر قايتۇرما زەربە بولمىسا، ۋەكىللەرنىڭ ئىرادىسىدە بوششىش، بۆلۈنۈش پەيدا بولاتتى. قۇتلۇق ئەپەندى دەس ئورنىدىن تۇردى، كاللىسىدا يېڭى پىكىرلەرنىڭ قانداق پەيدا بولۇۋاتقانلىقىغا ئۆزىمۇ ھەيران ئىدى:

— شۇنداق، مۇستەقىللىق دەۋاسى قىلىدىغان، ۋەتەننى پارچىلايدىغان ھەرقانداق تەتۈر ھەرىكەتكە قەتئىي قارشى تۇرۇش كېرەك! بۇ ھەر بىر پۇقرانىڭ ئەقەللىي بۇرچى! لېكىن، ھۆرمەتلىك جانابلار، سىلەرمۇ شۇنى ئېسىڭلاردىن چىقارماسلىقىڭلار كېرەككى، تارىختا ئۆتكەن ھۆكۈمرانلار چېگرا رايوندىكى خەلقلەرگە نىسبەتەن ھەر زامان يۇقىرى بېسىم ۋە ئالداش سىياسەتلىرىنى قوللىنىپ كەلدى، چېگرا رايوندىكى كۆپ قېتىملىق پاراكەندىچىلىك ۋە مىللەتلەر ئۆچمەنلىكىنىڭ كېلىپ چىقىشىدىكى تۈپ سەۋەب مانا شۇنىڭدا! چىڭ خاندانلىقى ئاغدۇرۇلۇپ، جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، گەرچە مىللەتلەر باراۋەرلىكى تەرغىب قىلىنسىمۇ، بىراق شىنجاڭ خەلقىگە ھېچقانداق باراۋەرلىك ياكى بەخت

يـەتكۈزگىنى يوق ! ھۆكۈمران سىنىپنىڭ بۇ يەرلەردە ھۆكۈمرانلىق قىلىپ يۈرگـەن ئەنئەنـىـۋى ئۇسـۇلى ئوخشاشلا ئۇچىغا چىققان مۇستەبىتچىلىك سـىـيـاسـەت بـولـدى . سىلەر بايا ۋەتەنپەرۋەرلىكتىن ئېغىز ئاچتىڭلار ، بۇ ئىـنـتـايـىـن مۇھىم . لېكىن ، كىشىلەرنى ۋەتەنپەرۋەر بول دېيىش ئۈچۈن ، ھەمـمـىـدىـن ئاۋۋال ئۇلار ۋەتـەنـنـىـڭ سـۆيـۈمـلۈك ئىكەنلىكىنى بىلىشى كـېـرەكـقۇ ؟ ! شىنجاڭ جۇڭگونىڭ بىر قىسمى . شۇنداق ئىكەن ، شىنجاڭ خـەلـقـىـمـۇ ھەر قـانـداق بـىـر مـەنـپەئەتتىن ئوخشاش بەھرىمەن بولۇشقا تـېـگـىـشلىك ئەمەسمۇ ! ئەپسۇسكى ، « شىنخەي ئىنقىلابى » دىن 30 نەچچە يـىـل ئۆتكەندىن كېيىنكى بۈگۈنكى كۈندىمۇ شىنجاڭ خەلقى ئىستىبداتلىق زەنـجـىـرىـدىـن قـۇتۇلمىدى ، بىرىنىڭ ئارقىدىن بىرى قۇللۇقنى داۋام ئەتـكـۈزدى ، جـاڭـجۈنـلـەر ، ئەزگـۈچـى قـانـخـورلار ھاكـىـم مۇتلەقلىقنى تـاشلىمىدى ، خەلق ھامان ئازابتىن قۇتۇلمىدى . خەلقنىڭ ئار ـ نومۇسى ، ئىززەت ـ غۇرۇرى ئاياق ئاستى قىلىندى . خەلق ئاخىر چىدىمىدى ، سەۋر ـ تـاقـىـتـى تـۈگـىـدى ، نـەتـىجىدە قولىغا قورال ئېلىپ ئىلىدا قوزغىلاڭ قـىـلـدى . بـۇ قوزغىلاڭ قانداقتۇر ئالتە ئوغرىنىڭ ئىشى ئەمەس ، ياكى مۇ- شـۇنـداقلا كـېـسـىـپ ئېـلـىـۋەتسە بولىدىغان « غەربىي شىمالدىكى سوقۇر ئۈچـەي » مۇ ئەمەس ، بەلكى خەلقنىڭ ئېزىلىشكە قارشى تۇرۇپ ، ئەركىن- لـىـكـنـى ، باراۋەرلىكنى ، ھۆرلۈكنى تەلەپ قىلىدىغان ھەققانىي كۈرىشى ! شـۇڭـا ئۇ ، نـاھايـىـتـى تـېزلىكتە ئۈچ ۋىلايەتكە كېڭەيدى ، ھازىر پۈتۈن شىنجاڭ مىقياسىدا لاۋۇلداپ ئۇلغايماقتا ! ...

— بەس ...

شـىـرە تاققىدە ئۇرۇلدى ، پىيالە ـ ئىستاكانلار جاراڭشىپ كەتتى . ھېلىقى قارا پوسما ، لەمبۇق جاجازا كىيگەن ئادەم كۆزلىرىنى چەكچەيتتى ، قۇتلۇق ئەپەندىگە ئالايدى ، دوق قىلدى ، ۋارقىرىدى . قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ سـۆزى گـويـا يـېـڭـىلا غـىلىپىدىن چىقىرىلغان قوش بىسلىق خەنجەردەك ئۇلارنـىـڭ كـۆكـسـىـگـە سـانـجىلغان ، يىغىرىنى ئاچقان ، تىنىقىنى تومۇرىغا تەگكەن ئىدى .

زىيابەگ لاۋسى ئاخىر غەزەپ بىلەن چالۋاقىدى:

— سەن سۆھبەت مۇنبىرىدىن پايدىلىنىپ زەھەر چېچىۋاتىسەن، سۆھبىتىمىزگە بۇزغۇنچىلىق قىلىۋاتىسەن! سېنىڭ ۋەكىللىك سالاھىيىتىڭنى ئېلىپ تاشلاش كېرەك!

ھاپىز جۈيجاڭمۇ سىپايە، لېكىن زەھەرخەندىلىك بىلەن:

— كونىلاردا: «چۆگۈن قاينىسا ئۆز بويىنغا تاشار» دېگەن ھېكمەتلىك گەپ بار. سىز ساۋاتلىق بولغاچقا، بۇنىڭ مەنىسىنى بىلىسىڭىز كېرەك! ھەر ھالدا ئۆزىڭىز قايناپ، ئۆزىڭىزنى كۆيدۈرۈپ يۈرمەڭ، — دېدى.

قۇتلۇق ئەپەندى پىسەنت قىلمىدى، يەنىلا شۇنداق قەيسەر ۋە تەمكىنلىكى بىلەن ئۆز گېپىنى قىلىۋەردى:

— ھەر كىمنىڭ ئۆز ئالدىغا كۆز قارىشى بولىدۇ، باشقىلارنىڭ ئەركىنلىكىگە ئارىلاشماسلىق كېرەك! مەن ئۆزۈمنىڭ ھايات - ماماتىمنى ئاللىقاچان بىر ياقىقا قايرىپ قويغان. مەن يۈرىكىمنى سىلەرنىڭ ئالدىڭلارغا قويۇپ شۇنى ئېيتىمەنكى، تەلىپىمىز ھەل بولمىغۇچە ھەرگىز بۇ يەردىن ئايرىلمايمەن، پۈتۈن شەھەردىكى پۇقرالار ۋە ئائىلە - تاۋابىئاتلار بىلەن ھايات - ماماتتا بىللە بولىمەن! مېنى نامايىشچى خەلق ۋەكىل قىلىپ سايلىدى، مەندە شۇنداق مەسئۇلىيەت بار. بۇ مەسئۇلىيەتنى ئادا قىلىش يولىدىن ئۆلسەممۇ قايتمايمەن!

— بىز ھەم شۇ! — قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ يېنىدىكى تۆت ۋەكىل بىردەك ئاۋاز قوشتى. ھازىر ئۇلار قۇتلۇق ئەپەندىگە چىن كۆڭلىدىن ئەجىل بولۇپ قالغان ئىدى، قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ئولتۇرغان 45 ياشلار چامىسىدىكى سەنئەتچىلەر ۋەكىلى تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ قوشۇمچە قىلدى:

— مۇبادا تەلىپىمىز ئىجاۋەت بولمىسا، نامايىشنى توختاتمايمىز!

— بەلكى تېخىمۇ ئۇلغايتىمىز! — يەنە بىرەيلەن ئۇنىڭغا قوشۇلۇپلا ۋارقىرىدى.

بەش ۋەكىل ئورۇنلىرىدىن تۇردى، قارشى تەرەپكە سوئال نەزىرىدە تىكىلدى، ئۇلارنىڭ گەۋدىسى تىك، روھى ئۇستۇن ئىدى. زالنى بىر پەس جىمجىتلىق باستى، سىرتتىكى نامايىشچىلارنىڭ ئاندا - ساندا توۋلاپ تۇرغان شوئارلىرى ئەمدى زالدىكىلەرگە تېخىمۇ ئېنىق ئاڭلاندى. زىيابەگ لاۋسى لام - جىم دېمەي، پەقەت « ھە ... ھىم ... » دېگىنىچە پۇشۇلداپ كەتتى. بىر ئازدىن كېيىن ئۇلار ئۆزئارا پىچىرلىشىپ، ياندىكى دەم ئېلىش ئۆيىدە قىسقىغىنا باش قوشۇشنى قارار قىلدى. چارەك سائەتتىن كېيىن ئۇلار يەنە ئۆز رېتى بويىچە ئورۇنلىرىغا كەلدى. زىيابەگ لاۋسى قولىدىكى بىر ۋاراق قەغەزگە قاراپ مۇنۇلارنى جاكارلىدى:

— نامايىشچىلارنىڭ قوزغىلىشى يوللۇق، خەلقنىڭ تەلىپى ھەققانىي. پىرقىمىز، ساقچىمىز خەلقنىڭ تىنچ، پاراۋانلىقىنى كۆزدە تۇ- تۇپ، نامايىشچىلار ۋەكىللىرى ئوتتۇرىغا قويغان بەش تۈرلۈك تەلەپنى تولۇق ئورۇنلايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئىككىنچى، ئۈچىنچى، بەشىنچى تەلەپنى ئورۇنداپ، تاقالغان مەكتەپلەرنى بىرمۇبىر ئېچىپ، ئوقۇشنى ئەسلىگە كەلتۈرىمىز؛ قولغا ئېلىنغان زىيالىيلارنىڭ ھەممىسىنى قايتا تەكشۈرۈپ ئۈچ كۈن ئىچىدە بىر تەرەپ قىلىمىز؛ بىر قىسىم كۆچ ئاجرىتىپ شەھەر خەلقىنىڭ جىسمانىي ئامانلىقىغا كاپالەتلىك قىلىمىز! ئەمدى قالغان ئىككى تەلەپ، يەنى بىرىنچى ۋە تۆتىنچى تەلەپ چوڭراق ئىشلارغا چېتىلغاچقا، دەرھال يۇقىرىغا دوكلات يېزىپ جاۋاب ئالغاندىن كېيىن بىر تەرەپ قىلىمىز. بۇنىڭغا ۋەكىللەردىن ئۈچ كۈنلۈك مۆھلەت سورايمىز.

زىيابەگ لاۋسى سۆزىنى تۈگەتتى، قولىدىكى قەغەزنى قاتلىغاچ ۋەكىللەرگە قارىدى ۋە خۇددى يىلان ۋىشىلدىغاندەك خىرقىراپ كۈلدى. ۋەكىللەر بىر - بىرىگە قاراشتى، قۇتلۇق ئەپەندى بىر دەقىقە جىدديي ئويلىنىشتىن كېيىن ۋەكىللەرنىڭ بېشىنى بىر يەرگە جەم قىلدى. ئۇلار پىچىرلاشتى، باش لىڭشىتتى، ئىڭەك قاقتى، ئاخىر تۆت ۋەكىلنىڭ رازى- لىق پىكرىگە قۇتلۇق ئەپەندىمۇ قوشۇلدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ خەلقنىڭ

ۋەكىلىگە خاس مەردانىلىك ۋە كەڭ قورساقلىق بىلەن ماقۇللۇق بىلدۈردى . شۇنىڭ بىلەن ئىككى تەرەپ يۇقىرىقى كېلىشىمگە تېزلا ئىمزا قويدى ، سۆھبەت ئاخىرلاشتى ، قۇتلۇق ئەپەندى زالدىن چىقتى . ئۇ گۆللۈك هويلىدا كېتىۋاتقاندا ، ئارقىدىن شىپىرلاپ كەلگەن هاپىز جۇيجاڭ تۇيۇقسىز سوراپ قالدى :

— سىز تاشكەنتتىن قاچان كەلگەن ؟

قۇتلۇق ئەپەندى چىپپىدە توختىدى ، هاپىز جۇيجاڭغا بىر نەچچە سېكۇنت هەيرانلىق بىلەن قارىدى ، كېيىن ئۇنىڭ مۇددىئاسىنى سەل - پەل چۈشىنىپ ، سوئالغا سوئال قويدى :

— قايسى تاشكەنتتىن ؟ ! مەن تاشكەنت تۈگۈل تاشمىلىقمۇ ① بېرىپ باقمىغان ! سىز خىيالىڭىزدا مېنى تاشكەنتلىك ئۆزبېك دەۋاتامسىز ؟ !

— شۇنداق ، مەن شۇنداق قارايمەن !

— يوقسۇ ، مەن ئۇيغۇر . مېنىڭ يەتتىنچى بوۋامغىچە مۇشۇ زېمىندا ياشاپ ، مۇشۇ زېمىندا ئىشلەپ كەلگەن ...

— ئەمىسە ، سىز نەدە ئوقۇغان ؟

— دەل مۇشۇ قەشقەرنىڭ ئۆزىدە ، كېيىن ئۈرۈمچىدە ...

— ئۈرۈمچىدە ؟ هىم ، هە ، قاچان ئوقۇغان ؟

— 1938 - ۋە 1939 - يىللىرى ...

— هە ، ئەمدى چۈشەندىم ! ...

ئۇلار سوغۇققىنا ئايرىلىشتى ، هەر ئىككىسىنىڭ كۆڭلىدە شۈبهە ، يۈرىكىدە چېگىش قالدى .

قۇتلۇق ئەپەندى نامايىشچىلارنىڭ ئارىسىغا كېلىپ ، هېلىقى پەلەمپەيگە چىقتى ، ئۇلارغا ئىمزا قويۇلغان كېلىشىمنى يەتكۈزدى . نامايىشچىلار ئۆزلىرىنىڭ بىر كۈنلۈك ئەجرى بەدىلىگە كەلگەن بۇ غەلىبىدىن رازى بولدى ، خۇشال - خۇرام قايتىشتى . تېخى بايىلا ئادەم دېڭىزىغا ئايلانغان هەيۋەتلىك شەهەر بىردەمدىلا بوشاپ قالدى ...

---

① تاشمىلىق — قەشقەر كونىشەهەر ناهىيىسىنىڭ بىر يېزىسى .

V باب ئاخىرەتنىڭ سۈرىتى

بويىنىغا گۇناھ مىنگەن خۇدانى شىپە كەلتۈرەر.

— ئۇيغۇر خەلق ماقالىسى

I

ھەمىشە سەللىنى يوغان ئوراپ، پۇتىغا شالۋۇردىن تىكىلگەن غوت - غوت مەسە كىيىپ يۈرىدىغان دانىش ئىمام ئون نەچچە يىلدىن بېرى مۇشۇ مەھەللىدە ئىمامەتچىلىك قىلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ بۇرۇنقى ئەھۋالىنى ھېچكىم توغرا ۋە ئېنىق بىلمەيتتى. پەقەت دانىش ئىمام ھەققىدىكى تەزكىرىدىن تۆۋەندىكى رىۋايەتسىمان بىر نەرسىلەر مەلۇم ئىدى: دانىش ئىمام بىر زاماندا سوپى - ئىشانلىق بىلەن تۇرپانغا بېرىپتۇ، تۇرپان خەلقى ئۇنى ئۆزلىرىگە مەنزۇر تۇتماي مۇنداق دەپتۇ: «بىزنىڭ ئۆزىمىزگە يېتىپ ئاشقۇدەك دۇئاگۇي مازارىمىز بار، بىز سىزگە بەيئەت قىلمايمىز، نەدىن كەلگەن بولسىڭىز شۇ يەرگە كېتىڭ!» دانىش ئىمام دەرغەزەپ بولۇپ: «قېنى شۇ دۇئاگۇي مازىرىڭىزنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى بىر كۆرۈپ باقاي!» دەپ يوغان بىر قەبرىگە تەتۈر مىنگەن ئىكەن، شۇ ھامان قەبرە يېرىلىپ ئۇنى ئاسمانغا ئېتىپتۇ، ئۇ ھاۋادا ئۇچۇپتۇ، ئۇچۇپتۇ، تۇرپاندىن ئۇچقانچە «قۇش تېمى» دېگەن جايغا قونۇپتۇ، كەينىگە قارىسا، ئارقىدىن قوغلاپ كېلىۋاتقان نۇرغۇن ئوقنى كۆرۈپتۇ، ئۇ يەنە ئۇچۇپتۇ، شۇ ئۇچقانچە ئاقسۇ كونىشەھەرگە كېلىپ، ئۇ يەردىكى ئۇلۇغ زات يۇنۇس

خوجىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋاپتۇ . خوجا ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ ، دانىش ئىمامنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ، ئۆزىنىڭ تۆت ياشلىق ئوغلى شەھۋاز ۋەلى خوجىنى ئىككى قولىدا ئېگىز كۆتۈرۈپ : « بەدەل » دەپ ۋارقىراپتۇ ، شۇنىڭ بىلەن تۇرپاندىن كېلىۋاتقان سانجاق - سانجاق ئوقلار شەھۋاز ۋەلى خوجىغا تېگىپ ئۆلۈپتۇ . بۇنى كۆرگەن ئاقسۇلۇق سوپى - ئىشانلار ھەيران بولۇپ : « غوجام ، بۇ نېمە قىلغانلىرى ؟ قاراپ تۇرۇپ شەھۋاز خوجىنى ئوققا تۇتۇپ بەرلىغۇ ؟!» دېگەندە ، يۇنۇس خوجا يېنىدىكى دانىش ئىمامغا قاراپ مۇنداق نەقلە قىپتۇ :

شەھۋاز كەتسە شاھىدى كېلۇر ،
ياخشى مۇرىدى قايدىن كېلۇر ؟

شۇنداق قىلىپ ، دانىش ئىمام بىر نەچچە يىل يۇنۇس خوجىغا مۇرىت بوپتۇ ، « ئۇچتى خەلپەم » دېگەن نام بىلەن كاتتا جەھرىخانىدا سوپى - ئىشانلىق قىپتۇ . يۇنۇس خوجا 24 نەسەپ ئارقىلىق مۇھەممەد پەيغەمبەرگە يېتىپ بارغان ئىكەن . دانىش ئىماممۇ ئەمدى ئۇنىڭغا باغلىنىپ ، مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ 56 - نەۋرىسى بوپتۇ ...

دانىش ئىمام بۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل بۇرۇن قەشقەرگە كەلگەندە ، ئەنە شۇ شانۇ شەۋكەتلىك نام بىلەن ئۇلۇغ بىر سەيىد پازىل سۈپىتىدە جامائەتكە تونۇلغان ئىدى . ئەپسۇسكى ، بىر نەچچە يىل ئۆتمەيلا خۇددى «سىپا سىرىنى يوشۇرالماپتۇ ، پۇچۇق بۇرنىنى » دېگەندەك ، ئۇنىڭ ئاچچىق ئۇچىيىدىكى ھارام خىياللىرى بىلەن كۆڭلىنىڭ ئالىلىقى ئاشكارا بولۇپ قالدى . ئۇ ، ئالدى بىلەن خوتۇنبازلىق ھەم نەپسى يامانلىقتا بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن چۈشتى . كېيىنچە ، مەھەللىدىكى چوڭ - كىچىك ، ئەر - ئايال ھەممىسى دېگۈدەك ئۇنىڭدىن ھەزەر ئەيلەيدىغان بولۇپ قالدى . بۇ قانداقتۇر ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇقى ياكى مۆتىۋەرلىكىدىن ئەمەس ، بەلكى ئۇنىڭ ساقچى ئىدارىسىگە باغلىنىپ ، ياخشى ئادەملەر بىلەن ھەپىلىشىدىغان رەزىللىكىدىن ئىدى . شۇنداق

بولۇشىغا قارىماي ، ئۇ ئۇستا ۋەزخان ئىدى ، ئىسلام ئەقىدىلىرى توغرىسىدا سۆزلىسە نادان ۋە بىچارە خەلق يەنە ئۇنىڭ ئاغزىغا قارايتتى ، ئۇنىڭ بىلەن تەڭ يىغلايتتى ، دۇئاغا قول كۆتۈرەتتى ، ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش-لەيتتى ...

دانىش ئىمام بۇگۈن نامازدىن كېيىن جامائەتنى يەنە ئولتۇرغۇزۇۋالدى . بۇنىڭ ئىچىدە شايى ئەخمەتمۇ بار ئىدى . ئۇ دانىش ئىمامنىڭ نېمىدەيدىغانلىقىنى ئاڭلاپ بېقىش ئۈچۈن ئاتايىن ئالدىغا سۈرۈلۈپ ، مېھرابنىڭ ئالدىغا مۆكچەيدى .

دانىش ئىمام قۇتبىگاھقا چىقىپ ئەمرىمەرۇپنى باشلىدى :

— ئى مۆمىنلەر ، ئاللانى بىلىش ھەر بىر بەندىگە پەرھىزدۇر . ئەل-ھازامۇستايا ، ئاللا مۆمىن بەندىلەرنىڭ قەلبىدە ھايات بولغان ، ھېچقانداق ئەيىب - قۇسۇرى بولمىغان ئەڭ پاك بىر زاتتۇر . ئاللاتائالا قۇرۇق زېمىنغا يامغۇر ياغدۇرۇپ ، يازدا تۈرلۈك گىياھلارنى ئۈندۈرۈپ ، قىشتا قۇرۇتتى . ئادەم ، ھايۋانات ، ھەتتا ئۇچار قۇشلارغىچە چىشى - ئەركەك ياراتتى . ئاينى كۈن بىلەن ، ئاسماننى يەر بىلەن ، جەننەتنى دوزاخ بىلەن ، دۇنيانى ئاخىرەت بىلەن ، قىشنى ياز بىلەن ، كېچىنى كۈندۈز بىلەن جۈپ قىلدى . مانا بۇ نەرسىلەرنى ئاپىرىدە قىلغان زاتنىڭ ئۆزى ئەلۋەتتە قۇدرەتلىك ، پاك ۋە ئۇلۇغدۇر . ئەلھازا مۇستايا ، ئاللاتائالا ئۆزىگە ھالاللىق بىلەن بەندىچىلىك قىلغان مۆمىنلەرگە جەننەتنى بەخشەندە قىلغاندىن سىرت ، يەنە نۇرلۇق جامالىم بىلەن مېھمان قىلىمەن دېگەن !

ئۇنىڭ زۇۋانداز ئاغزى بىردىنلا بېسىلىپ ، شۈكلەپ قالدى ، قەھرىۋا تەسۋىسىنى تېزىنچە ساڭگىلىتىپ ئاستا سىيرىدى ، نېمىگىدۇر كۆڭلى يېرىم بولغاندەك ئۇلۇغ - كىچىك تىندى ، خورسىندى ، كېيىن يەنە بېشىنى كۆتۈرۈپ جامائەتكە ئەلەڭلەپ قارىدى ، كىمگىدۇر ئۆكۈن-گەندەك ، ئېچىنغاندەك بىر خىل تەلەپپۇزدا سۆزىنى داۋام قىلدى :

— جامائەت ، ۋە لېكىن بىزنىڭ ئىچىمىزدىكى بەزىبىر ناجىنس ، ناشۈكۈر ئادەملەر ئاللانىڭ ئىرادىسىگە ، تەقدىرنىڭ ھۆكمىگە بويسۇن-مايۋاتىدۇ . ئۇلار ھۆكۈمەتكە ، خان ئارمىيىسىگە قارشى ئىسيان

كۆتۈرمەكچى، خەلقنى ئازدۇرۇپ، پۇت - قولىنى چۈشەپ پالشىۋىكلەر ① گە تۇتۇپ بەرمەكچى. ئەلھازا مۇستاپا، پالشىۋىك دېگەننى كىم بىلمەيدۇ؟! ئۇلار مۇسۇلمان ئەھلىنىڭ قۇتلۇق جايى بۇخارا شېرىپنى ۋەيران قىلىپ، مۇقەددەس دىنىمىزنى ئاياغ ئاستى قىلغان! بىز ئەمدى شۇنداق مۇرتەدلەرنىڭ گېپىگە كىرىمىزمۇ؟! ئەلھازا مۇستاپا، بۇ يەردىكى قىزىل پاچاقلارنىڭمۇ، ئىلى ئوغرىلىرىنىڭمۇ قىلىۋاتقىنى پالشىۋىكلەر بىلەن ئوخشاش! جامائەت، بىز مۇنداق ئاسىي - شەرمەندىلەردىن ھوشيار، سەگەك بولۇشىمىز كېرەك! بىز ھەممىمىز خۇدانىڭ بەندىسى، ئۆلۈم قاش - كىرپىكىمىزنىڭ ئارىلىقىدا، ھەر ۋاقىت ئۇ دۇنيانى ئويلىشىمىز لازىم. ئەلھازا مۇستاپا، ھەر بىر مۇسۇلمان خۇداغا جان تەسلىم قىلغاندىن كېيىن، خۇدا ئاخىرەتتە ئۇنىڭ تىلىغا مۆھۈر بېسىۋېتىدۇ، ئۇنىڭ ئىككى قولى سۆزلەيدۇ، ئىككى پۇتى گۇۋاھلىق بېرىدۇ. ئەلھازا مۇستاپا، ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام شۇنداق ئۇلۇغكى، بېشى يەتتە قات ئاسماندا، ئايىغى يەتتە قەۋەت يەردە تۇرىدۇ، يەنە ئالتە يۈزى بار: بىر يۈزى ئوڭ تەرەپتە، بىر يۈزى سول تەرەپتە، بىر يۈزى ئارقىدا، بىر يۈزى ئالدىدا، بىر يۈزى ئۈستىدە، بىر يۈزى ئېڭىكىنىڭ ئاستىدا. ئەلھازا مۇستاپا، ئۇ ئالدىدىكى يۈزى بىلەن ئاخىر زامان پەيغەمبىرىمىز ئۈممەتلىرىنىڭ جېنىنى ئالىدۇ، ئوڭ تەرەپتىكى يۈزى بىلەن مەشرىق تەرەپتىكى خەلقنىڭ جېنىنى ئالىدۇ، سول تەرەپتىكى يۈزى بىلەن مەغرىب تەرەپتىكى خەلقنىڭ جېنىنى ئالىدۇ، ئۈستىدىكى يۈزى بىلەن ئاسمان ئەھلىنىڭ جېنىنى ئالىدۇ، ئارقىدىكى يۈزى بىلەن دىنسىزلارنىڭ جېنىنى ئالىدۇ، ئاستىدىكى يۈزى بىلەن يەر ئاستىدىكىلەرنىڭ جېنىنى ئالىدۇ. ئەلھازا مۇستاپا، ئەزرائىل جاننى ئالغان چاغدا، 444 پارچە ئۇستىخان پاچاق - پاچاق بولىدۇ، 366 تومۇر تاناپتەك لەرزىگە كېلىپ ئۈزۈلىدۇ، 180 پەي - سىڭىر بەنتى - بەنتىدىن ئاجراپ جۇدا بولىدۇ. ئەزرائىلنىڭ ئوڭ قانىتىدا ئۇجماغنىڭ ② چەپ قانىتىدا تومۇغنىڭ ③ سۈرىتى بار. ئەلھازا مۇستاپا، ئەزرائىل جاننى

① بولشىۋىك دېمەكچى.

② ئۇجماغ — بېھىش، جەننەت.

③ تومۇغ — دوزاخ، جەھەننەم.

ئېلىشتىن بۇرۇن بىر پەرىشتە كېلىپ : « ئى بەندە ، پانىي دۇنيادا قىلغان ھەممە ياخشىلىق ـ يامانلىقىڭنى پۈت ، ئوتتۇرا قولۇڭنى قەلەم ، ئاغزىڭنى دۈۋەت ، تۈكـۈرۈكـۈڭـنى سـىـياھ ، كېپىنىڭنى قەغەز قىلىپ ، بىرمۇ بىر پۈتـكـىن !» دەيدۇ . مانا شۇ چاغدا خۇدانىڭ ئەمرىگە بويسۇنمىغان ، تەقـدىـرگـە تـەن بـەرمىگەن ، دىنغا ئاسىيلىق قىلغانلار دوۋزىخى بولۇپ ، ئۇ يەردىكى 500 مىڭ خىل ئازاب بىلەن بۇردا ـ بۇردا بولۇپ كېتىدۇ . ئەلھازا مـۇستاپا ، پانىي دۇنيادا ئاللانىڭ قۇدرىتىنى ، ئۇلۇغلۇقىنى تونۇمىغان سۇلـتـان جەمجىمەدەك شۇنداق كاتتا زاتمۇ باقىي ئالەمـگە بارغانـدىن كېـيىن زار ـ زار قاقشاپ ، تۆۋە قىلىپ مۇنداق نەزمە ئوقۇغان :

تەندە جانىم نەچچە كۈن مېھمان ئىكەندۇر بىلمىدىم ،
ئۆتتى ئۆمرۈم بارچىسى گۇمران ئىكەندۇر بىلمىدىم ،
دۇنيادا قۇرغان ئىمارەت يالغان ئىكەندۇر بىلمىدىم ،
ئۇ ئىمارەت بارچىسى ۋەيران ئىكەندۇر بىلمىدىم ،
بىللە تۇرغان بەندىلەر سۇلتان ئىكەندۇر بىلمىدىم .

شـايـى ئەخـمـەتـنـىـڭ كۆڭلى غەش بولدى ، كاللىسىدا بىر مۇنچە چـىـگـىـش سوئاللار تـۇغـۇلـدى ، ئورنـىـدىـن تـۇرۇپ دانىش ئىمامدىن سـورىـمـاقـچىمۇ بولدى ، لېكىن ئەتراپتىكىلەرگە قاراپ ئۆزىنى باستى . بىر مـۇنچە كىشىلەر دانىش ئىمامنىڭ مۇدھىش ، سىرلىق ، پەلاما سۆزلىرىدىن ئېـرىـپ ، تـەسىرلىنىپ مىشىلداۋاتاتتى ، يەنە بىرمۇنچىلار ئاخىرەتنىڭ ۋەھـىـمـىـسـى بـىـلەن ئېغىرلاشقان باشلىرىنى ئېگىپ ، « ئاللا ! ... ئاللا ئۆزۈڭ بـار ... » دەپ ھەسـرەتـلـىـك نىدا قىلىۋاتاتتى . دانىش ئىمام تېخىمۇ جانلىـنىپ ، خىرگەي ئاۋازىنى بولۇشىچە كۆتۈرۈپ سۆزىنى داۋام قىلدى :

— ئى مـۆمـىـنـلـەر ، ئەلـھـازا مۇستاپا ، خۇدا بەرگەن كۈنىمىزگە شـۈكۈر قىلىپ ، ئاللانى ياد ئېتىپ ، ھۆكۈمەتنىڭ ئەمر ـ پەرمانىغا بويسۇنـۇپ ، ئاخـىـرەتلىكىمىزنىڭ غەمنى بولۇشنى ئويلايلى ! بۇ دۇنيادا رىيازەت چەككەنلەر ئۇ دۇنيادا راھەت كۆرىدۇ . مۇبادا ، بۇ دۇنيانىڭ ئاللا بەرگەن

ربيازىتنى قوبۇل قىلماي ، ئۇلۇغلار بىلەن ، ھۆكۈمەت بىلەن ئېيتىشقانلار ئۇ دۇنياغا بارغاندا ، مەھشەر كۈنى سىراج كۆۋرۈكىدىن ئۆتەلمەيدۇ !...

دانىش ئىمام بۇگۈن خۇددى ۋىتۋالاقنىڭ ئۆپكىسىنى يېگەندەك ، ئاغزى بېسىلماي بىر سائەتچە ۋەز ئېيتتى ، ئۆزىمۇ چارچاپ كەتتى ، تۇكۇرۇكلىرى جاۋغىيىدا بۇغجۇپ ، ئېڭەكلىرى خالتىلىشىپ قالدى . جامائەت قايتىشقا باشلىغاندا ، ئۇ تېخى مېھراپنىڭ ئالدىدا ئېزىلىپ ئولتۇراتتى .

شايى ئەخمەت جامائەت قايتىپ بولغاندىن كېيىن دانىش ئىمامنىڭ يېنىغا ئاستا سۈرۈلۈپ كەلدى ، دانىش ئىمامنىڭ بېشى ساڭگىلاپ ، دۇمبىسى خۇددى ئاقلامچىنىڭ بۇلۇڭ چوتكىسىدەك چوخچىيىپ قالغان ئىدى .

— ئىمماخۇنۇم ، — دېدى شايى ئەخمەت دانىش ئىمامنىڭ پېشىنى ئاستا تارتىپ ، — بايا ئۆزلىرى سىراج كۆۋرۈكىنىڭ گېپىنى قىلدىلا ، ئۇ دۇنياغا بارغاندا ھەممە ئادەم شۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتەمدۇ؟!

دانىش ئىمامنىڭ ساڭگىلىغان قاپاقلىرى لەپپىدە ئېچىلىپ ، كۆزلىرى تەئەججۇپ بىلەن چەكچەيدى :

— نېمە ، نېمىدېدىڭ ؟! ئەلھازا مۇستاپا ، ھەممە ئادەم شۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتمەي ، نەدىن ئۆتەتتى !؟

— مەن تېخى ، تەقسىر ... كۆۋرۈكنىڭ ئۇ تەرىپىدە ئىشى بار ئادەملەر ئۆتەمدىكىن ...

دانىش ئىمامنىڭ كۆزلىرى ۋەھىمىلىك كېڭەيدى ، تۈكۈرۈكلىرىنى چاچرىتىپ قاتتىق كايىدى :

— ئاغزىڭنى يۇم بەدبەخت ! كاپىر بولدۇڭ ، ئەلھازا مۇستاپا ، سەن ئەمدى ئۇدۇل دوزاخقا كىرىسەن !...

شايى ئەخمەت ئۇنىڭ چىشىغا تېخىمۇ قاتتىق تەگدى :

— شۇنداق ئىمماخۇنۇم ، بىز قول ئىلكىمىزدە يوق ئادەم ، قىشتا دوزاخقا ، يازدا جەننەتكە كىرىپ جان باقمىساق بولامدۇ ؟!...

دانىش ئىمام ھاسىسىنى شىلتىپ ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشەلدى :

— سەن !... سەن ... جويۇت ... ئەلـھازا مۇستاپا ، كاپىر ... خەپ توختاپتۇر !

شايى ئەخمەت ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ ئارقىغا داجىدى ، ئۇ يەنە بىر مۇنچە سوئاللارنى قويماقچى ئىدى ، مەسىلەن ، سۇلتان جەمجىمە ھىيلىقى نەزمىنى ئۆلگەندىن كېيىن ئۇ دۇنيادا ئوقۇپتۇ ، خوش ، ئۇ دۇنيا- دىن تىرىلىپ كەلگەنلەر بولمىسا ، دانىش ئىمام ئۇنى قانداق بىلىۋالدى ؟! يەنە مەسىلەن ، ئاللاتائالا نەدە دېسە غېرىبنىڭ كۆڭلىدە ، دېگەن گەپ بار . ئاللا ئىگەم ئۆزىمۇ : « غېرىبنىڭ كۆڭلى مېنىڭ ئۆيۈم » دېگەن . شۇنداق تۇرۇقلۇق ، ھۆكۈمەت غېرىبنىڭ بېشىنى سىيلىمىسا ، ئەكسىچە ، يىلىكىنى شوراپ ، قاڭغىر - قاقشاتسا ، بۇنداق ھۆكۈمەتنىڭ ئەمر - پەرمانىغا بويسۇنۇشنى ئاللا راۋا كۆرەمدۇ ؟!...

لېكىن ، دانىش ئىمامنىڭ ئەلپازىغا قاراپ شايى ئەخمەت مەسچىت- تىن غىپپىدە چىقىپ كەتتى .

2

ئەتىسى ناماز بامداتتىن كېيىن دانىش ئىمام شاپاشلاپ ساقچىغا باردى . بىرەر سائەتتىن كېيىن ھاپىز جۇيجاڭ ئۇنى خاس بۆلۈمدە قوبۇل قىلدى :

— خوش تەقسىر ، يېڭىلىقلار بارمۇ ؟

دانىش ئىمام ساقىلىنى تىترىتىپ دادلاندى :

— غوجام ، ... ئەلھازا مۇستاپا ، مەھەللىمىزدىن قىزىلپاچاق چىقتى ، مەن ئۇنىڭغا كۆز - قۇلاق بولۇپ يۈرگەن ئىدىم ... بەدبەخت ، ئاخىر ئۆ- زىنى ئاشكارىلىدى ... ئەلھازا مۇستاپا ، ئۇ قىپقىزىل پالشېۋىك ئىكەن ...

شۇ سۆزلەردىن كېيىن ئۇ ، شايى ئەخمەتنىڭ ئالدىنقى كۈنىدىكى نامايىشقا قاتنىشىپ ، كىشىلەرنى قوزغاتقانلىقىنى ، كەچتە مەھەللىدىكى

ياشلارنى ئۆيىگە يىغىپ ئالىنقانداق گېزىت - ژۇرناللارنى ئوقۇپ بەرگەنلىكىنى ئۇجۇر - بۇجۇرىغىچە ئالا قويماي سۆزلەپ بولۇپ، ئاخىرىدا:

— غوجام، بۇ بىر نەچچە زۇۋانداز لارغا سەل قارىماسلىق كېرەك، ئەلھازا مۇستاپا، تىل كىچىك بولسىمۇ، دۇنيانى بۇزۇپ - تۈزەلەيدۇ، دېگەن گەپ بار. ئۇلارنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ! — دەپ گېپىنى تۈگەتتى.

ھاپىز خوجا پۇتىنى ئالماپ، «پالمىر» ماركىلىق پاپىروسنى چېكىپ ئولتۇرۇپ تىڭشىدى، ئۇنىڭ كۆزى، يۈزى غەلىتە - غەلىتە ئۆزگىرىپ تۇردى، دانىش ئىمامنىڭ سۆزى تۈگىگەندىن كېيىن ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، كۆرەڭ ئاۋازدا مۇنداق دېدى:

— ئۇلار زادى قانچىلىك نېمىلەر ؟! يۈز قاغىغا بىر تاش كۇپايە تەقسىر، ئەمدى ئۇلار مېنىڭ قەھرىمنىمۇ كۆرۈپ باقسۇن!

— شۇنداق غوجام، شۇنداق. ئەلھازا مۇستاپا، «ئەسكى ھارۋا يول بۇزار، يامان ئادەم يۇرت» دېگەندەك، بۇنداق ناشۇكۇر ئۆكتەملەردىن بىر نەچچىنىڭ ئەدىپىنى بەرمىسە جاھان تىنچىمايدۇ!

ھاپىز خوجا قولىنى ئارقىغا تۇتۇپ ئۇياقتىن بۇياققا ماڭدى، دانىش ئىمام ئۇنىڭدىن كۆز ئۈزمەي بويۇنداپ ئولتۇراتتى.

— مېنىڭچە، بۇنداق بولسۇن تەقسىر، — دېدى ئۇ بىر نەرسىنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، — ھازىرچە بىز ئارىلىشىپ شايى ئەخمەتنى ئۆركۈتمەيلى. پەقەت قارا ئاۋۇتنىڭ ئادەملىرىگە ئىشارە قىلىپ قويساق، ئۇلار بىرەر باھانە - سەۋەب بىلەن ئۇنى ئۆيىدىن چىقالماس قىلىۋېتىدۇ. شۇ چاغدا بىز ئۇنىڭ ئالاقىلىشىدىغان ئادەملىرىنىمۇ بىلىۋالىمىز! — ئۇ دانىش ئىمامنىڭ ئالدىغا كەلدى، دانىش ئىمام ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋېدى، يەلكىسىدىن ئاستا بېسىپ قويۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — تەقسىر، ئۆزلىرى پىرقىمىز ئۈچۈن كۆپ ئەجىر قىلىۋاتىلا، گەرچە تاش بىر نەرسىنى كېسەلمىسىمۇ، لېكىن شەمشەرنى ئۆتكۈرلەشتۈرەلەيدۇ، سىلە

بىز ئۇچۇن ياخشى بىر بىلەي تاش ...

— شۇنداق غوجام ، شۇنداق ... — دانىش ئىمام قولىنى كۆكسىگە ئالدى ، — پەقىر قۇللىرى گۇناھقا بېخىل ، ساۋابقا دەلىل خۇدانىڭ پاك بەندىسى ، ھۆكۈمەت يولىدا جېنىم تەسەددۇق !

ھاپىز خوجا بىر تال پاپىروس تۇتاشتۇرۇۋېلىپ دانىش ئىمامغا قارىدى :

— ئۆتكەن ھەپتە ، — دېدى ئۇ ئاۋازىنى سەل كۆتۈرۈپ ، — نامازدىن كېيىن جامائەتكە دېگەنلىرىدىن خەۋەر تاپتىم . دىنىي ئىسلام توغرىسىدىكى تەشۋىقاتلىرى ناھايىتى كۈچلۈك بوپتۇ . بىز ھەممىمىز ئىسلام مۇخلىسلىرى ، بىزنىڭ دىنىمىز شۇنداق پاك ھەم ئاقكى ، ئۇنى سۇغا سالسا چۆكمەيدۇ ، ئوتقا سالسا كۆيمەيدۇ ! خەلقىمىز ئىسلام ئەقىدىسى ، دىنىي تەرىقەت بىلەن تېخىمۇ كۈچلۈك قوراللىنىشى ، ئۇنىڭ رەقىبلىرى بىلەن جان ئايىماي ئېلىشىدىغان بولۇشى كېرەك . بۇنداق ئادەملەر ئۇلۇغ پىرقىمىزنىڭمۇ سادىق مۇخلىسى بولىدۇ !

دانىش ئىمامنىڭ كۆزلىرى ئويناپ كەتتى ، ئۆمرىدە بىر ۋاخ ناماز ئوقۇپ ، بىر كۈن روزا تۇتۇپ باقمىغان ئىمانى سۇس بىر ئادەمنىڭ دىنىي ئىسلام توغرىسىدا ئېيتقان چىرايلىق گەپلىرى ئۇنىڭ جېنىنى سۆيۈندۈرۈۋەتكەن ئىدى . ئۇنىڭ ھاپىز خوجىغا بولغان ئىخلاسى ، ئەقىدىسى تېخىمۇ كۈچەيدى ، ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ، يۈزىنى قىبلە تەرەپكە قىلىپ تەنتەنە بىلەن مۇنداق دېدى :

— ئىسلام دىنى ھەممە دىنلاردىن ئەلا ۋە ئەۋزەلدۇر ، ئەلھازا مۇستاپا ، ئىسلامنى قوغدىغۇچىلارغا ئاللاتائالا ئۆز دۈشمەنلىرى ئۈستىدىن نۇسرەت ئاتا قىلغاي !...

— دېگەنلىرىدەك بولسۇن ، تەقسىر ، — دېدى ھاپىز خوجا ئۇنى تېخىمۇ قۇشلاپ ، — لېكىن بىز تولىمۇ سەگەك بولۇشىمىز كېرەك ، « ئىتنىڭ لالما بولسا تۈلكە تېمىگىغا چىقىدۇ » دېگەن گەپ بار !

— شۇنداق غوجام ، شۇنداق ، ئەلھازا مۇستاپا ...

ئۇ ، پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن سەيداجىمنى چاقتى ، لېكىن ئۇنىڭغا كەلگەندە ھاپىز خوجا سوغۇققان بولۇۋالدى ، پەقەت :

— ئۇ كىشى بۇخارادا ئوقۇغانمۇ تەقسىر ؟ — دەپ سوراپ قويدى .

— شۇنداق ، بۇخارادا ئوقۇغان ، — دېدى دانىش ئىمام تېخىمۇ كۆپۈپ ، — ئەلھازا مۇستاپا ، ئۇ شۇ يەردە پالشېۋىكلەرگە ئارىلاشقان غوجام ...

— مۇنداق دېسلە ... — ھاپىز خوجا كۆزلىرىنى بىر دەم خىيالەن يۇمۇپ ، كېيىن لەپپىدە ئاچتى ، — بۇ ئىشنى كېيىنرەك بىر نەرسە دېيىشەيلى تەقسىر ، قانداق قىلغان بىلەن سەيداجىم ئۆزىمىزنىڭ قول- دىكى ئادەم ، ھازىر بىزگە پىرقىمىزنىڭ يوشۇرۇن دۈشمەنلىرىنى ئۇجۇقتۇرۇش مۇھىم ! كونىلاردا : « ئىتقا گۆش بەرسەڭ توپىغا مىلەپ يەيدۇ » دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ ؟ سەيداجىمنىڭ قىلىۋاتقىنى شۇنچىلىكلا ئىش !

ئۇلار يەنە بىر دەم ئۇياق - بۇياقتىن سۆزلەشتى ، دانىش ئىمامنىڭ يەنە ئولتۇرغۇسى بار ئىدى ، بىراق كاتىپ كىرىپ ھاپىز جۇيجاڭنى 9 - بېرىگادىنىڭ شتاب ئىشخانىسىدىن چاقىرتقانلىقىنى ئېيتتى . ھاپىز خوجا كېيىمنى كىيىپ ، قورالىنى ئاستى ، ئىشىك ئالدىدا ماشىنا سىگنال بەر- دى . دانىش ئىمامۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئالدىراش خوشلاشتى .

3

سۇ تامچىلىرى بىلەن كۆپچىگەن قارا بۇلۇت بىر مەھەل ئاسماندا نىشانسىز كېزىپ يۈردى ، كېيىن غەرب شامىلىنىڭ سۈرۈشى بىلەن ئاستا - ئاستا پەسلەپ قويۇۋەتتى . بىۋاش ، ئىزغىرىن شامال دېرىزىلەرگە چاپقىلايتتى . تۈن قاراڭغۇسى ئاستا - ئاستا بېسىپ كەلدى ، ئاخىرقى يورۇقلۇقمۇ يامغۇر تۇمانلىرىنىڭ ئارىسىدا غايىب بولدى ...

شايى ئەخمەت خام بازىرىدىكى چايخانىدىن ئاستا سوغۇرۇلۇپ چىقتى ، ئىسسىق بەدەنگە تۇيۇقسىز تەگكەن سوغۇق تامچىلار ئۇنى ئەن- دىكتۈردى ، ئۆتكۈنچى يامغۇر تاراسلاپ چۈشۈۋاتاتتى ، ئۇ كەمزۇلىنى سېلىپ بېشىغا سايىۋەن قىلدى ، كەشىنى قولتۇققا قىستى ، شىمىنىڭ پۇشقىقىنى تۈردى ، يوللارغا بىر دەمدىلا سۇ يىغىلىپ قالغان ئىدى . ئۇ تام ياقىلاپ يۈرۈپ ئوردا ئىشىكىگە كەلدى ، ئۇ يەردىن ئىلدام مېڭىپ ئۆ- زىنىڭ چاشقان كامىرىدەك تار ۋە ئۇزۇن كوچىسىغا بۇرۇلدى . ئەتراپ جىمجىت ، كىشىلەر ئىشىك - دېرىزىلىرىنى دۈملىۋالغان ، پەقەت يامغۇر بىلەن شامالنىڭ ئاۋازىلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى . شايى ئەخمەت پاتقاق كېچىپ تېيىلىپ مۆدۈرۈپ كېتىۋاتاتتى . ئۇ كوچىنىڭ ئۇستى يېپىق يېرىگە كەلگەندە ، بىر ئاز دېمىنى ئېلىش ئۈچۈن توختىدى ، چاپىنىنى سىلكىپ سۈيىنى سىقتى ... دەل شۇ چاغدا ئوڭ يېنىدىكى قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن بىر ئادەم سۇغۇرۇلۇپ چىقتى ، شايى ئەخمەتنىڭ تېنى شۈر كەندى .

— كىمسەن ؟ — دېدى ئۇ ئارقىغا بىرقەدەم داجىپ .

ھېلىقى ئىگىز بوي ، گۆرەنلىك ئادەم ئۇنىڭغا دېۋەيلەپ كەلدى :

— كىم بولاتتى ، سېنى ساقلاپ تۇرغان ھەمرا!...

ئوڭ كۆزى قىسىق ، كۆتمەك بۇرۇت ، يۈتىغا كاپكازچە غاس - غاس ئۆتۈك ، ئۇچىسىغا قىزىل چەكمەندىن ئالدى ئوچۇق چاپان كىيىپ ، شايى بەلۋېغىغا كۆمۈش تولتىلىق يوغان پىچاق ئېسىپ يۈرىدىغان بۇ ئادەم ھاپىز جۇيجاڭنىڭ قول ئاستىدىكى چوماقچى قارا ئاۋۇت ئىدى . «نو- چىنىڭ ھە - ھۇچىسى ، پوچىنىڭ پۈدەكچىسى » بولغىنىدەك ، بۇنىڭمۇ ئارقىدا بىر نەچچە چاپانچىلىرى بار ئىدى .

— گۇناھىڭنى بىلەمسەن ؟! — قارا ئاۋۇت بوغۇق ئاۋازدا سو- رىدى .

— قايسى گۇناھىمنى ؟! — شايى ئەخمەتمۇ دىدىل جاۋاب بەردى .

— سېنىڭ تېخىچە تۆۋە قىلىش خىيالىڭ يوق ئىكەن - دە؟!

شايى ئەخمەتنىڭ كۆڭلى بىر نەرسىنى تۇيغاندەك ، سەل - پەل

سەگەكلەشتى ، لېكىن ئۇ كېچىككەن ئىدى ، قارا ئاۋۇتنىڭ يېنىك بىر ئىسقىرتى بىلەن قاراڭغۇ بۇلۇڭ - پۇچقاقتىن ئۈچ لۈكچەك ئېتىلىپ چىقىپ ، شايى ئەخمەتنىڭ ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە ئۇرۇشقا باشلىدى ، شايى ئەخمەت ھەر قانچە قىلىپمۇ ئۇلارغا تەڭ تۇرالمىدى. « بۆرە بار يەردە قان بار » دېگەندەك ، بۇ شۇم ئاياغلارنىڭ ئايىغى يەتكەنلا يەردە ھامان قان تۆكۈلەتتى . ئۇلار ھايت - ھۇيت دېگۈچە شايى ئەخمەتنى يەرگە چاپلاپ قويدى ، ئۇنىڭ ئوڭ پۇتى قىڭراق سۆڭكىدىن چورتلا سۇنغان ئىدى . شايى ئەخمەت داتلاپ ، ئېڭراپ ھوشىدىن كەتتى . بىر - ئىككى ئۆيدە چىراغ يېقىلىپ ، دېرىزىلەر يورىدى ، ئىشىكلەر غىچىرلاپ ئېچىلدى ، لۈكچەكلەر بىر دەمدىلا كۆزدىن غايىب بولدى ...

شايى ئەخمەت ھوشىغا كەلگەندە ، كۆن قىيام بولغان ئىدى . ئەتراپىدا سەپداشلىرى ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ تېڭىققا ئېلىنغان پۇتى كارىۋاتنىڭ يۆلەنچۈكىگە ئېسىلغان ، يۈزى قەغەزدەك ئاقىرىپ ، لەۋلىرى كۆكەرگەن ، ئىككى قوۋزى ئىچىگە كىرىپ كەتكەن ئىدى . ئۇ سەپداشلىرى بىلەن باش لىڭشىتىپ سالاملاشقاندىن كېيىن ، تونۇگۈنكى ئىشلارنى ئۇجۇر - بۇجۇرىغىچە سۆزلەپ بەردى . ئۇنىڭ بۇ قىسقىغىنا سەرگۈزەشتىسى دوستلىرىنى ھەم قىزىقتۇردى ھەم ئۆكۈندۈردى .

— ۋاي مېنىڭ ئارتىس دوستۇم !— دېدى رىشىت ھەمزى ئاچچىق ئارىلاش كۆيۈنۈش بىلەن ، — بۇنداق نازۇك ئىشلار توغرىسىدا مەسچىتتىمۇ مۇنازىرە قىلغان بارمۇ ؟! يەنە كېلىپ يوغان سەللىلىك ئىماخۇنۇم بىلەن ! ھەي !... سېنىڭ شۇ بالا تەگكەن ئاغزىڭ ...

شايى ئەخمەت زەئىپ ئاۋازدا پىچىرلىدى :

— زادىلا چىدىيالمىدىم ... قاراپ تۇرۇپ يالغان - ياۋىداق گەپلەر بىلەن نامازخانلارنى قورقىتىۋاتىدۇ ، شۇڭا جىنىمدىن ئۆتكۈدەك گەپلەر بىلەن چۆچۈتۈپ قوياي دەپ تۇتۇشۇپ قالدىم ! ھەي ... قېرى تۈلكىنىڭ كىشىنىڭ قولى ئارقىلىق يىلان تۇتىدىغانلىقىنى نەدىن بىلەي !

— ياخشى قىپسەن !— دېدى بەختى سېرىق شوخشۇپ ئورنىدىن

تۇرۇپ، — ئۇنداق شۇم نىيەت بەدبەختلەرنىڭ ئانچە - مۇنچە دەككىسىنى بېرىپ قويمىسىمۇ بولمايدۇ. ئۇلار يوغان سەللە بىلەن ئالىپتە تونلارنىڭ ئىچىگە كىرىۋېلىپ، خەلقنى مەڭگۈ جاھالەتتە، مەھكۇملۇقتا قالدۇرۇشنىڭ پەتىۋاسىنى توقۇپ چىقىرىۋاتىدۇ!

شۇ تاپتا ئۇلارنى ئۆز رايىغا قويۇپ بەرسە، بۇ يەردىمۇ بىر مەيدان مۇنازىرە چىقىدىغاندەك قىلاتتى. قۇتلۇق ئەپەندى ئوتتۇرىدىن چىقىپ ئۇلارنى بېسىپ قويدى:

— بولدى، بۇ ھەقتىكى گەپنى قويۇڭلار، بولغۇلۇق بوپتۇ، ئەمدى شايى ئەخمەتنى تېزراق ئاياغقا تۇرغۇزۇشنىڭ غېمىنى قىلايلى.

ئۇلار ئۆزئارا كۆڭۈل كۆتۈرىدىغان، دوستانە سۆزلەرنى قىلىشقاندىن كېيىن، نۆۋەتتىكى ئىشلار ئۈستىدە توختالدى، تۇدى راجى ئۆزىچە مۇلاھىزە قىلدى:

— ئۈچ كۈنلۈك مۆھلەت بۈگۈن توشتى. ئەمدى ئۇلار ئەتە نېمىدەركىن؟!

رىشىت ھەمزى ئۇنىڭغا قوشۇلدى:

— توغرا، ئەتىگەنلىككە ئىككى تەرەپ ئىمزا قويغان كېلىشىمنىڭ گۆش ياكى بەزگە ئايرىلىدىغان كۈنى!

— شۇنداق، ئەتە ئەتىگەنلىككە بارماقچىمىز، — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى قاشلىرىنى يىمىرىپ، — قالغان ۋەكىللەر بىلەنمۇ پۈتۈشۈپ قويدۇم.

تۇدى راجى ئالمان - تالمان قوشۇمچە قىلدى:

— ئەگەر ئاشۇ ئىككى تەلىپىمىز ئۆزلۈك - كېسىل ھەل بولمىسا، نامايىشنى ئۆتكەنكىدىنمۇ داغدۇغىلىق ئۇيۇشتۇرۇشىمىز كېرەك!

— ئۇلار ئۆزلىرى ئۆتكەندە قوشۇلغان تەلەپنى تېخى ئەمەلدە كۆرسەتمەيۋاتسا، — دېدى بەختى سېرىق كىمگىمۇ غۇدۇرىغاندەك، — قوشۇلمىغان تەلەپنى ئۆزلۈك - كېسىل ھەل قىلىش بەسى مۈشكۈل ئوخشايدۇ!

بىر نەچچەيلەن زەردە قىلدى :

ــ ئەتە كېلىشىمنى كۆتۈرۈپ ئۇلارنىڭ ئالدامچىلىقىنى ئېچىپ تاشلاش كېرەك !

ــ ئىككى يۈزلىمىلىكىنى كۆزىگە كۆرسىتىش كېرەك !

ــ ئۇنىڭ نېمە پايدىسى ؟! « ۋاقتى ئۆتكەندە قىلىچىڭنى پوقتا چاپ » دېگەن گەپ بار !...

ــ مۇنداق قىلايلى ... قۇتلۇق ئەپەندى ھەممەيلەننىڭ بېشىنى جەم قىلىدى ، ئىككى كۈندىن بېرى ئويلىغانلىرىنى ئېيتتى . ئۇ ئىشنىڭ ئارقا ـ ئالدىنى ، پايدىلىق ۋە پايدىسىز تەرەپلىرىنى ، ئوڭۇشلۇق ۋە ئوڭۇشسىزلىقلىرىنى ئىنچىكە ئويلاپ ، بىر يۈرۈش تەدبىر ۋە پىلانلارنى تۈزۈپ قويغان ئىدى ، ھەممەيلەن ئۇنىڭ پىكرىگە قوشۇلدى .

ئۇلار شايى ئەخمەتنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ ، ئۆز ماكانلىرىغا قاراپ ماڭغاندا ، دانىش ئىمام مەسچىتكە نامازشام ئوقۇغىلى كىرىپ كېتىۋاتاتتى .

VI باب يۇلتۇزلار ئويغاق

يېڭى تۇغۇلغان موزاي يولۋاستىن قورقماس .
— ئۇيغۇر خەلق تەمسىلى

1

قۇتلۇق ئەپەندى ئارقا ـ ئارقىدىن ئەسنىدى ، تاتلىق ئۇيقۇ ۋۇ-جۇدىنى قاپساپ كەلگەن ئىدى .

ئۇ شايى ئەخمەتنىڭ ئۆيىدىن قايتىپ كېلىپ ئۇزاققىچە كىتاب كۆردى . كېيىن ئەتىكى ئىشلار ئۈستىدە خىيال سۈردى . ئۇنىڭ نەزىرىدە ، ئەتە يەنە بىر قەپەس ئېلىشىش بولىدىغاندەك تۇراتتى . ھېلىقى قارا پوسمىلىق زىبابەگ لاۋسىنىڭ كۈلۈپ تۇرغان غالجىر كۆزلىرى ، ھەربىي ئەمەلدارنىڭ كۆرەڭلىكى ، ھاپىزخوجىنىڭ مۇغەمبەرلەرچە سىپايىگەرلىكى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن بىرمۇ بىر ئۆتتى . ئۇ ئويلاپ ئولتۇرۇپ خاتىرىسىگە ئاللىنېمىلەرنى يازدى ...

قۇتلۇق ئەپەندى ئىشتىن توختىغاندا سائەت بىردىن چارەك ئۆتكەن ئىدى . ئۇ مەنزەر ئۆينىڭ ئالدىدىكى لەمپىگە چىقتى ، كېرىلدى ، ئەسنىدى ، ئاسماندىكى يۇلتۇزلارغا قاراپ ئۇزاق تۇردى ، يىنىك تاغ سەلكىنى ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزلىرىنى سىپاپ ئۆتتى . شەھەر ئېغىر ئۇيقۇدا ئىدى . كوچا ئايلىنىپ يۈرگەن جىسەكچىلەرنىڭ كالتەكلىرىنى « تاك ـ تاك » ئۇرۇپ « سەگەك !...» دەپ ۋارقىرىشى ، لالما ئىتلارنىڭ ھاۋشىشى

يىراقتىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

ئۇ ئۆيگە قايتىپ كىردى ، كىيىمىنى يەشتى ، شامنى ئۆچۈرۈپ كارىۋاتقا سوزۇلدى ، كونا ياغاچ كارىۋات مۇڭلۇق غىچىرلاپ كەتتى . ئۇ كۆزىنى يۇمدى ، خىيالدىن ئاستا ـ ئاستا ئۆزىنى تارتتى . شېرىن ئۇيقۇ پۈتۈن ۋۇجۇدىغا يېيىلىپ ئەمدىلا كۆزى ئىلىناشقان ئىدى ، تۇيۇقسىز هويلىنىڭ دەرۋازىسى قاتتىق ۋە ئەنسىز ئۇرۇلدى ، قۇتلۇق ئەپەندى ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، پەستىكى ئۆيدىن ئانىسىنىڭ هولۇققان ئاۋازى چىقتى ، ئىشىك يەنە ئۇرۇلدى ، كىمنىڭدۇر ۋارقىراپ تىللىغان قوپال ئاۋازى ئاڭلاندى . شۇ ئارىدا شەهەرنىڭ ئاللىبىر يېرىدىن ناگان ـ نا-گاندا ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلىرىمۇ ئېنىق ئاڭلاندى ، قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ كۆڭلى تۇيدى . ئۇ چەبدەسلىك بىلەن ماتېرىياللىرىنى يىغىشتۇرۇۋەتتى ، سەرەنگە يورۇقىدا ئۆينى بىر قۇر تەكشۈرۈپ ، كۆڭلى ئىمىن تاپقاندىن كېيىن شەپە چىقارماي مەخزەرنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىۋالدى . ئىشىك بار-غانسېرى شىددەتلىك ئۇرۇلدى ، قورقۇپ كەتكەن ئايال نېمە قىلىشىنى بىلمەي تەمتىرەپ قالدى ، ئىشىكنىڭ بىر قانىتى قاتتىق سوقۇلغا بىلەن ئۇل-گۈجىكىدىن ئاجراپ چۈشتى . هويلىغا قولچىراغلىرىنى ياندۇرۇپ ئالتە ئەسكەر بېسىپ كىردى ، ئۇلار مىلتىقلىرىنى شاراقشىتىپ ۋارقىراپ ـ جارقىرايتتى . قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ ئانىسى هويلىغا هەيدەپ چىقىلدى . ئىش كۆرمىگەن ئايال ئاغزىغا كەلگەن ئايەتنى پىچىرلاپ ئوقۇپ ، هۆرۈپ لاغ ـ لاغ تىترەشكە باشلىدى . ئەسكەرلەرنىڭ ئىچىدىكى ئەمەلدار سۆپەت بىرسى تاپانچىسىنى تەڭلەپ ، ئايالنىڭ ئالدىغا دېۋەيلەپ كەلدى ، ئۇنىڭ ئىسمى ئاق نىياز بولسىمۇ ، كىشىلەر ئۇنى « ئاق لىيەنجاڭ » دەپ ئاتايتتى .

ــــ قۇتلۇق قېنى ؟! ــــ سورىدى ئۇ گۆركىرەپ .

ــــ يوق غوجام ... ــــ ئايال زەئىپ ئاۋازدا دېدى ، ــــ بۈگۈن ئۆيگە كەلمىدى ...

ــــ يالغان سۆزلىمە !

ــــ ئىللاتاۋارا ، يالغان سۆزلىمىدىم غوجام ، ئەتىگەن چىقىپ كەت-

كەنچە قايتىپ كەلمىدى ...

— ئېرىلىڭ قېنى ؟

— ئۇ ... ئۇ كىشى ... — ئايالنىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى ، — ئۆلۈپ كەتكەن ...

ئاق ليەنجاڭ ئەسكەرلىرىگە قاتتىق بۇيرۇق قىلدى :

— ئاقتۇرۇڭلار !

بەش ئەسكەر ئىككىگە بۆلۈنۈپ ئاقتۇرۇشقا باشلىدى ، ئايالنىڭ يۈرىكى ئۆيدى ، ئۇنىڭ كۆزى مەنزەرگە تىكىلگەن ئىدى . بىردەملىك تاراق - تۇرۇق ، گۈلدۈر - كالاپتىن كېيىن ئەسكەرلەر بىر - بىرلەپ كېلىپ دوكلات قىلدى :

— ئادەم يوق ، ليەنجاڭ !

— ھېچنېمە چىقمىدى ...

ئايالنىڭ يۈرىكى ئىزىغا چۈشتى . ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا «خۇداغا شۈكۈر» دەپ ئۇلۇغ - كىچىك تىنىدى .

— ئاناڭنى !... — ئاق ليەنجاڭ غەزەپكە كەلدى ، — سەن جەددال ، قۇتلۇقنى نەگە يوشۇردۇڭ ؟! تېپىپ بەرمەيدىكەنسەن ، ئۇنىڭ ئورنىدا ئۆزۈڭ تۈرمىدە چىرىيسەن !

ئۇ تاپانچىسىنىڭ دەستىسى بىلەن ئايالنىڭ گەجگىسىگە بىرنى سالدى ، ئايال دەلدۈگۈنۈپ بېرىپ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىدىكى كىچىككىنە ئازگالغا يىقىلدى ، ئاق ليەنجاڭ ئەمدى ئۇنى تېپىپ ، دەسسەشكە باشلىدى . ئايال دەسلەپ ۋايسىدى ، زارلىدى ، كېيىن ئاستا - ئاستا ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى . قۇتلۇق ئەپەندى مەنزەرنىڭ ئۆگزىسىدە يېتىپ ھەممىنى كۆردى ، ئاڭلىدى ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ كۆزىگە ياش ئالدى . ئۇ ئۆگزىدىن سەكرەپ چۈشمەكچى ، قولىدىكى ئىككى بىسلىق خەنجەرنى ئاق ليەنجاڭنىڭ كۆكسىگە ئاتماقچى بولدى ، لېكىن سەپداشلىرىنى ، بولۇپمۇ رىشىت ھەمزىنىڭ ئۆيىدىكى تەشكىلات ئەزالىرىنىڭ تىزىملىكىنى ئويلاپ ئۆزىنى باستى . ئۇ ھازىر رىشىت ھەمزىنىڭ ئۆيىگە

بىرىشى ، ئۇنىڭ قولىدىكى تىزىملىكنى دەرھال بىر يەرگە يىغىشتۇرۇۋېتىشى كېرەك ئىدى . ئەگەر ئۇ دۈشمەننىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتسە ، تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز پاجىئەلەر كېلىپ چىقىشى مۇمكىن ئىدى . ئۇ لېۋىنى چىشلىدى ، ئانىسىنىڭ زارىنى ئاڭلىماسلىق ئۈچۈن قۇلىقىنى ئەتتى ، دۈشمەننىڭ ۋەھشىيلىكىنى كۆرمەسلىك ئۈچۈن كۆزىنى يۇمۇۋالدى . لېكىن ئاق لېيەنجاڭنىڭ ئەسەبىي ۋارقىرىشى ئۇنى سەگەكلەشتۈردى :

— ئۆگزىنى ئاقتۇرۇش ! بۇگۈن قۇتلۇق دېگەن قىزىلپاچاقنى تاپماي قويمايمەن ! قېنى ، قانات ياساپ ئاسمانغا چىقىپ كېتەلەمدىكەن ، كۆرۈپ باقاي !

ئەسكەرلەر يەنە پاتپاراق بولدى . كىچىككىنە شوتىنى غىچىرلىتىپ ئۆگزىگە چىقتى . ئاڭغىچە قۇتلۇق ئەپەندى ئاستا ئۆمىلەپ قوشنىلارنىڭ ئۆگزىسىگە چۈشۈۋالغان ئىدى . بەزىسى ئادەم بويى سىراج تام بىلەن ، بەزىسى بىر نەچچە غېرىچ چىت - چىتەن بىلەن پاسىل قىلىنغان بۇ ئۆگزىلەر بەئەينى ئۇزۇن بىر ئاسما كۆۋرۈكتەك كىشىلەرنى ئۇ باشتىن - بۇ باشقا ئانچە تو سالغۇسىزلا ئۆتكۈزۈۋېرەتتى . قۇتلۇق ئەپەندى بەزىدە يامىشىپ ، بەزىدە ئاتلاپ مېڭىۋەردى ، شۇ ماڭغانچە يىگىرمىدەك ئۆگزىدىن ئۆتۈپ ، بىر كوچىنىڭ دوقمۇشىغا كېلىپ قالدى . كوچا قاراڭغۇ ھەم جىمجىت ئىدى ، ئۇ تىمىسقىلاپ يۈرۈپ ، ئۆگزىگىچە تۇتاشقان بىر غوجا تامنى تاپتى ، ئۇنىڭغا يامىشىپ سىيرىلىپ كوچىغا چۈشتى ، بىردەم ئوڭ-غا ، بىردەم سولغا مېڭىپ باقتى . كېيىن تەرەپنى بايقاپ ئوڭغا بۇرۇلدى ، 200 قەدەم ماڭغاندىن كېيىن چوڭ يولغا چىقتى . چوڭ يولمۇ جىمجىت ، سۈرلۈك ئىدى ، باشقا كۈنلىرى شام چىراغنىڭ يورۇقىدا تۈن ھەسسىگىچە خېرىدار كۈتۈپ ئولتۇرىدىغان ئوقەتچىلەرنىڭ بۈگۈن سايىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى . قۇتلۇق ئەپەندى ئاق ئوردىدىن ئۆتۈپ ، رىشىت ھەمزىنىڭ ئۆيى تەرەپكە قاراپ ماڭدى . ئۇ چوڭ يولدىن ئەگىپ بىر كوچىغا ئەمدى بۇرۇلۇشىغا ، يان تەرەپتىن چىققان تۇيۇقسىز ئاۋاز ئۇنى چۆچۈتۈۋەتتى :

— توختا ، نېمە ئادەمسەن ؟!

قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن ئۈچ ئەسكەر ملتىقىنى تەڭلەپ چىقىپ كەلدى ، قۇتلۇق ئەپەندى دەسلەپ دۇدۇقلىدى ، كېيىن ئۆزىنى ئوڭشاپ خەنزۇچە سۆزلىدى :

— ئاياليم تۇغۇتلۇق ئىدى ، هازىر هايات - ماماتى ئوتتۇرىسىدا قالدى ، بۇ يەرگە تونۇش بىر دوختۇرنى ئىزدەپ كېلىشىم ...

ئەسكەرلەر ئارقا - ئارقىدىن سوراققا تارتتى :

— هازىر هەربىي هالەت ۋاقتى ئىكەنلىكىنى بىلمەمسەن ؟!

— سەن توردىن قېچىپ يۈرگەن قىزىل چاپاق بولمىغىن يەنە !

— ماڭ ، قولغا ئېلىندىڭ !

قۇتلۇق ئەپەندى يەنە چۈشەندۈردى ، ئۆزىنى ئاقلىدى ، يېلىندى . ئەسكەرلەرنىڭ بىر ئاز كۆڭلى يۇمشىدىمۇ قانداق ، ئۇنى قوغلىدى :

— دەرهال كۆزدىن يوقال ، بولمىسا ئېتىپ تاشلىنىسەن !

قۇتلۇق ئەپەندى قاراڭغۇ كوچىغا ئۆزىنى ئاتتى ، كوچىنىڭ يان تەرىپىدىكى بىر خالتا كوچا رىشىت هەمزىنىڭ ئۆيى ئىدى . ئۇ رىشىت هەمزىنىڭ ئۆيىگە يېقىنلاشقاندا يەنە توختاپ قالدى ، ئۇ تەرەپتىن هەر خىل ئاۋاز ۋە شەپىلەر كېلىۋاتاتتى . قۇتلۇق ئەپەندى ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ كۆزەتتى ، يىراقتىن بىر يېنىپ - بىر ئۆچۈۋاتقان قولچىرىغىنىڭ يورۇقىدا هەممە نەرسە مەلۇم بولدى ، رىشىت هەمزىنىڭ ئۆيىمۇ مۇهاسىرىگە ئېلىنغان ئىدى . قۇتلۇق ئەپەندى تامغا يۆلىنىپ تۇرۇپلا قالدى ، شۇ تاپتا ئۇ ، يۈرىكى سوقۇشتىن ، كالللىسى هەرىكەتتىن توختىغاندەك جانسىز هالەتتە ئىدى . شۇ تەرىقىدە خېلى ۋاقىت ئۆتتى ، بىر چاغدا يېقىنلا يەردىن ئاڭلانغان هەر خىل ئاۋازلار ئۇنى يەنە ئېسىگە كەلتۈردى ، 20 قەدەم نېرىدا بەش - ئالتە ساقچى قولچىراغلىرىنى ۋاللىدىتىپ ، رىشىت هەمزىنى ئالدىغا سالغىنىچە ئىللاپ كېلىۋاتاتتى . رىشىت هەمزىنىڭ قولىدا كويزا ، ئۇستى كۆڭلەكچان ، پۇتى يالاڭ ئاياغ ئىدى ...

قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ يۈرىكى چىممىدە قىلىپ قالدى ، قانلىرى يۇ-

زىگە تەپتى. بۇ يەردە تۇرۇۋەرسە ئۇنىمۇ نەس باساتتى. يەنە لېۋىنى چىشلەشكە توغرا كەلدى، بۇ قېتىم ئۇنىڭ ئاستىنقى لېۋىدىن قان سىرغىپ ئاقتى. ئۇ تام ياقىلاپ ئارقىغا قايتتى، چوڭ يولغا چىقىش خەتەرلىك ئىدى. ئۇنىڭ كاللىسىغا بىر خىيال كەلدى، كوچىنىڭ ئۇ بېشىدىكى مەسچىت تەرەپكە قاراپ ماڭدى، مەسچىتنىڭ ئىچىدە كۆنلۈكسىمان باراقسانلاپ ئۆسكەن بىر تۈپ كاداڭ رېدە بار ئىدى، ئۇ دەسلەپ مەسچىتنىڭ كۈڭگۈرىلىق تېمىغا، كېيىن رېدىگە يامىشىپ چىقتى، رېدىنىڭ چاڭگىلىشىپ كەتكەن قېلىن شاخ، يوپۇرماقلىرى ئۇنى پۈتۈنلەي يۇتۇپ كەتتى. ئۇ تاڭ سۈزۈلۈپ، قېرى مەزىن پەشتاققا چىققۇچە ئەنە شۇ رېدە شېخىدا خۇددى قونداقتىكى خورازدەك ئۈيغاق ئولتۇردى.

2

هاپىز خوجا تاڭ يورۇشىغا ئىدارىغا كەلدى، كېچىچە خىزمەت قىلغان چاپارمەنلەر ئۇنى كۈتۈپ تۇراتتى. ئۇ، قولغا ئېلىنغانلارنىڭ تىزىملىكىدىن قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ ئىسمىنى تاپالماي چىچاڭشىپ كەتتى:

—— هەي ي ي!... هەممىدىن بۇرۇن قامايدىغىنى شۇ ئەمەسمىدى! نەگە قېچىپتۇ؟ قانات ياساپ ئەرش ـ ئەلاغا چىقىپ كېتىپتىمۇ؟! يابولمىسا، تاش باغلاپ تەھتىسسراغا چۆكۈپ كېتىپتىمۇ؟! هۇ، نانقېپىلار! تاپالمىدۇق دېگىنىنى! ئوغۇل بالىنىڭ ئىچى قايىنسا يەمەندىن يەسەرگىچە تاپىدۇ!

قاسىم كانايمۇ بېشىنى ئېگىپ ئەدەپ بىلەن تۇردى. هاپىز خوجا پۈتلىرىنى قاتتىق بېسىپ ئۇياقتىن بۇياققا ماڭدى، ئارقا ـ ئارقىدىن تاماكا چەكتى، كېيىن ئاچچىقى سەل يانغاندا:

—— تۆت دەرۋازا قامال قىلىنسۇن!—— دېدى بۇيرۇق بىلەن، —— كىرگەن ـ چىققانلار، خۇسۇسەن سىرتقا چىققۇچىلار قاتتىق تەكشۈرۈلسۇن، هەر بىر دەرۋازىغا قۇتلۇقنى تونۇيدىغانلار ئورۇنلاشتۇ-

رۇلسۇن ! — ئۇ ئاخىرىدا زەردە بىلەن قوشۇپ قويدى ، — گۇمانلىق ئۆيلەر داۋاملىق ئاقتۇرۇلسۇن ، بۈگۈن قۇتلۇقنى تۇتماي كۆزۈمگە كۆرۈ-نۈشمە !

چاپارمەنلەر پالاقشىپ چىقىپ كەتتى . ھاپىز جۇيجاڭنىڭ بۇيرۇقى ساقچى ئىدارىسىنىڭ ھەر بىر قاتلاملىرىغا ئارقىمۇ - ئارقا يەتكۈزۈلدى . ھەش - پەش دېگۈچە شەھەر دەرۋازىلىرى يېرىم تاقىلىپ ، قاتمۇ قات ساقچى ۋە ئىشپىيونلار قويۇلدى ، شەھەر ئىچىدە يەنە جىددىي ھالەت شەكىللەندى ...

« ئىشنىڭ تاقاشقا دەم كېرەك ، ئىش قىلىشقا پەم » دېگەندەك ، قۇتلۇق ئەپەندى پەم بىلەن يوشۇرۇنۇپ يۈرۈپ ئۆز ئادەملىرىنىڭ ئەھۋالىنى تىلىك - تىڭلىدى . يېرىم كۈن ئىچىدە « كۈرەش » تەشكىلاتى-نىڭ تېخى سالاھىيىتى ئاشكارىلانمىغان ئەزالىرىنىڭ دۈشمەن قولىغا چۈشمىگەنلىكىنى بىلىپ يەتتى . ئۇ چۈشتىن كېيىن گىرىملىنىپ ، مىرھا-پىز ئىسىملىك بىر سەپدىشىنىڭ ئۆيىگە باردى ، ئۇ يەرگە يەنە ئىككىيلەن كەلدى ، ئۇلار خۇددى بۆرىدىن ئۈركۈپ كەتكەن قوي - قوزىلاردەك گاڭگىراپ ، چۆچۈپ قالغان ئىدى . قۇتلۇق ئەپەندى ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى ، روھىنى كۆتۈردى :

— قورقماڭلار ، ئۇلار بىزگە ھەيۋە كۆرسىتىۋاتىدۇ ! ئەگەر ئۇلارمۇ ئىنقىلابقا قاتناشقان بولسا ئىدى ، ئۇنىڭ قانداق قىممەتكە توختايدىغانلىقىنى بىلگەن بولاتتى . لېكىن ئۇلاردا مۇنداق ئىقتىدار يوق ، مۇنداق ھېس - تۇيغۇمۇ يوق ! ئۇلار ئىنقىلابنىڭ كۈرەش ئىكەنلىكىنى ، كۈرەشنىڭ ھاياتنى ساقلاش ئاملى ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ ! ئەگەر بىز ياشايمىز دەيدىكەنمىز ، ئىستىقبالىمىزنى ئويلىشىمىز كېرەك !

ھايات ئۈچۈن ئىستىقبال بەكمۇ مۇھىم ، ئىستىقبالسىز ياشاش يوقلۇش دېمەكتۇر ! بىز ھازىر ھايات ۋە ئىستىقبال ئۈچۈن كۈرەش قى-لىۋاتىمىز ، بۇ جەرياندا ، نۇرغۇن قىيىنچىلىقلارغا يولۇقتۇق ، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ يولۇقىمىز . بۇ قاغدالما بۇزۇقلار ، سىياسىي چامباشچىلار تېخى

ئۆزىنى كۆرسىتىدۇ! كۆرسەتسە كۆرسىتىۋەرسۇن، بىزمۇ ئۆزىمىزنىڭ يولىدا مېڭىۋېرىمىز! خەلقنىڭ، مىللەتنىڭ تەقدىرىنى، ئىستىقبالىنى ئويلىغاندا، بۇنچىلىك ھەيۋىلەر ھېچ گەپ ئەمەس، بىز ئۇنى خۇشاللىق بىلەن قارشى ئالىمىز، باتۇرلۇق بىلەن يېڭىمىز. قىلىچ ئوينىغۇچىلار ئاخىر قىلىچ ئاستىدا ئۆلىدۇ!

ئۇلار يەنە نۇرغۇن پاراڭلاشتى، كىملەرنىڭ قولغا ئېلىنىپ، كىملەرنىڭ سالامەت قالغانلىقى، كىملەرنىڭ نەدە ۋە نېمە ئىش قىلىۋاتقانلىقى، بۇنىڭدىن كېيىن قانداق قىلىش كېرەكلىكى توغرىسىدا ئۇزاق سۆزلەشتى. ئاخىرىدا، قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ نۆۋەتتىكى تەقدىرى ئۈستىدە توختىلىپ مۇنداق دېيىشتى:

— سىز ھازىرچە شەھەردىن چىقىپ كەتمىسىڭىز بولمايدۇ، يەنە ئۈچ كېچە ئۇدا ھەربىي ھالەت قىلىدىكەن!

— تۆت دەرۋازىنى بىر ھەپتە قامال قىلىدىكەن!

— ئۆيمۇ ئۆي ئالا قويماي ئاقتۇرىدىكەن!

— سىزنى شەھەردىن چىقىرىۋېتەيلى!

— بىر مەزگىل يېزىدا پاناھلىنىپ تۇرۇڭ!

قۇتلۇق ئەپەندى بەخىرامان ئولتۇرۇپ بېشىنى چايقىدى:

— ياق، بۇنداق جىددىي پەيتتە ئۆزۈمنى دالدىغا ئالالمايمەن! ئامان قالغانلىرىمىز زىچ ئۇيۇشۇپ «تاڭ نۇرى» گېزىتىنى داۋاملىق چىقىرىشىمىز كېرەك. ھازىرقى كۈرەش مۇشۇنىڭغا موھتاج!

— ياق، مۇنداق قىلىش بەكمۇ قاراملىق بولىدۇ، قۇتلۇق ئەپەندى، — دېدى مىرھاپىز نارازى قىياپەتتە، — بۇ بىر ئۆتكۈنچى شامال، كىم بېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈۋالسا، شامال شۇنى سوقىدۇ. ئەگەر ئۇ بېشىنى سەل - پەل بولسىمۇ ئېگىۋالسا، شامال باش ئۈستىدىن ئۆتۈپ كېتىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن بېشىنى كۆتۈرۈپ خالىغانچە گىدەيسىمۇ بولۇۋېرىدىغۇ!؟

مىرھاپىزنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى ئاچچىقراق ئېيتىلدى.

قالغان ئىككى سەپداشمۇ ئۇنىڭغا قوشۇلدى:

— شۇنداق ، ئەگەر سىزمۇ قولغا ئېلىنىپ كەتسىڭىز ، ئۇ چاغدا كۆرشىمىز باشپاناھسىز قالامدۇ ؟ ...

— دۈشمەنلەر مەقسىتىگە يېتىدۇ - دە!...

قۇتلۇق ئەپەندى جىددىي ئويلىنىپ قالدى ، ئويلىغانسېرى سەپداشلىرىنىڭ پىكرى ھەقلىق تۇيۇلدى ، ئۇ ئاخىر كۆندى . شۇنداق قىلىپ ، تاڭ بىلەن تەڭ قۇتلۇق ئەپەندىنى بىر ئامال قىلىپ شەھەردىن چىقىرىۋەتمەكچى بولۇشتى . كەچتە قۇتلۇق ئەپەندى ئۇزۇن بىر پارچە خەت يېزىپ تۇمارچە پۈكلىدى . ياتار ۋاقتىدا مىرھاپىزغا ئۇزىتىپ تۇرۇپ سورىدى :

— ھەيدەر خوجىنى تونۇمسىز ؟

— دارىلمۇئەللىمىننىڭ ئوقۇتقۇچىسى ھەيدەر ئەپەندىمۇ ؟

— ھە ، دەل شۇ .

— تونۇيمەن ، ئەمما ئەسرا بولمىغان .

— مەيلى ، كېيىنچە ئەسرا بولۇۋالىسىز ، ماۋۇ خەتنى ئەتىلا ئۇنىڭ ئۆز قولىغا بېرىپ قويۇڭ .

— بولىدۇ ، ئۆز قولىغا تەگكۈزىمەن !

3

قىيا ئېچىلغان قاپقارا تۆمۈر دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئوتۇن - سامان بېسىلغان ھارۋىلار ، ئات - ئېشەكلەر ، ئەرلەر ، ئاياللار ، بالىلار ئارىلىشىپ ئاجايىپ قايناق ، غوژ - غوژ مەنزىرە ھاسىل قىلغان ئىدى .

ساقچى كالتەكلىرى ئادەملەرنىڭ ، ئۇلاغلارنىڭ بېشىدا رەھىمسىز ئايلىناتتى . ئۇرۇش - تىللاش ، قىيا - چىيا ئەۋجىگە چىققان ئىدى . بۇ مالىمانچىلىق دەرۋازىدىن كىرىپ - چىقىش ئۈچۈن نۆۋەت كۈتۈپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ ئەمەس ، ئۇ يەرنى قاتتىق قامال قىلىۋاتقان ساقچى ، ئىشپىيونلارنىمۇ چارچىتىپ ھالىدىن كەتكۈزىۋەتتى . ئۇلار چۈشكە يېقىن

سولىشىپ، خىلىلا بوشاپ قالدى، كىرىپ - چىقىۋاتقانلار تېزلەشتى. چىقىش ئۆچىرىتى بارغانسىرى قىسقاردى. ساقچىلار ھەر خىل كېيىنگەن، ھەر خىل قىياپەتتىكى كىشىلەرنىڭ تەقى - تۇرقىغا قاراپ، نام - ئەھۋالىنى سوراپ، گۇمانلىق بىر نەرسە سېزىلمىسىلا ئۆتكۈزۈۋېرەتتى. سوئال - سوراق قىسقا ھەم ئوخشاش رىتىمدا تەكرارلىناتتى:

— توختا! ئېتىڭ نېمە؟

— روزى قوتاز.

— نەلىك نېمىسەن؟!

— پايناپلىق.

— ماڭ!

— .....

ئارقا - ئارقىدىن ئىككى دېھقان ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن بىر بالا، ئاندىن بىر كىچىك ئەمەلدار ئۆتتى. ئەمدى نۆۋەت بوۋاق كۆتۈرۈۋالغان بىر ئايالغا كەلدى، ئايالنىڭ بېشىدا قىلىن چۈمبەللىك كونا چېكەن ئاقىچە، پۇتىدا ئارا پاشنىلىق خۇرۇم توپلەي بار ئىدى.

— سوئال - سوراق تەكرارلاندى:

— توختا! ئېتىڭ نېمە؟

— خون زارىخان...

— نەگە بارىسەن؟

— چاۋاققا...

— يۈزۈڭنى ئاچ!

ئايال تولغاندى، بىرسىدىن ھېيىققاندەك، بېشىنى تۆۋەن ئېگىپ پەس ئاۋازدا ئۆتۈندى:

— غوجام، ئاچماي، نامەھرەم بولىدۇ...

ياشراق بىر ساقچى ئۇنىڭ ئالدىغا يېقىن كەلدى، ئۇستىۋاشلىرىغا، بوي - بەستىگە سىنجىلاپ قارىدى، قارىغانسېرى چىرايىدا بىر خىل قىزىقىش ئالامەتلىرى پەيدا بولدى. ئۇ كۆزلىرىنى ھەييارلارچە ئوينىتىپ،

يىنىدىكى قىرى ساقچىغا پىچىرلىدى :

— كاساپەت ، چىرايلىق نەرسىدەك قىلىدۇ ، قارا ئۇنىڭ مىق - مىقلىقىنى !

— كۆزلۈك چۈشكەن بولسا ، بىر چەتكە تارتمامسەن ، — دېدى قېرى ساقچىمۇ ئاستا پىچىرلاپ ، — بۇگۈن بىز بۇ يەرنىڭ خوجىسى ، پەيغەمبەرنىڭ قىزى بولسىمۇ سېنىڭ ئالقىنىڭدىن ئۆتىدۇ ...

ياش ساقچى ئايالغا قاراپ سىلجىدى ، بىر شۇم خىيال ئۇنىڭ نەپ-سىنى تاقىلدىتىپ تۇراتتى . ئۇ ئالدى بىلەن چىراي كۆرۈش نىيىتىدە ئايالغا يەنە بۇيرۇق قىلدى ، لېكىن ئاۋازى سىپايە ئىدى :

— خېنىم ، يۈزلىرىنى ئاچسىلا ، بۈگۈن شەرىئەتمۇ نامەھرەملىككە يول قويىدۇ ، يۈزلىرىنى كۆرمەي تۇرۇپ بۇ يەردىن ئۆتكۈزمەيمەن !...

شۇ ئەسنادا ، بوۋاق خۇددى ھەرە چاققاندەك قىرقىراپ كەتتى . ئايال بەزلىدى ، لېكىن بالا بېسىقمىدى ئەتراپتا نۆۋەت كۈتۈپ تۇرغانلار جىبىلە بىلەن غۇدۇراشقا باشلىدى ، يىراقتىن قاسىم كاناي ۋارقىراپ كەلدى :

— ھەي خوتۇن ، ئادەمنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرماي ، شۇمتىكىڭنىڭ زۇۋانىنى باس ! — ئۇ ئەمدى ساقچىلارغا قاراپ گۆلەيدى ، — نېمە گەپ ؟! بۇ ئايال يا كىرمەي ، ياچىقماي تۇرۇپ قالدىغۇ ؟!

ئىككى ساقچى بىر - بىرىگە مەنىلىك قارىشىپ قويدى ، ھېلىقى قېرى خۇشامەتگۈيلۇق بىلەن شىپقاپ كېلىپ قاسىم كانايىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى :

— بۇ ئۆزى تىرناقتا توختايدىغان جۇۋان ئىكەن ...

— بولدى ، بولدى ! — دېدى قاسىم كاناي قولىنى شىلتىپ ، — ئىشىڭنى قىلىش ، بۇ ئايالنى ئۆزۈم تەكشۈرىمەن !

ئۇ ، ئايالنى ئارقىغا سېلىپ ، دەرۋازىدىن 20 قەدەم بېرىدىكى ئىشخانا تەرەپكە ماڭدى . كېتىۋېتىپ ئايالدىن سوغۇققىنا سورىدى :

— يۈزۈڭنى نېمىشقا ئاچمايسەن ؟!

ئايال ئۈنچىقمىدى ، بالىسىنى پەيلەپ مىڭىۋەردى .

— كۆز تەگكۈدەك چىرايلىق ئوخشىمامسەن ؟!— قاسىم كاناي ئىشخانىسىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە توختىدى ، — ئېرىڭ كىم ، قايسى بايۋەچچىنىڭ خوتۇنى سەن ؟!

ئايال ئۈن قاتمىدى ، بىر خىل ئازابلىق تىنىق بىلەن پۇشۇلداپ كەتتى . ئۇنىڭ جىمغۇرلۇقى قاسىم كانايىنى جىله قىلىپ قويدى . لېكىن بەھۇدە ئاچچىق بىلەن ئايالنىڭ كۆڭلىنى سوۋۇتۇپ قويۇشتىن قورقتىمۇ قانداق ، چىرايىغا يالغان كۈلكە يۈگۈرتۈپ ، كۆڭلىدىكىنى ئوچۇقلا ئېيتتى :

— بولدى ، بۇ يەردە يۈزۈڭنى ئاچمساڭ مەيلى ، خالىي يەرگە كىرگەندە ئاچارسەن ، كۆڭۈل دېگەن ئۇلۇغ نىمە ، بۇگۈن كۆڭلۈمنى ئالساڭلا ، ھېلىغۇ بۇ دەرۋازا ئىكەن ، پىلسىراتنىڭ كۆۋرۈكىدىنمۇ ئۆزۈم يۆلەپ ئۆتكۈزۈۋېتىمەن ... قېنى جۈر ، ئىشخانىغا كىرەيلى ...

— نەگە ، نەگە كىرىمەن ؟!

قاسىم كاناي چىپپىدە تۇرۇپ قالدى ، ئايالنىڭ ئاۋازى زەردىلىك ھەم پۈتۈنلەي ئەركەكچە ئىدى .

قاسىم كاناي سەگەكلەشتى ، ئالاقزادىلىك ئىچىدە يان قورالىنى سۇغىرىپ ۋارقىرىدى :

— يۈزۈڭنى ئاچ ، زادى كىمسەن ؟!

ئايال بىر دەقىقە جىم تۇرۇۋالدى ، قاسىم كانايىنىڭ بايىقى سۆزلىرى ئۇنىڭ غۇرۇرىغا قاتتىق تەگكەن ئىدى . ئۇ چوڭقۇر ھارسىنغان ھالدا ، كۈتۈلمىگەن يەردە قاسىم كانايغا دوق قىلدى :

— قاسىم ، سەن مېنى نىمە چاغلاۋاتىسەن ؟! ئىپلاس !... خەير ، بۇ نۆۋەت سەن ئۇتتۇڭ !...

قاسىم كاناي تېخىمۇ چۆچۈپ كەتتى . « ئايال » ئەمدى چۈمپەر-دىسىنى شارتلا ئېلىۋېتىپ ، سۆزىنى داۋام قىلدى :

— بەلكىم بۈگۈن مېنى تۇتقانلىقىڭ ئۈچۈن خوجايىنىڭدىن جىق

ئىنئام ئالارسەن، شان - شۆھرىتىڭ ئۆسۈپ كېتەر! لېكىن قاسىم، شۇ نەرسە ئېسىڭدە بولسۇن: ئاخىرقى ھېسابتا، تۆردە ئولتۇرغان ھېساب ئەمەس، زەللە ئالغان ھېساب!

قاسىم كاناي كۆزىنى مىت قىلماي چەكچەيدى، ئۇنىڭ ئالدىدا ساقال - بۇرۇتى پاكىز قىردۇرۇلغان قۇتلۇق ئەپەندى مىيىقىدا كۈلۈپ تۇراتتى...

4

كاك لۇيجاك قەدىناسلىرىنى قىزغىن كۈتۈۋالدى. ئۇنىڭ ئازادە مېھمانخانىسى پۇراقلىق پاپىروس بىلەن ئامېرىكا ھارىقىنىڭ خۇشخۇي ھىدىغا تولغان ئىدى. نازۇ نېمەتلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن يوغان يۇمىلاق شىرەنىڭ يۈزى كۆرۈنمەيتتى. چىرايلىق قىزلار ئاشخانا بىلەن مېھمانخانا ئارىلىقىدا پايپېتەك بولۇپ يۈرەتتى.

ھاپىز خوجا قولىدىكى جانان رومكىنى بىرلا تىنىق بىلەن كۆتۈرۈۋەتتى، قىپقىزىل ۋىنو شۇ ھامان ئۇنىڭ يۈزىگە تەپتى، ئۇ خۇمارلاشقان كۆزلىرىنى دەسلەپ ئۇدۇل تامدىكى خۇش خەت بىلەن يېزىلغان: «ئايلىنىپ ئۆتتۇق تىيانشان چوققىسىدىن» دېگەن لەۋھەگە تىكتى، كېيىن لۇيجاڭغا بۇرۇلۇپ ئىككى كۈنلۈك تۇتقۇن ئەھۋالىدىن قىسقىچە دوكلات قىلدى:

— لۇيجاك جانابلىرى، ۋاقىپ بولغايلا، زەھەرلىك يىلاننىڭ بېشىدىن تارتىپ قۇيرۇقىغىچە تولۇق قولغا چۈشتى!

— ياخشى بوپتۇ، ياخشى ئىشلەپسىلەر! — دېدى كاك لۇيجاك قاتار رومكىلارغا ھاراق قۇيۇۋېتىپ، — قىزىل پاچاق دېگەنلەر زادىلا تىنجىماس ھەم يالجىماس نېمىلەر! ئۇلار ئەزەلدىن 15 يىلدا بىر كىچىك توپىلاڭ، 30 يىلدا بىر چوڭ توپىلاڭ قىلىپ كەلگەن! بۇ قېتىم مەن ئۇلارنى 150 يىلدىمۇ، 300 يىلدىمۇ زادىلا توپىلاڭ چىقىرالمايدىغان

قىلىۋېتىمەن ! قېنى كۆتۈرەيلى ...

رومكىلار جىرىڭشىدى ، ھەممىسى ئاغزىدىن شالىلىرىنى ئېقىتىپ كاڭ لۈيجاڭغا سالامەتلىك تىلىدى ، قارا پوسمىلىق زىيابەگ لاۋسىمۇ ، ساقچى فورمىسىدا كالچاراپ ئولتۇرغان ھاپىز خوجىمۇ ۋە يەنە ئىككى ئورۇق – سىپمىز ھەربىي ئەمەلدارمۇ قولىدىكى رومكىلىرىنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ ، ئۇنىڭ ئۇزاق ئۆمۈر كۆرۈشى ، تېخىمۇ تاجۇ دۆلەتلىك بولۇشى ئۈچۈن بەس – بەس بىلەن ھەمدۇسانا ئېيتىشتى . كاڭ لۈيجاڭ ھىجىيىپ ، بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ ، ھاراقنى ئىچىۋەتتى ، قانلىرى قىزىدى ، تېخىمۇ روھلىنىپ سۆزىنى داۋام قىلدى :

— « ئۈچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە » دە ساۋساۋ : « ئالەمدىكى كىشىلەرنى بويسۇندۇرمەنكى ، مەن ئۇلارغا بويسۇنمايمەن !» دەپتىكەن ، بۇ نېمىدېگەن غالىبانە روھ – ھە !؟ بىزدىمۇ ئاشۇ ساۋساۋدەك جاسارەت ھەم غۇرۇر بولۇشى كېرەك . جاڭ ۋېيىۋەنجاڭمۇ : « مىڭنى خاتا ئۆلتۈرۈۋەتسەم مەيلى ، لېكىن بىرنى توردىن قاچۇرمايمەن !» دېگەن . شۇڭا بىز ، پىرقىمىزگە ، دۆلەت ئارمىيىمىزگە قارشى ھەرىكەت قىلغان غەلۋىخورلارغا نىسبەتەن قەتئىي ۋە كەسكىن بولايلى . ھۆكۈمەتنىڭ كۈچى يەتمىسە ساقچى بار ، ساقچىنىڭ كۈچى يەتمىسە ئارمىيە بار . مەن سىلەرگە قۇدرەتلىك ئارمىيەم بىلەن ھەرقاچان مەدەتكار ! مەن بۈگۈن ھەر بىرلىرى بىلەن ئەنە شۇ تۈنجى غەلىبىمىزنىڭ خۇشاللىقىنى بىرلىكتە ئۆتكۈزۈش نىيىتىدە كىچىككىنە داستىخان تەييارلىدىم ، — ئۇ ئىشىك يېنىدا تۇرغان بىر خىزمەتچىگە قولى بىلەن نېمىلەرنىدۇر ئىشارە قىلدى . خىزمەتچى سىرتقا چىقىپ كېتىپ ھايال بولمايلا ئىككى قىزنى باشلاپ كىردى ، قىزلارنىڭ قولىدا قىزىل تاۋارغا ئورالغان بىر بوغچا بار ئىدى ، — ئاز بولسىمۇ كۆڭلۈم ئۈچۈن بۇنى قوبۇل قىلىشقايلا ! — ئۇ قىزلارغا شەرەت قىلدى ، ئىككى قىز قوللىرىدىكى تاۋار بوغچىنى يېشىپ زىيابەگ لاۋسى بىلەن ھاپىز خوجىنىڭ ئالدىغا قويدى . ئۇلار ئاچ كۆزلۈك ، تەمەگەرلىك بىلەن ئالدىدىكى نەرسىلەرگە كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ قاراشتى ، قارىغان.

سىرى ئاغزىلىرى كالچاراپ، شۆلگەيلىرى ئاقتى. زىيابەگ لاۋسىنىڭ ئالدىدا ئالا يوللۇق بەقەسەم تون، ھاپىز خوجىنىڭ ئالدىدا ئامىرىكا سارجىسىدىن تىكىلگەن كاستۇم - بۇرۇلكا تۇراتتى.

ئۇلار ھاياجانلاندى، ھاياجاندا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. كاكلۇيجاڭنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭ لەشكە ئوخشاش يۇمشاق قوللىرىنى خۇشامەتگۈيلۇق بىلەن سىقتى، سىلىدى، ئۇنىڭ ھىممىتىگە، شاپائىتىگە، ئىشەنچىگە ئاغزى بىسىقماي تەشەككۇر ئېيتتى. كاكلۇيجاڭمۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئۇلارنىڭ جاسارىتىگە، تەدبىرىگە، ئۆزىگە بولغان ئېتىقادىغا ئاپىرىن ئوقۇدى، يەلكىسىگە شاپالاقلىدى، يىپىسز لەگلەكتەك ئاسماننىڭ قەھرىگە ئۇچاردى...

زىياپەت داۋام قىلدى، يەپ - ئىچىش ۋايىغا يەتكەندىن كېيىن، ئەپيۇنكەشلىك باشلاندى. ھەر قايسىسى بىردىن كۇتكۇچى قىزنى يېنىغا چاقىرىپ، ئايرىم ھۇجرىلاردا ئەپيۇن چولاتتى، قىزلار نازۇك، ئەۋرىشىم بارماقلىرى بىلەن ئەپيۇن چولاپ، سەيخانىلارغا ئوت ياقتى. ئۇلار ئەپيۇننىڭ پەيزىنى سۈرۈپ، كۆزلىرىنى شەھۋانە ھەۋەس بىلەن ئوينىتاتقان ھالدا تاڭ ئاتقانىنىمۇ بىلمەي قېلىشتى...

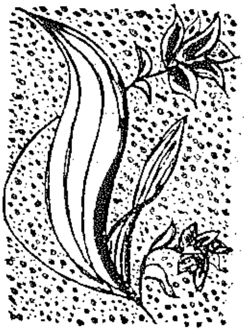

VII باب پاجىئەلىك كېچە

يىلاندىن قورققان ئارغامچىدىنمۇ قورقىدۇ .
— ئۇيغۇر خەلق تەمسىلى

1

تولۇن ئاي كۆتۈرۈلدى ، ئەتراپقا كۈمۈشتەك نۇر يېيىلدى ، 14 پەخەشلىك ئەنجان تام بىلەن قورشالغان تۈرمە هويلىسى بۇلۇڭ - پۇچقاقلارغىچە كۈندۈزدەك يورۇپ كەتتى ...

جىمجىتلىقتا چۆككەن سۈرلۈك هويلىنىڭ تۆت تەرىپىدىن تۇيۇقسىز پۇشتەك ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى ، مەهبۇسلار بۇنداق بىمەهەل چېلىنغان پۇشتەكتىن ياخشىلىق كۈتمەيتتى . ئۇلار كامېر پەنجىرىسىدىن سىرتقا قاراپ بويۇنداشتى ، ئۆزئارا غودۇڭشىپ قويدى . پۇشتەك توختىغاندىن كېيىن سايىم كېپەكباش بىلەن ۋاڭ دەيدەي ۋارقىراپ - جارقىراپ يۈرۈپ ئۇلارنى تۈرمە ئىشخانىسىنىڭ ئالدىغا يىغدى . تۈرمە باشلىقى ليۇخەندۇڭ ئىشخانىدىن ئىغاڭلاپ چىقىپ ، مەهبۇسلار ئالدىغا كېلىپ گىدەيدى ، قولىنى ئارقىغا تۇتۇپ ، كالامپاي بەستىنى زورۇقۇپ رۇسلىدى .

— يۇقىرىدىن بۇيرۇق كەلدى !— دېدى ئۇ ئەركەك غازنىڭ غاقىلدىغىنىدەك غودۇدۇڭ ئاۋازدا ، — قۇلىقىڭلارنى دىڭ تۇتۇپ

ئاڭلاڭلار: ئىش چاتاق، كۆن تەس، ياخشى كۈننىڭ يامىنى كەپ قالسا ئالدى بىلەن سۇدىن قىسىلىمىز. شۇڭا، تۈرمە ئىشخانىسىنىڭ ئۇلۇق تەرىپىدىكى ئىتتىزغا بۇگۈن كېچىدىن قالدۇرماي كۆل كولاپ چىقىسىلە، كۆل سۈيىدە ئۆزۈڭلارنى تەمىنلەيمىز! بۇ بىر جىددىي سىياسىي ۋەزىپە، تۈرمىمىزدىكى 370 جىنايەتچىنىڭ بىرىمۇ قالماي بۇ ئىشقا قاتنىشىدۇ! ـــ ليۇ خەندۇڭ ئەمدى ئىش تەرتىپى، قائىدە ـ تۈزۈملەر توغرىسىدا سۆزلىدى. مەھبۇسلار يېنىك تەۋرەندى، كۇسۇر ـ كۇسۇر كۆپەيدى. ئۇلار «چاتاق» نىڭ تەكتىنى بىلىشكە قىزىقاتتى، بىر ـ بىرىگە مەنىلىك قارىشىپ، ئۆزلىرىچە مۇلاھىزە يۈرگۈزەتتى. باتۇقنىڭ روھىي كەيپىياتى تۇرۇپلا كۆتۈرۈلۈپ قالدى، ئۇنىڭ چىرايىدىن، كۆزلىرىدىن تەمەننا كۈلكىسى ياغاتتى. ئۇ گويا ھېچكىم بىلمەيدىغان مۇھىم بىر سىرنى بىلىدىغاندەك مەيدىسىنى كېرىپ، بېشىنى گىدەيتىۋالغان ئىدى. ئۇنىڭ يېنىدا پۈشۈلداپ تۇرغان بارات چەكەدى ئاخىر ئىچى پۇشۇپ سورىدى:

ـــ ساڭا نېمە بولدى باتۇق، بېشىڭنى قوناق يېگەن خېچىردەك قاتايتىۋالدىڭغۇ؟

باتۇق كۆرەڭلىك بىلەن جاۋاب بەردى:

ـــ كۆڭلۈم خۇشال ... مەن بىلىمەن، قانداق؟

ـــ ئېيتە، نېمىنى بىلىسەن؟ـــ بارات چەكەدى ئۇنىڭغا يېپىشتى.

ـــ ھازىرچە مەخپىي ...

بارات چەكەدى تىت ـ تىت بولدى:

ـــ ئاپلا ... ـــ ئۇ ئۆردەك تۇخۇمى چوڭلۇقىدىكى ساپسېرىق ناسىۋال قاپىقىدىن ئالقىنىغا ناس تۆكتى، قولىنىڭ پوكىنى بىلەن ئاستىنقى لېۋىنى قايرىپ تۇرۇپ چىشىنىڭ تۈۋىگە ناس باستى ۋە لېۋىنى كۆپتۈرۈپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ جېنىم ئۇكام، ئىچىمنى سىقمىساڭچۇ، زادى نېمىنى بىلىسەن؟! ئېيتقىنا ...

باتۇق ئېگىشىپ ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى:

— بايا « ئىش چاتاق » دېگەن گەپنى ئاڭلىدىڭمۇ ؟ هە ، هىم ... مانا شۇنى بىلىمەن ، گۇندىپاي « چاتاقچىلار بار » دېدى ، دېمىسىمۇ قۇتلۇق ئەپەندىلەر چوڭ ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ ، هازىر بۇ نېمىلەرنىڭ پا- قالچىقىغا پىت چۈشتى . ئەمدى بىلدىڭمۇ ؟ بىر سىگە تىنغۇچى بولما ، بولمىسا ناس باسقان چىشىڭنى سۇغۇرۇۋالىمەن !...

ئۇلارنىڭ پارىڭىنى سايىم كېپەكباشنىڭ ئالا - تاغىل ئاۋازى بۆ- لۈۋەتتى :

— هازىر ئىشنى باشلايمىز! ھەممىڭ سايمىنىڭلارنى تەق قىلىپ ، مۇشۇ تۇكۇرۇك يەرگە سىڭگۈچە ئارىلىقتا ئېتىزلىققا چىقىپ بولۇش ! — دېدى ئۇ پۇتىنىڭ يېنىغا بىرنى تۈكۈرۈپ .

مەھبۇسلار تارقالدى ، گۇندىپايلار كامېرغا كىرىپ ، قولىغا كويزا ، پۇتىغا كۆتەك ، ئىشكەل سېلىنغانلارنى بوشاتتى ، كەتمەن ، گۈرجەك تاغار ، زەمبىللەرنى هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا دۆۋىلەپ قويدى .

ئەمگەك شىددەتلىك بولدى . كىچىككىنە كۆل ئورنىدا قىمشىپ ئىشلەۋاتقان 370 ئادەم هەر هالدا ئەركىن ئىدى ، ئۇلارنىڭ مەھبۇسلۇق هاياتىدا تۇنجى قېتىم ئۆزلىرى ئۈچۈن ، ئۆزلىرى ئىچىدىغان هاياتلىق سۈيى ئۈچۈن ئىشلەۋاتقانلىقىغا كۆزى يەتكەن ئىدى . ئۇلار ئەمگەك بىلەن بولۇپ كېتىپ تۈرمىدىكى ئۆزگىرىشتىن پۈتۈنلەي خەۋەرسىز قالدى ، تۈرمىدە شۇنچە كەچ بولۇشىغا قارىماي غەيرىي - غەيرىي ئادەملەر پەيدا بولۇشقا باشلىغان ئىدى . تۈرمە ئىشخانىسىنىڭ ئۆگزىسى بىلەن كۆزىتىش راۋاقلىرىدىمۇ پىلموتلارنىڭ سوغۇق تومشۇقلىرى پارقىراپ كۆرۈندى ...

ئۇلار زادى بوگۈن نېمە قىلماقچى ؟! كۆلگە سۇ باشلاشنى كۆز - كۆز قىلماقچىمۇ ؟ ياكى كۆلدە ئىشلەۋاتقانلارنى قوغدىماقچىمۇ ؟!...

بۇ سوئاللارنىڭ جاۋابىنى شۇتاپتا ، ھەمىشە ئەركەك غازدەك كاركىراپ يۈرىدىغان ھېلىقى تۈرمە باشلىقى ليۇخەندۇڭدىن باشقا ، دەلتە چىراي سايىم كېپەكباشمۇ ، يېڭى گۇندىپاي ۋاڭ دەيدەيمۇ بىلمەيتتى ...

2

يەنە شۇ ئاق كېچە ، تولۇن ئاي ئاسمان گۈمبىزىدە ئۈزۈپ يۈرىدۇ ، غۇر ـ غۇر شامال يېلىنلىك بەدەنلەرنى شۇر كەندۈرىدۇ ، سوۋۇغان ھاۋادىن قاگسىق تەر بىلەن ئاللىقانداق سېسىغان نەرسىلەرنىڭ بەتبۇي پۇرىقى كېلىدۇ ...

يېرىم كېچىدىن سەل ئاشقاندا كۆل چىپپىلىپ بولدى . مەھبۇسلار ئاخىرقى ئىشلار بىلەن مەشغۇل ئىدى . بايا ئۇن مىنۇتلۇق مەخپىي يىغىندىن چىققان ۋاڭ دەيدەي تولىمۇ جىددىيلىشىپ كەتتى ، ئەسەبلىرى تارتىشىپ بېشى چىڭقالدى ، تامىقى قۇرۇپ ، دىمىغى ئېچىشتى . گويا بىرسى يۈرىكىنى چاڭگاللىۋالغاندەك نەپىسى سىقىلدى . ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە سوئال قوياتتى ، ئۆزى بىلەن ئۆزى ئېلىشاتتى :

« قانداق قىلاي ؟ ئۇنىڭغا ئېيتايمۇ ؟ قۇتۇلدۇرايمۇ ؟ ! ياق ـ ياق ! تۇيۇپ قالسا بېشىم كېتىدۇ ، يالغۇز ئانامنى كىم باقىدۇ ؟! ... لېكىن ... ئەمما ... ئۇمۇ تېخى ئوخشاشلا ياشقۇ ! ؟ ئاق كۆڭۈل غېرىبپەرۋەر ... يەنە كېلىپ ئىككىمىز دوست! ... دوست ـ دوستىنىڭ قولىدا ئۆلسە مەيلىمۇ؟! ياق ـ ياق ! ... ئەستا ... »

ۋاڭ دەيدەي تېخىمۇ جىددىيلەشتى ، تىت ـ تىت بولۇپ بىر يەردە تۇرالماي قالدى . لېكىن ئاستا ـ ئاستا ئۆزىنى باستى . ئۇ ۋىجدانى بىلەن قايتا ـ قايتا كېڭەشتى ، بارا ـ بارا زېھنى ئېچىلدى ، پىكرى مەركەزلەشتى ، دوستلۇق مۇھەببىتى ئاخىر ھەممىنى يەڭدى ، ئۇ ئەمدى بىر قارارغا كەلگەن ئىدى . ئۇنىڭ ئالاق ـ جالاق كۆزلىرى مەھبۇسلار ئىچىدىن باتۇقنى ئىزدىدى ، باتۇق بىر چەتتە قاشنى دەسسەۋاتاتتى ، ئۇ ۋاڭ دەيدەينى كۆرۈپلا ۋارقىرىدى:

ـــ دەيدەي ، سۇنى قاچان باشلايمىز ؟

ـــ ھېلى باشلايمىز ! ـــ دېدى ۋاڭ دەيدەي ۋە تېنى شۈركىنىپ ،

پەس ئاۋازدا چاقىردى ، — مەيەرگە كېلە .

باتۇق تۇپتىن ئاستا سۇغۇرۇلۇپ ، ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە ئۇنى كۆرۈپلا ھەيران بولدى . ۋاڭ دەيدەينىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ ، چىرايىنىڭ ئۆڭسۆلى قالمىغان ئىدى .

— نېمە بولدۇڭ ؟ — سورىدى باتۇق ئەجەبلىنىپ ، — مىجەزىڭ يوقمۇ نېمە ؟

ۋاڭ دەيدەي ئاستا ، لېكىن جىددىي تەلەپپۇزدا ئۇنى ئاگاھلاندۇردى :

— ئەھۋال خەتەرلىك باتۇق ! سەن ھازىر باشقىلارنىڭ كۆزىنى غەلەت قىلىپ ، ئىشخانىنىڭ ئارقىسىدىكى تاشلاندۇق كاتەككە مۆكۈنۈۋال ، ئۇقتۇڭمۇ ؟

باتۇق تەئەججۈپلەندى :

— نېمىشقا ، نېمە بولدى ؟

— سوئالنى كېيىن سورا ، ھازىر مەن دېگەننى قىل !...

ئۇنىڭ سۆزى ليۇخەندۇڭنىڭ ئاۋازى بىلەن ئۈزۈلدى ، ليۇخەندۇڭ چەتتىكى قاشنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ۋارقىراۋاتاتتى :

— كۆل پۈتتى ، ھەممىڭ كامىرغا قايتىپ نۆۋەت كۈتۈش ! سۇنى كۆرۈپپىلار نۆۋەت بويىچە تۈتىدۇ، كىم چاقىرىلسا شۇ چىقىدۇ !

مەھبۇسلار كامىرلىرىغا قايتتى ، قاراڭغۇ ئۆيگە كىرىپلا پاخال ، بورىلارنىڭ ئۈستىگە سوزۇلدى ، بەزىسى يېتىپلا ھارغىنلىق ئۇيقۇسىغا پاتتى ، بەزىسى ئۆمۈچۈك تورلىرى ساڭگىلىغان تورۇسقا قاراپ خىيالغا چۆكتى ...

ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي ھەر بىر كامىرنىڭ ئىشكىدە ئىككىدىن ئەسكەر پەيدا بولدى ، ساقچىلار بىلەن گۇندىپايلار مەھبۇسلارنى بىرىنچى كامىردىن باشلاپ نۆۋەت بىلەن سىرتقا چىقاردى ، ئۇلار چىقىشى بىلەن پۈتىغا ئىشكەل ، قولىغا كويزا سېلىندى ، كۆزى تېڭىلىپ كۆلنىڭ بويىغا ھەيدەپ كېلىندى . كۆل بويىدا ئۈستىگە چىپتا ـ تاغاردىن خالات كى-

يىغۇلغان بىر توپ سۇرلۇك جاللاتلار تىمىسقىلاپ يۈرەتتى. ئۇلار بىرىنچى تۇركۇمدىكى ئون نەچچە مەھبۇسنى جادۇغا بىسىپ، قىلىچ بىلەن چىپىپ قانغا مىلىۋەتتى.

ئاي تىكلەشكەن ئىدى، ئۇ ھېلىدىن ـ ھېلىغا بۇلۇتلار ئارىسىدىن شۇڭغۇپ، گويا بىر نەرسىنى كۆرۈشكە ئالدىرىغاندەك زېمىنگە تەلپۈنەتتى، يەنە تۇرۇپلا ئەندىككەندەك غىپپىدە ئۆزىنى بۇلۇتنىڭ ئارقىسىغا ئالاتتى. شۇ تاپتا، ئۇنىڭ يوغان ۋە نۇرلۇق يۈزىدىكى داغلار گويا كۆل بويىدا تۆكۈلۈۋاتقان قانلارنىڭ چاچرانغىنىدەك، تېخىمۇ قارىيىپ، غۇۋالىشىپ كەتكەن ئىدى.

تاغ سەلكىنى سوقتى، ئەتراپقا ئادەمنىڭ كۆڭلى ئاينىغۇدەك ئىسسىق قان ھىدى تارقالدى. شامال كۆل بويىدىكى قىيا ـ چىيالارنى يىراقلارغا ئېلىپ كەتتى...

غەلىتە، ئېچىنىشلىق ئاۋازلار باتۇقنى سەگەكلەشتۇردى، ئۇ كاتەكنىڭ ئۇششاق تۆشۈكلىرىدىن خىرە ـ شىرە ئاڭلىنىپ تۇرغان نالە ـ پەريادلارغا قۇلاق تۇتتى:

— جاللات بىزنى قويۇۋەت!

— قويۇۋەت، دەيمەن!

— قايسى گۇناھىمىز ئۈچۈن ئۆلتۈرۈشىسەن!؟

— سەنلەر ئۈچۈن ئادەم قېنى سۇمۇ؟!

— ئادالەت قېنى؟!

— ....

بىرسىنىڭ يىقىمسىز ئاۋازى كۆتۈرۈلدى:

— گۇناھىڭ نېمە بولسا بولمامدۇ؟! ئادالەت دېگەن مانا! — ئۇ قولىدىكى قىلىچنى شىلتىدى، بىرسى چىرقىراپ كۆلنىڭ ئىچىگە يىقىلدى، لېكىن دەرھال جان ئۈزمىدى، قان ئىچىدىن ئۆمىلەپ تۇرۇپ قىرغا ياماشتى، تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئىسسىق توپىنى — قان بىلەن نەمدەلگەن ئانا تۇپراقنى مىجىقلايتتى، تىرمىلايتتى، چىشلىرى كىرىشىپ،

كۆپۈكلەنگەن ئاغزىدىن بولسا، ھالسىز لېكىن ئېچىنىشلىق بىر نىدا كۆتۈرۈلەتتى:

— ھەي خۇدا! ... كۆزۈڭ بولسا كۆرۈپ قوي، مەن جاللات قىلىچى بىلەن ئۆلۈشكە ھەقلىقمۇ؟! ... نېمە گۇناھ قىلدىم!؟ ... ئاھ ... نادامەت! ... خوتۇنۇم تۇل، باللىرىم يېتىم قالدىغۇ! ... ھەي ... ھەي ... جاللات! ... — ئۇنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرىنى زەرپ بىلەن ئۇرۇلغان قىلىچ ئۈزۈۋەتتى، قىيمىلانغان تېنى قان ئىچىگە چۆكتى ...

باتۇق بەئەينى تۆمۈر قەپەستىكى شىردەك تىپچەكلەپ كەتتى. قۇلىقى غوڭۇلداپ، كۆزى قاراڭغۇلاشتى، يۈرىكى ئامبۇردا قىسقاندەك ئېچىشتى، سىقىلدى. ئۇ ئەمدى كاتەكنىڭ كۆل تەرەپتىكى تېمىدىن بىر تال كېسەكنى ئېلىۋەتتى. ئۇ يەردىن كۆل بويىدىكى مەخپىي قاتىللىق تېخىمۇ ئوچۇق كۆرۈنەتتى. ئۇ پۈتۈن بەدىنىنى كۆز ۋە قۇلاق قىلىپ، سىنچىلاپ قارىدى. كېيىنكى كۆرۈنۈشلەر ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرىدىن خېلىلا ھالقىپ، ئەقلىدىن ئازدۇرغىلى تاس قالدى. مانا، توققۇزىنچى تۇركۈمدىكى مەھبۇسلارمۇ كەلتۈرۈلدى، ئاۋۇ چەتتە تۇرغان بىرسىنى باتۇق تونىدى. ئۇنىڭ ئىسمى سىيىت تورغاي ئىدى، 20 ياشتىن ئەمدىلا ھالقىغان بۇ يىگىت باتۇق بىلەن بىر كامېردا ياتاتتى. ئۇ تېخى يېقىندىلا ئىت تالاشتۇرۇپ شۇ يەردە بولغان بىر جېدەلگە ئارىلىشىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، ئولاش - چولاش قولغا ئېلىنغانلارنىڭ بىرسى ئىدى. ئۇ كەپسىز، بەڭۋاش بولۇش بىلەن بىللە خۇددى تورغايدەك خۇش ئاۋاز، خام قايماقتەك يۇقۇشلۇق ئىدى، شۇڭا مەھبۇسلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ياخشى كۆرەتتى.

قايسىبىر تاش يۈرەك جاللات ئۇنىڭ ئارقا تەرىپىدىن كېلىپ قىلىچ ئۇردى، سىيىت تورغاي يەرگە يىقىلدى، بىر - ئىككى تولغاندى، يەر ۋە كېيىملىرى قانغا بويالدى، لېكىن ئۇ يەنە قانداقتۇر بىر كۈچ بىلەن ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ: «ئانا ... جېنىم ئانا ... سۇ ... سۇ» دەپ ۋارقىرىدى. ھېلىقى جاللات قىلىچىنى يەنە كۆتۈردى، قانغا بويالغان قېـ

لىچ ئاي نۇرىدا سۇس پارقىراپ كەتتى . ئۇ زەھەرلىك كۈلۈپ قويۇپ : «سۇنى ئەمدى باقىي دۇنيادىكى ھەۋزى كەۋسەردىن ئىچ ! » دەپلا قىلىچ ئۇردى ، يىگىتنىڭ كاللىسى ئۈزۈلدى ، يەرگە چۈشۈپ دىك - دىك سەكرىدى . ھېلىقى جاللات خۇددى داڭگالنى تەپكەندەك بىرنى تەپتى، قان جىرغاپ تۇرغان كاللا دومىلاپ بېرىپ كۆلگە چۈشۈپ كەتتى ...

باتۇق كۆزىنى يۇمۇۋالدى ، لېكىن سىيىت تورغاينىڭ ئېچىنىشلىق ئۆلۈمى ئۇنىڭ كۆڭۈل ئەينىكىدە سۈرەتتەك قېتىپ قالغان ئىدى .

ھېلىقى قانلىق قىلىچ ئۇنىڭ مېڭىسىنى ، يۈرىكىنى قوچۇۋاتقاندەك پۈتۈن ۋۇجۇدى ئازابلاندى . ئۇنىڭ چىشلىرى كىرىشتى ، مۇشتۇمى تۈگۈلدى ، ئىچىدە ئوت كۆيۈۋاتقاندەك بەدىنى لاۋۇلداپ ياندى . ئۇ ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا بىلەكلىرىنى پۈكۈپ ، قولىنى شىلتىۋىدى ، بازغان ۋەزىندە تەگكەن مۇشت كاتەكنىڭ ئالدى تېمىنى بۆسۈپ ، يوغان كامار ئېچىپ قويدى . ئۇ ئەسەبىيلىشىپ ئىككى تەرەپكە تاشلاندى ، شۇ تاپتا ، بىرلا يۇلقۇنسا پىششىق خىش بىلەن قوپۇرۇلغان كاتەك كۇمپەيكۇم بولۇپ كېتىدىغاندەك ئىدى ، ئۇ ئېتىلىپ چىقماقچى بولدى ، ئەلپازىدىن ئۇدۇل كەلگەن يەرەر جاللاتنىڭ كېكىردىكىنى بوغمىسا ، ياكى ئۇنىڭ قولىدىكى قىلىچنى تارتىۋېلىپ كاللىسىنى ئالمىسا پۇخادىن چىقمايدىغاندەك قىلاتتى ، لېكىن ...

لېكىن ، ئۇ تەستە ئۆزىنى باستى ، ۋاڭ دەيدەينى ئويلاپ قالدى . ئۇنىڭ ئەقىدىسىنى ، ئىخلاسىنى يەردە قويغۇسى كەلمىدى . شۇ تاپتا كاتەكتىن چىقسىلا ئەتراپتا تىمىسقىلاپ يۈرگەن خۇنخورلارنىڭ قولىغا چۈشەتتى ، ئۆزىمۇ تۈگەيتتى . لېكىن ئۇ ھازىر ئۆلۈشنى خالىمايتتى ، كۆڭلىدە تېخى نى - نى ئارمانلىرى بار ئىدى . ئۇ تۇرمىدىن قۇتۇلۇپ ئاقىزنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىش كېرەك ، ئەگەر ئۇنداق قىلمىسا ، ئۇ دۇنياغا بارغاندا ئاقىزنىڭ يۈزىگە قانداق قارايدۇ ؟ ! ئۇنىڭدىن كېيىن ، قۇتلۇق ئەپەندىنى ئىزدەپ تاپمىسا بولمايدۇ ، قۇتلۇق ئەپەندى يېنىدا بولسا ئۇ ئۆزىنى ئەقىللىق ، بىلىملىك ، جاسارەتلىك سېزىدۇ . دېمەك ، ئۇنىڭغا

ھەمراھ بولۇپ ، جاھانسازلىق قىلىشى كېرەك ! ...

باتۇق ئەنە شۇنداق مىڭبىر خىياللار بىلەن ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ قالدى . لېكىن زەخىم يېگەن يۈرىكى ئۈنسىز يىغلايتتى ، قايتىپ كەلگەن ھەسرەتلىك بىر ئىندا سىرتقا تېپەتتى:

ئادەملەر ، ھەي ئادەملەر ! سىلەر شۇنداق ۋەھشىي مەخلۇقمۇ ؟ ! يىرتقۇچ ھايۋانلار — چىل بۆرە ، يولۋاس ، قاپلانلار چېغىدا ئۆز نەسلىنى ، ئۆز ئەۋلادىنى مۇنداق ۋەھشىيانە قىرمايدىغۇ ؟ ! سىلەردىكى يۈرەك ، سىلەردىكى ئىنسانىي ئەقىل - پاراسەت مۇشۇنداق ياۋۇزلۇق ، رەزىللىك ، ۋەھشىيلىك ئۈچۈن يارىتىلغانمۇ ؟ ! ...

دۇنيا ، ھەي دۇنيا ! سېنىڭ ئۇلۇغلۇقۇڭ قېنى ؟ ! سەن خۇددى غاز ، ئۆردەك ۋە توخۇ گەندىسىدەك سېسىق نەرسە ئىكەنسەن ! سېنىڭدە تۆرەلگەن ئادەملەر سېنى ئەنە شۇنداق سېسىقچىلىقتا ، ۋەھشىيلىكتە بۇلغىۋېتىپتۇ ! ...

قان يەنە ئاقتى ، تاڭ ئاتقۇچە ئۈزۈلمەي ئاقتى . شۇ كېچە مەھبۇسلار ئۆزى كولىغان كۆلنى ئۆزىنىڭ ئىسسىق قېنى ، شېرىن جىسمى بىلەن توشقازدى ! ...

3

ئىككى دوست ئەتىسى چۈشتىن كېيىن بىر خىلۋەت جايدا كۆرۈشۈپلا قۇچاقلاشتى . ۋاڭ دەيدەينىڭ ئۇستىخانلىرى كىچىك ، جۇدەڭگۈ بولسىمۇ ، بېجىرىم ئىدى ، باتۇقنىڭ كەڭ غولىچى ئۇنى ئارغامچىدەك يۆگىۋالدى . باتۇق دەماللىققا گەپ قىلالمىدى ، ئاۋازىنى چىقارماي يۇم - يۇم يىغلايتتى .

— دەيدەي ... يۈرىكىم چىدىمىدى ، كۆرمىسەم بوپتىكەن ...

ۋاڭ دەيدەي ئۇنىڭ يەلكىسىگە يېنىك شاپىلاقلىدى :

— ئۆزۈڭنى تۇت باتۇق ، ھازىر كۆز يېشى قىلىدىغان ۋاقىت ئە-

مەس !

— ئۇلار زادى نېمە قىلماقچى ؟ ! — باتۇق ۋاڭ دەيدەيىنىڭ ئىككى بىلىكىدىن قامالاپ تۇرۇپ سورىدى ، — بىز ئۆلۈمگە مەھكۇم بولغۇدەك نېمە قىپتۇق ؟ !

ۋاڭ دەيدەي خۇرسىندى ، ئۇلۇغ - كىچىك تىندى ، بىر هازادىن كېيىن :

— ھەممىنى ئۇجۇقتۇرماقچى ! — دېدى مىسكىن ئاۋازدا ، — ئاخشام 182 ئادەمنى ئۆلتۈرگۈچە تاڭ ئېتىپ قالدى ، بولمىسا ھەممىلەننىڭ ئۆلۈم خېتى كېسىلگەن ئىدى .

باتۇق ئالدىراپ سورىدى :

— دەيدەي ، ئېيتقىنا ، بىز زادى نېمە قىپتۇق ؟ ! ئىت تالاشتۇرغان ، توخۇ سوقۇشتۇرغانلارمۇ ئاشۇنداق ئۆلۈشكە تېگىشلىكمۇ؟! ئېيتقىنا ...

— مەنمۇ تېخى ئازراقلا ئاڭلىدىم ... — ۋاڭ دەيدەي ئەتراپىغا سىرلىق بىر قاراپ قويۇپ ئاستا پىچىرلىدى ، — جاھان ئۆزگىرىۋېتىپتۇ ...

باتۇق قىزىقىپ سورىدى :

— قانداق ئۆزگىرىش ؟

ۋاڭ دەيدەي ئاخشامدىن بېرى تۈرمە باشلىقى قاتارلىقلاردىن ئاڭ-لىغانلىرىنى ئاستا ، لېكىن ھەۋەس بىلەن سۆزلەپ بەردى . ئۇنىڭ ئېيتىشىچە ، تاشقورغان تاغلىرىدا پەيدا بولغان ئىنقىلابچىلار بىر سەھەردىلا ھۇجۇم قىلىپ تاشقورغاننى ئازاد قىپتۇ ...

ئويتاغدىمۇ قوراللىق قوشۇن پەيدا بوپتۇ ، ئۇلار تاشمىلىقتىكى 18 - تۈەننى خېلى ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىتىپتۇ ، بۇلۇڭكۆل ساقچى ئىدارىسى ھۇجۇمغا ئۇچراپ ، يەتتە ساقچى ئۆلۈپتۇ ، 57 مەھبۇس ئازاد قىلىنىپ قورالغا ئىگە بوپتۇ ...

— ھازىر بۇلار جىددىي ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلىۋاتىدۇ ! — دېدى ۋاڭ دەيدەي سۆزىنىڭ ئاخىرىدا ، — شەھەر ئىچىدىكى دەل -

دەرەخلەرنى كېسىپ، پوتەي سىلىپ، ئاكۈپ كولاۋاتىدۇ. تۆرمىدىكىلەرنى مەخپىي ئۆلتۈرۈشمۇ شۇ سەۋەبتىن بولۇۋاتقان ئىش!

— بۇگۈنمۇ ئۆلتۈرمەكچىمۇ؟! — باتۇقنىڭ قارامتۇل يۈزى دەسلەپ تاتىرىپ، كېيىن چۆيۈندەك كۆكىرىپ كەتتى. ۋاڭ دەيدەي راستىنى ئېيتتى:

— پىلان شۇنداق. بۇگۈن كېچە يەنە قول سېلىشى مۇمكىن. ئەمما بىر سائەت بۇرۇن كەلگەن خەۋەردىن قارىغاندا، مەخپىيەتلىك ئاشكارىلىنىپ قالغان ئوخشايدۇ...

— ئەمدى قانداق قىلىدۇ؟

— بىلمىدىم...

— باشقا تۆرمىلەرچۇ؟

— ئۇلار تېخى تىنچ، — دېدى ۋاڭ دەيدەي بىلىدىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى يوشۇرماي، — ئىشنى ئاۋۋال بىزنىڭ تۆرمىدىن باشلىغان، بۇ يەردە شەپە چىقارماي ئىشنى تۈگەتكەندىن كېيىن، باشقا تۆرمىلەرگە قول سالماقچى ئىدى.

باتۇق ئىشنىڭ تېگى - تەگتىنى بىلدى، ھۆكۈمەتنىڭ نىيىتى يامان، غەرىزى شۇم ئىدى. ئەگەر جاننى قوغداشنىڭ كويىدا بولماي، مۇشۇ پېتى تۇرۇۋەرسە، ئاخشامقۇدەك بىر قىلىچ ياكى جادۇ بىلەن بۇ دۇنيادىن نام - نىشانسىز، جىممىدە كېتەتتى.

— ئەمدى قانداق قىلىمىز دەيدەي؟ — باتۇق ئۈمىدىنى يەنە ۋاڭ دەيدەيگە باغلىدى، — ئاخشامغۇ ئەسكى كاتەككە سولاپ قويۇپ، قۇتۇلدۇرۇپ قالدىڭ، بۈگۈن ئاخشامچۇ؟

— ئۇنىمۇ ئويلاپ قويدۇم، — ۋاڭ دەيدەينىڭ يوغان قارىچۇقلۇق كۆزلىرىدىن كۆچلۈك بىر نۇر يالت قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى، — سېنى تۆرمە ھويلىسىنىڭ ئارقا ئىشىكىدىن قاچۇرۇۋېتىمەن، مەن بۈگۈن كەچ ئارقا ھويلىدا نۆۋەتچى.

باتۇق دەسلەپ خۇشال بولۇپ كەتتى، كېيىن ۋاڭ دەيدەينىڭ

مۇگـلـىـنىپ تۇرغان كۆزلىرىگە ، مېھرى ئىسسىق يۇزىگە قاراپ ئويلىنىپ قالدى :

— بىلىپ قالسا قانداق قىلىسەن ؟ !

— ئۇنـىـمۇ ئويلاپ قـويـدۇم ! — دېـدى ۋاڭ دەيـدەي خاتىرجەم ھالـدا ، — ئۇ چـاغـدا مەنمۇ قاچىمەن ! ئاسماننىڭ ئاستى كەڭغۇ ؟ لېكىن ئىشـنـى پـەم بـىـلـەن قىلىساق تۇيۇق چۈشمەيدۇ ، — ئۇ ئاغزىنى باتۇقنىڭ قۇلىقىغا يېقىن تۇتۇپ بىر نېمىلەرنى دەپ پىچىرلىدى . باتۇق خىيال بىلەن كۆزلىرىنى مىت قىلماي تۇرۇپلا قالدى .

— مـەنـدىـن ئـەنـسـىـرىـمـە ! — دېـدى ۋاڭ دەيدەي ئۇنى تېخىمۇ تـىـنـچلانـدۇرۇپ ، — جـىـنـايـەتـچىلەرنىڭ تۈرمىدىن قېچىپ كېتىدىغان ئىشلىرى دائىم بولۇپ تۇرىدىغۇ ! ؟

— ئـەمـىـسـە مـۇنـداق بولسۇن ، — باتۇق بىر قارارغا كەلدى ، — مـەن يـالـغـۇز قاچسام چوقۇم سەندىن گۇمانلىنىدۇ ، ئاخشام ئۆلۈم نۆۋىتى كـەلـمـىـگەنلەردىن ئىككى - ئۈچى بىلەن بىللە قاچاي ، بىرنى قۇتۇلدۇر-دۇڭ نـېمە ، ئونىنى قۇتۇلدۇردۇڭ نېمە ، ماڭغان پۇتقا ھامان توپا يۇقىدۇ.

ۋاڭ دەيـدەي جـىـمـىـىدە تۇرۇپ قالدى . باتۇق « سۈكۈت ئالامىتى رىزا » دەپ چۈشىنىپ ، گەپنى تۈگەتتى :

— ئەمىسە شۇنداق كېلىشتۇق ، كەچتە ئارقا ھويلىدا ئۇچرىشايلى .

كـەچ كىردى ، تۈرمە ھويلىسى سۈرلۈك ھەم تىمتاسلىقتا چۆمدى . لـيـۇ خـەنـدۇڭ چـۈشـتـىـن كـېـيـىن ساقچى ئىدارىسىغا كەتكەنچە قايتىپ كـەلـمـىـگەن ئىدى . گۇندىپايلار پەنەر يورۇتۇلغان ئۆيلەردە ماجاڭ ۋە دۆ-دۆزە ئويـنـاشـقـا تـۇتۇندى . ئۇلار گاھ جىمىپ قالاتتى ، گاھ قىيا - چىيا سـالاتتى . ئارقا ھويلىدا شەرتلىك شەپە ئاڭلاندى ، ۋاڭ دەيدەي يۆتەل بە-لەن بەلگە بەردى ، بەش گەۋدە تام دالدىسى بىلەن چۆنەكلىكتىن لوڭگىدە كـۆتـۈرۈلـدى . ئالـدىـن كـېـلـىشۋالغان ھەرىكەتلەر تېز ھەم چەبدەسلىك بـىـلـەن ئىشلەندى : ۋاڭ دەيدەينىڭ پۇت - قولى چەمبەرچاس باغلىنىپ كۆزى تېڭىلدى ، ئاغزىغا لۆڭگە تىقىلدى ، كونا ئىنگلىز مىلتىقى باتۇقنىڭ

تـۆگە تاپىنىدەك يوغان ھەم كۆچلۈك پۇتلىرى بىلەن دەسسىلىپ ئىككى پارچە قىلىنىدى ...

— خـەيـر - خـوش ، دەيدەي ... — دېدى باتۇق ئۇنى چىڭ قۇچاقلاپ تۇرۇپ ، — سالامەت بول ، مەڭگۈ ئېسىمىزدە قالدىڭ ! ...

ۋاڭ دەيـدەي بـېشىنى لىڭشىتتى ، مەيدىسى بىلەن ئىتتىرىپ تېزراق چىـقىـپ كېتىشنى ئىشارە قىلدى ، باتۇق ئۇنىڭدىن تەستە ئاجرىدى ، كۆزىـدىـن لـۆمـمىدە ئىككى تامچە ياش چىقىپ ، يۇمران بۇرۇتلىرى ئارىسىغا سىڭىپ كەتتى .

ئەركىنلىكتە چىققان بەش مەھبۇس يېرىم كېچە بىلەن شەھەردىن يىـراقلاپ جىمجىت يېزا قوينىغا كىردى ، يېزا قاراڭغۇ ھەم خامۇش ئىدى . ئۇلار سـاپ ھەم نـەم ھاۋادىـن تـويـۇپ نـەپەس ئالدى ، ھەر خىل ئوت - چۆپـلـەرنـىڭ ئۆزگىچە پۇرىقىنى ئۇزاققىچە ھىدلىدى ، ئۆستەڭ بويىدىكى چـىـرىـمـتانلىق قاش ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ، تاغ سۈيىنى دۈم يېتىپ ئىچتى ، يـۈز - كـۆزلـىـرىـنـى يـۇيـۇشـۇپ سەگـىـدىـدى . بـاتـۇق تـۇنجى قېتىم ئەركـىـنـلىكنىڭ تەمىنى تېتىدى ، ئۇنىڭ ھۇزۇر - ھالاۋىتىگە ھېچ نەرسىنـىـڭ تـەڭ كـەلـمـەيدىغانلىقىنى چىن كۆڭلىدىن ھېس قىلدى . شۇ تاپتا ئۇنىڭ يۈرىكى ھەم خۇشاللىقتىن تىپىرلايتتى ، ھەم ئازابتىن پۇچىلىناتتى . ئۇ نـۇرغـۇن نـەرسىلەرنى ئويلىدى ، نۇرغۇن ئىشلارنى كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزدى . ئۇ تـېـخـى ئاخـشـاملا — ئاشـۇ سـېـسـىـق ئۆيدە تۇرغان چېغىدا ھايـاتنى ، ئادەملەرنى چۈشەنگەندەك بولغان ئىدى . كىچىككىنە ۋاقىت ئۇنـىڭغا بىر ئۆمۈر يەتكۈدەك مۇھەببەت بىلەن نەپرەتنى ئاتا قىلدى ، ئۇنىڭ يـۇمران يۈرىكى قاتتى ، پۈتۈن ھۇجەيرىلىرى قىساس تۇيغۇسى بىلەن تولۇپ تاشتى ...

— ئەمدى نەلەرگە بېرىپ ، نېمە ئىش قىلىمىز ؟

رىـھـىـم قـەنـدەلـىنىڭ سوئالى ھەممەيلەننىڭ دىققىتىنى تارتتى . ئۇ ئوتـتـۇرا ياشلاردىكى كەم سۆز ، ئويچان ئادەم ئىدى ، باتۇق ئۇنىڭ شۇ تەرىپىنى ياقتۇرۇپ يېقىن ئۆتەتتى .

— مېنىڭچە، جاڭگالغا بارايلى، — دېدى بارات چەكەدى ئاغزىدىكى ناسنى ئۆستەڭگە شالاقىدە تۆكۈرۈۋېتىپ، — ئۇ يەر ئادەم تۆگۈل ئۇچار قۇشمۇ ئېزىپ قالىدىغان كەگرى قومۇشلۇق.

باشقىلار باتۇققا قارىدى، باتۇق بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ مۇنداق دېدى:

— مەيلى، هازىرچە شۇ يەرگە بېرىپ يوشۇرۇنۇپ تۇرايلى، بۈگۈندىن باشلاپ بەشىمىزنىڭ جېنى بىر. بىز ئەمدى ئادەم كۆپەيتىپ قورال تېپىپ، ئۆلۈم ئالدىدا قالغان قېرىنداشلىرىمىزنى قۇتقۇلدۇرىمىز!

ئۇلار ئورۇنلىرىدىن دەس تۇرۇشتى، باتۇققا ئەگىشىپ، ئۆستەڭ ياقىلاپ يۈرۈپ كەتتى.

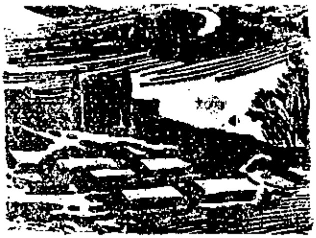

VIII باب ئۇنى دەريا قۇتۇلدۇردى

ئەل ئۈمىدىنى ئەل ئاقلار ،
ئەر داڭقىنى ئەل ساقلار.
— ئۇيغۇر خەلق ماقالى

1

تۈن كېچە.
ھەربىي ئات قوشۇلغان ئۈچ ھارۋا قىزىل دەرياسىنىڭ كۆۋرۈكى ئۈستىگە كېلىپ توختىدى . ئەتراپ قاراڭغۇ ھەم جىمجىت ئىدى ، پەقەت قىزىل دەرياسىنىڭ ھەيۋەتلىك شاۋقۇنى يىراقلارغا ئاڭلىنىپ تۇراتتى . ھارۋىلارنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئاتلىق ئەسكەرلەر كۆۋرۈكنىڭ ئۇ بېشىغا قاراپ قالايمىقان ۋارقىراشقا باشلىدى :
— ئاناڭنى ! ... نېمىشقا ماڭمايدۇ ؟
— يولنى بوشات ! ... بولمىسا ئاتادۇ ؟
ئۇ تەرەپتىن جاۋاب كەلدى ، ھەربىي تەمىنات باسقان ھارۋا يولنى توسۇۋالغاچقا ، يولۇچىلارنىڭ ئات - ئېشەك ، ھارۋا ، ئۇلاغلىرى ئۆتتۈ-شەلمەي توسۇلۇپ قالغان ئىكەن . بىرىنچى ھارۋىنى ھەيدىگەن ئەسكەر يېنىدىكى ئاتلىققا بۇيرۇدى :
— سەن بېرىپ باققىنا ، نېمە بوپتۇ ؟
ئاتلىق كەتتى ، ھايال بولماي قايتىپ كېلىپ مۇنداق دېدى :

— سىلىگبۇنىڭ ھارۋىسى ئىكەن ، ئىچ ئاتنىڭ پۇتى كۆۋرۈكنىڭ تۆشۈكىگە كىرىپ كېتىپتۇ ، يۈكنى چۈشۈرمىسە بولمايدىكەن ، بىزنى ياردەم قىلىڭلار دەۋاتىدۇ .

ئەسكەرلەر غودۇراشقا باشلىدى :

— ئاناڭنى ! ... كۆۋرۈكنى ياسماي ...

— نانقېپىلار ! بىزنى ئاۋارە قىلىپ ...

— بۇلارغا كىم قارايدۇ ؟ !

— قېچىپ كەتسە ...

— بېشىڭنى يەيدۇ ! ...

ئارىدىن بىرسى بۇيرۇق تەرىقىسىدە ئورۇنلاشتۇردى :

— بىردىن ئۈچ ئادەم ھارۋىلارغا قارىسۇن ، قالغان ئالتەيلەن ئۇنىڭغا ياردەملىشىپ تېزدىن يولنى ئېچىڭلار ، بولمىسا بۇ يەردە ئۇزاق تۇرۇپ قالىمىز !

ئالتە ئەسكەر قول چىراغلىرىنى ۋال - ۋۇل قىلىشىپ كۆۋرۈكنىڭ ئۇ بېشىغا كەتتى ، ئۈچ ئەسكەر ھارۋا ساقلاپ قالدى ، ھەر بىر ھارۋىدا تۆتتىن مەھبۇس بار ئىدى . ئۇلارنىڭ پۇتىدا ئىشكەل ، قوللىرى بىر - بىرىگە چېتىپ باغلانغان ئىدى .

— نەگە كەلدۇق ؟ — بىرىنچى ھارۋىدىكى مەھبۇس يېنىدىكى ھەمراھىدىن ئاستا سورىدى .

— قىزىلنىڭ كۆۋرۈكىگە كەلگەن ئوخشايمىز .

— ھە ... بىزنى يېڭىشەھەرگە ئېلىپ مېڭىپتۇ - دە ! — ئۇ ئېغىر ۋە مۇڭلۇق ئۇھسىنىپ قويدى .

ساقىلى ئاقارغان ، ئىككى يىللىق تۈرمە ھاياتىدا جۇدەپ ، ئاجىزلىشىپ كەتكەن يەنە بىر مەھبۇس يېنىدىكى يىگىتكە ئېگىشىپ ئاستا پىچىرلىدى :

— قۇتۇلۇق ، قېچىپ كەت ئىنىم ، سەن تېخى ياش ، نۇرغۇن ئىش قىلىشىڭ كېرەك ، بۇلار بىزنى يېڭىشەھەرگە بىكار يۆتكىمىدى ...

— قانداق قاچىمەن ؟ — قۇتلۇق ئەپەندى ئەتراپىغا سىرلىق قاراپ قويدى .

— سېنى دەريا قۇتۇلدۇردۇ ... ئېپىنى قىلىپ قويدۇم ، قولۇڭنى مەن بوشىتىۋېتىمەن ، ئۆزۈڭنى سۇغا ئاتىسەن !

ئۇلار جىددىي ھەرىكەتكە كىرىشتى ، قوللىرى چېتىلغان تانىنى ھارۋىنىڭ لاڭگاگىزىسىدىكى تۆمۈرنىڭ قىرىغا يەم بىلەن سۈركىدى ، چىمچىلاق قولدەك تومۇلۇقتىكى يىپ تانا تېزلا قىرچىلىپ بوشاپ كەتتى ...

قۇتلۇق ئەپەندى روھلاندى ، جانلاندى ، قاراڭغۇغا ئۆگەنگەن كۆزلىرى بىلەن دەرياغا قارىدى ، سۇ ھەيۋەت بىلەن ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتاتتى . ئۇ گۈپپۇلدەپ ئۇرۇۋاتقان يۇرىكىنى سەل توختىتىپ ئورنىدىن قىمىرلىدى ، ھارۋىنىڭ ئوڭ يېنىدىكى ئەسكەر ھارۋىنىڭ سول تەرىپىگە ئۆتۈپ كەتتى . قۇتلۇق ئەپەندى ئورنىدىن تۇردى ، پۈتىدىكى ئىشكەل شاراقشىپ كەتتى ، تاماكا تۇتاشتۇرۇۋاتقان ئەسكەر ئىتتىك بېشىنى كۆتۈردى ، لېكىن ئۇنىڭ سەرەڭگە يورۇقىدا چاقايغان كۆزى بىر نەرسىلەرنى ئىلغا قىلغۇچە قۇتلۇق ئەپەندى ئۆزىنى دەرياغا ئاتتى . ئەسكەر ھولۇقۇپ ۋارقىرىدى ، مىلتىقنى شاراقشىتتى ، باشقىلارمۇ گۇرۇلدەپ كەلدى ، ئالا - چۇقان كۆتۈرۈلدى ، دەرياغا بىر نەچچە پاي ئوق ئېتىلدى . لېكىن ، قۇتلۇق ئەپەندى ھېچ نەرسىنى ئاڭلىمىدى ، ئۇلۇغ سۇنىڭ شىددەتلىك ئېقىنى ئۇنى سوغۇق باغرىغا يوشۇرۇپ ، ھايت - ھۇيت دېگۈچە خېلى يىراقلارغا ئېلىپ كەتكەن ئىدى ...

قۇتلۇق ئەپەندىنى دەريا قۇتۇلدۇردى . ئۇ ئاستا - ئاستا ئۈزۈپ كەڭرى بىر لايلاتمىدىن قىرغاققا چىققاندا ، پۈتۈن بەدىنى مۇزلاپ ، پۇت - قولىنىڭ مادارى كەتكەن ئىدى . ئۇ ، غۇلچىنى كېرىپ ، ئىككى دەرەخنى كەگەنلەپ بىر ھازا تۇرۇپ قالدى ، كېيىن دەلدەڭشىپ يۈرۈپ ، دەريا بويىدىن بارا - بارا يىراقلاشتى . ئەمدى ئۇنىڭغا مېڭىش قىيىن ئىدى ، پۈتىدىكى ئىشكەل بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ ، قىيناپ كېتىۋاتاتتى . ئۇ تىمىسقىلاپ ، سىيپاپ يۈرۈپ تاش ئىزلىدى ، تەسلىكتە ئىككى تاش

تاپتى ، كۆچىنى يىغىپ ئىشكەلگە ئۇردى ، پۇت ـ قولى زىدە بولدى ، قاـ
نىدى ، ئىشكەل ئاخىر قانغا بويىلىپ ئۈزۈلدى . ئۇ چارچىدى ، بەدىنىدىن
مۇزدەك تەر قۇيۇلدى ، شۇ تاپتا ئۇدۇل كەلگەن يەرگە سوزۇلۇپ يېتىشنى ،
ئۇخلاشنى ، كىچىككىنە بولسىمۇ ئارام ئېلىشنى خالايتتى . لېكىن ، تاڭ ئېـ
تىشتىن بۇرۇن پاناھلىنىدىغان جايغا يېتىۋېلىش كېرەك ئىدى . ئۇ
غەيرەتلەندى ، ئېغىرلاشقان بېشىنى سىلكىپ ئورنىدىن تۇردى ، ئاغرىۋاتـ
قان پۇتىنى چىداپ تۇرۇپ يۆتكىدى . ئۇنىڭ پاتقاق بىلەن تۇشۇپ
كەتكەن كونا ئايىغى خولۇپ ـ خولۇپ ئاۋاز چىقىراتتى ، ئۇ بىر قەدەم ـ
بىر قەدەم توختىماي ماڭدى ، تاپىنى قاپىرىپ كەتتى ، شىمىنىڭ پۇشقىقىنى
كۆتىشەكلەر ، جىغانلار يىرتىپ ساڭگۇل ـ سۇڭگۇل قىلىۋەتتى ...

ئۇ تاڭغا يېقىن تونۇش يېزا مەھەللىسىگە يېتىپ كەلدى . بۇ يەردە
ئۇنىڭ ئىچكۆيەر تاغىسى بىلەن قېرى يەڭگىسى ياشايتتى . قۇتلۇق ئەپەنـ
دىنىڭ باللىق ھەم ياشلىق دەۋرلىرىنىڭ خېلى كۆپ قىسمى مانا شۇ
بۇك ـ باراقسان خىلۋەت يېزا قوينىدا ئۆتكەن ئىدى ...

ئۇ ھالسىز قوللىرى بىلەن ئىشكنى قاقتى . تاغىسى تەرەت ئېلىش
ئۈچۈن ھويلىغا چىققان ئىدى ، قۇتلۇق ئەپەندىنى كۆرۈپ ھەم خۇشال
بولدى ، ھەم ھەيران قالدى . يەڭگىسى ئۇنىڭ تۇرقىغا قاراپ ئۈزاققىچە
ئېزىلىپ يىغلىدى . يول ئازابىدىن ئۇنىڭ قاپاقلىرى خۇددى پىلتە
بەرگەندەك ئىششىپ كەتكەن ئىدى . ئۇ ئۆيگە كىرىپلا ئۆزىنى تاشلىدى ،
شۇ ياتقىنىچە ئۈچ كۈن تونۇردەك قىزىپ ياتتى . ئۇ ، جۆيلۈيتتى ،
كىمنىدۇر تووۋلايتتى ، كىمنىدۇر تىللايتتى ، « رىشىت » دېگەن ئىسىم
پات ـ پات تىلىغا ئېلىناتتى . دەرۋەقە ، ئۇ رىشىت ھەمزىنى چۈشىدىمۇ
ئۇنتالمىغان ئىدى . دۈشمەنلەر تەشكىلاتنىڭ تىزىملىكىنى قولغا چۈشۈـ
رۈش ئۈچۈن رىشىت ھەمزىگە قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىدى : بۇرنىغا لازا
قۇيدى ، پۇتنى ئاسمانغا قىلىپ ئاستى ، قولىنىڭ بىغىشىدىن جوزىغا مىخـ
لىدى . ئاخىرىدا ، سازايى قىلىش ئۈچۈن ، پۇت ـ قولىنى چىڭ باغلاپ
ھارۋىغا ياتقۇزدى ، بېشىنى ھارۋىنىڭ لەڭگىرىگە ئارتىپ ، يۈزىنى ھارۋـ

ىنىڭ چاقىغا يىقىن قىلىپ قويىدى . چاق ھەر بىر ئايلانغاندا ئۇنىڭ ئىغىز ـ بۇرۇنلىرىنى سۈرۈپ زېدە قىلىۋەتتى ، ئۇ يەردىن ئاققان قان باشقا نەرسىلەر بىلەن ئارىلىشىپ ، يەنە ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزىگە سۈۋۈلۈپ ئادەم تونۇمىغۇدەك دەرىجىگە كېلىپ قالدى ...

ئۇ ، ۋەھشىيلەرنىڭ ئەنە شۇ ئەزرائىل ھارۋىسىدا ئۇزاق ئۆتمەي جان ئۈزدى ...

قۇتلۇق ئەپەندى بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندا ھوشىدىن كەتكىلى تاس قالغان ئىدى . ئاشۇ پاجىئەلىك كۆرۈنۈشلەر بۇ گۈن ئۇنىڭ چۈشىدە قايتا ئايان بولۇۋاتاتتى ...

2

ئۇ، بىر ھەپتىدىن كېيىن سەللىمازا بولۇپ كەتتى . ئىشتىھاسى ئېچىلىپ ، ئىككى مەگزى قىزاردى ، جاراھەتلىرى ساقىيىپ تېرە تاشلىدى . ئەمدى ئۇ ئېتىزلىقتا ، كۆزلۈك خامانلارغا چىقىپ دېھقانلار بىلەن مۇڭداشتى ، سىرداشتى ، تەڭتۇشلىرى بىلەن باغلاردا سەيلە قىلىپ ، ئېرىق بويىدىكى قۇملۇقلاردا ئۇلپەتلەشتى . بەزى كۈنلىرى تاغىسى بىلەن قوناق سوقتى ، كېۋەز يىغدى ، خۇشال ، كۆڭۈللۈك دەقىقىلەر تېز ئۆتۈپ كەتتى ، ھەش ـ پەش دېگۈچە ئىككى ھەپتە بولۇپ قالدى . نېمە ئۈچۈندۇر كېيىنكى كۈنلەردە قۇتلۇق ئەپەندى خاتىرجەم بولالمىدى ، چۈشى بۇزۇلۇپ ، قاپىقى تارتىۋەردى ، قوشنىسى قادىر يۈزبېشىمۇ ھەدېسە ئۆيگە كىرىۋېلىپ ، پەلەمپا گەپلەر بىلەن گۇمان تۇغدۇرۇپ قويىدى . قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ تۇيغۇن يۈرىكى گەرچە ئېنىق كۆرمىسىمۇ ، لېكىن ئۆزى ئۈستىدە ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا تارقاتقان بىرەر مەخپىي بۇيرۇقنىڭ بارلىقىنى سېزىۋالدى. شۇڭا ئۇ ، ھەر ئېھتىمالغا قارشى ئۆيىنىڭ ئەھۋالىنى كۆزەتتى : تاغىسىنىڭ چەكمەن توقۇيدىغان كىچىككىنە دۇكىنىغا كىردى ، ئۆي خىرە ـ شىرە ئىدى ، ماز

قەغەز يېپىشتۇرۇلغان تۈگۈلۈكتىن غۇۋا يورۇق چۈشۈپ تۇراتتى .

بىر تەرەپتە ئوتتۇرا ئەسىردىن قالغان ئەنئەنىۋى دەستىگاھ قۇرۇقلۇق ئىدى . قۇتلۇق ئەپەندى دۇكاننىڭ ئۈلۈش بۆلۈكىدا يەنە بىر پاكار ئىشىكنىڭ بارلىقىنى كۆردى ، ئېگىلىپ تۇرۇپ ئىچكىرى كىردى ، بۇرنىغا گۈپپىدە چىلە پۇرىقى ئۇرۇلدى ، بۇ ، كونا ئېغىل ئىدى . ئېغىلنىڭ ئۇدۇل تېمىدىن قىغ چىقىرىش ئۈچۈن باغ تەرەپكە تۆشۈك ئېچىپ قويۇلغان ئىدى .

قۇتلۇق ئەپەندى تۆشۈكتىن دەسلەپ بېشىنى ، كېيىن گەۋدىسىنى چىقىرىپ باقتى ، ھەممە يېرى بەخۇدلۇك پاتتى . باغ ھەر خىل ئەتىۋار مېۋىلەردىن ئەۋرىشكە قويغان كىچىككىنە مېۋىزارلىق ئىدى . قۇتلۇق ئەپەندى بىر نەچچە تال ئەششاپتۇل بىلەن ئىككى شىگىل ئۈزۈم يەپ قايتىپ چىقتى ...

كەچقۇرۇن يەڭگىسى ئۇچاققا قىزىلبۇغداش سامسىسى يېپىپ بەردى . ئۇ تېۋۋى قاچىغان مەززىلىك سامسىنى يەپ ئولتۇرۇپ پاراڭغا چۈشتى . يەڭگىسى ھە دېگەندىلا ئۇنىڭ تۇرمۇشى توغرىسىدا ئېغىز ئاچتى :

— بېشىڭنى قاچان ئوڭلايسەن بالام ، ئاناڭ ھايات ۋاقتىدا سايەڭنى ئىككى قىلىۋالساڭ بولاتتى ...

ئۇ يەڭگىسى بىلەن قەستەن چېقىشتى :

— بېشىم ساق خان ئاچا ، شۇ كۆڭلەردە ئۆزۈمنىڭ بىر سايىسى ئارتۇقلۇق قىلىۋاتسا ، ئىككى سايىنى نېمە قىلاي ! ؟ ...

يەڭگىسى يېزا ئاياللىرىغا خاس سادىدا ۋە مۇلايىملىق بىلەن كۈلۈپ قويدى . قۇتلۇق ئەپەندى بۇنىڭدىن يەتتە يىل بۇرۇن ئۆيلەنگەن ، تۇرمۇشى كۆڭۈللۈك ئىدى . لېكىن ئايالى ئۈچىنچى يىلى ھامىلىدار بولۇپ ، تۇنجى تۇغۇتتا قازا قىلدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئۆيلىنىش خىيالىدا بولمىدى ، ھازىرمۇ بۇنداق خىياللار كۆڭلىگە كىرىپ چىقمايتتى . ئۇ يەڭگىسىگە ئۆزىنىڭ ھازىرقى ئوي - خىياللىرى ، ئەقىدە - ئېتىقادلىرى

تـوغـرىـسـىـدا ئارتـۇقـچە چۈشەندۈرۈپمۇ ئولتۇرمىدى ، يەڭگىسىمۇ ئۇنىڭ تۇرمۇشى توغرىسىدىكى گەپلەرنى قايتا ئېغىزغا ئالمىدى .

ئەتـىـسـى كـەچـتـە قۇتلۇق ئەپەندى پەرەز قىلغان ئىش ئاخىر يۈز بـەردى ؛ ئەل ئۇيـقـۇغـا كـېـتـىـپ ، پۈتۈن يېزا جىمىغان چاغدا يات شەپە ئاڭلانـدى ، بـىـرسـى تـامدىن سەكرىگەندەك قىلدى ، ئارقىدىنلا هويلا ئىـشـىـكـى غـىـچىرلاپ ئېچىلدى . قۇتلۇق ئەپەندى بىر نەچچە كۈندىن بېرى كـىـيىمى بىلەن سەگەك يېتىۋاتاتتى ، هويلىدىكىلەرنىڭ پەس ئاۋازدا سۆز-لـەشـكـەن گـەپـلـىـرى ئېـنـىـق ئاڭلانـدى ، دەرهال ئورنـىـدىـن تۇرۇپ ، دەهلىزنىڭ ئىشىكىگە قۇلاق ياقتى :

— قۇتلۇق مۇشۇ ئۆيدە ئىكەن ، تۇيدۇرماي قولغا چۈشۈرەيلى !

— قېچىپ كەتكەن بولسىچۇ ؟ ...

— قادىر يۈزبېشى يالغان ئېيتمايدۇ ...

— يالـغان ئېيتقان بولسا ، ئۇن سەر تەڭگىنى ئاغزىدىن بۇلاق قىلىپ ئالىمىز !

— تىش ...

— ئاستىراق ...

قـۇتـلـۇق ئەپـەنـدى شـەپـە چىقارماي دۇكانغا كىردى ، ئۇ يەردىن ئېـغـىـلغا ئۆتتى ، ئېغىلدىن باغقا چىقتى ، هېلىقى تۆشۈكنى كېسەك بىلەن بـىـلـىـندۈرمەي ئېتىۋەتتى . ئۇ باغدىن ئارتىلىپ سىرتقا چۈشتى ، ئايلىنىپ ئىـشـىـك ئالدىغا كەلدى ، هويلىنىڭ تېمىغا يانداپ ئۆسكەن قارىياغاچقا يا-مـاشـتـى . رايـوندىن كەلگەن ئۈچ ساقچى قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ تاغىسىنى هويلىدىكى تۈۋرۈككە باغلاپ سوراق قىلىۋاتاتتى :

— قۇتلۇق قېنى ؟ !

— قۇتلۇق دېگەن قىزىلپاچاق قېنى دەيمەن ؟ !

— ئاخشام شەهەرگە بارىمەن دەپ كەتكەن ...

— يالغان سۆزلىمە !

— مانا ئەمىسە ...

بـوۋايـنـىـڭ ئاغـزىغا بىر نەچچە مۇشت تەگدى ، قۇتلۇق ئەپەندى تـولـغـىنىپ كەتتى ، ئۇنىڭ تاغىسى بەش ۋاخ نامازنى تەرك ئەتمەيدىغان ، ئەتـىـدىـن ـ كـەچـكىچە ئىتىز ـ ئېرىق ئىشلىرى بىلەن ، ئۇنىڭدىن ئاشسا باپكاچىلىق بىلەن ھەپىلىشىدىغان ياۋاش ، جىمغۇر ئادەم ئىدى .

ــــ ھەي قېرى ئۆلۈمتۈك ، قۇتلۇقنى نەگە يوشۇردۇڭ ؟!

ــــ يـوق ! ــــ دېدى بوۋاي كېسىپلا ، ــــ بولسا ئۆيدىن چىقمامتى؟!

ساقچىلار تۇشمۇ تۇشتىن دېۋەيلەپ ۋارقىراشتى :

ــــ ھېلى بىكار تىلىڭنى سۇغۇرۇۋالىمەن !

ــــ گەپ قىل ، نەگە يوشۇردۇڭ ؟ !

بـوۋاي زوۋان سـۈرمـىدى ، پۇشۇلداپ تۇرۇۋەردى ، مۇشت ، تاياق يـەنـە تـەگـدى . قـۇتلۇق ئەپەندى ئۆزىنى ھويلىغا ئاتماقچى بولدى ـ يۇ ، تـۇرۇپ قـالدى ، ئۇنىڭ كاللىسىدىن ئۆزىنى بەزلەيدىغان خىياللار ئۆتتى : « مـەنـمـۇ تـۈرمـىلەردە يېتىپ نى ـ نى كۈنلەرنى كۆردۈم ! تاغاممۇ بىرەر قـېـتـىملىق قىيناشقا چىدىشى مۇمكىن . ئەگەر مەن بۇلار بىلەن ئېلىشسام ، ھايـات قـالـمـايـمـەن ، كېيىن ئۇلار پۇتۇن ئائىلىدىن ئۆچ ئالىدۇ ! خەير ـ خوش ، تاغا ، رازى بول ! ...»

ئۇ كـۆز چـانـىـقـىغا توشقان ئاچچىق ياشنى زورغا سىڭدۈرۈپ ، دە-رەخـتـىـن چۈشـتـى . ئېـتـىزلىقلارنى ، بونجالىقلارنى ئارىلاپ مەھەللىنىڭ يۇقىرىسىدىكى خامانلىققا باردى . بۇ يەردە ئۇنىڭ بىر سىرداش دېھقىنى بار ئـىـدى ، ئۇنـىـڭـغـا ئەھۋالنى چۈشەندۈردى ، ئاخىرىدا ئۇنىڭ بىلەنمۇ كۆز يېشى ئىچىدە خوشلاشتى :

ــــ خەير تاغا ، مەن كەتتىم ...

ــــ نەگە بارىسەن ؟ ــــ دېھقان ئەنسىرەپ سورىدى .

ــــ ئۆز يېرىمدە سەرسانمەن تاغا ، ــــ دېدى قۇتلۇق ئەپەندى ئەلەم بـىـلـەن ، ــــ لـېـكـىـن بۇنداق سەرسانلىق كۈنلەر ئۇزاققا بارمايدۇ . ئېشەك جـېـنىدا : « بېشىم ئامان بولسا دېڭىزدىن سۇ ئىچىمەن » دەيدىكەن ، خوش ئەمـىـسـە ، ئامان بولساق كۆرۈشەرمىز . ئەتە تاغام بىلەن يەكگەمگە مېنىڭ

ساق ـ سالامەت كەتكەنلىكىمنى ئېيتىپ قويۇڭ !

قۇتلۇق ئەپەندى ماڭدى ، لېكىن ، دېھقان توختىتىۋالدى :

— ئوغلۇم ، ماۋۇلارنى ئېلىۋال ، — دېدى ئۇ كونا ئۆتۈكى بىلەن ئۇزۇن پاختىلىق چاپىنىنى ۋە بىر ياغلىققا چىگىلگەن ئۈچ ـ تۆتناننى ئۇزىتىپ ، — ئاز بولسىمۇ ساڭا يوللۇقۇم بولسۇن !

قۇتلۇق ئەپەندى ناننى ئالدى ، ئۆتۈك بىلەن چاپانغا رەھمەت ئېيتتى .

— قولۇمنى ياندۇرما ، — دېدى دېھقان خاپا بولغاندەك قىلىپ ، — كەچ كۈز كىرىۋاتىدۇ ، توڭۇپ قالىسەن ، كىيسەڭ كىيىم ، ياپساڭ يېپىنچا !

قۇتلۇق ئەپەندى تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن دېھقاننىڭ يوللۇقىنى ئالدى . ئۇنىڭ قولىدىكى ئۆتۈك بىلەن چاپان گەرچە بەش پۇلغا يارىمىسىمۇ ، لېكىن شۇ تاپتا قۇتلۇق ئەپەندى ئۈچۈن باھاسىغا يېتىشكىلى بولمايدىغان گۆھەردىنمۇ ئەتىۋار ھەم قىممەتلىك بىلىندى . چۈنكى بۇ ، بەدىنىدىن ئاچچىق تەر يۇراپ تۇرىدىغان ، پۇت ـ قوللىرى قاداق ، كاج تەلەي دېھقاننىڭ قۇتلۇق ئەپەندىگە ۋە ئۇنىڭ ئۆمۈرلۈك ئىشىغا ھەدىيە قىلغان قىپقىزىل يۈرىكى ئىدى .

قۇتلۇق ئەپەندى دېھقان بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى .

3

ئاسماننى ئاق ، كۆل رەڭ ، قارا بۇلۇتلار قاپلىدى . يىراق ئۇپۇقتا ئاخىرقى شەپەق نۇرلىرى قىزىل ۋە ئاچ قىزىل رەڭدە ئاسمان جىيىكىنى سۇس يورۇتۇپ تۇراتتى . قاراڭغۇلۇق ناھايىتى تېزلا پۈتۈن قومۇشلۇققا يېيىلدى ، قومۇشلۇق گويا قاراڭغۇلۇقتىن پۈتكەن بەھەيۋەت تامدەك سۈرلۈك كۆرۈنەتتى .

پاقىلارنىڭ كۇركىراشلىرى ئەۋجىگە چىقتى ، ياۋا ئۆردەك ،

قاشقالداق ۋە ئاق چاپاقلار تۇرۇپ ـ تۇرۇپ غاقىلداپ قوياتتى ، چۇغۇندەك بىلەن چۆمگەكلەرنىڭ سۇنى شالاپشىتقان ئاۋازىمۇ يىراق ـ يىقىندىن ئاڭ-لىنىپ قالاتتى ...

قومۇشلۇق ئارىسىدىكى چىغىر يولدا ئۈچ ئادەم كېلىۋاتاتتى . بىرىنىڭ قولىدا قارا مىلتىق ، بىرىنىڭ قولىدا قىلىچ ، يەنە بىرىنىڭ كۆزى تېڭىلغان ، قولى قىل ئارغامچىدا باغلىنىپ ، ئاغزىغا ماتا تىقىلغان ئىدى . ئۇ پاتقاقلىرى ئەمدى قېتىشقا باشلىغان ئېگىز ـ پەس يولدا ئاران ـ ئاران ماڭاتتى ، بەزىدە مۈدۈرۈپ ، بەزىدە يىقىلىپ چۈشەتتى . بۇنداق چاغلاردا ھېلىقى قوراللىقلار ئۇنى تىللايتتى ، دۈشكەللەيتتى ...

ئۇلار ئالاھەزەل بىر سائەتچە ماڭغاندىن كېيىن قومۇشلۇقنىڭ قۇرغاق يېرىگە كولانغان يوغان بىر گەمە ئالدىغا كېلىپ توختىدى .

— ئەخمەت سەردار ! — ۋارقىرىدى مىلتىق تۇتقان كىشى گەمىنىڭ ئىچىگە قاراپ ، — بىر پايلاقچىنى تۇتۇۋالدۇق ، قانداق قىلىمىز ، ئېتىپ تاشلايمىزما ؟ !

گەمە ئىچىدىن بېشىغا سالۋار تۇماق ، پۇتىغا غاس ـ غاس ئۆتۈك كىيىۋالغان شاپ بۇرۇتلۇق بىر ئادەم چىقتى . ئۇ پاكارراق ، دوغىلاق بولۇپ ، پۇت ـ قوللىرى غەيسى يوغان ئىدى ، بىرلا قارىغان كىشىگە ئۇ-نىڭ قولى ئېيىق شاپىلىقىدەك ، پۇتى تۆگە تاپىنىدەك كۆرۈنۈپ كېتەتتى . ئۇ سىنچى كۆزلىرى بىلەن تۇتقۇننىڭ باش ـ ئايىغىغا بىر قۇر قاراپ چىققاندىن كېيىن كۆزەتچىلەردىن سورىدى :

— قانداق تۇتتۇڭلار ؟

— قومۇشلۇقنىڭ ئەتراپىدا تىمىسقىلاپ يۈرۈپتىكەن !

— قورال بارمۇ ؟

— يوق ...

— گۇمانلىق نېمىسى بار ؟

— تازا بىر قەلەندەر پايلاقچى ئوخشايدۇ ، ھېچ نەرسىسى يوقكەن .

ئەخمەت سەردار بۇرۇتىنى تولغاپ تۇرۇپ ئويلىنىپ قالدى .

— هازىرچە مۇشۇ يەردە قويۇپ تۇرۇڭلار، — دېدى ئۇ ئاخىر كۆڭلىنى توختىتىپ، — تاڭ ئاتقاندا سۆزلىشىپ باقايلى، هازىر سىلىڭمۇ يوق.

تۇتقۇننىڭ پۇت - قولى چىڭ باغلاندى، كۆزى تېخىمۇ چىڭ-تىلىدى، پەقەت ئاغزىلا بوشىتىلىپ، گەمىنىڭ يېنىدىكى كونا قومۇش دۆۋىسىنىڭ ئۈستىگە تاشلاندى.

— مۇشۇ يەردە قىمىرلىماي يات! — دېدى قىلىچ ئاسقان كۆ-زەتچى، — بولمىسا چانىۋېتىمەن!

تۇتقۇن بىرەر سائەتچە جىم ياتتى، قومۇشلۇق سىرلىق ھەم شاۋقۇن - سۈرەنلىك ئىدى. تۇيۇقسىزلا ئاتلارنىڭ دۈكۈرلىشى ئاڭلان-دى، گەمىدىن بىر نەچچەيلەن يۈگۈرۈپ چىقتى. ۋارقىرىغان ئاۋازلار ئارىلىشىپ كەتتى:

— كەلدى.

— ئەزىمەتلەر كەلدى!

— قوي تۇلۇل كالىمۇ ھەيدەپ كەپتۇ!

— بارايدۇ!

بۈگۈن قايسى باينى قاقشاتقاندۇ؟! ...

ئاتلارنىڭ دۈكۈرلىشى ئاستا - ئاستا بېسىقتى، كالىلار بىر ياققا ھەيدەلدى، تۇتقۇننىڭ بېشىدا قويلارنىڭ پۇشۇلدىشى بىلەن يېنىك مەرىشى ئاڭلاندى. بىر ئازدىن كېيىن ئەخمەت سەردارنىڭ تۇتقۇنغا تو-نۇش ئاۋازى ياڭرىدى:

— گۈلخان يېقىڭلار، كاۋاپ قىلىمىز!

تۇتقۇنغا يىراق بولمىغان يەردە گۈلخان يېقىلدى، قۇرۇق ئوتۇن پاراسلاپ، لوقىراپ كۆيدى. ھەممەيلەن گۈلخان ئەتراپىغا ئولاشتى. ھەش - پەش دېگۈچە كاۋاپنىڭ مەززىلىك پۇرىقى تارىدى، ئۇلار گۆش چاينىغاچ پاراڭغا چۈشتى. تۇتقۇن ئۇلارنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىدىن بۇ يەردە 20 دىن ئارتۇق ئادەمنىڭ يوشۇرۇنۇپ يۈرۈۋاتقانلىقىنى، بەزىلىرىدە

قـورال ، بـەزىلىرىدە كالتەك ـ چوماق بارلىقىنى ، ئۇلار كىچىلەردە يىراق ـ يـىـقـىـنـدىـكى بايلارنىڭ ئۆيىگە تىگىپ ، جاھاندار چىلىق قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىۋالدى ...

ـــ سىلىڭ قېنى ، ئۇ نەدە قالدى ؟

ئەخـمـەت سـەردارنىڭ سوئالىغا بايا ئاتلىق كەلگەن بىرسى جاۋاب بەردى :

ـــ يـېڭىشەھەرگە كەتتى ، بىرسى بىلەن قورال سودىسى قىلماقچى ئىكەن ...

ـــ يـېڭـىـشـەھەرگە ؟ ! ـــ دېدى ئەخمەت سەردار ئەنسىزلىك بىـلەن ، ـــ قارامىلىق قىلىپ ئۆزىنى ئاشكارىلاپ يۈرمىگىيدى ؟

ـــ ئۇنـچـە ئەنـسـىـرـىـمـىسەكمۇ بولىدۇ ، ئەخمەتكا ، ـــ دېدى بىر يـىـگـىـت خـاتـىرجەملىك بىلەن ، ـــ سىلىڭ ئۇ يەردە پاناھلىنىدىغان بىر ئۆي ، قوغدايدىغان بىر ئاتا تېپىۋالدى .

ئەخمەت سەردار قىزىقىپ سورىدى :

ـــ كىم ئىكەن ئۇ ؟

ـــ بـىـر گۇندىپاي ئاغىينىسىنىڭ ئانىسى ئىكەن ، ـــ دېدى ھېلىقى يىگىت .

ئەخمەت سەردارنىڭ كۆڭلى سەل ـ پەل ئىمىن تاپقاندەك بولدى .

ـــ سـىـلـىـڭنىڭ پەيلى يامانراق تۇرىدۇ ، ـــ دېدى گۈلخاننىڭ ئۇ چـېـتـىـدە ئولـتـۇرغان بىرسى ئۆزىچە مۇلاھىزە قىلىپ ، ـــ ناۋادا بۇ قېتىم يـېـڭـىـشەھەردىن ئاز ـ تولا قورال ـ ياراغ تـاپـالـسـا ، چـوڭ بـىـر ئىش قىلماقچى ! ...

كاۋاپ چايناۋاتقان بىرسى ناخۇش ئاھاڭدا قوشۇمچە قىلدى :

ـــ شـۇنـداق قـىـلـمـاي ، مـەسـتـۇرە چـوكـانـدەك قـومـۇشـلـۇقـنا يېتنۋېرەمدۇق ئەمىسە ...

پـاراڭ خـېـلـى ئۇزاق داۋام قىلدى ، بىردەم تاغدىن ـ باغدىن سۆز- لـىـشـىـپ ، ئاخىر ئەخمەت سەردارغا مەركەزلەشتى ، بىر نەچچەيلەن ئۇنىڭ

بېشىدىن ئۆتكەن ـ كەچكەنلىرىنى ئېيتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى . ئەخـ مەت سەردار بىردىنلا جىمىپ ، گۈلخاندىكى لوقىراپ كۆيۈۋاتقان ئوتقا تىكىلدى ، ئۇنىڭ سەل ـ پەل نەملەشكەن كۆزلىرىدە ئوتنىڭ ئويناق شو- لىسى جىلۋىلەندى . ئۇ چوڭقۇر بىر تىنىۋېلىپ ، سەرگۈزەشتىلىرىنى ھېكايە قىلىشقا باشلىدى . تۈتقۇن ھەممە گەپلەرنى ئۇجۇر ـ بۇجۇرگىچە ئاڭلاپ ياتتى ، ئەخمەت سەردارنىڭ ھېكايىسىدىن ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بى- لىۋالدى . ئەخمەت سەردار شىڭ شىسەي ۋاقتىدا ئۈرۈمچىدىكى بىر مۇستەقىل تۈمەننىڭ باتالىئون دەرىجىلىك ئوفىتسېرى ئىدى . 1940 ـ يىلى شىڭ شىسەي مەزكۇر تۈمەننى تارقىتىۋېتىپ ، ئۇنىڭ ھەممە ئوفىتسېرلىرىنى بىر كېچىدىلا تۇتقۇن قىلدى . ئەخمەت سەردارمۇ تۈمەن كوماندىرلىرى قاتارىدا قولغا ئېلىنغان ئىدى . ئۇ تۈرمىدە شىڭ شىسەينىڭ ئاجايىپ ھىيلە ـ نەيرەڭ ۋە قىيىن ـ قىستاقلىرىنى بېشىدىن ئۆتكۈزدى ، بىر نەچچە يىللىق تۈرمە ھاياتىدا ئۇ ملڭ ئۆلۈپ ، مىڭ تىرىلدى . پەقەت 1944 ـ يىلى جاللات شىڭ شىسەي تەختتىن چۈشكەندىن كېيىنلا تۈرمىدىن بوشاپ ئۆز يۇرتىغا قايتتى . كېيىن باتۇقلارنىڭ قوشۇن تەشكىللىگەنلىكىنى ئاڭلاپ قومۇشلۇققا كەلدى ۋە بۇ يەردىكى ھاياتلىق ئۈچۈن كۈرەشكە ئاتلانغان 20 نەچچە ئادەمنىڭ ھەربىي ئۇستازى بولغان ئىدى .

تۈتقۇن گۈلخان ئەتراپىدىكى قىزىق پاراڭلارنى ئاڭلاپ يېتىپ ، ئاستا ـ ئاستا ئۇيقۇغا كەتتى ، ئۇ تازا چارچىغان ئىدى ، شۇ ياتقانچە مىدىر ـ سىدىر قىلماي ، يۇمشاق قومۇش ئىچىگە ئۇيۇپلا كەتتى ...

ئۇ ، ئەتىسى سەھەردە قاتتىق تېپىكتىن چۆچۈپ ئويغاندى . پۇت ـ قوللىرى مۇزلاپ ، ئۇيۇشۇپ كەتكەن ئىدى . كۆزەتچى ئۇنىڭ پۇتىنى يېشىپ ئورنىدىن تۇرغۇزدى ، گەمدىن ئاياغ تاۋۇشى ئاڭلاندى .

— بىز تۇتۇۋالغان پايلاقچى مۇشۇ ، سىلىڭ ! — دېدى كۆزەتچى تىك تۇرۇپ .

« سىلىڭ » دەپ ئاتالغان كىشى كۆزەتچىنىڭ يەلكىسىگە قېقىپ تۇرۇپ دېدى :

— ياخشى ، سەگەك تۇرۇپسىلەر . « قاشا مۇستەھكەم بولمىسا ، لالما ئىتلار كىرىۋېرىدۇ » دېگەن گەپ بار . ئەگەر سىلەر ھوشيار بولمىساڭلار مانا مۇشۇنداق يۇندىخور لالىلار ئارىمىزغا كىرىۋالىدۇ، ئۇنىڭ كۆزىنى يەشكىنە ، قانداقراق نېمىكىن ! ؟

تۇتقۇن « سىلىڭ » نىڭ ئاۋازىنى تونىغاندەك قىلدى ، ئۇنىڭ چىرايىنى كۆرەلمىسىمۇ ، لېكىن ئۇنىڭ ئاللىبىر يېرىنى باغرى تونىغاندەك قىلاتتى . كۆزەتچى تۇتقۇننىڭ كۆزىنى يەشتى ، بىر ھازاغىچە ھېچ نەرسىنى كۆرەلمىدى ، كۆزىنى ئۇۋۇلىدى ، چىمىلداتتى ، شۇ ئارىلىقتا ھېلىقى تونۇش ئاۋاز گويا گۈلدۈرمامىدەك تۇيۇقسىز ياڭرىدى :

— قۇتلۇق ئەپەندى ! ... قۇتلۇق ئاكا ! ...

تۇتقۇن ئۆزىگە قۇچاق ئېچىپ ، تەلپۈنۈپ تۇرغان ئادەمنى ئاخىر كۆردى ، تونىدى . ئۇنىڭ ئاۋازىمۇ ھاياجان ، سەلتەنەت بىلەن كەڭ قۇمۇشلۇققا يېيىلدى :

— باتۇق ! ... باتۇق ئىنىم ! ...

ئۇلار چىڭ ۋە ئۇزاققىچە قۇچاقلاشتى .

IX باب راۋاقنىڭ «رازۋېدكا»

ئۇياتسىز مۇشۇككە قازناقنىڭ ئىشكى ئوچۇق.
— ئۇيغۇر خەلق تەمسىلى

1

كىشىلەر ھاپىز خوجىنى ئالدىدا «جۇيجاڭ»، كەينىدە «سېرىق جويۇت» دەيتتى. يۇزى ئاق، چېچى قوڭۇر، ساقال - بۇرۇتى سارغۇچ بۇ ئادەم ئۆزىدىن يۇقىرىلارغا بەكمۇ ھۆسلى - سۇلكەتلىك، ئۆزىدىن تۆۋەنلەرگە خويمۇ ھاكاۋۇر، باغرى قاتتىق ئىدى. ئىش بىجىرىشتە بولسا، ئۇنىڭ ھىيلىسى شەيتاننىڭ نوختىسىدىنمۇ كۆپ ئىدى. شۇڭا ئۇ، بىر نەچچە يىل ئىچىدە پۇررىدە كۆتۈرۈلۈپ، رايوندىن ناھىيىدىن ۋىلايەتكە ئۆسۈپ كەتتى. ئۇ 45 ياشقا كىرگۇچە بەش قېتىم ئۆيلەندى، بەشىنچى خوتۇنىدىن بولغان تۇنجى بالا مانا بۇ يىل يەتتە ياشقا كىردى. ئۇ ھازىرمۇ خوتۇنباز ئىدى، پۇرسەت تاپسىلا كەيپ - ساپا، ئەيش - ئىشرەت بىلەن ياشايتتى.

ئۇ، ھەر كۈنى ئىشتىن چۈشۈپ، ھاۋا سەگىگەندە تۈت پاقالچىقى ئاق ئارغىماقنى مىنىپ، سىپىلنىڭ ئۈستىدىن شەھەرنى ئايلىناتتى. بۇ، ئۇنىڭ دائىملىق شەخسىي رازۋېدكىسى ئىدى. ئۇ، مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن سىپىلغا يېقىن ئۆگزىلەردىكى چىرايلىق، مەستۇرە ئاياللارنى مارايتتى، يىراق يەردىكىلەرنى بولسا، دۇربۇن بىلەن كۆزىتەتتى. ئەگەر ئۇلاردىن

بىرەرسى كۆڭلىگە ياراپ قالغۇدەك بولسا دەرھال دەللاللىرىنى ئىشقا سېلىپ، ھەر باب بىلەن چاڭگىلىغا چۈشۈرەتتى ...
ئۇ، بۈگۈنمۇ قولا ئارغىماققا مىنىپ سېپىلنىڭ ئۈستىگە چىقتى. قۇياش پېتىشقا ئاز قالغان ئىدى، ئۇنىڭ شەپەق نۇرلىرى پارچە - بۇلۇتلار ئۈستىدە سۇس يالتىرايتتى. ھاۋا سالقىن ئىدى، تۇمەن دەرياسى تەرەپتىن كېلىۋاتقان نەم ۋە سوغۇق شامال ئادەمنىڭ يەلكىسىنى قورۇپ، يۈزلىرىنى يېرىك سىيپاپ ئۆتەتتى. قولا ئارغىماق مەشكە دەسسىگەندەك رىتىم بىلەن ئالدىرىماي ماڭدى، ئۇنىڭ ئېگىز ۋە چىرايلىق بويى سېپىلنىڭ قوختىسىدىن ئىككى غېرىچتەك كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى، ھاپىز خوجا قامچىسىنى ئېگەرگە دېيەپ ئولتۇرۇپ ئەتراپقا كۆز تىكتى. ئۇنىڭ چاناقلىرى چوڭقۇر، قارچۇغىسى يوغان ھەرىكەتچان كۆزلىرىگە يىراق - يېقىندىكى ئۆگزىلەردىن ھەر خىل ئادەملەر كۆرۈندى. ئۇ يەرلەردە ھاۋالىنىپ ئولتۇرغان بوۋاي، موماي لارمۇ، كەپتەر ئۇچۇرۇۋاتقان يىگىتلەرمۇ، باش تاراۋاتقان قىزلارمۇ، كىر يۇيۇۋاتقان چوكانلارمۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ھاپىز خوجىنىڭ كۆڭلىگە ياققۇدەك بىرەر ئايال يولۇقمىدى. ئۇ سېپىل ئۈستىدىكى ئاددىيغىنا كۆزىتىش راۋىقىنىڭ يېنىغا كەلگەندە توختىدى، ئاتتىن چۈشۈپ راۋاققا چىقتى، كارتون قاپلىق «كازىبك» تاماكىدىن بىر تال ئېلىپ تۇتاشتۇردى، قامچىسىنى ئامبىرىكچە خۇرۇم ئۆتۈكىنىڭ قونجىغا ئۇرۇپ تۇرۇپ يىراقلارغا كۆز يۈگۈرتتى. تۇيۇقسىز ئۇنىڭ كۆزى چاقناپ كەتتى، لەۋلىرىنى يىمىرىپ تاڭلىيىنى چەكتى، كۆز يېتىم يەردىكى ئۆگزىدە زىلۋا بويلۇق، چىرايلىق بىر چوكان پاتلانغان چاچلىرىنى تاراۋاتاتتى. يېنىك شامال ئۇنىڭ چاچلىرىنى كۆپتۈرۈپ، دولقۇنلىتىپ ئۇچۇراتتى. ھاپىز خوجا كۆزىگە دۇربۇن قويدى، چوكان ئەمدى ئۇنىڭ ئالدىغىلا كەلدى، ئۇ ئۆزىنىڭ ساھىبجامال، گۈزەللىكى بىلەن تولۇق نامايان بولدى. ھاپىز خوجىنىڭ ئىچىگە ئوت چۈشتى، ۋۇجۇدىدا ئەكس ئەتكەن ھارارەت دەرھال يۈزىگە تەپتى، ئىككى مەڭزى جىمىراپ، كۆزى خۇمارلاشتى. ئۇ مەستانىلەشكەن

كۆزلىرى بىلەن چوكان تۇرغان يەرنى ئېنىق مۆلچەرلىدى ، ئاندىن راۋاقـ تىن چۈشۈپ ئېتىغا مىندى ، ئۇدۇل ئىشخانىسىغا كەلدى ، بىر چاپارمەنـنى «خەنسا دوقى » دەپ ئاتىلىدىغان سازەندە دەللالنى چاقىرىپ كېلىشكە ئەۋەتتى ، ئۇ خۇددى قولىقى كېسىلگەن ئىتتەك ھەممە يەردە سوكۇلداپ يۈرىدىغان نۇقەنچى ئايال ئىدى .

خەنسا دوقى تېزلا يېتىپ كەلدى . « سەت كۆرۈنگەن سارايغا تۈۋرۈك بوپتۇ » دېگەندەك ، يېشى قىرىقتىن ئاشقان بۇ شەللەگزە ، داقى خوتۇن ھاپىز خوجىغا ئەتىۋارلىق كۆز مۇنچىقى ئىدى .

— خىزمەتلىرىگە تەييارمەن ، غوجام ، — دېدى ئۇ ئىشخانىغا كىرىپلا ئەركىلەپ ، — ھېنگان ئېگىزسا ، بوتا بوزلايدۇ ، بۈگۈن قايسى تەلەيلىك نەزەرلىرىگە چۈشتى ؟

— بۈگۈن نەزىرىمگە چۈشكىنى ئايالّلا ئەمەس ، بىر پەرىزات ! — دېدى ھاپىز خوجا ئاغزىنى تامشىپ ، — ئۇنى باغرىمغا بىر بېسۋالمىسام دۇنيا ماڭا ھارام بولىدۇ ، خەنسا ، كارامىتىڭنى بىر كۆرسەت ! جېنىم ...

— بېشىم بىلەن غوجام ، — خەنسا دوقى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئېگىلدى ، — ئۇيى قايسى تەرەپتە ئىكەن ؟

— پەم قىلىشىمچە ، ئەنجان كوچىسىنىڭ ئىچكىرىسىدىكى بىر ئۆي ، ھويلىسىدا تال بېدىنىشى باردەك قىلىدۇ ...

خەنسا دوقى ئورنىدىن تۇردى :

— تۆت دەرۋازىنىڭ ئىچىدىلا بولسا تاپىمەن ، غوجام ، خاتىرجەم بولسىلا ، شەيتاننىڭ نەسلى بولسىمۇ ئىندەككە كەلتۈرىمەن . « قاسساپنىڭ ئۇستىسى توخۇنىڭ ئۆپكىسىنى ئالار » دېگەن گەپنى ئاڭلىغان بولغىيتىلە !

ھاپىز خوجا ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى ، ئىسسىق قولى بىلەن ئۇنىڭ ئۇچلۇق ئېڭىكىنى ئەركىلىتىپ تۇرۇپ دېدى :

— شۇنىڭ ئۈچۈن ئازىڭنى يەپ يۈرىمىز - دە ، خەنسا !

ئىككىسى خوشلاشتى .

2

ئۇچىنچى كۈنى خەنسا دوقى خوش خەۋەر ئېلىپ كەلدى.

— تاپتىم غوجام، تاپتىم! — دېدى ئۇ ئاغزىنى كالچايتىپ، — بۇركۈتتەك كۆزلىرى بار ئىكەن...

هاپىز خوجا خۇشاللىقىدا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى:

— سۆزلەشتىڭمۇ، ئىسمى نېمە ئىكەن؟

— ئىسمىمۇ ئۆزىگە ئوخشاشلا گۈزەل، — خەنسا دوقى ھەۋەس بىلەن دېدى، — نازاكەت خېنىم!

هاپىز خوجىنىڭ كۆزلىرى ئويناپ، چىرايى پارقىراپ كەتتى:

— ئاھ!... نازاكەت خېنىم...

خەنسا دوقى ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ پىچىرلىدى:

— ئۇنىڭ نوختىسى ئۆزلىرىنىڭ قولىدا ئىكەن، غوجام.

— قانداق، مېنى تونۇمدىكەن؟

— يوقسۇ، سىلىنى تونۇمايدىكەن...

هاپىز خوجا تەقەززا بولۇپ كەتتى:

— ئەمىسە قانداق؟

خەنسا دوقى ئەزمىلىك بىلەن چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى:

— ئۇنىڭ ئېرى هاجى ئورۇس سىلىنىڭ قوللىرىدا ئىكەن، غوجام، ئالتە بۇرجەكلىك تۈرمىدە يېتىۋېتىپتۇ. ئەتە كەچقۇرۇن ئىككىلىرى بىزنىڭ ئۆيدە ئۇچراشماقچى، مەن ئۇنىڭغا: «جۈيجاڭ غوجام ئېرىڭ توغرىسىدا يېڭى خەۋەر يەتكۈزىدۇ، ئۆزۈڭمۇ ئەھۋالىڭنى ئېيتىپ ئىلتىپات تەلەپ قىل» دېدىم.

— ياخشى، ناهايىتى ياخشى... — هاپىز خوجا هاياجانلاندى، بارماقلىرىدىن قاس چىقىرىپ خەنسا دوقىنىڭ ئەتراپىدا ئايلاندى.

— ئۆبدان تەييارلىق قىلغىن، مانا پۇل، هېلىقى تېۋىپتىن مەجۇن

ئال ، مېنى ئەۋەتتى دېسەڭ ، پوكەينىڭ ئاستىدىكىدىن بىرىدۇ ، نازاكەت خېنىمنى راسا بىر مېھمان قىلايلى .

— ئوبدان غوجام ، — دېدى خەنسا دوقى ۋە هاپىز خوجىنىڭ قولىدىكى بىر تۇتام پۇلنى ئېلىپ غىلجىڭلىدى ، — ئايال خەق دېگەن ئۆشكە يېغىغا ئوخشايدۇ ، غوجام ، ئىسسىق گەپتە ئېرىپ ، سوغۇق گەپتە توڭلايدۇ . ھەر ھالدا ئاغزىلىرىنىڭ يېلىنى ئاياپ توڭلىتىپ قويمىغايلا ...

— خاتىرجەم بول ! — دېدى هاپىز خوجا كۆرەڭ ئاۋازدا ، — توڭلىتىپ قويۇش دېگەن نېمە ئۇ ؟ ! نازاكەت خېنىم ئۇچۇن سوقۇۋاتقان يۈرەككە ساماۋەر قويساڭ قاينايدۇ ! ...

خەنسا دوقى تولغىنىپ ، قەھ - قەھ ئۇرۇپ كۈلۈپ كەتتى .

ئەتىسى كەچقۇرۇن ئۇ نازاكەت خېنىمنى ئۆيىگە باشلاپ كەلدى ، خەنسا دوقى ئۇنى خۇددى سەبدەي گۈلدەك چىرايلىق ياسىۋەتكەن ئىدى . ئۇ بېشىغا ئالتۇن قاداقلىق كۇچا دوپپىسى ، ئەگىنىگە بۆرەك ياقىلىق نىمچا بىلەن يېشىل تاۋار كۆڭلەك كىيىۋالغان بولۇپ ، ساغرىسىغىچە چۇشۇپ تۇرغان قاپقارا چېچى گىجەك ھەم بولۇق ئىدى ، خېنە ياققان بارماقلىرىغا ياقۇت كۆزلۈك ، زۇمرەت كۆزلۈك ئالتۇن ئۈزۈكلەرنى پەرلەشتۇرۇپ سېلىۋالغان ئىدى ...

نازاكەت خېنىم ھاجى ئورۇسنىڭ كىچىك خوتۇنى بولۇپ ، ئەمدى 25 ياشقا كىرگەن ئىدى . ئۇنىڭ تۇنجى بالىسى بەش ئايلىق بولغاندا چاچراپ كەتتى ، شۇنىڭدىن كېيىن قورساق كۆتۈرمىدى . ئۇ راسا پاقلان چوكان بولغاندا ئەردىن ئايرىلىپ قالدى .

ئايالار ھەمىشە ئەركەكلەرنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىش ئۇچۇن تىرىشىدۇ ، ئەركەكلەرنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىش ئۇلار ئۇچۇن ئاجايىپ كۆڭۈللۈك ئىش . گۈزەللىك ئۇلارغا شۇنىڭ ئۇچۇن بېرىلگەن ! ئۇلارغا زوقلىنىپ قارايدىغان ئەركەكلەر كۆپەيگەنسېرى ئۇلار شۇنچە ھۇزۇرلىنىدۇ ، ئۆزىنى ئۇستۇن ھېسابلايدۇ . ئۇلارنىڭ ئەركەكلەرنى جەلپ قىلىپ ئۆزىنى چىرايلىق كۆرسىتىشتىكى بىر ۋاستىسى پەرداز . لېكىن

نازاكەت خېنىم ئەزەلدىن ئۆزىنى پەرداز قىلىشنى بىلمەيتتى ، پەردازسىزمۇ ئۇنىڭ كۆزلىرى سۇرمە تارتقاندەك قاپقارا ، لەۋلىرى گىلاس سۈيىدەك رەڭدار ، يۈزى ئۇپا سۈرتكەندەك ئاق ۋە سۈزۈك ئىدى . ئۇنىڭدىكى تەبىئىي گۈزەللىك بىلەن ئوماقلىق ھەر قانداق كىشىنى بىرلا قاراشتا ئۆزىگە مەپتۇن قىلىۋالاتتى ، ۋەھالەنكى ، تەبىئەت ئۇنىڭغا بۇنداق سېخىيلىق قىلغان بىلەن بەزى ئادەملەر ئۇنداق كەڭ قورساق بولالمىدى ، بولۇپمۇ مەھەللىسىدىكى بىر قىسىم تىجىمەل ئاياللار ئۇنىڭدىن قىزغاندى ، كۆرەلمىدى ، ئۇ بەزىدە غىجىم رومالنى يۈزىدىن قايرىۋېتىپ ، زىناقلىرىدىن كۈلكە ، كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىتىپ كوچىدىن ئۆتكەندە ، ئۆزىنى مەستۇرە ئاتىۋالغان ئاشۇ خېنىملار ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن ، سىراج تامنىڭ شورىسىدىن ماراپ ئىچ - ئىچىدىن ئادايتتى ، كېيىن ئۇلار بىر - بىرىنىڭ ئۆيىگە دوقۇرۇشۇپ : « قارىسىلا ، بۇ سالما باش ، يۇندا چىراي سەتىنىڭ يۈزىنى داپتەك ئېچىپ مېڭىشىنى ! » ، « كۆزىنى ئوغرى مۈشۈكتەك پارقىرىتىپ ئەر ئىزلەيدۇ دېسىلە بۇ داپشاق ! » دەپ غۇدۇرۇشاتتى . نازاكەت خېنىم بولسا ، ئۇنداقلاردىن پەرۋايى پەلەك يۈرۈۋېرەتتى ، ھەتتا ئۇلارنى كۆرگەندە، تېخىمۇ چىشىغا تېگىپ يۈزىنى يوغان ئاچاتتى، قاش - كۆزلىرىنى ناز بىلەن ئوينىتاتتى . ئاياغلىرىدىن قاس چىقىرىپ مەردانە ماڭاتتى . قىزغانچۇق كۆرەلمەسلەر ئاخىر ئۇنىڭ ئۇستىدىن : « زەمزەم سۈيى بىلەن يۇسىمۇ ئېرىمەيدىغان ناپاك ! » دېگەن گەپلەرنى تارقىتىپ پۇخادىن چىقماقچى بولدى ، لېكىن ئۇلار مەقسەتلىرىگە يېتەلمىدى . نازاكەت خېنىم يەنە شۇنداق پېتىدىن چۈشمەي ، « ئۆزى بىلگەن سەنەمگە دەسسەپ » يۈرۈۋەردى . ئاجايىپ كىلىشكەن بايۋەچچىلەر ، يىلىكى توشقان قىران يىگىتلەر ئۇنى ئىزدەيتتى ، ئۇنىڭ ئوتىدا پەرۋانە ئىدى ...

نازاكەت خېنىم شۇ چاغقىچە ئۆزى ماڭغان يولدىن نەپرەتلەنمىدى ، بەلكى ئۇنى كۆڭلىنىڭ نازۇك تۇيغۇلىرى بىلەن باغلاپ ، تۇرمۇشنىڭ ھەقىقىي لەززىتى ، ھاياتلىقنىڭ مۇقەررەر خاھىشى ، دەپ قاراپ كەلدى . دېمىسىمۇ ، بۇ يولدا ئۇ ۋىجدانىنى ساتمىدى ، ئەقىدىسىنى ئاياغ ئاستى

قىلمىدى ، بەلكى يۈرىكى تارتىپ ، قەلبىگە سىغقانىنى ئۆزىگە جور قىلدى ، ئۇلاردىن بىردەملىك بولسىمۇ قىزغىن مۇھەببەت بىلەن كىرسىز كۆڭلىنى تەلەپ قىلدى ، ئۇ ئەزەلدىن ئۆزىنى كۆكتىكى قۇشلاردەك ئەركىن ، ئازادە تۇتاتتى ، ھېچكىمنىڭ باشقۇرۇش ۋە ئىلتىپاتىغا موھتاج ئەمەس ئىدى . شۇڭا ئۇ ، ئۆزىگە پاك ئىدى ، ئۇ ھەمىشە « كۆڭۈل تارتقان ئاش ھالالغۇ!» دەپ ئويلايتتى . شۇنداق ئەمەسمۇ ؟ خەق نېمىدېسە دەۋەرمەمدۇ ! ئۇنىڭ ئارقىدىن غوتۇلداپ ، كۇندە بىر خىل چۆرىمە - چۆچەكلەرنى توقۇپ يۈرگەن ئاشۇ ئاياللار شۇنچىلىك پاكمىدۇ ؟! خۇدا ئۇلارغا ئىنساپ بەر- سۇن ! ئۇلار بىلەن بۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پەرق ئىككى : بىرى ، ئاشكارا ، بىرى ، مەخپىي ! بىرى كۆڭۈل ، بىرى ، پۇل ، ئۇلار تاپىنىغىچە سۆرىۋالغان ئاشۇ قىلىن رومال بىلەن ئاقىچە - چۈمبەل ئىچىدە يۈرۈپ نېمە ئىشلارنى قىلمايدۇ دەيسىز ؟! پۈتۈن دۇنيانىڭ سودىسى شۇنىڭ ئىچىدە پۈتىدۇ ! ئۇلار ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ قەدىرلىك بولغان كۆڭۈل تۇيغۇلىرىنى پۇلغا ساتىدۇ ، ئۇلاردا ۋىجدان ، ئەقىدە دېگەن نەرسە يوق ! ئۇلار ئۇنى يەتتە قات ئاسمانىنىڭ قەرىگە چۆرۈۋەتكەن ! شۇڭا ئۇلار نازاكەت خېنىمنىڭ كۆڭلىنى چۈشەنمەيدۇ ، چۈشىنىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ...

— جۇيجاڭ غوجام قاچان كېلىدۇ ؟ — نازاكەت خېنىم چاي ئىد- چىپ ئولتۇرۇپ سورىدى .

— ھېلى كېلىدۇ خېنىم ، باشلىق دېگەننىڭ ئىشى كۆپ بولىدىكەن ، — دېدى خەنسا دوقى داستىخانغا ھەر خىل مۇراببا ۋە پىستە - بادامىلارنى تىزىۋېتىپ ، — ئىچلىرى پۇشقان بولسا ، مەن سىلىگە بىردەم دۇتار چېلىپ بېرەي خېنىم .

ئۇ يۈگۈرۈپ بېرىپ دۇتارنى ئېلىپ كەلدى ، قۇلىقىنى دەستىسىگە يېقىن تۇتۇپ سازلىدى ، ئاندىن يېنىك ، شوخ پەدىلەرگە چېلىپ ناخشىنى جور قىلدى :

غېجەكىمنىڭ دەستىسى ،
ئۆردەك بېشى ، كەكلىك قېشى .

يېڭى يار تۇتقان كىشى ،
كۆز ئاشىقى كۆڭۈل خۇشى .

ئاققىنا كۆڭلەك كىيىپسەن ،
كۆككىنە جىيەك تۇتۇپ .
ئادىشىلىڭ يوقمۇ خېنىم ،
ئولتۇرىسەن ئېگەك تۇتۇپ .
....

نازاكەت خېنىم تەبەسسۇم بىلەن كىرپىك قاقماي ئولتۇرۇپ قالدى ، ئۇ خەنسا دوقىنىڭ چىشلىرى سارغۇچ ، كالپۇكى قېلىن ، ھەمىشە تاماكا پۇراپ تۇرىدىغان بەتبۇي ئاغزىدىن بۇنداق چىرايلىق ھەم لېۋەن ناخشىلارنىڭ چىقىشىنى ئويلاپ باقمىغان ئىدى . ئىشق ـ مۇھەببەت ناخشىلىرى ياش چوكاننىڭ كۆڭلىنى تۇيدۇرماي ئۇتتۇۋالدى ، سىرلىق خىياللار ئۇنى باشقىچە لەززەتلىك ، پىنھان ھەم بىسلىغۇسىز تەسىراتلار ئالىمىگە ئېلىپ كەتتى ...

شۇ چاغ ئىشىك يېنىك چېكىلدى ، خەنسا دوقى ئالدىراپ ئاچتى، چاچ ـ ساقاللىرىنى پاكىز ياسىتىپ ، چىرايلىق كىيىنگەن ھاپىز خوجا ئۆيگە كۈلۈپ كىردى ، سىلىق ۋە يۇمشاقلىق بىلەن تىنچلىق سوراشتى ، تونۇشتى . ئۇنىڭ كۆزى نازاكەت خېنىمغا ھېيىققۇدەك قادالغان ئىدى ، نازاكەت خېنىم ھۆپپىدە قىزىرىپ كەتتى ، بېشىنى چەتكە بۇراپ يەرگە قارىۋالدى . ئۇنىڭ ئەڭ كىچىك ھەرىكەتلىرىگىچە كۆزىتىپ تۇرغان خەنسا دوقى داستىخاندىكى « ئالاھىدە خۇرۇچ » بىلەن تەييارلانغان پەرمۇدىنى قولىغا ئېلىپ ئۇنىڭغا ئۇزاتتى :

— خېنىم ، تېۋى قېچىپ قالمىسۇن ، ئۆزلىرىگە ئاتاپ پىشۇرغان ، ئاغزىلىرىغا سالسىلىرى غۇژژىدە ئېرىيدۇ ...

نازاكەت خېنىم ساھىبخانىنىڭ قولىنى قايتۇرمىدى ، پەرمۇدە ھەقىـ

قـەتەنمۇ ئوخشىغان ئىدى ، ئۇ ئارقا ـ ئارقىدىن ئىككىنى يەۋەتتى ، خەنىسا دوقـى دەرھال چـايغا زورلىدى ، پىلپىل بىلەن قەلەمپۇر سېلىنغان ئىسسىق چـاي گـۇپۇلدەپ پۇراق چاچاتتى . نازاكەت خېنىم ئىككىنچى پىيالە چاينى ئىـچـىـپ بـولۇپ ئۆزىچە كۈلۈشكە باشلىدى ، بەدەنلىرى بوشىشىپ ، كۆز- لىرى خۇمالاشتى ، ئىچ ـ ئىچىدىن ئۆرلەپ چىقىۋاتقان بىرخىل ھارارەتتىن ئۇنـىـڭ مـەڭزلىرى قىزىرىپ ، تېخىمۇ گۈزەللىشىپ كەتتى . ئۇنىڭ قاپقارا چاچـلـىـرى ، چـاقماق كىرپىكلىرى ، ئوينىاق كۆزلىرى ، يېلىنجاپ تۇرغان يـۈزى ئۇدۇلـدىـكـى پـەنەر يورۇقىدا پارىلدايتتى . شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۆڭلى سـۆيـۈشـنى خالايتتى ، ئالدىغا كەلگەنلا ئەركەكنى — مەيلى ئۇ قېرى بول- سۇن ، يـاش بـولسۇن ، دوستى بولسۇن ، دۈشمەن بولسۇن — ھەممىنى ، ھەمـمـىنى سۆيگۈسى كېلەتتى ، ئۇنىڭ قەلبى جۇشقۇنلاپ ، شەھۋىتى قوز- غالغان ئىدى ...

خـەنـىـسا دوقـى ئىچـكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كەتتى ، ھاپىز خوجا ئاسـتا ـ ئاستا سۈرۈلۈپ ، نازاكەت خېنىمنىڭ يېنىغا كەلدى ، دەسلەپ ئاپ- ئاق قـولـىـنـى ، يـۇمشاق كۆكسىنى تۇتتى ، سىيلىدى ، كېيىن كىمدىندۇر ئۆگـىـنىۋالغان ئاجايىپ نەقىللەر بىلەن شۆلگەيلىرىنى ئېقىتىپ ماختىدى :

— خـېـنـىـم ، ئۆزلـىـرىـگە مەن خۇددى جۇۋازچى گۈندىغا ، باپكا سـۇمـبـىـغـا ، تـوقـامـچـى كـېگىزگە ، موزدۇز بېگىزگە خۇشتار بولغاندەك خۇشتار ...

نـازاكـەت خېنىم ھېچنېمىنى ئاڭلىمىدى ، ئۇ پەقەت كۈلەتتى ، دىل- كەشلىك ، مەستانىلىك بىلەن تېلىقىپ كۈلەتتى . ھاپىز خوجىنىڭ قېلىن ، تـۈزلۈق لەۋلىرى ئەمدى داغىسىز ، ئىۋەنسىز لەۋلىرى بىلەن ئىسسىق يۈزىنى سـوغـۇق شـۆلـگـەيلەر بىلەن نەملەشكە باشلىدى ، پەنجىسى يوغان يىرىك قـولـلـىـرى بـولـسـا ، ئۇنـىـڭ ئاللـىـبـىـر يېرىدە ھەرىكەتلەندى ، نازاكەت خـېـنـىـمنىڭمۇ كۆزلىرى يۇمۇلۇپ بوشاشقان بەدىنى كۆڭۈل ئىلكىدىن چىـ قىپ كەتتى ...

3

كېيىنكى كۈنلەردە هاپىز خوجا نازاكەت خېنىمنىڭ ئەنجان كوچىسىدىكى ئۆيىگىمۇ تارتىنماي كىرىپ چىقىدىغان بولدى. ئۇ نازاكەت خېنىمغا خۇشتار بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇ دەسلەپتە نازاكەت خېنىمغا «هاجى ئورۇسنى تۈرمىدىن چىقىرىپ بېرىمەن» دەپ يېقىنلاشقان بولسا، ئەمەلىيەتتە هاجى ئورۇسنى قانداق ئۇجۇقتۇرۇپ، نازاكەت خېنىمنى مەڭگۈ ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش نىيىتىدە يۈرەتتى.

ئۇ بۇ كۈن خىزمەت تەكشۈرمەكچى بولۇپ ئالتە بۇرجەكلىك تۈرمىگە چىقتى. ليۇ خەندۇڭ بىلەن سايىم كېپەكباش ئەتراپىدا پايپېتەك بولدى. ئۇ مەھبۇسلارنىڭ تىزىمىنى كۆرۈۋېتىپ، «هاجى ئورۇس» دېگەن ئىسىمغا كۆزى چۈشۈش بىلەن يۈرىكى چىمىلداپ قالدى.

— بۇ قانداق جىنايەتچى؟ — سورىدى ئۇ ليۇ خەندۇڭدىن.

— شېڭ دۇبەن ۋاقتىدا قولغا ئېلىنىپتىكەن، هازىرغىچە جاھىل...

هاپىز خوجا ئاچچىق بىلەن چالۋاقىدى:

— بۇنداق جاھىل ئۇنسۇرنى نېمىشقا ئۆتكەندە مەخپىي ئۆلتۈرۈشتە ئۇجۇقتۇرۇۋەتمىدىڭلار؟!

ليۇ خەندۇڭنىڭ ئورنىغا سايىم كېپەكباش جاۋاب بەردى:

— بۇ قېرى تەلەيلىككەن، جۇيجاڭ، نۆۋەت تەگمەي قالدى...

ليۇ خەندۇڭ قوشۇمچە قىلدى:

— شۇنداق جۇيجاڭ، ئەتىسى ئۇ ئىشنى يۇقىرىنىڭ يوليورۇقى بىلەن توختىتىپ قويدۇق، قېلىپ قالغانلارنىڭ جېنى هايانغا قالدى-دە!

هاپىز خوجا بىردەم سۈكۈتتە تۇردى، كېيىن بىر تال پاپىروس تۇتاشتۇرۇۋېلىپ، سايىم كېپەكباشقا بۇيرۇدى:

— ئۇ قېرىنى ئەچىق، ئۆزۈم سوتلايمەن!

ئون مىنۇتتىن كېيىن ئىشخانىغا هاجى ئورۇس ئېلىپ كېلىندى.

ئۇنـىـڭ چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسۈپ دەرۋىشتەك بولۇپ كەتكەن ، پۈتىدىكى ئىـشـكەلمۇ داتلىشىپ سارغىيىپ قالغان ئىدى . ھاپىز خوجا ئۇنىڭ كۆرۈم‍ـ سىز چىرايىغا ، قورايدەك ئاجىز بەدىنىگە قاراپ ھەسەت بىلەن ئويلىدى :

« شـۇنـداق يـاش ، گۈزەل ، نازۇك بەدەن بىر پەرىزات نەچچە يىل مۇشۇنداق قېرى، سەت ئەبلەخنىڭ قويـنـىـدا ياتتىما؟! ئىسىت ... ئىسىت !. ..» بـىـر دىـنلا ئۇنـىڭ ۋۇجۇدىغا كۈچلۈك رەشىك ئوتى تۇتاشتى ، ئالدىدا تـۇرغـان شـور پېشانە بۇ ئادەم تۇرۇپلا ئۇنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنىگە ئايلى‍ـ نىپ قالدى .

ھاپىز خوجا دەس ئورنىدىن تۇرۇپ ھەيۋە بىلەن سورىدى :

ـــ گـۇنـاھكـار ھاجى ئورۇس ، ئالـدىـڭـدا ئىككى يول تۇرۇپتۇ : بـىرى ، ھاياتلىق يولى ؛ يەنە بىرى ، ئۆلۈم يولى . بىز ئەلۋەتتە سېنىڭ كې‍ـ يىـنـكـى يـولدا مېڭىشىڭنى ئۈمىد قىلمايمىز ! ھاياتلىق يولىغا كەلسەك ، بۇ ھەقـتـە سـەن بـىر نەرسە يېزىپ ، تەشكىلاتىڭنى پاش قىلساڭلا ھۆكۈمەت سېنى ئازاد قىلىپ ، مۇۋاپىق خىزمەت بېرىدۇ ، قانداق ؟

ھاجـى ئورۇس بـىر دەم ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قالدى ، ئالدىدا تۇرغان جۇيـجـاڭـنـىڭ كىمگە گەپ قىلىۋاتقانلىقىنى بىلەلمەي ئىككى تەرەپكە قا‍ـ رىـدى ، كـېـيـىـن سـەل ـ پەل ئۆزىگە كېلىپ ، زەئىپ ، لېكىن ۋەزمىنلىك ئاۋازدا مۇنداق دېدى :

ـــ مـېـنـىـڭ نېمە گۇناھىم بار ؟ ! مەن ئەزەلدىن ھۆكۈمەت ئىشىغا ئارىلاشمىدىم ، تەشكىلات ـ پەشكىلات دېگەننى تېخىمۇ بىلمەيمەن !

ـــ خـۇپـىـسـەنـلـىـك قـىـلـمـا ! ـــ ھاپـىـز خوجا گۈركىرىدى ، ـــ ئوچـۇقنى ئېيتىپ قوياي ، سەن ئەكسىيەتچى تەشكىلاتنىڭ ئادىمى ! بۇنى شـېـرىـكـلـىـرىڭ ئاللىقاچان ئىقرار قىلغان ، ئەمدى سەن باشلىقىڭ كىم ، سېنى كىم تارتقان ، بىزگە شۇنى ئېيتىپ بەرسەڭلا بولىدۇ !

ھاجـى ئورۇسنىڭ چىرايى غەلىتە ئۆزگەردى ، كۆزى بىردەم قىسى‍ـ لـىپ ، بىردەم چەكچەيدى ، كۈتۈلمىگەن يەردىن ئۇنىڭ ئاۋازى ياڭرىدى :

ـــ توغرا ، توغرا ! مېنى ۋاڭ غوجام تارتقان !

سايىم كېپەكباش خۇشال بولۇپ كەتتى :

ــ ھەببەللى ، مانا ئەمدى ئەقلىڭنى تاپتىڭ ، ئۇ زادى قايسى ۋاڭ غوجام ؟

ھاپىز خوجا قوشۇمچە قىلدى :

ــ ئالتايدىكى ئەلەن ۋاڭمۇ ياكى كۇچادىكى داۋۇت ۋاڭمۇ ؟ !

ھاجى ئورۇس پەرۋاسىزلا جاۋاب بەردى :

ــ ھېچقايسىسى ئەمەس ...

ھاپىز خوجا يەنە گۇر كىردى :

ــ ئەمىسە قايسى ۋاڭ ، زادى قايسى ۋاڭ غوجام ؟ !

ــ مېنى ئاپئاق خوجام تارتقان ! ــ دېدى ھاجى ئورۇس بىر خىل مەسخىرە تەلەپپۇزى بىلەن تورۇسقا قاراپ تۇرۇپ . ھاپىز خوجا چىچاڭشىپ كەتتى :

ــ نېمىدەۋاتىسەن ، نېمدەپ جۆيلۈۋاتىسەن ؟ ! ئاپئاق خوجام دېگەن ئۆلگىلى نەچچە يۈز يىل بولغان تۇرسا ، قانداق قىلىپ سېنى ئۆزىگە تارتالايدۇ ؟ !

ــ ئاپئاق خوجام چۈشۈمدە مەن بىلەن كۆرۈشكەن ! ــ دېدى ھاجى ئورۇس يەنە شۇنداق خاتىرجەملىك بىلەن .

ھاپىز خوجا تېخىمۇ چىچاڭشىپ كەتتى :

ــ سەن قېرى ئىت ، نېمىلەرنى كاپىشۋاتىسەن ؟!

ھاجى ئورۇس سوغۇققىنا كۈلۈپ قويدى :

ــ شۇنداق ، قانچۇق سەكرىسە ، كۈچۈك قاۋايدۇ ! سەكرەپ قويسا ، قاۋاپ قويىدۇ !

ھاپىز خوجا جوزىنى قاتتىق مۇشتلىدى :

ــ يوقال ، كۆزۈمدىن يوقال !

ئۇ ئەلەمدىن ئۆتى يېرىلغۇدەك بولۇپ كەتكەن ئىدى .

شۇ كۈنى ھاجى ئورۇسنىڭ تەقدىرى بەلگىلەندى ، ئۇ ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا ، بۇ ۋاپاسىز دۇنيادىن جىمجىت كېتىۋاتاتتى ...

ئۈچ كۈندىن كېيىن هاپىز خوجا نازاكەت خېنىمنى ئىشخانىسىغا چاقىرتتى ، هال ـ ئەھۋالىنى سورىدى ، يۈرەك سۆزلىرىنى ئېيتتى ، ئارقىدىن هاجى ئورۇس توغرىسىدا مۇنداق خەۋەرنى يەتكۈزدى :

— تىلىم كۆيسىمۇ ئېيتىشقا مەجبۇرمەن ، خېنىم ، هاجى ئورۇس يوشۇرۇن يۈرەك كېسلى ئىكەن ، تۈنۈگۈن كەچتە ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ ، خەۋەرنى ئاڭلاپ ئۆزۈم چىقىپ تەكشۈردۈم ، ئەھۋال شۇنداق بولۇپ چىقتى . ۋاقتىدا داۋالاتمىغانلىقى ئۈچۈن تۇرمە باشلىقىنى جازالىدىم . ئەسلىدە ، ئۇ كىشىنى ئازاد قىلىش توغرىسىدا ئۆز قولۇم بىلەن دوكلات يېزىپ يۇقىرىغا يوللىغان ئىدىم ، ئەپسۇسكى ، نىيىتىم ئىشقا ئاشقۇچە مەرھۇم ئۆلگۈرەلمەي قالدى . ئۆزلىرىنىڭ ئالدىدا خىجىلمەن ! ...

نازاكەت خېنىم ئۆكسىدى ، يىغلىدى ، ئۇنىڭ چۈچىلىق يىپەك ياغلىقى چۆپ ـ چۆپ بولۇپ كەتتى . كۆزى قىزىرىپ ، نازۇك بەدىنى يەڭگىل تەۋرىنەتتى .

— سەۋر قىلسىلا ، — دېدى هاپىز خوجا ئۇنىڭ ئىككى يەلكىسىدىن بوش تۇتۇپ ، — « ئىشكىتىن مۇردا چىقسا ، تۆگىلۈكتىن سەۋر كىرىدۇ » دېگەن گەپ بار . رەھمەتلىكنىڭ ئۆمرى قىسقا ئىكەن ، بۇمۇ ئاللانىڭ هۆكمى . سىلە تېخى ياش ، كېيىنكى تۇرمۇشلىرى جەزمەن كۆڭۈللۈك ، بەختلىك بولىدۇ ! ...

نازاكەت خېنىم ئاخىر تەقدىرگە تەن بەردى ، باشقىلارغا ئەگىشىپ « ئەلھۆكمىلىللا » دەپ كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى ، ئايال بولسىمۇ ، ئۆز لايىقىدا نەزىر ـ چىراغ ئۆتكۈزۈپ ، مەرھۇم ئۈچۈن دۇئا ـ تەكبىر ئوقۇتتى .

بەشىنچى كۈنى هاپىز خوجا يەنە ئۇنى ئىشخانىسىغا چاقىرتتى ، دەسلەپ تۇرمۇش ۋە كېلەچەك توغرىسىدا تەسىرلىك ، يالقۇنلۇق سۆزلەر بىلەن ياش چوكاننىڭ كۆڭلىنى ياسىدى ، كېيىن مۇددىئاسىنى ئوچۇق بىلدۈرۈپ مۇنداق دېدى :

— ئەگەر ئۆزلىرى ئىلتىپاتقا مۇشەررەپ بولۇپ ، بىزنىڭ پىرقى-

مىسزگە قاتناشسىلىرى بۇ دۇنيالىق ھەم ئۇ دۇنيالىقلىرى ئۈچۈن شاپائەتكە ئېرىشكەن بولىلا . تەدبىرىڭ قانداق بولسا ، تەقدىرىڭ شۇنداق بولىدۇ ، دېگەن گەپ بار . بۈگۈندىن باشلاپ مەن سىلىنى ئۆز يېنىمغا رەسمىي تارتتىم ، — ئۇ ئىككى قېتىم يەگگىل چاۋاك ئۇردى ، ياندىكى ئۆيدىن بىر ئادەم چىقىپ سالام بەردى ، ھاپىز خوجا ئۇلارنى بىر - بىرىگە قىسقىچە تونۇشتۇرغاندىن كېيىن ، نازاكەت خېنىمغا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — سىلىنىڭ بۈنىڭدىن كېيىن مەخپىي ئىسمىلىرى تورغاي . مۇناسىۋەتلىشىدىغان ئادەملىرى مانا مۇشۇ ، نېمە ئىش قىلىدىغانلىقلىرىنى كېيىن ئۇ سىلىگە ئېيتىدۇ ...

— شۇنداق خېنىم ، بۈنىڭدىن كېيىن بىز بىللە ئىشلەيمىز ، — دېدى ھېلىقى ئادەم سىلىق سۆزلەپ ، — ئىسمىم ئەييۇفۇ ، مەن دائىم ئەنجان رەستىدىكى مەدىمىنجاننىڭ لەپكىسىدە ① بولىمەن ...

نازاكەت خېنىم بىردەم تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى ، كېيىن دىلغۇللۇق ، ئارسالدىلىق بىلەن :

— مەن ئويلىشىپ باقاي ، — دېدى - دە ، ئورنىدىن تۇردى .

ئەتىسى كەچقۇرۇن ھاپىز خوجا شىركەيپ ھالدا ئۇنىڭ ئۆيىگە باردى ، ئۇ يەردە مۇھەببىتى ، ئەقىدىسى ، ئىخلاسى توغرىسىدا ئۇزاقتىن - ئۇزاق سۆزلىدى ، كېيىن ئۆزلىرىنىڭ مەڭگۈ بىللە بولۇشقا قولايلىق بولۇشى ئۈچۈن « تورغاي » ئىسمى بىلەن ئەييۇفۇغا باغلىنىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئېيتىپ ئىچۈردى . نازاكەت خېنىم بۇ قېتىممۇ يەنە شۇ ئېغىر - بېسىقلىقى بىلەن :

— ئويلىشىپ باقاي ! — دېگەندىن باشقا گەپ قىلمىدى .

---

① لەپكە — دۇكان .

X باب بۇرۇتقا خاپا بولسا، ساقال چىقتى

قارا توخۇمۇ ئاق توخۇم تۇغار .
ــ ئۇيغۇر خەلق ماقالى

1

كەڭ ، خىلۋەت قومۇشلۇق كۆندىن ـ كۈنگە جانلىنىپ كەتتى .

ئەخمەت سەردار قاتتىق تەلەپ بىلەن ھەر كۈنى مەشىق قىلدۇراتتى . پۇت ـ قوللىرى قاداق يىگىتچىلار ، باش ـ پاناھسىز سەرگەردانلاردىن ئاجايىپ ئۇستا مەرگەنلەر ، چەۋەندازلار ، قىلىچۋازلار يېتىشىپ چىقتى . قۇتلۇق ئەپەندى ئۇلارنىڭ ساۋاتىنى چىقاردى ، ئىقىم مەسىلىلىرى ئۈستىدە ھەق ـ ناھەقنى تونۇتتى ، ئۇلارنىڭ ئۆتمۈشى ، بۈگۈنى ۋە كېلەچىكى توغرىسىدا ئاددىي ، لېكىن چوڭقۇر تەسىراتلارغا ئىگە قىلدى .

باتۇق ئۇلارنىڭ سىلىگى ئىدى . ئۇ ، بۇ قېتىم راستىنلا ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق سىلىڭ بولۇشقا نىيەت قىلدى . يېقىندىن بېرى ، يىراق ـ يېقىندىكى چوڭ ـ چوڭ بايلارنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىپ ، ئۇنىڭ ھېسابىغا گومىنداڭنىڭ ئۇرۇشتىن يالتايغان قاچاق ئەسكەرلىرى ۋە ئاچ كۆز ئەمەلدارلار بىلەن يەڭ سودىسى قىلىپ قورال ـ ياراغ سېتىۋالدى . ھازىر قومۇشلۇقتىكى 20 نەچچە ئادەمنىڭ يېتەرلىك قورالى ۋە ئوق ـ دورىسى بار

ئىدى . باتۇق ئۆزى تالللۋالغان يېڭى ۋە چاققان بىر تاپانچىنى بىر تىزىق ئوق بىلەن قۇتلۇق ئەپەندىگە سوۋغا قىلدى ، ئۇمۇ ئەخمەت سەردارنىڭ مەشقىدە ئۇستا مەرگەن بولۇپ يېتىشكەن ئىدى .

بۈگۈن قۇتلۇق ئەپەندى قومۇشلۇقتىكىلەر بىلەن نۆۋەتتىكى ئىشلار توغرىسىدا ئۇزاق پاراڭلاشتى ، ئۇنىڭ تەكلىپى بىلەن باتۇق شەھەرگە كىرىپ ، « كۆرەش » تەشكىلاتىنىڭ يوشۇرۇن ئەزالىرى بىلەن ئالاقىلىشىدىغان بولدى . قۇتلۇق ئەپەندى ئۇنىڭغا خالىي جايدا ئۇچرىشىدىغان ئادىمى بىلەن پارولنى ئېيتىپ بەردى . كەچقۇرۇن باتۇق يولغا چىقىش ۋاقتىدا ئۇ يەنە خېلى يەرگىچە ئۇزىتىپ بېرىپ ئالاھىدە تاپىلىدى :

— باتۇق ، ئۆزۈڭگە پەخەس بول ئىنىم ، « شەھەردە كۆز كېرەك ، جاڭگالدا قۇلاق » دېگەن گەپ بار . خەير - خوش . سەپىرىڭگە ئاق يول تىلەيمەن !

ئۇلار قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى .

باتۇق كېچىچە مېڭىپ كۈن چىققاندا شەھەرگە كىردى . شەھەر بۇرۇنقىدىن كۆپ ئۆزگىرىپ كەتكەن ئىدى ، ئۇنىڭ تەبىئىي ھۆسنىنى بۇزۇپ ، سالقىنلىتىپ تۇرىدىغان كۆركەم دەل - دەرەخلىرى كېسىپ تاشلانغاچقا ، كوچا ۋە يوللار بۇزۇرۇپ ، قاغجىراپ تۇراتتى . چوڭراق ئىمارەتلەرنىڭ ئۈستىگە خۇددى يۇمشاق يەردىن ئۈسسۈپ چىققان يەر مەرىزىدەك ، زومچەك - زومچەك پوتەيلەر سېلىنغان ، سېپىل بويلاپ چوڭقۇر ئاكوپلار قېزىلغان ئىدى . باتۇق كۆپ يەرگە بارمىدى ، قۇتلۇق ئەپەندى ئېيتىپ بەرگەن ئادرېس بويىچە ئۇدۇل تاش بازىرىغا كەلدى . ئۇ يەردە بىر ئەر - خوتۇن ئاچقان كىچىككىنە قاۋاقخانا بار ئىدى . باتۇق ئۇنى ئاسانلا تاپتى ، ياشانغان ئەر خوجايىن دۇكاننى ئەمدى ئېچىپ ، پوكەي سۈرتۈۋاتاتتى . باتۇق ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ سالام بەردى ، ئۇ 60 تىن سەل ھالقىغان ، ساقاللىق ، قارا چوقۇر ئادەم ئىدى . ئىسمى ۋاڭ دالى بولۇپ ، خەنزۇلار « ۋاڭ مازا » ، ئۇيغۇرلار گاھىدا« ۋاھاپ چوقۇر»، گاھىدا « ۋاھاپ جاڭگۇيدە » دەپ ئاتايتتى . ئۇچىسىغا كۆك لەمبۇق جا-

جازا چاپان ، پۇتىغا شالغۇۇردىن تىكىلگەن قەشقەرچە شىپەك كەش كىيىۋالغان بۇ ئادەم ئۆز ۋاقتىدا ئەلەمدىمۇ ، قەلەمدىمۇ خېلى دەۋر سۈر-گەن مۆتىۋەرلەردىن ئىدى . ئۇ يۇنىەنلىك بولۇپ ، ياش زىيالىيلىق دەۋرىدە شىنجاڭغا كەلگەن . 1928 ـ يىلى ياش زىيالىيلىق ئۆلتۈرۈلگەندە ، ئۇ يېڭى-دىن قۇرۇلغان ئوفىتسىرلەر مەكتىپىنىڭ مەسئۇلى ئىدى . جىن شۇرېن تەختكە چىقىدىغان چاغدا ، ئۇ ئاشۇ سالاھىيىتى بىلەن ئۇنىڭ ھاكىمى-يەتنى قولغا ئېلىشىغا ئاكتىپ ھەمكارلاشتى . 1933 ـ يىلدىن كېيىن ئۇ شېڭ شىسەينى ھىمايە قىلىپ ئۇزاق ئۆتمەي دۇبەن مەھكىمە خارجى ئىشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى . 1937 ـ يىلى ئۇ ، « شېڭ شىسەي ۋە شىنجاڭ » ناملىق ئۇزۇن بىر پارچە ماقالە يېزىپ ، شېڭ شى-سەينى كۆككە كۆتۈردى ، ھەتتا شېڭ شىسەي قولغا ئېلىشتىن بىر كۈن بۇرۇن شىنجاڭ دارىلفۇنۇن ئوقۇغۇچىلىرىغا : شېڭ شىسەينى « مېھمان-دوست ، پەزىلەتلىك ، بەلكىم جۇڭگونىڭ داھىسى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن » دەپ ، ئۆزىنى ئالىي مېھمان سۈپىتىدە كۆتۈرۈۋالغانلىقىنى ، «ئالتە بۈيۈك سىياسەت » دەرسلىكىنى تۈزۈشكە تەكلىپ قىلغانلىقىنى سۆزلەپ ماختانغان ئىدى . ۋەھالەنكى ، بۇ سۆزنىڭ ئاخىرى تۈگمەيلا ، 1940 ـ يىلى ئۇ ئاتالمىش ئىككىنچى قېتىملىق سۇيىقەست ئەنزىسىدىكى ئاساسلىق ئادەم ھېسابلىنىپ قولغا ئېلىندى . ئائىلىسى قەشقەرگە سۈرگۈن قىلىندى . لېكىن ئۇ تەلىيى ئوڭدىن كېلىپ ئۆلۈمدىن ساق قالدى . ساقچى باشقارمىسىغا يېڭىدىن ئۆستۈرۈلگەن بىر ئوقۇغۇچىسى ئىككى يىلدىن كې-يىن ئۇنى تۈرمىدىن بوشىتىپ قەشقەرگە يولغا سېلىۋەتتى ...

ئۇ ، ئۇزاق يىللىق ئەگرى ـ توقاي يولدىن مانا شۇ چاغدىلا توغرا بىر يەكۈن چىقىرالىدى . ئۇنىڭ يەكۈنى : ئۆزى قاتناشقان بارلىق ھاكى-مىيەت يالغان ، ساختا ، چىرىك ، ۋەھشىي ! شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن ، ئۇ كېيىنكى چاغلاردا يەنئەنگە تەلپۈنۈپ قالدى ، لېكىن ، ئۇ ئەمدى كۈچ ـ مادارىدىن ، ئەقىل ـ پاراسەتتىن قالغان ئىدى . شۇڭا ، ئۇ ھازىر ياخشى يولدىكى ياخشى نىيەتلىك كىشىلەر ئۈچۈن قولىدىن كېلىدىغان ھەر

قانداق خىزمەتنى قىلىشنى خالايتتى ...

باتۇق ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى سەمىمىيلىك بىلەن مۇلايىملىقنى كۆرۈپ، ئىككىلەنمەيلا مەخپىي بەلگىنى ئېيتتى:

— بۇغداي ھارىقى بارمۇ؟

— يوق، قوناق ھارىقى بار.

— ماڭا بۇغداي ھارىقى كېرەك ئىدى.

— قانداق بۇغداينىڭ؟

— قارا بۇغداينىڭ ...

— ئىچكىرى كىرىڭ ...

باتۇق دۇكاننىڭ ئىچكىرىسىدىكى پاكىز، چاققانغىنا ياتاق ئۆيگە كىردى. ئۇ يەردە خوجايىننىڭ ئايالى — 50 نەچچە ياشلىق سېمىز، دوغىلاق ئايال قاچا - قومۇچلارنى يۇيۇپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ئىسمى « گۇ تەتەي » بولسىمۇ، ئۇيغۇرلار « گۇل تەتەي » دەپ تەلەپپۇز قىلاتتى. خوجايىن ئايالىغا ئىشارەت قىلدى، گۇ تەتەي ئىشىكنى ھەم يېپىپ دۇكانغا چىقىپ كەتتى. خوجايىن دېرىزە پەردىسىنى چۈشۈردى، باتۇقنى ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزۇپ ئاستا سورىدى:

— نەدىن كەلدىڭىز؟

— قومۇشلۇقتىن.

— ئىسمىڭىز نېمە؟

— باتۇق ...

— ھە - ھە ... ئاڭلىغان، — دېدى خوجايىن ئورنىدىن قوزغىلىپ، — قۇتلۇق ئەپەندى سىزنىڭ گېپىڭىزنى قىلاتتى ... راست، ئۇ كىشىدىن خەۋەر بارمۇ؟

— بار، ئۇ ھازىر بىز بىلەن بىللە ...

شۇ گەپ بىلەن خوجايىننىڭ چىرايى ئېچىلىپ كەتتى، ھاياجانلاندى، ئۇلۇغ - كىچىك تىندى، شالاڭ ماش گۈرۈچ ساقىلى يەڭگىل تىترىدى.

— ھايات دەك ... — دېدى ئۇ تېخىچە ئىشەنمەيۋاتقاندەك ئارىسالدى تەلەپپۇزدا ، — ئۆتكەندە ئون نەچچە مەھبۇسنى يېڭىشەھەرگە يۆتكەپ ماڭغاندا ، ئۇنىڭ قىزىل دەرياسىغا ئۆزىنى تاشلىۋالغانلىقىنى ئاڭلىغان ئىدىم ، قالغانلىرىنى شۇ كېچىسى يېڭىشەھەردە تىرىك كۆمۈۋې- تىپتۇ ...

— قۇتلۇق ئەپەندى شۇ قاچقانچە سالامەت يۈرۈۋاتىدۇ ، بۇ يەرگىمۇ مېنى شۇ كىشى كىرگۈزدى ، — دېدى باتۇق تېخىمۇ ئىچ- كىرىلەپ ، — مەن بۇگۈن پوچتىكەش بىلەن كۆرۈشمەكچى .

خوجايىن ئورنىدىن تۇردى :

— بولىدۇ ، مەن سىزنى ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشتۇراي ، كەچتە مۇشۇ يەرگە كېلىڭ .

باتۇق قاۋاقخانىدىن چىقتى ، تاش بازىرىدىكى بىر چايخانىغا كىرىپ ئىككى نان بىلەن قايماق چاي ئىچتى . ئۇنىڭدىن كېيىن تۆمەن بويىغا بېرىپ ، كەچ كۈزنىڭ ئالا بۆرەك ئاپتىپى چۈشكەن بىر قۇملۇقتا يېتىپ ئۇخلىدى . ئۇ ئويغانغاندا ، كۈن قايرىلغان ئىدى ، ئوبدانىراق غىزالىنىش ئۈچۈن شەھەرگە ماڭدى ، چوڭ رەستىدە كېتىۋېتىپ كۆتۈل- مىگەن بىر ئىشقا يولۇقتى . ئاتقا مىنىۋالغان يوغان سەللىلىك موللا غىجىم روماللىق ياش ئايالنى ئالدىغا سېلىپ ، سۆرتوقاي قىلىپ ئۇرۇۋاتاتتى . ئا- يال قاچاتتى ، يىغلايتتى ، ۋارقىرايتتى ، ئۇزۇن ۋە قېلىن دەررە « ۋاق — ۋاق » تەگكەندە تولغىناتتى . يولۇچىلار ، دۇكاندارلار ، خېرىدارلار خۇددى تاماشا بولۇۋاتقاندەك پەرۋاسىز تۇرۇشاتتى . ئاتلىق موللا باتۇقنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە ، ئېتىنى چاپچىتىپ دەررىنى يەنە شۇنداق بىر شىلتىۋېدى ، ئايال چاققانلىق بىلەن باتۇقنىڭ ئارقىسىغا ئۆتىۋالدى ، دەررە باتۇقنىڭ يەلكىسىگە تەگدى ، موللا ئۇنىڭغا « نېرى تۇر » دەپ ئالىيىپ ، يەنە ئۇرۇشقا تەمشىلىۋېدى ، باتۇق ئۇنىڭ بېلىكىگە كاپلا ئېسىلدى .

— موللام ، نېمانچە كۈچلۈك غەزەپ بۇ ؟! — دېدى ئۇ موللىنىڭ بېغىشىنى چىڭ سىقىپ ، — بولدى قىلسىلا ئەمدى ، مەزلۇم كىشى ئاجىز

ئەمەسمۇ ؟!

موللا باتۇقتا گۇر كىرىدى :

— سەن نېمە ئادەم ؟! ئۇ چوڭ رەستىدە يۈزىنى ئېچىپ نامەھرەملىك قىلدى ، شەرىئەتنىڭ ھۆكمى بويىچە تېخى يەنە ئون دەررە يەيدۇ ، نېرى تۇر !

— ئاچچىقلىرىغا هاي بېرىپ ، بولدى قىلسىلا دەيمەن موللام ! — باتۇق ئۇنىڭ بېغىشىنى تېخىمۇ چىڭ سىقتى ، موللىنىڭ دەررە تۇتقان قولى بوشاشتى ، ئۇششاق سۆڭەكلىرى غىرىسلاپ ، پەي - سىڭىرلىرى تارتىشتى ، ئاغرىقتىن ئۇنىڭ كۆزلىرى قىسىلىپ ، چىرايى پۇرۇشۇپ كەتتى . ئاڭغۇچە ئەتراپقا بىر نەچچە بىكار تەلەپلەر ئولاشتى ، بەزىسى باتۇققا ، بەزىسى موللىغا بولۇشۇپ ۋاراڭ - چۇرۇڭ قىلدى ، كىشىلەر تېخىمۇ كۆپەيدى ، جېدەلنى باشقىلار ئاللىقاچان سىتېۋالغان ئىدى . باتۇق مالمانچىلىقتىن پايدىلىنىپ ، ھېلىقى ئايالنى يېتىلىگىنىچە غىپپىدە ئىككىۋەتتى . ئۇلار رەستىدىن قايرىلىپ ، ئۇزۇن ، تار كوچىغا كىرگەندە ، باتۇق توختاپ خوشلاشماقچى بولدى :

— خېنىم ، ئەمدى مەن كېتەي ، سىلىمۇ ئارقا يول بىلەن ئۆيلىرىگە كەتسىلە ...

— سىلىگە كۆپ رەھمەت ! — دېدى ئايال هاياجانلىق تىنىپ ، — مېنى دەپ ئازار يېدىلە ...

— هېچقىسى يوق ! — دېدى باتۇق يىگىتلەرچە غۇرۇر بىلەن ، — موللا دېگەن بىكار تەلەپ نانقېپىلار ، قىلغىلى ئىش تاپالماي بوزەكنى ئانىي قىلىدۇ ! ... ئانچە - مۇنچە تېتىنىپ قويغانمۇ ياخشى ...

— سىلىگە رەھمەت ، ئاجىزلارغا قىلغان ھىممەتلىرى ئۈچۈن بىزدىن يانمىسا ، خۇدادىن يانار ... — ئايال كەتمەكچى بولۇپ قايرىلدى - يۇ ، لېكىن بىر نەرسىگە قىيمىغاندەك توختاپ قالدى ، — ئىسىم - شەرىپلىرىنى بىلىشكە بولارمىكىن ... بىر كۆرگەن تونۇش ، ئىككى كۆرگەن تۇغقان ، دەيدىغان گەپ بار .

— بولمامدىغان خېنىم ، — دېدى باتۇق تۈز كۆڭۈللۈك بىلەن ، — ئىسمىم باتۇق ، مەن بىر سەھرالىق ...

ئايال ۋىلىقىقىدە بىرنى كۈلۈپ ، قائىدە بويىچە ئەمدى ئۆزىنىڭ ئىسمىنى ئېيتتى :

— مېنىڭ ئىسمىم نازاكەت خېنىم ...

— نازاكەت خېنىم ؟ ... — تەكرارلىدى باتۇق ۋە بىر نەرسىنى ئەسلىگەندەك تۇرۇپ قالدى ، كېيىن بىردىنلا چىراي ئېچىپ سۆزلەپ كەتتى ، — سىلە ھاجى ئورۇسنىڭ ئايالى نازاكەت خېنىم بولاملا ؟ ...

ئايال ھەم ھەيرانلىق ، ھەم خۇشاللىقتا ھولۇقۇپ قالدى :

— شۇنداق ، ئۇ كىشىنى سىلە قانداق تونۇيلا ؟

— تونۇيمەن ، ئوبدان تونۇيمەن ! — دېدى باتۇق ۋە بىر خىل ئىچكى ئازاب بىلەن داۋام قىلدى ، — مەن ئۇ كىشى بىلەن تۈرمىدە بىللە ياتقان ، شۇ چاغدا سىلىنىڭ ئىسمىلىرىنى كۆپ ئاڭلىغان ...

شۇ چاغ باتۇقنىڭ كۆز ئالدىدا ھېلىقى پاجىئەلىك كېچىدىكى مەخپىي ئۆلتۈرۈش كارتىنىسى قايتا نامايان بولدى ، يۈرىكى قاتتىق سوقۇپ ، قېنى قاينىدى . پۇت - قولى بىلىنەر - بىلىنمەس تىترەپ كەتتى . ئۇ ھاجى ئورۇسنىڭ شۇ كۈنكى پاجىئەدە ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى ياكى ھايات قالغانلىقىنى بىلمەيتتى .شۇڭا ، نازاكەت خېنىمدىن ئاستا ۋە مىسكىن ئاۋازدا سورىدى :

— ئۇ كىشى ھاياتمۇ ؟

— ياق ... — نازاكەت خېنىمنىڭ ئۈنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى . ھەر ئىككىلىسى بىر دەقىقە ئېغىر سۈكۈتكە چۆمدى ، كېيىن نازاكەت خېنىم غىجىم رومىلىنى لەپپىدە كۆتۈرۈپ يۈزىنى ئاچتى :

— تونۇشۇپ قويايلى ! ...

باتۇق كۆزىنى مىت قىلماي چەكچىيىپ قالدى ، نازاكەت خېنىمنىڭ گۈزەللىكى ، ئاقلىقى ، سۈزۈكلۈكى ئۇنى ھەيران قالدۇردى . ئۇ شۇ يېشىغىچە ئايال زاتى ئىچىدە بۇنداق لەۋەن ، ساھىبجامال چوكانىنى

كـۆرمگەن ئىدى . بايىقى مۇدھىش خىياللار بىر دىنلا ئۇنىڭ كاللىسىدىن ، قەلبىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتتى ، ئۇنىڭ ئورنىنى ئاجايىپ شېرىن ۋە سىرلىق تـۇيغۇلار ئىگىلەپ ئالدى . نازاكەت خېنىم باتۇقنىڭ ھېرىسمەن كۆزلىرىگە قـاراپ كۈلدى ، كۈلگەندىمۇ ، دىلكەشلىك بىلەن ناھايىتى تاتلىق كۈلدى . شـۇ تـاپتا ، باتۇقنىڭ ئېگىز ۋە سۇرلۇك تۇرمە تاملىرى ئىچىدىكى مەنىسىز ھەم سـوغـۇق تۇرمۇشتىن ئۆگدەپ قالغان قەلبى بىردىنلا لەرزىگە كەلدى .

— ئۆيـۈم ئەنـجـان كـوچـىسىدا ، — دېدى نازاكەت خېنىم ئۇزۇن كـىـرپـىـكلىرىنى تېز - تېز قېقىپ ، — شەھەرگە كىرگەندە يوقلاپ تۇر- سىلا ...

نـازاكـەت خـېـنـىم يـۈزىـنـى يـاپـتـى ، بـېـشىنى چىرايلىق ئېگىپ خوشلاشتى ، كەكلىكنىڭ يورغىسىدەك تېز ، ئەمما ئۇششاق قەدەملەر بىلەن ئۇزاپ كـەتـتـى . بـاتـۇق نـازاكەت خېنىمنىڭ ئارقىسىدىن ئۇزاققىچە قاراپ قـالـدى ، ئۇنـىڭ پۈتـۈن ۋۇجۇدى ھەر بىر ھۈجەيلىرىگىچە لەززەتلىك بىر سېزىمنىڭ تەسىرى بىلەن مەست بولغان ئىدى .

ئۇ بـۇگۈنكى سەپىرىدىن رازى بولدى ، نازاكەت خېنىم بىلەن بول- غـان تـاسـادىپىي ئۇچرىشىش ئۇنى باشقىچە ، يېپيېڭى بىر دۇنياغا باشلاپ كـىـرگـەن ئـىدى . ئۇ ھايـاجـان ئىلكىدە ئاستا شىۋىرلىدى : « ‹مانا باغقا كـىرگەن ئالما كۆرەر ، چۆلدە قالغان سالما › دېگەندەك شەھەرگە كىرىپلا جانانىنى كۆردۈم ... »

2

بـاتـۇق كـەچقۇرۇن تاش بازىرىغا كەلدى . ۋاڭ دالىنىڭ قاۋاقخانى- سـىـغـا ھەرخـىـل ئادەمـلـەر كـىـرىـپ - چىقىپ تۇراتتى . خوجايىن ئۇنى ئـىـچـكـىـرى ئۆيگە شەرەتلىدى ، باتۇق ئۆيگە كىرىپلا ئۆزى دېمەتلىك ئاق سېرىق بىر يىگىت بىلەن ئۇچراشتى . يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ باتۇققا قول ئۇزاتتى .

— تونۇشۇپ قويايلى ، پوچتىكەش بولىمەن ، سەپداشلارنىڭ ئەھۋالى قانداقراق ؟

باتۇقمۇ قىزغىن كۆرۈشتى :

— ياخشى ، ھەممىسى ياخشى . ئىسمىم باتۇق ، قۇتلۇق ئەپەندى سىز بىلەن ئالاقىلىشىشقا ئەۋەتكەن .

يىگىت خۇشاللاندى :

— ناھايىتى ياخشى بوپتۇ ، سىلەر بىلەن ئالاقە ئورنىتىشقا تەشنا ئىدۇق . بۈگۈن ئاخىر ئۇچراشتۇق ، ئىسمىم ھەيدەرخوجا ...

— ھەيدەر خوجا ؟! — باتۇقنىڭ خۇشخۇي چىرايى تۇيۇقسىز ئۆزگەردى . يىگىت يەنە شۇنداق تەبىئىي ئاۋازدا تەكرارلىدى :

— شۇنداق ، ھەيدەرخوجا .

— كىمنىڭ بالىسى سىز ؟ — باتۇقنىڭ ئاۋازى قوپالراق چىقىپ كەتتى .

— « شورباغ » دىكى ھەمدەمبەگنىڭ كىچىك ئوغلىمەن ! ...

باتۇقنىڭ بىردىنلا جۇدۇنى تۇتۇپ ، سەنلەپ كەتتى :

— ساقچى باشلىقى ھاپىز خوجىنىڭ ئىنىسى سەن ، شۇنداقمۇ ؟!

— شۇنداق ...

شۇ گەپ بىلەن باتۇق ئورنىدىن دەس تۇردى ، بەدىنى تىكەنلەشتى ، كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى .

— سەن بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىسەن ؟! — دېدى ئۇ رەسمىي سوراقلاپ . لېكىن ھەيدەرخوجا پېتىنى بۇزمىدى :

— ئىنقىلابىي خىزمەتنىڭ ئېھتىياجى بىلەن كەلدىم ...

— سەنما ؟! سەن ئىنقىلابچىما ؟! — باتۇق دىمىغىنى قاقتى ، — سەن ئىنقىلابچى بولساڭ ، سەن ماڭغان يولدا مەن يوق !

باتۇق ئىشىكنى تاراققىدە يېپىپ ئۆيدىن چىقتى . پوكەي يېنىدىكى خوجايىنغىمۇ ، مېھمان كۈتۈۋاتقان گۈل تەتەيگىمۇ گەپ - سۆز قىلمىدى ، قاپىقىنى تۈرۈپ ، كىمگىدۇر قېيىدىغاندەك گۈس - دەسسەپ

ئۇزاپ كەتتى...

كۆندۈزدىكى ئۇچرىشىش باتۇقنىڭ كۆڭلىنى قاناتلاندۇرغان بولسا، كەچتىكى ئۇچرىشىش ئۇنىڭ جاسارىتىنى سۇندۇرۇۋەتتى، ئۇ غەزەپتىن پاسىدە يىرىلىپ كەتكۈدەك ھالغا يەتكەن ئىدى. ئۇ ئۆزىچە ئاچچىقلىناتتى، قىيىنايتتى، خۇددى كىچىك بالىدەك گوگراپ نىمىلەرنىدۇر دەيتتى. ئۇ، تۇرۇۋپلا ھەيدەر خوجىنى ئاشۇ ئۆيگە قامىۋىلىپ راسا دۇمبالىمىغانلىقىغا پۇشايمان قىلدى، ۋاڭ دالىدىنمۇ گۇمانلاندى. ئۇ غەزەپ، پۇشايمان، ئەلەم ۋە گۇمانسىراشلار ئۆزئارا گىرەلىشىپ كەتكەن چاچقۇن ۋە خامۇش كەيپىيات ئىچىدە شەھەر ئايلىنىپ يۈرگەندە، بىر-سىنىڭ قاتتىق، قوپال ئاۋازىدىن چۆچۈپ كەتتى:

— ھەي سەھرالىق ھاڭۋاقتى، پاڭمۇسەن ؟!

— نېرى تۇر! — ئارقىدىنلا قارسىلدىغان قامچا ئاۋازى ئاڭلاندى. باتۇق غۇژژىدا كەلگەن ئاچچىقى بىلەن يانغا بۇرۇلۇپ قارىۋېدى، قارا ئارغىماق قوشۇلغان ئازادە بىر پوچىتنى كۆردى، ئۇدۇلدىن تىك چۈشۈپ تۇرغان ئاي نۇرى پوچىتىدا ئۆگدەپ ئولتۇرغان ھاپىزخوجىنى ئوچۇق يورۇتۇپ تۇراتتى. باتۇق ئۇنى كۆرۈپلا تونىدى، پۈتۈن ۋۇجۇدى لاپپىدا ئوت ئالدى، كۆزىگە قىزىلىلىق تىقىلدى، ئاڭغۇچە ئارغىماق تىزگىن سىيىرىدى، پوچىتا قوڭغۇراقلىرىنى جىرىڭشىتىپ ئۆتۈپ كەتتى. باتۇق پوچىتىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى، ئەمدى ئۇنىڭ غەزەپ - نەپرىتى ھاپىز خوجىغا مەركەزلەشكەن ئىدى. ئۇ چىشىنى غۇچۇرلاتتى، مۇشتىنى قاتتىق تۈگدى، ئالقانلىرى سىرقىراپ كەتتى...

پوچىتا رەستىدىن ئۆتۈپ بىر كوچىغا بۇرۇلدى، كوچا ئادەمسىز، تىمتاس ئىدى. باتۇق ئاستا كېلىپ، پوچىتىنىڭ ئارقىسىدىكى توغرا تۆمۈرگە لىككىدە چىقىۋالدى. پوچىتىنىڭ سىلكىنىشى بىلەن چۆچۈپ كۆ-زىنى ئاچقان ھاپىز خوجا ئارقىغا شۇنداق قارىۋېدى، باتۇقنىڭ يوغان ۋە كۈچلۈك قوللىرى يۇمشاق بويىنىنى ئامبۇردەك قىستى. شۇئان ئۇنىڭ كۆزى پولتايدى، ئاغزى كۆپۈكلەندى، پۈتى جان ئاچچىقىدا تىپىرلاشقا

باشلىدى . پوچتىكەش ھېچ نەرسىنى سەزمەيتتى ، ئۇنىڭ كۆزى يولدا بولسا ، قۇلىقى قارا ئارغىماقنىڭ باش ـ كۆزىگە ئېسىلغان جەز كولدۇرمىلارنىڭ بىر خىل رىتىمدىكى مۇزىكىلىق ئاۋازىدا ئىدى . كېيىن تۇيۇقسىز گۇمشىغان ئوق ئاۋازىدىن تىك موللاق چۆشكىلى تاس قالدى ، ئۇ قاتتىق چۆچۈشتىن ئۆزىنى يىغىپ ، ئاتنىڭ چۇلۋۇرىنى قولىغا يۆگەپ كۈچ بىلەن تارتتى ، لېكىن ئۈركۈگەن قارا ئارغىماق ھەدەپ تېزگىن سىيرىپ ، تار كوچىدا گۈلدۈرلەپ كېتىۋەردى . بايىقى ئوقنى جان ھەلقۇ- مىغا كەلگەن ھاپىز خوجا تاپانچىدىن بەلگە ئۈچۈن ئاتقان ئىدى ، باتۇق شۇ چاغدىلا قولىنى بوشىتىپ ، ئۆزىنى دالدىغا ئالدى ، پوچتا نەگە بېرىپ نەدە توختىدى ، ئاقىۋىتى نېمە بولدى ، بۇلارنى باتۇق بىلەلمىدى . ئۇ ھاپىزخوجىنىڭ تۇيۇقسىز ئامەتكە يولۇققان يېرىم جېنىنى ھازىرچە ئاما- نەتكە قويۇپ ئارقىغا ياندى ، كەچكى بازاردىن ئىككى نان ئېلىپ بەلۋىغىغا تۈگدى ـ دە ، شەھەردىن تېزلا چىقىپ كەتتى .

3

ئۇ قومۇشلۇققا كېلىپلا بۇتىنىۋالدى . قۇتلۇق ئەپەندى سۆزلەشتى چۈشەندۈردى ، كار قىلمىدى ، ئۇنىڭ كاللىسى بىرلا خىيال بىلەن قې- تىۋالغان ئىدى .

— بىزنىڭ مۇشۇنداق ئادىمىزاتسىز قومۇشلۇقتا مەيدىمىزنى داق يەرگە يېقىپ ، جېنىمىزنى تىكىپ يۈرۈشىمىز ئاشۇنداق سېرىق جويۇتلار ئۈچۈنمىدى ؟! — دەيتتى ئۇ بوزۇرۇپ ، تاتىرىپ ، — مەن ھەرگىز ئىتنىڭ قۇيرۇقىغا ئېسىلىپ دەرياغا كىرمەيمەن ! ...

قۇتلۇق ئەپەندى بۈگۈن ئۇنىڭ بىلەن يەنە سۆزلەشتى ، ئۆزى ئوقۇغان كىتابلاردىن ، تارىختىن نەقىل كۆرسەتتى ، ئاخىرىدا كۆيۈنگەن ، ئېچىنغان ھەم يېلىنغان تەلەپپۇزدا مۇنداق دېدى :

— باتۇق ، ئىنىم ، كۆڭلۈڭنى چۈشىنىمەن ، يۈرىكىڭدىكى ئىنتىقام ئوتى سېنى شۇ كويغا سېلىۋاتىدۇ . لېكىن ، پىچاق ھەرقانچە ئۆتكۈر بولسىمۇ ، ئۆز سېپىنى كەسمەيدۇ . ھەيدەرخوجا ئۆز ئادىمىمىز . ئۇ گەرچە ھەمدەمبەگنىڭ ئوغلى ، ھاپىز خوجىنىڭ ئىنىسى بولسىمۇ ، ئۇلارغا قىلچە ئوخشاشمايدۇ ...

— نېمىشقا ئوخشاشمايدىكەن ؟! «ئالا قويرۇقنىڭ بالىسى ھامان چالا قويرۇق»! — باتۇق يەنە بويىنىنى تولغىدى .

قۇتلۇق ئەپەندى سەۋرچانلىق بىلەن چۈشەندۈردى :

— « بىر پىيالەكتە مىڭ خەمەك » دېگەن گەپنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ ؟ ھەيدەرخوجا ئۆزىنىڭ كىشىلىك قارىشىنى خېلى بۇرۇن بەلگىلەپ بولغان مۇستەقىل ئادەم . ئۇ كىچىك ۋاقتىدىلا ، تاغىسىغا ئەگىشىپ سودىگەرچىلىككە چىقىپ ، چەت ئەلدە بىر نەچچە يىل ئوقۇغان ، ئىلغار تەربىيە كۆرگەن ، ئۇ مەرىپەتپەرۋەر ، غېرىبپەرۋەر ئادەم . دۇنيادىكى كاتتا ، ئۇلۇغ ئىنقىلابچىلار ئىچىدىمۇ يۇقىرى تەبىقىدىن ، ئەزگۈچى سىنىپتىن چىققانلار كۆپقۇ ؟ مەسىلەن ...

باتۇق ئۇنىڭ سۆزىنى جاھىللىق بىلەن قېقىۋەتتى :

— مەن ئۇلارنى بىلمەيمەن ، چاتىقىممۇ يوق ! مېنىڭ بىلىدىغىنىم : ھەمدەمبەگ ، ھاپىز خوجىغا ئوخشاش ئادەم قىياپىتىدىكى چىل بۆرىلەر . ئۇلارنى ھەرقانداق قىلىپمۇ قويغا ئايلاندۇرغىلى بولمايدۇ ! ...

باتۇق ئورنىدىن لوڭگىدە تۇرۇپ كەتتى ، ئۇنىڭ ئەدەبسىز ، جاھىللىقى قۇتلۇق ئەپەندىگە ھار كەلدى ، ئۇ ئەلىمنى ئىچىگە سىڭگۈرۈپ ئويلاندى ، ئاخىر باتۇقنى ۋاقتىنچە ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىش قارارىغا كەلدى . باتۇق كەچقۇرۇن ئەخمەت سەردارغا « بىر ئاز ئايلىنىپ كېلەي » دەپ قويۇپ قومۇشلۇقتىن چىقىپ كەتتى .

ئۇ بىر بېسىپ ، ئىككى بېسىپ ، قومۇشلۇقتىن ئون چاقىرىم يىراقلىقتىكى خىلۋەت بىر يېزىغا كەلدى . ئاي نۇرى ھارغىنلىقتا چۆككەن

جىمجىت ، كۆجۈم يېزىنى سوغۇق يورۇتۇپ تۇراتتى . باتۇق كۈملاچ تاملىق قىڭغىر ـ قىيسىق ئۆيلەرنىڭ ، ئېرىق بويىدىكى دوڭغاق سۆگەتلەرنىڭ دالدىسى بىلەن مېڭىپ ، چەتتىكى بىر ئىشىكنىڭ ئالدىغا كەلگەندە توختىدى ، هويلىغا ئارقا ـ ئارقىدىن ئۈچ تال چالما ئاتتى . ئۇزاق ئۆتمەي ئىشىك غىچىرلاپ ئېچىلدى ، بوسۇغىدا بىر گەۋدە پەيدا بولدى ، ئۇ ئىككى تەرىپىگە قاراپ قويۇپ ئاستا مىدىرلىدى ، ئىككى گەۋدە بارا ـ بارا يېقىنلاشتى ، قوللىرىنى تۇتىشىپ كۆرۈشتى :

ــ كەپقاپلىغۇ ، غوجام ؟ ... ، ــ ئۆيدىن چىققان ياش جۇۋان ئەركىلىدى ، سۆز كەلدى .

ــ سېنى سېغىنىپ كەلدىم ... ــ باتۇق ئۇنىڭ يۈزىنى يېنىككىنە موتاپ قويدى . ئىككىسىلەن تېخى يېقىندا تونۇشۇپ قالغان ئامراق ئاشىنىۋازلاردىن ئىدى . ئايالنىڭ قاش ـ كۆزى ئادەتتىكىچە بولسىمۇ ، يېتىشكەن كۆكسى بىلەن ساغرىسى كۆزنىڭ يېغىنى يەيتتى ، ئۇنىڭ ئېرى يېرىم ئاي ئىلگىرى هۆكۈمەت سەيسىسىگە تۇتۇلۇپ كەتكەن ، قاچان كېلىشىنى هېچكىم بىلمەيتتى . چوكان قۇلىقى ئېغىر قېيىنانىسى ۋە ئۈچ ياشلىق قىزى بىلەن مۇشۇ ئۆيدە تۇراتتى .

ــ قېيىنانام تېخى ئۇخلىمىدى ، ــ دېدى ئايال ئەترايقا سىرلىق قاراپ ، ــ كېيىنرەك كەلسىلە ، بۈگۈن ئۆگزىگە جاي راسلاي ، ئۆينىڭ ئارقىسىدىن ئارغامچا ساڭگىلىتىپ قويىمەن ، شۇ يەردىن چىقسىلا ...

ئايال شۇ گەپنى قىلىپلا ئارقىغا ياندى ، ئىشىك غىچىرلاپ يېپىلدى ، تاراقشىپ دەم سېپىلىندى . باتۇق باغجانلىغان جىگدە بونجالىقىغا كىردى ، ئەشمە قۇمىغا مەيدىسىنى يېقىپ ياتتى ، ئەمما ، زادىلا تىنچلانمىدى ، يۈرىكى سوقۇپ ، نەپىسى تاقىلداپ كەتتى ، ۋاقىت ئۇنىڭغا تولىمۇ ئاستا ئۆتىۋاتقاندەك تۇيۇلماقتا ئىدى . ئۇ مىڭ تەسلىكتە بىر سائەتنى ئۆتكۈزۈپ ، هېلىقى ئۆينىڭ ئارقىسىغا كەلدى ، دېگەندەك ، ئۆگزىدىن بىر ئارغامچا ساڭگىلاپ تۇراتتى ، باتۇق ئۇنىڭغا ئېسىلىپ ، پۇلاڭشىتىپ باقتى ، ئارغامچا ئۆگزىدىكى مورىغا باغلانغان ئىدى . ئۆگزىدىن يالغان

يـۆتـەلـگـەن بـەلگە ئاۋازى ئاڭلاندى . باتۇق ئارغامچىغا ئېسىلدى، پۇتىنى تـامـغـا دىيىەپ ، بىر قەدەم ـ بىر قەدەمدىن يۇقىرى كۆتۈرۈلدى ، ئارغامچا بـارغـانـسېرى چىڭ تارتىشتى . باتۇقنىڭ ئېغىر گەۋدىسى تامنىڭ ئوتتۇرىـسـىـغـا كـەلگەندە ، كۈتۈلمىگەن ېپشكەللىك يۈز بەردى : مورا گۈلدۈرلەپ ئۆرۈلـدى ، ئارغامچا بوشاپ كەتتى ، باتۇق ئاختاما قىلىنغان يۇمشاق يەرگە ئوگـدىـسىغا يىقىلدى ، قورساق ، مەيدىلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن چۈشۈۋاتقان كـېـسـەكـلـەر بىلەن تۈنجۇقۇپ قالدى ، ئاغزى ـ بۇرنىغا ئاچچىق قۇيا تىـقىلدى ...

ئۆگـزىـدىـكى ئايال قورقۇپ كەتتى ، ئۆيدىن قېينانىسىنىڭ ئەنسىز ئاۋازى ئاڭلانـدى ، ئايال ئۆگزىنىڭ لېۋىگە كېلىپ ئاستا ، لېكىن هولۇقۇپ يىپلىندى :

ـــ خۇدا ھەققى تېز كەتسىلە!... ئەمدى خەقلەر تۇيۇپ قالدۇ!...

بـاتـۇق ئورنـىـدىـن تەستە قوپتى ، قورسىقى ، مەيدىسى سىرقىراپ ئاغـرىـۋاتـاتتى . ئۇ بېشىغا كەلگەن بۇ نەسچىلىكنى تىللاپ ، قاغاپ ئۆيدىن يىـراقلاشـتـى ، شۇ ئاچـچـىـقـىدا ھېچ يەردە توختىماي ، شەھەرگە قاراپ جىېدەللەپ يۈرۈپ كەتتى ...

XI باب قان بىلەن يۇيۇلغان داغ

كۆكۆلدىن كۆكۆلگە يول بار .
ــــ ئۇيغۇر خەلق ماقالى

1

باتۇق ئىككى كۈندىن بېرى ھاپىزخوجىنى پايلاپ يۈردى . ئۆتكەن كېچىدىكى تۇيۇقسىز ئۇچرىشىشتىن كېيىن ئۇنىڭ قەلبىدە شىددەتلىك بوران كۆتۈرۈلگەن ئىدى ، بوران ئۇنى تەلۋىلەشتۈردى ، تىنىچ تۇرغۇزمىدى ، قاراملىق بىلەن خالىغان يېرىگە بېشىنى تىققۇزدى : ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئالدىغا باردى ، دالدىلارغا يوشۇرۇنۇپ ھاپىزخوجىنىڭ نەگە بېرىپ ، نەدىن كېلىشىنى كۆزەتتى ، ئۇنىڭ ماشىنىسىغا ئەگىشىپ ، بەزىدە دوتەي يامۇلىنىڭ ئالدىغا ، بەزىدە 9 ـ بېرىگادىنىڭ شتابى تۇرۇشلۇق يەرگە بېرىپ پۇرسەت كۈتتى ؛ ئۇنىڭ پوچتىسىغا ئەگىشىپ ، ئۆيىنىڭ ئىشىكىگىچىمۇ باردى . لېكىن ھاپىز خوجا شۇ كۈنلەردە خۇددى «سۈتتىن ئاغزى كۆيگەن قېتىقنى پۈۋلەپ ئىچىدۇ » دېگەندەك ، ناھايىتى سەگەك ۋە تۇيغۇن بولۇپ قالغان ئىدى . ھېلىقى كۈنى كەچتە بولغان پوچتا ۋەقەسىدىن كېيىن ئۇ ئىككى كۈنگىچە ئۆيىدىن بېشىنى چىقارمىدى ، چىقسىمۇ يالغۇز چىقمايتتى ، ماشىنىدىمۇ ، پوچتىدىمۇ بىر مۇھاپىزەتچى بىللە ئىدى ...

باتۇق كۈتۈۋېرىپ جىلە بولدى ، ئاخىر بۈگۈن بىر ئىشقا بەل

باغلاپ، باشقا كەلگەننى كۆرمەكچى بولدى. چۈشتە ئۇنىڭ پوچتىسىغا ئەگەشتى، هاپىزخوجا چۈشلۈك تاماق ئۈچۈن ئۆيگە قايتقان ئىدى. پوچتا ئۇنى قەدىمى كوچىنىڭ ئىچكىرىسىدىكى ئىشىك ئالدىغىچە ئاپاردى، هاپىزخوجا پوچتىدىن چۈشۈۋېلىپ مۇھاپىزەتچىسىگە بىرنېمىلەرنى دېدى، مۇھاپىزەتچى پوچتا بىلەن قايتتى، هاپىزخوجا ئۆزى يالغۇز ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئارىدىن ئون مىنۇت ئۆتە ـ ئۆتمەي ئىشىك ئالدىدا باتۇق پەيدا بولدى، زەنجىرنى يەڭگىل قاقتى، هايالشمايلا ئوتتۇرا ياشلىق ئايال خىزمەتچى ئىشىكنى ئاچتى.

— هاپىز جۇيجاڭنى ئىزدەپ كېلىۋېدىم، — دېدى باتۇق مۆمىن قىياپەتتە سىلىق سۆزلەپ، — مۇھىم بىر ئىش بار ئىدى...

— ئۇ كىشى ئەمدى تاماققا ئولتۇردى، بۇنداق چاغدا خەق بىلەن كۆرۈشمەيدۇ، — دېدى ئايال ئىشىكنى يىپىشقا تەمشىلىپ، — كېيىن ئىدارىسىگە بېرىڭ!

باتۇق بىر قولى بىلەن ئىشىكنى ئىچىگە ئىتتىرىپ تۇرۇپ يېلىندى:

— خېنىم، سىلىدىن خۇش بولاي، كىرىپ ئېيتىپ باقسىلا، ئىسمىم سۇلايمان، كەسپىم زەگەر، جۇيجاڭنىڭ رەپىقىسى ئوبدان تونۇيدۇ، ئۆزى ئۆيگە كېلىشىمنى ئېيتقان.

ئايال ئاۋازىنى پەسەيتىپ، خۇرسىنغان هالدا مۇنداق دېدى:

— خېنىم ئۆيدە يوق، يېقىندا ھەيدىۋەتتى، غوجام باشقىدىن ئۆيلىنىدىغاندەك قىلىدۇ... — ئايال سەل تۇرۇۋالغاندىن كېيىن لىككىدە بېشىنى كۆتۈرۈپ سورىدى، — ئۆزلىرىنى زەگەر دېلىما؟

— شۇنداق خېنىم، سەپسىن ئېرىغ مال بىلەن ھەپىلىشمەن، ئۆزلىرىگىمۇ لازىم بولسا مەن تەييار، سىلىگە ئوچۇقىنى ئېيتاي: جۇيجاڭغا ئازراق ئالتۇن ئىشى بىلەن كېلىۋېدىم...

— ئەمىسە توختاپ تۇرسىلا، مەن كىرىپ دەپ باقاي، — ئايال ئارقىغا بۇرۇلدى، باتۇقمۇ شەپە چىقارماي ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تاپان باستى قىلدى. ئايال قاراڭغۇ دالاندىن ئۆتۈپ، ئاستى ـ ئۈستى تاختايلىق

مېھمانخانىغا كىرىپ كەتتى ، باتۇق چاقچاقانلىق بىلەن مېھمانخانىنىڭ دەھ-لىزىگە كىرىۋالدى ، ئىچكىرىدىن ھاپىز خوجىنىڭ قوپال ئاۋازى ئاڭلاندى :

— قوغلىۋەت ! ئۇنداق زەگەرنى تونۇمايمەن ! ...

ئايال بوسۇغىدىن پۇتىنى ئالغۇچە باتۇق ئۆزىنى لىككىدە ئىچكى-رىگە ئاتتى .

— سەن تونىمىساڭ ، مەن تونۇيمەن ! — دېدى ئۇ بوراندەك گۈركىرەپ ، قولىدا كۈمۈش تولتۇلۇق ئۇزۇن خەنجەر پارقىراپ تۇراتتى ، — سۇلايمان زەگەرنى تونۇمساڭ ، باتۇقنىمۇ تونۇيدىغانسەن !؟

ئاستىغا گىلەم ، تام چۆرىدە كۆرپە سېلىنغان مېھمانخانىدا بەھۇزۇر ئولتۇرۇپ تاماق يەۋاتقان ھاپىزخوجا دەسلەپ داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى . كېيىن سەل - پەل ھوشىنى يىغىپ ، ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشىلىۋېدى ، باتۇق ئىككى قەدەم ئالدىغا سىلجىپ ۋارقىرىدى :

— قىمىرلىما ! بولمىسا بوغۇزلىۋېتىمەن !

ھاپىزخوجا گۈلىيىپ ، چىشىنى غۇچۇرلاتقان پېتى ئولتۇرۇپ قالدى . باتۇق نېمە قىلىشنى بىلمەي بىر چەتتە لاغىلداپ تۇرغان ئايال خىزمەتچىگە ئېيتتى :

— خېنىم ، ماۋۇ تانا بىلەن بۇ سېرىق جويۇتنىڭ قولىنى باغلىسىلا ، — ئۇ يانچۇقىدىن ئىككى غۇلاچتەك قىل تانىنى چىقاردى ، — بولمىسا ، سىلىگىمۇ ياخشى كۈن يوق !

ئايال تۇيۇقسىز يۈز بەرگەن بۇ قورقۇنچلۇق ئەھۋالدىن مەڭدەپ قالغان ئىدى . ئۇ تىترەپ تۇرغان قولى بىلەن تانىنى ئالدى ، ھاپىز خو-جىغا قاراپ ئالاقزادىلىك بىلەن بىر - ئىككى قەدەم سىلجىدى ، لېكىن ، ھاپىزخوجا بىرلا ھومىيىۋېدى ، ئايال چىپپىدە تۇرۇپ قالدى .

— ھاپىز ، بۈگۈنمۇ ئۆتكەن كەچتىكىدەك قۇتۇلۇپ قالارمەن دەپ خام خىيال قىلما ! — دېدى باتۇق ئۇنىڭغا تېخىمۇ يېقىنلىشىپ ، — بىر خەنجەر بىلەن ھازىرلا تۈگەيسەن ، لېكىن مەن ساڭا ئۇنداق ئاسان ئۆ-

لۇمنى بەرمەيمەن !
ھاپىز خوجا ئۆي كىيىمى بىلەن بولغاچقا يېنىدا قورال يوق ئىدى . ئۇ بىر كۈچ بىلەن چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئالدىدىكى تەخسىنى باتۇققا ئاتتى . باتۇق ئۆزىنى چەتكە ئالدى ، تەخسە دېرىزىگە تېگىپ چېقىلدى . ھاپىزخوجا ئەمدى ئاستىدىكى ئورۇندۇقنى ئېلىشقا تەمشىلىۋېدى ، باتۇق ئۇنىڭ قولىنى كاپپىدە تۇتىۋالدى ، ئۇنىڭ دەرەخ قوۋزىقىدەك يىرىك ۋە يوغان ئالقىنى ھاپىزخوجىنىڭ يۇمشاق ، نازۇك بارماقلىرىنى قىسىپ غىرىسلىتىۋەتتى .
— خېنىم ، ئەمدى باغلىسىلا ! — دېدى باتۇق ئايال خىزمەتچىگە قاراپ ، — بولمىسا ، سىلىنىمۇ قوشۇپ باغلايمەن !
ئايال قورقتى ، يەنە ئارىسالدى بولدى ، ھەر ئىككىسىگە مۆلدۈرلەپ قارىدى . باتۇق قاتتىق ۋارقىرىدى ، بۇ قېتىم ئۇ راستىنلا چۆچۈپ ، ھاپىزخوجىغا ئاستا يېقىنلاشتى ، خوجايىنىنىڭ قولىنى ئارقىغا بوشقىنا قايرىپ ، قىل تانا بىلەن باغلىدى . دەل شۇ چاغدا مېھمانخانا بوسۇغىسىدا خۇددى يەردىن ئۈنگەندەك ، مۇھاپىزەتچى پەيدا بولۇپ قالدى ، ئۇ ئەھۋالنى كۆرۈپلا قولىدىكى سومكىنى چۆرۈۋەتتى ، تاپانچىنى سۇغۇرۇپ باتۇققا تەڭلىدى ، باتۇق چەبدەسلىك بىلەن ھاپىزخوجىنى ئالدىغا ئۆتكۈزۈپ قالقان قىلىۋالدى ، مۇھاپىزەتچى ئايال خىزمەتچىگە بۇيرۇق قىلدى :
— ماڭ ، تېز بېرىپ ساقچىغا خەۋەر قىل !
باتۇقمۇ بۇيرۇق قىلدى :
— مىدىرلىما ، مىدىرلىساڭ بوغۇزلىۋېتىمەن !
ھاپىز خوجا يەنە بۇرۇنقىدەك كۆرەڭ ئاۋازدا ۋارقىرىدى :
— ھەي قانجۇق ! نېمىدىن قورقىسەن ، ماڭ ، تېز ساقچىغا بار !
ئايال خىزمەتچى ئۆزىنى ئىشىككە ئاتتى . باتۇق ئەمدى جىددىيلىشىپ قالدى ، ۋاقىتنى چىڭ تۇتمىسا ئەھۋال خەتەرلىك ئىدى . ئۇ ھاپىزخوجىنى گەجگىسىدىن ئىتتىرىپ ، مۇھاپىزەتچىنى قىستاپ كەلدى ،

مۇھاپىزەتچى ئوق چىقىرىشقا ئامالسىز ئىدى . باتۇق ئۇنىڭغا قەدەممۇ قەدەم يېقىنلاشتى ، ئۇ ئۆزىنى چەتكە ئالدى ، بىردەم ئوڭغا ، بىردەم سولغا قاچاتتى . باتۇق ھاپىزخوجىنىڭ يەلكىسىدىن قاماللاپ ، بارغانسېرى يېقىنلاشتى ، مۇھاپىزەتچى كارىۋاتنىڭ يېنىغا كەلگەندە توسۇلدى ، باتۇق ئۇنىڭ كۆكسىنى نىشانلاپ خەنجەر ئۇردى ، مۇھاپىزەتچىمۇ بوش كەلمىدى ، ئۆزىنى شاققىدە چەتكە ئېلىۋېدى ، خەنجەر ئۇنىڭ ئوڭ مۈرىسىگە سانجىلىپ قالدى ، ئۇ قاتتىق چىرقىرىدى ، تاپانچىدىن نىشانسىز ئوق چىقىپ كەتتى . شۇ ئەسنادا كوچا تەرەپتىن دۈپۈرلىگەن ئاۋازلار كەلدى . باتۇق ھاپىز خوجىنى قاماللىغان پېتى يەردىن دەس كۆتۈردى — دە ، ئىگراپ ياتقان مۇھاپىزەتچىنىڭ ئۈستىگە ئاتتى ، ئەلەم بىلەن ئىڭىكىنى خەپلەپ تۇتۇپ ئۆيدىن ئېتىلىپ چىقىپ كەتتى . ئەمدى ئۇ سىرتقا قاچالمايتتى ، ئاۋۋال مېھمانخانىنىڭ ئىشىكىنى ئەتتى ، ئارقىدىن ھويلىنىڭ ئىشىكىنى ئىچىدىن تاقىدى ، ئاندىن ئۇزۇن شوتا بىلەن ئۆگزىگە چىقىپ شوتىنى ئۈستىگە تارتىۋاتقاندا ، ھويلىنىڭ ئىشىكى شىددەتلىك ئىتتىرىشتىن ئۆرۈلۈپ چۈشتى ...

2

نازاكەت خېنىمنىڭ ئۆيى شەھەرنىڭ ھاۋالىق ، خىلۋەت يېرىگە جايلاشقان ئىدى . قوش قاناتلىق دەرۋازىغا سىرىق تۇچتىن قۇببە ۋە قۇيما ھالقىلار بېكىتىلگەن بولۇپ ، قورۇ ئىچى ئازادە ھەم ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى . ناۋا چىقىرىپ ياسالغان پېشايۋان نىل رەڭلىك رىشاتكىلار بىلەن زىننەتلەنگەن ، پېشايۋان ئوتتۇرىسىدىكى باغداتچە ئىشىكنىڭ چۆرىسىگە گەجدىن شالۋان تارتىلغان ، پېشايۋانغا بولسا ، ياغاچتىن لىگگىر چىقىرىپ ، ئۇنىڭ تومشۇقىغا قىپقىزىل بىر ئانارنىڭ مودېلى قاتۇرۇلغان ئىدى . ھويلا سۇ سېپىپ كۆك مۇزدەك قىلىۋېتىلگەن ، ئۈچ يىللىق ياش تالنىڭ يۇمران شاخلىرى بىدىشكە يامىشىپ ، پېشايۋانغا شالاڭ

سايه تاشلاپ تۇراتتى .

بۇگۈن نازاكەت خېنىمنىڭ ئاستى - ئۈستى تاختايلىق ئازادە ھەم كۆركەم مېھمانخانىسىدا شەھەردىكى باي ۋە مۆتىۋەرلەرنىڭ قىز - چوكانلىرى مېھمان بولۇۋاتاتتى . چاي داستىخىنى يىغىشتۇرۇلۇپ ، ئويۇن - كۈلكە باشلاندى . بەش سوملۇق تىللانى تۈگمە قىلىپ تەتىللا چەژمەك كىيگەن ، ئوڭ قولىنىڭ ئۈچ بارمىقىغا ئاق ، قىزىل ۋە سەيۋە رەڭلىك ياقۇت كۆزلۈك ئۈزۈك سالغان بىر ئايال خەنىسا دوقىنىڭ يېنىغا كەلدى . ئۇ قىرانلىق يېشىدىن ئاللىقاچان ھالقىپ كەتكەن بولسىمۇ ، چىرايىدىن تېخى ياشلىق جۇلاسى كەتمىگەن ئىدى .

— خەنىسا ، ئىشىق دوراڭدىن بارمۇ ؟ — دېدى ئۇ كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ، — ئازراق بەرگىنە ، يىغانىم ئۆرلەپ تۇرىدۇ ...

خەنىسا دوقى ئۇنىڭ كۆزلىرىگە مەنىلىك قاراپ قويدى :

— بۈگۈن مېنى سېغىنىپ قاپلا - دە ، پاشا خېنىم ؟! مەن تېخى ئۇنتۇپ قالغان چېغى دەپتىمەن !

— يوقسۇ ، سېنى ئۇنتامدىغان خەنىسا ، — دېدى پاشاخېنىم ئەپۇ سورىغاندەك تەلەپپۇزدا ، — باي ئاكاڭ ئۆيدىن نېرى بولماي ، بوسۇغىدىن ئاتلىيالمىدىم ، بولمىسا ھەر كۈنى يېنىڭغا بارغۇم بار ...

خەنىسا دوقىنىڭ چىرايى ئېچىلدى ، شالاڭ قاشلىرىنى ئېتىپ ئۆزىگە تەمەننا قويدى :

— شۇنداق خېنىم ، « بىر كەپتەردە 40 قىزنىڭ ئىشقى بار » دېگەندەك ، خەنىسانىڭ ئىشقى بوش ئەمەس ! خۇمارلىرى تۇتقاندا ئانچە - مۇنچە كېلىپ تۇرسىلا . بۈگۈن ئىشق دورىسىدىن ئازراق بېرەي ، قالغىنىنى ئۆيگە بارغاندا يەلا ... — خەنىسا دوقى چاپىنىنىڭ ئىچ يانچۇقىدىن كىچىك بىر قۇتىنى ئالدى ، قۇتا يۇمىلاق ئىدى ، ئالتۇندەك پارقىرايتتى . ئۇ قەلەمتۇراچىنىڭ ئۇچىدا قۇتىدىكى مەجۇندىن ئازراق ئېلىپ ، ھېلىقى ئايالغا يالاتتى ، ئايال مەجۇنىنى خۇددى ئانىسىنى ئەمگەندەك سوپشۇتۇپ ، شوراپ كەتتى ، ئارقىدىن يەنە تەلەپ قىلىۋېدى ، خەنىسا دوقى قېشىنى

سۆزدى :

ــ ئەمدى بولار پاشا خېنىم ، ھېلى بىكار كىچىك تىللىرى لو-پۇلداپ كېتەرمىكىن ...

ــ لوپۇلدىغاندىن قورقامتۇق ، خەنسا ، ــ دېدى ئۇمۇ ھاياسىزلىق بىلەن ھىجىيىپ ، ــ تۇخۇمنىڭ ئىقىنى يېگەن ئادەم ، سېرىقىنىمۇ يەيدۇ !

ــ قورقمىسىلىرى ، مانا ئەمىسە ! ... ــ خەنسا دوقى ئۇنىڭ بوينىغا گىرە سالدى ، قېلىن دورداي كالپۇكلىرىنى ئۇنىڭ ئىسسىق ، خۇش پۇراق ئاغزىغا يېقىپ ، چاكگىدە ئاۋاز چىقىرىپ ، ئارقا ـ ئارقىدىن ئۈچىنى سۆيدى . بايىقى مەجۇن پاشا خېنىمغا خېلى تېز تەسىر قىلغان ئىدى . ئۇنىڭ ئىككى مەگزى قىزىرىپ ، كۆزلىرى خۇمارلاشتى ، ئۇمۇ خەنسا دوقىنى قويۇۋەتمەي چىڭ قۇچاقلىدى ، ئۇنىڭ تاماكا ئارىلاش ئاللىقانداق نەرسىلەر پۇراپ تۇرىدىغان بەتبۇي ئاغزىغا ، قارىداپ كەتكەن ئۆپكىدەك يېقىمسىز يۈزلىرىگە ئالا قويماي چوكۇلدىتىپ سۆيۈپ كەتتى ، يۈزىنى ياقتى ۋە ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا نەلىرىنىدۇر سىيلىدى . ئەمدى خەنسا دوقىنىڭ ئەركەك زەردەكلىكى تۇتتى ، ئۇ پاشا خېنىمنىڭ بويۇن-لىرىنى ئېگىپ ، بەللىرىنى قايرىپ ئاستىغا باستى ، ئىككىسى قېلىن چېگرىن يېكەندازنىڭ ئۈستىدە ناز ۋە خۇلق بىلەن بىر ھازا پومداقلاشتى ، ئۇلارنىڭ غەيرىي ئىشق ـ مۇھەببىتى بىر چەتتە ئولتۇرۇپ ، غەيۋەت ـ شىكايەتكە چۈشكەن زۇۋانداز لارنىمۇ ، تەگگە تىكىپ بەش لەڭ ئويناۋاتقان ھەۋەسمەنلەرنىمۇ غىدىقلاپ ، روھىنى ئۇرغۇتۇپ ، خېلىغىچە خۇمارىنى بىسقىتۇرمىدى ...

خەنسا دوقى ئەنە شۇ ئىشقى بىلەن خۇددى مەستخۇش بولبۇل-دەك ، كېلىشتۈرۈپ دۇتار چالدى ، ئۇنىڭ ھېقىق كۆزلۈك ئۈزۈك سالغان قاتاڭغۇ قوللىرى تار ئۈستىدە شوخ سەكرەيتتى . پاشا خېنىم ئىككى قول-دىن قاس چىقىرىپ ، ئەۋرىشىم بويىنى ناز بىلەن تەۋرىتىپ ئۇسسۇل ئوينىدى . خەنسا دوقى ئۇسسۇلغا جور قىلىپ ناخشا ئېيتتى :

بەش لەڭ چىگىخۇ ئوينايمەن ،
ئەرلوباسى سەيلەگىلىك .
سەن يۈز ئۆرسەڭ يارىم ،
گەنجىڭ يارلار پەيلەگىلىك .

قاشىڭنى قارا قىلغان ،
بېغىڭدىكى كۆك ئوسما .
چىرايىڭنى سېرىق قىلغان ،
يېنىڭدىكى لىلىڭ تاسما ...

ئۇزاش تامىقى تەييار بولدى . مېھمانلار چۆرىسىگە كۆك چەچ قويۇلغان سېرىق تۇچ چىلاپچا بىلەن بوينىغا يىلان قاسرىقى نەقىش چېكىلگەن ئاپتۇۋىدا قوللىرىنى يۇدى ، ئوتتۇرىغا ئەنجانىنىڭ كاناپ داستىخىنى سېلىنىپ ، نېپىز قىزلىق رەڭدار چاي پىيالىلىرى قاتار تىزىلدى ، ئارقىدىن كەكلىك گۆشى بىلەن بېھى بېسىلغان مەززىلىك پولۇ تارتىلدى . مېھمانلار ئاشقا ئەمدى قول ئۇزىتىۋېدى ، ئۆگزە غاراسلاپ ، تورۇسنىڭ پەنەركىلىرىدىن ئەنسىز ئاۋاز چىقىپ كەتتى .

— ۋايجان ! ... — دېدى پاشا خېنىم ئۆزىنى ئارقىغا تاشلاپ ، — يەر تەۋرىدى ... تەۋرەپ كەتتى ! ...

باشقىلارمۇ چۇرقىراشتى ، ئاش شۇ پېتى قالدى . نازاكەت خېنىم مېھمانلارنى تەسلىكتە تىنجىتىپ ھويلىغا چىقتى . ئۇ بىرسىنىڭ ئۆگزىدە مېڭىۋاتقانلىقىنى پەملىگەن ئىدى . ھويلىدىن ئۆگزىگە چىقتى ، بىر ئادەم سىراج تامدىن ئۆتەلمەي ھەپىلىشىۋاتاتتى .

— نېمە ئادەم سەن ؟! — نازاكەت خېنىم قورقۇپىراق سورىدى . ھېلىقى ئادەم سىراجدىن قولىنى ئېلىپ ئارقىغا شۇنداق بۇرۇلۇۋېدى ، نازاكەت خېنىم « باتۇق ! » دېگىنىچە ئاغزىنى ئېچىپ تۇرۇپلا قالدى .

— نازاكەت خېنىم ! ... — دېدى باتۇقمۇ ھەم تەئەججۈپ ، ھەم خۇشاللىق بىلەن ئالدىغا ئىككى قەدەم سىلجىپ ، — ئارقامدىن قوغلاپ

كېلىۋاتىدۇ ...

— كىم قوغلاپ كېلىۋاتىدۇ ؟

— ساقچىلار ... — باتۇر ئاستا شىۋىرلىدى .

نازاكەت خېنىم چۆچۈگەندەك دىڭگىيىدە بولدى ، قېشىنى يىمىرىپ ، كۆزىنى قىستى ، ئۇنىڭ بۇ جىددىي ھالىتىمۇ ئۆزىگە بىرخىل گۈزەللىك ھەم لاتاپەت بېغىشلايتتى . باتۇر ئۇنىڭ نوقۇت رەڭلىك گىرىپ جەرجەتتىن كۆڭلەك كىيگەن نازۇك بوي ـ بەستىگە ، پىستە ماغزى يەپەك رومال ئارتىۋالغان ئاپئاق ، ئىۋەنسىز يۈزىگە ھېرىسمەن كۆزلىرىنى بىر دەقىقە تىكتى ...

— نازاكەت ، ئاۋارە قىلىپ قويدۇم ، — دېدى ئۇ ئاخىر ئۆزرە ئېيتقاندەك تەلەپپۇز بىلەن ، — بۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتەي ، سىلە مېنى كۆرمىگەن بولسىلا ، خوش ...

باتۇر ئارقىغا بۇرۇلدى ، ئايرىلىشقا قىيىمىغاندەك ، قاراپ ـ قاراپ قويۇپ سىراج تامغا ئېسىلدى .

— باتۇر ، توختىسىلا ، — دېدى نازاكەت خېنىم ئەمدى ئېسىگە كەلگەندەك ھولۇقۇپ ، — كەتمىسىلە ... مەن سىلىنى يوشۇرۇپ قوياي ...

باتۇر دىلىغۇللۇقتا تۇرۇپ قالدى . بىر كۆڭلىدە نازاكەت خېنىمنىڭ شەپقىتىگە ئېرىشكەنلىكىدىن خۇشال بولسا ، يەنە بىر كۆڭلىدە ، ئۇنىڭغا بىھۇدە ئاۋارىچىلىق تۇغدۇرۇپ قويۇشتىن ئەنسىرەيتتى . نازاكەت خېنىم ئۇنىڭ نېمە ئويلاۋاتقانلىقىنى بىلىۋالدىمۇ قانداق ، چاپىنىنىڭ پېشىدىن چىمدىپ تۇتۇپ تارتتى :

— قورقمىسىلا ، بۇ ئۆي بىخەتەر ، پەسكە چۈشسىلە !

باتۇر خۇشاللىق بىلەن ئەگەشتى ، ھويلىغا چۈشكەندە نازاكەت خېنىم مېھمانلاردىن ئېھتىيات قىلدى ، باتۇرنى ھېچكىمگە كۆرسەتمەي پېشايۋاننىڭ ئاستىدىكى ئامبارغا كىرگۈزۈپ ، ئىشىكنى قۇلۇپلىدى ، ئاندىن ھېچ ئىش بولمىغاندەك مېھمانخانىغا كىردى .

— نېمە ئىش ئىكەن ، نازاكەت ؟ — سورىدى بىرسى ھولۇقۇپ .

— ھېچ ئىش ... — نازاكەت خېنىم پەرۋاسىزلا جاۋاب بەردى ، — قوشنىلىرىمىزنىڭ بالىلىرى كەپتەر قوغلاپ ئۆگزىگە كىلىۋاپتىكەن ، قوغ-لىشۋەتتىم ...

مېھمانلار « خۇداغا شۈكۈر» دېيىشىپ يېنىك تىن ئالدى ، لېكىن خەنسا دوقى بىر نەرسىدىن گۇمانلانغاندەك ئاسماقچىلاپ سورىدى :

— بايا ھويلىغا چىقسام ، يوغان بىر ئەر كىشىنىڭ ئاۋازى چىققان-دەك قىلىۋاتاتتىغۇ ؟!

نازاكەت خېنىممۇ بوش كەلمىدى :

— ھە ، بۇرنى كۆپكەن بالىلار ئىكەن ، ئاۋازى غاراڭ - غۇرۇڭ ...

خەنسا دوقى جىمىپ قالدى . مېھمانلار قايتىدىن داستىخانغا كىلىپ ئاشقا باقتى . ئاشتىن كېيىن ئۇلار ھايالشمايلا تارقاشتى ، نازاكەت خېنىم مېھمانخانىنى چالا - بۇلا يىغىشتۇرۇپلا ئامبارغا چۈشتى . باتۇق بۇلۇڭدىكى ئەسكى - تۇسكىلەرنىڭ ئۈستىدە خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى . ئىككىيلەننىڭ كۆزلىرى ئۇچراشتى ، باتۇق ئۇنىڭ قاپقارا كۆزلىرىدە چاقناپ تۇرغان كىچىلۈك بىر نۇرنى كۆردى ، بۇ نۇردا چوڭقۇر بىر ئارزۇ - ئىستەك ھۆكۈم سۈرەتتىكى ، قانداقتۇر ھاۋايى - ھەۋەس تۇمانلىرىنىڭ زەررىچە كۆلەڭگىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى . باتۇقنىڭ ئەتىگەندىن بېرى جىددىيلىكتىن تارتىشىپ كەتكەن نېرۋىلىرى خېلى بوشاشتى ، ھارغىن ۋۇجۇدىغا ئىللىق بىر سېزىم يامرىدى ، ئۇ ئۆگزىلەردىن قېچىپ يۈرۈپ تۇيۇقسىز نازاكەت خېنىمنى كۆرۈش بىلەن ئۆزىنىڭ زۇلمەت باسقان نىشانسىز يولىدا گويا پاللىدە يورىغان نۇرلۇق بىر چولپاننى كۆر-گەندەك بولغان ئىدى . ئۇ شۇ تاپتا ، نازاكەت خېنىمنىڭ جانغا ئارا تۇرغان ھىممىتىگە رەھمەت ئېيتىشقىمۇ ماجالى يەتمەي جىمىدە ئولتۇرۇپ قالدى . ئۇمۇ بارلىق ئاددىي ئادەملەرگە ئوخشاش جىددىيلىكتىن خاتىرجەملىككە ، قايغۇدىن شادلىققا ، بىغەملىكتىن ھاياجانغا تېز ئۆزگىرە-لەيتتى . نازاكەت خېنىمنىڭ كۆزىدىكى پاك ۋە ئۆتكۈر نۇر ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالدى . ئۇ ھاياجانلاندى ، قانلىرى قىزىدى ، يۈرىكى

تىپچەكلىدى . شۇ تاپتا ئۇ ، ئۈچ كۈندىن بېرى خېنىم ـ خەتەر ئىچىدە ئۆتكەن تىنچسىز كۈنلىرىنى ئۇنتۇپ ، ئىشق ـ مۇھەببەتكە تەلپۈنگەن پاراغەتلىك مىنۇتلارنى بېشىدىن كەچۈرۈۋاتاتتى ...

ــ كۆگۈللىرىگە كەلمىسۇن ، مەن سىلىنى بىر ـ ئىككى كۈن مۇشۇ ئامباردىن چىقارمايمەن ، ــ نازاكەت خېنىم ئاخىر ئېغىز ئاچتى ، ــ جاھان تىنجىغاندىن كېيىن نەگە بارسىلىرى مەيلى ، ھازىر تاماق يېسىلە ...

ــ سىلىگە رەھمەت ! ــ دېدى باتۇق خۇشاللىق ھەم خىجىللىق ئارىلاشقان بىر خىل كەيپىياتتا ، ــ سىلىنى كۆپ ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم ...

نازاكەت خېنىم تاتلىققىنا كۈلدى :

ــ ھېچقىسى يوق ، مەنمۇ سىلىنى ئاۋارە قىلغانغۇ ...

ئۇلارنىڭ يۈگۈنكى پارىڭى شۇنچىلىكلا بولدى ، باتۇق شۇ كېچە ئامباردا يېتىپ قالدى .

3

ھاپىز خوجا كېسەل بولۇپ كەتتى . جېنىغا تېگىلگەن ئىككى قېتىملىق قەست ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئاتقان پاختىدەك تىتىۋەتكەن ئىدى .

توۋا ! ... نام ـ نىشانى يىراق ـ يېقىنغا داڭدار بىر ساقچى ئەمەلدارىنىڭ كۈپكۈندۈزدە بوزەك قىلىنغىنى نېمىسى ؟! ئاددىي پۇقرالار ئۇنى كۆرسە تىترەيتتىغۇ ؟ ! بۇ زادى قانداق ئىش ؟! ئوغۇممۇ ـ چۈشۈم ! ئۇ زادى كىم ؟ ئادەم سۈرىتىگە كىرىۋالغان جىنمۇ ، ئالۋاستىمۇ ياكى ئەزرائىلمۇ ؟! ياق ! ئۇ ــ باتۇق . چىرايىدىنمۇ ، ئاۋازىدىنمۇ شۇ ...

ھاپىز خوجا ئىككى قېتىملىق ۋەقەنىڭ سىرتقا يېيىلىپ كېتىپ ، ئابرۇيىنىڭ دەخلىگە ئۇچرىشىدىن ئەنسىرەپ ، بۇ ھەقتىكى خەۋەرنى قاتتىق قامال قىلدى . لېكىن كىشىلەرنىڭ ئاغزىنى تىكىپ ، كۆزىنى ئې- تىۋالغىلى بولاتتىمۇ ؟! پوچتىكەش پۇت ـ قولىدىكى يارىلارنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەن دەپ ، بىرىنچى قېتىملىق ۋەقەنى بىر ئاغىنىسىگە ئېيتىپ تاشلىدى : ئايال خىزمەتچىمۇ ئاغزى ـ بۇرنىغا يۇلتۇزدەك چىقىپ

كەتكەن قوقاقنىڭ سىرىنى يېشمەن دەپ ، قوشنىلارغا چاندۇرۇپ قويىدى : مۇھاپىزەتچى بولسا ، دوختۇرخانىدا يېتىپ ئاشكارىلاندى . ئەڭ دەھشەتلىكى ، خۇددى ئاسماندىن چۈشكەن « ئىنجىل » دەك ، « تاڭ نۇرى » گېزىتىنىڭ ئۈچىنچى سانىنىڭ قايتا پەيدا بولۇشى ئىدى . بىر مەزگىل نام - نىشانسىز يوقاپ كەتكەن گېزىت دەل مۇشۇ چاغدا لوڭقىدا ئوتتۇرىغا چىقىپ ، ھاپىز خوجىنىڭ بېشىغا كەلگەن ئىككى قېتىملىق «پېشكەللىك» نى شۇنداق ئېنىق ، شۇنداق قاملاشقان خەۋەر قىلىپ جا- ھانغا يېيىۋەتتى ...

شۇنداق قىلىپ ، ھاپىز خوجىنىڭ قاماللىرى چاك - چېكىدىن بۆسۇلۇپ ، سىر ئاشكارىلاندى . كىشىلەرنىڭ ئاغزىدا گەپ كۆپ ئىدى . كوچا دوقمۇشلىرىدا ئەتىدىن - كەچكىچە لاغايلاپ يۈرىدىغان بىكار تەلەپلەر گېزىتتىكى خەۋەرنى ئاجايىپ قىزىق لەتىپە قىلىپ توقۇپ كۈلكە قىلدى ، ساماۋەرخانىدىكى چايخورلار ئۇنى تېخىمۇ كۆپتۈرۈپ ئاجايىپ يۇمۇرلۇق چۆچەك قىلىپ تارقاتتى . بۇ لەتىپە - چۆچەكلەر بىر نەچچە كۈن ئىچىدىلا ئېغىزدىن - ئېغىزغا ، قۇلاقتىن - قۇلاققا كۆچۈپ ، ھاپىز خوجىنىڭ كىشىلەر ئارىسىدىكى ھەيۋىتىنى خۇددى كۆز غازىڭىدەك سىيە- رىۋەتتى ...

ھاپىز خوجا تېخىمۇ غالجىرلاشتى ، باتۇقنى تۇتۇش ، « تاڭ نۇرى » گېزىتىنىڭ تۇخۇمىنى قۇرۇتۇش توغرىسىدا قاتتىق بۇيرۇق چۈ- شۈردى ، باتۇقنى تۈرمىدىن قاچۇرۇۋەتكەنلىكى ئۈچۈن ، ئالته بۇرجەكلىك تۈرمىنىڭ باشلىقى لىۋ خەندۇڭغا ئىنتىزام جازاسى بەردى . ھاپىز خوجا شۇ كۈنلەردە خۇددى ئالدىدىن كەلسە چىشلەپ ، ئارقىدىن كەلسە تېپىدىغان بۇغرا تۆگىدەك غاژغۇن مىجەز بولۇپ قالغان ئىدى . ئۇ شۇ كۈنكى ئىشتىن كېيىن تالاغا چىقمىدى ، ئىدارىدىكىلەرگە ئۆيىدە ئولتۇرۇپ يولىيورۇق بېرىۋەردى ، باشقا ئورۇنلارغا « كېسەل » دېگەن خەۋەر تارقىتىلدى .

بۈگۈن كەچقۇرۇن خەنسا دوقى ئۇنى يوقلاپ كەلدى . ھاپىز

خوجا راستتىنلا كىسەلدەك ، لۆم - لۆم كارىۋاتتا سوزۇلۇپ ياتاتتى . چىرايى تاتىرىپ ، قاپاقلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن ئىدى . خەنسا دوقى هال سورىدى ، ئىچ ئاغرىتتى ، كۆڭۈل ئېيتتى ، ئاخىرىدا مىسكىن قىياپەتتە ئولتۇرۇپ مۇنداق دېدى :

— غوجام ، هەرخىل گەپلەرنى ئاڭلايمەن ، راستمىدۇ ؟

— نېمە گەپلەرنى ئاڭلىدىڭ ؟ — هاپىز خوجا ناخۇش ئاهاڭدا سورىدى .

خەنسا دوقى دۇدۇقلىدى :

— هېلىقى ... هېلىقى كەچتە ... پوچتا ۋەقەسى دەمدا ... يەنە ... يەنە ئۆيگە بېسىپ كىرىپ ...

— بولدى ، بولدى ! — هاپىز خوجىنىڭ تەرى تۈرۈلدى ، بۇنداق گەپلەرنى قايتا ئاڭلاش ئۇنىڭ ئۈچۈن قاتتىق ئازاب ئىدى ، — نەدىن ئاڭلىغان بولساڭ ، شۇ يەردە قالسۇن ! ئىشقىلىپ ... بەزى ئىشلار بولدى ... لېكىن ئۇ جاجىسىنى يەيدۇ ! — هاپىز خوجا بېشىنى كۆتۈرۈپ ، چىشىنى غۇچۇرلاتتى ، — مەن ئۇنى چايناپ - چايناپ پۈركۈۋەتمىسەم ، بۇ شەهەر ماڭا هارام !

خەنسا دوقى يېقىنراق سىلجىپ سورىدى :

— خوجام كىم ئۇ ؟

— كىم بولاتتى ؟! — هاپىز خوجىنىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى ، — باتۇق دېگەن يالاڭتۆش ! ئۇ قاراقچى كۆزىمىزنى غەلەت قىلىپ ، قېچىپ كەتتى . ساقچىلار ئۆگزىگە چىقسا ، ئۇ پەسكە چۈشۈۋاپتۇ ، ساقچىلار پەسكە چۈشسە ئۇ يەنە ئۆگزىگە چىقىپ قېچىپتۇ ! خەپ توختا ، مەن سىنىڭ قانتىلىڭ بارمۇ ، ياكى سۇلايمان قالپىقىڭ بارمۇ ، بىر كۆرۈپ باقاي !

هاپىز خوجا ئورنىدىن تۇردى ، قولىنى ئارقىغا تۇتۇپ ، ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭدى ، ئۇلۇغ - كىچىك تىنىدى ، خۇرسىنىدى ، ئىچ - ئىچىدىن قايىساپ چىقىۋاتقان ئاچچىق تىنىق بىلەن بۇرۇن پەررەكلىرى لىپىلداپ

كەتتى ...

خەنسا دوقى ئويغا چۈمگەن ئىدى ، ئۇ نېمىندۇر ئەسلىمەكچى بولغاندەك ، بېشىنى قىيسايتىپ ، دورداي كالپۇكلىرىنى يىمىردى ، كۆزىنى قىسىپ ، بىر نۇقتىغا تىكىلدى ، كېيىن لەپپىدە چىرايىنى ئېچىپ هاپىز خوجىغا يۈزلەندى :

— غوجام ، بىر ئىش ئېسىمگە كېلىۋاتىدۇ ، ئۈچ كۈن بۇرۇن نازاكەت خېنىمنىڭ ئۆيىدە مېهمان بولۇۋاتاتتۇق ، تۇيۇقسىز ئۆگزە غاراسلاپ كەتتى ، بىز يەر تەۋرىگەن ئوخشايدۇ ، دەپتۇق . لېكىن نازاكەت خېنىم ئۆگزىگە چىقىپ كېتىپ ، « قوشنىلارنىڭ باللىرى ئىكەن ، قوغلىۋەتتىم » دەپ خېلى ئۇزاقتا قايتىپ چۈشتى . لېكىن ، مەن گۇمانلىنىپ قالدىم ، چۈنكى ، دېرىزىدىن قاراپ تۇرسام ، ئۇ ئۆگزىدىن بىرسى بىلەن بىللە چۈشكەندەك قىلدى .

— راستىما ؟! — هاپىز خوجا ئەندىكىپ سورىدى ، — نازاكەت خېنىم ئۆز ئادىمىمىز تۇرسا ، ئۇنداق خەتەرلىك ئىشلارغا ئارىلىشىپ يۈرمەس ! ...

— بىلمىدىم ، غوجام ... — دېدى خەنسا دوقى بىرئاز چۆچۈپ ، — ئەمدى ، ئايال خەق دېگەن ئەقىلسىز كېلىدۇ ، پەيلى شەيتان ...

— بۇ گەپنى هېچكىمگە تىنما ! — دېدى هاپىز خوجا جىددىيرەك قىلىپ ، نازاكەت ئاڭلاپ قالمىسۇن !

— بولىدۇ غوجام ، بولىدۇ ! — خەنسا دوقى ئورنىدىن تۇرۇپ ئېگىلدى ، — بۇ مېنىڭ قىياسىم ، كۆڭلۈمگە كەلگەن بىر هارام خىيال ...

خەنسا دوقى كۆڭلى غەش قايتتى . ئەسلىدە ئۇ ، شۇ خەۋەر بىلەن هاپىز خوجىدىن كۆپ سۆيۈنچە ئېلىش نىيىتىدە بولغان ئىدى . ئەكسىچە ، ئۇنى خاپا قىلىپ قويۇپ ئۆزىنى كايىتتى . لېكىن ، هاپىز خوجا ئاغزىدا ئۇنداق دېگەن بىلەن كۆڭلىدە خەنسا دوقىنىڭ گۇمانىنى پۈتۈنلەي رەت قىلمىغان ئىدى . ۋاقىت توغرا كېلەتتى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ، باتۇقمۇ ئۆگزىمۇ ئۆگزە قېچىپ يۈرگەن ئىدى . ئۇ ، بۇ هەقتە ئويلىغانسېرى گۇ-

مان ھەقىقەتكە ، خىيال رېئاللىققا ئايلانغاندەك بىلىندى ، ئۇ ئاخىر نازاكەت خېنىمنىڭ ئۆيىگە ئىككى ساقچىنى ئەۋەتىپ ، يوشۇرۇنچە كۆزىتىپ بېقىش قارارىغا كەلدى .

4

ئاق كېچە . تۈن ھەسسىدىن ئاشقان چاغ . ئادەمزات ، ھەتتا ئۇچار قۇشلارمۇ ئۇيقۇغا چۆككەن ، پەقەت بىرلا جان ـــ باتۇقلا ئۇيقۇسىز تىنىپىرلايتتى . شۇ تاپتا ، ئۇنىڭغا ئاي نۇرى قىيپاش چۈشۈپ تۇرغان كەڭرى ئامبارمۇ ، بېشىدىكى ماموق ياستۇقمۇ ، ئۇچىسىدىكى تاۋار يوتقانمۇ شۇنداق كۆڭۈلسىز ۋە سوغۇق تۇيۇلاتتى ، ئۇنىڭ ھاياجانلىق ئويغاق قەلبىدە چوڭقۇر سېغىنىش ۋە بېسىلغۇسىز بىر خۇمارلىق بار ئىدى . ئۇ نازاكەت خېنىمنى كۆرۈشنى خالايتتى ، ئۇنىڭ ئاپئاق ، بۇدرۇق قوللىرىنىڭ ئۇچىنى بولسىمۇ تۇتۇپ بېقىشنى ئارزۇ قىلاتتى . شۇ تۇيغۇ ئۇنىڭ ئۇيقۇسىنى قاچۇردى ، ھەر كويغا سالدى ، ئۇنى قورقماس ، قارام قىلىپ قويدى . ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇردى ، چاپىنىنى يېپىنچاقلىدى ، ئامباردىن ھويلىغا چىقتى . ئەتراپ تىمتاس ئىدى ، كەچ كۈزنىڭ قۇرغاق شاملى يۇزگە ئۇرۇلاتتى . ئۇ شەپە چىقارماي پېشايۋانغا كەلدى ، ئۇ يەردىن مېھمانخانىنىڭ ئالدىغا ئۆتتى ، قوش قاناتلىق ئىشىكنىڭ مەرمەر تۇتقۇچىنى تۇتتى . شۇ تاپتا ئۇ ، ئىشىكنى شۇنداقلا تارتسا ، مەقسىتىگە يېتەتتى . لېكىن ، نېمە ئۈچۈندۇر يۈرىكى قاتتىق سوقۇپ كەتتى ، ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلغاندەك بولدى ، دېمى سىقىلدى ، ئىشىك تۇتقۇچىغا ئېسىلغان قولىمۇ سېزىلەرلىك تىترەشكە باشلىدى .

باتۇق ۋۇجۇدىدا يۈز بەرگەن بۇ تۇيۇقسىز ھالەتتىن ئۆزىمۇ ھەيران قالدى . ئۇ ئەزەلدىن خوتۇن كىشىنىڭ يېنىغا كىرىشتە تەمتىرەپ قالمىغان ئىدى . بۇنداق ئىشلارنى ئۇ كۆڭۈل خۇش قىلىدىغان بىردەملىك ئويۇنچۇق دەپلا قارايتتى . دەرۋەقە ، مەرھۇم ئاقىقىز بىلەن بولغان مۇناسى-

ۋىتىنىنىڭ كېيىنكى چاغلىرىدا ، ئۇ ھېسسىيات ، كۆڭۈل ، سۆيگۈ دېگەن نەرسىلەرنى ئاز - تولا چۈشەنگەن ئىدى . لېكىن ، ئۇنى ۋايىغا يەتكۈز- گۈچە بولغان ئارىلىقتا ئاققىزدىن مەڭگۈ ئايرىلىپ قالدى . شۇنداقتىمۇ ئۇ ، تۈرمىدە ۋە تۈرمىدىن قاچقاندىن كېيىنكى تۇرمۇشىدا ئاياللار بىلەن تونۇشۇپ ، باردى - كەلدى قىلدى ، بۇنى ھەممە ئادەملەردە بولىدىغان بىر خىل ھەۋەس ۋە تۇغما نەپسانىيەتچىلىك ، دەپ چۈشىنەتتى . لېكىن بۇ گۈنكىسى ئۇنىڭغا ئوخشاشماي قالدى ، ئۇ كىرمەكچى بولغان ئۆيدە گويا ئايال ئەمەس ، ئۇلۇغ بىر ئىلاھ ياتقاندەك ، ئۇنى ھودۇقتۇردى ، تەمتىرىتىپ قويدى . مانا شۇ چاغدىلا ئۇ ، ئۆزىنىڭ نازاكەت خېنىمنى چىڭ كۆڭلىدىن ياقتۇرۇپ قالغانلىقىنى ، مۇھەببەتلىك يۈرىكى ، مەجنۇنلۇق قەلبى بىلەن ياخشى كۆرۈپ قالغانلىقىنى چۈشەندى . مانا شۇ ھېسسىيات ئۇنىڭ قەلبىنى تىترەتكەن ، غايىۋانە ، ئەۋرىشىم قوللىرى بىلەن ئۇنىڭ ھەر بىر ھۈجەيرىلىرىنى لەرزىگە سالغان ئىدى ...

ئۇ ، چوڭقۇر بىر ئۇھ تارتىپ ئارقىغا ياندى . شۇ چاغدا مېھمانخا- نىدىكى نازاكەت خېنىممۇ تاتلىق بىر چۈش كۆرۈپ ئويغىنىپ كەتكەن ئىدى . ئۇ چۈشىدە باتۇقنى كۆردى ، باتۇق ئۇنى گۈزەل باغلاردا ، چىراي- لىق گۈلزارلىقلاردا ئايلاندۇردى ، كېيىن بىر تۈپ گىلاسنىڭ دالدىسىغا كەلگەندە ئۆزىگە تارتىپ سۆيمەكچى بولۇۋېدى ، نازاكەت خېنىم ناز بىلەن تولغىنىپ ئۆزىنى قاچۇردى ، قاچۇرۇپلا ئويغىنىپ كەتتى . ئۇ تولغاندى ، يوتقاننى چىڭ قۇچاقلىدى ، ياستۇقنى لېۋىگە بېسىپ سۆيدى . ئۇمۇ ئاخشام يېتىپلا باتۇقنى ئويلىغان ئىدى . باتۇقنى بىرىنچى قېتىم كۆرگەن چاغدىلا ئۇنىڭدا ئىللىق بىر تەسىرات قالغان ئىدى . باتۇقنىڭ كۆزلىرىدىكى سەمىمي - ساددىلىق ، ۋۇجۇدىدىكى يىگىتلىك غۇرۇر ۋە تولۇپ تاشقان كۈچ - قۇۋۋەت ياش چوكاننىڭ قەلبىدە چوڭقۇر ھۆرمەت ۋە كۈچلۈك بىر قىزىقىش تۇيغۇسىنى ئويغاتقان ئىدى . ئۇنى ئىككىنچى قېتىم كۆرگەن چاغدا ، نازاكەت خېنىمنىڭ ئۇزاقتىن بېرى بىغەم ۋە پەرۋاسىزلىقتا ئۇگدەپ قالغان قەلبى بىردىنلا ئويغاندى ، ئۇ شۇنىڭدىن

باشلاپ ، كىشىنى مەستانە قىلىدىغان مۇھەببەت ئالىمىگە قەدەم قويغاندەك قىلاتتى . باتۇر ئۇنىڭغا شۇ كۈنلەردە بىر خىل دىل ئارامى بولۇپ تۇ-يۇلدى ، شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن ، يىگىت ئۇنىڭ كۆزىگە تېخىمۇ يۇكسەك ، تېخىمۇ قەدىرلىك كۆرۈنۈشكە باشلىدى . لېكىن ئۇ ، يۈرەك - باغرىنى كاۋاپ قىلغان بۇ نازۇك ، سىرلىق تۇيغۇلىرىنى خۇددى دېڭىز ئاستىدىكى يىگىندەك مەخپىي ھەم پىنھان تۇتۇۋاتاتتى ...

ياش چوكان جىمجىت قەلبىدە تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ ، تۇرمۇشىنى بېيىتقان ، دولقۇنلاتقان ئالەمشۇمۇل بۇ ھېسسىياتتىن بەكمۇ خۇشاللىناتتى ، ھۇزۇرلىناتتى ، بەخت سېزەتتى . يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ بۇ خۇشاللىقى ، ھۇزۇرى ، بەختى ئۇنچىۋالا شېرىن ، لەززەتلىكمۇ ئەمەس ئىدى ، ئۇنىڭغا ئاللىقانداق چوڭقۇر ئازاب ۋە ئاچچىق خىجىللىق تۇيغۇلىرى يوشۇرۇنغان ئىدى . ئۇ ئۆزىنىڭ شۇنچە ئاق ۋە يۇمشاق جىسمىنى باتۇرنىڭ مۇھەببىتى ئالدىدا پاك ھېسابلىمايتتى ، گويا ئاللىبىر يېرىدە ئېيتقۇسىز ئەيىبى باردەك ، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇراتتى . ئۇ گۈزەل قىزلىقىنى ، كىرسىز پاك قەلبىنى ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم ياخشى كۆرۈپ سۆيگەن ئادىمىگە تەقدىم قىلالماي ، ئاللىقانداق يات ، كۆڭۈلسىز بىر سىنىڭ قولىدا پايمال قىلىۋەتكەنلىكىگە ئۆكۈنەتتى ، ئېچىناتتى . شۇ تاپتا ، ئۇنىڭ يۈرىكى ئۈنسىز يىغلاۋاتاتتى ، قەلبىدىن ھەسرەتلىك نىدا كۆتۈرۈلەتتى . ئۇ ئازاب ئىچىدە قىزلىق چاغلىرىنى ئەسلىدى ، ئۇ چاغلار تولىمۇ غەمسىز ، شادىمان ئۆتكەن ئىدى . ئۇ باتۇرنىڭ ئاشۇ خاسىيەتلىك كۈنلەردە ئۇچرىمىغانلىقىغا خاپا بولدى ، تەقدىرنىڭ ئادالەتسىزلىكىدىن ، تۇرمۇشنىڭ بۇنداق كاج ، رەھىمسىزلىكىدىن زارلاندى ... لېكىن بۇلارنىڭ ھەممىسى خىيال ۋە ئار-زۇلار ئىدى . ئەمدى ئۇنى رېئاللىققا ئايلاندۇرغىلى ، تېگىگە يەتكىلى بولمايتتى . ئۇ شۇنداق ئاچچىق ۋە كۈلپەتلىك ئىدىكى ، ئەگەر يەنە چوڭ-قۇرلاشسا ، نازاكەت خېنىمنىڭ دەرد ۋە مۇھەببەتكە تولغان يۈرىكى بەرداشلىق بېرەلمەيتتى ...

ئۇنىڭ كۆزلىرى ياشلاندى ، بەخت ۋە قايغۇ ھېسلىرى ئارىلىشىپ

كـەتكەن ئىسسىق ياش تامچىلىرى يۈزىنى ھۆللىدى . ئۇ 20 نەچچە يىلدىن بېرى ھەشـەمەتلىك ئۆتۈپ كېلـىـۋاتقان غەمـسىز ھاياتىـدا مانا بۇ گۈلدەك مۇشۇنداق تىمتاسلىقتا چۆككەن سىرلىق ئايدىڭ كېچىدە ، مۇھەببەت ، سۆيگۈ ، ۋاپا ئۈچۈن ياستۇقىنى باغرىغا بېسىپ ، يۇم - يۇم يىغلاۋاتاتتى ...

تـاڭ ئاتتى ، دېرىزىلەر يورىدى . ئاقىرىپ كېلىۋاتقان تۇنجى نۇر زەررىلىرى نازاكەت خېنىمنىڭ ئويغاق كۆزىدە جىلۋىلەندى ، ياشلانغان كىرپىكلىرىدە يالتىرىدى ، ئاق ۋە سۈزۈك يۈزى تېخىمۇ پارقىراپ ، نۇرلىنىپ كەتتى ...

ئۇ بىر كېچە ئاساسەن كىرپىك قاقمىغان بولسىمۇ ، يەنىلا سەھەر تۇرۇپ ، ھويلا - ئارامىلارنى سۈپۈردى ، يۇيۇندى ، تاماق تەييارلىدى ، باتۇق بىلەن مېھمانخانىدا بىللە ئولتۇرۇپ ناشتىلىق يېدى . نازاكەت خېنىم چىرايلىق كىيىنىۋالغان ئىدى ، يېڭىچە ئۇستىۋاش ئۇنىڭ گۈزەللىكىگە تېخىمۇ ھۆسن قوشقان ئىدى . دېرىزىدىن قىيا چۈشۈپ تۇرغان ئەتىگەنلىك قۇياشتا ئۇنىڭ ھېلىلا ھۆللەپ تارىغان سۇمبۇل چاچلىرى تال - تال جۇلالىنىپ تۇراتتى .

باتۇق ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ئەيمىنىپ قارىدى ، ئۇيقۇسىراپ قىزارغان كۆزلەر مۇھەببەتلىك ئۇچراشتى :

— ئەجەبمۇ سۆللۈك تاماق بوپتۇ ... — دېدى باتۇق قولىدىكى جانان چىنىنى داستىخانغا قويۇۋېتىپ .

— ئاغزىلىرىغا تېتىدىمۇ ؟ سىلىگە ياققان بولسا ئەجرىم بىكار كەتمەپتۇ ...

شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ھودۇقۇش ، ئەيمىنىش كۆتۈرۈلۈپ ، ئارىدىكى گەپ - سۆزلەر راۋان يۈرۈشۈپ كەتتى :

— مەن ئەمدى كېتەيمىكىن ، نازاكەت خېنىم ، ھېلىمۇ سىلىگە كۆپ ئېغىرچىلىق سالدىم .

— زېرىكىپ قالدىڭمۇ ؟

— ياق ، ياق ... مېنىڭ دېسلىرى ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىغىچە مۇشۇ يەردە خىزمەتلىرىدە بولغۇم بار ...

— سىلىنىڭ خىزمەتلىرىنى مەن قىلسام بولار ...

باتۇق بۇ گەپ بىلەن نازاكەت خېنىمنىڭ يۈرىكىدىن ئاشكارىلىنىپ چىققان ھەقىقىي بىر ھېسسىيات بىلەن ئۇنىڭ تەشنا قەلبىدىن كۆتۈرۈلگەن كۈچلۈك بىر ئارزۇنى چۈشەنگەندەك بولدى . ئۇ بىر نەرسە دېيىش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۆمەللىۋېدى ، نازاكەت خېنىم گەپنى باشقا ياققا ئېلىپ قاچتى :

— مەن تۈنۈگۈن ئېيتقان گەپنى ئويلاپ باقتىڭمۇ ؟ ئۇلار مېنى بەك قىستاۋاتىدۇ ...

باتۇق دەرھال ئېسىگە ئالدى ، نازاكەت خېنىم تۈنۈگۈن ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئۆزىنى « تورغاي » دېگەن ئىسىم بىلەن ئىشپىيونلۇققا تارتقانلىقىنى ، بۇ ھەقتە بىر قارارغا كېلەلمەي بېشى قاتقانلىقىنى ئېيتىپ ، مەسلىھەت سورىغان ئىدى .

— مېنىڭچە ، بۇ ۋەزىپىنى قوبۇل قىلسىلىرى بولىدۇ ، — دېدى باتۇق ئىككىلەنمەيلا ، — بۇ ئىشتىن بىزگە پايدا چىقىدۇ .

— قانداق ؟ — نازاكەت خېنىم تازا ئاڭقىرالماي سورىدى .

باتۇق ئاددىيلا چۈشەندۈردى :

— سىلە ئۇلارنىڭ ئىچىگە كىرىپ ئىشلىگەچ نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئىگىلەيلا ، بىز ئۇنى سىلىدىن بىلىۋېلىپ ئۆز نىشانىمىزغا يېتىمىز .

نازاكەت خېنىم بىر ئىشنىڭ تېگىگە يەتكەندەك ، ئاستىنقى لېۋىنى بوش چىشلەپ ، بېشىنى لىڭشىتتى . پاراڭ يەنە ئۈزۈلۈپ قالدى ، ئۇلار بىر - بىرىگە قارىشىپ ئۇن - تىنسىز ئولتۇردى ، ئەمدى ئۇلارنىڭ كۆزى ، يۈرىكى سۆزلىشىۋاتاتتى . ئۇلار شۇ يوسۇندا بىر ھازا ئولتۇرغاندىن كېيىن ھويلىغا چىقتى ، پېشايۋاندىكى گۈللەرنى تاماشا قىلدى . شۇ چاغدا ئۆگ-

زىدىن سىرلىق بىر شەپە ئاڭلاندى، ئارقىدىنلا بىر سىننىڭ كۆلەڭگىسى ئۇدۇلدىكى تامغا چۈشتى. نازاكەت خېنىم ئەندىكىپ ۋارقىرىدى:

— كىم، كىمسەن ؟!

پىششىق خىش بىلەن دەندان قويۇلغان ئۆگزىنىڭ لېۋىدە ئىككى ساقچى پەيدا بولدى.

— بىز، خېنىم! — دېدى بىرى كىنايە ئارىلاش، — ئۆزلىرىنىڭ ئامانلىقىنى ساقلاپ كېلىپ قالدۇق، ئۆيلىرىدىكى مېھمان بىلەن كۆرۈشمەكچىمىز ...

باتۇق ئۆزىنى يوشۇرۇشقا ئۈلگۈرەلمىدى، نازاكەت خېنىممۇ ۋەھىمە ئىچىدە تۇرۇپ قالدى. ساقچىلار شاپۇر - شۇپۇر ھويلىغا چۈشتى.

— بوگۇنغۇ قولغا چۈشكەنسەن! — دېدى ساقچىلارنىڭ بىرى كۆرەڭلىك بىلەن، — ئەمدى سېنىڭ بىگىسىنى كۆرۈپ باقايلى!

باتۇق بىر نەرسە ئىزدىگەندەك ئىككى تەرىپىگە قارىدى، لېكىن ساقچىنىڭ بىرى مىلتىقىنىڭ ئىشتىرىنى پارقىرىتىپ ئۇنىڭغا يېقىنلاپ كەلدى:

— قىمىرلىما، قولۇڭنى كۆتۈر!

يەنە بىر ساقچى بىر قولىدا مىلتىقنى تەڭلەپ، بىر قولىدا ياپون كويزىسىنى شاراقشىتىپ يېقىنلاشتى. ئۇلار باتۇقنى قىسماققا ئېلىپ، قولىغا كويزا سالماقچى بولۇۋېدى، خۇددى رىۋايەتلەردىكىدەك بىر مۆجىزە نامايان بولدى: ئىككى ساقچىنىڭ ئارقىسىدا تۇيۇقسىز ئىككى يىگىت پەيدا بولۇپ قالدى.

— قولۇڭنى كۆتۈر! — دېدى ئۇلار دېۋىدەك ۋارقىراپ، ئوڭ تەرەپتە پىچاق تۇتۇپ تۇرغىنى ھەيدەر خوجا ئىدى.

ساقچىلار مىدىر - سىدىر قىلالماي تۇرۇپ قالدى، يىگىتلەر ئېتىلىپ بېرىپ باسمادىدى. لېكىن ئۇلارنىڭ قولىدا پىچاق بىلەن تانىدىن باشقا نەرسىنىڭ يوقلۇقىنى كۆرگەن ساقچىلار قايتىدىن جانلاندى، بىرسى بوشىنىپ، مىلتىقنى شاراقشىتتى، باتۇق چەبدەسلىك بىلەن يې-

نىدىكى بىر تەشتەك گۈلنى ئېلىپ ئۇنىڭغا ئاتتى. ساقچى ئوڭدىسىغا يىقىلدى، ھەيدەر خوجا باتۇققا قاراپ ۋارقىرىدى:

— باتۇق، تېز قاچ، كوچا بېشىدا بىر ئادەم سېنى كۈتۈۋالىدۇ!

باتۇق پەسەنت قىلمىدى، ئۇ ھەيدەر خوجىغا سىڭايان قاراپ تۇراتتى. ھەيدەر خوجا چىن كۆڭلىدىن چىقىرىپ يەنە ۋارقىرىدى:

— باتۇق، تېز قاچ! ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەسىلە ئاددىي ئىش، لېكىن بۇ تەشكىلنىڭ بۇيرۇقى!

نازاكەت خېنىم تۇيۇقسىز يۈز بەرگەن بۇ مالىمانچىلىقتىن قورقۇپ، ھودۇقۇپ نېمە قىلىشنى بىلەلمەي قالغان ئىدى. ئەمدىلىكتە ئاستا ئېسىنى يىغىپ باتۇققا قارىدى، باتۇق شۇ پۇرسەتتە قېچىپ كەتمىسە، تېخىمۇ چوڭ خەتەرگە يولۇقۇشى تۇرغان گەپ ئىدى. شۇڭا، ئۇمۇ ھەيدەر خوجىغا بولۇشۇپ، ئۇنى قېچىشقا زورلىدى:

— باتۇق، مەندىن خاتىرجەم بولسىلا، تېز قاچسىلا! سالامەتلا بولساق يەنە كۆرۈشىمىز...

نازاكەت خېنىمنىڭ يوغان ئېچىلغان مۆلدۈر كۆزلىرى ئۇنىڭغا سەمىمىي ئىلتىجا بىلەن تىكىلىپ تۇراتتى. باتۇق ئۆزى ئۈچۈن چەكسىز ھايات زوقى بەرگەن بۇ كۆزلەرنىڭ ھۆكۈمىگە ئاخىر بويسۇندى. ئۇ نازاكەت خېنىم بىلەن يىراقتىنلا باش ئىشارىتى ئارقىلىق خوشلىشىپ، ئىشىك تەرەپكە ماڭدى. ئۇ دەرۋازىغا ئىككى قەدەم قالغاندا، ھېلىقى تەشتەك يەپ يىقىلغان ساقچى بېشىنى كۆتۈردى، مىلتىقنى قولىغا ئالدى، ھەيدەر خوجا بار ئاۋازى بىلەن «باتۇق!» دەپ ۋاقىرىغىنىچە ئالدىغا قاراپ يۈگۈردى. مىلتىق شىددەت بىلەن ئېتىلدى، ئوق باتۇققا ئەمەس، ھەيدەر خوجىغا تەگدى، ئۇ قاتتىق ئىڭراپ يەرگە يىقىلدى، بەش ئاتارنىڭ ئوقى ئۇنىڭ سول يوتىسىغا تېگىپ، بىر پارچە لوق گۆشنى ھۆسۈپ چىققان ئىدى، يەر قانغا بويالدى، باتۇق تېڭىرقاپ قالدى، ھەيدەر خوجا پەس ئاۋازدا بۇيرۇق قىلدى:

— باتۇق... تېز... تېز...

باتۇق ئارقىغا قاراپ - قاراپ قويۇپ ئۆزىنى ئىشىككە ئاتتى.

XII باب بەيتۇللانىڭ شىپالىق دورىسى

ئىتنىڭ چىش ئاغرىقىغا ئېشەك گۆشى داۋا.
— ئۇيغۇر خەلق تەمسىلى

1

شايى ئەخمەت ئەمدىلەتىن ھاسا تاياق بىلەن ئىشىك ئالدىغا چىقىدىغان بولدى. دانىش ئىمام ئۇنىڭدىن بەك يىرگىنەتتى، ئۇنى كۆرسىلا بىر نىمىلەرنى پىچىر - پىچىر ئوقۇپ سۈپلەيتتى، يەرگە تۈكۈرەتتى. ئۇ ئۆزىنى قاچۇرغانسىرى شايى ئەخمەت ئۇنىڭغا بەك يېپىشىۋالدى، ئۇنى جامائەت كۆپ يەردە توسۇۋېلىپ، ئىسلام تارىخىغا ئائىت ھەر خىل سوئاللارنى سوراپ بىئارام قىلاتتى.

بىر كۈنى نامازدىن يانغاندا مەسچىت ئالدىدا ئۇنىڭغا بىر مۇنچە سوئاللارنى قويۇپ تەمتىرىتىپ قويدى:

— تەقسىر، بايا سىلە پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئىسلام ئېچىپ مەدىنىگە بارغانلىقى توغرىسىدا ئەمرىمەرۇپ قىللا. شۇنداق ھېسابلىغاندا، جانابى رەسۇلۇللانىڭ مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلغانلىقىغا ھازىر قانچە يىل بولغاندۇ؟

دانىش ئىمامنىڭ ساقاللىرى تىترەپ كەتتى:

— ئەلھازا مۇستاپا، ئول ۋاقىت بىلەن نامازدا دېگەن گەپنىڭ نېمە مۇناسىۋىتى بار؟! ئۇ نۇردۇن خاننىڭ ۋاقتىدىكى ئىشقۇ!

ئەتراپتىكىلەر پاراقتىدە كۈلۈشتى، شايى ئەخمەت بىگىزدەك قادىلىۋالدى:

— تەقسىر، ئۇنداق بولسا، بۈگۈنكى ناماز بىلەن سىلە ئېيتقان ئىسلام تارىخىنىڭ قانداق باغلىنىشلىقى بار؟

دانىش ئىمام ھېچنېمە دېيەلمىدى، شايى ئەخمەت ئۇنىڭ ئەجەللىك يېرىنى تۇتىۋالغان ئىدى. ئۇ ئەسلىدە بىر نەچچە پارە سۈرە بىلەن ئاخىرەت توغرىسىدىكى ۋەز - نەسىھەتلەردىن باشقا ھېچنېمىنى بىلمەيدىغان، شۇنىڭغا قارىماي، تۆت ئادەمنى تاپسىلا ئۆزىنى كۆرسىتىپ، داغۋازلىق قىلىدىغان ئىچى قۇرۇق ۋەزخان ئىدى.

— سەن ... سەن ... ئەلھازا مۇستاپا، نېمىدېمەكچى؟!— ئۇ ئاچچىق ئەلەمدىن پاسسىدە يېرىلىپ كەتكۈدەك بولدى.

شايى ئەخمەت ئۇنى تېخىمۇ ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى:

— نېمىدەيتتىم تەقسىر، ئۆزلىرى ئۇلۇغ ساھىب قەلەم تۇرسىلا، ئىسلام ئەقىدىلىرىدىن بىلمىگەن نەرسىلىرىمىزنى سوراپ، ئىمانىمىزنى قۇۋۋەت تاپقۇزمىساق بولماس ...

ئەتراپتا تۇرغانلاردىن بىرسى شايى ئەخمەتنى قۇۋۋەتلىدى:

— شۇنداق، شۇنداق. سوراپ ئۆگەنگەن دانالىق ...

يەنە بىرسى كىلىشتۇرۇپ بىر بېيت ئوقۇدى:

بىلىملىك شەمئىدۇر، بىلمەس قاراڭغۇ،
بىلىملىكنىڭ سۆزلىرى بىلمەسكە ئاغۇ!

شايى ئەخمەتنى ئىچىدە قاغاپ، ئۆزىدىن خۇدۇكسىرەپ تۇرغان دانىش ئىمامغا بۇ گەپلەر قاتتىق ھار كەلدى. بۇنى ئاز دېگەندەك، شايى ئەخمەت يەنىمۇ ئىچكىرىلەپ يېغىرىغا تەگدى:

— شۇنداق جامائەت، بىلىملىك كىشى چىراغقا ئوخشايدۇ، زۇلمەتنى يورۇتىدۇ، كىشىلەرگە بەخت - سائادەت تىلەيدۇ، لېكىن يەنە شۇنداق ئادەملەرمۇ باركى، ئۇلار ئۆزىنى ئۇلۇغ كۆرسەتكىنى بىلەن

شەيتاننىڭ ئىشىنى قىلىدۇ . شۇڭا ، مەدرىستە ئوقۇغانلارنىڭ ھەممىسى ئۆ-لىما بولۇۋەرمەيدۇ ، ھەجىگە بارغانلار بىلەن ناسۋال قاپچىقمۇ بىللە بارىدىغۇ ؟!...

دانىش ئىمامنىڭ چىرايى كۆكىرىپ كەتتى ، بۇگۈن ئۇنىڭ شۇنچە كۆپ جامائەت ئىچىدە كۈلكە ۋە مەسخىرىگە قالغانلىقىدىن يۈرىكى پۇچە-لىنىپ كەتكەن ئىدى ...

ئىككى كۈندىن كېيىن مەھەللىدىكى ئۇششاق باللارنىڭ ئاغزىدا يەنە مۇنداق بىر قوشاق پەيدا بولۇپ قالدى :

دانىش موللام بېشىدا ،
بار قازاندەك سەللىسى .
سۈرنىڭ بارى تېشىدا ،
تۈگىمەيدۇ ھىيلىسى .

دانىش موللام دېگەننىڭ ،
كېلىپ تۇرار زەللىسى .
زەللە يېگەن قىزنىڭ ،
بار لېۋىدە بەلگىسى .

قوشاقنى شايى ئەخمەت توقۇغان ئىدى ، دانىش ئىماممۇ شۇنىڭدىن گۇمانلاندى . ئەتىسى ئۇ دىڭگوسلاپ كېتىۋاتقان شايى ئەخمەتنىڭ ئالدىنى توسۇپ ، ھەم تەھدىت ، ھەم يېلىنىش بىلەن مۇنداق دېدى :

— سەن تېخى ياش ، ئۇكام ، ئۇلۇغ ئادەملەر بىلەن كۆپ ئېيتىش-ما ، ئەلھازا مۇستاپا ، ئۆتكەندە سەندىن كۇپۇرلۇق ئۆتتۈپ خۇدا ئۇردى ، بۇ قېتىم ئۆزۈڭگە پەخەس بول ، ئۇ دۇنيالىقىڭنى ئويلا !

شايى ئەخمەتنىڭ جاۋابى ئۇنىڭ ئەرۋاھىنى ئۇچۇردى :

— تەقسىر ، بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرى تېخى تۈگىمەيۋەتسا ، ئۇ دۇنيالىقىمنى ئويلاپ نېمە قىلاي ! ماڭا بۇ دۇنيادا كۆرگىنىممۇ يېتىپ ئا-

شىدۇ ...

ــ سىڭنىڭ ... سىڭنىڭ ... ئەلھازا مۇستاپا ، راستىنلا پەيمانىڭ توشۇپتۇ ! ــ دېدى دانىش ئىمام بوغۇلۇپ ، ــ دوزاخقا ئۆگەنگەن ئادەم بېھىشكە كۆنمەيدۇ ، دېگەن گەپ راست ئىكەن ، ئەمدى مەندىن خاپا بولما !

ئۇ تېرىكىپ ، غۇدۇراپ ، پېشىنى قېقىپ كېتىپ قالدى .

دەل شۇ كۈنى كەچتە شايى ئەخمەتنىڭ ئۆيىگە خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەك ، بەختى سېرىق كىرىپ كەلدى . ئىككى سەپداش ئۇزاقتىچە ، چىڭ قۇچاقلاشتى .

ــ ماڭا قارا بەختى ، ــ دېدى شايى ئەخمەت ئۇنىڭ ئىككى يەل-كىسىدىن چىڭ قاماللاپ ، ــ ھاياتمۇ سەن ! ؟

ــ يېقىندا ئۆلۈپ كەتكەن ، ــ دېدى بەختى چاقچاق بىلەن كۈلۈمسىرەپ ، ــ مېنىڭ تەسلىكتە ئىككى ئەرۋاھنى ئەزرائىللارغا بورىن بېرىپ ئاخىرەتتىن يېنىپ كەلدىم .

شايى ئەخمەت تېلىقىپ كۈلدى :

ــ تەلەيلىكسەن بەختى ، تەلىيىڭ ئالدىڭدا يۈرىدۇ !

ــ مەندە تەلەي نېمە ئىش قىلسۇن ! ــ بەختى سېرىق تېخىمۇ كېلىشتۈرۈپ جاۋاب بەردى ، ــ ئاسماندىن لىققىدە تاۋار ياغسا تۇمارلىق تەگمەيدىغان تەلەيسىزمەن . شۇڭا ، پېشانەمگە :

تەلىيىمنىڭ يوقىدىن ، شېكەر ئىچسەم تۇز بولۇر ،

ياز كۈنى ھاماممغا چۈشسەم ، پالتا ئۆتمەس مۇز بولۇر .

دېگەن نەقىل پۈتۈلگەن .

شايى ئەخمەت كۈلكىسىنى باسالماي قالدى :

ــ سەن تۈرمىدە گەپ ئۆگىنىپسەن بەختى ...

ــ ئۇ يەردە گەپتىن باشقا نېمە بار دەيسەن ؟ ــ بەختى خۇرسىنىپ قويدى ، ــ ئەتىگەندىن كەچكىچە سوراق ، قىيناق . ئۇ ۋەھشىيلەر بىزگە راستىنلا گەپ قىلىشنى ئۆگەتتى !

ئۇلار ئەمدى رەسمىي پاراڭغا چۈشتى :
— سەن قانداق بولۇپ تۈرمىدىن غىمسسىدە چىقىپ قالدىڭ ؟
— ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن ، بۈگۈن ئەتىگەندىلا : « مۇددىتىڭ توشتى » دېيىشتى .
— بىر سىر باردەك قىلىدۇ !
— مەنمۇ شۇنداق ئويلاۋاتىمەن ...
— سېنى قارماق يېمى قىلماقچىمۇ ـ يە ؟
— ئېھتىمال ...
— هەر هالدا پەخەس بول !
سەل جىملىقتىن كېيىن بەختى سېرىق سورىدى :
— قۇتلۇق ئەپەندىدىن خەۋەر بارمۇ ؟
— بار ، ئۇ هايات . يېقىندا باتۇق دېگەن بىر يىگىتنى ئالاقىلىشىشكە كىرگۈزۈپتىكەن ...
بەختى ئالدىراپ سورىدى :
— ئالاقىلىشەلىدىڭلارمۇ ؟
شايى ئەخمەت ئەپسۇسلاندى :
— ياق ، ئۇ هەيدەر خوجىنى كۆرۈپلا ئاچچىقلاپ كېتىپ قاپتۇ ...
— نېمىشقا ؟
— هەيدەر خوجىنىڭ ئائىلىسىنى بىلسە كېرەك .
— بىلسە نېمە بوپتۇ ؟
— هەي ! ... قىزىق ئىشلار بولۇپ كەتتى ، — شايى ئەخمەت بېشىنى سىلكىدى ، — هەيدەر خوجا تېخى بىر نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا باتۇق دېگەن ئاشۇ قارام يىگىتنى قۇتۇلدۇرىمەن ، دەپ يارىلاندى ، قولغا چۈشتى ...
بەختى ئەندىكىپ ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى :
— قانداقچىسىگە ؟ !

— هەي ... بۇ مۇنداق گەپ ...

شايى ئەخمەت بولغان ۋەقەنى بىرمۇ بىر سۆزلەپ بەردى ، بەختى سېرىق ئولتۇرالماي قالدى :

— تازا پېشكەللىك بوپتۇ - دە ! تازا ...

— شۇنى دېمەمسەن ! — شايى ئەخمەتمۇ ئۆكۈندى ، — ھەيدەر خوجا « تاڭ نۇرى » گېزىتىنىڭ ئۇچىنچى سانىنى دەل ۋاقتىدا چىقىرىپ ، ئۇلارنىڭ تازا يىغىرىغا تەگكەن ئىدى ، تۆتىنچى سانىنى ئىشلەۋاتقاندا ...

— بولدى ، ئۇنى ئەمدى ئۆزۈم ئىشلەيمەن !

لېكىن بەختى سېرىققا ئۇنداق ئىمكانىيەت بولمىدى ، كېچە - كۈندۈز ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئاللىقانداق كۆلەڭگىلەر ئەگىشىپ يۈردى . ئۇ شايى ئەخمەتنىڭ ئۆيىگە كەلسە ، شۇئان دانىش ئىمامنىڭ تەقىبىگە ئۇچرايتتى . بەختى سېرىق دانىش ئىمامنى ئىچ - ئىچىدىن ئۆچ كۆرۈپ كەتتى ، ئۇنى كۆرسىلا يىرگەنگىنىدىن ھۆ قىلغۇسى كېلەتتى . بىر كۈنى ئۇ شايى ئەخمەتكە مۇنداق دېدى :

— ئاداش ، مۇشۇ مۇناپىقنى بىر جايلىمايلىمۇ ؟ !

— شۇنداق بولسىغۇ پۈتۈن جاھان خۇش بولاتتى ، — دېدى شايى ئەخمەت خۇشاللىنىپ ، — لېكىن قانداق جايلايمىز ؟

— بۇ قېرىنىڭ بېرەر كېسىلى يوقمۇ ؟ — سورىدى بەختى سېرىق بىر ئاز ئويلانغاندىن كېيىن .

— بار ، زىققە كېسىلى بار ، ھەر يىلى قەرەللىك قوزغايدۇ .

— قاچان قوزغايدۇ ؟

— ئاز قالدى ، ھاۋا يەنە بىر ئاز سوۋۇسىلا قوزغايدۇ .

— ياخشى ، ھازىرچە ئىش پۈتتى ، — دېدى بەختى سېرىق بار-ماقلىرىدىن قاس چىقىرىپ ، — مېنىڭ بىر ھۆكۈما تونۇشۇم بار ، قالغان ئىشنى شۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ توغرىلايمىز !

2

كەچ كۈز كىرىش بىلەن ھاۋا سىزىلەرلىك سوۋۇشقا باشلىدى. ساپسېرىق غازاڭلار سۇ ئۈستىدە لەيلەپ يۈرەتتى. دانىش ئىمام ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى. دېگەندەك، ئۇنىڭ كونا زىققە كېسىلى قوزغالغان ئىدى. تېۋىپلارغا كۆرۈندى، ھەر خىل دورىلارنى يېدى، ھەتتا شىۋېتنىڭ دوختۇرخانىسىغا چىقىپ تەكشۈرتتى، ئوكۇل ئۇرغۇزدى، لېكىن ئانچە ئۈنۈمى بولمىدى. خۇددى ئەزرائىل كانىيىدىن سىقىۋالغاندەك دېمى سىقىلاتتى، خىرىلدايتتى، چىڭقىلىپ يۆتىلەتتى، ئارقىدىن كۆزلىرى ئالىيىپ ھالىدىن كېتەتتى. ئۇ ۋەسۋەسىگە چۈشۈپ قالدى، كۆزىنى يۇمسىلا ئاخىرەتنىڭ ئاجايىپ - غارايىپلىرى كۆرۈنگەندەك بولاتتى، يەنە چۆچۈپ كۆزىنى ئاچاتتى، دۇرۇت ئوقۇپ تۆت تەرەپكە ھۈرۈيتتى، خۇداغا تىۋىنىپ نالە قىلاتتى ...

بۈگۈن كەچقۇرۇن ئۇنىڭ ئۆيىگە خالىس بىر تېۋىپ كېلىپ قالدى. دانىش ئىمام خۇشال بولۇپ كەتتى، چۈنكى ئۇ « كېسەل ساقىياي دېسە تېۋىپ ئۆزى كېلىدۇ » دېگەن ئەقىدىگە ئىشىنەتتى.

تېۋىپ مۇلايىملىق بىلەن ھال سورىدى :

— تەقسىر، ئۆزلىرىنى يېتىپ قاپتۇ، دەپ ئاڭلاپ كۆڭلۈم يېرىم بولدى، ئەمرىمەرۇپلىرىنى كۆپ ئاڭلىغان ئىخلاسمەنلىرىمەن، كەچتە بولسىمۇ يوقلاپ كەلدىم، تومۇرلىرىنى تۇتۇپ مىجەزلىرىنى كۆرۈپ باقاي.

ئۆي غۇۋا يورۇق ئىدى، مورا بېشىدا پاراسلاپ كۆيۈۋاتقان ئىككى تال شام خۇددى چۈمپەردە ئىچىدىكى بىر جۈپ ياشاڭغۇ كۆزدەك خىرە ئىدى. تېۋىپ دانىش ئىمامنىڭ تومۇرىنى ئىخلاس بىلەن تۇتتى، قاپىقىنى قايرىپ كۆزىگە، ئاغزىنى ئاچقۇزۇپ تىلىغا ئۇزاق قارىدى، ئاندىن بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ كەتتى. بۇ ھال دانىش ئىمامغا قاتتىق تەسىر قىلدى، ئۇ تېخىمۇ چۆچۈپ، يىغلامسىرىغاندەك ئاۋازدا يېلىندى :

— ئۇلۇغ ئىسمى ئەزەمنىڭ ھەققى - ھۆرمىتى ئۈچۈن راستلىرىنى

ئېيتسلا ، ئەلھازا مۇستاپا ، ئەھۋالىم نېچۇك ؟
تېۋىپ بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ، ئاندىن ئالدىرىماي مۇنداق دېدى :
ــ تومۇرلىرىدىن قارىغاندا ، ئۆپكىلىرىنىڭ بىر قانىتى ئىششىق ، يەنە بىر قانىتى تېشىلىپتۇ . تىللىرىدىن قارىغاندا ، گەجگىلىرىدىن ئۇچۇق تېگىپتۇ ...
تېۋىپ چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ شۈكلەپ قالدى . دانىش ئىمامنىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى ، تاتىراڭغۇ يۈزى ئاجايىپ ئاقىرىپ كەتتى . ئۇ ، تېۋىپنىڭ قولىغا ئېسىلىپ يېلىندى ، يالۋۇردى ، ئاخىر كۆز يېشى قىلدى :
ــ ئەي خۇدا ، ئاجىز بەندەڭمەن ، رەھىم قىلغايسەن ! ئەلھازا مۇستاپا ، ئارزۇ ـ ئارمانلىرىم تېخى ئالدىمدا ، كۆرگىنىمدىن ـ كۆرمىگىنىم كۆپ ئىدى ... ئەي ، نىيىتى خالىس ھەكىم ، ئاۋۋىلى خۇدا ، ئاندىن قالسا ئۆزلۈك سەۋەب قىلغىن ، بۇ ئۆزى سەۋەب ئالەمى ، ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا ھەققىڭگە دۇئا قىلاي ، ئەلھازا مۇستاپا ، بۇ ئازابتىن مېنى قۇتۇلدۇرغىن ...
ــ ئۇنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى ئېغىر ھاسىراش ئىچىدە غەرق بولۇپ كەتتى .
تېۋىپ ئاستا بېشىنى كۆتۈردى .
ــ شۇنداق تەقسىر ، بۇ ئۆزى سەۋەب ئالەمى ، ــ دېدى ئۇ دانىش ئىمامنى بىردىنلا روھلاندۇرۇپ ، ــ سەۋەب قىلسا سېۋەتتىمۇ سۇ توختايدۇ ، ئۆزلىرىگىمۇ سەۋەب قىلايلى . لېكىن سەكسەن خالتىدىكى دورا ـ دەرمەكلەر بىلەن سىلىنىڭ كېسەللىرى شىپا تاپمايدۇ ...
دانىش ئىمام ئالمان ـ تالمان لوقما سالدى :
ــ شىپا قىلىدىغان بولسا ، ئەنقانىڭ تۇخۇمى بولسىمۇ تاپاي ...
تېۋىپ ئالدىرىماي ، ئىخلاس بىلەن مۇنداق دېدى :
ــ مەرھۇم ھاشىم ھاجىم ئۆز ۋاقتىدا مەككە مۇكەررەمدىن مۇشۇنداق كېسەلنىڭ شىپالىق بىر دورىسىنى ئېلىپ كەلگەن . نۇرغۇن

كېسەللەر ئۇنى يەپ سەللىمازا ساقىيىپ كەتكەن ئىدى ...

— قانداق دورا ئىكەن ئۇ ؟ — دانىش ئىمام ئالدىراپ سورىدى .

ئۇنىڭ بىزچە ئىسمى « شەربىتى ئەمبىرى ۋەلھەم زوفا » ، خارجى ئىسمى « ۋاتاكو » دېيىلەتتى ، — دېدى تېۋىپ ناھايىتى ئېنىق قىلىپ ، — ھاشىم ھاجىمنىڭ ئوغلى قادىر ئاخۇندا يەنە بىر ـ ئىككى شېشە بولۇشى مۇمكىن ، لېكىن ئۇنى ئاسانلىقچە بەرمەيدۇ . ئۆزلىرى يۈز كۆرۈشۈپ سوراپ باقسىلا قانداق بولاركىن ...

دانىش ئىمام بىردىنلا جانلاندى ، ياستۇقتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۆرە بولدى :

— رەھمەتلىك ھاشىم ھاجىم بىلەن ئۇلپەتچىلىكىمىز بار ئىدى ، ئەلھازا مۇستاپا ، ۋەھالەنكى ، ئوغلى بىلەن ئەسرا بولماپتىكەنمىز ...

— مەن ئۆيىنى كۆرسىتىپ قوياي ، — دېدى تېۋىپ ، — قالغان ئىشنى ئۆزلىرى سۆزلىشىپ باقارلا .

— ناھايىتى ئوبدان ، ئەلھازا مۇستاپا ، ئۆزلىرىنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم .

— ھېچقىسى يوق ، تەقسىر ...

تېۋىپ ئەتىسى دانىش ئىمامغا ھاشىم ھاجىنىڭ ئوغلى قادىر دۇمباقنىڭ ئۆيىنى كۆرسىتىپ قويدى . دانىش ئىمام ئۇنىڭ بىلەن ھاسىراپ ـ ھۆمدەپ تۇرۇپ ئۇزاق ئەھۋاللاشتى ، ئاخىرىدا ھېلىقى دورا توغرىسىدا يەتكۈچە يالۋۇردى ، قادىر دۇمباقمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىنى قايتۇرمىدى :

— دادام ئۇ دورىنىڭ بىر نەچچە شېشىسىنى ھويلىغا كۆمۈپ قويغان ئىكەن ، ئۆتكەن يىلى ئىككى شېشىنى تېپىپ ، ئۆزلىرىگە ئوخشاش ئۆلىما كىشىلەرگە ساتقان ئىدىم ، ئىنشا ئاللا ، كېسەلدىن خالاس بولدى . يەنە بارمۇ ـ يوقمۇ بىلمەيمەن ، ئىزدەپ باقاي ، تېپىلسا سىلىدىن ئايىلانسۇن ، تەقسىر ...

— ئىزدەيلى بالام ، ئىزدەيلى . خۇدا مېنىڭمۇ نېسىۋەمنى ساقلاپ

قـويـغـانـدۇ ، ـــ دانىش ئىمام ھاسسىنى توكۇلدىتىپ ، ھويلىدا ئايلىنىشقا باشـلـىـدى ، بەزى يەرلەرنى يۆتى بىلەن تېپىپ سىناپ باقتى ، بەزى يەر- لـەرنـى ھاسـىـسـى بـىلەن ئۇرۇپ تىڭشىدى . ئىككىنچى قېتىم ئايلانغاندا ، ھويـلـىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كىچىككىنە بىر يەرنىڭ پوكۇلداۋاتقانلىقى سې- زىلدى .

ـــ مۇشـۇ يـەرنـى كولاپ باقايلى ، بالام ، ـــ دېدى ئۇ ھاسا بىلەن يۇملاق بىر دائىرىنى سىزىپ ، ـــ بىر نەرسە باردەك قىلىدۇ ...

قـادىر دۇمباق ئاۋايلاپ كولىدى ، يېرىم گەزدەك چوڭقۇرلاشقاندىن كـېـيـىـن ئەسـكـى كـىـگىزنىڭ تىتىلدىلىرى كۆرۈندى . دانىش ئىمامنىڭ كۆزلىرى ئوينىاپ كەتتى ، خۇشاللىقىدا ھاسا بىلەن تارتقۇشلىدى ، يەنە بىر ئاز كـولـىغانـدىن كېيىن ، قوينىڭ كاللىسىدەك بىر تۇگۈنچەك چىقتى . دا- نـىـش ئىـمـامـنـىـڭ چـىـرايـى ئېچىلىپ ، ساقاللىرى تىترىدى ، ھاياجاندا كـۆلـمەكچى بولۇۋېدى ، كالپۇكى قولاشماي چىرايى غەلىتە بولۇپ كەتتى . قـادىـر دۇمـبـاق تـۇگۈنچەكنى ئالدىرىماي ئاۋايلاپ يەشتى ، ئاۋۋال ئەسكى كـىـگـىـز ، ئۇنىڭدىن كېيىن كونا چىپتا ، ئاخىرىدا يۇمشاق ماتاغا ئورالغان بـىـر شـېـشە چىقتى ، شېشىنىڭ ئىچىدە قىپقىزىل سۇيۇقلۇق بار ئىدى ، ئۇ كـۈن نـۇرىدا خۇددى ياقۇتتەك جۇلالىنىپ تۇراتتى . دانىش ئىمام شېشىنى ئالدىراپ ئالدى ، ئىككى قوللاپ كۆكسىگە بېسىپ پىچىرلىدى :

ـــ ئىـنـشـائاللا ، بـۇ دۇنـيـادىـكى رىزقىم تېخى تۈگىمەپتۇ ، ئەلھازا مـۇسـتـاپـا ، خـۇدا ماڭا يەتكۈزگەن بەيتۇللانىڭ شىپالىقى ، خۇدا ، رەھمە- تىڭگە مىڭ قەتلە شۈكۈر! ...

ئۇنـىـڭ كۆزلىرىدىن خۇشاللىق ياشلىرى ئاقتى ، شېشىنى سۆيدى ، يـۈز ـ كـۆزىـگە سۈرتتى ، ماركىسىغا قاراپ تېخىمۇ لال بولدى : چەت ـ چـۆرىـلـىـرىـگـە يـېـشىل رەڭدە نەقىش سىزىلغان بىر پارچە ئاق قەغەزگە سەللىنىڭ ، ساقاللىق بىر ئادەمنىڭ باش سۈرىتى بىلەن ئاللىقانداق ئەرەبچە ئـىـمـىـر ـ چىمىر خەتلەر يېزىلغان ئىدى . دانىش ئىمام سۆيۈنۈپ كەتتى ، كـېـيـىـلـىنىڭ ساقىيىشىغا ئىشەنچ باغلىدى . ئۇ ئۆمرىدە بىرىنچى قېتىم ئۆز

ئىختىيارى بىلەن يانچۇقىنى كولاپ ، بىر چەتنە ھۆرمەت بىلەن قاراپ تۇرغان قادىر دۇمباقتا ئون سەر تەڭگە بەردى ، قادىر دۇمباقمۇ باھادا تالاشماي « رەھمەت » دەپ يانچۇقىغا سالدى .

دانىش ئىمام قايتىشقا تەمشىلىۋېتىپ سورىدى :

— ئوغلۇم ، بۇ دورىنى قانداق ئىچىدىغانلىقىنى بىلەمسەن ؟

— بىلىمەن تەقسىر ، — دېدى قادىر دۇمباق ئۆزىنىڭ ئالدىدا قول قوۋۇشتۇرۇپ ، — ئۆز ۋاقتىدا دادامدىن ئاڭلىۋالغان : كۈنىگە بىر قېتىم ، بىرىم پىيالىدىن ئاچ قورساق ئىچىلىدۇ . مۇشۇ بىر شىشە دورىنى بەش قېتىمدا ئىچىۋەتسىلىرى سەللىمازا بولۇپ كېتىلا ، تەقسىر .

— ئەلھازا مۇستاپا ، دېگىنىڭدەك بولغاي ئوغلۇم .

دانىش ئىمام خۇشال ھالدا ئىشىككە ماڭدى . ئۇ كېلىشتە دۇمچەرەپ ، ھاسىراپ - ھۆمىدەپ كەلگەن بولسا ، كېتىشتە قەددىنى رۇسلاپ ، ھاسىسىنى چىڭ - چىڭ ئۇرۇپ قايتتى ...

3

چەت ئەلچە ئىسمى « ۋاتاكو » دەپ ئاتالغان دورا ھەقىقەتەنمۇ كۈچلۈك ۋە شىپالىق چىقتى . دانىش ئىمام ئۆيىگە كېلىپلا ئورۇس قوشۇقىدا بىرنى ئىچىۋېدى ، بەدىنى ۋاژژىدە قىلىپ ، كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتتى ، چېكىسىدىنمۇ پۇررىدە تەر تەپچىدى .

— ۋاي - ۋۇي ! ... ئەجەبمۇ ئاچچىق ، قىرتاق ئىكەن كاساپەت ! ... — دېدى ئۇ كۆزىدىكى ياشنى سۈرتۈپ ، — ئەلھازا مۇستاپا ، « باشتا قاتتىق ئىش ، ئاياغدا تاتلىق ئىش » بولساڭ ئەجەب ئەمەس !

— ئاچچىق دورا شىپالىق كېلىدۇ ، دېگەننى ئاڭلىغانمۇ ئاخۇنۇم ، — دەپ پەتنۇۋا كۆرسەتتى خوتۇنى ، — بۇرۇنلىرىنى ئېتىپ ، كۆزلىرىنى يۇمۇپ تۇرۇپ ئىچىۋەرسىلە ، خۇدا بۇيرۇسا پات ئارىدا

ساقىيىپ كېتتىلا .

شۇنداق قىلىپ ، ئىمام بۇرنىنى ئېتىپ ، كۆزىنى يۇمۇپ يېرىم پىيالە ئىچىۋەتتى . بۇ قېتىم ئۇنىڭ بەدىنىدە كۈچلۈك ھارارەت دولقۇنى پەيدا بولدى ، قېنى قىزىدى ، كۆزلىرى قىزاردى ، ئۆزىمۇ شوخ ، تېتىك بولۇپ قالدى . ناماز شامغا قىستاپ قالغان ئىدى . دانىش ئىمامنىڭ تۇرۇپلا مەسچىتكە چىقىپ ئىمامەتچىلىك قىلغۇسى كەلدى .

— ئاخۇنۇم ، بۇگۈنچە چىقماي تۇرسىلا قانداق ، — دېدى خوتۇنى ئەنسىرىگەندەك قىلىپ ، — تېخى كېسەلنىڭ قېپى يېرىلمىدى ...

— خوتۇن ، خۇدا شىپالىق بېرەي دېسە ، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە بېرىۋېتىدىكەن ، — دېدى ئۇ كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ، — مانا قارا ، ئەلھازا مۇستاپا ، ياشلىقىمغا قايتقاندەك بولۇپ قالدىم ... بىلسەڭ ، ئىمام بولغان ئادەم مېھرابتىن ئايرىلماسلىقى كېرەك !

خوتۇنى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ئەندىشىسىنى چۈشىنىپ توسمىدى . دانىش ئىمام ئەزاندىن كېيىنلا مەسچىتكە چىقتى ، جامائەت توپلاندى ، ناماز ئەمدى باشلىنىشىغا ئۇنىڭ بېشى قېيىپ ، كۆڭلى ئاينىغاندەك بولدى ، تەكبىر بۇزۇلدى . ئۇنىڭ ئارقىسىدا تۇرغان بىرەيلەن بوينىنى سوزۇپ ئاستا پىچىرلىدى :

— تەقسىر نامازنى باشقىدىن ئىھادە قىلايلى ...

— نېمە ، نېمە ؟ ... نامازنى ... — دانىش ئىمام ئارقىغا بۇرۇلدى ، كۆزلىرى ئېلىشاڭغۇ ئىدى ، بېشى گىلدىڭشىيتتى ، ئاغزىدىن بىر خىل ئاچچىق ، بەتبۇي پۇراق بۇقسۇپ تۇراتتى .

ناماز بۇزۇلدى ، جامائەت ئىچىدە كۇسۇر ـ كۇسۇر باشلاندى : «ئىمام ھاراق ئىچىپتۇ ! » ، « ئىمام مەست بولۇپ قاپتۇ ! » ...

بۇ گەپلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلگۈچە دانىش ئىمام قۇسۇۋەتتى ، قۇسۇق مېھرابقا چاچرىدى ، مەسچىتنى ھاراقنىڭ سېسىق پۇرىقى قاپلىدى ، جامائەت ئالا ـ چۇقان كۆتۈردى :

— ئىمانسىز !

— بەدبەخت ! ...

— كۆزدىن يوقال ! ...

دانىش ئىمامنىڭ باش ـ كۆزىگە تۇكۇرۈك ياغدى ، سەللىسى چۇۋۇلدى ، مەسچىتتىن تىل ـ قاغىش ئىچىدە قوغلاپ چىقىرىلدى ...

شۇنداق قىلىپ ، ئۆزىنى مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ 56 ـ نەۋرىسى دەپ ھۆرمەتكە ئېرىشكەن دانىش ئىمام شۇ رەسۋاچىلىق بىلەن جاھاندىن تۇگىشىپ كەتتى ...

4

شايى ئەخمەت بىلەن بەختى سېرىق تېلىقىپ ، چىڭقىلىپ ، ئۇزاققىچە كۈلۈشتى :

— بىز يەڭدۇق !

— يۇخادىن چىقتۇق !

— « ئىت كاللىسى تەخسىدە تۇرمايدۇ » دېگەن شۇ !

— قىرى تۈلكە قۇيرۇقىدىن ئىلىندى !

ئۇلار ئەپچىللىك بىلەن ئورۇنلاشتۇرغان بىر مەيدان كومېدىيە ھەقىقەتەنمۇ كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇنلانغان ئىدى . بەختى سېرىق تېۋىپنى سېتىۋالدى ، قادىر دومباق شايى ئەخمەتنىڭ بىر نەۋرە ئاكىسى ئىدى . ئۇلار كۈچلۈك قوناق ھارىقىنى ئانار سۈيىدە بويىدى ، ماركىنى ئۇستاتلىق بىلەن ياساپ چاپلىدى ، دانىش ئىمامنىڭ بۇلارنى پەرق ئەتكۈچىلىكى يوق ئىدى .

ئارىدىن ئۈچ كۈن ئۆتكەندە ، يىلانىڭ بېشى يەنە قىمىرلاپ قالدى ، ساقچى ئىدارىسى دانىش ئىمامنىڭ ئەرزى بىلەن تېپىشقا باشلىدى . شايى ئەخمەت بەختى سېرىقنى قىچىپ كېتىشكە دەۋەت قىلدى :

— سەن ئەمدى ئۆزۈڭنى چەتكە ئال ، بەختى ، ئۇلار يەنە

قىمىرلاپ قاپتۇ !

بەختى سىرىق تېخىچە پەرۋاسىز ئىدى :

— ئۆز يېرىم ، ئۆز يۇرتۇم ، ئۆز ماكانىمدا كىمدىن قورقاتتىم ، ئىتمۇ ئۆز كوچىسىدا ئۆزىنى شىر چاغلايدۇ !

— ئۇغۇ شۇنداق ، — دېدى شايى ئەخمەت چۈشەندۈرۈپ ، — لېكىن شۇ يەر ، شۇ يۇرت ، شۇ ماكان ۋەھشىيلەردىن ، نىجىسلەردىن تا-زىلانغىنى يوق ، ئۇلارنىڭ ئالدىدا قارامىلىق قىلىش يارىمايدۇ ، بەختى ! سەن ۋاقتىنچە ئۆزۈڭنى چەتكە ئال ، سىرتتا قاڭقىپ يۈرگەن سەپداشلارنى تاپ !

بەختى سىرىق سەل بوشاشتى :

— قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ نەدىلىكىنى بىلەمسەن ؟ باشقىلارچۇ ؟

— قۇتلۇق ئەپەندىنى بىلەلمىدىم ، تۇدى راجى خان ئۆتەڭدىكى تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيىدە يوشۇرۇنۇپ يۈرۈپتۇ .

بەختى سىرىق بىر ئاز ئويلىنىپ تۇرۇپ سورىدى :

— ئەمدى مەن قېچىپ نەگە بارىمەن ؟ !

— ئۇدۇل « شېھىد مازار » غا كەت ! — دېدى شايى ئەخمەت كېسىپلا ، — ئاڭلىسام ، ئۇ يەردە بىر دىلكەش شەيخ بارمىش ، بىر نەچچە ۋاقىت شۇ يەردە پاناھلىنىپ تۇر ...

— مەنغۇ ئۇ يەرگە بېرىپ يوشۇرۇنارمەن ، — دېدى بەختى سى-رىق ئارىسالدى بولۇپ ، — سەن قانداق قىلىسەن ؟

— مەندىن غەم قىلما ! — شايى ئەخمەت ئۇنى تىنچلاندۇرۇشقا تىرىشتى ، — ئۇلار مېنى رويخەتتىن چىقىرىۋەتكەن ، يامىنى كەلسە ، يەنە بىر قېتىم سوتقا چۈشەرمەن ناھايىتى !

ئىككىسى ئۇزاق مۇڭداشتى ، قاراڭغۇ چۈشۈپ جاھان تىنجىغاندىن كېيىن ، بەختى سىرىق بىر خالتىنى يەلكىسىگە تاشلاپ شەھەردىن چىقىپ كەتتى .

XIII باب بېشىل توغ

بۇغداي پاتمىغان ئاغزىمغا ،
موزاي بېشى بوش كەلدى .
— ئۇيغۇر خەلق تەمسىلى

1

باتۇق قومۇشلۇققا قايتىپ كەلدى .

بۇ يەردىكىلەر يوگەنسىز ئاتتەك بولۇپ قالغان ئىدى . قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ كېتىپ قېلىشى ئۇنىڭ كۆڭلىنى بەكمۇ يېرىم قىلدى .

— ئۇ زادى نەگە كەتتى ؟! — سورىدى ئۇ ئەخمەت سەرداردىن خاپا بولغاندەك تەلەپپۇزدا ، — گەپ - سۆزسىزلا كېتىپ قالدىما ؟!

— ياق ، شەھەرگە كىرىپ چىقاي دېگەن ، — دېدى ئەخمەت سەردارمۇ قېيىدىغاندەك قىلىپ ، — شۇنچە توسسام ئۇنىمىدى ، سەندىن ئەنسىرىدى بولغاي ...

— مەندىن ؟!

— ھە ، سەندىن ! — ئەخمەت سەردار زەردە ئارىلاش داۋام قىلدى ، — باتۇق ئويلاپ باققىنا ، سېنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىڭ زادى نېمە ئۈچۈن ؟! بىز ئىنقىلابچىمۇ ياكى قاراقچىمۇ ؟ شەخسىي ئۆچ ئېلىپ پوخادىن چىقماقچىمۇ ياكى خەلقنىڭ غېمىنى يەپ ، ئەركىنلىك ، ئازادلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلغۇچىمۇ ؟! — ئۇنىڭ ئاۋازى ئاستا - ئاستا سىپايە-

لەشتى، كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يېرىدىن بىر خىل كۆيۈنۈش ھەم ئىچىنىش تۇيغۇسى چىقىپ تۇراتتى، — باتۇق، ماڭا قارىغىنا، ئۆمرۈمنىڭ تېگىدىن تولىسى ئەسكەرلىكتە ئۆرۈش، سوقۇش بىلەن ئۆتتى، بېشىمدىن ئۆتكەندىن شۇنى چۈشىنىمەنكى، قارامىلىق — نادان تەلۋىلەرنىڭ ئىشى. ئۇ ھەممىنى ۋەيران قىلىدۇ. بىزنىڭ كۆرىشىمىز ئىنتىزامغا، ئۆملۈككە موھتاج. بۇنىڭسىز ھېچ ئىشنى باشقا ئېلىپ چىققىلى بولمايدۇ، سەن بولساڭ بۇ يەرنىڭ بېشى، ھەممەيلەن ساڭا قاراپ سەپكە تۇرىدۇ. سەن ئۆز سالاھىيىتىڭنى ئۇنتۇپ قالماسلىقىڭ كېرەك!

باتۇق ئويلىنىپ قالدى، ئەخمەت سەردار ئۇنىڭ يۈرىكىگە قول سالغان ئىدى. ئۇ ئىچىدە ئۆزىنى ئەيىبلىدى، ئالدىراڭغۇ، قارامىلىقىغا پۇشايمان يېدى، شۇ تۇپەيلى قۇتلۇق ئەپەندىنى يوقىتىپ قويغانلىقىغىمۇ قاتتىق ئۆكۈندى. لېكىن يەنە تۇرۇپلا بۇ قېتىمقى سەپەرنىڭ تولىمۇ خاتىرجەملىك بولغانلىقىدىن خۇشاللاندى. ئۇ نازاكەت خېنىم بىلەن تونۇشقانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنى باشقا بىر ئالەمگە قەدەم قويغاندەك ھېس قىلاتتى. ئۇنىڭ شۇ يېشىغىچە كۆرگىنى تۇرمۇشنىڭ ھەسرەت - نادامەتى بىلەن ھىجران - پىغانى بولسىمۇ، لېكىن نازاكەت خېنىم بىلەن ئۇچرىشىش ئۇنىڭغا تۇرمۇشنىڭ بەخت - سائادىتى بىلەن راھەت - پاراغىتىنى بەخش ئەتكەن ئىدى. ياشلىق، ئاشىقلىق، سېغىنىش، ۋىسال دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا تاڭ شەپىقىدەك يورۇپ كەلمەكتە ئىدى...

باتۇق قومۇشلۇققا كېلىپلا قۇتلۇق ئەپەندى بىلەن ھەيدەر خوجا توغرىسىدا سۆزلەشمەكچى بولغان ئىدى، ھەيدەر خوجىنىڭ بۇ قېتىمقى قەيسەر، پىداكارلىقى باتۇقنىڭ يۈرىكىگە خېلى ئىغىر دەز سالدى. تۇرۇپلا ئۇنىڭغا ئامراقلىقى تۇتتى، ئۆتكەنكى قوپاللىقىغا ئۆكۈندى، ئەپۇ سورىغۇسى كەلدى. لېكىن، يەنە تۇرۇپلا ھەيدەر خوجىنىڭ ئىشلىرىنى چۈشىنەلمىدى، ئۇنىڭ ئىنقىلاب قىلىشى، ئۆزىنى قۇتۇلدۇرغانلىقى، قان تۆككەنلىكى ئۇنىڭ نەزىرىدە، ھامان يالغان ۋە ساختىدەكلا تۇيۇلاتتى؛

شۇ ئىشلارنى باشقا بىرسى قىلماي ، نېمە ئۈچۈن ھەيدەر خوجىنىڭ قىلغانلىقىغا ئاچچىقى كېلەتتى . نازاكەت خېنىمنىڭكىگە ساقچىلارنىڭ تۇ- يۇقسىز پەيدا بولۇشى ، ئۇنىڭ ئارقىدىنلا خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەك ھەيدەر خوجىنىڭ كېلىپ قېلىشى ئۇنىڭدا بىر مۇنچە سوئاللارنى تۇغ- دۇردى . ئىشقىلىپ ، بۇ مەسىلىدە ئۇنىڭ كاللىسى قوداڭشىپ ، چېگىشلىشىپ كەتكەن ئىدى . قۇتلۇق ئەپەندى بولغىنىدا ، قەلبىنى بېسىپ تۇرغان بۇ سوئاللارغا جاۋاب تېپىلاتتى ، شۇنىڭ بىلەن قەلبىدىكى غەش- لىكمۇ يېشىلەتتى ، ئەپسۇس ، بوداق ـ بوداقتا كەلمەي قويدى .

باتۇق بىر ـ ئىككى كۈن خامۇش يۈردى . كېيىن كۆڭلىگە بىر ئىش كەلدى بولغاي ، قومۇشلۇقتىكىلەرنى رەتلىدى . ھازىر بۇ يەردە 27 ئادەم بار ئىدى .

ــ ئاغىنىلەر ! ــ دېدى باتۇق سەپداشلىرىنى چوڭ گەمىگە يىغىپ ، ــ بىز بۇ يەرگە جېنىمىزنى قوغداش ، دۈشمەنلىرىمىزدىن ئۆچ ئېلىش ئۈچۈن توپلانغان ، بىز ھەممىمىز دەردمەن قىساسكارلار ! ھازىر بىزنىڭ قولىمىزدا قورال ، ئاستىمىزدا ئات بار . ئەمدى بىز قومۇشلۇقتا مەيدىمىزنى زەي يەرگە يېقىپ ، كۈمۈتىغا يەم بولۇپ يېتىۋەرمەيمىز !

بىر نەچچەيلەن چۇرقىراشتى :

ــ توغرا دېدىڭ ، سىلىڭ !

ــ مۆكۈنۈپ يېتىۋەرمەيلى !

ــ تاپانلىرىمىز قىزىپ ، قوللىرىمىز قىچىشىپ قالدى !

ئارىدىن بىرسى سورىدى :

ــ باتۇق سىلىڭ ، نېمە ئىش قىلىمىز ؟

باتۇق سىرلىق جاۋاب بەردى :

ــ ھازىرچە مەخپىي ، ۋاقتى كەلگەندە بىلىسىلەر !

شاۋقۇن ـ سۈرەن كۆتۈرۈلدى ، ھەركىم ئۆزىچە بىر نەرسىلەرنى دەيتتى ، قىياس قىلاتتى ، مۇلاھىزە يۈرگۈزەتتى . كەيپىيات بىر ئاز بېسىق- قاندىن كېيىن ، قومۇشلۇقتىكى بىردىنبىر تەقۋادار ئادەم جۈمە قارىي سۆز

ئالدى، ئۇ بېشىغا كونا مانېۋ دوپپا كىيىۋالغان ئىدى.

— مەن ئۆزىمىزنىڭ نىيەت – ئىقبالىنى ئويلاپ، تۈنۈگۈن ئىسخار كۆرگەن ئىدىم، ئاللا بىزگە يار ئىكەن، ئىشلىرىمىز خەيرلىك بولىدىكەن. مانا ھازىر ھەرىكەت قىلىمىز دەۋاتىمىز، مېنىڭ كاللامغا بىر خىيال كېلىۋاتىدۇ، ھەر قانداق قوشۇن تۇغ – ئەلەمسىز بولمايدۇ، ھەزرىتى ئەلى كەرىمۇللامۇ تۇغ كۆتۈرۈپ جەڭگە كىرگەن، بىزمۇ شۇنداق قىلساق قانداق؟

— توغرا، تۇغ ياسايلى!

— ئاسماننىڭ قەھرىدە لەپىلدىتەيلى.

— رەقىبلىرىمىزنىڭ كۆكسىگە قادايلى!

كۆپچىلىك بەس – بەستە سۆزلىمەكتە ئىدى، خىلىدىن بىرى گەپ تىڭشاپ ئولتۇرغان بىر ئەقىلدار تۇيۇقسىز سوراپ قالدى:

— قانداق تۇغ ياسايمىز؟

يەنە غۇژ – غۇژ باشلاندى:

— ئاق تۇغ...

— يېرىمى ئاق، يېرىمى كۆك...

— ئاق، قىزىل ياسايلى!

— ئوتتۇرىسى قىزىل، چۆرىسى سېرىق بولسۇن!

— ئالا چىپار قىلايلى...

ئۇلارنى يەنە جۇمە قارىي قايىل قىلدى:

— قېرىنداشلار، جانابىي رەسۇللا يېشىل تۇغ ئىشلەتكەن، بىزمۇ شۇنداق تۇغ قىلىپ، ئۇنىڭغا «ئىنناھىپەتەھنا» نى پۈتەيلى!

بۇنداق ئۇلۇغ ئىسىم بىلەن ئۇلۇغ ئايەت شىپى كەلتۈرۈلگەن تەكلىپكە ھېچكىم غىدىڭ – پىدىڭ قىلالمىدى.

ئەتىسى تۇغ – ئەلەم پۈتتى. بەش غۇلاچ ئۇزۇنلۇقتىكى خادىغا بېكىتىلگەن يېشىل تاۋار قومۇشلۇقنىڭ سوغ شامىلىدا يېنىك لەپىلدەيتتى، ئاق بوياق بىلەن يېزىلغان «ئىنناھىپەتەھنا» سۈرىسىمۇ يىراقتىن ئىمىر –

چىمىر كۆرۈنەتتى.

جۇمە قارىي يېشىل تۇغنى ئېگىز كۆتۈردى، قەددىنى رۇسلىدى، ئاندىن سەپداشلىرىغا قاراپ تەكبىر ئېيتقاندەك ئاۋاز بىلەن:

— ئىنىنەددىنى ئىندەللاھىل ئىسلام! ① — دېدى، ئارقىدىن تۆۋەندىكى نەزمىنى ئوقۇپ، ئۆزىچە مەشكە دەسسەپ ماڭدى:

سەھەر قىلغان ئىبادەت،
ئۇلۇغلاردىن كارامەت.
بىر كۈن بولۇر قىيامەت،
يا مۇستاپا مۇھەممەد.

ھەممەيلەن كۈلۈشتى، جۇمە قارىينىڭ سۆز - ھەرىكىتى ساددا، ئەمما، يېقىملىق ئىدى. چۈشتىن كېيىن باتۇق سەككىز ئاتلىقنى ئايرىدى، ئۇلار كەچتە بىر يەرگە بارماقچى بولۇشتى. بۇنىڭ ئىچىدە تۇغچى جۇمە قارىيمۇ بار ئىدى.

2

ئەتراپ قاپقاراڭغۇ...

ھاۋا تازىلىنىپ شەبنەمنىڭ پۇرىقى تارقالدى، جىمجىتلىقتا چۆككەن يېزا يولىدا توققۇز ئاتلىق چاڭ چىقىرىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلار كۇرمىڭ مەھەللە، يېزىلارنى ئارقىغا تاشلىدى، تاقىر شورلۇق، ئۇزۇن سايلاردىن ئۆتتى، ئاتلار قارا تەرگە چۆمدى، تۇۋۇقى قىزىغانسېرى تىزگىن سىيرىپ چاپاتتى. باتۇقتىن باشقىسى ئۆزلىرىنىڭ نەگە بېرىپ، نەدە تۇرىدىغانلىقلىرىنى بىلمەيتتى. يىراقتىن باغنىڭ كۆلەڭگىسى غۇۋا كۆرۈندى، باتۇقنىڭ يۈرىكى تېپچەكلىدى. ئۇ قەددىنى رۇسلاپ تىزگىننى سىلىكىدى، ئات قۇلىقىنى شىڭشايتتى، باتۇق ئۆزەڭگىنى قاتتىق دېسەپ، ئايرىلىپ كەتكىنىگە بىر يىلدەك بولۇپ قالغان سەلتەنەتلىك ماكانىغا قاراپ ھاياجان بىلەن ئات سالدى...

① ئىسلام دىنى ھەممە دىنلاردىن ئەلا ۋە ئەۋزەلدۇر.

باتۇق چوڭ ئەگىملىك دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە توختىدى . ئاتلار ئىچ ئۇرۇپ ، پۇشقۇراتتى . باتۇق سەپداشلىرىغا پەس ئاۋازدا دېدى :

— بۇ يەرنىڭ ئىسمى «شورباغ»، مېنىڭ يۇرتۇم ، بۇ كاتتا قورۇ - جاي مۇشۇ يېزىنىڭ قانخورى ھەمدەمبەگنىڭ . بىز بۈگۈن مۇشۇ ئۆيگە تېگىمىز ! ھەمدەمبەگنىڭ ئات - ئۇلاغلىرىنى ، مال - دۇنيالىرىنى قانچىلىك ئالالىساق شۇنچىلىك ئالىمىز . ئورۇنلاشتۇرۇش مۇنداق : بارات چەكەدى مەن بىلەن ئۆيگە كىرىدۇ ، ئەخمەت سەردار ئۈچ ئادەم بىلەن باغ - ھويلىنى كۆزىتىدۇ ، ئىككى ئادەم چوڭ دەرۋازىدا پوستتا تۇرىدۇ ، جۇمە قارىي ھويلىنىڭ ئارقىدىكى بونجالىقتا ئاتلارغا قارايدۇ ...

چوڭ دەرۋازا قاتتىق ئۇرۇلدى ، ھويلىدىكى تۆت كۆزلۈك قاۋان ئىت زەنجىر سىلكىپ قاۋاپ كەتتى ، ئات باقار تازىنىڭ ھارغىن ئاۋازى ئاڭلاندى :

— قايسىڭلار ؟ مانا ھازىر ...

دەرۋازىنىڭ زەنجىر تاقاقلىرى ئېلىندى ، غىچىرلاپ قىيا ئېچىلدى ، ئەخمەت سەردار ئېيىق شاپىلىقىدەك قوللىرى بىلەن ئات باقارنىڭ گەجگىسىدىن قاماللاپ تۇتتى .

— ۋاي ... ۋايجان ! ... — دېدى ئۇ تولغىنىپ ، — سىلەر كىم ؟ ...

باتۇق ئۇنىڭ ئاغزىنى ئېتىپ تۇرۇپ دېدى :

— سەن ساۋۇت تازغۇ دەيمەن ، ھە ، مەن باتۇق ، تونۇدىڭمۇ ؟ راستىڭنى ئېيت ، بەگ نەدە ؟

— ئۆيدە .

— قايسى ئۆيدە ؟

— سارايدا ...

— ئۇخلىدىمۇ ؟

— يۇقسۇ ، تېخى ھېلىلا مېھمان ئۇزاتتى ...

— نېمە مېھمان ؟

— ناھىيەدىن بېگىمنىڭ قىزىغا قۇدا چۈشۈپتىكەن ...

باتۇقنىڭ ئېسىگە كەلدى، ھەمدەمبەگنىڭ خان بۇۋى ئىسىملىك كەنجى قىزى بار ئىدى.

— ھە، بولدى! — باتۇق سوئال - سوراقنى تۈگەتتى، ئەخمەت سەردار ئات باقارنى ئالدىغا سېلىپ ھويلىغا كىردى، لاپاسنىڭ ئاستىدىكى ئات سوۋۇتىدىغان تۈۋرۈككە بوشقىنا باغلاپ قويدى. باتۇق بارات چەكەدىنى ئەگەشتۈرۈپ سارايغا قاراپ ماڭدى. مورا بېشىدىكى گازۋاي چىراغ كەڭ ۋە ئازادە سارايىنى ئاپئاق يورۇتۇپ تۇراتتى. ھەمدەمبەگ كالتە پۇتلۇق جوزىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ بىردەم يوغان دەپتەرگە قارىسا، بىردەم چوت سوقاتتى. ئۇ ھەر بىر مىدىرلىغاندا مەخسۇمچە كەمزۇلىنىڭ تۆش يانچۇقىدىكى قىيام سائەتنىڭ كۈمۈش زەنجىرى يەڭگىل سىلكىنەتتى. باتۇق بىلەن بارات چەكەدى شەپە چىقارماي، ئايۋاندىن ئۆيگە كىردى.

— كېچىدە كېلىپ ئاۋارە قىلىپ قويدۇق بېگىم!

ھەمدەمبەگ بېشىنى كۆتۈردى، ئىككى ملتىقنىڭ قاپقارا ئىستوۋولى تۇمشۇقىغا تېگەي دەپلا قالغان ئىدى. ئۇنىڭ مولۇن كۆزلىرى چەكچەيدى، چىرايى تاتاردى، شاپتۇل چېچىكى رەڭگىدىكى ئىككى مەڭزىدىمۇ قان دىدارى قالمىدى.

— بۇنداق ئۇچرىشىش چۈشلىرىڭىزمۇ كىرمىگەن بولغىيتى، — باتۇق يۇمشاق، لېكىن كىنايىلىك سۆزلەپ ئۇنىڭ يۈرىكىنى مۇجۇشقا باشلىدى، — مەن ئۆزلىرى بىلەن كەچ بولسىمۇ كۆرۈشۈۋالاي دەپ ئال-دىراپ كەلدىم، بېگىم. بولمىسا، كۆرۈشەلمەي قالىمىز. قانداق دېسىلە، ھازىرلا سىلە دوزاخقا چۈشۈلا، مەن بولسام، جەننەتكە كىرىمەن، ئۇ يەردە كۆرۈشكىلى بولمايدۇ - دە!

ھەمدەمبەگ زۇۋان سۈرمىدى، يۈرىكى ئېغىپ، دېمى سىقىلدى. باتۇق ئىشارە قىلىۋىدى، بارات چەكەدى ئۇنى سارايىنىڭ تۈۋرۈكىگە مەھكەم باغلىدى. باتۇقنىڭ كۆڭلىگە بىر خىيال كەلدى، ئۇ بارات

چەكەدىنى شۇ يەردە قالدۇرۇپ ، ئۇدۇلدىكى مېھمانخانىغا چىقتى ، مورا بېشىدىكى پەنەرنى ياندۇردى ، خان بۇۋى كارىۋاتتا يالغۇز ئۇخلاۋاتاتتى .

— خان قىز ، كۆزۈڭنى ئاچ ، — باتۇق ئۇنىڭ يۈزىنى سىيلىدى ، — مېھمان كەلدى ...

خان بۇۋى ئىنجىقلىدى ، ئوڭ يېنىغا ئۆرۈلدى ، خامۇش ئويغاندى ، كۆزىنى ئېچىپ ئۇۋۇلىدى ۋە سىنچىلاپ قاراپ چۆچۈپ كەتتى :

— كىم سەن ! ۋايجان ! ...

باتۇق مىلتىق تەڭلىدى :

— ۋارقىرىما ، ئورنىڭدىن تۇر !

خان بۇۋى ئاستا بېشىنى كۆتۈردى ، باتۇق زەردە بىلەن سورىدى :

— مېنى تونۇدۇڭمۇ ؟!

— تونۇدۇم ، باتۇق ئاكام ...

— ئۇنداقتا تېز قوپ !

خان بۇۋى كارىۋاتتىن چۈشتى ، پۇتى يالاڭ ئاياغ ، ئۈستىدە نېپىز ئىچ كۆڭلەك بار ئىدى .

— كۆڭلىكىڭنى سال !

خان بۇۋى لېۋىنى چىشلىدى ، ئۆمچەرەپ تۇرۇۋالدى .

باتۇق ھەيۋە قىلدى :

— جان لازىم بولسا كۆڭلىكىڭنى سال !

بۇ گەپلەرنى سارايدىكى ھەممىسىگەمۇ تولۇق ۋە ئېنىق ئاڭلاپ تۇراتتى .

خان بۇۋى ئىچ كۆڭلىكىنى تەستە سالدى ، ئۇنىڭ يېتىشكەن مىق ـ مىق بەدىنىدە قىزىل تاۋاردىن تىكىلگەن تامباللا قالغان ئىدى . باتۇقنىڭ كۆزى ئۇنىڭ دىڭگىدە تۇرغان ئالمىدەك كۆكسىگە تىكىلدى ، ئاپئاق مامۇقتەك ئەمچەكنىڭ مېغىزرەڭ توپچىسىدىن گويا ئېلېكتر زەررىلىرى ئېتىلىپ چىقىپ باتۇقنىڭ يۈرىكىگە تەگكەندەك ، ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى چىمىرلاپ ۋۇجۇدىغا كۈچلۈك شەھۋەت ئوتى ياماشتى ...

باتۇقنىڭ نىيىتى بۇزۇلدى، قارارى ئۆزگەردى، ئەسلىدە ئۇ خان بۈۋىنى شۇ پېتى ئات باقارغا گىرەلەشتۈرۈپ باغلاپ، جامائەتكە سازايى قىلىپ، ھەمدەمبەگكە راسا ئەلەم قىلماقچى بولغان ئىدى. لېكىن ئەمدى ئۆزىنى تۇتالمىدى، ھەۋەس ئىرادىسىنى يەڭدى!

باتۇق خان بۈۋىنى ئىختىيارسىز كۆتۈرۈپ كارىۋاتقا ئالدى، چىلك قۇچاقلاپ باغرىغا باستى. خان بۈۋىنىڭمۇ پۈت - قوللىرى ئاستا - ئاستا بوشاشتى، كۆزى ئالايدى، چىلك ئەمما يېقىملىق ئاۋازدا «ئانا ...» دەپ ۋارقىرىدى ... ئۇنىڭ بۇ مەستخۇش ئاۋازىدىن ھەمدەمبەگنىڭ يۈرىكى چىمىدە قىلىپ قالدى ...

خان بۈۋى بالاغەت يېشىدىن ئاللىقاچان ھالقىپ كەتكەن يېزا خېنىمى ئىدى. بىر نەچچە يىلدىن بېرى تۇرغۇن يەردىن لايىق كەلگەن بولسىمۇ، ھەمدەمبەگنىڭ كۆڭلىگە سىغمىدى، ئەلچىلەر قېيىداپ: «ھەمدەمبەگ قىزىنى ئىيسا پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى ئاسماندىن چۈشكەندە، شۇنىڭغا بېرىدىغان ئوخشايدۇ» دەپ كېتىپ قېلىشتى. بۇ گەپ بولۇپ ئارىدىن ئۈچ يىل ئۆتكەندە ناھىيىنىڭ مۇئاۋىن ئامبىلى ئەلچى ئەۋەتتى، ھەمدەمبەگنىڭ كۆڭلى يايراپ كەتتى، توققۇز تازىم بىلەن ئالدىغا چىقتى. ئامبالنىڭ ئوغلى ئۈچ خوتۇنلۇق بولغان قولاق كەستى بىر نېمە ئىدى. ھەمدەمبەگنىڭ كۆزىگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمىدى، ئۇنىڭ ئويلايدىغىنى: خان بۈۋى ئارقىلىق ئامبالنىڭ ھوزۇرىغا يول ئېچىش ئىدى. شۇنداق قىلغاندىلا، ئۇ ئۆزىنىڭ سەلتەنەتلىك ئورنىنى ۋىلايەتتىكى ساقچى باشلىقى ئوغلى ۋە ناھىيىدىكى بولغۇسى ئامبال قۇدىسى بىلەن ئۆزمۈرۋايەت مۇستەھكەم تۇتۇپ تۇرالايتتى.

ھەمدەمبەگ تېخى بايىلا شۇ توينىڭ كىچىك چېيىنى ئېلىپ كەلگەن مېھمانلارنى ئۇزىتىپ، بولغۇسى توينىڭ ھېساب - كىتابىنى قىلىپ ئولتۇرغان ئىدى.

باتۇق ئىشىنى تۈگىتىپ، ھويلىغا چىقتى، ئادەملىرىگە ۋەزىپە

تاپشۇردى؛ ھەش - پەش دېگۈچە دەرۋازا ئالدىغا بىر مۇنچە ئات، كالا، قويلار توپلاندى. ھەشەمەتلىك ئورۇس ساندۇقى ئېچىلىپ تىللا، يامبۇلار خۇرجۇنغا قاچىلانغاندا، ھەمدەمبەگنىڭ ھەسرەت - نادامەتتە پىلدىرلاپ قالغان كۆزلىرى تارام - تارام ياشقا تولدى ...

— بۈگۈنكى مېھماندارچىلىقىمىز شۇنچىلىك بولسۇن، بېگىم! — دېدى باتۇق مېگىش ئالدىدا ئۇنىڭ كۆزىگە قادىلىپ، — سىلە باغاق يازمىسىلىمۇ ئەمدى ئۆزىمىز يات - يات كېلىپ تۇرىمىز ... مەندىن رەنجىمىسىلە بېگىم، بۈگۈنكى ئىشلارنى ئاقىزنىڭ ئەرۋاھى قىلدى. كونىلاردا: «خۇدا ئۇرغان ساقىيار، ئەرۋاھ ئۇرغان تۇگىشەر» دېگەن گەپ بار. ئاقىزنىڭ ئەرۋاھى سىلىنى ئۇردى! ...

ئۇلار قورۇدىن چىقتى، ئات - ئۇلاغلارنى ئالدىغا سېلىپ ھەيۋەت بىلەن يۈرۈپ كەتتى.

ئات باقار سارايغا كىرىپ ھەمدەمبەگنى يەشتى، ھويلىنىڭ كۈن پېتىش تەرىپىدىكى خاس ھۇجرىغا سولىنىپ قالغان ئايال خوجايىننى چىقاردى. مال - دۇنياسىنىڭ بۇلاڭ - تالاڭ قىلىنغانلىقى، توي قىلىش ئالدىدا تۇرغان قىزىنىڭ ئىپپەت - نومۇسىنىڭ بۇلغانغانلىقى ھەمدەمبەگنى ساراڭدەك قىلىپ قويغان ئىدى. ئۇ ھويلىنى بېشىغا كىيىپ ئاللا - كاللا سالدى، ساقىلىنى قامالاپ باتۇقنى خەپلىدى، قاغىدى، خوتۇنىغا ۋايساپ:

— تەقدىرنى تەگبىر بۇزدى دېگەندەك، قىزلىق پىلانلىرىمنى بېكىرەك قىلىۋەتتى! — دېدى.

— نېمە بولدى؟ — گاڭگىراپ قالغان ئايال ھودۇقۇپ سورىدى، — خان بۈۋىگە بىر ئىش بولدىما؟

— نېمە بولاتتى؟! — ھەمدەمبەگ ئەلەم بىلەن ۋارقىرىدى، — جانان چىنىسىنى ساپال تاۋاق قىلىپ قويدى!

ئايال پېشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپ زارلاندى:

— ۋاي ئىست، ۋاي ئانام ... شۇنداقمۇ شەرمەندىلىك بولامدۇ؟!

ئىلاھىم باتۇق دېگەن پاسىق قان قۇسۇپ ئۆلگەي ! — ئۇ ھەمدەمبەگكە دوق قىلدى ، — دادىسى ، بۇ بىزگە نى ئات ، نى نومۇس ، ھاپىزدەك كاتتىنا ئوغلىمىز تۇرسا قاراپ تۇرىمىزما ؟ قوپسىلا ، ئۇنىڭغا ئادەم ئەۋەتسىلە ...

3

بارات چەكەدى قومۇشلۇقنىڭ ئەتراپىدا كۆزەتچىلىك قىلىۋېتىپ ، شەھەردىن چىققان تونۇش بىر خۇمدانچى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى ، خۇمدانچى قومۇش ئالغىلى چىققان ئىدى . ئۇنىڭدىن ئانىسىنىڭ ئېغىر كېسەللىكى ، سىڭلىسى ھاۋانەمنىڭ يالغۇزچىلىق تارتىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ كۆڭلى بىئارام بولدى . ئاخىر باتۇق بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ، ئانىسىنى يوقلاپ چىقىش قارارىغا كەلدى .

— ئۆزۈڭگە پەخەس بول ، بارات ئاكا ! — دېدى باتۇق تاپىلاپ ، — كۈندۈزى كوچا - كويلاردا يۈرمە ، قومۇشلۇق تۇغرىسىدا ئىنس - جىنغا تىنما !

— بىلىمەن ، — دېدى بارات چەكەدى كۆرەك ئاۋازدا ، — بۇلارنىڭ ھەممىسى باش كېتىدىغان ئىشلار ، ئۇكام !

ئۇ كەچقۇرۇن يولغا چىققاندا ، باتۇق خېلى يەرگىچە ئۇزىتىپ باردى ۋە خوشلىشىدىغان چاغدا كۇتۇلمىگەن بىر گەپنى قىلىپ سالدى :

— قايتىشىڭدا ھاۋانەمنى ئالغاچ چىقارسەن ! ...

بارات چەكەدى ئۇجۇقۇپ كەتتى ، ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم قاتتىق خورلۇق ھېس قىلدى . ئۇ قومۇشلۇقتىن چىقىپ ، كۆجۈم يېزا مەھەللىلىرىگە كىرگەندىمۇ ، سوغۇق شامال يۈز - كۆزلىرىنى ئېچىشتۇرغاندىمۇ ھېچ نەرسىنى سەزمىدى ، كاللىسىدا پەقەت باتۇقنىڭ ھېلىقى سۆزى غوڭۇلدايتتى ، كۆز ئالدىدا ئۇنىڭ سىڭلىسىنى ئاشنا تۇتۇپ يۈرگەن چاغلىرى گەۋدىلىنەتتى ...

ھاۋانەم بىر ئەردىن چىقىپ ئولتۇرۇپ قالغان ياش چوكان ئىدى ،

باراث چەكەدى تۇرمىدىكى ۋاقتىدا، ئۇ ھەپتىدە ئىككى قېتىم يوقلاپ تۇردى. شۇ چاغدا باتۇق ئۇنىڭ بىلەن تونۇشۇپ قالغان ئىدى. ھەر ئىككىسى بىر - بىرىگە ئۆگىنىپ قالدى، باراث چەكەدىمۇ بىلمەسكە سىپ- لىپ يۈرۈۋەردى، كېيىن ئۇ تۈرمىدىن قېچىش بىلەن بۇ ئىش ئۆزلۈكىدىن بېسىلدى، باراث چەكەدىمۇ ئۇنى ئاستا - ئاستا كۆڭلىدىن چىقىرىۋەتكەن ئىدى. لېكىن «ئۇنىغانغا يونىغان» دېگەندەك، باراث چەكەدى باتۇقنىڭ ئۆتكەن كۈنى خان بۇۋىگە قىلغان ئاپئاشكارا رەسۋاچىلىقىنى كۆڭلىگە سىغدۇرالماي، ھارسىنىپ تۇرغاندا، بۇگۈن بۇ ئىشنىڭ تۈيۇقسىز قايتا تىلغا ئېلىنىشى ئۇنىڭ يۈرىكىنى پۇچۇلىدى، ئەرلىك غۇرۇرىغا قاتتىق تەگدى. باتۇق بىردىنلا ئۇنىڭ كۆڭۈل ئەينى- كىدە خىرەلەشتى، ئۇنىڭ ئۆزىگە قىلغان ياخشىلىق بىلەن شەپقەتى كۆكسى - قارىنىدىن پاك - پاكىز كۆتۈرۈلۈپ كەتتى ...

«سەن مېنى نېمە چاغلايسەن، باتۇق! — ئۇ چىشىنىڭ ئاستىغا ناس بېسىپ، ئەلەم بىلەن پىچىرلىدى، — مەن ساڭا سىڭلىمنى ئەچىقىپ بېرەمدىمەن، تېخى ؟! سەن كىم، مەن كىم ؟! سەن تېخى ئاچىماق ئىش- تان كىيىپ يۈرگەن چاغلىرىڭدا، مەن ھېيتگاھنىڭ پېرىمنى سورىغان باراث گاڭگۇك ئىدىم. پەلەك ئايلىنىپ، دوست - دۈشمەنىنىڭ ئال- دىدا ‹باتۇق سىڭلىسىنىڭ› دەپ قويساق، ئەمدى بىزگىمۇ ھۆرۈ - پۆرۈ دېگۈچە بولدۇڭمۇ ؟! خەپ توختا، ئەمدى سېنىڭ ئالدىڭغا كىم چىقىدى- غانلىقىنى كۆرۈپ باق! ... »

باراث چەكەدى كۆز قارچۇقىنى پىلدىرلىتىپ، دىمىغىنى قېقىپ قويدى ...

XIV باب قاچقۇن

ياخشىنى يات ئىكەن دېمە ،
يامانىنى ئۆز ئىكەن دېمە .
—— ئۇيغۇر خەلق ماقالى

1

كالڭ لۇيجاڭ بۇگۇن چۈشتىن كېيىن تۇيۇقسىز 20 - تۇەنگە كەلگەن ئىدى . شتابتىكىلەر پاپىپەتەك بولۇپ كەتتى ، جاڭ تۇەنجاڭ تىك تۇرۇپ سالام بەردى ، ئارقىدىن قولتۇقلاپ ئىشخانىغا ئېلىپ كىردى .

—— ھارمىغايلا ، لۇيجاڭ جانابلىرى ! —— شتاب ئەمەلدارلىرى ئارقا - ئارقىدىن كىرىپ ھۆسلى - سۇلكەت قىلدى .

كالڭ لۇيجاڭ شىنىلىنى يەشتى ، قارا كۆزەينىكىنى ئالدى ، ساپاغا چۆكۈپ ئولتۇرۇپ ، تامدىكى كەسمە رەسىملەرنى تاماشا قىلدى . ئىشخانىغا تۇەن شتابىنىڭ مۇھاپىزەتچىسى چاي كۆتۈرۈپ كىردى ، ئۇ 30 ياشلار چامىسىدىكى جۇغى كىچىك ، چاققانغىنا يىگىت ئىدى . شتابتىكىلەر ئۇنى « شياۋ بەي » دەپ چاقىرىشاتتى ، ئۇ كالڭ لۇيجاڭنى كۆرۈپلا تاتىرىپ كەتتى ، يۈرىكىدىن كۆچلۈك بىر ھارارەت ئېتىلىپ چىقىپ ، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى كۆيدۈرگەندەك بولدى . ئۇنىڭ كۆزىدىن بىر خىل غەزەپ ھەم قىساس ئوتى چاقناپ تۇراتتى . لېكىن ئۇنىڭدىكى بۇ جىددىي ئۆزگىرىشنى كالڭ لۇيجاڭمۇ ، جاڭ تۇەنجاڭمۇ سەزمىدى ، ئۇلار تامدىكى رەسىملەر توغرىسىدا قىزغىن مۇھاكىمىگە چۈشكەن ئىدى . شياۋ بەي ئۆزىنى تەستە

باستى. چاينى چانــدۇرماي قۇيــدى، ئۇلارنىڭ ئالــدىغا قەنت ـ گېزەك، مېۋە ـ چېۋە تىزىشقا باشلىدى. كاڭ لۇيجاڭ خاڭجۇنىڭ پۇراقلىق چېيىنى ئىچىپ سۆزگە كىرىشتى:

ـــ جاڭ تــۇەنــجاڭ، بۈگۈن سىزگە مۇھىم بىر ۋەزىپە تاپشۇرغىلى كەلدىم...

ـــ بۇيــرۇقــلىرىغا ھەر قاچان تەييارمەن، لۇيجاڭ جانابلىرى! ـــ جاڭ تۇەنجاڭ ئورنىدىن قوزغىلىپ قويىدى.

ـــ ئاڭــلىشىمچە، چۆل قومۇشلۇقىدا قورال‌لىق باندىتلار پەيدا بوپــتۇ، ـــ دېــدى كــاڭ لۇيجاڭ مەگىستىمگەن تەلەپپۇزدا، ـــ باشلىقى باتۇر ئىســىملىك بىر نېمە ئىمىش، تۇرمە قاچقۇنى ئىكەن... ئۇنى باتۇق سىلىڭ دەيمىش!

ـــ باتۇق سىلىڭ؟

ـــ ھە، ئېســىڭىزدە بولسا كېرەك، ئۆتكەندە ھاپىز جۇيجاڭ بىلەن ئېلىشماقچى بولغان تەلۋە شۇ ئىكەن. ئۇلار پىرقىمىزگە قارشى ئوخشايدۇ، تــونــۇگــۈن ئۆزلــىرىنىڭ بىر ئادىمى ساقچى ئىدارىسىغا پاش قىپتۇ. ھاپىز جــۇيــجــاڭ بىزنىڭ ئەسكەر چىقىرىپ، باندىتلارنى ئۇجۇقتۇرۇپ، باتۇقنى تــىــرىك تۇتۇپ بېرىشىمىزنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. مېنىڭچە، ھاپىز جۇيجاڭــنىــڭ تــەلــىپى ئورۇنلۇق، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئاغىينىدارچىلىق يۈزىسىدىن بــولســىــمۇ، ئۇنىڭ لەۋزىنى يەردە قويۇشقا بولمايدۇ. مانا شۇ كىچىككىنە ۋەزىپىنى سىزگە تاپشۇرماقچىمەن!

جاڭ تۇەنجاڭ ئورنىدىن تىككىدە تۇردى:

ـــ دەرھال ئورۇندايمەن، لۇيجاڭ جانابلىرى!

ـــ ياخشى، ئۇلتۇرۇڭ! ـــ كاڭ لۇيجاڭ قولىنى يېنىك سىلكىدى.

جاڭ تۇەنجاڭ ئولتۇرۇۋېتىپ سورىدى:

ـــ ئۇلار قانچىلىك ئادەم ئىكەن؟

كاڭ لۇيجاڭ چىشىنىڭ ئارىسىدىن چىقىرىپ ئېيتتى:

ـــ بار ـ يوقى 27 ئادەم، 16 مىلتىق، 19 ئات بار ئىكەن.

— جاجىسى بىر لىيەن ئەسكەر ، — دېدى جاڭ تۇەنجاڭ پەرۋاسىزلا ، — باتۇق سىلىگىغا بىزنىڭ ئاق لىيەنجاڭلا تېتىيدۇ !

— قاچان يولغا سالىسىز ؟

— بۈگۈن ئۇقتۇرساق ، ئەتە تەييارلىق قىلىپ ، ئۆگۈنلۈككە يۈرۈش قىلسا بولارمىكىن ؟

— بولىدۇ .

كاڭ لۈيجاڭ چايغا قول ئۇزاتتى ، جاڭ تۇەنجاڭ سەدەپ ساپلىق قەلەمتىراچ بىلەن ئالما ، نەشپۈتلەرنى ئاقلاپ ، كاڭ لۈيجاڭغا ئۇزىتىپ تۇردى . بۇ ئارىلىقتا ، شاۋ بەيمۇ كىرىپ ـ چىقىپ تۇردى ، ئۇنىڭ كاڭ لۈيجاڭغا ھەر قېتىم كۆزى چۈشكەندە ، جۈدۈنى بىر پەللە ئۆرلەپ ، بۇرغۇسى تۇتاتتى . ئۇ ھەسرەت ئىچىدە ئاكىسىنى ئەسلىدى ، ئاكىسىنىڭ مۆلايىم ، بىچارە قىياپىتى كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ يۈرىكىنى ئەزدى . ئاكىسىنى ئەسلىگەنسېرى كاڭ لۈيجاڭغا بولغان نەپرىتى ، ئۆچمەنلىكى بارغانسېرى كۈچەيدى . كاڭ لۈيجاڭ ئۆتكەن يىلى ئۇنىڭ ئاكىسىنى «ھەربىي ئىنتىزامنى بۇزدۇڭ» دېگەن بەتنام بىلەن يەكەندە ئېتىپ تاشلىغان ئىدى . شۇنىڭدىن كېيىن شاۋ بەي كاڭ لۈيجاڭنىڭ غايىۋانە رەقىبى بولۇپ قالدى ، بىر يىلدىن بېرى ئۇنى پايلىدى ، پۇرسەت كۈتتى ، لېكىن بۈگۈنكىدەك قولاي شارائىت نېسىپ بولمىغان ئىدى . ئۇ بۈگۈن ئۆچ ئېلىش قارارىغا كەلدى ، ھەر خىل پىلانلارنى تۈزدى . دەسلەپ ، ئىشخانىغا قول بومبىسى تاشلاپ ئۇجۇقتۇرۇشنى ئويلىدى ، لېكىن بۇنىڭدىن تېزلا يالتايدى . ئۇنداق قىلغاندا ئۆزىمۇ ساق قالمايتتى . ۋاقىت ئۆتۈۋاتاتتى ، ئۇنىڭ ئىچى تىتىلدىدى ، جىددىيلەشتى ، ئاخىر يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ تاپانچا بىلەن ئېتىشنى پىلانلاۋاتقاندا ، كاڭ لۈيجاڭ ھاجەتخانىغا چىقىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى . ھاجەتخانا ئارقا ھويلىدا ئىدى ، شاۋ بەي ئۇنى باشلاپ چىقتى ، كاڭ لۈيجاڭ بۆلۈگىدىكى خالاغا كىرىپ كەتتى . شاۋ بەي ئارقا ھويلىنىڭ ھاجەتخانىغا يېقىن يېرىدىكى يان ئىشىكىنى ئېچىپ ، قېچىش يوللىرىنى مۆلچەرلىدى . بۇ ئىشىكتىن تۇەن شتابىنىڭ ئارقا

تەرىپىدىكى يارلىق بىلەن دەريا بويىغا چىققىلى بولاتتى ، شاۋ بەي تاپان چىسنى ئوقلاپ ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ تۇردى . كاك لۇيجاك كالتە يۆتىلىپ ھاجەتخانىدىن چىقتى ، تاپانچا ئېتىلدى ، لېكىن ياخشى قارىغا ئېلىنمىغاچقا ، ئوق تەگمەي قالدى . قاتتىق چۆچۈگەن كاك لۇيجاك ئىشتىنىنى كۆتۈرگەن پېتى ھاجەتخانىغا قاراپ قاچتى ، ئىككىنچى پاي ئوق ئېتىلغاندا ، ئۇ قېچىپ تامنىڭ دوقمۇشىغا بېرىۋالغان ئىدى . يىراقتىن ھولۇقۇپ ئېتىلغان ئوق ئۇنىڭ مۇرىسىگە تېگىپ لۇيجاكلىق پاگونلىرىنى ئۇچۇرۇۋەتتى . كاك لۇيجاك قاتتىق ۋارقىراپ تامغا يۆلىنىپ قالدى ، ئۇ ئېغىر يارىلانغان ئىدى . ئالدى ھويلىدىن ۋارقىرىغان ئاۋازلار ئاڭلاندى ، دۈكۈرلىگەن ئاياغ تىۋىشى يېقىنلاشتى . شاۋ بەي لېۋىنى قاتتىق چىشلەپ ئۆزىنى سىرتقا ئاتتى ، ئىشىكنى سىرتىدىن تاقىۋېتىپ يارلىققا قاراپ يۈگۈردى ، ئۇ يەردىن دەريا بويىغا كېلىپ ، ئۆزىنى دەرياغا تاشلىدى . يارلىق ئىچىدە قىسىلىپ ئېقىۋاتقان شىددەتلىك ئېقىن بىردەمدە ئۇنى كۆزدىن غايىب قىلدى .

2

شاۋ بەي دەريادىن چىققاندا قاراڭغۇ چۈشكەن ئىدى . راخاپىتەك سوغۇق سۇ ئۇنىڭ ئىچ - ئىچىگە ئۆتۈپ كەتتى ، چىشلىرى كاسىلدايتتى ، پۇت - قولىنىڭ پېيى تارتىشىپ ماڭالمىدى . ئۇ ھالسىراپ يىقىلدى ، يېرىم بىھوش بولۇپ يېتىپ قالدى . ئەگەر ئۇ شۇ ھالەتتە ياتسا ، جىممىدە ئۆلۈپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى . لېكىن ئۇنىڭغا تەلەي يار بولدى ، ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي ، سۇ ياقىلاپ چىققان بىر تۇگمەنچى ئۇنى قۇتۇلدۇرۇپ قويدى . تۇگمەنچى ئۇنى ھاپاش قىلىپ تۇگمەنگە ئېلىپ كەلدى ، گۈلخان ياقتى ، كىيىملىرىنى قۇرۇتتى ، ئىسسىق چاي بەردى . شاۋ بەيگە ئاستا - ئاستا جان كىردى ، ئۆرىدەپ ئولتۇردى ، چالا - بۇلا ئۆگىنىۋالغان ئۇيغۇرچە گەپلەر بىلەن تۇگمەنچىگە رەھمەت ئېيتتى ، بېشىدىن

ئۆتكەن ئىشلارنى سۆزلەپ بەردى . يېرىم كېچىدىن ئاشقاندا ، يانچۇقىدىكى بار - يوقى ئىككى تەڭگىنى تۆگمەنچىگە ئۇزىتىپ تۇرۇپ ئېيتتى :

— تاغا ، ئەمدى مەن ماڭاي ، تاڭ ئاتقۇچە ئۇلاردىن يىراق كەتـ.ـمىسەم بولمايدۇ ، سىلىگە رەھمەت ، ئاز بولسىمۇ ئالسىلا ...

ھەممە يېرى — كىيىم - كېچەك ، ساقال - بۇرۇت ، ھەتتا كىرپىكلىرىمۇ ئۇن توزانلىرى بىلەن ئاپئاق بولۇپ كەتكەن بوۋاي جىگدە قوۋزىقىدەك يىرىك قوللىرىنى سوزۇپ ، شاۋ بەينىڭ قولىنى ئىتتەردى :

— يىگىت ، مەن سېنى ئاللا ئىرادىسى بويىچە قۇتۇلدۇرۇپ قويدۇم ، ئاللا ھەر قانداق بەندىسىگە بىھۇدە ئازابنى راۋا كۆرمەيدۇ . پۇلنى يېنىڭغا سەپ قوي . بىز ئۇيغۇرلاردا « تەييار گۆشنى يېگەن يولۋاس ئەمەس » دېگەن گەپ بار . مېنىڭ مۇشۇ تۆگمىنىمدىكى ھەرىكەتتىن ئۆزۈمگە تۇشلۇق بەرىكەت كېلىپ تۇرىدۇ ، سەن سەپەر ئۈستىدىكى ئادەم ، پۇل ئۆزۈڭگە لازىم بولىدۇ !

شاۋ بەي ھاياجانلاندى ، ھاياجاندىن ئاغزى ئۈمچەردى ، بوۋاينىڭ قوللىرىنى ئۇزاققىچە سىقىپ ، سىيلىدى ، ئاخىر كۆزى قىيمىغان ھالدا خوشلاشتى .

ئۇ توختىماي ماڭدى ، ئاي قاراڭغۇسىدا تېنەپ - تەمتىرىدى ، دەرەخلەرگە سوقۇلدى ، ئېرىقلارغا دومىلىدى ، چاپىنى يىرتىلىپ ، ئىشـ.ـتىنى تىتىلدى ، ئەسكى مازلار ساڭگىلاپ قالدى . لېكىن ئۇ مېڭىشنى توختاتمىدى ، تۇتاش يېزىلار ئارقىدا قالدى ، كالتە سايدىن ئۆتتى ، تاڭ ئاتقاندا يەنە بىر يېزىغا كىرىپ كەلدى . ئۇنىڭ قورسىقى تازا ئاچقان ئىدى . باشتا ئۇچرىغان ئىشىكنى قاقتى . ئۆي ئىگىسى خېلى ھاللىق ئادەم ئىدى ، ئىشىكنى ئېچىپلا چۆچۈپ كەتتى ، كېيىن شاۋ بەينىڭ سەممىي ، مۇلايىم گەپلىرىنى ئاڭلاپ كۆڭلى جايىغا چۈشتى ، ئۆيگە باشلاپ چاي بەردى . چايدىن كېيىن ، شاۋ بەيگە ھاردۇق يەتتى ، ئولتۇرغان يېرىدىلا قىيسايدى ، ئۆي ئىگىسى تەكىيە قويۇپ بەردى ، شاۋ بەي بېشىنى قويۇپلا ئۇيقۇغا كەتتى . لېكىن بىرەر سائەت ئۆتە - ئۆتمەي قارا بېسىپ

ئويـغاندى ، ئورنـىدىن تۇرۇپ هويلىغا چىقتى . ئۆي ئىگىسى كۆرۈنمەيتتى ، لاپـاسـنـىڭ ئاستىدا ئېگەرلەنگەن بىر ئات باغلاقلىق تۇراتتى . نېمە ئۈچۈنـدۇر شاۋ بەيىنىڭ يۈرىكى ئۆيدى ، چوڭ هويلا ئادەم چۆچۈگۈدەك سۈرلۈك هەم تىمتاس ئىدى . شاۋ بەي ئاستا بېرىپ هويلا ئىشىكىنى تارتىپ باقتى ، ئىـشـىـك سـىـرتـتىن زەنجىرلەنگەن ئىدى . شاۋ بەيىنىڭ كۆڭلىگە گۇمان چۈشـتـى ، جـىددىيلەشتى . هويلىدا تالا تېمىغا يانداش باراقسان ئۆسكەن بـىـر تـۈپ شـاتـۇتـى بـار ئىدى . شاتۇتىغا يامىشىپ تامغا چىقتى ، تامدىن سـىـيـرىـلـىـپ پەسكە چۈشتى ، زەنجىرنى قايرىپ ئىشىكنى ئاچتى ـ دە ، هويـلـىـغـا كـىـرىـپ ئېـگەرلەنگەن ئاتنى مىنگەن پېتى يوغان دەرۋازىدىن قۇيۇندەك چىقىپ كەتتى ...

XV باب « شېھىت مازار »

سۇغا يىقىلغان يامغۇردىن قورقماس .
— ئۇيغۇر خەلق ماقالى

I

بۇ يەر تولىمۇ خىلۋەت ھەم سىرلىق ئىدى ...
تىۋت ئەتىراپىنى دەشت ـ باياۋان ئوراپ تۇرغان بۇ قەدىمىي مازار- لىقتا جاندارلاردىن ئۇزۇن قۇيرۇقلۇق سالما ، قىزىل قولتۇق پاتمىچۇق ، لەگىمەنتاقتاق ، قەھرىۋادەك پارقىراق قۇلىيلىن ياشايتتى . يېشىللىقلاردىن قىزىل يۇلغۇن ، قېرىقىز ، ئاق شىلۋە ، ياننتاق ئۆسەتتى . « شېھىت مازار » دەپ ئاتىلىدىغان گۇمبەزلىك يالغۇز مازارنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدە — بىر چاقىرىم يىراقلىقتا چەكسىز سوزۇلغان ئىپتىدائىي توغراقلىق بار ئىدى . ئۇ يەردە كېيىك ، توشقان ، ئۇچار قاناتلاردىن چىل ، كەكلىك ، بۇدۇنە قا- تارلىقلار ياشايتتى . توغراقلىق بىلەن مازار ئارىلىقىدا «چىم ـ چىم بۇلاق » دەپ ئاتىلىدىغان بىر بۇلاق بولۇپ ، ئۇنىڭدىن قىش ـ ياز سۇ چىقىپ تۇراتتى . يازكۈنلىرى ئۇنىڭ ياپيېشىل لويلا ، يالپۇزلار قاپلىغان يوتىدەك چوڭلۇقتىكى ئېرىقى مازار تەرەپكە 30 قەدەمچە ئېقىپ بارغاندىن كېيىن بارا ـ بارا كىچىكلەپ ، ئاخىر جىمجىملا قۇمغا سىڭىپ كېتەتتى . بۇلاق ھەققىدە ھەر خىل رىۋايەتلەر بار ئىدى : بىر رىۋايەتتە ، مىرزا مەۋلانە غو- جام ئىسىملىك بىر كىشى غازات قىلىپ بۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ ، ئۇ

مۇرىتلىرىنى ئۇسسۇزلۇقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۇچۇن ، قولىدىكى ھاسىنى سانجىغان ئىكەن ، ئورنىدىن مۇشۇ بۇلاق پەيدا بولغان دېيىلسە ؛ يەنە بىر رىۋايەتتە ، مىرزا مەۋلانە غوجام مۇرتەدلەردىن نۇرغۇن تالاپەت يەپ ، ئۆلەر ۋاقتىدا خۇداغا نالە قىلىپ نۇرغۇن ياش تۆككەن ئىكەن ، ئۇنىڭ خاسىيەتلىك يېشىدىن ئاخىر مۇشۇ بۇلاق ئاپىرىدە بولغان دېيىلىدۇ ...

رىۋايەتتە نېمىدېيىلسە دېيىلسۇن ، ئېشقىلىپ ، بۇ بۇلاق تەبىئەتنىڭ سېخىيلىقى ، ئادىللىقى ۋە مۆجىزىسى ئىدى . ئۇنىڭ شاراپىتى بىلەن بۇ يەر ھەر يىلى باھاردا ياشىراتتى ، كۆكىرەتتى ، ئۇچار قۇشلار توغراقلىققا ئۇۋا سېلىپ بەخىرامان كۆپىيەتتى ، كېيىك - جەرەنلەر بۇ يەرنىڭ تىمتاس ، زېرىكىشلىك تۇرمۇشىنى جانلاندۇرۇپ ، سۇرلۇك توغراقلىققا بىر خىل ھاياتى شاۋقۇنىنى بەخش ئېتەتتى ...

« شېھىت مازار » نىڭ بۇنىڭدىن يىرىم ئەسىر بۇرۇن بىر شەيخى بار ئىدى . ئۇ چاغدا بۇ يەردىن ئۆتكەن كارۋانلار ، يىراق - يېقىندىن كەلگەن يولۇچىلار ، دېھقانلار مازارغا سېغىنىپ تاۋاپ قىلاتتى ، قوي - توخۇ ئۆلتۈرۈپ نەزىر قىلاتتى ، پۇلى يوقلىرى دۇئا - تەلەپلەرنى ئېيتىشىپ قايتىشاتتى . كېيىن ، شەيخ قېرىپ ئۆلدى ، ئۇنىڭ ئىشىنى ھېچكىم داۋاملاشتۇرمىدى . ئۇنىڭ بىلەن مازارلىقمۇ كۈندىن - كۈنگە چۆلدەرەپ تاۋاپچىلار سېيرىكتى ، بارا - بارا ھېچكىم كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى . لېكىن بۇنداق تۇرغۇنلۇق ئۇزاق داۋام قىلمىدى ، بۇنىڭدىن سەككىز يىل بۇرۇن ، بۇيەردە يەنە تۇيۇقسىز بىر ئادەم پەيدا بولۇپ قالدى . ئۇ تومۇز ئايلىرىنىڭ تىنجىق ، ئۇزاق كېچىسىنى توغراقلىقتا يالغۇز ئۆتكۈزدى . ئەتىگەندە ئۇسساپ ھالسىراپ قوپتى ، كۆن پاللىدىغاندا زادىلا چىدىيالمىدى ، ئۇسسۇزلۇقتىن بەدىنى قورۇپ كېتىۋاتاتتى . ئۇ ئاخىر « چىم - چىم بۇلاق » نى تاپتى ، مۇزدەك سوغۇق ، شىرىندەك تاتلىق سۇنى ئۇچۇملاپ ئىچتى . شۇنىڭدىن كېيىن ، 35 ياشلاردىن ھالقىغان ، ئوتتۇرا بوي ، ئۇستىخانلىق ، پاقا كۆز ، بىجىرىم بەدەن بۇ ئادەم توغراقلىقنى ماكان قىلدى . توغراقلىق ئۇنىڭغا نۇرغۇن نەرسىلەرنى بەردى ، ئۇ 100 يىلدىن

ئاشقان قىرى، قاقشال توغراقلاردىن چىقىدىغان خاسىيەتلىك «مەڭگۈ سۈيى» ① نى ئىچىپ روھىنى ياشارتتى، كېيىك - جەرەن، بۆدۈنە - كەكلىكلەرنى مەززىلىك كاۋاپ قىلىپ تۈگىمەس - پۈتمەس ئوزۇققا ئېرىشتى. ئۇ تېخى تەنھا، ياۋايى تۇرمۇشتىكى روھىي بوشلۇقنى تولدۇرۇش ئۈچۈن، چىرايلىق توغراق قۇشقىچىدىن بىرنى باقتى. پېشانىسىدە يېپتەك قارا قاشقىسى بار، خۇش ناۋالىق كىچىككىنە بۇ جانىۋار ئۇنىڭ دائىملىق ھەمراھى، كۆيۈمچىسى، سىرداشى بولدى. قۇشقاچ ئۇنىڭغا شۇنداق ئۆگەندىكى، بىرلا ئىسقىرتسا، خېلى - خېلى يىراقلاردىن لىك - لىك شۇڭغۇپ كېلىپ، ئۇنىڭ بېشىغا، يەلكىسىگە، قولىغا قوناتتى، تۈكلىرىنى ھۈرپەيتىپ، كىشى بىلمەس تىللىرى بىلەن چىرايلىق ۋىچىرلاپ كېتەتتى. لېكىن، ئۇنىڭ بۇنداق قىزغىن، مۇھەببەتلىك تۇرمۇشى ئۇزاققا بارمىدى، ئۇنىڭ بىردىنبىر ۋاپادار، خۇش ناۋا ھەمراھىنى جاغالمان سوقۇپ كەتتى. شۇ كۈنى ئۇ يۇلتۇزلۇق ئاسمانغا قاراپ يېتىپ، ھەسرەت ئىچىدە ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشىنى، كەلگۈسىنى ئويلىدى، ئۆزىدىن يىراقتا قالغان ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى سېغىندى، خۇددى توغراق قۇشقىچىغا ئوخشاش ئىزسىز كۆمۈلۈپ كەتكەن تالاي سەپداشلىرىنى ئەسلىدى...

ھاياتنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكىنى يەتكۈدەك تارتقان، ھەممە يېرى تۇرمۇشنىڭ قاتتىق - يىرىكلىكى بىلەن تارىمۇشتەك قېتىپ كەتكەن بۇ ئادەمنىڭ ئىسمى مامۇت قۇرغۇي ئىدى. ئۇ 18 يېشىدا ئەسكەر بولۇپ، مۇشۇ توغراقلىققا كەلگۈچە بولغان ئارىلىقتىكى 12 يىلنى ھەربىي ئىچىدە ئۆتكۈزدى. ئۇ، 6 - دىۋىزىيە باشلىقى مەھمۇت سىجاڭنىڭ ئالاھىدە مۇھاپىزەت ئەترىتىدە ئىشلەيتتى. مەھمۇت سىجاڭ چەتكە كەتكەندىن كېيىن، 6 - دىۋىزىيىدىن بۆلۈنۈپ چىققان ئىسيانچىلارغا قوشۇلۇپ شېڭ شىسەيگە قارشى جەڭ قىلدى. شۇ جەڭلەرنىڭ بىرسىدە، ئۇ كارامەت مەرگەنلىك قىلىپ يىراق - يېقىنغا داڭ كەتتى. ئىسيانچىلار 1937 - يىلى

① بۇنداق توغراق سۈيىنى ئىچكەن ئادەم ئۇزاق ئۆمۈر كۆرىدۇ، دېگەن ئەقىدە بار.

مارالبېشى ، ئاقسۇ ، كۇچا تەرەپكە يۈرۈش قىلغاندا ، شىڭ شىسەينىڭ بومباردىمانچى ئايروپىلانلىرى ئۇلارنى ۋەيران قىلىۋەتتى . شۇ چاغدا ما-مۇت قۇرغۇي ئىگىز دەرەخنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ ، مىلتىق بىلەن « p — 5 » بەلگىلىك بومباردىمانچى ئايروپىلاندىن ئىككىنى سوقۇپ چۈشۈرۈپ ، ئۈنجى قېتىم ئايروپىلان سوققان قەھرىمان سۈپىتىدە ئېغىزغا چىققان ئىدى . كېيىنكى كۈنلەردە ، بۇ جەڭ جاللات ماخۇسەننىڭ ۋاپاسىزلىقى بىلەن مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى ، ئىسيانچىلار تىرىپىرەن بولۇپ كەتتى . هايات قالغانلار قاتتىق تۇتقۇن قىلىندى ، مامۇت قۇرغۇي مانا شۇ تۇتقۇندىن قېچىپ يېزىمۇ يېزا ، تاغمۇ تاغ يۈردى ، ئاخىر مانا شۇ خىلۋەت توغراقلىققا كېلىپ جېنىنى قۇتۇلدۇرغان ئىدى ...

ئادەم نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىشنى ئويلايدۇ ، ئۇرۇنىدۇ ، لېكىن ئىشلار ئىرادىسىگە باقمىغاندا ، ئۆزىنى بەزلەپ يۈرۈۋېرىدۇ ، دۇنيا ئەنە شۇنداق رەھىمسىز . مامۇت قۇرغۇيمۇ نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىشنى ئويلىدى ، ئۇرۇندى . لېكىن يەنە ئۆزىنى بەزلەپ توغراقلىقتا ياشاۋەردى . كېيىنكى كۈنلەردە بولسا ئۆز - ئۆزىدىن ئەنسىرەپمۇ قالدى ، ئادەملەر بىلەن ئۇچراشماي ، مۇشۇنداق يەككە - يىگانە ئۆتۈۋېرىپ ، ياۋايىلىشىپ كېتىشتىن قورقتى . شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، ئۇ « چىم - چىم بۇلاق » تا سۇ ئىچىپ ئولتۇرۇپ ، « شېھىت مازار » ئەتراپىدا تىمىسقىلاپ يۈرگەن ئىككى ئادەمنىڭ قارىسىنى كۆرۈپ قالدى . غەيرەتلىنىپ ئۇلارنىڭ يېنىغا باردى . ئۇلار مازارنى تاۋاپ قىلىپ كەلگەن ئەر - خوتۇنلار ئىدى . مامۇت قۇرغۇي ئۇلار بىلەن ئەھۋاللاشتى . ئۆزىنى « شېھىت مازار » نىڭ شەيخى دەپ تونۇشتۇردى . ئۇلار تەلەپ قىلمىسىمۇ بىر نېمىلەرنى ئوقۇپ ئايالغا ھۈردى ، سۈپلىدى . ئايالنىڭ يۈزىگە چالپاق - چالپاق داغلار چۈشۈپ ، ئورۇقلاپ كەتكەن ئىدى . مامۇت قۇرغۇي بۇ ئالامەتلەرگە قاراپ ، كۆڭلىدە ئۇنىڭ ئوغۇل تۇغىدىغانلىقىغا جەزم قىلدى . ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتتى ، « ئوغۇل تۇغىسەن » دەپ ياش ئەر - خوتۇننى خۇشال قىلدى . كېيىن ، ئۇلاردىن سوراشتۇرۇپ ، بۇ يەردىن 40 چاقىرىم يىراقلىقتا « شور-

باغ » دېگەن بىر بەگلىكنىڭ بارلىقىنى ، ئۇنى ھەمدەمبەگ ئىسىملىك بىر باينىڭ سورايدىغانلىقىنى بىلىۋالدى ...

ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي ، ھېلىقى چوكان راستتىنلا ئوغۇل تۇغدى ، بۇنىڭ بىلەن مامۇت قۇرغۇينىڭ شورباغقا نامى تارالدى . كىشىلەر ئۇنى «مامۇت شەيخ » دەپ ھۆرمەتلەپ ، يوقلاپ تۇرىدىغان بولدى . شۇنىڭ بىلەن « شېھىت مازار » يەنە ئاۋاتلىشىپ قالدى ، ھەمدەمبەگمۇ كېلىپ تۇرىدىغان بولدى ، مامۇت قۇرغۇي بىلەن ياخشى مۇناسىۋەت ئورناتتى ...

ئادەم ھۆل نەرسە ، نەگە بارسا شۇ يەردە كۆكىرىپ تۇرالايدۇ . بولمىسا مامۇت قۇرغۇينىڭ بېشىغا كەلگەن دەرد ـ ئەلەملەردىن ئۇ مۇشۇ تۇغراقلىقتا قۇرۇپ كەتكەن بولسا بولاتتى . لېكىن ئۇ قۇرۇپ كەتمىدى ، تېخىمۇ پىشىپ يېتىلدى . ئادەملەرنىڭ قىممىتىنى ، ھاياتنىڭ لەززىتىنى خېلى چوڭقۇر چۈشەندى . شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆزىنى شۇ كويلارغا سال- غان زامانغا نىسبەتەن ئۆچمەنلىكمۇ سۆڭەك ـ سۆڭىكىگە سىڭىپ كەتتى ...

ئۇ ، يالغۇزلۇق ، بوروختۇرمىلىق ئىچىدە يۈرۈپ ، ئۆتكەن ئىشلارنى خالىغانچە ئويلىدى . ئۇنىڭ خىياللىرىغا ھېچنېمە دەخلى قىلمايتتى . ئۇ مەھمۇت سىجاڭ دەۋرىدە بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنى مۇلاھىزە قىلدى ، ئۆزىچە ئەقىل يۈرگۈزدى ، ئۆزى قاتناشقان شۇنچە قۇدرەتلىك بىر قو- شۇننىڭ ئاخىر بىرىپ پارچىلىنىپ كېتىشى ، ئۆزئارا قىرغىنچىلىق قىلىشى ئۇزاقتىن بېرى ئۇنىڭ قەلبىنى ئازابلاپ يۈرگەن بىر تۈگۈن بولۇپ قالغان ئىدى . خىلۋەت توغراقلىق ئۇنىڭ بۇ تۈگۈنىنى يېشىشكە ياردەم بەردى ، بارلىق پاجىئە ئادەملەرنىڭ تەبىئىتىدىكى ۋەھشىيلىكتىن ، تاج ـ تەخت تالىشىشتىن ، نادانلىق ۋە جاھىللىقتىن بولغانلىقىنى بارا ـ بارا ھېس قىلىغاندەك بولدى . ھېس قىلىشىنىغۇ قىلدى ، لېكىن بولارئىش بولغان ئىدى . ھېس قىلىش بىلەن ئەمدى ئۇنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇۋالغىلى بولمايتتى ، بۇ پەقەت مامۇت قۇرغۇينىڭ ئۆزى ئۈچۈنلا بىر تەسەللى ئى- دى ...

كېيىنكى كۈنلەردە، ئۇ يىراق ناھىيە بازىرىغا بېرىپ يۈرۈپ، بەزى يېڭى خەۋەرلەردىنمۇ ۋاقىپ بولۇپ تۇردى.

بىر قېتىم چايخانىدا چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ، يېنىدا پاراڭلىشىۋاتقان ئىككى ئادەمنىڭ سۆزىگە قۇلىقى چۈشۈپ قالدى. ئۇلارنىڭ بىرسى:

— ھوي ئاڭلىدىڭمۇ، شېڭ دۇبەن تەختتىن چۈشۈپتىغۇ!؟— دېۋىدى، يەنە بىرى:

— چۈشۈشىغۇ چۈشۈپتۇ، ئەمما ئۇ خۇمپەر ئۆلەر ۋاقتىدىمۇ شىنجاڭنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىشنى ئۇنتۇماپتۇ. ئاڭلىسام، ئۆزى بىلەن بىللە 50 ماشىنىدا ئالتۇن - كۈمۈش، بۆكەن مۈڭگۈزى ۋە ئالماس ئېلىپ مېڭىپتۇ! — دەپ خۇرسىندى.

ماموت قۇرغۇيغا شېڭ شىسەينىڭ تەختتىن چۈشكەنلىك خەۋىرى ئاجايىپ مۆجىزىلىك ئاڭلاندى. ئۇ ئۇلۇغ - كىچىك تىندى، ئۈستىدىن بىر تاغنى ئېلىۋەتكەندەك يېنىكلەشتى. ئۇنىڭ روھىمۇ، جىسمىمۇ نەچچە يىلدىن بېرى بۇگۈنكىدەك مۇنداق ئازادە، شادىمان تۇيغۇغا چۆممىگەن ئىدى. ئۇ ئەمدى بىرنەچچە يىللىق يالغۇزلۇقتىن، تۇنجۇقۇشتىن قۇتۇلۇپ، يۇرتىغا بارالايدىغانلىقىغا، قېرىنداشلىرى بىلەن جەم بولۇپ، ئىنسانىي تۇرمۇش كەچۈرەلەيدىغانلىقىغا ئىشەنگەن ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ خۇشاللىقى قانداق تېز كەلگەن بولسا، يەنە شۇنداق تېز يوقالدى. كېيىنكى قېتىم بازارغا بارغاندا، يەنە بىرمۇنچە يېڭىلىقلاردىن خەۋەردار بولدى. شېڭ شىسەي يوقالغان بىلەن ھاكىمىيەت ئۆزگەرمىگەن ئىدى. خان يەنە خان پېتى، بەگلەر بەگ پېتىدە ياشاۋاتاتتى. كىشىلەر زۇلۇم دەستىدە ھالسىرىغان، يوقسۇللۇق ۋە ئۆلۈم ۋەھىمىسى ئوخشاشلا ئۇلارنىڭ بېشىدا ئەگىپ يۈرەتتى. ماموت قۇرغۇي بۇلارنى كۆردى، ئاڭلىدى، ھېس قىلدى. ئۇ يەنە غەزەپكە تولدى، زامانىنى سۆكتى، قاغىدى. ۋۇجۇدىدا ئىسيان كۆتۈرۈلدى، لېكىن ئۇ ئەمدى ھېچ ئىش قىلالمايتتى، يالغۇزلۇق، ئۈمىدسىزلىك يەنە ئۇنى ئەسىر قىلىۋالدى، ئۇ يۇرتقا بېرىشتىن

ياڭتايدى ، ئۇنىڭغا توغراقلىقتىن خاتىرجەم ئورۇن يوق ئىدى .

سەككىز يىل مانا شۇنداق ئۆتۈپ كەتتى . بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ، مامۇت قۇرغۇي ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق شەيخكە ، دەرۋىشكە ئايلاندى . چاچلىرى ئۆسۈپ گەدەنگە چۈشتى ، ساقاللىرى مەيدىسىنى ياپتى ، بېشىغا كۇلاھ ، ئۇچىسىغا جەندە كىيدى ، مازارنىڭ ئۈستىگە تۇغ ـ شەددىلەرنى قادىدى ، قوچقار مۈڭگۈزلىرىنى ئاستى ، دەرۋىشلەرگە خاس ئەقىدە ـ يوسۇن بىلەن ئاددىيلا بىر ئۆي قىلىۋالدى ، « چىم ـ چىم بۇلاق » نىڭ سۈيىنى مازارنىڭ يېنىغىچە سىرغىتىپ ئەكەلدى . مۇنداق قىلىپ ، ئۇ بۇ يەرنىڭ بىردىنبىر هايات مۇئەككىلى بولۇپ قالدى ...

ئۇ هازىر يالغۇز ئەمەس ئىدى . بىر هەپتىدىن بېرى ، بۇ يەر باشقىچە ئاۋاتلىشىپ قالدى . دەسلەپ قۇتلۇق ئەپەندى بىلەن بەختى سىېرىق كەلدى . ئۇلار شەھەر يولىدا ئۇچرىشىپ ، باتۇقنى مۇشۇ يەردىمىكىن ، دەپ كېلىشكەن ئىدى . ئارقىدىن تۇدى راجى ، كېيىنرەك ئىككى قاچقۇن كەلدى . ئۇلار تونۇشۇپلا دىلكەشلەردىن بولۇپ قالدى . مامۇت قۇرغۇي تەنهالىقنىڭ ئازابىنى يەتكۈچە تارتقاچقا ، ئاددەمنى كۆرسە بېشىغا ئالاتتى ، بىساتىدا بارنى ئايىمايتتى . بۇ قېتىممۇ ئۇنىڭ خۇشاللىقتىن ئاغزى يۇمۇلماي قالدى ، چوڭقۇر چاناقلىرى ئىچىدىكى مەيۈس كۆزىدىن بىر خىل شادىيانىلىك جىلۋىلەندى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، بۇلار بىلەن پىكىرداش ، يولداش چىقىپ قالدى . شۇڭا ، ئۇلارنىڭ سەدىقىسى ئۈچۈن ، ئۇزاقتىن بېرى بېقىپ كەلگەن يوغان چا خورازنى ئۆلتۈرۈپ نەزىر قىلدى . ئۇلار بىلەن ئۆتمۈش ، بۈگۈن ۋە كەلگۈسى توغرىسىدا ئىچىلىپ ـ يېيىلىپ مۇڭداشتى ، سىرداشتى ...

شۇنداق قىلىپ ، « شېهىت مازار » باشقىچە تۈس ئالدى ، جانلىق ، قىزغىن كەيپىياتقا چۆمدى . ئۇنىڭ سىرلىق ، تەقۋادار تۈپرىقى تۈنجى قېتىم ئىسلىغار پىكىرلىك كىشىلەرنىڭ غايىلىك ، مەردانە سۆزلىرىگە گۇۋاھ بولدى ، ئۇنىڭ هەمىشە چاقناپ تۇرىدىغان جىمجىت ، مۆتىۋەر ئاسمىنى تۈنجى قېتىم ئۇلارنىڭ ساپ ۋە ياگراق كۈلكىلىرىنى ئاڭلىدى ...

شۇ كۈنلەردە مامۇت قۇرغۇي گويا يىگىتلىك دەۋرىگە قايتقاندەك جۇشقۇن بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ قەلبىدە ئۇزاقتىن بېرى كۆمۈلۈپ ياتقان نەپرەت ۋە ئىنتىقام ئوتى خۇددى شامال يېلىنجىتقان چوغدەك، ئاستا - ئاستا كۆيۈشكە، لاۋۇلداشقا باشلىغان ئىدى. بۇ ئوت ئۇنى قۇتلۇق ئەپەندى بىلەن قەلبداش قىلىۋەتتى.

ئۇلار «دۈشمەننىڭ كۈندۈزى ئويلا، كېچىسى پايلا» دېگەن تەمسىل بويىچە، كېچىلىرى نۆۋەت بىلەن پوستتا تۇردى. بۈگۈنكى نۆۋەتچىلىك بەختى سېرىق بىلەن تۇرەك ئىسىملىك بىر يىگىتكە كەلگەن ئىدى. ئۇلار كەچ كىرىسپ ئۇزاق ئۆتمەي توغراقلىق يېنىدىن بىرسىنى تۇتۇۋالدى، تۇتقۇن خەنزۇ ئىدى. ئۇ قاتتىق چارچىغان بولسا كېرەك، ئېتىنىڭ پۇتىغا كۈشەك سېلىپ قويۇپ، شۇ يەردىلا ئۇخلاپ قالغان ئىدى.

قۇتلۇق ئەپەندى تۇتقۇن بىلەن خەنزۇچە سۆزلەشتى:

— ئىسمىڭ نېمە؟

— شاۋبەي.

— نەدىن كەلدىڭ؟

— 20 - تۇەندىن.

شاۋبەي بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى ئۇجۇر - بۇجۇرگىچە سۆزلەپ بەردى. ئۇلار دەسلەپ گۇمانلاندى، ئىككىلەندى، كېيىن يېڭى بىر ئاخباراتنى ئاڭلاپ ئاستا - ئاستا ئىشەندى، ئۇنىڭغا ھېسداشلىق قىلدى، كاڭ لۇيجاڭنىڭ ئۆلمەي قالغانلىقىدىن ئەپسۇسلاندى. قۇتلۇق ئەپەندى ئاخىرىدا ئۇنىڭدىن ياندۇرۇپ سورىدى:

— بايا ئېيتقانلىرىڭ راستمۇ؟

— راست! — دېدى شاۋبەي قەتئىي ھالدا، — ئۇلارنىڭ «باتۇق سىلىك»، «چۆل قومۇشلۇقى» دېگەن گەپلىرىنى ئېنىق ئاڭلىدىم. بولمىسا، مەن نەدىن بىلەي. ئۇ يەرگە ئاق لىيەنجاڭنىڭ بارىدىغانلىقىنىمۇ

شۇلاردىن ئاڭلىدىم .
قۇتلۇق ئەپەندى ئويغا چۆمدى ، بىر ئىشنىڭ تېگىگە يەتمەكچىدەك قاشلىرىنى يىمىرىپ ، كۆزىنى بىر نۇقتىغا تىكتى ، بىر ھازادىن كېيىن :
— قومۇشلۇقنى كىم ئاشكارىلىدى ـ ھە ؟! — دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە خىتاب قىلدى .
— شۇ يەردىن كەلگەن بىرسى ئىكەن ، — دېدى شاۋبەي پەرۋاسىزلا .
قۇتلۇق ئەپەندى ئالدىراپ سورىدى :
— كىم ، كىم ئىكەن ؟
شاۋبەي بويىنىنى قىستى :
— ئىسمىنى بىلمىدىم ...
ئۇنىڭ بارات چەكەدى ئىسكەنلىكىنى قۇتلۇق ئەپەندى ئەلۋەتتە تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى ...
ئوتتۇرىدىكى جىددىيلىكنى مامۇت قۇرغۇينىڭ سوئالى پەسەيتتى :
— ئاق لىيەنجاڭ قاچان بارماقچى ؟
شاۋبەي بىر ئاز ئويلىنىۋېلىپ جاۋاب بەردى :
— ئۇلار تۈنۈگۈن بۈيرۇق چۈشۈردى . ئېھتىمال بۈگۈن تەييارلىق قىلىپ ، ئەتە يولغا چىقىدۇ .
ئۇلار سۈكۈت ئىچىدە بىر ـ بىرىگە قاراشتى . مامۇت قۇرغۇي باتۇقنىڭ ئىشلىرى توغرىسىدا قۇتلۇق ئەپەندىدىن ئاڭلاپ ، ئۇنىڭ قەيسەر ، مەردانىلىكىگە غايىۋانە ھېرىس بولۇپ قالغان ئىدى . ھەممەيلەننىڭ كاللىسىدا بىر خىل ھېسداشلىق بىلەن جىددىيلىك تەڭلا پەيدا بولدى . قۇتلۇق ئەپەندى ئالدى بىلەن شياۋبەينى بىر تەرەپ قىلىش نىيىتىدە ئۇنىڭدىن سورىدى :
— ئەمدى سەن نەگە بارماقچى ؟
— بىلمەيمەن ... — شاۋبەي بويىنىنى قىستى ، — يېڭىسارغا بارماقچى ئىدىم ، ئېزىپ قالدىم ...

— ئۇ يەردە كىم بار ؟
— تاغام بار ، پوچتىخانىنىڭ باشلىقى ...
— ئۇنىڭدىن كېيىن قانداق قىلماقچىسەن ؟ — قۇتلۇق ئەپەندى كوچىلاپ سورىدى .
— تاغامنىڭ پاناھلىقىدا كۈنلىگە كېتىمەن ...
قۇتلۇق ئەپەندى ئويلاندى ، مامۇت قۇرغۇي بىلەن ئۇزاق مەسلىھەتلەشتى . ئاخىر ، شاۋبەينى چوڭ يولغا ئەچىقىپ ، يېڭىسارغا يولغا سېلىپ قويۇش قارارىغا كەلدى . بۇ ۋەزىپىنى بەختى سېرىققا تاپشۇردى ، ئۇلار دەرھال ئىشقا كىرىشتى . شاۋبەينىڭ ھەربىيچە كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ ، پۇقراچە كىيىندۈردى ، يۈز - كۆزلىرىگە ئانچە - مۇنچە گىرىم قىلدى . ئۇلار يولغا چىقىدىغان چاغدا ، قۇتلۇق ئەپەندى بەختى سېرىققا ئالاھىدە تاپىلىدى :
— بۇ يىگىتنىڭ ئامان - ئېسەنلىكىگە سەن جاۋابكار . چوڭ يولغا چىقىقاندىن كېيىن ، ئىشەنچلىك ھارۋىكەش ياكى ئىشەكچىلەرگە قوشۇپ بېرىپ ئۇلارنى رازى قىل !
— خوپ باشلىق ، خاتىرجەم بولۇڭ ! — دېدى بەختى سېرىق چاقچاق ئارىلاش دىققەتتە تۇرۇپ ، — پەقەت بولمىغاندا ، ئۆزۈم بولسىمۇ يېڭىسارغا ئاپىرىپ قويۇپ كېلىمەن !
ئۇلار خوشلاشتى ، ئىككىسى بىر ئاتقا مىنىشىپ يولغا چىقتى . قۇتلۇق ئەپەندى قومۇشلۇقنىڭ غېمىدە قالدى .
— قانداق قىلساق بولار ، مامۇتكا ؟ — دېدى ئۇ ئىچى تىتىلداپ ، — كېچىچە بېرىپ خەۋەر قىلايمۇ - يا ؟
— ئۆلگۈرگىلى بولمايدۇ ! — دېدى مامۇت قۇرغۇي كېسىپلا ، — ئارىلىق يىراق ، سەن ھازىر يولغا چىقساڭمۇ بەرىبىر تاڭ ئاتقۇچە يېتىپ بارالمايسەن . ھەربىي يۈرۈش كېچىدە بولىدۇ ، ئۇلار تاڭ ئالدىدىكى بىخۇدلۇقتىن پايدىلىنىپ تېگىدۇ !
— ئەمىسە قانداق قىلىمىز ؟ — قۇتلۇق ئەپەندى ئۇنىڭدىن مەدەت

كۈتۈپ كۆزىگە قارىدى . مامۇت قۇرغۇي مۇنداق مەسلىھەت بەردى :

— بىز بەش ئادەم بىر تىننىقتا غەيرەتكە كەلسەك ، خېلى ئىشلارنى قىلالايمىز . بايىقى خەۋەردىن قارىغاندا ، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى باتۇقنى تىرىك تۇتۇش ئىكەن . بىز ئەتە ئۇلارنىڭ ئۆتەر يولىدا ماراپ يېتىپ ، بىر ئامال بىلەن ئۇنى قۇتۇلدۇرۇپ ئالساق قانداق ؟

— شۇنداق بولسىغۇ ياخشى بولاتتى ، — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى ، — لېكىن بىر تاپانچىدىن باشقا بىزدە قورال يوق تۇرسا ، ئۇلارغا قانداق تاقابىل تۇرغىلى بولىدۇ ؟

مامۇت قۇرغۇي كۈتمىگەن يەردىن ئۇن يىللىق بىر سىرنى ئاشكارىلىدى :

— قورال بار ... مەندە بىر ئىنگلىز مىلتىقى ، ئىككى رۇس تاپانچىسى ، 150 تال قىزىل ئوق ① بار !

— بارىكاللا ! — قۇتلۇق ئەپەندى ئۇنى قۇچاقلىدى ، — مانا ، مانا ... ئىسمى - جىسمىغا لايىق ھەربىي - دە ! قورال نەدە ؟

— توغراقلىقتا ، — دېدى مامۇت قۇرغۇي بېشى بىلەن شۇ تەرەپنى ئىشارە قىلىپ ، — ئۆز ۋاقتىدا شۇ يەرگە كۆمۈپ قويغان .

قۇتلۇق ئەپەندى ھاياجانلاندى ، خۇشاللاندى .

— ئەمدى ئىش پۈتتى ! — دېدى ئۇ ئالقانلىرىنى ئىشقىلاپ ، — ھەم كۈچ ، ھەم پەم بىلەن سەپداشلارنى قۇتۇلدۇرىمىز !

2

تاڭ سوزۇلۇپ كېلىۋاتاتتى . شەبنەم قىرلارنى نەمدەپ ، قومۇشلۇقنى مۇزلىتىۋەتتى . تاڭ ئاسمىنىغا پەرۋاز قىلىپ چىققان تورغاي ، غورۇلاي ۋە سىبىرىق قۇشقاچلار بىردىنلا غايىب بولدى . ئۇلار تۇرۇمتاي ، جاغالمانلاردىن ئۆزىنى چەتكە ئالغان ئىدى .

---

① قىزىل ئوق — مىكروبلانغان ، تەگسىلا ئادەم ئۆلتۈرىدىغان ئوق .

باتۇق ئوق ئاۋازىدىن چۆچۈپ ئويغاندى . بۇ قومۇشلۇقنىڭ چېتىدە پوستتا تۇرغان يىگىتنىڭ ئۆلۈم ئالدىدا ئاتقان ئوقى ئىدى . باتۇق دەرھال كىيىندى ، باشقا گەمىدىكىلەرمۇ ئويغاندى ، قورالىرىنى ئېلىپ ، قوغدىنىش ئاكوپلىرىغا كىردى . قارشى تەرەپتىن شىددەتلىك ئوق ياغدى . بەزى ئوقلار يېقىنلا يەردىن ئېتىلىۋاتاتتى . ئەخمەت سەردار ئاكوپ ئىچىدە يۈرۈپ جەڭگە قوماندانلىق قىلدى ، مەرگەنلەر ئىشقا چۈشتى ، لېكىن ئۇلار ھە دېگەندىلا باش چىقىرالمىدى ، پىلىموتتىن تاراسلاپ ئېتىلىۋاتقان ئوق ئۇلارنىڭ بېشى ئۈستىدە ۋىژىلداپ يۈرەتتى . ئالدى بىلەن بىر نەچچە ئاتقا ئوق تەگدى ، بەزىسى خارتىلداپ تۇرغان يېرىدىلا يىقىلدى ، بەزىسى چىرقىراپ ، قومۇشلۇقتا پىرقىراشقا باشلىدى . ئۇنىڭدىن كېيىن بىرىنچى بولۇپ ئوق تەگكەن كىشى جۇمە قارىي بولدى . ئۇ بۇ گۇنمۇ بايراقدار ئىدى ، يېشىل بايراقنى ئاكوپنىڭ قىرىغا دىيەپ ، توختىماي ئايەت ئوقۇپ ھۆرۈپ تۇراتتى . قارشى تەرەپتىن بىرسى ئاۋۋال بايراقنى چەنلەپ ئاتتى ، بايراق ھۆتمە - تۆشۈك بولۇپ كەتتى ، ئارقىدىن بايراقنىڭ دەستىسىنى نىشانلاپ ، جۇمە قارىيغا ئاتتى . جۇمە قارىي قاتتىق چىرقىرىدى ، تولغاندى ، ئاكوپقا پۇلاڭلاپ چۈشتى ، بايراقمۇ يىقىلدى . ئۇنىڭ كۆزى نېمىنىگدۇر قارىماقچى بولغاندەك ، يۇمۇلمىغان ئىدى ، ئاغزىمۇ بىر نەرسە دېمەكچىدەك ؛ يېرىم ئوچۇق تۇراتتى ...

ئارقا - ئارقىدىن يەنە ئىككىيلەن جان ئۈزدى . بەزىلەر يارىلىنىپ ئازابلاندى ، ئىڭرىدى ، ھېچكىمنىڭ ئۇلار بىلەن ھەپىلەشكۈدەك ۋاقتى يوق ئىدى .

قارشى تەرەپتىن كاناي بىلەن ۋارقىرىغان ئاۋاز ئاڭلاندى :

— باتۇق ، تېز تەسلىم بول ! بولمىسا ، پۈتۈن ئادەملىرىڭ بىلەن قوشۇپ كۆلۈڭنى كۆككە سورۇيمىز !

ئەخمەت سەردارنىڭ غەزىپى تۇتتى ، ئىككى مەرگەننى يېنىغا ئېلىپ ، ئۇدۇلدىن كېلىۋاتقان دۈشمەننىڭ بىر نەچچىسىنى قىرقىرىتىپ يەر چىشلەتتى . ئوقلار ۋىژىلداپ ئۇچاتتى ، قومۇشلۇق پاراسلايتتى ،

ئىس ـ تۈتەك قويۇقلاشتى .

قول بومبىلىرىنىڭ پارتلىشىدىن قومۇشلۇقنىڭ بىر چېتى كۆيۈشكە باشلىدى . ئاتلار تۇيىاق ئۇرۇپ كىشنىدى ، باتۇقنىڭ سەپداشلىرىمۇ ھالسىرىدى ، بەزىلەر قورقتى ، بەزىلەر ئۆزىنى دالدىغا ئالدى . باتۇقنىڭ ئىچى سىيرىلدى ، كۆز ئالدىدا بولۇۋاتقان بىھۇدە ئۆلۈم ئۇنى ئويلاندۇرۇپ قويدى . ئەخمەت سەردار بىلەن يەنە بىر ھەمرىھىنى چاقىرىپ جىددىي ھالدا مۇنداق دېدى :

— قاراپ تۇرۇپ ھەممىمىز ئۆزىمىزنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرمەيلى ، ھەممىڭلىنىڭ ئاتا ـ ئانا ، خوتۇن ، بالا ـ چاقىسى بار ، بىھۇدە ئۆلۈپ كەتسەك بولمايدۇ ، دۈشمەننىڭ تۇتماقچى بولغىنى مەن . مەنلا ئۆزۈمنى ئاشكارىلىسام ، ئۇلار ئېتىشتىن توختايدۇ ...

ئەخمەت سەردار قوشۇلمىدى :

— ياق ، نېمە بولساق ئاخىرغىچە ئېتىشىمىز . سىنى تۇتۇۋالسا ساق قويمايدۇ !

— بىر ياشقىمۇ بىر ئۆلۈم ، يۈز ياشقىمۇ بىر ئۆلۈم ، ئەخمەتكا ! — دېدى باتۇق ئۆز پىكرىدىن يانماي ، — ئەجىلىم توشقان بولسا ، كالىنىڭ مۈڭگۈزىگە كىرىۋالسامۇ ئۆلىمەن ، ئەجىلىم توشمىغان بولسا ، پەشتاقتا چىقىپ ئۇسسۇل ئوينىسامۇ ئۆلمەيمەن ! مەندىن ۋايىم يېمە ، سەپداشلىرىمىزنى ئورۇنسىز قۇربان قىلمايلى !

ئەخمەت سەردار لېۋىنى چىشلىدى ، بۇرۇتىنى تولغاپ ، يۈزىنى چەتكە ئۆرۈۋالدى .

باتۇق بىر ئاق كۆڭلەكنى بادرىغا باغلاپ لەپىلدەتتى ، ئوق ئېتىش ئاستا ـ ئاستا پەسلەپ ، توختىدى . باتۇق بېشىنى چىقىرىپ قارشى تەرەپكە ۋارقىرىدى :

— مەن تەسلىم بولىمەن ، تۇتۇپ باشلىقلىرىڭنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بار . لېكىن سەپداشلىرىمغا چېقىلمايسەن ! ئۇلار ئۆز ماكانلىرىغا قايتىپ كېتىدۇ . ئەگەر بۇنىڭغا قوشۇلمىساڭ ، ئاخىرغىچە سوقۇشىمىز !

قارشى تەرەپتىن بەزىلەر قوشۇلمىدى ، ئاچچىقلىدى ، كۆرەڭلىدى . لېكىن ئاق لىيەنجاڭ ئويلىنىپ قالدى ، ئۇ باتۇقنى تىرىك تۇتۇشنىلا چوڭ غەلىبە دەپ بىلەتتى . باتۇق تۇتۇلدىمۇ بولدى ، قالغانلىرىنىڭ كارى چاغلىق ! بېشى كېسىلگەن يىلان نېمىمۇ قىلالايتتى ؟! ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ئىككى سائەتتىن بېرى ھېچقانچە ئىلگىرىلەش بولمىدى ، كاساپەتنىڭ مەرگەنلىرىمۇ بوش كەلمەيدىكەن . مۇئاۋىن لىيەنجاڭ بىلەن پىلموتچى ئۆلدى ، بولدىلا ...

ئاق لىيەنجاڭ بۇيرۇق قىلدى ، كانايچى يىراقتىن جاكارلىدى :

— تەلىپىڭگە ماقۇل ، قورالىڭنى تاشلاپ ئالدىمىزغا كەل !

باتۇق قورالىنى تاشلاپ دۈشمەن تەرەپكە ماڭىدىغان چاغدا سەپداشلىرىغا مۇنداق دېدى :

— خەير - خوش ... خالساڭلار يۇرت - ماكانىڭلارغا قايتىڭلار ، خالىساڭلار مۇشۇ يەردىن ماكان تۇتۇپ تۇرۇڭلار ، ئۆلمىسەك يەنە كۆرۈشىمىز !— ئاندىن ئۇ ئەخمەت سەردارغا يۈزلىنىپ ، چوڭقۇر بىر ئىچكى ئازاب بىلەن داۋام قىلدى ، — ئەخمەت ئاكا ، ئېسىڭدە بولسۇن ، ئارىمىزدىن ساتقىن چىقتى ، ھاياتلا بولىدىكەنمەن ، قاچان بولمىسۇن بارات چەكىدىدىن ھېساب ئالماي قويمايمەن ! سەنمۇ سەپداشلىرىمىزنىڭ بۇ قانلىق قەرزىنى ئۇنتۇپ قالما ! خوش ... بۇ يەر ساڭا قالدى ، ئۇلارغا ئاتىدارچىلىق قىلغىن ! ...

ئەخمەت سەردار ئېتىلىپ كېلىپ باتۇقنى قۇچاقلىدى :

— ئۇكام ، باتۇق ، خاتىرجەم بول ! سەپداشلار ھېچ يەرگە قايتمايدۇ ، قومۇشلۇق بىزگە ئادەملىك قەدرىمىزنى تونۇتقان يەر . بىز يەنە مۇشۇ يەردە كۆچىيىپ ، ئۇلغىيىپ ، ئۇلار بىلەن ئېلىشىمىز ، سېنى چوقۇم قۇتقۇلدۇرۇپ چىقىمىز !

— توغرا ، بىز ھېچ يەرگە قايتمايمىز ! — دېدى بىرنەچچەيلەن تەڭلا ، — مۇشۇ يەردە تۇرۇپ ئۆلۈپ كەتكەن قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئىنتىقامىنى ئالىمىز !

باتۇق ھەممەيلەن بىلەن قۇچاقلاشتى ، لېۋىنى چىشلەپ تۇرۇپ ، ھەسرەت ئىچىدە خوشلاشتى . مېڭىش ئالدىدا ئاۋۋال قومۇشلۇقنىڭ ئىس ـ تۈتەك قاپلىغان كەڭ ئاسمىنىغا ، ئاندىن قۇش ئۇۋىسىدەك ئىسسىق ، يېقىملىق گەمىلەرگە قاراپ ئۇزاق تۇردى ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ، ئۇھسىندى ، كېيىن بېشىنى تىك تۇتۇپ ، گۆش ـ گۆش دەسسەپ ، ئاق لىيەنجاڭنىڭ سەپراس تۇرغان ئەسكەرلىرى تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى ...

3

بەش ئادەم تۆت سائەتتىن بېرى يول توسۇپ ياتتى . ئۇلار يول ياقىسىدىكى ھەم ئېتىشقا ، ھەم قېچىشقا ئەپلىك دالدىغا ئورۇنلاشقان ئىدى . چۈشتىن كېيىن تۇدى راجى ئات چاپتۇرۇپ كەلدى . ئۇ تىنىق ـ تىڭشىلىق ئەتىگەندىلا قومۇشلۇققا كەتكەن ئىدى . ئۇ ھاسىراپ ، ھۆمىدەيتتى ، ئاتمۇ قارا تەرگە چۆمگەن ئىدى ، پۈتۈن ئەزايىدىن ھور پۇرقىرايتتى .

— كېلىۋاتىدۇ ... كېلىۋاتىدۇ ! — دېدى ئۇ ھولۇقۇپ ، — ھەممىسى پىيادە ...

قۇتلۇق ئەپەندى ئالدىراپ سورىدى :

— ئۇلار بىرەرسىنى تۇتۇۋاپتىمۇ ؟

— تۇتۇپتۇ ، بىرسىنى ئالدىغا سېلىپ كېلىۋاتىدۇ .

قۇتلۇق ئەپەندى سوئال نەزىرى بىلەن مامۇت قۇرغۇيغا قارىدى . مامۇت قۇرغۇي بىرئاز ئويلاندى ، كېيىن ھەممەيلەننىڭ بېشىنى بىر يەرگە جەم قىلىپ مۇنداق دېدى :

— روبىرو ئېتىشساق كۈچ ئېلىشالمايمىز ، ھىيلە ئىشلىتىش كېرەك ، — ئۇ قۇتلۇق ئەپەندىدىن سورىدى ، — يېقىن ئەتراپتا بىرەر قونالغۇ قىلغۇدەك جاي بارمۇ ؟

— بار ، — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى ، — چوڭ يولدىن ئۆڭ

تەرەپكە ئىككى چاقىرىمدەك ئىچكىرىلىسە، رىۋەم ئاتچى دېگەننىڭ تۆت تاشلىق تۈگمىنى بىلەن مۇساپىرلار چۈشىدىغان يوغان، سارىيى بار، ئۆتكەندە مەن شۇ يەرگە چۈشكەن.

— ئىش ئەپلەشتى، — دېدى مامۇت قۇرغۇي خۇشاللىنىپ، ھەممەيلەن ئۇنىڭ ئاغزىغا قارىدى، — شاۋبەينىڭ كىيىمى بۈگۈن بىزگە تازا ئەسقاتىدىغان بولدى، مەن ئۇنى خالتىغا سېلىۋالغان. مۇنداق قىلايلى: بىرەيلەن ئۇنى كىيىپ، ئاق لىيەنجاڭنىڭ ئالدىغا خەۋەر ئېلىپ بارسۇن...

بىرسى ئالدىراپ سورىدى:

— قانداق خەۋەر ؟

ئۇلار « خەۋەر » توغرىسىدا جىددىي ھەم قىزغىن پىكىرلەشتى. پىكىر - پىكىرنى ئاچتى، ئەقىلگە ئەقىل قوشۇلدى. شۇنداق قىلىپ، ناھايىتى تېزلىكتە ئىشەنچلىك ھەم ۋەھىمىلىك بىر « خەۋەر » توقۇلۇپ چىقتى. ئەمدى « خەۋەر » نى كىمنىڭ ئېلىپ بېرىشى تالاشتا قالغان ئىدى، ھەممەيلەن كۆكرىكىنى كېرىپ تۇرۇشاتتى. ئاخىر قۇتلۇق ئەپەندى قايىل قىلدى:

— مېنىڭ بارغىنىم تۈزۈك، ئاق لىيەنجاڭنىڭ ئەسكەرلىرى ئىچىدە خەنزۇلارمۇ بار. ئۇلارنىڭ تىلىنى بىلىمەن، ئۇلار بىلەنمۇ سۆزلىشىپ رايىنى تارتىش كېرەك.

بۇ سۆزگە ئەلۋەتتە ھەممەيلەن رازى بولدى. قۇتلۇق ئەپەندى شاۋبەينىڭ ئەسكەرچە كىيىمىنى كىيدى، تاپانچىسىنى ئاستى، ئاتقا مىندى. ئۇنىڭ پۈتۈن تۇرقى سېپى ئۆزىدىن گومىنداڭ ئەسكىرى بولغان ئىدى.

ئۇ، يېرىم سائەتتىن كېيىن ئاق لىيەنجاڭنىڭ ھارغىن، سۆرەلمە قوشۇنى ئالدىدا پەيدا بولدى.

— لىيەنجاڭ جانابلىرى! — دېدى ئۇ ئاتتىن سەكرەپ چۈشكەن پېتى سالام بېرىپ، — يول خەتەرلىك، ئالدىمىزدىكى لەنگەرگە قىزىل

پاچاق پارتىزانلار توشۇپ كېتىپتۇ ، مەن ئاران قېچىپ كەلدىم ! ...

« خەۋەرچى » نىڭ كۆزلىرى باتۇرلۇقنى ئىزلىدى . باتۇق سەپنىڭ ئوتتۇرىسىدا خۇددى باغلاقتىكى شىردەك ، يۇلقۇنۇپ ، ھۆرپىيىپ تۇراتتى ..

ئاق لېيەنجاڭ دەسلەپ چۆچۈدى ، كېيىن ئۆزىنى سەل - پەل بېسىۋېلىپ ، « خەۋەرچى » دىن قوپاللىق بىلەن سورىدى :

— نەدىن كەلدىڭ ؟ قايسى قىسىمنىڭ ئادىمىسەن ؟!

« خەۋەرچى » تەمتىرىمەي جاۋاب بەردى :

— ئاقتۇدىن كەلدىم ، 123 - مۇستەقىل باتالىئوننىڭ ئادىمى مەن ، قەشقەرگە ۋەزىپە بىلەن ماڭغان !

ئاق لېيەنجاڭ يەنە سورىدى :

— لەنگەردىكى پارتىزانلار نەدىن كەپتۇ ؟!

— ئۇنىسى ماڭا قاراڭغۇ ، لېيەنجاڭ جانابلىرى ! — دېدى « خەۋەرچى » ھودۇقماي ، — لېكىن ئەتراپتىكى يۇقرالارنىڭ ئېيتىشىچە ، تاشمىلىق ، ئويتاغ تەرەپلەردىن كەلگەن ئوخشايدۇ . بۈگۈن شۇ يەردە قونىدىكەن ...

ئاق لېيەنجاڭنىڭ يۈزى تارتىشتى ، ئۆسكىلەڭ قاشلىرى لىكىلداپ كەتتى . ئۇ بىر نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا ئېچىلغان جىددىي بىر يىغىندا ، جاڭ تۇەنجاڭنىڭ تاشمىلىق ، ئويتاغ تەرەپلەردە زور بىر قوراللىق كۈچنىڭ پەيدا بولغانلىقى ، ئۇلارنىڭ شىددەت بىلەن ھەر تەرەپكە قاراپ كېڭىيىۋاتقانلىقى توغرىسىدا سۆزلىگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدى . شۇڭا ، « خەۋەرچى » نىڭ ئاخباراتى ئۇنى ئاسانلا ئىشەندۈرۈپ قويدى . ئۇ يېنىدىكىلەرگە قاراپ ئويغا چۆمدى ، بىر ئازدىن كېيىن دىلىغۇللۇقتا سورىدى :

— ياندىپ ئۆتۈپ كېتىدىغان باشقا يول يوقمۇ ؟

« خەۋەرچى » كەسكىن جاۋاب بەردى :

— يوق ، لېيەنجاڭ جانابلىرى ! مۇشۇنىڭدىن باشقا يول يوق . ئۇڭ

تەرەپتە چوڭ سازلىق بار ، سول تەرەپ ئادەمزات ئايىغى باسمىغان كەڭرى قومۇلۇق !

ئاق لىيەنجاڭ يەنە ئويغا چۆمدى ، كۆزلىرى خىرەلەشتى .

بىر سىدىن مەدەت تىلىگەندەك تۆت تەرىپىگە تەلمۈرۈپ قارىدى . بىر ھازادىن كېيىن « خەۋەرچى » دىن يەنە سورىدى :

— يېقىن ئەتراپتا قونالغۇ قىلغۇدەك جايمۇ يوقمۇ ؟

— بار ، لىيەنجاڭ جانابلىرى ! — « خەۋەرچى » ئىككى پۇتىنى جۈپلەپ تىك تۇردى ، — مۇشۇ يەردىن ئوڭغا بۇرۇلۇپ ئىككى چاقىرىمدەك ماڭساق ، بىر تۆگمەن ، بىر دەڭ بار . ئۇ يەر خىلۋەت ھەم بىخەتەر . ھەممەيلەن بىخۇدۇك سىغىدۇ ، مەن باشلاپ باراي .

ئاق لىيەنجاڭ جىددىي بۇيرۇق قىلدى :

— يۈرۈش تۇختىمىسۇن ! شۇ يەردە قونىمىز ، ئەتىكى ئەھۋالنى كېيىن سۆزلىشىمىز !

بۇيرۇق ئەسكەرلەرگە تازا خوشياقتى ، ئۇلار ئېچىرقىغان ، ھارغان ، چۈشكۈنلەشكەن ئىدى . يارىدارلىرى ماڭالماي ئىڭرايتتى ، ساقلىرى ئاچلىقتىن ، دېكابىرنىڭ قۇرغاق سوغۇقىدىن زارلايتتى ...

« خەۋەرچى » يول باشلاپ ماڭدى . ئۇلار كۈن قايرىلغاندا ، رېھىم ئاتچىنىڭ سارىيىغا ئورۇنلاشتى . قاراڭغۇ چۈشكەندە ئەسكەرلەر پىترىدى ، يېقىن ئەتراپتىكى مەھەللىلەرگە بېرىپ ، توخۇ ، تۇخۇم ، ئاش ـ نان بۇلىدى . قورساقلىرىنى تويغۇزۇپ ئۇيقۇغا چۆشتى . ئەمما ، ئاق لىيەنجاڭنى بىر ئەنسىزلىك چۇلغىۋالدى ، ئۇ خۇددى پارتىزانلار ھېلىلا بۇ يەرگە بېسىپ كېلىدىغاندەك ، ۋەسۋەسىگە چۈشكەن ئىدى . كېيىن ئۇمۇ يېرىم كېچىگە بارغاندا بوشاشتى ، ئىرادىسىنى ئۇيقۇ يەڭدى ، جۇۋىسىغا يۆگىنىپ سوزۇلدى . لېكىن كۆزى ئەمدى ئىلىنىشىۋىدى ، سىرتتا ئوق ئاۋازى ياڭرىدى ، ئارقىدىن ئاتلارنىڭ دۈكۈرلەپ چېپىشى ، كىملەرنىڭدۇر « ھۇررا » دەپ ۋارقىرىغان ۋەھىمىلىك ئاۋازى ئاڭلاندى . ئاق لىيەنجاڭ چۆچۈپ ئورنىدىن تۇردى ، ئالاقزادە بولدى ، جۇۋىسىنىمۇ كىيمەي ئۆيدىن

يۇگۈرۈپ چىقتى . ئۆندەرەپ قوپقان ئەسكەرلەر پىترىغان چوشقىدەك قالايمىقان چېپىشاتتى . ئالا - تاغىل ۋارقىرايتتى ، قايسىبىرلىرى «پارتىزان كەلدى ! » دەپ توۋلاپ تېخىمۇ ۋەھىمە پەيدا قىلدى . ئاق لېيەنجاڭ ئەسكەرلىرىگە يىغىلىشقا بۇيرۇق قىلدى ، شۇئان ، ئۇنىڭ ئارقا تەرىپىدىن تەگكەن بىرپاي قىزىل ئوق يۈرىكىنى تىتۈەتتى ، ئۇ ئۇن تارتماي دۈم چۈشتى . ئوقنى ماۋزۇت قۇرغۇي ئات بىلەن ئەگىپ كېلىپ ئاتقان ئىدى . « خەۋەرچى » باتۇقنى ئىزلىدى ، ئۇ ئاخشام سولانغان يېرىدە يوق ئىدى . ئەكسىچە ، ئۇنى ساقلىغان بىر ئەسكەر ئىششىكىنىڭ تۈۋىدە بىھوش ياتاتتى ...

جەڭ ئاخىرلاشتى . شۇ كېچە بەش ئادەم نۇرغۇن قورال - ياراغنى غەنىيمەت ئېلىپ ، ئەتىسى چۈش مەھەل بىلەن « شىبەت مازار» غا قايتىپ كەلدى .

XVI باب چىلتەنلەر نامايىشى

كۆكتىن ئىزلىگەننى يەردىن تاپتى .
— ئۇيغۇر خەلق ماقالىسى

1

يانۋار كىرىش بىلەن لەپپىدە قار يېغىپ كەتتى . قەھرىتان سوغۇق پەللىمۇ پەللە ئۆرلىمەكتە ئىدى ...

مامۇت قۇرغۇي شورباغدىن كۆڭلى يېرىم قايتىپ كەلدى . ئۇ تۈنۈگۈن يېقىن بىر ئادىمىنىڭ ئۆلۈم پەتىسىگە بارغان ئىدى .

— بىچارىلەرگە ئۇۋال ! — دېدى ئۇ ئوچاقتىكى كۆتەكنى چوخچىلاپ ئولتۇرۇپ ، — خۇدايىم ئۇلارنى كۆرمەمدىغاندۇ ؟ ئۆلگىنى ئۆلۈپتۇ ، هاياتلىرى ئاچلىقتىن ، سوغۇقتىن نىمجان بولۇپ قاپتۇ !...

— نېمە بوپتۇ ، ئوچۇق دېگىنە ؟ — قۇتلۇق ئەپەندى ئالدىراپ سورىدى . ئۇ ئوچاقنىڭ بىر چېتىدە كونا جۇۋىغا ئورىنىپ ، كىتاب كۆرۈپ ئولتۇراتتى ، چالا - پۇلا ئاشلانغان پوستەك جۇۋىدىن دۇشاپنىڭ ئۆتكۈر ھىدى ئاڭقىيتتى .

مامۇت قۇرغۇي ئۇزاققىچە ئىچىگە تىنىپ ئولتۇردى ، پۈتۈن تۇرقىدىن خاپىلىق ، بىچارىلىك يېغىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ كۆرۈنۈشى يولۋاستەك بولغىنى بىلەن يۈرىكى قوزىنىڭكىدەك يۇمشاق ئادەم ئىدى . ئۇنىڭ جىمىپ كېتىشى باشقىلارنى تىت - تىت قىلىپ قويدى . بەختى

سىرىق تەقەززا بولۇپ سورىدى :

— مامۇتكا ، لېۋىڭنى چىشلىۋېلىپ ئاغزىڭدىكىنى بىزگە تاپقۇز. ماقچىمۇ ، ئوچۇقراق بىر گەپ قىلمامسەن ؟ شورباغ ئۆز جايىدا بارمۇ ئۆزى ؟!

مامۇت قۇرغۇي چوڭقۇر بىر ئۇھسىنىپ قويۇپ ئېغىز ئاچتى ، شورباغدا كۆرگەن - بىلگەنلىرىنى سۆزلىدى ، قاقشىدى . ئۇنىڭ دېگەنلىرىدىن مەلۇم بولدىكى ، ئاچلىق ، سوغۇق ئازابى شورباغ دېھقانلىرىنى قىيناۋېتىپتۇ . يازدىكى قەھەتچىلىك ، تۈگىمەس ئالۋان - سېلىق مانا ئەمدى كارامىتىنى كۆرسىتىپتۇ ...

مامۇت قۇرغۇي ئاخىرىدا ، هاكىم ، بەگ ، شاگىيۇلارنىڭ شورباغدىكى قەھەتچىلىكنى يېگىش يولىدا كۆرسەتكەن تەدبىرىنى ناھايىتى قىزىقارلىق هېكايە قىلىپ بەردى :

ھەمدەمبەگنىڭ تەكلىپى بىلەن جۇشەنجاڭ تۇرپاندىكىگە ئوخشاش كارىز كولاپ سۇ چىقىرىشنى قارار قىپتۇ . ھەمدەمبەگ قول ئاستىدىكى يۇرت ، كەنت ، مەھەللىلەرگە ئۆز قولى بىلەن مۇنداق يارلىق يېزىپتۇ : «ئەيىۇھەنناس ، ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار ئاماخاس ! پەقىر ھەمدەمبەگ جۇشەنجاڭ جانابلىرىنىڭ شورباغ رايونىنىڭ سۇ قىسلىقىنى ھەل قىلىش ، شورباغنى ئاۋات قىلىش ئۈچۈن ، تۇرپانلىقلارنىڭ كارىز كولاپ ، سۇ چىقىرىش ئۇسۇلى بىلەن شورباغنىڭ دائىرىسىگە قاتار قۇدۇق قېزىش توغرىسىدىكى يارلىقنى يەتكۈزىدۇ . ئۇشبۇ بۇيرۇقنامىنى ئاڭلىغان ھامان ، ئارالدىن 20 ، ئاق ياردىن 30 ، غالچا ئېرىقتىن 40 ، ساي كۆۋرۈكتىن 30 ، قۇمباشتىن 25 ، يار بېشىدىن 20 ، ئايكۆلدىن 35 ، تەلۋىدىن توققۇز ، ئېگەچىدىن سەككىز ، قاراتالدىن 30 ، سېرىمدىن 18 ، جەمئىي 260 ئىشلەمچى كەتمەن - گۈرجەكلىرىنى ، كۆمۈر ، داڭقانلىرىنى ، ئوزۇق - تالقانلىرىنى ، كىگىز - پالاسلىرىنى ئېلىپ ، تارىخىي ھىجرىيە 1365 - يىلى ، جامادىيەل ئەۋۋەلنىڭ 10 - كۈنى ئىش باشلاپ قۇدۇق قېزىپ ، سۇ چىقىرىپ ، شەنجاڭ جانابلىرىنىڭ ھۆكۈمىنى بەجا كەلتۈرىدۇ . ھەرقانداق

كىشىنىڭ باھانە ـ سەۋەب كۆرسىتىپ، خاننىڭ ھۆكۈمىنى كېيىن سۇ-رۇشى ھەقلىق ئەمەستۇر !»

ھاشارچى دېھقانلار بەلگىلەنگەن مۆھلەتتە ئىش ئورنىغا يېتىپ كەپتۇ. بوساق شاگىيۇ ھاشارچىلارنى ئىشقا تەقسىم قىپتۇ : ئارالدىن ئامان، ئاقيارىدىن ئاقنىياز، غالچا ئېرىقتىن غازى، ساي كۆۋرۈكتىن ساقى، قوم-باشتىن قۇربان، يار بېشىدىن ياقۇپ، ئايكۆلدىن ئابلاش، تەلۋىدىن تاھىر، ئېگەچىدىن ئەيسا، قاراتالدىن قاسىم، سىرىمدىن سامساق قاتارلىق يۈز بېشىلار ئۆز ئايماقلىرىدىن كەلگەنلەرگە پايلاقچى بوپتۇ. ھاشارچىلار بىرئاي قاتتىق ئىشلەپتۇ. ھەر 30 گەز ئارىلىقتا بىردىن قۇدۇق كولاپ، ئىككى پوتەي ئارىلىقتا 100 نەچچە قۇدۇق قېزىپتۇ. لېكىن، بىر تېمىممۇ سۇ چىقماپتۇ. بۇنى ئاز دېگەندەك، بىر نەچچە ھاشارچى گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەن توپىلار ئاستىدا قېلىپ ئۆلۈپتۇ...

ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان جۇشەنجاڭ ئىش ئورنىغا كېلىپ، « بۇ قۇدۇقلاردىن قانداق قىلساق سۇ چىقىدۇ ؟ !» دېگەن ئىكەن، قېرى بىر ھاشارچى جۇشەنجاڭنىڭ ئالدىغا كېلىپ : « ئامبال غوجامنى تۇرمەل قى-لىپ باسساق، ھەمدەمبەگنى تاقاق قىلىپ ئاسساق، بوساق شاگىيۇنى قوزۇق قىلىپ قاقساق ئاندىن سۇ چىقىدۇ ! » دەپتۇ. بۇ جاۋابتىن كېيىن پۈتۈن ھاشارچىلار چۇقان كۆتۈرۈپ، ئىش مەيدانىدىن كېتىپتۇ...

مامۇت قۇرغۇي ھېكايىسىنى تۈگەتتى. ئۇلار ھېكايىنى ئاڭلاپ ھەم غەزەپلەندى، ھەم كۈلۈشتى.

— زالىملار، دۆت ـ كالۋالار ! — دېدى تۇدى راجى غەزەپتىن كۆپۈپ، — دېھقانلارنى شۇنداقمۇ ئەخمەق قىلغان بارمۇ ؟

تۇرەك قوشۇمچە قىلدى :

— لېكىنزە... بوۋاي قالتىس باپلاپتۇ ـ دە ! جۇشەنجاڭنىڭ ئۆتى يېرىلىپ كەتكەندۇ ؟

بەختى سېرىق ھەممەيلەننىڭ دىققىتىنى قوزغايدىغان بىر سوئال قويدى :

— ئەمدى نەق گەپنى قىلايلى، ئەھۋالنىغۇ ئۇقتۇق، ئەمدى شور-باغدىكى دېھقانلارنىڭ ئۆلۈشىگە قاراپ ئولتۇرىمىزمۇ ؟

— ھۆكۈمەت ياردەم قىلار ...، — دېدى تۇرەك مۇجمەل ھەم پەرۋاسىز ھالدا.

— ھۆكۈمەت ؟! — بەختى سىرىق تەنە قىلدى، — بۇ ھۆكۈمەت يوقسۇللارنىڭ بېشىنى سىيلايدىغان ھۆكۈمەت ئەمەس! ئۇنىڭ ئۈستىگە، شۇ كۈنلەردە ھۆكۈمەتتىن پاناھ تىلەش ئەسكى تامدىن قوقاق تىلىگەن-دەكلا ئىش!

گۈمبەز ئىچى بىرپەس تىمتاس بولۇپ قالدى. ھەممەيلەننىڭ بېشى ساڭگىلىغان، چىرايىدىن غەم - قايغۇ چىقىپ تۇراتتى.

قۇتلۇق ئەپەندى لىككىدە بېشىنى كۆتۈردى، خۇددى ئۆز - ئۆزىگە سۆزلىگەندەك، ئاستا لېكىن ۋەزنىلىك تەلەپپۇزدا مۇنداق دېدى:

— بېشىغا كۈن چۈشكەن دېھقانلارغا زادى بىرەر ئىش قىلىپ بې-رەلمەسمىزمۇ ؟

مامۇت قۇرغۇي كۈتۈلمىگەن بىر ئىشنى ئوتتۇرىغا قويدى:

— چىلتەن يىغقىلى چىقايلى!

ھەممەيلەن ھاڭ - تاڭ بولۇپ قالدى، مامۇت قۇرغۇي ئالدىرىماي چۈشەندۈردى:

— مەن بۇنى كۆپ ئويلىدىم. قېرىنداشلارنىڭ ئازاب ئىچىدە ئۆ-لۈپ كېتىۋاتقانلىقىغا قاراپ تۇرۇش ۋىجدانلىق ئادەمنىڭ ئىشى ئەمەس! ھازىرچە بىزنىڭ قولىمىزدىن كېلىدىغىنى شۇ، چىلتەن يىغقىلى شەھەرگە كىرەيلى، ئىخلاسمەنلەر، باي، پۇلدارلاردىن سەدىقە، زاكات ئالايلى. شۇنداق قىلساق، ئاش - نانمۇ، كىيىم - كېچەكمۇ، پۇل - پۇچەكمۇ چۈشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر قىسىم يوقسۇللارنى دەماللىققا قۇتۇلدۇرۇپ قالغىلى بولىدۇ...

بۇ پىكىر قۇتلۇق ئەپەندىگە دەسلەپ غەلىتە تۇيۇلدى، كېيىن ئويلاندۇرۇپ قويدى، بارا - بارا قايىل قىلدى. مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن

شەھەرگە كىرىپ، يېڭى ئەھۋاللاردىنمۇ خەۋەر تاپقىلى بولاتتى ...
شۇنداق قىلىپ، ئەتە ئەتىگەندە چىلتەنگە چىقىش جەزم قىلىندى، ھەممەيلەن جىددىي تەييارلىققا كىرىشتى.

2

بۈگۈن پېشىن نامىزىدىن كېيىن ھېيتگاھ جامەدە كاتتا مەۋلۇت ئۆتكۈزۈلدى. بىرنەچچە قارىي - قۇرئانلار گىرە بولۇپ، خۇش نەپەس ئاۋازلىرى بىلەن بىر خىل رىتىمدا رەسۇلۇللاغا ھەمدۇسانا ئوقۇۋاتاتتى. نەچچە يۈز نامازخان كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپ، روھى ئېرىپ، ئۆزىنى سەزمىگەن ھالدا بوش ئىدا بىلەن تەۋرىنىپ ئولتۇراتتى:

نەزەر قىل ئاجىز ئۈممەتكە،
تەسەددۇق يا رەسۇلىللا.
ھەمىشە جانى غەپلەتكە،
تەسەددۇق يا رەسۇلىللا.
مېنى باشلاڭ ھىدايەتكە،
تەسەددۇق يا رەسۇلىللا.
ئۈشۇل مەھشەردە جەننەتكە،
تەسەددۇق يا رەسۇلىللا.

ئىككىنچى ئۆزگىرىش چىرايلىق، مۇڭلۇق مۇناجات ئاھاڭى بىلەن ئوقۇلدى:

نۇر بىلەن تەختى ئۆززە ئولتۇرسىڭىز مەھشەر كۈنى يارەسۇل،
ھەرنە كۆپ قىلسام دۇئا، تەگرىم ئۇنى قىلسا قوبۇل،
بىز كەبى شەرمەندىلەرگە كۆرسىتىڭ جەننەتكە يول،
ۋاقتى سەھەر نالە قىلىڭ دوستلىرىم، بويى مۇھەممەدى كېلۇر.
ئىككى جاھان ئەبزەلى،
جۇملە جاھان سەرۋەرى،

ئۇممەتىگە كۆيۈپ دىلى،
بويى مۇھەممەدى كېلۇر.

ئۇ يەر - بۇ يەردىن هاياجانلىق، تەسىرلىك ئاۋازدا «خۇدا»، «يارەسۇل» دېگەن نىدالار كۆتۈرۈلدى. بەزىلەر بوش ئۆكسۈشتىن، ئەمدى ئاۋازلىق يىغا - زارىغا ئۆتتى. تۆمۈر كۆكى بەقەسەمدە ئۇزۇن تون كىيگەن، سەللىسىنىڭ بىر ئۇچىنى يەلكىسىگە ساڭگىلىتىپ قويغان، سەدەپ گەردىشلىك كۆزەينەك تاقىغان سالاپەتلىك خاتىپ ئەمدى مۇ-ھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەت - سىپاتى توغرىسىدا ئەمرىمەرۇپقا ئۆتتى:

— جانابى پەيغەمبىرىمىز بەندىلەرنىڭ ناھايىتى ساپ، راستچىل كۆيۈمچىسى، ھۆكۈمەت خە: ىنىسىنىڭ ئىگىسى ۋە ھىدايىتىمىزنىڭ كامالى...

خاتىپنىڭ سۆزىنى سىرتتىن تۇيۇقسىز بۆسۈپ كىرگەن شاۋقۇنلۇق جەھرە ساداسى بېسىپ كەتتى. جامەنىڭ ئىشكى ئالدىدىكى مەيدانغا ئۇلۇغ گۈلخان يېقىلغان ئىدى. جەندە - كۇلاسى ھەيۋەتلىك، كۆزلىرى قان تولغان پىيالىدەك قىزارغان مامۇت قۇرغۇي ياقىسىنى يىر-تىپ، مۇڭگۈز ساپلىق ئىككى ساپايىنى پەرياد بىلەن سوقۇپ، گۈلخانىنى ئايلىنىپ تەلقىن ئېيتىۋاتاتتى:

قۇدرەت بىلەن بەردىڭ جان،
چىلتەن - چىلتەن ئەمەسمۇ.
چىلتەن دەۋرىش ئەمەسمۇ،
چىلتەنلەرنىڭ دۇئاسى،
مۇشكۇل - ئاسان ئەمەسمۇ.
مۇشكۇلۇمنى ئاسان قىل،
پەزلىڭ بىرلە ئادا قىل!

مامۇت قۇرغۇي توختىغان هامان، پوستەك جۇۋىسىنى تەتۈر

كىيگەن قۇتلۇق ئەپەندى ئەتراپتىكى ئادەملەر بىلەن ھەلقە بولۇپ، جەھرە سىپلىشقا باشلىدى:

ئىلاھا غەرققە نۇر ئەتكىن،
مېنىڭ كانۇ زابانىمنى.
ھەمە دەردمەنگە كۆرسەتكىن،
بۇ كۆيگەن ئۇستىخانىمنى.
يائاللادوس، يائاللا،
ھەق دوس يائاللا!

مەن قەلەندەر شاھىمەن،
ئالەم ماڭا ۋەيرانىدۇر.
پايتەختىم گۇل خېنىم،
ئوردام قەلەندەرخانىدۇر.
يائاللا دوس، يائاللا،
ھەق دوس يائاللا!

ھەش - پەش دېگۈچە گۈلخان ئەتراپىغا قىم - قىم ئادەم توپلاندى. ئۇلارمۇ ھالقا - ھالقا بولۇپ جەھرىگە قوشۇلدى. مامۇت قۇر-غۇينىڭ ئاغزىدىن ھىنگىگان تۆگىدەك كۆپۈك چاچرىتىپ، خۇدىنى يوقاتقان ھالدا تەلقىن ئېيتىشى كىشلەرنى ئۆزىگە تارتقان ئىدى. ئاستا - ئاستا يىغا - زارە كۆتۈرۈلدى، كىشلەرنىڭ قەلبى ئېرىپ، جىسمى بوشاشقان ئىدى. مامۇت قۇرغۇي تەلقىن ئېيتىپ ساپايى سوقۇپ يۈرۈپ، ئەتراپتىكى كىشىلەرنى بايقىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، تۇنجى سەدىقىنى جايىدا ئالالىسا، كېيىنكى ئىشلار ئۆزگاي يۈرۈشۈپ كېتەتتى. ئاخىر ئۇ، بېشىغا كەمچەت تۇماق، ئۇچىسىغا كۇچا كۆرپىسىدىن كەڭ ياقا تون كىيگەن دۇراپ پەلتو كىيىۋالغان سالاپەتلىك بىر ئادەمنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ شاق-قىدە توختىدى. مامۇت قۇرغۇي خاتا تونۇمىغان ئىدى، بۇ سالاپەتلىك

ئادەم تىللا سارىيىنى ئىلكىگە ئالغان ئالتۇن سودىگىرى ئىدى .
— باي ئاتا ، پېقىرلەرگە ئۇۋال بولدى ! — دېدى مامۇت قۇرغۇي ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ، — بىز خەققە يامان بولدى !
ھېلىقى ئادەم ئوڭ قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ تۇرۇپ دېدى :
— تەقسىر ، خىزمەتلىرىگە تەييارمىز ...
— باي ئاتا ، خۇداغا سېغىنىش كېرەك ، پېقىرلەرنى قۇتۇلدۇرۇش زۆرۈر !
— تەقسىر ، بۇ يولدا قولۇمدىن كېلىدىغاننى قىلىشقا تەييارمەن !
— باي ئاتا ، سەدىقە بالانى قايتۇرىدۇ ، سەدىقە بېرىڭ ، نەزىر ئۈچۈن بىر كالا ...
— كالا ئايلانسۇن تەقسىر ، مانا ئالسىلا ، كالىنىڭ خۇنى ھېسابىغا پۇل بېرەي ، — باي يانچۇقىدىن ئون سوملۇق تىللادىن بىرنى ئېلىپ ئۇزاتتى .
مامۇت قۇرغۇي تىللانى ئالدى . ئوڭ قولىنىڭ ئالقىنىدا قويۇپ ، قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ، ئۈنلۈك ، قاپىيىلىك ، رىتىملىق ھالدا ئىشتىياق بىلەن دۇئا ئوقۇدى :

— ئامىن ! ...
تىلاۋەتى قۇرئان ، خۇش نۇزى راخمان ،
تىلاۋەتى قۇرئاننىڭ ساۋابىنى ،
خەير - ئېھسانلارنىڭ ساۋابىنى ،
بىز ئۈچۈن غەمخور بولغان ئىككى ئالەم ئاپىتابى —
جانابى مۇھەممەد مۇستاپا سەللاللاھو —
ئالىي ۋەسسەلەمگە تۆھپە - ھەدىيە قىلدۇق .
پېقىر ، يوقسۇللارغا نىجات بولسۇن ،
بىمارلارغا شىپا ،
قېرىلارغا ئىمان ،

ياشلىرىمىزغا ئۈمىد،
خوتۇن ـ قىزلارغا شەرم ـ ھايا،
پەرزەنتلىرىمىزگە ئىنساپ ـ تۆھپىق،
مەھبۇسلارغا نىجات،
دىنىي ئىسلامغا قۇۋۋەت ـ مەدەت بولسۇن!

ئامىن! ... ئامىن دەڭلار ياخشىلار! سەدىقە بېرىڭلار ياخشىلار! سەدىقە بالانى يەر، تۆبە گۇناھنى! ئامىن دەڭلار ياخشىلار، دۇئا ئېلىڭلار ياخشىلار، سەدىقە بېرىڭلار ياخشىلار! — ئۇ يەنە ئىككى يانغا ئۆزىنى ئۇرۇپ تەلقىن ئوقۇدى:

دۇئاغا يارى بەرسە ھەر مۇسۇلمان،
ئۆلەر ۋاقتىدا تاپقاي نۇرى ئىمان.
دۇئادىن يۈز ئۆرىگەن خارى بولغاي
مەھشەر كۈندە يۈزى قارا قوپقاي!

مانا شۇ جانلىق، تەسىرلىك، ۋەھىملىك دۇئادىن كېيىن، سەدىقە بېرىش ئەۋج ئالدى:

— تەقسىر، نەزىر ئۈچۈن پېقىر ئون چارەك گۈرۈچ ...
— تەقسىر، مەن بەش چارەك ئۇن ...
— تەقسىر، مەن 150 نان ...
— مەن ئون سەر تەڭگە ...
— مەن بەش سەر ...

بەزىلەر شۇ يەردىلا ئۈستىدىكى چاپىنىنى سېلىپ مەيدانغا تاشلىدى ...

شۇ ئارىلىقتا بىرسى ماموت قۇرغۇيغا جامەگە كىرىپ، ئۇيەردىكى جامائەتنىمۇ قوزغاپ بېقىشنى ئېيتتى.

چىلتەنلەر جامەگە يۈزلەندى. ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق سوزۇلغان ھەلقە، سېلىنىۋاتقان جەھرە، چىقىۋاتقان يىغا ـ زارە شۇ پېتى جامەگە كىرىپ

كەلدى . جامائەت ئورنىدىن تۇردى ، چىلتەنلەرگە يول بوشاتتى . مامۇت قۇرغۇي ھەلقىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ساپايى سوقۇپ ، تەلقىن ئېيتىپ ، مېھراب تەرەپكە قاراپ سىلجىدى . ئۇ بايىقىدىنمۇ بەكرەك خۇدىنى يوقاتقان ، تەلۋىلەشكەن ئىدى . بەدىنى چىلىق - چىلىق تەر بولۇپ ، باش - كۆزى-دىن قويۇق ھور كۆتۈرۈلەتتى . ئىشق بىلەن ئۆزمەي سوققان ساپايى چاپىنىنىڭ ئىككى مۈرىسىنى تىتىۋەتتى ، جانلىق ، مۇڭلۇق ئېيتىلغان تەل-قىنلەرمۇ بىر - بىرىدىن كۈچلۈك ، تەسىرلىك ئىدى . ئۇ مېھرابقا يېقىنلاشقاندا ، چەرخ ئۇرۇپ ، نالە قىلىپ ، تۆۋەندىكى تەلقىننى ئوقۇدى :

بى ھەمدىللا ئايا دوستلار ،
خۇدايۇ بىرى بارۇم بار .
مۇھەممەد مۇستاپا ئاتلىق ،
مىنىڭ پۇشتۇ پاناھىم بار .
يائاللا دوس ، يائاللا ،
ھەق دوس ، يائاللا !

مولla ، ئۆلىمالار ، قارىي - قۇرئانلارمۇ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كې-تىشتى . مامۇت قۇرغۇي چوڭ بىر ھەلقە بىلەن قىيانىدەك بېسىپ ، مېھرابنىڭ ئالدىغا كەلدى . ئاخۇنلار غۇدۇراشتى ، مەۋلۇتنىڭ بۇزۇلغانلى-قىغا نارازى بولۇشتى . بۇنىڭ ئىچىدە كۆپرەك غۇدۇراپ ، ئوت قۇيرۇقلۇق قىلىۋاتقىنى يەنىلا دانىش ئىمام ئىدى . ئۇ ھازىر ھاپىز جۇيجاڭنىڭ ھې-ماتى بىلەن مۇشۇ جامەدە مۆتىۋەللىلىك قىلىپ يۈرەتتى . بايا تەپسىر ئېيتقان كۆزەينەكلىك خاتىپ ھاسىسىنى توكۇلدىتىپ ، مامۇت قۇرغۇيغا ئاچچىقلىدى :

— ھەي ، ئەخمەق دەرۋىش ! ساپايەڭنى خانىقادا سوقماي ، نېمىدەپ بۇ يەرنى قالايمىقان قىلىسەن ؟!

مامۇت قۇرغۇي پىسەنت قىلمىدى ، ساپايىنى سوقۇپ تۇرۇپ كىنايە بىلەن مۇنداق دېدى :

— تەقسىر ، ھەممە دانىشمەنلەر بىلەن ئاقىلدارلار بىر يەرگە يىغىلىپ قالسا ، جېدەل ـ ماجىرا چىقماي قالمايدۇ . شۇڭا ، بىزگە ئوخشاش ئەخمەقلەرمۇ ئارىلىشىپ كەلمىسە بولماس ! ...

خاتىپ گەپ قىلالماي تىپىرلاپ قالدى . ئەمدى ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى مۇرىت ـ مۇخلىسلىرى ئىشقا چۈشتى ، ئىككى تەرەپ بىر ـ بىرىگە قادالدى . بەختى سىرىق بىلەن تۇرەك ھۆرپىيىپ ئالدىغا چىقتى ، ئۇ تەرەپتىنمۇ ئىككى ـ ئۈچ يىگىتلەك تالىپلار دولىسىنى چىقاردى . ئەھۋال جىددىي ئىدى ، ئەگەر يىگىتلەرنىڭ ئۈچى تەگسىلا مۇشتلاش يۈز بېرىدىغاندەك قىلاتتى . شۇ پەيتتە ، سەيداجىمنىڭ ۋىجىك بەستى توپنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى :

— جامائەت ، سەۋرلىك بولايلى ! — دېدى ئۇ قالايمىقانلىشىپ كەتكەن كىشىلەرگە قاراپ ، — ھەممىمىز بىر مۇسۇلمان ، ھەممىمىز ئاللا يولىدا ، مۇھەممەد پەيغەمبەر يولىدا زىكىر ـ سۆھبەت قىلىۋاتىمىز . بىر ـ بىرىمىزدىن ئۆركەيلى ، ئۆزئارا ئاچچىقلانمايلى . دۇنيادا ئاچچىق يۇتقان ئۇلۇغ . جانابى پەيغەمبىرىمىز : « ئاچچىق دېگەن بىر چوغدۇر ، بەس ، سىزلەردىن بىرسىگىزلەرنىڭ ئاچچىقى كەلسە ، ئۆرە تۇرغان بولسا ئولتۇرسۇن ، ئەگەر ئولتۇرغان ھالدا ئاچچىقى كەلسە ، يېنىچە ياتسۇن » دەيمىشتۇر . ھاسىل كالام ، ئاچچىقنى بىر ئىلاج قىلىپ ئۆچۈرمىسە ، ئىنسانىنىڭ ھەممە ياخشىلىقلىرىنى كۆيدۈرۈۋېتىدۇ ، بەزەن ئىماندىن ھەم ئايرىپ قويىدۇ ! ...

سەيداجىمنىڭ سۆزى تېز ھەم كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتتى . بەختى سىرىق بىلەن تۇرەك قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ كۆز ئىشارىتى بىلەن ئۆزلىرىنى ئارقىغا ئالدى . ھېلىقى تالىپلارمۇ ھورىدىن چۈشتى . دانىش ئىمام سەيداجىمغا يەر ئاستىدىن ئالىيىپ قاراپ قويدى .

ماموت قۇرغۇي يەنە ساپايى سوقتى ، تەلقىن ئوقۇدى ، ئەتراپىنىكىلەر جەھرە سالدى ، بىر ئايلىنىش توگىگەندىن كېيىن ماموت قۇرغۇي جامائەتكە مۇراجىئەت قىلدى :

— ئەي مۆمىنلەر ، ئاللادىن ئەيمىنىڭلار ، ئۇ دۇنيالىقىڭلارنى ئويلاپ ، يېتىم - يېسىر ، غېرىب - مىسكىنلەرگە رەھىم - شەپقەت قىلىڭلار ، مۇساپىر - مۇجاپىرلارغا يار - يۆلەك بولۇڭلار ، ئامىن ! ... سەدىقە بېرىڭلار ياخشىلار ، سەدىقە بېرىڭلار ! ...

« تاما - تاما كۆل بولار » دېگەندەك ، جامائەتتىن يەنە نۇرغۇن سەدىقە يىغىلدى ، بۇ قېتىم پۇل كۆپرەك چۈشتى . سەدىقە بېرىش توختىغاندىن كېيىن ، قۇتلۇق ئەپەندى ئىختىيارسىز ئوتتۇرىغا چىقتى . ئۇ ئەتراپىدا تۇرغان نەچچە يۈز ئادەمنى كۆرۈپ ئۆزىنى تۇتالمىدى . ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق غۇرۇرى قوزغىلىپ ، سۆز خۇمارى تۇتقان ئىدى . ئۇ بېسىق ، لېكىن ياڭراق ئاۋازدا مۇنداق دېدى :

— جامائەت ، بۇ زامان غەپلەت ۋە بىپەرۋالىق زامانىسى ئەمەس ، ئىلىم - مەرىپەت دەۋرانىدۇر ؛ جاھالەت ۋە نادانلىق دەۋرى ئەمەس ، سەئىي ۋە غەيرەت ۋاقتىدۇر . ھازىر باشقا مىللەتلەر ئىلىم - مەرىپەت ساھەسىدە ھاۋادا ئۇچماقتا ، سۇنىڭ تەكتىدە ئۈزمەكتە . ۋاھالەنكى ، بىز بولساق ، سۇسلۇق ۋە بىكارچىلىق بىلەن ئۆمرىمىزنى زايە قىلىۋاتىمىز ، ھەمدۇسانا ، شۈكۈر - قانائەت بىلەن ئۆزىمىزنى بەزلەپ ، ئالداۋاتىمىز ، غەپلەت ئۇيقۇسىدا يېتىۋاتىمىز ! ئۇيقۇ — ئۆلۈمنىڭ مۇقەددىمىسى . بۇ ھالەتتە دائىم ئۇخلىماق يوقىلىش ۋە ئۆلۈم بولىدۇ . ئۇيقۇمىزنى ئاچايلى جامائەت ، ئويغىنايلى !

قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ سۆزى مېھراب يېنىدا تۇرغان ئۇزۇن تونلۇق يوغان سەللىلىك بىر نەچچەيلەننىڭ دىتىغا ياقمىدى . ئۇلار كۆزلىرىنى ئالايتىپ ، باشلىرىنى سىلكىپ ، ئۆزئارا كوتۇلدىدى ، يامانلىدى ، قۇتلۇق ئەپەندىگە ئاڭلىتىپ تۇرۇپ تەنە - تەئەددىي گەپلەرنى قىلىشتى . لېكىن ، كۈتۈلمىگەن يەردىن سەيداجىم ئۇنىڭ پىكرىنى قۇۋۋەتلەپ چىقتى ، ئۇنىڭ ھاياجانلىق ، ناتىقلىق بىلەن قىلغان سۆزى ھەممەيلەننى ھەيران قالدۇردى :

— شۇنداق ، جامائەت ! ئىلىم ئاسمىنىنىڭ يۇلتۇزلىرى غايەت

ئۇستۇندۇر . بىلىمسىزلەرنىڭ قاراڭغۇ كېچىسىنى يورۇتۇش ئۈچۈن ، ئىلىم يۇلتۇزلىرىنى ئىزدەش لازىم . ئۇلۇغ شائىر ناۋائىي ھەزرەتلىرىمۇ: «ئىلىم — كۆمۈكلۈك خەزىنە ئەمەس ، جانلىق دەرەختۇر . ئۇ — ئۆسۈشى ، چېچەكلىشى ، مېۋە بېرىشى كېرەك » دېگەن . يەتتە ياشتىن 70 ياشقىچە ئىلىم تەلەپ قىلماق پەرز !

جامائەتنىڭ ئېسىدە بولسا كېرەك ، 1936 - يىلى شەھىرىمىزدە ئابلا داموللام باشچىلىقىدا « ئىلاھى مادارىس ۋە ماساجىدى ھەيئىتى ① » دې-گەن بىر جەمئىيەت قۇرۇلۇپ ، موللا - ئۆلىمالىرىمىز مەيلى ئەخلاق ، مەيلى ئىلىم جەھەتتە تازا راۋاج تاپقان ئىدى . ئۇلار كىشىنىڭ ھەققىگە خىيانەت قىلماي ، دىنىمىزنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى ، پاكلىقىنى قوغدىغان ، ئىلىم - مەرى-پەتنى ئۇلۇغلىغان . ھالبۇكى ، بۈگۈنكى كۈندە بىزنىڭ بەزى موللا - ئۆلىمالىرىمىز : « ئەرەبى شەكەرەس ، پارىسى ھەسەلەس ، تۈركى بەكە-رەس » دەپ ، ئۆزىنىڭ ئانا تىلىنى ، مۇقەددەس ئېتىقادىنى يەرگە ئۇرۇۋاتىدۇ . ئاللىقانداق كىشى بىلمەس ئەرەب ، پارس تىللىرى بىلەن ئۆ-زىنىمۇ ، مۆمىنلەرنىمۇ ئالداۋاتىدۇ !

جامائەت بۇ ئالەم سەۋەب ئالەمى . ھەرقانداق نەرسىنى بىلمەي قىلغاندىن ، بىلىپ قىلغان ياخشى . ئويلاپ بېقىڭلار ، بالاگەردان بىلەن نەخشىۋەن پىرىم مەدەتكار بولغان بۇخارا شېرىپ ، ئۆزىنى دۇنيادا ھەممىدىن ئۇستۇن ھېسابلايدىغان ئىمىر ھاكىمىيىتى ئاخىر نېمە بولدى ؟ ئۇلار ئۆزىنى ھەرقانچە كۆتۈرۈپ :

بۇخارا قۇۋۋەتى ئىسلامى دىنەسىت ، ②
سەمەر قەند سەيقەلى رويى زەمىنەسىت . ③

دەپ يۈرگەن بولسىمۇ ، ئاخىر ئىلىم - پەندە تەرەققىي قىلغان يات

① مەدرىس ۋە مەسچىتلەرنى ئىسلاھ قىلىش ھەيئىتى .
② بۇخارا ئىسلام دىنىنىڭ كۈچ - مادارى .
③ سەمەرقەنت يەر يۈزىنىڭ نۇر - جۇلاسى .

مىللەتلەر تەرىپىدىن گۇمران بولۇپ كەتتى . پەيغەمبىرىمىزمۇ : « ھەممە ئىشتا ئاۋۋال سەۋەب قىل ، ئاندىن خۇدا يولىدا دۇئا قىل » دەيدۇ . بىر كۈنى بىر ئەئرابى پەيغەمبەرنىڭ ئالدىغا ئىش بىلەن كەلگەندە ، پەيغەمبەر ئۇنىڭدىن : « ھەي ئەئرابى ، ئاتلىق كەلدىڭمۇ ، پىيادىمۇ ؟ » دەپ سوراپتۇ . ئەئرابى : « تۆگە بىلەن كەلگەن ئىدىم ، ئى رەسۇلىللا ، تۆگەمنى خۇداغا تاپشۇرۇپ قويۇپ بۇ يەرگە كەلدىم » دېگەندە ، رەسۇلىللا : « ھەي ئەئرابى ، خۇدا سېنىڭ تۆگەڭگە قارايدىغان سارايۋەن ئەمەس ! ماڭ چىق ، تۆگەڭنى ئاۋۋال چىڭ باغلاپ قويۇپ ، ئاندىن خۇداغا تاپشۇر!» دېگەن ئىكەن .

تەقسىرلىرىم ، پەيغەمبىرىمىز ئىلىم ـ مەرىپەتپەرۋەر زات ئىدى . ئۇ ھارماي ئۆگەنگەن ، ئىلىم ئېلىش ئۈچۈن چىنغا بارساڭمۇ مەيلى ، دېگەن . بىزمۇ پەيغەمبىرىمىزنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ، يەتتە ياشتىن 70 ياشقىچە ئوقۇيلى ، ئىلىم ـ پەن ئۆگىنەيلى . ئىلىم ـ پەننىڭ خاسىيىتى كۆپ . «كۈچى بار تاغقا چىقار ، ئەقلى بار كۆككە » دېگەن گەپ بىكار ئېيتىلمىغان ! — سەيداجىنىم سۆزىنىڭ ئاخىرىنى يېقىندا يازغان شېئىرىنىڭ تۆۋەندىكى بىر كۇپلېتى بىلەن چۈشۈردى :

جاھاننى سەل باسسا تەرەپ ـ تەرەپتە ،
بولارمىش ئىشەكنىڭ غېمى ھەلەپتە .
ئەگەر سەن مۇسۇلمان بالىسى بولساڭ ،
ياشىما ئىشەكتەك شەخسىي تەلەپتە .
... ...

جامائەت يېنىك تەۋرەشتى . سەيداجىمنىڭ سۆزى خۇددى تىنىق سۇغا ئاتقان مەرمەر تاشتەك قاتمۇ قات دولقۇن پەيدا قىلغان ئىدى . جامائەت باركاللا ئېيتتى ، ئاپىرىن ئوقۇدى . ئەمما بىر قىسىم موللا ـ ئۆلىمالار ئۇنىڭ سۆزىنى ئۆزىگە ئېلىپ كەتتى . بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئاخىرقى شېئىرى ئۇلارنىڭ يىغىرىغا تەگكەن ئىدى . ئۇلار ئاشكارا گەپ قىلماي ،

ئۆز ئىچىدە غۇدۇراشتى ، چىچىلدى ، چىچاڭشىدى ، ئەڭ قاتتىق چىچاڭشىغىنى يەنىلا دانىش ئىمام بولدى . ئۇنىڭ بوزامتول يۈزى ئىزا ـ ئەلەمدىن خۇددى يۇتىدىكى شالۋۇر مەسىنىڭ قونجىدەك پۈرلىشىپ كەتتى . «سەن زۇۋانىدازنىڭ ئەمدى پەيمانى توشۇپتۇ ! ــ دېدى ئۇ سەيداجىمنى قاغاپ ، ــ ئەلھازا مۇستاپا ، بۇ دۇنيالىقنىڭ ئاسىي گۇناھكار ، ئۇ دۇنيالىقنىڭ دوزىخى بولىدۇ ! سەن ئاپئاشكارا قىزىل پاچاقلارنىڭ گېپىنى قىلدىڭ . قاراپ تۇر ، ئەلھازا مۇستاپا ، ئەمدى ئىككى پۇتۇڭنىڭ بىر ئۆتۈككە تىقىلمىغىنىنى كۆرەي ! ... »

دانىش ئىمام شۇ خىياللار بىلەن ئولتۇرغاندا ، ئارقا تەرەپتىن تۇيۇقسىز بىر ئاۋاز ئاڭلاندى ، ئاۋاز بوش بولسىمۇ ، قوغۇشۇندەك ئېغىر ئىدى :

ــ تەقسىر ، ئەمدى بۇ ئىشتىن قول ئۈزسىلە ، يامانلىقنىڭ يولى يېنىك ، ياخشىلىقنىڭ يولى ئېغىر . نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بەكمۇ يېنىكلىك قىلىپ ، ئاخىر ئۆزلىرىمۇ رەسۋا بولدىلا ...

دانىش ئىمام چۆچۈپ ئارقىغا قارىدى ، بەختى سېرىق ئۇنىڭغا بىگىزدەك قادىلىپ تۇراتتى . ئۇ خېلىدىن بېرى دانىش ئىمامنى كۆزدىن قاچۇرماي ، ئۇنىڭ ھەربىر ئۇششاق ھەرىكەتلىرىگىچە كۆزىتىپ ، كۆڭلىدىكى ھارام خىياللىرىنى بىلىۋالغان ئىدى . دانىش ئىمام دەسلەپ تونۇيالماي چەكچىيىپ قالدى ، بەختى سېرىق بېشىغا قاغىلىقنىڭ ئېگىز قارا كۆرپە تۇمىقى ، ئۇچىسىغا ئۇزۇن ياختىلىق مەللە چاپان كىيىپ ، بېلىنى كاشا بىلەن باغلىۋالغان ئىدى . سېرىق ساقال ـ بۇرۇتلىرىمۇ ئۆسۈپ گىجىكلىشىپ كەتكەن ئىدى . دانىش ئىمام كۆزىنى چىمىلدىتىپ ، ئۇنىڭ بېشىدىن ـ ئايىغىغىچە ئۇزاق قارىدى :

ــ سەن ... سەن زادى كىم ؟ ــ دېدى ئۇ ئاخىر تەئەججۈپ بىلەن .

ــ ھازىرچە مېنى بىلمەي تۇرغانلىرى ياخشى ، تەقسىر ، ــ دېدى بەختى سېرىق ئۇنىڭدىن سەل يىراقلاپ ، ــ بولمىسا مېنىمۇ ھاپىز جۇي-

جاڭغا چىقىپ ئاۋارە بولۇپ قالىلا . ئۇ چاغدا بىزمۇ سىلىنى يەنە بوش قويمايمىز ! ئۆتكەندە رەسۋا بولغان بولسىلىرى ، بۇ قېتىم شەرمەندە ـ شەرمىسار قىلىۋېتىمىز !...

دانىش ئىمامنىڭ چىرايى دەسلەپ تاتىرىپ ، كېيىن قارىدىدى ، ئۆتكەندە بېشىغا كەلگەن رەسۋاچىلىقلارنى ئويلاپ ، پۇت ـ قولى تىترەپ كەتتى . شۇنداق تۇرۇپمۇ ، ئۇ هازىر ئۆزىگە تەهدىت سېلىۋاتقان ئادەمنى ئەسلەشكە تىرىشتى . ئاخىر بەختى سىرىق يېڭىدىن كەتكەندىن كېيىن ، ئۇنىڭ چىرايى بىلەن ئاۋازىنى تونۇپ ئېسىگە ئالدى .

كەچقۇرۇن چىلتەنلەر قايتتى . شورباغدىن ئېلىپ كەلگەن ئۈچ كالا هارۋىسى ئوزۇق ـ تۈلۈك بىلەن كىيىم ـ كېچەككە تولدى ، هارۋىنى هەيدەپ ماڭغان دېهقان يىگىتلەرنىڭمۇ بوگۈن ئاغزى قۇلىقىغا يەتكەن ئىدى .

3

دانىش ئىمام ئەتىسى ئەتىگەندىلا هاپىز جۇيجاڭغا خەۋەر يەتكۈزدى . جۇيجاڭ ئۇنىڭ هەممە گەپلىرىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن سورىدى :

ـــ ئېيتقانلىرىڭنىڭ هەممىسى راستمۇ ، تەقسىر ؟

ـــ ئەلهازا مۇستاپا ، هەممىسى بەرهەق ! ـــ دېدى ئۇ ئىككى قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ، ـــ ئۇ يەردىكى سىرى ـ ئەسرانى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم ، غوجام !

ـــ قۇتلۇقنىڭ بارلىقىمۇ راستمۇ ؟

ـــ راست غوجام ، ئەلهازا مۇستاپا راست ، مەن ئۇنى تونۇمايدىكەنمەن ، ۋە لېكىن ئۆتكەنكى نامايىشتا ئۇنىڭ سۆزلىگەنلىكىنى كۆرگەنلەر ماڭا كۆرسىتىپ قويىدى .

ـــ هە ... ـــ هاپىز جۇيجاڭ بارمىقى بىلەن جوزىنى چېكىپ ، بىر

هازا خىيال بىلەن ئولتۇردى ، كېيىن لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ دانىش ئە-
مامىنىڭ يېنىغا كەلدى ، — تەقسىر ، ئوبدان ئىشلەۋاتىلا ، ئەجىرلىرى
ھەرگىز يەردە قالمايدۇ . بۇگۈنكى خىزمەتلىرى ناھايىتى ياخشى بولدى .
قالغان ئىشنى ئۆزۈم ئورۇنلاشتۇرىمەن . ھە ... سەيداجىم مەسىلىسىگە
كەلسەك ، ئۇ يەنىلا ئۆلۈك يولۋاس ، تەقسىر ، قاچان بولمىسۇن چاڭگىلى-
مىزدا . ئەسلىرىدە بولسۇن ، قارماقنىڭ يىپى ئۇزۇن بولسا ، بېلىقنىڭ
چوڭى ئېلىنىدۇ !

ئۇ ئاغزىدا شۇنداق دېگىنى بىلەن كۆڭلىدە سەيداجىمغا ئالدىراپ
تەگكىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلەتتى . چۈنكى ، سەيداجىمنىڭ شەھەردىكى
تىجارەتچى - كاسىپ ، نامى بار سودىگەرلەر ئارىسىدىكى ئابرۇيىنىڭ
چوڭلۇقى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ، يىراق - يېقىندىن كېلىپ ئوقۇۋاتقان
يۈزدىن ئارتۇق سەرخىل تالىپلارنىڭ ئۇنى چوڭقۇر ھۆرمەت بىلەن ھىمايە
قىلىدىغانلىقى ھاپىز خوجىغا مەلۇم ئىدى .

دانىش ئىمام تىلىنى چايناپ قالدى . ھاپىز جۇيجاڭ كىم بىلەندۇر
تېلېفون بىلەن ئۇزاق سۆزلەشتى ، ئارقىدىن بېشىغا مويلىرى يەلپۈنۈپ ،
ۋالىلداپ تۇرغان بولغۇن قۇلاقچىسىنى كىيىپ ئالدىراشلا خوشلاشتى .

XVII باب نوغراقلار چاۋاك چالىدۇ

ئىتتىپاق باغلىرىدا مېۋىلەر پىشار،
ئىختىلاپ تاغلىرىدىن ۋەھشىيلەر قاچار.
— ئۇيغۇر خەلق ماقالى

1

شورباغنىڭ قۇمساڭغۇ يولىدا ئۈچ ھارۋا غىچىرلاپ كەلمەكتە. كا-لىلارنىڭ تۇكلىرىدىن تارتىپ دانە - دانە ئۇززۇن كىرپىكلىرىگىچە ئاپئاق قىرو باغلىغان، ئۇلارنىڭ يوغان، يالتىراق بۇرۇنلىرىدىن پۇرقىراپ ھور كۆتۈرۈلمەكتە. سالپا - سۇلپا كىيىملەرنى كىيىۋالغان ھارۋىكەشلەر تاياق - قامچىسىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ، تۇمشۇقلىرىنى خۇددى كەپتەرنىڭ باچكىسىدەك بىر ياققا قىسايتىپ، دۈگجۈپ - دۈگجۈپ ماڭماقتا. ھەممى-نىڭ ئالدىدا كېلىۋاتقان ماموت قۇرغۇينىڭ مېڭىشى مەردانە، ئۇ قوللىرىنى غۇلاچلاپ سىلىپ، يۇڭلۇق مەيدىسى بىلەن سوغۇقنى يېرىپ كېلىۋاتات-تى. ئۇنىڭ سالۋاراپ تۇرغان قويۇق، گىنجەك ساقال - بۇرۇتىغا خۇددى سۈزۈك مەرۋايىتتىن تىزىق ئاسقاندەك، مۇز دانچىلىرى ئېسىلىپ قالغان ئىدى ...

ئۇلار پېشىن بولغاندا، شور باغنىڭ ئۇززۇن، زېرىكەرلىك يولىنىڭ يېرىمىنى تۈگىتىپ، ئۆتەڭگە چۈشتى، كالىلارنى چىقىرىپ، يەم بەردى، ئۆزلىرىمۇ غىزالاندى، ئاز - تولا ھاردۇق چىقىرىپ بولغاندىن كېيىن،

يەنە يولغا چۈشتى . ئۇلار ئەمدى مېڭىپ تۇرۇشقا ئارقىدىن يەتتە ـ سەككىز ئاتلىق دۈكۈرلەپ كەلدى . ئۇلارنىڭ ھەممىسى بەستلىك ، گو- روي يىگىتلەر ئىدى ، قارا تەرگە چۆمگەن ئاتلار چاپچىپ ، پۇشقۇرۇپ تۇراتتى . ئۇلار ھارۋىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ توختىدى . ئاق قاشقىلىق قارا ئارغىماق مىنگەن ، بېشىغا تۈلكە تۇماق ، ئۈچىسىغا داۋىغان جۇۋا كىيگەن بىر يىگىت مامۇت قۇرغۇينىڭ ئالدىغا كېلىپ سورىدى :

ـــ شەيخىم ، يول قاياققا ؟

مامۇت قۇرغۇي ئىرەنسىزلا جاۋاب بەردى :

ـــ شورباغقا ، يىگىت .

ـــ ھارۋىلاردىكى نېمە ئۇ ؟!

مامۇت قۇرغۇينىڭ سەل ئاچچىقى كەلدى :

ـــ نېمە بولاتتى ، يۈك !

يىگىتنىڭ قاشلىرى يىمىرىلدى ، ئات بىر يەردە تۇرماي چاپچىپ ، تۇياق ئۇرۇپ ، تىزگىن سىيرىيتتى .

ـــ ھە ! ... ـــ دېدى يىگىت ئاۋازىنى غەلىتىرەك چىقىرىپ ، ـــ ھەمدەمبەگنىڭ ماللىرى ئىكەندە !

ـــ يوقسۇ!ـــ دېدى مامۇت قۇرغۇي ئالدىراپ ،ـــ بۇنىڭدا ھەمدەم- بەگنىڭ ھەققى يوق !

ـــ ئالدىرىمىسىلا ... ـــ يىگىتنىڭ ئاۋازى بىردىن جىددىيلەشتى ، ـــ ئۆزلىرى ھەمدەمبەگنىڭ ھامىيسى بولىلىغۇ دەيمەن ، بىز ئۇنىڭ يېقىن شەيخ ئۆلپىتى بار ، دەپ ئاڭلىۋېدۇق ، ھەي ! ... نەگىلا بارسا بىر ئەسكى تۇماققا ، بىر سېسىق كاللا خېرىدار بولىدىكەن ، شۇنداق ئەمەسمۇ ؟! دېمەك ، بۇ يۈكلەر ھەمدەمبەگكە بارماي نەگە بارار ؟ ... ـــ ئۇ جۇۋىسىنىڭ ئالدىنى سىلكىپ ئېچىۋەتتى ، بېلىگە ئىككى تاپانچا قىستۇ- رۇلغان ، ئوقدانلار ئىككى يەلكىسىدىن چاپراس ئۆتكۈزۈلگەن ئىدى . ئۇ يېنىدىكى ئىككى ئاتلىققا ئىشارە قىلدى ، ـــ ئاقتۇرۇڭلار !

ئۇلار ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى ، ھارۋىدىكى يۈكلەرنى بىرمۇ بىر

تەكشۈردى ، ئاندىن :

— ھەممىسى ئۇن - گۈرۈچ ، رەخت - پەخت ئىكەن ، باتۇق سىلىڭ ! — دېدى ھۆرمەتتە تۇرۇپ .

« باتۇق سىلىڭ » دېگەن ئىسمنى ئاڭلاپ مامۇت قۇرغۇينىڭ كۆڭلى ۋاللىدە يورىدى . ئۇ خوش بولۇپ بىر نەرسە دېيىش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۆمەللىۋېدى ، باتۇق :

— شەيخىنمۇ ئاقتۇرۇڭلار ! — دېدى .

مامۇت قۇرغۇي تۇرۇپلا قالدى ، كۆڭلىدىكى بايىقى خۇشاللىق تەئەججۈپكە ئايلاندى . ئىككى يىگىت ئۇنى تارتقۇشلاپ قوپاللىق بىلەن ئاقتۇردى ، قوينىدىن قوش مۇشتەك بىر خالتىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ سورىدى :

— بۇ نېمە ؟!

— پۇل ! — دېدى مامۇت قۇرغۇي غەزەپ بىلەن ، — ئالتۇن - كۈمۈش !

ھېلىقى يىگىت خالتىنى ئاچتى ، ئۇنىڭدا راستىنلا ئىككى - ئۈچ تىللا بىلەن بىرەر يۈزدەك كۈمۈش تەڭگە بار ئىدى . باتۇق ھەمراھلىرىغا ئېيتتى :

— بۈگۈن ھەمدەمبەگ يولىمىزنى قىسقارتتى ئاغىنىلەر ، نېسىۋىمىزنى يول ئۈستىگە چىقىرىپتۇ . بۈگۈنچە مۇشۇ يەردىلا قايتىدىغان بولدۇق ! ...

ئاتلىقلار گۇدۇڭلاشتى :

— ئاپلا ، بۈگۈن بەگنى راسا بىر غادرۇسكۈن قىلساق بولاتتى ...

— باتۇق سىلىڭ خان بۇۋىنى سېغىنماپتۇ - دە ! ...

— بولدى ، كەتتۇق ! — باتۇق ئېتىنىڭ بېشىنى ئارقىغا بۇرىدى .

مامۇت قۇرغۇي غۇلاچ كېرىپ ، ئۇلارنىڭ ئالدىنى توستى :

— باتۇق ، سەن مېنى تونۇمايسەن ، لېكىن مەن سېنى تونۇيمەن ! بىز سېنى ئاق لىيەنجاڭنىڭ قولىدىن قۇتۇلدۇرغان ، ھەممىمىزنىڭ نىيەت -

ئىقبالى بىر ...

— نېمە ؟ ئاق لېيەنجاڭنىڭ قولىدىن قۇتۇلدۇرغان ؟! ھا - ھا - ھا ... — باتۇق مەسخىرە قىلغاندەك ناساز كۈلدى ، — شەيخىم ، ئۆزلىرى بىتەرەت يېتىپ قېلىپ چۈشەكىگەن ئوخشايلا . پېقىر ئەزەلدىن ھېچكىمـنىڭ قۇتۇلدۇرۇشىغا موھتاج بولغان ئەمەس ! ...

مامۇت قۇرغۇينىڭ يۈرىكى « جىغغىدە » قىلىپ قالدى ، باتۇقنىڭ گىدىيىشى ، كۆرەڭ كۈلكىسى قاتتىق ھار كەلدى . ئۇنىڭ قەلبىدىكى باـتۇقتا بولغان غايىۋانە مۇھەببەت بىردىنلا نەپرەت ۋە لەنەتكە ئايلىنىپ كەتتى . ئۇ ئەمدى باتۇق توغرىسىدا ھېچقانداق گەپنى ئاغزىغا ئالماي ، ھارۋىنىڭ ئالدىنى توسۇپ ، كالىنىڭ چۇلۋۇرىنى قولىغا يۆگىدى :

— ھارۋىغا چىقىلىشما ! بۇ شورباغدىكى ئاپەتكە ئۇچرىغان دېھقان قېرىنداشلارنىڭ رىزقى ! بۇنى بىز قان - تەرىمىز بىلەن يىغقان !

ئاتلىق يىگىتلەردىن بەزىسى مامۇت قۇرغۇينى مەسخىرە قىلدى :

— ۋاي قوۋۇرغام ، سەن يىغقانمۇ تېخى ؟!

— ئايلىنىپ كېتەي ، چۇپۇر باشنىڭ ئەلپازىنى قارا !

— پايپاق ساقاللىرىڭدىن ئايلىناي ، ھەمدەمبەگنىڭ ساقلاندىسى !

باتۇقنىڭ كىنايىلىك ئاۋازى ھەممىنى بېسىپ چۈشتى :

— شەيخىم ، بۇنداق « ئات ئايلىخانىغا ، يول سارىخانىغا » گەپلەرنى قويسىلا ! مەن تېخى مازار - مەسچىتلەردە يۈرگەن چەلپەكچىلەردىن دېھقان قېرىنداشلارغا ئۆپكە قاقىدىغان بىرەر مەردنى كۆرۈپ باقمىدىم . چىرايلىقچە يولنى بوشاتسىلا !

مامۇت قۇرغۇينىڭ جەھلى قاتتى ، جۇدۇنى ئۆرلىدى . ئۇ كۆزلىرىدىن ئوت چاچرىتىپ ۋارقىرىدى :

— قاراقچىلار ! قېنى قايسىڭ ھارۋىغا تېگىدىكەنسەن ، جېنىمنى تىكىپ قويدۇم !

باتۇقنىڭ يېنىدا تۇرغان چېپار ئاتلىق بىرسى ئاقبالداقتەك ئېتىلدى :

— قارا ماۋۇ ئۆلۈمتۈك قىرنىڭ گېپىنى ! سەندەكلەرنىڭ سىبىق جېنى بىز ئۈچۈن بىر تىيىن ، نېرى تۇر !

ئۇ ئېتىنى ئويىنىتىپ كېلىپ ، قامچا شىلتىدى .

مامۇت قۇرغۇي بېشىغا قاراپ كېلىۋاتقان قامچىنىڭ ئۇچىنى كاپپىدە تۇتۇۋالدى ، قولىغا يۆگەپ شارتتىدە تارتتى ، چىپار ئاتلىق يىگىت يادەك ئېگىلىپ ، ئاتتىن دۈم چۈشكىلى تاس قالدى . ئۇ ئىككى قولى بىلەن كۈچەپمۇ مامۇت قۇرغۇينىڭ سول قولىدىكى قامچىنى تارتىۋالالمىدى . چىپار ئاتلىق يىگىت مەگدەپ قالدى . مامۇت قۇرغۇي مىيىقىدا كۈلۈپ قامچىنى قويۇۋەتتى . بىر گاڭگۇك يىگىتنىڭ مەسخىرىگە قېلىشى باتۇقنىڭ غۇرۇرىغا تەگدى ، ئۇ يىگىتلەرگە قاراپ ۋارقىرىدى :

— ئۇنىمۇ باغلاپ ئېلىپ مېڭىلار ! كىم كۈچلۈك ، كېيىن كۆرسىتىپ قويىمىز !

يەتتە يىگىت يوپۇرۇلۇپ كېلىپ مامۇت قۇرغۇينى باغلىدى . ئۇنىڭ چىشلىرى كاسىلداپ كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى . شۇ تۇرقىدا ئۇ ، يۇلقۇنۇپ چىقىپ ، باتۇق بىلەن راسا بىر ئېلىشماقچىمۇ بولدى . لېكىن يەنە ئۆزىنى باستى ، شورباغدىكى قېرىنداشلىرىنىڭ ئېچىنىشلىق ئەھۋالىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ كۆڭلى بۇزۇلدى . ئۇلارنىڭ مۇشكۈلىنى كىچىككىنە بولسىمۇ يەڭگىللىتىش ئۈچۈن ئۇ ئۆزىنىڭ ئابرۇيى ، غۇرۇرى ، ھەتتا جېنىدىن كېچىشكىمۇ رازى ئىدى . ئۇ ئاخىرقى قېتىم ئىرادىسىگە خىلاپ ھالدا ، قۇتلۇق ئەپەندىنى شىپە كەلتۈرۈپ باتۇقنى نىيىتىدىن ياندۇرماقچى بولدى :

— باتۇق ، قۇتلۇق ئەپەندىنى تونۇيدىغانسەن ؟

— ھە ؟ نېمىدېدىڭ ؟ — باتۇق شاققىدە بېشىنى بۇراپ مامۇت قۇرغۇيغا تىكىلدى ، — ئۇ مېنىڭ ئۇستازىم ، لېكىن سەن ئۇنى قانداق تونۇيسەن ؟!

— ئەلۋەتتە تونۇيمەن ، بىز ھازىر ئۇنىڭ بىلەن « شىھىت مازار » دا بىللە تۇرىمىز ...

— بىلللە تۇرىمز ؟ — باتۇق دەسلەپ ھەيران بولدى ، كېيىن گۇمانلاندى ، بۇ گەپلەرنى ئالدامچىلىق ھىيلىسى ، دەپ چۈشەندى ، — شەيخىم ، قۇتلۇق ئەپەندى سىلىگە ئوخشاش مازايى - ماشايىقلاردا يېتىپ جان باقىدىغان پۇچەك ئادەملەردىن ئەمەس ! سىلە كىملەردىنىدۇر ئاڭلىۋالغان بۇ ئىسىم بىلەن بىسمىنى قايتۇرىمەن ، دەپ ئويلىمىسىلا ! ...

بۇ گەپلەر ماموت قۇرغۇيىنىڭ غۇرۇرىغا تېخىمۇ قاتتىق تەگدى ، ياخشى كۆڭۈل بىلەن ئۇنىڭغا ئېغىز ئاچقانلىقىغا پۇشايمان يېدى ، خورلۇق ھېس قىلدى . ئەمدى ئۇ چىرايلىق گەپلەرنى قويۇپ ، بىردىنلا ئۇلارنى تىللىدى ، ۋارقىرىدى . باتۇق دەسلەپ سۇكۇت قىلدى ، كېيىن ئاچچىقلاپ قولىنى شىلتىدى :

— ئۇنىڭ ئاغزىنى جىملاڭلار !

ئىككى يىگىت ئۇنىڭ ئاغزىغا ئەسكى مازلارنى تىقىپ ، هارۋىنىڭ ئارقىسىغا مەھكەم باغلىۋەتتى .

باتۇق ئېتىنى ئويىنىتىپ تۇرۇپ بۇيرۇق قىلدى :

— ئېلىپ مېڭىڭلار !

ئۈچ هارۋىكەش ئىلاجىسىز هارۋىلىرىنى ئارقىغا ياندۇردى . سەككىز ئاتلىق ئۇلارنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ ، ئاللىقانداق سوقماق يوللار بىلەن يۈرۈپ كەتتى .

2

ئىشىك جالاقىدە ئېچىلدى ، قۇتلۇق ئەپەندى چۆچۈپ ئويغاندى ، بەختى سىرىق قول چىرىغىنى ياندۇردى . بوسۇغىدا بىرسى هالسىراپ ياتاتتى . ئۇلار ئوپۇل - توپۇل كىيىندى ، بىمەھەل كەلگۈچىنىڭ بېشىغا ئولاشتى . بۇ ، ئۇلار بىلەن ئىككى كۈندىن بېرى بىرگە بولغان هارۋىكەش يىگىت ئىدى .

— نېمە بولدۇڭ ، نەدىن كەلدىڭ ؟ — قۇتلۇق ئەپەندى ئالدىراپ

سوريدى .
يىگىت قاتتىق چارچىغان ئىدى ، كۆزلىرى ئېلىشىپ تۇراتتى .
— ئۇلار ... ئۇلار ... هارۋىنى بۇلاپ كەتتى !
بەختى سېرىق يىگىتنىڭ يەلكىسىدىن تۇتۇپ سىلكىدى :
— كىم ؟ ... كىم بۇلاپ كەتتى ؟!
يىگىت بىر قاچا ئىسسىق چاي ئىچتى ، ئازراق جانلاندى ، پۈتۈن ئەھۋالنى باشتىن ـ ئاياغ ئېيتىپ ، ئاخىرىدا :
— مەن يېرىم يولغا كەلگەندە ، هاجەت قىلغان بولۇپ ، قاچتىم!— دەپ سۆزىنى تۈگەتتى .
قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىغا تىترەك ئولاشتى ، بىر مەھەل ئاغزىغا گەپمۇ كەلمەي قالدى . بەختى سېرىق بىلەن تۇدى راجى تۇشمۇ تۇشتىن باتۇقنى ئەيىبلەپ كەتتى :
— ئادەم بولامدىغان ، ئىت !
— قارا ئۇنىڭ ۋىجدانسىزلىقىنى !
— ئۆز گۆشىنى ئۆزى كەسكەنلىك ئەمەسمۇ ؟!
— بۇلاڭچىلار !
— قاراقچىلار !
قۇتلۇق ئەپەندى ئۇزاق خىيالدىن كېيىن ئاخىر ئېغىز ئاچتى :
— توختاڭلار ، يوق ئادەمنى تىللاۋەرمەڭلار ! بۇ يەردە جەزمەن بىر ئوقۇشماسلىق بار ...
— قانداق ئوقۇشماسلىق ؟!— بەختى سېرىق ئەلەم بىلەن غۇدۇ-رىدى ، — هەي ! ... ئاران تاپقىنىمىز تۈگەپتۇ ، يەنە ئىتتىن سۆڭەككە ، چاشقاندىن كېپەككە قەرزدار بولۇپ يۈرىدىغان بولدۇق ـ دە !
— باتۇق شورباغقا بىكار كەلمەيدۇ ، — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى خىيالچان هالدا ، — ئۇ جەزمەن ھەمدەمبەگنى پايلاپ كەلگەن . هارۋىلاردىكى مال ـ مۈلۈكلەرنى خاتا ئويلاپ قالغان بولۇشى مۇمكىن ...
قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ پەرىزىنى هارۋىكەش يىگىت ئىسپاتلىغان

بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار ئوزۇق - تۈلۈك، كىيىم - كېچەك، پۇل - پۇچەكلەرنىڭ ھەق جايىغا تەگمىگەنلىكىدىن قاتتىق جىلە بولۇشقان ئىدى. بەختى سىرىق سەۋرسىزلەندى:

— ئەمدى قاراپ تۇرۇشنىڭ ئورنى يوق، ئىز قوغلاپ ئېلىشايلى!

تۇدى راجىمۇ ئۇنى قۇۋۋەتلەپ، ھارۋىكەشتىن سورىدى:

— قاراقچىلارنىڭ نەگە بارىدىغانلىقىنى بىلەمسەن؟

ھارۋىكەش بېشىنى چايقىدى:

— بىلمەيمەن، ئىشقىلىپ، كۈنپېتىشقا قاراپ كېتىۋاتاتتى...

قۇتلۇق ئەپەندى ئورنىدىن تۇردى ۋە سالماقلىق بىلەن مۇنداق دېدى:

— ئۇلارنىڭ نەگە بارىدىغانلىقىنى مەن بىلىمەن...

تۇدى راجى ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى:

— ئۇنداق بولسا بەلەن گەپكەن، دەرھال قوغلايلى!

— ياق، — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — بۇ ئىشنى مەنلا بىر تەرەپ قىلاي، سىلەر ئاۋارە بولماڭلار. مەن ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىلەن تونۇش، ئۇنىڭ ئۈستىگە، بىز ئەمدى بۇنداق تېرىق نېنىدەك چېچىلىپ يۈرۈۋەرسەك بولمايدۇ.

بەختى سىرىق بىر نەرسە دېمەكچى بولۇۋېدى، قۇتلۇق ئەپەندى قولى بىلەن بېسىپ قويدى:

— شۇنداق بولسۇن، مەن ماڭاي، سىلەر توغراقلىقتىكى گەمىدە يېتىپ تۇرۇڭلار. ماموت شەيخ بولمىغاچ، بۇ يەردە تۇرۇش بىئەپرەك...

قۇتلۇق ئەپەندى ئېتىغا قامچا سالدى. ئۇ «شېھىت ماراز» دىن ئايرىلغاندا، تۈن ھەسسىدىن ئاشقان ئىدى.

ئۇ قۇمۇشلۇققا تاڭ ئېتىپ، كۈن تېشىلگەندە يېتىپ كەلدى. قۇمۇشلۇق ئۈستىدە نىپىز بىر قەۋەت سوغۇق تۇمان لەيلەپ يۈرەتتى. كۈن نۇرى تىككەلەشكەنسېرى تۇمانلار تارقاپ، قومۇشلۇق قىزىل سارغۇچ نۇر ئىلكىدە جىلۋىلەندى. لېكىن ئۇ ئۆلۈكتەك تىمتاس ئىدى.

قۇتلۇق ئەپەندى ئات بىلەن قومۇشلۇقنى تۆگەل ئارىلاپ چىقتى، باتۇق ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرىنىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى، پەقەت ئۇيەر ـ بۇيەردە بىرنەچچە خۇمدانچى بىلەن بورىچىلار قومۇش ئورۇپ يۈرەتتى. قۇتلۇق ئەپەندى ئۇلار بىلەن كۆرۈشتى، ئەھۋاللاشتى، گەپنى ئەگىتىپ يۈرۈپ، باتۇقلارنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلدى، ھېچكىم بىلمەيتتى. بۇزۇلغان گەملەرنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ خىيالغا چۆمدى، ئويلىدى، ئەسلىدى. ئۇنىڭ قۇلىقى تۈۋىدە دەسلەپ ئاتلارنىڭ دۈكۈرلىگەن ئاۋازى، سەپداشلارنىڭ خۇشال كۈلكە سادالىرى ئاڭلانغاندەك بولدى، كېيىن ئوقلارنىڭ ۋىژىلدىشى، گىراناتنىڭ پارتلىشى، ئادەملەرنىڭ قىيا ـ چىيالىرى پۈتۈن قومۇشلۇقنى قاپلاپ كەتكەندەك كۆرۈلدىدى. ئۇنىڭ مېڭىسى زىڭىلداپ كەتتى، يۈرىكى سىقىلىپ، ئىچى تىت ـ تىت بولدى. ئۇ ناھايىتى تەسلىكتە ئۆزىنى باستى. بىر چاغدا گويا ئاسماندىن ۋەھىي چۈشكەندەك، ئۇنىڭ ئېڭىدا بىر ۋاقىتلاردىكى سۆھبەت قايتا نامايان بولدى:

«— سەردار، قومۇشلۇقتا ئاشكارىلىنىپ قالساق نەگە بارىمىز؟
— قارىيكا، غەم قىلمىسىلا، بۇ يەردە ئاسانلىقچە ئاشكارىلانمايمىز!
— ئالمادىس ئاشكارىلىنىپ قالساقچۇ؟
— ئۇدۇل ‹شەيتانغار›غا كېتىمىز!»

بۇ سۆھبەت ئۆز ۋاقتىدا، دەل مۇشۇ گەمنىڭ يېنىدا، ئەخمەت سەردار بىلەن مەرھۇم جۇمە قارىينىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن، قۇتلۇق ئەپەندى بولسا، ئۇنىڭغا شاھىت بولغان ئىدى. دېمەك: ئۆتكەنكى ۋەقەدىن كېيىن، ئەخمەت سەردار ئۇلارنى «شەيتانغار» غا باشلاپ كېتىپتۇ ـ دە. ئۇنداقتا، «شەيتانغار» نەدە؟!

قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ خىياللىرى چىگىشلىشىپ كەتتى. ئاتنى يېتىلەپ خاموش ماڭدى، يەنە ھېلىقى خۇمدانچى بىلەن بورىچىلارنىڭ يېنىغا كەلدى، ئۇلاردىن سورىدى، ھېچكىم ئېيتىپ بېرەلمىدى. ئۇ بىر ھازا تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. كېيىن يەنە ماڭدى، ماڭدى، كەچكە يېقىن

بىر يېزىغا باردى، ئۆيىمۇ ئۆي كىرىپ « شەيتانغار» نى سۈرۈشتۈردى، بۇ يەردىكىلەرمۇ بىلمەيتتى. پەقەت يېزىدىن قايتىپ چىقىپ، بىر كالتە سايدىن ئۆتىۋاتقاندا ئۇچرىغان قېرى ئوتۇنچى ئۇنىڭ باش - كۆزىگە قاراپ قويۇپ، كۆڭلى سۆيۈنگۈدەك بىر گەپنى قىلدى:

— « شەيتانغار » دىن بىر زامانلاردا ئېشەكچىلىك قىلىپ يۈرۈپ ئۆتكەن ئىدىم، ئوغلۇم. كۈنپېتىشقا قاراپ ماڭسەن...

قېرى ئوتۇنچى قايسى يول بىلەن بارىدىغانلىقىنى ئىنچىكە بەلگىلەرگىچە ئېيتىپ بەردى. قۇتلۇق ئەپەندى ئاتنىڭ بېشىنى بۇراۋېتىپ يەنە سورىدى:

— بوۋا، هازىر ماڭسام قاچان يېتىپ بارارمەن؟

— ئېتىڭ يۈگرەك بولسا، تاراۋىدىن يانغۇچە بارىسەن، ئوغلۇم.

ئۇلار خوشلاشتى. قۇتلۇق ئەپەندى ئېتىغا قامچا سالدى، ئۇزۇن پاچاق ئايغىر قۇلاقلىرىنى شىڭتايتىپ، بۆرە يۈرۈشى بىلەن يورغىلاپ يۈرۈپ كەتتى...

راست، بوۋاي ئېيتقاندەك، قۇتلۇق ئەپەندى « شەيتانغار » غا مۆلچەرلىگەن ۋاقىتتا يېتىپ كەلدى. ئەتراپ كىشى ئەيمەنگۈدەك سۈرلۈك، قورقۇنچلۇق ئىدى. ئۆيدەك - ئۆيدەك دۆمبەللەر، كىچىك ئۆڭكۈرلەر ناهايىتىمۇ سىرلىق كۆرۈنەتتى. ھىلال ئاي ئۈلۈكىنەك جىمجىت بۇ سىرلىق ماكاننى خىرە - شىرە يورۇتۇپ تۇراتتى. قەيەردىندۇر ھۇقۇشنىڭ ھۇۋ-لىغان شۇم ئاۋازى ئاڭلاندى...

قۇتلۇق ئەپەندى « شەيتانغار » نىڭ كىرىش ئېغىزىغا كېلىپ بىر پەس تۇرۇۋالدى. قارا تەرگە چۆمگەن ئايغىرمۇ پۇتلىرىنى چاپچىپ خار-تىلدىدى. قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ يۈرىكى ئاغقاندەك بولدى، قوينىدىكى تاپانچىنى ئېلىپ بېلىگە قىستۇردى، ئاتقا يەڭگىل قامچا سالدى. يوغان - يوغان ئىككى دۆمبەل ئارقىدا قالدى. ئۈچىنچى دۆمبەلگە كەلگەندە، يۈرىكىنى توختىتىپ، ئاتنى دېۋىتتى، لېكىن تۇيغۇن ئات چاپچىپ خار-تىلداپ تۇرۇۋالدى. قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ ئېگىكى ئاستىدا خۇددى تۈلكە

ماڭغاندەك ، يىنىك بىر شەپە ئاڭلاندى . ئۇ ئارقا ـ ئالدىغا قارىغىچە دۈم-
بەل ئۈستىدىن يوغان بىر گەۋدە ئاتقا ئۆزىنى ئاتتى . كۆزىنى يۇمۇپ ـ
ئاچقۇچە ئالدى تەرەپتىمۇ ئىككى گەۋدە پەيدا بولدى . ئارقا ـ ئارقىدىن
سوئال سورالدى :

ــــ كىم سەن ؟!

ــــ يۈرىكىڭ نېمانچە چوڭ نېمە سېنىڭ ؟!

قۇتلۇق ئەپەندى ئۆزىنى مەلۇم قىلدى :

ــــ مەن قۇتلۇق ئەپەندى ، باتۇق بىلەن كۆرۈشمەن ، بېرىپ
دەڭلار !

بىرسى قوپاللىقنا ۋارقىرىدى :

ــــ سېنى كىم تونۇيدۇ ؟! راستىڭنى ئېيت ، بۇنداق كېچىدە بۇ
يەرگە نېمىگە كەلدىڭ ؟!

ــــ راست گېپىم شۇ ! باتۇق بىلەن كۆرۈشمەن ...

بايا ئاتقا ئېسىلغان گەۋدە قۇتلۇققا سىنچىلاپ قاراپ ، بىر يەرلىرىنى
تونىغاندەك قىلدى ، شۇنداقتىمۇ :

ــــ ئاۋۋال كۆزىنى تېڭىپ ئىچكىرىگە ئېلىپ كىرەيلى ، ــــ دېدى
ئارىسالدىلىق بىلەن ، ــــ باتۇق سىلىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ باقامدۇ !

قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ تاپانچىسى تارتىۋېلىندى ، كۆزى تېڭىلدى ،
بىر نەچچىنى پىرقىرىتىۋېتىپ ئاندىن ئىچكىرىگە ئېلىپ ماڭدى .

باتۇق ئاغزى تاش بىلەن ئېتىلىدىغان چوڭقۇر ئۆڭكۈردە
ئۇخلاۋاتاتتى . كۆزەتچىلەر ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى :

ــــ بىرسىنى تۇتۇۋالدۇق ، سىلىڭ ، ئۆزلىرى بىلەن كۆرۈشمەن
دەيدۇ !

ــــ بۇنداق كەچتە نېمە كۆرۈشۈش ! ــــ دېدى باتۇق ئۇيقۇلۇقتا
چالۋاقاپ ، ــــ « ئالۋاستى ئۆڭكۈرى » گە سولاپ قويۇڭلار ، ئەتە كۆرۈ-
شمەن !

سىرتتىن تونۇش بىر ئاۋاز ئاڭلانغاندەك قىلدى :

— باتۇق ، مەن كەلدىم ...

باتۇق بېشىنى كۆتۈرۈپ تۆۋەتچىدىن سورىدى :

— كىم ئىكەن ئۇ ؟

— قۇتلۇق ئەپەندى دەيدا ، مەنمۇ شۇنىڭغا ئوخشاتقاندەك قىلدىم .

باتۇق ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى :

— قۇتلۇق ئەپەندى ... قۇتلۇق ئاكا ! ...

سىرتتىن قۇتلۇق ئەپەندىنىڭمۇ غاراڭ - غۇرۇڭ ئاۋازى ئاڭلاندى :

— باتۇق ... باتۇق سىلىڭ ! ...

3

ئۇلار كېچىچە سۆزلەشتى ، مۇڭداشتى ، باتۇق دەسلەپ ۋەج ئېيتتى ، كېيىن ئاستا - ئاستا قايىل بولدى .

قۇتلۇق ئەپەندى راسا جېنىغا تەگكۈزۈپ :

— پىچاق ھەرگىز ئۆز دەستىسىنى كەسمەيدۇ ، لېكىن سەن كەس- تىڭ باتۇق . ئۆزۈڭنىڭ گۆشىنى ئۆزۈڭ كەستىڭ ، ئەمدى شورباغلىق قېرىنداشلىرىڭغا ، مامۇت ئاكاڭغا قانداقمۇ يۈز كېلەرسەن ؟! — دېۋېدى ئۇ لەسسىدە بېشىنى ئېگىپ ، ئۈن - تىنسىز پۇشۇلداپ كەتتى ، ئوڭايسىزلاندى ، خىجىل بولدى . تاڭ يورۇش بىلەن « ئالۋاستى ئۆڭ- كۈرى » گە بېرىپ ، ئۇ يەرگە نەزەربەند قىلىنغان مامۇت قورغۇيدىن ئۆكۈنگەن ھالدا ئەپۇ سورىدى :

— بىلمەپتىمەن مامۇتكا ، مەندىن ئۆتۈپتۇ !...

مامۇت قورغۇي غەزەپ بىلەن ھومىيىپ ، يۈزىنى چەتكە بۇرىۋال- دى . ئەلپازىدىن باتۇقنى كەچۈرمەيدىغاندەك قىلاتتى . يەنىلا قۇتلۇق ئەپەندى مادارا قىلدى :

— مامۇتكا ، سەدىقە بالانى ، تۆۋە گۇناھنى يەيتتىغۇ ؟! خۇدامۇ تۆۋە قىلغان بەندىسىنى ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيا كەچۈرىدۇ !

— شوُنداق ماموُتكا ، — دېدى باتوُق سەممىيلىك بىلەن ، — ئوُقوُشماپتوُق ، راستىنىلا نىيەت ـ ئىقباللىمىز بىر ئىكەن ...

ماموُت قوُرغوُي ئاستا ـ ئاستا يوُمشىدى ، چىرايىمو ئېچىلدى :

— بوپتو ، — دېدى ئوُ ئەپوُچانلىق بىلەن قولىنى يېنىك سىلكىپ ، — مەرد يىگىتنىڭ ئوُيالغىنى — ئوُلگىنى دېگەن گەپ بار . ئىنىمىز باتوُق ئوُيالغانلا بولسا ، ئوُتكەنگە سالاۋات !

ئوُلار ئوُزاققىچە قول سىقىشىپ كوُروُشتى ، باشقىدىن تونوُشتى . ئىككى هارۋىكەش يىگىتمو خوُشاللىقتا چوُمدى ...

« شەيتانغار » نىڭ ئوتتوُرىسىدىكى بوشلوُقتا ئەتىگەندىلا ئوُلوُغ گوُلخان يېقىلدى ، قويلار سويوُلوُپ ، ئوُزوُن زىخلارغا ئوُتكوُزوُلدى . بىر دەمدىلا ئەتراپنى گوُش بىلەن زىرىنىڭ مەززىلىك پوُرىقى قاپلىدى .

چايدىن كېيىن ، قوُتلوُق ئەپەندى ، باتوُق ، ماموُت قوُرغوُي ، ئەخمەت سەردارلار ئاستىغا زىغىر پاخىلى سېلىنغان ئوُچكوُرگە يىغىلىپ ، نۆۋەتتىكى ئىشلار ۋە كەلگوُسى ئىستىقبال توغرىسىدا ئوُزاق سوُزلەشتى ، پىكىرلەشتى .

— بىز هەمىشە موُنداق بىرىمىز تاغدا ، بىرىمىز باغدا يوُروُۋەرسەك بولماس ! — دېدى قوُتلوُق ئەپەندى پىكىرلەرنى يىغىنچاقلاپ ، — ئەمدى كوُچ ـ قوُدرىتىمىزنى ، ئەقىل ـ پاراسىتىمىزنى جەملەپ ئىشقا سالىدىغان ۋاقىت كەلدى . هازىر بىزنىڭ كوُچىمىز بىر تاشقىن . مەن بوُ تاشقىننىڭ ئوُدوُل كەلگەن نەرسىلەرنى قارا ـ قويوُق سوُپوُروُپ كېتىپ قېلىشىدىن قورقىمەن !

ئەخمەت سەردار كونا هەربىيلەرگە خاس نەزەر بىلەن قوُتلوُق ئەپەندىنى قوۋۋەتلىدى .

— توغرا ، بىز ئەمدى بوُ تاشقىنىنى كېرەك بولغان يولغا باشلىشىمىز كېرەك ! هازىر بىزدە 43 ئادەم بار ، هەممىسى قوش قوۋوُرغىلىق بېجىرىم يىگىتلەر ...

— 35 قورال ، ئىككى ساندوُق ئوق ، 18 ئاتمو بار ، — دەپ قو-

شۇمچە قىلدى باتۇق .

— شۇنداق ، قورال - ياراغمۇ بار ، — ئەخمەت سەردار سۆزىنى داۋام قىلدى ، — مېنىڭچە ، بۇ ئاز كۈچ ئەمەس . ئەمدىكى گەپ بۇنىڭدىن قانداق پايدىلىنىشتا ...

يەنە نۇرغۇن پىكىر ، تەكلىپلەر بولدى ، ئاخىرىدا مامۇت قۇرغۇي سۆز ئېلىپ مۇنداق دېدى :

— كونىلاردا : « دەريانى بۆلگەن ئارام ، قوشۇننى بۆلگەن قارام » دېگەن گەپ بار . مۇبادا ، بىز مۇشۇنداقلا كېتىۋېرىدىغان بولساق ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە پىلدىرلىغان شامدەك ئۆچۈپ كېتىشىمىز مۇمكىن . بىز نىشانسىز ، قارىغۇلارچە قىلىدىغان يەككە - يىگانە قارام ھەرىكەتلەرنى ئەمدى توختىتىپ ، كۈچنى مەركەزلەشتۈرەيلى . مېنىڭ تەكلىپىم مۇنداق : ھەممىمىز « شېھىت مازار » دېگى توغراقلىقنى ماكان قىلايلى . توغراقلار بىزنى چاۋاك چېلىپ قارشى ئالىدۇ . ئۇ يەر خىلۋەت ھەم قۇلاي .

مامۇت قۇرغۇينىڭ تەكلىپى ھەممەيلەننى ئويلاندۇردى ، قىزىقتۇردى . ئۇلار باشقا سەپداشلار بىلەن سۆزلىشىشنى قۇتلۇق ئەپەندىگە ھاۋالە قىلىپ ، سۆھبەتنى ئاخىرلاشتۇردى .

گۈلخان لاۋۇلداپ كۆيمەكتە ، ئۆرۈك ئوتۇن چوغىنىڭ تەپتى چۆرىدەپ ئولتۇرغان يىگىتلەرنىڭ ساقال - بۇرۇتى قالايمىقان ئۆسۈپ ، قاسماق بېسىپ كەتكەن يۈزلىرىنى قىزدۇردى ، تەرلەتتى . ئۇلارنىڭ ئالدى ئىسسىغان بىلەن كەينى تەرىپىدىن سوغۇق شۇرغان ئۇرۇپ تۇراتتى . ئۇلار بۇنىڭ بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمىدى ، قۇلاقلىرىنى دىك تۇتۇپ ، قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ سۆزىنى قىزىقىپ ئاڭلىدى ، ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن تۇنجى قېتىم ئۆزلىرىنىڭ ئىنسانىي غۇرۇرىنى ، ئادەمنىڭ قەدىر - قىممىتىنى چۈشىنىپ يەتتى ، ئۆزلىرىنىڭ كۈچ - قۇدرىتىگە ، ئەقىل - پاراستىگە بولغان ئىشەنچى ئاشتى .

— بىز كۈندىن - كۈنگە ئۇلغىيىۋاتقان مۇشۇنداق كۈچ بىلەن خەلقىمىزگە يار - يۆلەك بولۇشىمىز مۇمكىنمۇ !؟ — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى

تېخىمۇ ھاياجانلىنىپ ، — ئەمما ، بىز تېخى ئۆز تۇپرىقىمىزغا چوڭقۇر يىلتىز تارتالمىدۇق ، قۇمدەك چېچىلىپ يۈرۈۋاتىمىز . مۇنداق قىلساق خەلقىمىزگە قانداق يۈز كېلەلەيمىز ؟ بىز ئۇيۇشۇشىمىز ، بىر ياقىدىن باش ، بىر يەڭدىن قول چىقىرىشىمىز كېرەك ! مەن سىلەرگە مۇنداق بىر ھېكمەتلىك ھېكايىنى ئېيتىپ بېرەي :

« بىر زاماندا ئۈچ ئادەم بىللە سەپەرگە چىقىپتۇ . ئۇنىڭ بىرسى موللا ، بىرسى ئىشان ، يەنە بىرسى ساۋاتسىز قارا قورساق ئىكەن . ئۇلار ئۇزاق يول يۈرۈپ چوڭ بىر باغقا كېلىپ قاپتۇ . باغدا ياڭزىمۇ ياڭزا مېۋىلەر پىشىپ كەتكەن ئىكەن . ئۇلار باغقا چۈشۈپتۇ ، باغۋەننىڭ كۆرمىگەنلىكىدىن پايدىلىنىپ ، مېۋىلەرنى راسا يېيىشكە باشلاپتۇ . باغۋەن يىراقتىن كۆرۈپ چىدالماپتۇ ، لېكىن قارشى چىقىشقىمۇ جۈرئەت قىلالماپتۇ . ئاخىر ئۇ ئۇستىلىق ئىشلىتىپ ، ئۇلار بىلەن مادارا قىپتۇ ، چىرايلىق كۆرۈشۈپتۇ ، كۆل بويىغا باشلاپ ئالدىغا داستىخان سېلىپتۇ ، مېھمان قىپتۇ . ئۇلارمۇ باغۋەندىن خۇرسەن بوپتۇ . باغۋەن ئۇلارنى خاتىرجەم قىلغاندىن كېيىن ، ئۇستىلىق بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتۈشكە تەييارلىنىپتۇ . ئالدى بىلەن موللا ۋە ئىشانغا قاراپ :

— تەقسىرلىرىم ، ھەربىرلىرى ئەھلى دىل ئادەملەر . بىرلىرى شەرىئەتنىڭ ، بىرلىرى تەرىقەتنىڭ ئىگىسى . ھەر بىرلىرى بىزدىن قانچە پايدىلانسىلىرى كېرەك يوق ، چۈنكى ھەممە نەرسىمىز ھەر بىرلىرى ئۈچۈن . لېكىن ماۋۇ قارا قورساق ئوغرى نېمە ئۈچۈن بېغىمنى ئاياغ ئاستى قىلىدۇ ؟! قايسى سالاھىيىتى بىلەن ھەر بىرلىرىنىڭ قاتارىدا ئولتۇرىدۇ ؟! مەن رازى ئەمەس ، ئۇنى ئارىمىزدىن قوغلاپ چىقىرىشىمىز لازىم ! — دەپتۇ . موللا بىلەن ئىشان بىر ـ بىرىگە قارىشىپتۇ ، باغۋەننىڭ سۆزىنى ھەق بىلىپ رازى بولۇشۇپتۇ . قۇۋ باغۋەن شۇ ھامان ھېلىقى ساۋاتسىز قارا قورساقنىڭ گەجگىسىدىن تارتىپ دەرەخكە باغلاپتۇ . ئارىدىن بىر ئاز ئۆتۈپ ، موللىنى بىر چەتكە تارتىپ مۇنداق دەپتۇ :

— تەقسىر ، ئۆزلىرى موللا ـ ئۆلىما ، قارىي ـ قۇرئان پازىل

كــشى ، سله بىزنى ھىدايەت يولىغا باشلايلا ، بىز موللىنىڭ قۇلى . ئەمما ماۋۇ ئىشـان دېگەن تازا بىر پاسىق نېمە ، دىنىي شەرئەت بابىدا قارا قور-ساق ، سوپى ـ ئىشـانلار ئەزەلدىن ئۇقۇمۇشلۇق موللا ـ ئۆلىمالار بىلەن كېلىشەلمەيدۇ . شۇنداق تۇرۇقلۇق ، بۇ ئىشاننىڭ ئۆزلىرىنىڭ قاتارىدا مېھمان بولۇشى تولىمۇ غەلىتە ئىش . ئەگەر ئىجازەت بولسا ، ئۇنى ئارىمىزدىن ھەيدەپ چىقىرىپ ، ئۆزلىرىنى خاس مېھمان قىلسام دەيمەن ...

موللىنىڭ كۆزى قىزىرىپتۇ ، ئىشاندىن قىزغىنىپ ، باغۋەنىنىڭ ھىيلىسىنى قوبۇل قىپتۇ . باغۋەن دەرھال تۇتۇش قىلىپ ، ئىشانىمۇ چەمبەرچاس باغلاپتۇ . ئاندىن موللىنىڭ يېنىغا كېلىپ قەھر بىلەن :

ـــ ئەمدى سەن مۇناپىق بىلەن ھېسابلىشىمەن ! ـــ دەپ ياقىسىدىن ئاپتۇ ، ئۇنىمۇ بىر دەرەخكە باغلاپتۇ . ئارقىدىن بىر ـ بىرىگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ راسا دۇمبالاپتۇ ! ...»

قۇتلۇق ئەپەندى سۆزدىن توختىدى ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ، گۈلخانىغا تىكىلىپ جىمجىت ئولتۇرغان سەپداشلىرىنىڭ ھەممىسىگە بىر قۇر قاراپ قويۇپ دېدى :

ـــ مانا ، ئاڭلىدىڭلار ، ئۈچ ئادەم بىر مەقسەت بىلەن سەپەرگە چىقىپ ، يېرىم يولغا بارغاندا ، نادانلىق ، ھەسەت ، ئىتتىپاقسىزلىقى تۈپەيلى ئاسانلا ۋەيران بولدى ، بىر ئادەم ئۈچ ئادەمنىڭ ئۈستىدىن غالىب كەلدى ! بۇنداق ئاچچىق ساۋاقلارنى ئۇنتۇپ قېلىشقا بولامدۇ ! ؟ «شەيتانغار » دېگىلەر ، « شېھىت مازار » دېگىلەر ، «شورباغ » دېگىلەر بىرلەشكەندىلا ئۆزىمىزنىڭ قۇدرەتلىك ئىكەنلىكىنى بىلەلەيمىز ! ...

قۇتلۇق ئەپەندى ئەنە شۇنداق خىتاب بىلەن سۆزىنى تۈگەتتى . بىردىنلا جاراڭلىق ۋە ئۇزاق چاۋاك كۆتۈرۈلدى . چاۋاك دولقۇنىدىن گۈلخاندىكى ئوت تولغىنىپ ، لوقۇراپ كۆيۈشكە باشلىدى . ئۇلار بىر تەرەپتىن چاۋاك ئۇرۇپ ، بىر تەرەپتىن قۇتلۇق ئەپەندىگە ئاپىرىن ئو-قۇدى . ئەزەلدىن مۇنداق يېقىملىق ، تەسىرلىك ، مەردانە سۆزلەرنى ئاڭلاپ باقمىغان ئىدى . ئۇلارنىڭ شۇ يېشىغىچە ئاڭلىغىنى تۇرمىلەردىكى كويزا ـ

كىشەنىنىڭ يېقىمسىز جاراڭلىشى بىلەن باي - ئەمەلدارلارنىڭ سوغۇق تىل - ھاقارەتلىرى ئىدى. ھاياتىدا مانا بۈگۈن تۇنجى قېتىم ئىسسىق باسقۇدەك، پۇخادىن چىققۇدەك مەنىلىك، شىرنىلىك سۆزلەرنى ئاڭلاپ يايراپ كەتتى. ئۇلار قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ ئارقىسىدىن ماڭسا ئادىشىپ قال- مايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى، ئۇنىڭ ئەقىدىسىگە، نىيەت - ئىقبالىغا ھەم ۋىجدانىغا ئىشەندى ...

ئۇلار كەچتە يولغا چىقماقچى بولدى. چۈشتىن كېيىن پۈتۈن «شەيتانغار» سەپەر تەييارلىقى بىلەن قىزىپ كەتتى.

XVIII باب سىرلىق ئەۋلىيا

گىلەم سانساڭ قوشناڭغا سات ،
بىر بۇرجىكىدە ئولتۇرىسەن ! .
— ئۇيغۇر خەلق ماقالى

I

شورباغقا تۇيۇقسىز بىر ئەۋلىيا پەيدا بولۇپ قالدى . كىشىلەر ئۇنىڭغا ھەرخىل تەرىپ بېرىشتى . بەزىلەر ئۇنى « ئەسھابۇل كەھبىلىرىدىن كەلگەن ئۇلۇغ زات ئىكەن » دېسە ، بەزىلەر : « ئورداخان پادىشاھىمدىن كەلگەن ئاشىق ئىكەن » دېيىشتى . يەنە بەزىلەر بولسا ، تېخىمۇ كۆپتۈرۈپ : « ئاللا ئەۋەتكەن خىزىر ئىكەن . بىر كېچىدىلا ئاسماندىن چۈشۈپتۇ » دېيىشىپ ، كۆككۈللىرىنى ئاۋۇندۇرۇشتى .

ئىشقىلىپ ، ئۇنىڭ نەدىن كەلگەنلىكى ، قانداق ئادەم ئىكەنلىكى بىر سىر بولۇپ قالدى . ئەمما ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇقى ، خىسلىتى ، ئۇدۇمى توغرىسىدا پۈتۈن شورباغدا گۇررىدە گەپ بولۇپ كەتتى :

— پاھ ! ... بۇ ئەۋلىيانىڭ ئۇدۇمى قالتىس كۈچلۈك ئىكەن ...

— شۇنى دېمەمسەن ، ئېگەچىدىكى بىر چوكاننىڭ ئاغزىغا بىرلا «سۇف» دەپ ، يۆتىلىنى توختىتىپ قويۇپتۇ ...

— غالچا ئېرىقتىكى ھېلىقى مامىكاپ تازىنىڭ شەقىقە كېسىلىچۇ ...

— راست ، ئۇنىڭ بېشىنى قولى بىلەن بىر - ئىككى سىيىلىغان

ئىكەن، ساقىيىپ كېتىپتۇ.

— تېخى ئۇنىڭ كارامەت كۆرسەتكىنىچۇ ...

— بىر نەرسىلەرنى ئوقۇپ ھۈرۈپتىكەن، ئىككى لىڭگىرچاق ئۆز-لۈكىدىن قوشقاردەك سوقۇشۇپ كېتىپتۇ دەيدىيا! ...

— ھە، تېخى ئاسماندىكى كەپتەرگە ئوقۇپ ھۈرۈپتىكەن، ئۇچۇپ كېتىۋاتقان كەپتەر چىپپىدە توختاپ، پەيلىرى پۈر - پۈر تۇزۇپ، قاراپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ ئالدىغا ئەتلىمە گۆش ھالدا پوككىدە چۈشۈپتىمىش ...

— يائاللا، راست خىزىر ئىكەن ...

بۇ گەپلەر دەسلەپ ئەنە شۇنداق «قىپتىمىش، ئېتىپتىمىش» دېگەن مىش - مىشلەر بويىچە تارقاپ، كېيىنچە بىر قىسىم قىزىقچى، لولاگچىلارنىڭ ئاغزىدا «قىلدى، ئەتتى» دېگەن ھۆكۈمگە ئايلىنىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن جاھاننىڭ بىر چېكىسىدە غەپلەتتە قالغان بىچارە شورباغلىقلار بۇ ئەۋلىيا چۈشكەن ئۆيىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا قىم - قىم ئۆچىرەتتە تۇرۇپ، دۇئا ئالدى، سۇفلەتتى، دېمىدە قىلدۇردى، قۇر سالدۇردى، پال ئاچتۇردى. ئىشقىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېغىر قىسمەتلەردىن قۇتۇلۇش ئۈمىدىنى ئاشۇ ئەۋلىياغا باغلىدى، ئۇنىڭغا تىۋىندى.

شۇنداق قىلىپ، شورباغدا تۇيۇقسىز پەيدا بولغان بۇ يوچۇن ئادەم ھايىت - ھۇيت دېگۈچە دېھقانلارنىڭ نەزىرىدە ئۇلۇغ بىر زاتقا ئايلىنىپ قالدى. بۇ خەۋەر «شېبھەت مازار» غا يېتىپ كەلگەندە، بۇ يەردىكىلەرنىڭمۇ دىققىتىنى قوزغىدى.

— بۇ ئەۋلىيا بىلەن بىر ئۇچرىشىپ بېقىش كېرەك، — دېدى ما-مۇت قۇرغۇي قىزىقىپ، — ئۇنىڭ كارامەتلىرىنى بىزمۇ كۆرۈپ باقايلى.

بەختى سىبىرىق ئۇزاق ئويلانغاندىن كېيىن، باشقىچە مۇلاھىزە قىلدى:

— بۇ تېخى پايلاقچى بولمىسۇن! ئۆتكەندە چىلتەنگە چىققاندا،

دانىش ئىمام مىنى تونۇپ قالغاندەك قىلدى . بۇ خەۋەرنى ئۇ ھاپىز جۇيجاڭغا يەتكۈزمەي قويمايدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، باتۇقمۇ بىر - ئىككى قېتىم شورباغقا بېرىپ ، ھەمدەمبەگنى ئەرەختەن - پەرەختەن قىلىۋەتتى . مىنىڭچە ، ئۇنىڭ بىزنىڭ يېنىمىزدا تۇيۇقسىز پەيدا بولۇشى مۇشۇ ئىشلار بىلەن باغلىنىشلىقمىكىن دەيمەن !

— ئۆزىمىزنىڭ سايىسىدىن ئۆزىمىز ھۈركۈپ يۈرمەيلى ، بەختى ، — دېدى تۇدى راجى پەرۋاسىزلا ، — جاھان كېزىپ يۈرگەن ئاشىقلار ئازمۇ ؟

ئۇنىڭ پىكرىگە ئەخمەت سەردار قوشۇلدى :

— توغرا ، گۇمان ئىماننى قاچۇرىدۇ ، دېگەن گەپ بار . كۆرگەنلا ئادەمدىن گۇمانلىنىش ياخشى ئەمەس ...

قۇتلۇق ئەپەندى ھەممەيلەننىڭ سۆزىنى جىمجىت ئولتۇرۇپ ئاڭلىدى ، ئويلىدى ، ئوخشاشمىغان پىكىرلەر ئۇنىڭغا تۈرتكە بولدى . ئۇ ھەممىنى تىڭشاپ بولۇپ مۇنداق دېدى :

— يىگنە ھەرقانچە كىچىك بولسىمۇ ، يۇتقىلى بولمايدۇ . مېنىڭچە ، ئاۋۋال بۇ ئەۋلىيانىڭ تېگى - تەكتىنى بىر ئۇقۇپ باقايلى ، ئاز - تولا چۈشىنەيلى . ئاندىن ئۇچرىشامدۇق ، كارامىتىنى كۆرەمدۇق ياكى ئېلىشامدۇق ، شۇ چاغدا بىر گەپ بولار ، بولمىسا ، خۇيىنى بىلمەي ئات مىنىپ قويۇپ ، بۇرنىمىزنى قانىتىدىغان ئىش چىقمىسۇن !

بۇ پىكىر ھەممەيلەنگە خوپ كەلدى . ئەۋلىيانى كۆزىتىپ بېقىش ئۈچۈن ، تۇرەك بىلەن شورباغلىق يەنە بىر يىگىت بەلگىلەندى . ئۇلار شۇ ھامان يولغا چىقىپ كەتتى ...

ئىككى يىگىت ئۈچىنچى كۈنى قايتىپ كەلدى . ئۇلارنىڭ ئېلىپ كەلگەن خەۋىرى ھەممەيلەننى سەگەكلەشتۈرۈپ قويدى .

— «ئىتتىن بولغان قۇربانلىققا يارىماپتۇ» دەپ بۇ ئادەمنىڭ بەزى ئىشلىرى ئەۋلىياغا ئوخشاشمايدۇ ، — دېدى تۇرەك كۆرگەن - بىلگەنلىرى ئۈستىدە توختىلىپ ، — كېسەل ساقايتقىنىمۇ يالغان ئىكەن ...

يەنە بىر يىگىت ئالدىراپ قوشۇمچە قىلدى :

— تاغام دۇئا ئالغىلى بېرىپتىكەن ، « شېھىت مازار » توغرىسىدا كوچىلاپ سوراپتۇ ... ئاڭلاشلارغا قارىغاندا ، ئۇنى ھەمدەمبەگ ئۆي تېپىپ ئورۇنلاشتۇرغانمىش ...

— ھە ، راست ، ئۇنى تەرەپ - تەرەپتە كۆككە كۆتۈرۈپ يۈر-گەنلەر ھەمدەمبەگنىڭ يالاقچىلىرى ئىكەن ...

يىگىتلەرنىڭ سۆزى بىلەن ئەۋلىيانىڭ ئوبرازى بارا - بارا خىرەلەشتى . « شېھىت مازار » دىكىلەرنىڭ نەزىرىدە ، ئۇ قانداقتۇر بىر غەيرىي مۇددىئا بىلەن كەلگەن سىرلىق ئادەمدەك تۇيۇلدى .

— ئەۋلىيانىڭ « شېھىت مازار » غا قىزىققىنى ياخشى بوپتۇ ، — دېدى باتۇق ، — ئۇنى تەكلىپ قىلايلى . مامۇتكام كۆرۈشۈپ ، سىردى-شىپ باقسۇن !

— بۇ ... بۇ قانداق بولىدۇ ؟! — دېدى ئەخمەت سەردار ئەجەبسىنىپ ، — بۆرىنى قوتانغا باشلىغاندەك ئىش بولمامدۇ ؟

مامۇت قۇرغۇي باتۇقنىڭ پىكرى ئۈستىدە ئويلاۋاتاتتى . ئۇ ئەخ-مەت سەردارغا چۈشەندۈردى :

— بىر ھېسابتا ، بۆرىنى قوتانغا باشلاپ كىرگەننىمۇ ياخشى ، ئۇنىڭ خۇي - پەيلىنى ئېنىق بىلىۋالغىلى بولىدۇ . مېنىڭچە ، باتۇق ئېيتقاندەك قىلايلى . ئەھۋالدىن قارىغاندا ، ئۇ ئادەتتىكى جاھانسازلاردىن ئەمەستەك قىلىدۇ .

بۇ مەسلىھەت بولۇپ ئۈچىنچى كۈنى چۈشتىن كېيىن ، ئەۋلىيا «شېھىت مازار » غا ئاتلىق يېتىپ كەلدى . ئۇ بېشىغا يېرىم گەز كېلىدىغان ئۇزۇن كولا ، ئۈچىسىغا پۆپۈكلۈك قۇراق چاپان كىيىۋالغان ئىدى . قۇراق چاپىنى شۇنداق تۈجۈپىلەپ تىكىلگەن ئىدىكى ، يىراقتىن قارىغان كىشىگە بەئەينى جۇلالىق گىلەمدەك كۆرۈنەتتى ...

ئەۋلىيا مازارنىڭ كىچىككىنە ئەبجەق ئىشىكى ئالدىغا كەلگەندە ، سۈرلۈك ئاۋاز بىلەن « يادوست » دەپ ، ئارقا - ئارقىدىن ئۈچنى

تـوۋلىدى . ئاندىن ئىشكىنى ئېچىپ ، مازار ئىچىگە « بىسمىللا » دەپ قەدەم قويدى . بوسوغىدىن ئاتلىشى بىلەن ئۇنىڭ بۇرنىغا مەززىلىك شورپا ھىدى گـۇپـپـىـدە ئۇرۇلـدى . مـازارنىڭ ئوتتۇرىسىغا يېقىلغان گۇلخاندىكى ئاسما قـازانـدا جەرەننىڭ گۆشى قايناۋاتاتتى . گۇلخاننىڭ يۇقىرى تەرىپىدە ، مامـۇت قـۇرغـۇي يېشىل شاپاق دوپپا ئۇستىگە سەللە ئوراپ ، چىۋىق يوللۇق بـەقـەسـەم تـون كـىيىپ كۆزىنى يۇمغان ھالدا ئۇزۇن تەسۋىنى توختىماي سـىـيـرىـپ ، سـالاپـەت بـىـلـەن ئولتـۇراتتى . ئۇنىڭ ئوڭ يېنىدا قۇتلۇق ئەپـەنـدى ، سول يـېـنـىـدا باتۇق دەرۋىشلەردەك كىيىنىپ ، ئۇنىڭ مۇرىتى سۈپىتىدە قول باغلاپ تۇراتتى .

ئەۋلـىـيـا يـەنـە بـىـر قـېـتىم لەرزان دوس تارتتى . مامۇت قۇرغۇي بـېـشـىـنـى كـۆتـۈرمەي ، قولى بىلەن ئولتۇرۇشقا شەرەت قىلدى . ئەۋلىيا تـىـزلاندى . مامۇت قۇرغۇي لەپپىدە بېشىنى كۆتۈرۈپ ، ئەۋلىياغا باشتىن ـ ئايـاغ سـىـنـچـىـلاپ قـارىـغـانـدىـن كېيىن ، ئوڭ قولىنىڭ بېگىز بارمىقىنى چىقاردى . ئەۋلىيا لىككىدە ئورنىدىن تۇردى :

ــــ ھەق راس ! ــــ دېدى ئۇ قـولـىـنـى كۆكسىگە ئېلىپ ، ــــ خۇدا بىر ، خۇدانىڭ بىرلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈش پەرھىز !

مامۇت قۇرغۇي بېشىنى يېنىك لىڭشىتتى ۋە يەنە ئوڭ قولىنىڭ تۆت بارمىقىنى چىقاردى ، ئەۋلىيا :

ــــ بـەرھەق ! ــــ دەپ ئۈنـلـۈك زىـكـىـر قـىـلـدى ، ــــ ھەزرىـتى ئابـابەكرى سىدىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ، ھەزرىتى ئۆمەر پارىقۇن رەزىيەللاھۇ ئەنـھـۇ ، ھەزرىـتـى ئوسـمـان زۇننۇرەين رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ، ھەزرىتى ئەلى كەرىمانلاھۇ ۋەجھۇلار تۆت چارىيامىزدۇر .

مـامـۇت قۇرغۇي ئاستا ئورنىدىن قوزغالدى ، ئەۋلىيا بىلەن سىلىق ـ سىپايە كۆرۈشتى .

ــــ تـەقـسىر ، ــــ دېدى ئۇ ئەۋلىيانى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇۋېتىپ ، ــــ ئۆزلـىـرىـنـىـڭ مـۇبـارەك جـامالىنى كۆرۈشنى ئىككى كۈندىن بېرى ئارزۇ قىلغان ئىدىم . خۇدا دىللىرىغا سېلىپ ، بۈگۈن قەدەم تەشرىپ قىبلا ...

— شۇنداق شەيخىم ، — دېدى ئەۋلىيامۇ تەكەللۇپ بىلەن ، — ئاخشام ماڭا ئاللادىن ئۆزلىرى بىلەن كۆرۈشىدىغانلىقىم توغرىسىدا ۋەھىي كەلگەن ئىدى ...

— ھەق راست ، — دېدى مامۇت قۇرغۇي ۋە ئىچىدە كۈلۈپ قو- يۇپ داۋام قىلدى ، — ئاللا ھەممىنى بىلىپ ۋە كۆرۈپ تۇرغۇچى ، پاك نىيەتلىك كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە ئۇنىڭ بىشارىتى ئالدىن ئايان بولىدۇ .

ئەۋلىيا بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ، بىردەم تىمتاس ئولتۇرۇپ قالدى . ئارقىدىن تۇيۇقسىزلا : « تەقسىر ، ئاللادىن ۋەھىي كەلدى ! » دەپ ئۇزۇن كۈلاسىنى مامۇت قۇرغۇينىڭ بېشىغا كىيگۈزدى ، ئاندىن يەنە بېشىنى ساڭگىلىتىپ جىملاندى ، ئۆزىچە كۆپۈپ ، چىڭقالدى ، بىردەمقىدىن كېيىن يەنە : « شەيخىم ، ئاللاھدىن ۋەھىي كەلدى ! » دەپ ، بوغماق يا- غاچتىن ياسالغان ، باش تەرەپكە قوتاز قۇيرۇقى ، كۆز مونچاق ۋە قەھرىۋالار ئېسىلغان بىر ھاسىنى مامۇت قۇرغۇينىڭ قولىغا تۇتقۇزدى . مامۇت قۇرغۇي بىر نەرسىلەرنى شىۋىرلاپ ئوقۇدى ، قولىنى كۆتۈرۈپ دۇئا قىلدى ، ئارقىدىن ئەۋلىياغا قاراپ :

— تەقسىر ، ئاللانىڭ ئىشقى يوقمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— بار ، بولمامدىغان ... — دېدى ئەۋلىيا ۋە ئىشتىنىنىڭ لەپىزىدىن گۈلدەك نەشىنى چىقىرىپ پىنەك قىلدى .

— شەيخىم ، پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئۇممەتلىرى بىر - بىرىگە زەنجىردەك باغلانغان ، — دېدى ئۇ نەشىنى پۇرقىرىتىپ چېكىۋېتىپ ، — بۈگۈن ئۆزلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ خېيىش بولدۇق . پېقىر قۇللىرى خۇدا يولىدا جاھان كېزىپ ، ئۆمرىنىڭ ئۇچتىن ئىككى قىسمىنى تۈگەتتى . ئەسھابۇل كەھبىمدە 12 يىل ياتتىم ، ئۇ يەردىن قايتىپ ئوردا خېنىمدا ، ئاندىن سىيىت ئارسلانخاندا بىر نەچچە يىل ئەمرىمەرۇپ قىلدىم ، كىشىلەر پېقىرنى شەيخۇلئىسلام ، دەپ ئاتايدىغان بولدى ...

— تەقسىر ، بىر پەس تەخىر قىلسىلا ، — دېدى مامۇت قۇرغۇي ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ ، — ماڭا ئاللادىن ۋەھىي كېلىۋاتىدۇ ...

ئەۋلىيا جىم بولدى . مامۇت قۇرغۇي كۆزىنى مىت قىلماي ، ئىچ ـ ئىچىدىن چىگىقىلىپ ، يۈزىنى پوكاندەك ئېسىپ ، سۇر بىلەن بىردەم ئولتۇرغاندىن كېيىن ، تۇيۇقسىز شارتتىدە ئەۋلىياغا بۇرۇلۇپ ۋارقىرىدى :

— ئىمىن گېرمان !

ئەۋلىيا چۆچۈپ كەتتى ، ئۆز ـ ئۆزىدىن خۇدۇكسىرەپ ، ئەتراپقا سىرلىق قارىدى :

— شەيخىم ، ئۆزلىرى كىمگە گەپ قىلىۋاتىلا ؟ پېقىر ئىمىن گېرمان ئەمەس ، — دېدى ئۇ دۇدۇقلاپ ، — ئىمىن گېرمان دېگەنلىرى كىم ؟!

مامۇت قۇرغۇي بايىقى سۈنئىي جىددىيلىكنى بىرئاز پەسەيتىپ ، يۇمشاقراق ، لېكىن كىنايە ئارىلاش مۇنداق دېدى :

— تەقسىر ، خۇدادىن كەلگەن ۋەھىيگە ئىشەنمەملا ؟ ئۆزلىرى قانداقتۇر شەيخۇلئىسلام ئەمەس ، ئىمىن گېرمان ! سىلە شىلىڭ شىسەي ۋاقتىدا ۋاڭ دارىنىنىڭ ماشىنىسىنى ھەيدىگەن . سىلىنى بۇ يەرگە ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ھاپىزخوجا پايلاقچىلىققا چىقاردى . يالغانمۇ ؟ خۇدا ئالدىدا تانامىلا ؟

« ئەۋلىيا » نىڭ كۆزى چەكچەيدى . گۆشلۈك ، مىغىزرەڭ قول-لىرى تىترەپ كەتتى . بايا ئاڭلىغانلىرىنىڭ ھەممىسى ھەق ۋە راست ئىدى . ئۇنى قاتتىق ۋەھىيمە باستى ، تىلىمۇ كالۋالاشتى :

— ئۇ ... تەقسىر ... ئۇ ... ئۆزلىرى كىم بولىلا ؟ ... مەن ... مەن زادى چۈشىنەلمەي ... قالدىم ...

— ئاللانىڭ قۇلى ، مۇشۇ ئۇلۇغ مازارنىڭ شەيخى ، تەقسىر .

— يوقسۇ ... يوقسۇ ... — دېدى « ئەۋلىيا » تېخىمۇ ئالاقزادە بولۇپ ، — ئۇنداق ئەمەس ... ئۆزلىرى باشقىچە ئادەم ...

— مەنمۇ ؟! — مامۇت قۇرغۇي قۇتلۇق ئەپەندىگە قارىدى ، قۇت-لۇق ئەپەندى كۆزىنى قىسىپ قويدى ، — توغرا ، مەن مامۇت قۇرغۇي بولىمەن ، ئوڭ يېنىمدىكى ماۋۇ كىشىنىڭ ئىسمى قۇتلۇق ئەپەندى ، سول

يېنىمدىكى ماۋۇ يىگىتنىڭ ئىسمى باتۇق . ئۆزۈم مانا مۇشۇنداق ئادەم ! — دېدى ۋە سىرتىدىكى بەقەسەم تونىنى شارتتىدە سىلىپ ئارقىغا تاشلىۋەتتى ، ئىچىدىكى كالتا كەمزۇلنىڭ ئۈستىگە چاپراس ئوقدانلار باغلانغان ، سول يېنىغا تاپانچا ئېسىلغان ئىدى .

ئەۋلىيا دەسلەپ ھەيرانلىقتىن داڭ قېتىپ قالدى ، كېيىن ئاستا - ئاستا ئېسىگە كېلىپ :

— ئۆكسىلىرىم ... — دېدى ئاخىر تەن بېرىپ ، — مەن بىر ناقابىل ، ناشۈكۈر ئادەم ، ئۇلار مېنى ئالداپ كەتتى . راست ، مەن شەرمەندە پايلاقچى ! ...

مازار ئىچىدە قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلدى .

2

ھاپىز جۇيجاڭ ئۈستى - ئۈستىلەپ كەلگەن دەرد - ئەلەمدىن خۇن بولۇپ كەتتى .

باتۇقنىڭ تېخىچە قولغا چۈشمەسلىكى ، ئۇنى ئاز دېگەندەك ، دادىسى ھەمدەمبەگنى خالىغان ۋاقىتتا پاراكەندە قىلىپ ، سىڭلىسى خان بۇۋىنى ئوچۇق - ئاشكارا ئاياغ ئاستى قىلغانلىقى ئۇنى زەردە گۆش قىلسا ، ئاق لىيەنجاڭنىڭ ئۆلتۈرۈلۈپ ، باتۇقنىڭ يەنە ساق - سالامەت قېچىپ كەتكەنلىكى ئۇنى قاتتىق چۆچۈتۈپ قويغان ئىدى . بۇ ئىشلار ئۈستىدە ئويلانغاندا ، ئۇ باتۇق بىلەن قۇتلۇق ئەپەندىنى بىر - بىرىگە باغلاپ قىياس قىلاتتى . ئۇنىڭ نەزىرىدە ، قۇتلۇق ئەپەندىدەك سىياسىي جەھەتتە پىشقان ، پەم - پاراسەتلىك بىرسى باشچى بولمىغان بولسا ، باتۇقتەك بىر نەچچە سەھرالىق تەلۋىلەر ھېچ ئىش قىلالمايتتى . شۇ ۋەجىدىن يېقىندىن بېرى قۇتلۇق ئەپەندى ئۇنىڭ خىيالىغا تولا كىرىۋالىدىغان بولدى . ئەتراپىدا بولۇۋاتقان پېشكەللىكلەرنى ئويلىسىلا ، ئۇنىڭ كۆلەڭگىسى كۆز ئالدىغا كېلىپ ، يۈرىكى پۇچۇلىناتتى . « شۇنداق ،

جـەزمـەن شـۇنـداق ! ـــ دەپ ئويلايـتـتـى ئۇ ، ـــ قـۇتـلـۇق يوشۇرۇنۇپ يـۈرۈپ ، ئـسـيانچىلارنى يېتەكلەۋاتىدۇ ، ئۇيۇشتۇرۇۋاتىدۇ . ئۇ قىزىل پا- چاق قـاغـدالـمـىـنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ ! ئۇنىڭ ھېلىقى سۆزلىرى نـېمىدېگەن دەھشەتلىك - ھە ؟! ياپىر ... ئۇنىڭ ئاغزى ئوت چاچىدىغان دوزاخ ئـىـكـەن ! ... ئۇ ئاشـۇنـداق سۆزلەۋەرسە بىر قىسىم يىلىكى سۇيۇق ، ئىرادىـسـى بوشلارنى قـايـمۇقـتـۇرمامدۇ ؟ ھۇ ، نانقېپى ، لىگىتاسىملار ! يولۋاسنى قەپەستىن قويۇپ بېرىپ ، گۆشۈيىپ ئولتۇرۇشتۇڭ ... »

ھاپىـز جۇيجاڭ ئەنە شۇنداق پەرىشان ھالدا تۇرغىنىدا دائىمى ئىمام ھېلىقى كۈنكى چىلتەنلەر نامايىشىدا كۆرگەن ، ئاڭلىغانلىرىنى ئېقتىماي ـ تـېـمـسـتـماي يەتكۈزۈپ ، ئۇنىڭ زىمىستان باسقان كۆڭلىنى ئىللىتتى . ئۇ ئۇزاق ئويـلـىـنىپ ، سىرلىق بىر پىلان تۈزدى ، قاسىم كانايغا يارامىلىق بىر ئادەم تېپىشنى ئېيتتى :

ـــ بۇ قېتىم بىز تاللايدىغان ئادەم ھەرخىل رولالارنى ئالالايدىغان بـولـسـۇن ، ـــ دېـدى ئۇ مـەقـسـتىنى تېخىمۇ ئوچۇق چۈشەندۈرۈپ ، ـــ ئاڭـلـىـشـىمچە ، يېقىندا « شىھىت مازار » دا بىر نەچچە يوچۇن ئادەم پەيدا بـوپـتـۇ . دادامنـىـڭ ئېـيـتـىـشـىـچـە ، ئۇلار مـامۇت شەيخنىڭ مۇرىت - مۇخـلـىـسـلىرى ئىمىش . مامۇت شەيخ دادام بىلەن يېقىن ئۆلپەت ، بەلكىم يالغان ئەمەستۇر ، شۇنداقتىمۇ كۆڭلۈم تىنمايۋاتىدۇ . ئۆتكەنكى چىلتەنلەر نـامـايـىـشى بىلەن ئۇ يەردىكىلەرنىڭ باغلىنىشى بارمۇ - يوق ؟ مېنىڭچە ، ئۇلارنـى ئۇركـۇتـمەي بـىر قارماق سېلىپ باقساقمىكىن دەيمەن . بۇ قېتىم بـىـزگـە ئىشلـەيـدىغان ئادەم « شىھىت مازار » غا بارالىشى ، مامۇت شەيخ بـىـلـەن جەمبە بولۇپ ، ئۇنىڭ يېنىدىكى ئادەملەرنى بىر - ئىككى كۈن ئىـ- چىدە تاسقاپ بولالىشى كېرەك !

ـــ مـېـنـىـڭـچـە ، بۇ ئىشقا ئادىل زەڭگى تازا باب كېلىدۇ ، ـــ دېدى قـاسـىم كاناي ئالمان - تالمان ، ـــ ئۇنىڭدا كۈچمۇ ، ئەقىلمۇ بار ، بويمۇ ، ئەنمۇ بار ...

ـــ سـەن تـېـخـىـچـە مۇددىئايىمنى چۈشەنمەيۋاتىسەن ! ـــ دېدى

هاپىز جۇيجاڭ بىر ئاز چىچىلىپ ، ــ مەن نېمە كويدا ، سەن نېمە ئويدا ! بۇ ئىشقا كۆچىنىڭ ، بوينىڭ لازىمى يوق . بۇنىڭغا ئەقىل - پاراسەت ، ھىيلە - نەيرەڭ كېرەك !

قاسىم كاناي قوللىرىنى ئىشقىلىدى ، بارماقلىرىدىن قاس چىقاردى ، كۆزىنى قىسىپ ئويلاندى ، بوينىنى قىيسايتىپ نېمىنىدۇر ئەسلىدى .

ــ تاپتىم ... تاپتىم ... ــ دېدى ئۇ ئاخىر خوجايىنىنىڭ ئالدىدا ئېگىشىپ ، ــ بۇ ئىشقا ئىمىن گېرمان لايىق ئىكەن ، بېشىدىن جىق ئىش ئۆتكەن ، ھىيلىگەر ئادەم . بىر - ئىككى قېتىم ئىشقا سېلىپ سىناپ باققان . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ئۇ ھازىر پاناھلىققا موھتاج ...

ــ يېشى قانچىدە ؟ ــ ھاپىز جۇيجاڭ قىزىقىپ سورىدى .

ــ 60 لارغا يېقىنلاپ قالدى .

ــ دىنىي ئىسلامنىڭ ئەمرىمەرۇپلىرىدىن خەۋىرى بارمۇ ؟

ــ بار . كېيىنكى كۈنلەردە قارىي - قۇرئانلار بىلەن ئۇلپەت ئۆتكەن ...

ھاپىز جۇيجاڭ بىرئاز تۇرۇۋېلىپ دېدى :

ــ ئېسىڭدە بولسۇن ، پىرقە ھاكىمىيىتىگە پايدىلىقلا بولىدىكەن ، ئۇنداق ئادەمنى ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىۋېرىش كېرەك . ئۇنىڭ ئەكسىچە بولسا ، تاغنى تالقان قىلغۇدەك قابىلىيىتى بولسىمۇ كۆزدىن يوقىتىش كېرەك ! ئىمىن گېرمان مېنىڭچە بولىدىغاندەك قىلىدۇ . ئاۋۋال سەن سۆزلىشىپ باق ، ئىشلەشكە رازى بولسا ، قانچە پۇل كەتسە مەيلى !

ئىككى كۈندىن كېيىن ، قاسىم كاناي ئۇستىۋاشلىرى ئاۋارە ، ئورۇق ، قاتاڭغۇ ، ماش گۈرۈچ ساقاللىق بىر ئادەمنى ھاپىز جۇيجاڭنىڭ ئىشخانىسىغا باشلاپ كەلدى .

ــ ئىمىن گېرمان كەلدى ،ــ دېدى ئۇ مېھماننى تونۇشتۇرۇپ ،ــ پىرقە ھاكىمىيىتى ئۈچۈن سادىقلىق بىلەن ئىشلەشكە ۋەدە بەردى .

ھاپىز جۇيجاڭ گىدىيىپ ئولتۇرۇپ ئىمىن گېرمانغا سەپسالدى . ئۇنىڭ ئاران پىلدىرلاپ تۇرغان يۇمۇق كۆزلىرىگە ، تېگى - تېگىدىن

سىرسقىلىق چىقىپ تۇرغان ياداڭغۇ يۈزىگە، رەددى بەدەل كىيىم ـ كېچەكلىرىگە قاراپ چىققاندىن كېيىن، سىناق نەزىرىدە سورىدى:

ـــ تاغا، سىزنى نېمە ئۈچۈن «ئىمىن گېرمان» دەيدۇ؟! «گېرمان» لەقىمىڭىز قانداق قويۇلغان؟

ئىمىن گېرمان دەسلەپ ھودۇقتى، جىددىيلەشتى، كېيىن قاسىم كانايىنىڭ رىغبىتى بىلەن ئاستا ـ ئاستا ئۆزىنى تۇتۇپ، قىسمەتلىرى ھەققىدە قىسقىچە سۆزلەپ بەردى:

ئىمىن گېرمان 1913 ـ يىلى ئېشەكچىلەرگە ئەگىشىپ، ئەركەشتام ئارقىلىق ئەنجانغا چىققان ئىكەن. ئۇ يەردە بىر مەزگىل مەدىكارچىلىق قىپتۇ، كېيىن بىر باينىڭ پاختا زاۋۇتىدا ياللىنىپ ئىشلەپتۇ. 1914 ـ يىلى بىرىنچى جاھان ئۇرۇشى باشلىنىپ، ئەسكەر سېلىقى چۈشكەندە، پاختا زاۋۇتىنىڭ خوجايىنى ئۇنى 200 سومغا سېتىۋېلىپ ئەسكەرلىككە ئەۋەتىپتۇ. ئۇ ئوكرائىنا فرونتىدا بېشىنى قولتۇقىغا قىسىپ ئىككى يىل ئۇرۇش قىپتۇ. كېيىن بىر قېتىملىق جەڭدە ئەسىرگە چۈشۈپ، غەربىي گېرمانىيىنىڭ ماكدونبورگ شەھىرىگە ئېلىپ بېرىلىپتۇ. ئۇ يەردە بىر ھەربىي زاۋۇتتا ئىشلەپتۇ. 1918 ـ يىلى گېرمانىيىدە ئىشچىلارنىڭ ھاكىمىيەتكە قارشى ھەرىكىتى بولغاندا، ئۇمۇ نېمىس ئىشچىلىرى بىلەن بىللە نامايىشقا چىقىپتۇ، نۇرغۇن ئىشچىلار نەق مەيداندا قولغا ئېلىنىپتۇ، كېيىن بەزىلەر خىزمەتتىن ھەيدىلىپتۇ. شۇ قاتاردا ئۇنىمۇ ئىشچىلىقتىن قوغلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ، بىر چەت ئەل سودىگىرىگە ياللىنىپ ۋەتەنگە قايتىپ كەپتۇ... 1935 ـ يىلى كەچ كۈزدە، چوڭ يول بويىدىكى ئېتىزلىقتا ئىشلەۋاتقاندا، ۋاڭ دارىنىنىڭ كىچىك ماشىنىسى شۇ يەرگە كېلىپ بۇزۇلۇپتۇ. شوپۇر بىرەر سائەتكىچە ماتورنىڭ ئۇ يېرىنى بوشىتىپ، بۇ يېرىنى چىڭىتىپ زادىلا ئەپلەشقا كەلتۈرەلمەپتۇ. ۋاڭ دارىن ئالدىراپتۇ، تىت ـ تىت بوپتۇ، ئەمما ماشىنا بىر پارچە ئەسكى تۆمۈردەك تۇرۇۋېرىپتۇ. بۇنىڭغا ئىچى پۇشقان ئىمىن گېرمان قولىدىكى كەتمەننى دولىسىغا سېلىپ، بىر ـ ئىككى بېسىپ ماشىنىنىڭ يېنىغا كەپتۇ. جىلە

بولۇپ تۇرغان شوپۇر ئۇنى « بۇ بەدرەڭ سەھرالىق تاماشا كۆرگىلى كەلدى » دەپ ئويلاپ قوغلاپتۇ . لېكىن ئىمىن گېرمان پىسەنت قىلماي تېخىمۇ يېقىنلىشىپتۇ . ماتورنىڭ ئۇيەر - بۇ يېرىگە قاراپتۇ ، شوپۇر تېخىمۇ ئاچچىقلاپ تىللاپتۇ . لېكىن ۋاڭ دارىن ئىمىن گېرماننىڭ يېنىغا كېلىپ : « بىلەمدۇ ؟ » دەپ سوراپتۇ . ئىمىن گېرمان دادىل بېشىنى لىڭشىتىپتۇ . بىر يېرىم سائەتتىن بېرى توختۇپ ، قورسىقى ئېچىپ ، رەللە بولۇپ تۇرغان ۋاڭ دارىن ئىمىن گېرمانغا « قاراپ باق » دەپ ئىشارە قىپتۇ . ئىمىن گېرمان چارەك سائەت ئىچىدە ماتورنى ئوڭشاپ ئوت ئالغۇزۇپتۇ . ۋاڭ دارىن خۇشال بوپتۇ ھەم شۇ يەردىلا ھېلىقى شوپۇرنى ئىشتىن قالدۇرۇپ ، ئىمىن گېرماننى شوپۇر قىلىۋاپتۇ ...

ئۇ سۆزدىن توختىدى . ھاپىز جۆيجاڭ گويا قىزىق ، تەسىرلىك بىر ھېكايە ئاڭلىغاندەك ھۇزۇرلاندى . ئىمىن گېرماننىڭ مۇرەككەپ ، جاھانكەشتى ھاياتى ئۇنى ھەقىقەتەن قىزىقتۇرغان ئىدى . ئۇنىڭ نەزىرىدە ، «شەھەر كۆرگەن ئىتتىن قاچ ! » دېگەندەك ، بۇنداق ئادەملەرنىڭ قولىدىن جەزمەن ئىش كېلەتتى !

— تاغا ، بىز سىزنى مۇھىم بىر ئىشقا سالماقچى ، — دېدى ئۇ ئىمىن گېرماندىن كۆڭلى خاتىرجەم بولۇپ ، — بىز سىزنىڭ ئىقبالىڭىزنى ئويلاپ بۇ ئىشقا سېلىۋاتىمىز . ئەجىر قىلىڭ ، ئەجرىڭىز چوقۇم يەردە قالمايدۇ . ئەمما ، قاتتىق پەخەس بولماق كېرەك ، جەننەتنى بېرەي دېسىمۇ شەيتانغا ئالدانماڭ ! ...

ئىمىن گېرمان مانا شۇ كۈنى ساقچى ئىدارىسى تەييارلىغان جەندە - كۆلانى كىيىپ ، ھەمدەمبەگ ئەۋەتكەن بىر ئادەمنىڭ ھەمراھلىقىدا شورباغقا كەلگەن ئىدى .

3

ئۇلار توغراقلىققا كەلدى ...

يالـىڭاچلانغان توغراقلار قىشلىق ئۇيقۇدا ئىدى . ئۇيەر ـ بۇيەردە چوخچىيىپ تۇرغان ئاقۇش ، قۇرىغان قېرى توغراقلار يىراقتىن قارىغان كىشىگە گويا ئىككى پۇتىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ، ئۆرىدەپ خىرىس قىلىۋاتقان ئاق ئېيىقتا ئوخشاش ۋەھىمىلىك كۆرۈنەتتى ...

توغراقلار خامۇش ئۇيقۇدا بولغىنى بىلەن توغراقلىق بۇرۇنقىدىن كۆپ جانلىنىپ كەتكەن ئىدى . هازىر بۇ يەردە ، هاياتلىق ئۇچۇن كۆرەشكە ئاتلانغان بىر تۈركۈم « قاچقۇن » ، « ئۆكتەملەر » ياشىماقتا ، تىرىكچىلىك قىلماقتا . « شەيتانغار » دىكىلەر بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن ، بارلىق سەپداشلار بىر گەۋدىگە ئايلاندى ، 50 كە يېقىن ئادەم ئۈچ گۇرۇپپا بولۇپ تەشكىللەندى . ئۈچ گۇرۇپپا ئالتە گەمە كولىدى ، قورال ـ ياراغدىن تارتىپ ئاتلارغىچە گەمىگە كىرگۈزۈلدى . گۇرۇپپىلارنىڭ مەشغۇلاتىمۇ بېكىتىلدى : بىر گۇرۇپپا ھەربىي مەشىق قىلسا ، قالغان ئىككى گۇرۇپپىنىڭ بىرسى ئوۋچىلىق قىلاتتى ، يەنە بىرسى ، چەكسىز توغراقلىقنى ئارىلاپ ، توغرىغا بىلەن دورا ـ دەرمەك يىغاتتى . ئۇلار ئۈچ كۈندە بىر قېتىم ئۆزئارا دەۋر قىلىپ ئالمىشىپ تۇراتتى ...

— بۇ يەردىكى ئىشلار ناھايىتى جانلىق ، ئىدىتلىق ئىكەن ، — دېدى ئىمىن گېرمان توغراقلىقنى ئارىلاپ كېتىۋېتىپ ، — مەن قېرىغىمۇ بۇ يەردە ئىش تېپىلارمۇ ؟

قۇتلۇق ئەپەندى چاقچاق قىلدى :

— ئىمىنكا ، سىزگە گېرمانىيىدەك كاتتا يەرلەردە ئىش تېپىلغان تۇرسا ، قەشقەرنىڭ ئات تۇۋىقىدەك مۇشۇنچىلىك توغراقلىقىدا ئىش تېپىلماسما ؟

— شۇنى دېگىنە ، — دېدى مامۇت قۇرغۇي قۇۋۇۋەتلەپ ، — ئەجنەبىيلەرنىڭ قورال زاۋۇتىدا ئۆگەنگەن كارامەتلىرىڭنى كۆرسىتىدىغان ۋاقىت كەلدى ئىمىنكا ، بىزنىڭ بۇ توغراقلىقتىمۇ سىزنىڭ كېلىشىڭگە قاراپ تۇرغان بىرمۇنچە ناكا قورال ـ ياراغلار بار !

ئۇلار توغراقلىقنى ئايلىنىپ كېلىپ ، بىرىنچى گۇرۇپپىنىڭ ياتاق

گەمىسگە كىردى . گەمىدىن پاخال بىلەن تەرنىڭ قىرتاق پۇرىقى بۇخ-
سۇپ تۇراتتى . قاراڭغۇلۇق ئاستا - ئاستا سىڭىپ ، بىر نەرسىلەرنى پەرق
ئەتكۈدەك بولغاندا ، ئىمىن گېرمان گەمە ئىچىگە سەپسالدى . گەمىدە ياتـ
قانلاردىن نۇرغۇنلىرىنىڭ سېلىنجىسى پاخال ، يېپىنچىسى كورەك جۇۋا
ئىدى . بەزىلىرى ھەتتا سامان تەكىيىگىمۇ ئېرىشەلمەي ، پاخالنىڭ ئاستىغا
كىرىسەك قويۇۋالغان ئىدى . گەمىنىڭ ئۈستىدىن شىرقىراپ قۇم چۈشۈپ
تۇراتتى ...

ئىمىن گېرمان ئويلىنىپ قالدى . بۇ ئادەملەر مۇشۇنداق تۇرمۇش
بىلەن بۇ يەردە زادى نېمە ئىش قىلماقچى ؟ نېمىگە ئېرىشمەكچى ؟!

ئۇ ئىختىيارسىز ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشىنى ئەسلىدى . ئۇمۇ بىر چاغلاردا
ئۆز ماكانىدا جېنىنى سىغدۇرالماي ، بىر كېچىدىلا چۇراپ چىقىپ كەتكەن
ئىدى . چەت ئەللەردە قاڭقىپ يۈرۈپ ، ۋەتەنسىزلىكنىڭ دەردىنى يەتكۈچە
تارتتى ، ئازابلاندى ، خورلاندى ، كېيىن مىڭبىر مۇشەققەتتە ۋەتەنگە زارـ
قىپ قايتىپ كەلدى . لېكىن ۋەتەن ئۇنى يەنە بۇرۇنقىدەكلا يەكلىدى ،
خارلىدى ، قىينىدى . ئۇ ، شۇنچە كەڭ ۋەتەندە بېشىنى سىغدۇرغۇدەك
ئەركىن ماكان تاپالماي ، بايلارغا يىللىقچى بولدى ، ئات ئوقۇرى ، ئېشەك
ئېغىللىرىدا يېتىپ قوپتى ، ئاچ - زېرىن ، يېلىڭ - يوپۇڭلۇقتا بىرنەچچە
يىلنى ئۆتكۈزدى . كېيىن تۇيۇقسىز ئامەت بىلەن ۋاڭ دارىنغا شوپۇر
بولۇپ ، جېنىنى ئاز - تولا ئارام تاپقۇزغان ئىدى . ۋاڭ دارىن ئاغدۇرۇـ
لۇش بىلەن يەنە ئۇنى نەس باستى ، تۆت يېرىم يىل تۈرمىدە ياتتى .
تۈرمىدىن چىقىپ يەنە سەرگەردانلىق تۇرمۇشىنى باشلىدى ، كىرمىگەن
تۆشۈكى ، چىقمىغان دۆڭى قالمىدى . شۇ چاغلاردا ئۇ نېمىلەرنى
ئويلىمىغان ئىدى ؟! بەزىدە بىر كېچىدىلا رۇستەمى داستانىغا ئايلىنىپ ،
تەڭسىزلىكتە ، جاھالەتتە ئۇچىغا چىققان بۇ زالىم ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇپ ،
غېرىب - مىسكىن ، يېتىم - يېسىرلەرنىڭ بېشىنى سىيلىماقچى بولدى .
بەزىدە ، يېرىم كېچىدە ئورنىدىن تۇرۇپ ، جايناماز ئۈستىدە ئاللاغا تىلـ
ۋىندى ، ئاللادىن جەبىر - زۇلۇم ، پاسىقلىق بېسىپ كەتكەن بۇ ماكانغا

نۆشىرۋان ئادىلدەك ، غېرىبپەرۋەر ، شەپقەتچى بىر پادىشاھنى ئاسماندىن تاشلاپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى . لېكىن يىللار ئۇنى بەزلەپ ئۆتتۈۋەردى ، ئۇ ئازاب ئىچىدە جىمىمدە قېرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى تۇيماي قالدى .

ئىمىن گېرمان خىيال بىلەن ئېغىرلاشقان بېشىنى ئاستا كۆتۈردى ، ئىچ - ئىچىدىن چىقىرىپ چوڭقۇر ئۇھسىندى ، خىرەلەشكەن كۆزلىرى بىلەن گەمىسگە يەنە بىر قېتىم قارىدى . بۇ قېتىم گەمە ئۇنىڭ كۆزىگە باشقىچە ئىللىق ۋە سەلتەنەتلىك كۆرۈندى . ئۇ مۇشۇ قاراڭغۇ ، سوغۇق گەمىدە كېسەككە بېشىنى قويۇپ ، زۇلمەتلىك كېچىلەرنى ئۆتكۈزۈۋاتقان كىشىلەرنىڭ نېمە ئىش قىلىپ ، نېمىگە ئېرىشمەكچى بولغانلىقىنى ئەمدى چۈشەندى . بۇ كىشىلەر بىردىنلا ئۇنىڭ كۆڭلىدە يۈكسەك ئورۇن ئالدى . ئۇ ئۇزاقتىن بېرى يۈرىكىدە ساقلاپ كېلىۋاتقان ئارزۇ - ئارمانلىرىنىڭ مانا شۇ كىشىلەر تەرىپىدىن ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىغا خىرە - شىرە ئىشەنگەندەك بولدى ...

— ئىمىنكا ، قانداق ، گەمىلەرگە قاراپ قورقۇۋاتامىلا ؟ — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى ئۇنىڭ شۈكلەپ كەتكەنلىكىگە قاراپ ، — تۇرمۇشىمىز قىيىنراق ، لېكىن ئەركىن ، ئۆزىمىز خان ، ئۆزىمىز بەگ !

ئىمىن گېرمان ھاياجانلاندى ، قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ قولىنى تۇتۇپ دېدى :

— ئەڭ ئەۋزىلى شۇ ئۇكام . « ھوسۇلى يوق جەننەتتىن ، دوزاخ ياخشى » دېگەن گەپ بار . مەن خارجى دۆلەتلەرنىمۇ كۆردۈم ، ئادەم باللىسى ئۈچۈن قورساق تويغۇزۇش ، كىيىم كىيىشلا كۇپايە قىلمايدۇ ، ئۇنىڭغا ئەركىنلىك كېرەك . ئەركىنلىك بولمىسا ، قۇشمۇ ئاسماندا پەرۋاز قىلمايدۇ !

ئۇلار گەمىدىن چىقتى . مازارغا قايتىۋېتىپ ، ئىمىن گېرماننىڭ خىيالىغا بىر نەرسە كېلىپ سورىدى :

— ئۇكام مامۇتاخۇن ، سەن تونۇگۇن ئىسمىمنى ، ۋاڭ دارىنغا شوپۇر بولغانلىقىمنى ئېيتتىڭ ، بۇنى زادى قانداق بىلىۋالدىڭ ؟

مامۇت قۇرغۇي خۇپسەنلىك بىلەن كۈلدى:

— دېدىمغۇ، ئىمىنكا، تۇنۇگۈن ئاللادىن ۋەھىي كەلگەن …

— ياق، ياق! — ئىمىن گېرمان ئېتىراز بىلدۈردى، — بۇ گەپ-لەرنىڭ ھەممىسى يالغان!

مامۇت قۇرغۇيمۇ راستىنى ئېيتتى:

— شۇنداق ئىمىنكا، ۋەھىي كەلگىنى يالغان، مەن سېنى بۇرۇنلا تونۇيتتىم. سەن ئۆز ۋاقتىدا، ۋاڭ دارىننىڭ ماشىنىسىنى ھەيدەپ پات-پات سىبۇغا كېلەتتىڭ. ۋاڭ دارىن مامۇت سىجاڭنى ئىزدەپ كېلەتتى. مەن سىبۇدا بولغاچقا، سېنى كۆپ كۆرگەن، ھەتتا بىر نەچچە قېتىم سەن بىلەن پاراڭلاشقان …

— مانا، مانا … ياش دېگەننىڭ ھامان ياشلىقى بار - دە! — دېدى ئىمىن گېرمان تېخىمۇ ھاياجانلىنىپ، — قارا، سېنى تونۇماي قالغىنىمنى، قۇرۇسۇن قېرىلىق، مانا ماۋۇ گەپنى قىلغاندىن كېيىن سېنى راستتىنلا باغرىم تونۇۋاتىدۇ …

ئەتىسى ئەتىگەندە ئىمىن گېرمان قايتىشقا تەرەددۇتلاندى. يولغا چىقىش ئالدىدا ھەممەيلەن بىلەن قىزغىن، سەمىمىي خوشلىشىۋېتىپ مۇنداق دېدى:

— ئۇكىلىرىم، ھازىرچە خوش، مەن يەنە بىرىسى ئۈچ كۈن، ئىيرىسى ھەپتىدە بۇ يەرگە ئۆتۈپ بولىمەن. ھاپىز جۇيجاڭنى سىلەردىن خاتىرجەم قىلىپ قويۇپ قايتىپ چىقىمەن!

باتۇق كۈتۈلمىگەن يەردىن قوپاللىق بىلەن ئاگاھلاندۇردى:

— ئىمىنكا، گەپ شۇنداق بولسۇن، ئەگەر كۆڭۈلدە زەررىچە ئالىلىق بولۇپ قالسا، مەن بىر كېچىدىلا شەھەرگە ئۆتۈپ، ھېسابلىشالاي-مەن جۇما!

ئىمىن گېرمان ئوڭايسىزلاندى، يۈزى لاپىدە قىزاردى، شۇنداق بولسىمۇ، باتۇقنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشىنى يوللۇق ھەم ھەقلىق ھېسابلاپ، ئۆزىنىڭ سەمىمىيىتىنى يەنە بىر قېتىم بىلدۈردى:

— ئۇكىلىرىم، سىر بەرگەنلىك — جان بەرگەنلىك . خاتىرجەم بولۇڭلار، ماڭا ئىشىنىڭلار! مەن چوقۇم ئىشنى كۆڭۈلدىكىدەك توغرىلاپ يېنىڭلارغا قايتىپ چىقىمەن! ئەگەر سىلەرگە يامان نىيەتتە بولۇپ، ئاللا كۆڭۈللۈك قىلسام، مانا ئۇستۇمدە تۇرۇپتۇ، ئاللا گۇۋاھ، باغرىمدا چىراغ كۆيسۇن! ...

ئۇ يۈزىنى قىبلىگە قىلدى، بىر نەرسىلەرنى پىچىرلاپ ئوقۇدى، دۇئاغا قول كۆتۈردى، ئارقىدىن مەنىلىك قىلىپ:

— «ئىنتقا ئۇيات كىرسە ئۆلتان يېمەس» دېگەن گەپ بار، ئۇغۇ ھايۋان، مەن ئادەمغۇ! — دېدى - دە، شاققىدە ئاتقا مىنىپ، چىقىپ كەتتى ...

XIX باب ئاھ، گۈزەل!

ئىتنىڭ ئاغزى تەگكەنگە دەريا سۈيى بۇلغانماس.
— ئۇيغۇر خەلق تەمسىلى

1

ئىمىن گېرمان بەش كۈندىن كېيىن قايتىپ چىقتى. ئۇ نۇرغۇن يېگىتلىقلار قاتارىدا ھەيدەر خوجا توغرىسىدىمۇ بىر - ئىككى ئېغىز گەپ كۆتۈرۈپ چىققان ئىدى.

— ھاپىز جۈيجاڭنىڭ بۇ ئىنىسى قالتىس يىگىت ئىكەن، — دېدى ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىدا، — بۇ خۇنخۇرلار ئۇنى تۈرمىدىلا يەپ كېتىدىغاندەك قىلىدۇ! ...

بۇ خەۋەر قۇتلۇق ئەپەندىنى تولىمۇ ئارامسىزلاندۇردى. ھەيدەر خوجىنىڭ بەختسىز تەقدىرى ئۇنى قايغۇغا سېلىپ قويغان ئىدى. ئۇ ھاپىز جۈيجاڭنى ئۆز ئىنىسىغا بۇنداق شەپقەتسىزلىك قىلار، دەپ ئويلىمىغان ئىدى.

— مەن خاتا ئويلاپتىمەن، — دېدى ئۇ باتۇق بىلەن بولغان سۆھبەتتە، — قان - قېرىنداشلىقنىڭ يۈز - خاتىرسى بولىدۇ، دەپ پەرەز قىپتىمەن. ھاپىز دېگەن بۇ مۇناپىق راستتىنلا قالتىس يامان جويۇت ئىكەن. ئەمدى ھەيدەر خوجىنى قۇتۇلدۇرمىساق بولمايدۇ، باتۇق. سېپىدىمىزدە ئۇنداق ئادەملەرنىڭ يېتىشىپ چىقمىقى تەس!

باتۇق ئوڭايسىزلاندى ، قىلمىشىدىن خىجىل بولۇپ ، قولى بىلەن يۈزىنى ئېتىپ بىر پەس ئولتۇرۇپ قالدى ، كېيىن قۇتلۇق ئەپەندىگە ئۆتۈنۈش بىلەن دېدى :

— قۇتلۇق ئاكا ، رۇخسەت قىلىڭ . ھەيدەر خوجىنى ئۆزۈم قۇتقۇلدۇرۇپ چىقاي ، ئۇ مېنىڭ كاساپىتىمدىن قولغا چۈشكەن ، بۇ داغنى ئۆزۈم يۇمىسام بولمايدۇ !

قۇتلۇق ئەپەندى ئۇنىڭغا ئەيىبلەش نەزىرى بىلەن قارىدى :

— سەن يەنە شەھەرگە كىرىۋېلىپلا ئۆزۈڭنىڭ بىلگەن سەنىمگە دەسسەرسەن !

— ئەمدى ئۇنداق بولمايدۇ ! — دېدى باتۇق ئەھدە بىلەن ، — ئۆزىمىزمۇ ، ئەقلى - ھوشىمىزمۇ چوڭىيىۋاتىدۇ . قۇتلۇق ئاكا ، خاتىرجەم بولۇڭ ، تەشكىلگە ئاۋارىچىلىق تۇغدۇرىدىغان ئىشنى ئەمدى قىلمايمەن !

— ھەيدەر خوجىنى قۇتقۇلدۇرۇشقا ئىشەنچىڭ بارمۇ ؟

— بار ، ئالتە بۇرجەكلىك تۇرمىدىكى ۋاڭ دەيدەي ياردەم قىلىدۇ ، نازاكەت خېنىمدىنمۇ پايدىلىنىمەن !

— بولىدۇ ، ئەمىسە مامۇت قۇرغۇي بىلەن تۇدى راجى ساڭا ھەمراھ بولسۇن ، يەنە كۈچ لازىم بولسا ، شەھەردىن ئۇيۇشتۇرۇڭلار !

ئۇلار يېرىم كېچىدە يولغا چىقىپ ، ئەتىسى كەچتە شەھەرگە يېتىپ كەلدى . ھېيتگاھدا كەچلىك غوڭ - غوڭ بازار قىزىپ كەتكەن ئىدى . ئۈچەيلەن سەھرالىقلارغا خاس قىزىقىش بىلەن بازار ئايلاندى . چۆچۈرە خانىغا كىرىپ ھاردۇق ئېشى ئىچتى ، غالتەكچىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ ئۆپكە - ھېسىپ يېدى ، چايخانىغا كىردى ، ناۋات بىلەن قۇۋۇەتلىك چاي دەملەپ ئىچتى ، راھەتلىنىپ تەرلىدى . ئۇنىڭدىن كېيىن تاش بازىرىغا چىقتى ، ۋاڭ چوقۇرنىڭ قاۋاقخانىسىغا كىرىپ ئۆزلىرىنى مەلۇم قىلدى .

قاراڭغۇ چۈشۈپ ، ئەل - جامائەت بېسىققاندا ، باتۇق ئىككى ھەمراھىنى قاۋاقخانىدا قالدۇرۇپ ، نازاكەت خېنىمنىڭ ئۆيىگە باردى . ئۇ كەلگەندە ، نازاكەت خېنىم ئوتتاشتەك ياسالغان خاس ھۇجرىسىدا

يېشىنىپ ، ھاردۇق چىقىرىپ ئولتۇراتتى . ئۇ ھەپتىدە ئۈچ قېتىم بولىدىغان خېنىملارنىڭ قاتار چېيىدىن تېخى بايىلا قايتىپ كەلگەن ئىدى . خىزمەتكار ئايال ئۇنىڭ ئۆتۈكىنى سالدۇرۇپ ، تالچىققان پۇتلىرىنى مۇجۇپ قويۇپ ، ئۆز ئۆيىگە ئۇخلىغىلى چىقىپ كەتكەن ئىدى . ئىشىك قېقىلغاندا ، نازاكەت خېنىم پەلتوسىنى يېپىنچاقلاپ ، شام كۆتۈرۈپ چىقتى .

— كىم ؟ — دېدى ئۇ ئەنسىكىكەندەك ئاۋازدا ئىشىككە يېقىنلىشىپ .

— مەن ... نازاكەت خېنىم ! — باتۇق چوڭقۇر بىر ئىچكى تۇيغۇ بىلەن ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتىدى . ئاۋاز تونۇشلۇق ھەم يېقىملىق ئىدى . نازاكەت خېنىم ئىشىكنى ئاچتى ، ئاچتى - يۇ ، چۆچۈپ ئارقىغا داجىدى . باتۇقنىڭ قوپال ھەم كۆرۈمسىز ئۇستىۋاش ئىچىدىكى گورۋى ، قاتىراڭغۇ بەستىنى ئۇ دەماللىققا تونۇيالمىدى ، قورققىنىدىن ۋارقىرىۋەتكىلى تاس قالدى . باتۇق تۇمىقىنى قولىغا ئالدى ، چىرايىنى ئوچۇق كۆرسىتىپ ، ھاياجان بىلەن :

- نازاكەت خېنىم ، بۇ مەن ... باتۇق ! ...

ئىگىرىزەك كۆتۈرۈلگەن شام نۇرى باتۇقنىڭ تەبەسسۇملۇق چىرايى بىلەن ۋىسال ئىشقىدا مۆلدۈرلەپ تۇرغان ئوتلۇق كۆزلىرىنى ئوچۇق يورۇتتى . نازاكەت خېنىم ئەمدى ئۇنى تونۇدى ، تونۇدى - يۇ :

— باتۇق ! — دەپ ۋارقىرىۋەتتى ۋە گويا ئارقىدىن بىرسى كۈچ بىلەن ئىتتىرگەندەك ، ئىختىيارسىز يۈگۈرۈپ كېلىپ ، ئۇنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتتى . مۇھەببەتنىڭ بۇ تەلۋە كۈچى باتۇقنى ھودۇقتۇرۇپ قويدى . ئۇنىڭ پالەچلەنگەن قوللىرى نازاكەت خېنىمنىڭ سىمابتەك تىترەۋاتقان تەشنا جىسمىنى قۇچاقلاشقىمۇ جۈرئەت قىلالماي ساڭگىلاپ قالدى . شۇ تاپتا ، ئۇ گويا ئۆز قۇچىقىدا ئادەم ئەمەس ، بەلكى 15 كۈنلۈك تولۇن ئاي ئۆزىنى باخ - باخلاپ ، نۇر سېپىپ ، قوچۇپ تۇرغاندەك سېھىرلىك ھېس قىلدى ، ئۇنىڭ قەلبى تامام بىھوشلانغان ئىدى . كېچىنىڭ ئاچچىق سوغۇقى ئۇلارنى ئەستە ھوشىغا كەلتۈردى .

باتۇق نازاكەت خېنىمنى قۇچاقلاپ كۆتۈرگەن پېتى ئۆيگە كىردى ، ئۇلار مەگىزى قىزارغان چويۇن مەشنىڭ يېنىدا ، ئىككى قەۋەت مەخمەل يىگەنداز ئۈستىدە بىر - بىرىگە قاراشقىنىچە ئۇن - تىنىسىز ، جىمىمىدە ئۇزاق ئولتۇردى . ئۇلارنىڭ ھېرىسمەن كۆزلىرىدىن مىسلىسىز خۇشاللىق ۋە بېسلغۇسىز خۇمارلىق ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇراتتى ...

بىر ھازادىن كېيىن نازاكەت خېنىم ئېسىگە كېلىپ ، چۆچۈپ ئورنىدىن تۇردى :

— ۋىيەي ... سىلىگە داستىخان سالماي ئولتۇرۇپ كەتكىنىمنى قارىسىلا ... — ئۇ چاي دەملىدى ، داستىخان راسلىدى . باتۇق ئۇنىڭغا بۇ قېتىم كېلىشتىكى مۇددىئاسىنى قىسقا ھەم ئېنىق قىلىپ سۆزلەپ بەردى .

— بەكمۇ ساۋابلىق ئىش بىلەن كىرىپلا ... — دېدى نازاكەت خېنىم خېنە ياققان بۇدرۇق بارماقلىرى بىلەن چەينەكنى ئاۋايلاپ تۇتۇپ چاي قۇيۇۋېتىپ ، — ھەيدەر خوجىنى بۇرۇن تونۇمايتتىم ، ئۆتكەندە سىلىنى قۇتۇلدۇرغىلى كىرگەندە كۆردۈم ، ئاڭلىسام ، ناھايىتى ئېسىل يىگىت ئىكەن . لېكىن ئاكىسى ماڭا بىر نەچچە قېتىم ئۇنىڭ ئۈستىدىن دادلاپ بەردى . بىر قېتىم ناھايىتى تەكەببۇرلۇق بىلەن : « كىمكى مېنى رەنجىتىدىغان بولسا — مەيلى ئۇ دادام بولسىمۇ — ھاياتىنى تاۋۇت بىلەن ئاشىنا قىلىپ قويىمەن ! » دېدى . شۇ گەپتىن كېيىن مەن ئۇنىڭغا ئۆچ بولۇپ قالدىم . ئۇنىڭدا ئادەمگەرچىلىك دېگەن نەرسە يوق ئىكەن ، مۇناسىۋەتلىشىشتىنمۇ ھەزەر ئەيلەيدىغان بولۇپ قالدىم ! ...

باتۇق تەستىق ئالامىتى بىلەن بېشىنى لىڭشىتتى :

— شۇنداق ، خېنىم ، ئېيتقانلىرى توغرا . ھاپىز خوجا ئادەم ئەمەس ، پالاق تۇخۇمدىن بولغان ھاراملىق ! ئۇنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ . ھەيدەر خوجىنى تېزدىن قۇتۇلدۇرۇۋالمىساق بولمايدۇ ! بۇ ئىشتا سىلىنىڭ ياردەملىرىگە تايىنىمىز ...

نازاكەت خېنىم جىنەستىدەك قىزىل ، نېپىز لەۋلىرىنى يېنىك چىشلەپ ، خۇمار كۆزلىرىنى قىسقان ھالدا بىر نەرسىلەرنى خىيال قىلدى ،

ئەسلىدى ، كېيىن بىردىنلا شوخشۇپ باتۇقتىن سورىدى :

— سىلىم شوپاڭ دېگەننى بىلەملا ؟

— ياق ، — دېدى باتۇق پەرۋاسىزلا ، — كۆرۈپ باقمىغان .

— ئاپلا ... — نازاكەت خېنىم تاڭلىيىنى چېكىپ ئەپسۇسلاندى ، — ھەممە ئىشنى شۇ بىلەتتى . ئۇ كاڭ لۇيجاڭ بىلەن ھاپىز جۇيجاڭغا بىۋاستە باغلانغان بىرىنچى دەرىجىلىك مەخپىي ئىشپىيون . بىز ھازىر ھەيدەر خوجىنىڭ نەگە قامالغانلىقىنى بىلمەيمىز ، ئۇنى بەك سىرلىق تۇتۇۋاتىدۇ . ناۋادا سىلىم شوپاڭنى قولغا چۈشۈرۈۋالساق ھەممە ئىش ئوڭاي بولاتتى ... — ئۇ ئۇزۇن كىرپىكلىرىنى تېز - تېز قېقىپ بىر پەس ئويلاندى ، قېشىنى يىمىرىپ ، بېشىنى ئەگدى ، كېيىن لىككىدە كۆتۈرۈپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — مۇنداق قىلايلى ، ئۇ ھەمىشە ئەنجان رەستىدىكى مەدىمىنجاننىڭ لەپكىسىدە ئولتۇرۇپ ئىش بېجىرىدۇ . مەن سىلىگە كۆرسىتىپ قوياي . تونۇۋالغاندىن كېيىن پېيىغا چۈشۈپ باقسىلىرى قانداق ؟

— بولىدۇ ، — دېدى باتۇق خۇشال بولۇپ ، — سىلىنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇقتە !

نازاكەت خېنىم كۆزىنى ھەييارلىق بىلەن ئويناتتى :

— سىلەر ئۈچۈن ئاۋارە بولسام نېمە بوپتۇ ، كۆڭۈل خالىغان ئىشنىڭ ئېغىرى يوق ! ...

باتۇق ئۇنىڭ تارتىنىش ، خىجىلچىلىق ئىچىدە ئەركىلەپ تۇرغان ئوماق بەستىدىن تەسلىكتە كۆزىنى ئۈزۈپ ئورنىدىن تۇردى .

— ئەمدى مەن كېتەي ... — دېدى ئۇ ئاۋازىنى ئاران چىقىرىپ .

نازاكەت خېنىم دەسلەپ ھەيران بولغاندەك ، ئۇنىڭغا دىڭگىدە چۆچۈپ قارىدى ، كېيىن ھاياجىنىنى سەل - پەل بېسىپ ، يەرگە قارىغان ھالدا سورىدى :

— كېتەملا؟ ... — ئۇ شۇ تاپتا ، باتۇقنىڭ كەتمەي ، ئۆزىگە ھەمراھ بولۇشىنى يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر يەرلىرىدىن خالايتتى ، لېكىن بۇ

تەلەپنى ئاغزىدىن چىقىرالمايتتى ، نېمىدۇر بىر نەرسە ئاغزىغا كەپلىشىپ ، يۈرەك ساداسىنى توسۇۋالغان ئىدى . مۇنداق ھېسسىيات شۇ تاپتا ، باتۇقنىمۇ ئۆز ئىلكىگە ئالدى . ئەگەر ئۇ كەتمىگىنىدە بۈگۈن كېچە ئىككىسى خۇددى سۇغا سۇ قوشۇلغاندەك ھېمىرلاش بولۇپ كېتىشى ، تۈنجى قېتىم ئۇنتۇلغۇسىز پاراغەتلىك ، شېرىن مىنۇتلارنى ئۆتكۈزۈشى تامامەن مۇمكىن ئىدى ...

لېكىن باتۇق قايناپ تۇرغان ھېسسىياتىنى ، يۈرىكىنىڭ شىددەتلىك ئۇرۇشىنى جاسارەت بىلەن باستى ...

— ھەئە ، كېتەي ... — دېدى ئۇ نازاكەت خېنىمنىڭ مۆلدۈرلىگەن كۆزلىرىگە ئىشتىياق بىلەن تىكىلىپ ، — سەپداشلار قاراپ قالدى ، بۈگۈن كەچتە قىلىدىغان يەنە بەزى ئىشلار بار ئىدى ، ئەتە كېلەي ! ...

نازاكەت خېنىم بېشىنى يەڭگىل لىڭشىتىپ ئۇلۇغ - كىچىك تىنىدى ۋە كۆزى قىيمىغان ، تارتىنىشقان ھالدا ئۇنى ئىشىككىچە ئۇزىتىپ چىقتى .

باتۇق ئەتىسى ئەتىگەندە كەلدى . نازاكەت خېنىم ئۇنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتۈپ ئولتۇراتتى . ئۇلار بازارغا چىقىش ئۈچۈن ئالدىراش تەييارلاندى . نازاكەت خېنىم ئۆزىنى گىرىملاپ ياساندى ، پۇتىغا ئىسكىلاچ مەسە ، بېشىغا ئاۋغانى ئاقپىچە ئارتىپ ، خۇددى قېرى بۇۋىملەردەك تۇسكە كىردى . باتۇق بولسا ، مەرھۇم ھاجى ئورۇسنىڭ تەۋەررۇك كىيىملىرىنى كىيىپ ، سېپى ئۆزىدىن بايۋەچچە سودىگەر بولۇپ قالدى .

2

ئۇ سېلىم شوپاڭنى بىر كۈن پايلىدى ، ئىز بېسىپ يۈرۈپ كۈنمۇ كەچ بولدى . قاراڭغۇ چۈشكەندە ، سېلىم شوپاڭ قۇمدەرۋازىدىكى خىلۋەت بىر قاۋاقخانىغا كىردى ، تۆت سەر هاراقنى تىك تۇرما قىلىپ ئىچتى ، كېيىن قاۋاقخانىنىڭ ئىچىدىكى بىر ئۆيگە كىرىپ كەتتى .

بۇ يەر نەشىكەشلەرنىڭ بەڭخانىسى ئىدى . چاققانغىنا ئۆينىڭ

تۆرىدىكى ئوچاق يېنىدا كالتە پۇتلۇق شىرە، شىرە ئۈستىدە سەيخانە، سەيخانە يېنىدا كىچىك خالتىلارغا ئېلىنغان نەشە، خاك قىلىنغان ياغاچ كۆمۈرى، شىرەنىڭ يەنە بىر تەرىپىدە بولسا، قاتار تىزىلغان بىر نەچچە چىلىملار تۇراتتى. ئۈچ ـ تۆت ئادەم چىلىم تارتىپ ئولتۇراتتى. تولا تۇتۇپ سىلىقلىنىپ كەتكەن، قارامتۇل قاپاق چىلىملەردىن ھەر قېتىم سۈمۈرگەندە خورتۇلدىغان ئاۋاز ئاڭلىناتتى. سەيخانىدىن چاراسلاپ ئوت كۆتۈرۈلەتتى...

مېھمان كۈتۈپ، بەڭ تەييارلايدىغان ئوتتۇرا ياشلاردىكى كوسا، ئالغاي كۆزلۈك بوۋام ① سېلىم شوپاڭ كىرىش بىلەن تۆرگە باشلاپ، ئالاھىدە تەكەللۇپ قىلدى. ھەش ـ پەش دېگۈچە سەيخانىغا نەشە، كۆك تاماكا ۋە ئۇششاقلانغان كۆمۈر قاچىلاپ بەڭ تەييارلىدى، سەيخانىنى چىلىمغا قوندۇرۇپ، ئۆزى بىر سۈمۈرۈپ ئوت ئالدۇردى ـ دە، ئىككى قوللاپ سېلىم شوپاڭغا تۇتتى. شۇ ئارىلىقتا، چىلىم تارتىپ قىيامىغا يەتكەن بىرسى تەمبۇرنى تىرىڭلىتىپ، مۇقام ئاھاڭىدا ئېزىلىپ ناخشا ئېيتتى:

بىر نەپەس ھۇزۇرىدىن،
دۆلىتى سۇلايمانى.
ئاللا بېرەر غايىبتىن،
سېنىڭ نانۇ رىسقىڭنى.

سېلىم شوپاڭ ناخشىغا مەست بولۇپ، چىلىمنى ئارقا ـ ئارقىدىن كۈچ بىلەن تارتتى، قاتتىق سۈمۈرۈلگەن چىلىم لاپ ـ لاپ ئوت كۆتۈرۈپ، يۈرەك بېغىشىغا تەپتى بولغاي، چىرايى تەلۋىلىشىپ، كۆزلىرى غىلايدى، ئۇنىڭ خۇمارى چىققان ئىدى، ھايال بولماي قاۋاقخانىدىن چىقتى. ئىشىك ئالدىدا بىردەم تۇرۇپ، سوغۇق، ساپ ھاۋا سۈمۈردى،

① بوۋام ــ بەڭخانىدا بەڭ تەييارلاپ، مېھمان كۈتىدىغان خىزمەتچى.

تەرلىرى قۇرۇپ ئەندىكتى، بۆرە كۆزلىرى بىلەن ئەتراپقا ئەلەڭلەپ قاراپ
قويۇپ، تاپپاڭ - تۇپپۇڭ دەسسىگىنىچە يۈرۈپ كەتتى ...
ئۇ ھېيتگاھدىن ئۆتتى، ئوردا ئالدىغا چۈشتى، ئۇ يەردىن كەس-
كەنسيارغا كېلىپ، تۆلكە ئۈۋىسىدەك تار ۋە ئەگرى - توقاي بىر كوچىغا
كىردى. ئۈچ ئادەم ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تاپان باستى قىلىپ كېلىۋاتاتتى.
سېلىم شوپاڭ كوچىنىڭ ئىچكىرىسىدىكى بىر ئۆينىڭ ئالدىغا كې-
لىپ توختىدى. ئىشىك يەڭگىل تېقىلدى. ھويلىدىن بىرسىنىڭ «كىم؟»
دېگەن ئاۋازى ۋە شىپىرلىغان ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. سېلىم شوپاڭ
يۆتەل بىلەن بەلگە بەردى. ئىشىك غىچىرلاپ ئېچىلدى. ئۇ خىرە - شىرە
يورۇق چۈشۈپ تۇرغان ھويلىغا كىردى. سېلىم شوپاڭ ھويلىغا كىرىپ
بولغۇچە باتۇقمۇ ئىككى ھەمراھىنىڭ يەلكىسىگە دەسسەپ، كوچا تەرەپتىن
ئۆگزىگە چىقىپ بولغان ئىدى. ئۇ شەپە چىقارماي مېھمانخانىنىڭ ئۈستىگە
كەلدى، تۈڭلۈككە ئېگىلدى. لېكىن تۈڭلۈككە قېلىن خوتەن قەغىزى
يېپىشتۇرۇلغاچقا، ھېچنېمىنى كۆرگىلى بولمايتتى. ئۇ قەغەزنىڭ بىر
چېتىنى ھۆللەپ، داچەن پۇل چوڭلۇقىدا تۆشۈك ئاچتى. پەنەر ئۆي ئە-
چىنى ئوچۇق يورۇتۇپ تۇراتتى. باتۇق ئۇزاق سەپسالدى: تۆردە
بۇرۇتلۇق بىر ئاۋغان پەر ياستۇققا يۆلەنگەن ھالدا ئولتۇراتتى. ئۇ سىرتقى
كىيىمىنى سېلىۋەتكەن، يالاڭ كەمزۇلىنىڭ بېلىدە ئالتۇن توقلىق كەمەر
پارقىراپ تۇراتتى، تۆش يانچۇقىدىن بىر سوپام ئۇزۇنلۇقتا ساڭگىلاپ
تۇرغان سايسىرىق سائەت بېغى ھەربىر ھەرىكەتلەنگەندە سىلكىنىپ،
جۇلالىناتتى. نېپىز يىپەك كۆڭلەك كىيگەن سەتەڭ بىر ئايال ئۇنىڭغا
ئەركىلەپ، نازلىنىپ، سۈركىلىپ ئولتۇراتتى. ئاۋغان ئۇنىڭ ئىنچىكە بې-
لىدىن تۇتۇپ، ئۆزىگە تارتىۋاتقاندا، ئىشىك جالاققىدە ئېچىلىپ سېلىم
شوپاڭ كىرىپ كەلدى. ئۇنى ئۆي ئېگىسى قېرى ئايال توسۇپ قالالمىغان
ئىدى.
— ساھىب، ئورنىڭىزدىن تۇرۇڭ! — دېدى ئۇ تاپانچىسىنى
ئەڭلەپ.

ئاۋغان بىلەن ھېلىقى ئايال ئانچە چۆچۈپ كەتمىدى . ئاۋغان ئورۇنىدىن سەل - پەل قىمىرلاپ يانچۇقىنى كولىدى ، ئايال بىر چەتكىرەك ئۆتۈپ ، سىلىم شوپاڭغا قاراپ كۆزلىرىنى ناز بىلەن ئويناتتى . شۇ ئارىلىقتا ، ئاۋغان ساھىب بەش-سوملۇق تىللادىن تۆتنى سىلىم شوپاڭغا ئۇزاتتى . تىللالارنىڭ يالتىرىشى بىلەن تەڭ ئۇنىڭ كۆزىمۇ پارقىراپ كەتتى . ئۇ تىللانى ئېلىپ ، تاپانچىسىنى قېپىغا سالدى ، ھېلىقى ئايالنى ئىشارەت قىلىپ ھويلىغا ئېلىپ چىقتى ...

باتۇق تۇگۈلۈكنىڭ يېنىدىن سىلجىپ ، ھويلا تەرەپكە كەلدى ، ئىككىسىنىڭ سۆزى ئېنىق ئاڭلاندى . سىلىم شوپاڭ ئاچچىقلاۋاتاتتى :

— مۇشۇنداق قىلىۋەرسەڭ ئېتىپ تاشلايمەن ، يۈزسىز !

ئايال غىلجىڭلىدى :

— بۇگۈن كېلىدىغانلىقلىرىدىن خەۋەرسىز قاپتىمەن ، غوجام . بولمىسا ، ئۆيگە ئىسرىق سېلىپ ئۆزلىرىنىلا ساقلاپ ئولتۇرىدىكەنمەن ...

سىلىم شوپاڭ تالاغا چىقىپ كېتىۋېتىپ جېكىلىدى :

— ئىككى سائەتتىن كېيىن كېلىپ قونۇپ قالىمەن ، ساقلاپ تۇر !

ئىشىك تاراققىدە ئېتىلدى ، باتۇق تامدىن سىيرىلىپ ، سىلىم شوپاڭنىڭ ئالدىغا گۈپپىدە چۈشتى .

— سىلىم بايۋەچچە ، چەت ئەللىك بۇ ساھىبنى قانداق تونۇيسەن ؟ — باتۇق تاپانچىسىنى ئۇنىڭ بۇرنىغا تەڭلەپ سورىدى .

سىلىم شوپاڭ دەسلەپ قاتتىق چۆچۈدى ، ھودۇقتى ، كېيىن ئۆزىنى سەل - پەل ئوڭشاپ ، يانپېشىدىكى تاپانچىنى ئالماقچى بولۇۋېدى ، ئارقىدىن كەلگەن بىر قول ئۇنىڭدىن بۇرۇنراق تاپانچىنى سۇغۇرۇپ ئالدى . شۇنىڭدىن كېيىن سىلىم شوپاڭ ئالدىدا تۇرغان رەقىبىنىڭ يالغۇز ئەمەسلىكىنى سېزىپ قورقتى ، تىلى تامىقىغا چاپلىشىپ زۇۋان سۈرەلمىدى .

— گەپ قىل ، بۇ ئاۋغان بىلەن قانداق مۇناسىۋىتىڭ بار ؟!

ئۇ ئاران تەستە ئاغزىنى ئېچىپ دۇدۇقلىدى :

— مۇشۇ ... مۇشۇ ئۆيدە ... تونۇشۇپ قالدۇق ...
— ئۇ ساڭا نېمە بەردى ؟!
— ھېچنېمە ...
— يالغان سۆزلىمە ! — باتۇق ئۇنى دۆشكەلىدى ، — بولمىسا ، ساقچىغا ئاپىرىمەن ، چەت ئەللىك بىلەن تىل بىرىكتۈرگەنلىكىڭ ئۈچۈن ، تېرەڭنى تەتۈر سويىمىز !
— ياق ، ياق ... ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس ... — سېلىم شوپاڭ بىچارە قىياپەتتە شۈكلەپ قالدى .
— ئەمىسە قانداق ؟! ھېلىقى پارقىرىغان زادى نېمە ؟!
سېلىم شوپاڭ تېخىمۇ قورقۇپ كەتتى . تىترەپ تۇرۇپ راستىنى ئېيتىشقا مەجبۇر بولدى :
— تىللا ... تۆت تىللا ... ئېزىپ قالدىم ...
باتۇق ئۇنى كوچىنىڭ تېخىمۇ خىلۋەترەك يېرىگە ئېلىپ كەلدى . مامۇت قورغۇي بىلەن تۇدى راجى ئۇنىڭ ئىككى يېنىدىن قىسماققا ئالدى .
باتۇق رەسمىي گەپكە چۈشتى :
— سېلىم ، سەندىن سورايدىغان گەپ بار ، راست ئېيتساڭ بېشىڭ ئامان قالىدۇ ، ئالا كۆڭۈللۈك قىلساڭ ، ئىككى پۇتۇڭ بىر ئۆتۈككە تىقىلىدۇ .
سېلىم شوپاڭ سەل - پەل ئۈمىدلەندى :
— بولىدۇ ، بولىدۇ ... سوراڭلا ، بىلىدىغىنىمنى يوشۇرمايمەن ...
— ئۇنداق بولسا جاۋاب بەر ، ھەيدەر خوجا قايسى تۈرمىدە ؟
— ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئىچىدىكى بىرىنچى تۈرمىدە ...
— ئۇنى قانداق قىلماقچى ؟
— ئۆلتۈرۈۋېتىشى مۇمكىن .
— نەدە قول سالغۇدەك ؟
— يېڭىشەھەرگە يۆتكەپ ...
— قاچان ؟

سېلىم شوپاڭنىڭ ئاۋازى پەسلەپ كەتتى :
— بىلمەيمەن ، راستىنلا بىلمەيمەن ...
— راستىنىڭنى ئېيت ! — باتۇق ئۇنى تامنىڭ بۇلۇڭىغا قىستاپ كەلدى .
— راست ئېيتىۋاتىمەن . بۇ ئىشتىن ئىللاتاۋارا خەۋىرىم يوق ! — دېدى ئۇيىلىنىپ ، — ۋاقتىنى ھاپىز جۇيجاڭ بەك مەخپىي تۇتۇۋاتىدۇ ، لېكىن مەن سىلىگە ۋەدە بېرەي : ئەتىلا ئېنىق ۋاقتىنى ئۇقۇپ يەتكۈزمىسەم نېمە قىلسىلا مەيلى .
— راستمۇ ؟
— راست ، يالغان ئېيتسام ئۆز گۇناھىم ئۆزۈمگە ! ...
باتۇق بوشاشتى :
— ئەمىسە تىلخەت ياز !
سېلىم شوپاڭ قول چىراغنىڭ يورۇقىدا بىر پارچە تىلخەت يازدى . ئۇنىڭدا بايا ئاۋغان ساھىبتىن توت تىللا ئالغانلىقىدىن تارتىپ ، ھەيدەر خوجا توغرىسىدا ئەتە خەۋەر بېرىشكىچە يېزىلغان ئىدى .
باتۇق تىلخەتكە كۆز يۈگۈرتۈۋېتىپ ، ئۆزىنىڭ بۇ تەدبىرىدىن خۇشال بولدى .
— گەپ شۇنداق بولسۇن ! — دېدى ئۇ گىدەيگەن ھالدا گۈركىرەپ ، — ئەتە نامازشام بىلەن تىللا سارىيىنىڭ ئالدىدا كۈتىمەن ، ماڭ ئەمىسە !
سېلىم شوپاڭ تايتاڭلىغىنىچە ئۇزاپ كەتتى . ئۇنىڭ قارىسى يۈتەر - يۈتمەي ، مامۇت قۇرغۇي باتۇققا ئەپسۇسلاندى .
— ئۇنى قويۇۋېتىپ ياخشى قىلمىدىڭ ئۇكام ، ئەتە ئادەم باشلاپ كەلسە قانداق قىلىسەن ؟!
— ھەددى ئەمەس ! — باتۇق ئۆز گېپىنى يورغىلاتتى ، — ئۇنىڭ نوقتىسى قولۇمدا ! ئەگەر ئۇ ۋەدىسىدە تۇرمىسا ، يوشۇرۇن ئېيتىپ تاشلايمەن ، ياكى ئۆزىنىڭ تىلخېتى بىلەن ئۆزىنى جايلايمەن !

ماموت قورغوي لېۋىنى چىشلىدى، ئەمدى قانچە تەگسىمۇ ئىش بەربىر ئۆتۈپ بولغان ئىدى.

سېلىم شوپاڭ ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپلا نىيىتىنى بۇزدى. ئۇ بىردەملىكلا گىرىملانغان ئىدى. دەسلەپ باتۇقنىڭ ئارقىدىن كېلىپ قول سالماقچى بولدى، لېكىن ئۇلار ئۈچ ئادەم بولغاچقا، ئۆزىنىڭمۇ ساق قالمايدىغانلىقىنى ئويلاپ، نىيىتىدىن ياندى، كېيىن ئۇنىڭ پېيىگە چۈشۈپ پايلىدى، نەگە بېرىپ، نەدە تۇرىدىغانلىقىنى بىلمەكچى بولدى. باتۇقنىڭ ئەل - يۇرت بېسىققاندا، ئەنجان كوچىسىغا بۇرۇلۇپ، نازاكەت خېنىمنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، خۇددى تەتۈر تولغاق تۇتقان ئادەمدەك، ئاچچىق بىر تولغىنىپ قويدى. بۇ ئادەمنىڭمۇ ئۆزىگە باقماي، نازاكەت خېنىمنىڭ ئالدىدا شىلتىڭ ئېتىپ قويغان يەرلىرى بار ئىدى. لېكىن نازاكەت خېنىمنىڭ بىر قېتىم كىشىلەر ئالدىدا: «سېلىم ئاكا ‹ئاۋۋال ئۆزۈڭگە باق، ئاندىن ناغرا قاق› دېگەن گەپ بار. ئۆزلىرىنى بىلىپ يۈرەلا!» دەپ نومۇس قىلدۇرغىنى ئېسىدىن كەتمەيتتى. ئۇ نازاكەت خېنىمغا قورسىقىدا قاتتىق غوم ساقلاپ يۈرەتتى. «ھۇ، ناپاك جالاپ! — دېدى ئۇ ئەلەم بىلەن پىچىرلاپ، — ماڭغۇ قاراپمۇ قويمايسەن، لېكىن ئاشۇنداق قوڭالتاقلارنى قوينۇڭغا ئالدىڭمۇ؟! خەپ توختا، چۇۋۇتقاڭنى بىر چۇۋۇپ، شەرمەندە - شەرمسار قىلمىسام!...»

ئۇ ئالدىراپ ھاپىز جۇيجاڭنىڭ ئۆيىگە چاپتى.

— ئىش ئەپلەشمىدى، جۇيجاڭ! — دېدى ئۇ ئىشكتىن كىرىپلا زارلىنىپ، — نازاكەت خېنىم مېنى سېتىپتۇ، ئازغىنلىق قىپتۇ! ئەمدى ھەممە ئىش تۈگەشتى!...

ھاپىز جۇيجاڭ ئۇيقۇسىنى ئاران ئېچىپ ئۇنىڭغا دوق قىلدى:

— نېمە بولدى، تىلىڭنى چاينىماي ئوچۇقراق ئېيتقىنا؟!

سېلىم شوپاڭ بايا يۈز بەرگەن ئىشلارنى يىپىدىن - يىڭنىسىگىچە سۆزلەپ، پەقەت ئاۋغان ساھىبتىن تۆت تىللا ئالغانلىقىنىلا يوشۇردى. ھاپىز جۇيجاڭ ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ ھەم غەزەپلەندى، ھەم چۆچۈدى...

— راستما ، ئېيتقانلىرىڭ راستما ؟ — دېدى ئۇ جىددىيلىكتىن ھاسىراپ .

— خۇدا ھەققى راست ، ھەممە ئىش تېخى ھازىرلا يۈز بەردى ، جۇيجاڭ ، — دېدى سىپىلىم شوپاڭ ھولۇقۇپ ، — ئۇنى ھەمراھلىرىنىڭ «باتۇق» دەپ چاقىرغانلىقىنى ئاڭلىدىم . نازاكەت خېنىمنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەتكەنلىكىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم ...

ھاپىز جۇيجاڭ ئىشەندى . چۈنكى ، ئۇ باتۇق بىلەن نازاكەتنىڭ خېلى قويۇق مۇناسىۋىتى بارلىقىنى بىلەتتى . ئۇنىڭدا تۇيۇقسىز پەيدا بولغان رەشك ئوتى پۈتۈن ۋۇجۇدىنى كۆيدۈرەتتى ، ئۇ قاتمۇقات ئاچچىق يۇتتى ۋە ئاخىر چىداپ تۇرالماي ، گويا چايان چاققاندەك ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ تاپانچىسىنى قولىغا ئالدى .

— تۇتۇڭلار ، ھازىرلا تۇتۇپ ، ئالدىمغا ئېلىپ كېلىڭلار ! — دېدى ئۇ ۋارقىراپ ، تىترەپ ، — ئۇنىڭ چاچلىرىنى پىلىك قىلىپ ئېشىپ ، بېشىدا چىراغ ياقمىسام يۇخادىن چىقمايمەن !

3

نازاكەت خېنىم ئەتىگەندىلا ساقچىغا چاقىرتىلدى . ھاپىز جۇيجاڭ سوغۇق قارشى ئالدى . ئۇنىڭ جۇدۇنلۇق چىرايىغا قاراپ ، نازاكەت خېنىم دەسلەپ ئەندىكتى ، كېيىن ئاستا ـ ئاستا ئۆزىنى تۇتۇپ ، ئاياللارغا خاس يۈرەكزادىلىكتىن تامام خالىي بولدى . بېشىدىكى سۆسە تۇماق ، قۇلىقىدىكى بەش ئاچىلىق سۆكە ، ئۇچىسىدىكى سۇلەيسۇن جۇۋا ئۇنى خويمۇ سۆلەتلىك ، گۈزەل ۋە يېقىملىق قىلىۋەتكەن ئىدى ؛ پەردازسىز ئاپئاق يۈزى گويا سۈت بىلەن قۇيغان ئۈپكىدەك سىلىق ، پارقىراق ۋە يۇمشاق كۆرۈنەتتى . ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى پۈتۈن تۇرقى ئەرلەرنى كۆيدۈرىدىغان ، ئازابقا سالىدىغان ، تەشنا قىلىدىغان بىرخىل سېھرىي كۈچ بىلەن تولۇپ تاشقان ئىدى ...

جىمجىتلىقتا چۈككەن بىر پەسلىك ئېغىر سۈكۈتتىن كېيىن ، ھاپىز جۇيجاڭ ئېغىز ئاچتى :

— خېنىم ، ئەتىگەندىلا چاقىرتتىم ، سەۋەبىنى بىلەملا ؟ ...

— ياق ! ... — نازاكەت خېنىم بوينىنى تولغىدى ، — مەن سىلىنىڭ قورساقلىرىدىكى چۈتۈنى نەدىن بىلەي ! ...

ھاپىز جۇيجاڭ تازا بىر دىكىنىپ تۇرۇپ قالدى . « چۈتۈ » سۆزى ئۇنىڭغا قاتتىق تەگكەن ئىدى .

— خەير ... — دېدى ئۇ ئەلەمىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، — « سۆز قوغلىغان دەردكە يولۇقار ، يول قوغلىغان خەزىنىگە » دېگەن گەپ بار . بىز سۆز قوغلاشمايلى ، قەدىناس بولغانلىقىمىز ئۈچۈن ، گەپنى ئوچۇق - يورۇق دېيىشەيلى ، قانداق ؟

— شۇنداق ، ھەممە ئىش ئوچۇق - يورۇق بولغان ياخشى ! — دېدى ئۇ يەنە بوينىنى تولغاپ .

— ئۇنداق بولسا ، مەن بۈگۈن سىلە بىلەن ئۇلۇغ پىرقىمىز نامىدىن سۆزلىشىمەن . قېنى ، جاۋاب بەرسىلە : باتۇقنى قانداق قاچۇرۇۋەتتىلە ؟ ئۇ ھازىر نەدە ؟!

نازاكەت خېنىم ھودۇقمىدى ، ھاپىز جۇيجاڭغا تىكىلىپ تۇرۇپ توپتوغرىلا جاۋاب بەردى :

— مەن باتۇقنى قاچۇرمىدىم ، ئۆزى كىرگەن ئىشكتىن ئۆزى چىقىپ كەتتى . ئۇنىڭ ھازىر نەدىلىكىنى مەن نېمە بىلەي !

بۇنداق سوئاللارغا ئۇنىڭ يېتەرلىك ئىدىيىۋى تەييارلىقى بار ئىدى . ئۇ بۈگۈن ھېچ نەرسىنى — مۇھەببىتىنى ، ئەقىدىسىنى ، نەپرىتىنى ، لەنىتىنى — يوشۇرماسلىق قارارىغا كەلگەن ئىدى .

نازاكەت خېنىمنىڭ تۇرگۇن ۋە كەسكىنلىكى ھاپىز جۇيجاڭنى سەل ھودۇقتۇرۇپ قويدى . ئۇ ئەسلىدە ، نازاكەت يىغلىنىدۇ ، ئەپۇ سورايدۇ ، دەپ ئويلىغان ئىدى . ئەمما ، سۆھبەتنىڭ بېشى ئۇنىڭ كۈتكىنىدەك چىقمىدى . ئۇ ، بىردىنلا پەسكويغا چۈشۈپ ، ۋەز - نەسى-

ھەتكە ئۆتتى :

— ئۇنداق ئات ـ ئۇچۇرى ، نام ـ نىشانى يوق ئادەملەر بىزنىڭ خىلىمىز ئەمەس ، نازاكەت . باتۇق دېگەن بىر نىمە كىپەنلىكى بويىنغا ئېسىلغان قاچقۇن ! سىلە « ئىسىمدە خاتا يوق ، بى ئىسىمدە ۋاپا » دېگەن گەپنى ئاڭلىمىغانمۇ ؟

نازاكەت خېنىم قىشنى ئۇچۇرۇپ مىيىقىدا كۈلدى :

— مەن « بى سىناق پادىشاھتىن ، سىنالغان گاداي ياخشى » دېگەن گەپنى ئاڭلىغان . باتۇق سىلىنىڭ نەزەرلىرىدە قاچقۇن بولۇشى مۇمكىن . لېكىن مېنىڭ نەزىرىمدە ئۇ بويى ئالتۇن ، قوۋۇرغىسى كۈمۈش يىگىت ! ...

ھاپىز جۇيجاڭنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى ، گويا بىرسى بېشىدىن قوزۇق قاققاندەك ، ئازاب بىلەن تولغاندى ، يۈرىكى پۇچۇلاندى ، چىرايى تاتىرىپ ، ئۆكۈپ ، ئىچىگە تىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى .

ھەي نازاكەت ، گەپلىرىڭنى قارا ! بەئەينى « تولۇمدىن توقماق چىققاندەك » لا بولدىغۇ ؟! باتۇق دېگەن ئۇنىڭ ئىككى دۇنيالىق دۈشمىنى تۇرسا ، بۇنداق گەپلىرىڭنى قانداقمۇ كۆڭلىگە سىغدۇرالايدۇ ؟! ئۇنىڭمۇ يۈرىكى گۆشقۇ ؟ ...

توغرا ، ئادەم تەبىئەتنىڭ رەھىمسىز بوران ـ چاپقۇنلىرىغا ، جەمئىيەتنىڭ مۇشكۈل سىناقلىرىغا بەرداشلىق بېرەلىشى مۇمكىن ، لېكىن ياخشى كۆرگەن يېقىن ئادىمىنىڭ ۋاپاسىزلىقىغا ، ھاقارىتىگە بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ ! ...

ھاپىز جۇيجاڭ ئۆزىنى يوقىتىپ قويدى ، جوزىنى مۇشتلاپ چوشقىدەك چىقىراپ كەتتى :

— يوقال جالاپ ! كۆزۈمدىن يوقال !! ھەي ساقچى !!!

ئىشىك سىرتىدا تەييار تۇرغان كەلتەكچىلەر « لەببەي » دېيىشىپ يۈگۈرۈپ كىردى . ھاپىز جۇيجاڭ ئۇلارغىمۇ ساراڭدەك ھۆركىرەپ ۋارقىرىدى :

— بۇ خوتۇنغا پىرقە كالتىكىنىڭ تەمنى تېتىتىپ قويۇش! تېز - تېز - تېز!

ھاپىز جۇيجاڭ ھالسىراپ، بىھوشلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى. كالتەكچىلەر نازاكەت خېنىمنى قىيناش ئۆيىگە سۆرەپ ئېلىپ چىقتى، سىرتقى كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ، تېپىز ئىچ كۆڭلەك بىلەنلا جازا تۈۋرۈكىگە باغلىدى...

نازاكەت خېنىم شۇ مىنۇتقىچە ھاپىز جۇيجاڭنى ئۆزىگە نىسبەتەن بۇنداق رەھىمسىزلىك قىلار، دەپ ئويلىمىغان ئىدى. ئۇنىڭ بىلەن تاسادىپىي تونۇشقاندىن بۇيانقى ئۇزاق جەرياندا، ئىرماش - چىرماش ئۆتكەن خۇشال چاغلىرىمۇ، ئىلاجىسىزلىقتىن زورمۇ زور ئۆتكەن كۆڭۈلسىز ۋاقىتلىرىمۇ بولىدى. لېكىن ئايال كىشىنىڭ مۇھەببىتى ھامان مېھىر - شەپقەتلىك كېلىدۇ، ئەر كىشىنىڭ مۇھەببىتى بولسا، ھامان قەھر - غەزەپلىك بولىدۇ. ھاپىز جۇيجاڭ ئۇنى ئاشۇ قېتىم خەنىسا دوقىنىڭ ئۆيىدە چاكىلىغا كىرگۈزگەن پېتى زادىلا قويۇپ بەرمىدى، ئۇ گويا نازاكەت خېنىمنىڭ ئىشىكى ئالدىدىكى قوغلىسىمۇ كەتمەيدىغان لالما ئىتنىڭ ئۆزىگىلا ئايلىنىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ سۆيگۈ - مۇھەببىتىنى قانچە ئىزھار قىلغانسېرى نازاكەت خېنىم كېيىنكى كۈنلەردە ئۇنىڭدىن شۇنچە سوۋۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئاشىقلارغا يات بولغان ھىيلە - مىكىرلىك سىياسىي تۇرمۇشى بىلەن قان - يىرىڭغا تولغان شۇم تەبىئىتى نازاكەت خېنىمنىڭ سۆيۈشىنىلا بىلىدىغان ساددا، سەبىي قەلبىگە زادىلا سىغمىدى. كۆڭلى ئاستا - ئاستا سوۋۇپ، مۇھەببىتىگە دەز كەتتى. دەل مانا شۇ چاغدا. باتۇر ئۇنىڭ زەخىم يېگەن قەلب قەسرىنى ئۇلۇغ ئېچىپ، شىپالىق قەدىمى بىلەن نىمجان تۇرمۇشىغا كىرىپ كەلگەن ئىدى. ھاپىز جۇيجاڭ بۇنى سەزدى، لېكىن ئامالسىز بىلمەسلىككە سالدى. چۈنكى ئۇ، باتۇرنى ھامان بىر كۈنى يوقىتىپ، نازاكەت خېنىمنىڭ قەلبىدىن مەڭگۈ قوغلاپ چىقىرىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى. ئەمما ئۇ، بۈگۈن ئۆز ئىشەنچىنىڭ پۈتۈنلەي يوققا چىققانلىقىنى چۈشەندى. باتۇرنىڭ ئاللىقا-

چان نازاكەت خېنىمنىڭ تۇرمۇشىغا سىڭىپ، ئۇنىڭ قەلبىدىن مەڭگۈ ئورۇن ئېلىپ بولغانلىقىنى ئوچۇق كۆردى. مانا شۇ رەشك ئوتى ئۇنى سارالڭ قىلدى، كالىدەك ھۆركىرەتتى. نازاكەت خېنىممۇ بۇگۈن ئۇنى يەنە بىر قېتىم چۈشەندى، ئۇنىڭدىن ئۈمىد كۈتۈشكە، مېھىر - شەپقەت تەلەپ قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى تولۇق ھېس قىلدى. شۇڭا، ئۇ جازا تۈۋرۈككە باغلىنىپ بىرىنچى قامچىنى يېگەندىن كېيىن تېخىمۇ چىڭىدى. ئۇ، مۇشۇ يېپىشىغا كەلگۈچە ئادەم بالىسىغا يېلىنىش، يالۋۇرۇش دېگەنىنىڭ قانداق نەرسە ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، قامچا يېگەنسېرى يۈرىكى قاتتى، جىلۋىلىك چىرايى ئۆزگىرىپ، سۈرلۈك تۈس ئالدى ...

سېپىمىز بىر كالتەكچى سىم قامچا بىلەن كۈچ بىلەن ئۇرۇۋېتىپ سورىدى:

— گەپ قىل جالاپ، سىلىم ئاكاڭنى نېمىشقا دۈشمەنگە ئاشكارا قىلدىڭ؟! ئۇنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلمەمتىڭ؟!

«جالاپ» سۆزى ئۇنىڭ غۇرۇرىغا تەگدى، خورلۇق ھېس قىلدى. ئۇ رەقىبىنىڭ جېنىدىن ئۆتكۈدەك قىلىپ مۇنداق دېدى:

— ئۇ قانچىلىك بىر نېمە ئىدى؟ ئۇنداق ئادەمنى ئىت يەپ كەتسىمۇ، كۆرمىگەنگە سېلىپ كېتىۋېرىمەن! ...

نازاكەت خېنىمنىڭ گەپلىرى ئىچكىرى ئۆيدە ئولتۇرغان سېلىم شوپاڭنىڭ جان - جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى.

— ھۇ ئىت يېمەس قانجۇق! — دېدى ئۇ يۈگۈرۈپ چىقىپ، — ئۇرۇڭلار، دومىلىلە جالاپنى زوۋانى ئۆچكىچە ئۇرۇڭلار، مەن ئۇنىڭ نوچىلىقىنى بىر كۆرۈپ باقاي! ...

قامچا ئارقا - ئارقىدىن تەگدى، نازاكەت خېنىمنىڭ نېپىز يىپەك كۆڭلىكى قانغا بويىلىپ بەدىنىگە چاپلىشىپ كەتتى. ئۇنىڭ قىزارغان چاناقلىرىدىن ئۇزۇلمەي ياش تامچىلىرى ئاقتى، بۇ تامچىلار يۈزىنى بويلاپ سىرغىپ چۈشتى - دە، ئاستىنقى لېۋىنىڭ چېتىدىكى زىناقتا بېرىپ

تـوختـىـدى . ئۇ تـولـغـانـدى ، ئـىڭرىدى ، ئاۋازى ئاستا ـ ئاستا پەسلەپ هوشىدىن كەتتى ...

كـالتەكچىلەر ئۇنى يەشتى ، سوغۇق ، داق يەرگە پۇلاڭلىتىپ تاشـلـىـدى . ئۇ پۇت ـ قولىنى سەل ـ پەل مىدىرلاتتى ، بوش ئىڭرىدى ، يەنە جىمىپ كەتتى .

ــ چىراغنى ئەكىلىڭلار ! ــ دېدى سېلىم شوپاڭ قىسقىلا بۇيرۇق قـىـلـىـپ ، ــ بـىـر دانـىـشـمەن : « گۈزەل ئايالنىڭ يۈرىكى قارا بولىدۇ » دەپتىكەن . مەن ئۇنىڭ يۈرىكىنى بىر كۆرۈپ باقاي !

ئۇ نـازاكـەت خېنىمنىڭ ئىچ كۆڭلىكىنى يىرتىپ تاشلاپ بېلىنىڭ يـۇقـىـرىـسـىـنـى يـالـىـڭـاچلىدى . ئۇنىڭ پۈتۈن جىسمى قامچا ئىزى بىلەن يـۇلـتۇزدەك ئېچىلىپ كەتكەن ئىدى . چىلىك ، ئاپئاق ئەمچىكى قامچا زەربىـدىـن تـالا ـ تـالا يـېـرىـلـىـپ قـان تـەپچىرەپ تۇراتتى . جاللاتلار ئۇنىڭ ئەمـچـىـكـىـنىڭ تۇپچىسىغا چىراغ ياندۇردى . ئۇ كۆيۈك ئازابىدىن هوشىغا كېلىپ تولغاندى ، ئاغزىدىن كۆپۈك چاچرىتىپ چىرقىرىدى . ئۇنىڭ پۇت ـ قـولـى يـېـڭـىـۋاشتىن باغلىنىپ ، ئاغزى هاراققا چىلانغان سامان قەغەز بىلەن دۇملەندى ...

هاپىـز جـۇيـجـاڭ چۈشتىن كېيىن ئېسىگە كەلدى . تورمۇزلانغان نـېـرۋىـلـىـرى بـوشـىـشـىـپ ، كۆڭلىمۇ ئاستا ـ ئاستا ئىزىغا چۈشتى . شۇ چـاغـدىلا ئۇ ، نازاكەت خېنىمنى ئەسلىدى ، ئەتىگەنكى ئاچچىق ، قوپاللىقـلـىـرىـنى ئۇنـتـۇدى . كـۆڭـلـىـنىڭ بىر يېرىدە ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈش ئـىـسـتـىـكى تۇغۇلدى . ئۇ بىر بېسىپ ، ئىككى بېسىپ جازا ئۆيىگە كىردى . لـېـكـىـن بـۇ چـاغدا نازاكەت خېنىم ئازاب ئىچىدە جان ئۈزۈپ ، ئادەمنىڭ ئىچى سىيرىلغۇدەك بىر مۇردىغا ئايلىنىپ قالغان ئىدى .

هاپـىـز جـۇيـجـاڭ چـەكچەيگىنىچە قېتىپ قالدى . كۆز ئالدىدا يۈز بـەرگـەن بـۇ ئـىشلار گـويـا ئۇنىڭغا چۈشىدەك ، بىرلا سىلكىنىپ ئويغانسا هەمـمـە نـەرسـە يەنە ئۆز ئەسلىگە كېلىدىغاندەك تۇيۇلدى . لېكىن ئۇنىڭ تـۇيـغـۇلـىرى ئۇنـى ئالدىمىغان ئىدى . نازاكەت خېنىم داق يەردە جانسىز

ياتاتتى ، ئۇنىڭ بىر چاغلاردا ھاپىز جۇيجاڭنى مەھلىيا قىلغان قاپقارا ، نۇرلۇق كۆزلىرى مانا ئەمدى كىشى ھېيىققۇدەك ئالىيىپ ، قېتىپ قالغان ؛ خال ، زىناقلىرى جاي - جايىغا چۆشكەن ئاپئاق ئوماق يۈزلىرى بولسا ، قارىداپ ، بوزىرىپ ، ئادەم قورققۇدەك سۇرلۇك تۈس ئالغان ئىدى . بىر چاغلاردا ھاپىز جۇيجاڭنى سىمابتەك ئېرىتىپ ، ئىشىكى ئالدىدا دىۋانە قىلىۋەتكەن ئەنە شۇ ئىسسىق ، يۇمشاق ئەمچىكى بىلەن مىق - مىق ساغرىسى مانا ئەمدى چىلىق - چىلىق قان ۋە زەرداپ بىلەن توپىغا مىلىنىپ ياتاتتى ...

ھاپىز جۇيجاڭ ئەمدى ئۆزىنىڭ نېمە قىلىپ قويغانلىقىنى چۈشەندى . ئۇ نازاكەت خېنىمدىن مەڭگۈلۈك ئايرىلغان شۇ مىنۇتتا ، ئۆزىنىڭ ئۇنى خۇددى كاككۇكنىڭ زەينەپنى ياخشى كۆرگىنىدەك ، ئاشىقلارچە ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى . ئۇ ئەمدى چىداپ تۇرالمىدى ، نازاكەت خېنىمنىڭ مۇزلىغان تېنىنى سىيلاپ زارلاندى :

— نازاكەت ، كۆزۈڭنى ئاچقىنا ! ... سېنى كىم مۇشۇنداق قىلدى ؟! قايسى قاتىل جېنىڭغا زامىن بولدى ؟ ... ئەمدى مەن قانداق قىلىمەن ! ... نازاكەت ! ... نازاكەت ! ...

ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تۇنجى قېتىم يامغۇردەك ياش تۆكۈلدى ، چىشلىرى كىرىشتى ، يۈرىكى ئاتقان پاختىدەك تىتىلىپ كەتتى ...

ئۇ مانا شۇ پېتى ھەپتىگىچە ھېچكىمگە گەپ قىلماي ، كۆزلىرى ئېلىشقان ، يۈزلىرى تاتارغان ، ساقال - بۇرۇتى ئۆسەك ھالدا خۇدرەي بولۇپ يۈردى ...

XX باب ئۇلار قوچاقلاشتى

سايال ئۇچۇن ساق قالغۇچە ،
گۆھەر ئۇچۇن كۆكۈم تالقان بول !
— ئۇيغۇر خەلق ماقالى

1

تۇنۇگۇنكى تۇتۇق ، تۇمانلىق ئاسمان بۈگۈن چاراقلاپ ئېچىلىپ كەتتى . نەيزە بويى ئۆرلىگەن قۇياشنىڭ قىزغۇچ ، ئىللىق نۇرى قىڭغىر - قىيسىق دېرىزىدىن شۇڭغۇپ باتۇقنى ئويغىتىۋەتتى . ئۇ بېشىنى كۆتۈردى ، كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىدى ، قىرولىرى ئېرىپ ، يول - يول ئېقىشقا باشلىغان خىرە ئەينەكتىن سىرتقا قارىدى ، تەكشى يېيىلغان كۆن نۇرى ئاخشام ياغقان سىرىق قار ئۈستىدە جىمىرلايتتى . ئاپئاق ، پاكىز قار يا- لىلداپ كۆزنى چاقاتتى . باتۇق سۇپىدىن چۈشۈپ ، دېرىزە ئالدىغا كەلدى ، دېرىزىنىڭ سوغۇق ، نەم ئەينىكىگە پېشانىسىنى يېقىپ ئويغا چۆمدى . ئۇ ئىككى كۈندىن بېرى ئالتە بۇرجەكلىك تۈرمىنىڭ ئەتراپىدا ھەر خىل گىرىمللىنىپ ۋاڭ دەيدەينى كۈتتى ، لېكىن ئۇنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمىدى . بۈنى ئاز دېگەندەك ، باتۇق ئاخشام نازاكەت خېنىمنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ، ئۇنىڭ بىلەنمۇ كۆرۈشەلمىدى . ئىشىككە يوغان ئىشكەل قۇلۇپ سېلىنغان ئىدى ، ئۇنى بىرەر يەرگە مېھمانغا كەتكەن بولسا كېرەك ، دەپ ئويلاپ ، كوچا بېشىدا خېلى ئۇزاققىچە ساقلىدى . پۇتلىرى

مۇزلاپ ، قۇلاق - بۇرۇنلىرى شەلۋەرەپ كەتتى . باتۇق يەنە كۆتمەكچى ، تاكى ئىشىك ئىچىلغۇچە كۆتمەكچى ئىدى ، قىرىشقاندەك ، لەپىلدەپ قار يېغىپ كەتتى ، شۇندىلا ئۇ ، كۆڭلى يېرىم بولۇپ ، سولاشقان ھالدا سارايغا قايتىپ كەلگەن ئىدى ...

تۇيۇقسىز باتۇقنىڭ خىيالى بۆلۈندى . ئۇنىڭ دىققىتىنى پېشايۋاندىكى كوۋۇكتا ئېلىشىۋاتقان ئىككى كەپتەرنىڭ بۇقۇلدىشى تارتىپ كەتتى . ئىككى كەپتەر جان - جەھلى بىلەن سوقۇشۇۋاتاتتى . ئۇنىڭ بىرى ، سارغۇچ رەڭدىكى ئالا بالداق كەپتەر بولۇپ ، سېمىز ، دوغىلاق ئىدى . يەنە بىرى ، كۆكۈش تۈستىكى ئالا چىپار كەپتەر بولۇپ ، ئورۇق . ۋىجىك ئىدى . ھەر ئىككىسىنىڭ بۇقۇلدىشىغا قارىغاندا ، دەمداردەك كۆرۈنەتتى . ئۇلار جانبازلىق بىلەن ئېلىشىۋاتاتتى . بىر - بىرىنى غەزەپ بىلەن چوقۇلايتتى ، قاناتلىرىنى سىلكىپ ئۇرۇشاتتى ، مەيدىسى بىلەن ئىتتىرىشەتتى ، زەردىلىك نەپەس بىلەن بۇغۇلدايتتى . ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىدىن قارىغاندا ، كوۋۇك تالىشىۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى . سېرىق كەپتەر ئاستا - ئاستا ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلەشكە باشلىدى . ئۇ يوغان ھەم كۈچلۈك بەدىنى بىلەن كۆك كەپتەرگە ئارام بەرمەيۋاتاتتى . سېرىق كەپتەر ئاخىر قاناتلىرىنى كېرىپ ، مەيدىسىنى كۆپتۈرۈپ ، رەقىبىنى كوۋۇكتىن سىقىپ چىقاردى - دە ، قاناتلىرىنى قېقىپ ، كوۋۇكتا چۆرگىلەپ ، گويا ئۆز غەلىبىسى ئۈچۈن ناخشا ئېيتقاندەك ، ئۈزمەي بۇغۇلداشقا باشلىدى . كۆك كەپتەر بولسا ، كوۋۇكتىن چىققان پېتى يىراققا كەتمەي ، ئۇدۇلدىكى ياغاچقا قوندى ، قاناتلىرىنى سىلكىپ ، تۈكلىرىنى ھۆرپەيتتى ...

باتۇقنىڭ كۆك كەپتەرگە ئىچى ئاغرىپ قالدى . ئۇ سېرىق كەپتەرنى چالما ئېتىپ قوغلىۋېتەي دەپ تۇرۇشىغا ، كۆك كەپتەر پۇررىدە ئۇچۇپ كېلىپ يەنە ئۆزىنى كوۋۇككا ئۇردى ...

ئىككى جانىۋار گاھ تۇمشۇق بىلەن ، گاھ قانات بىلەن بىر - بىرىگە زەربە بېرىشمەكتە . ھەر ئىككىسى غەزەپلەنگەن ، ئەسەبىيلەشكەن ، شۇنداقلا غالجىرلاشقان ئىدى . ئۇلارنىڭ باش - كۆزى قانغا بويالدى .

ئېلىشىش تازا قىزىغاندا، كۆك كەپتەرنىڭ ئۆتكۈر تۇمشۇقى سىرىق كەپتەرنىڭ بويىنىدىن تۇتۇۋالدى، ئىككى - ئۈچ قېتىم تۇرتۇپ، تارتىپ تولغىۋېدى، سىرىق كەپتەرنىڭ يوغان گەۋدىسى ئۇنىڭ ئاستىغا چۈشۈپ قالدى، كۆك كەپتەر قانىتىنى سىلكىپ، بىر نەچچىنى ئۇردى، پۇتى بىلەن كېلىشتۈرۈپ تەپتى، سىرىق كەپتەر ئاستا - ئاستا ھاسىرىدى، تىپىرلىدى، قۇتۇلۇشقا ئۇرۇندى، لېكىن ئۆتكۈر تۇمشۇقنىڭ قىسىشى بىلەن بوغۇلۇپ قالغان گەۋدە قۇتۇلۇشقا ئىمكان بەرمىدى ...

كۆك كەپتەر نەچچە قېتىملىق ئېلىشىشتا ئاجىز ئورۇنغا چۈشۈپ قېلىپ، ئامال قىلىپ ئۆزىنى قوغدىغان بولسا، بۇ قېتىم ئۇ ھېچنېمىگە پەرۋا قىلمىدى، گويا جېنىنى ئالقىنىغا ئېلىپ، يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم دېگەندەك پىداكارلىق بىلەن ئېلىشتى. سىرىق كەپتەر بارا - بارا كۈچ - مادارىدىن قېلىپ، ئاخىر چېكىندى، كوۋۇكتىن چىققان پېتى بەدەر تىكىۋەتتى. پېشايۋاندا ئۇنىڭ پەي - تۈكلىرى لەيلەپ قالدى ...

باتۇق خۇشاللىقىدا چاۋاك چېلىۋەتتى، ئۆزى بىلەن ئۆزى «بارىكاللا!» دەپ تىوۋلاپ، بىر نەچچىنى پىرقىرىدى. كوۋۇك ئىچىدە ئەركىن چۆرگىلەپ، مەغرۇر بۇقۇلداپ تۇرغان كۆك كەپتەر ئۇنىڭغا ئىشەنچ، ئۈمىد ۋە غەلىبە شادلىقى بېغىشلىغان ئىدى. بايا ئۇ كۆك كەپتەر ئۇتۇپ چىقالىسىلا ئۆزىنىڭمۇ ئۇتىدىغانلىقى، سىرىق كەپتەر ئۇتۇۋالسا ئۆزىنىڭ يېڭىلىدىغانلىقىنى «پال» دەپ ھېسابلىغان ئىدى. مانا ئەمدى، «پال» نىڭ ئاق يوللۇق ھەم خەيرلىك چىققانلىقىدىن بىر خىل نىجادلىق ھېس قىلدى ...

ئۇ ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلەپ، خۇشاللىنىپ، شادلىق ئىلكىدە تۇرغاندا، ھۇجرىغا مامۇت قۇرغۇي بىلەن تۇدى راجى كىردى.

— قانداق، خانىنىڭ ئۇيقۇسىنى ئۇخلاپ بولدۇڭمۇ، باتۇق؟ — دېدى مامۇت قۇرغۇي ئەيىبلەش نەزىرى بىلەن قاراپ — «كۆڭۈل ئويغا تويمايدۇ، بۆرە قويغا» دېگەندەك، سېنىڭ خىياللىرىڭ تېخى تۈگىمەپتۇ - دە! ...

تۇدى راجى قولىدىكى ئىسسىق شىرمانناننى ئۈزۈپ دېدى :
— مە ، چېپىكىنى ئىچىۋال ، مەن سارايۋەندىن چىنە ئېلىپ كېرەي .
— توختا ، ھازىر چايدىن مۇھىم ئىش بار ، — دېدى باتۇق يەنە شۇ خۇشاللىقى بىلەن ، — مەن بايا پال ئاچتىم ، يولىمىز ئاق ، ئىشىمىز خەيرلىك بولىدىكەن ... — ئۇ كۆك كەپتەرنىڭ غەلىبىسىنى ، ئۆزىنىڭ ئويلىغانلىرىنى قىزىق ھېكايە قىلىپ سۆزلەپ بەردى ، ماھۇت قۇرغۇي بىلەن تۇدى راجى قىزىقىپ ئاڭلىدى .
— ئەگەر بۇگۈن ۋاڭ دەيدەينى تاپالىساڭ ، پالىنىڭ راستىنلا ئاق يوللۇق ئىكەنلىكىگە ئىشىنىمەن ! — دېدى ماھۇت قۇرغۇي ئۈمىد ھەم گۇمان بىلەن ، — بولمىسا ، ھەممىسى يالغان ، قۇرۇق خىيال . ئۇ چاغدا بىز سارايدا كۈتۈپ يېتىۋېرمەي ، ھەيدەر خوجىنى قۇتۇلدۇرۇشنىڭ باشقىچە ئامالىنى قىلىشىمىز كېرەك .
— قارايتۇر ، بۈگۈن چوقۇم تاپىمەن ، — دېدى باتۇق ئىشەنچ بىلەن ، — كۆڭلۈم گۇۋاھلىق بېرىپ تۇرۇۋاتىدۇ ...

2

قىزىق ، باتۇقنىڭ ئاغزىدىن سائەت چىققاندەك ئىش بولدى . ئۇ راستىنلا چۈشتىن كېيىن ۋاڭ دەيدەي بىلەن ئۇچراشتى . ۋاڭ دەيدەي يېرىم كۈنلۈك دەم ئېلىش بىلەن بازارغا چىققان ئىدى . ئۇلار خىلۋەت بىر يەردە قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى ، ئەھۋاللاشتى ، مۇڭداشتى ، ئاخىرىدا باتۇق ئۇنىڭ يەلكىسىنى قېقىپ تۇرۇپ سورىدى :
— دەيدەي ، مېنى قاچۇرۇۋېتىپ نىمە كۈنلەرنى كۆردۈڭ ؟
— ھېچ ئىش كۆرمىدىم ، — دېدى ۋاڭ دەيدەي كۆزلىرىنى بالىلارچە چىمىلدىتىپ ، — ئۇلار مەندىن گۇمان قىلمىدى . سەن كەتكەندىن كېيىن تۈرمىدە پاتپاراقچىلىق بولۇپ كەتتى . ھېلىقى مەخپىي

قاتىللىق ئاشكارىلىنىپ ، ھەممىسى ئۆز كاللىسىنىڭ غېمىدە قالدى ...

— مۇنداق دېگىن ... — باتۇقنىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى . ئۇلار يەنە ئۆز ئەھۋاللىرى ئۈستىدە بىر دەم پاراڭلاشتى . ۋاڭ دەيدەي قىبىرى ئاپىسىنى يوقلاپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن باتۇققا تەشەككۈر ئېيتتى ، باتۇقمۇ ئۆز كۆڭلىنى بىلدۈردى ، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار كۆز ئالدىدىكى ئىشلار ئۈستىدە توختالدى ، باتۇق بۇ قېتىمقى كېلىشىنىڭ مەقسىتىنى ئوچۇقلا ئېيتتى :

— ھەيدەر خوجىنى قۇتۇلدۇرماقچىمىز ، سىزنىڭ ياردىمىڭىزنى كۈتۈپ تۇردۇق . بىرىنچى تۈرمىدە يېقىن ئادىمىڭ بارمۇ ؟

ۋاڭ دەيدەي بىر پەس جىمجىت ئويلاندى ، قورقتى ، ئارىسالدا بولدى .

— تونۇش ئادەممۇ بار ، — دېدى ئۇ ئىككى تايىنلىق بىلەن ، — لېكىن بىرىنچى تۈرمىدىن ئادەم قۇتۇلدۇرۇش تەس . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ئىككى - ئۈچ كۈندىن بېرى ھەيدەر خوجىنى بەك قاتتىق ساقلاۋاتىدۇ ، دەپ ئاڭلىدىم ...

— قورقما دەيدەي ، — دېدى باتۇق ئۇنى تىنچلاندۇرۇپ ، — تونۇشۇڭ بىزگە ئازراق ياردەم قىلالىسىلا بولىدۇ ، ئۇنىڭغا ھەرگىز گەپ كەلتۈرمەيمىز . مە ، ماۋۇ تىللانى ئۇنىڭغا بېرىپ ، سۆزلىشىپ باق . ئەيۋاشقا كېلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس ...

باتۇق يانچۇقىدىن ئون سوملۇق تىللادىن تۆتنى چىقاردى . بۇ ھېلىقى چاغدا ھەممىدىن بىرەنىڭ ئورۇس ساندۇقىدىن غەنىمەت ئالغان تىللالار ئىدى .

— ماقۇل سىزنىڭ يۈزۈڭ ئۈچۈنلا سۆزلىشىپ كۆرەي ، — دېدى ئۇ تىللانى ئېلىۋېتىپ ، — لېكىن ۋەدە بېرەلمەيمەن ، قولۇمدىن كېلىشىچە ئورۇنۇپ باقىمەن !

باتۇق ئۇنىڭ قولىنى دوستلارچە قىستى :

— بولىدۇ ، ساڭا ئىشىنىمەن دەيدەي ، كەچتە ياخشى خەۋەر

ئېلىپ كېلىشىڭنى كۈتىمەن ...

— قەيەردە ئۇچرىشىمىز ؟

— ۋاڭ دالى رومكا سوقۇشتۇرغان يەردە .

— بولىدۇ ، ئەمىسە كەتتىم .

كەچتە ۋاڭ چوقۇرنىڭ قاۋاقخانىسىنى خۇشاللىق قاپلىدى . ۋاڭ دەيدەينىڭ بىرىنچى تۇرمىدىكى تونۇشى ھەيدەر خوجىنى قۇتۇلدۇرۇشقا ياردەملىشىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن ، ھەتتا ئۇ قامالغان كامېرنىڭ ئاچقۇچ ئەۋرىشكىسىنىمۇ ئەۋەتكەن ئىدى .

— مانا بۇنى دەرھال ياسىتىڭلار ، — دېدى ۋاڭ دەيدەي كونا بىر تۇنىكە قۇتىنى باتۇققا بېرىپ .

باتۇق قۇتىنى ئالدى ، ئۇنىڭ ئىچىدە سىڭا مۇشتەك خېمىر بار ئىدى . ھەممەيلەن خېمىرنى قولدىن - قولغا ئۆتكۈزۈپ كۆرۈشتى . خېمىرنىڭ بىر تەرىپىگە يوغانراق ئاچقۇچنىڭ ، يەنە بىر تەرىپىگە كىچىكرەك ئاچقۇچنىڭ ئىزى چۈشۈرۈلگەن ئىدى . ئاچقۇچ خېلى چوڭقۇر پاتۇرۇلغاچقا ، ئىزلارمۇ روشەن ھەم ئېنىق ئىدى .

— چوڭى ھەيدەر خوجا قامالغان توققۇزىنچى نومۇرلۇق يالغۇز كامېرنىڭ ئاچقۇچى ، — دېدى ۋاڭ دەيدەي چۈشەندۈرۈپ ، — كىچىكى ئۇنىڭ پۇتىدىكى ئىشكەلنىڭ ئاچقۇچى ئىكەن .

— ياخشى ... — دېدى باتۇق خېمىرنى قۇتىغا ئاۋايلاپ سېلىۋېتىپ ، — ئاچقۇچىنى ئەتىلا ياسىتىمىز ، ھەرىكەتنى قاچان باشلىساق بولار ؟

— ئەتە يېرىم كېچىدە ، — دېدى ۋاڭ دەيدەي ئاۋازىنى پەسلىتىپ ، — شۇ چاغدا ئۇ ئارقا ھويلىنىڭ قاراۋۇلخانىسىدا كۆزەتتە تۇرىدىكەن ، سىلەر سۇڭگۇچنىڭ تۆمۈر شادىسىنى ئېكەكلەپ ، شۇ يەردىن كىرىسىلەر ...

— رەھمەت ساڭا دەيدەي ! — باتۇق ئۇنى قۇچاقلاپ كۆتۈرۈۋالدى ، — بۇ ياخشىلىقىڭنى ئۆلسەكمۇ ئۇنتۇمايمىز ، ئاغىينە !

باشقىلارمۇ ئۇنىڭغا ئۇستى - ئۇستىلەپ رەھمەت ئېيتتى ، ھەممەيلەن كىچىك بىر جوزىغا ئولىشىپ ئولتۇرۇپ ، توخۇ گۆشى ، چىلانغان تۇرۇپ ، سامساقلار بىلەن بىر نەچچە رومكىدىن ھاراق ئىچىشتى . ۋاڭ دەيدەي شىر كەيپ بولۇپ قايتتى . باتۇق ئۇنى خېلى يەرگىچە ئۇزىتىپ باردى . قايتار ۋاقتىدا نازاكەت خېنىمنىڭ ئۆيىگە كەلدى . ھەيۋەتلىك تونۇش دەرۋازا يەنىلا قۇلۇپلاقلىق ئىدى . ئۇنى ئاز دېگەندەك ، بۇ گۈن قۇلۇپمۇ ، دەرۋازىمۇ ئۇيغۇرچە ھەم خەنزۇچە خەتلەر يېزىلغان چاپراس قەغەزلەر بىلەن پېچەتلەكلىك تۇراتتى . باتۇقنىڭ كۆڭلىگە شەك چۈشتى ، كاللىسىغا ھەر خىل قورقۇنچلۇق خىياللار كەلدى ، نازاكەت خېنىمنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشكەنلىكىنى ھېس قىلدى . ئۇنىڭ يۈرىكى تېخىمۇ سىقىلدى ، كۆزلىرى مۈگلاندى ، ئۇ قايغۇرغان ، روھسىزلانغان ھالدا ئالا - تاغىل دەسسەپ ئارقىغا قايتتى ، يول بويى ئازابلىق خىياللار بىلەن تولغاندى ، ئۇنىسىز يىغلىدى . بۇ تۇيۇقسىز يوقىتىش ئۇنىڭ قارام ۋە بېجىرىم يۈرىكىنى خۇددى قۇرت يېگەن ئالمىدەك ھۆتمە - تۆشۈك قىلىپ ، ھالسىزلىنتىۋەتكەن ئىدى ...

ئۇ سارايغا ئۆگسۆلى يوق ، خامۇش قايتىپ كەلدى . مامۇت قۇرغۇي ئۇنى ساقلاپ تېخىچە ئۇخلىمىغان ئىدى .

— نېمە بولدۇڭ ، يېگىشەھەرنى ئۇتتۇرۇپ ، كونىشەھەرنى چوتا بەرگەندەك سولىشىپ قاپسەنغۇ ؟ ! — دېدى مامۇت قۇرغۇي چاقچاق قىلىپ ، — تېزراق يات ، ئەتە ۋەزىپە ئېغىر !

باتۇق دەسلەپ ئۇنچىقمىدى ، ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ ، پۇشۇلداپ ئولتۇردى ، كېيىن مامۇت قۇرغۇينىڭ قىستىشى بىلەن ھەممە گەپنى ئېيتتى ، ئاخىرىدا :

— ئۇنىڭغا چوقۇم بىر ئىش بولدى ، تېگى - تەكتىنى ئۇقۇپ ئىز - دېرىكىنى قىلمىسام بولمايدۇ ! — دېدى .

— ئۇنچىۋالا ئەنسىرەپ كەتمە ! — دېدى مامۇت قۇرغۇي ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ ، — ھەر قانچە ئىش بولسا ، ساقچىدا تۇتۇپ تۇرغاندۇ .

سىيلىم شوپاڭنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىشىنى ئۇنىڭدىن كۆرۈشى مۇمكىن. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھاپىز جۇيجاڭ ئۇنى سەندىن قىزغانمايدۇ، دەمسەن. مېنىڭچە ئۇنى مەلۇم ۋاقىت يوشۇرۇپ قويغان گەپ!

— نېمە بولسا بولسۇن، ئۇنىڭ بېشىغا كۈن چۈشتى! — دېدى باتۇق قايغۇرۇپ، — مەن ئۇنىڭغا ياردەم قىلىشىم كېرەك!

مامۇت قۇرغۇي ئۇنىڭ بىلىكىدىن تارتىپ ئۆزىگە قاراتتى:

— باتۇق، سەن نېمە ئويىدا، بىز نېمە كويىدا! — دېدى ئۇ جىددىي ۋە كەسكىن تەلەپپۇز بىلەن، — تەشكىل تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئۇنتۇپ قالما! مەن ئەمدى سېنىڭ بۇنداق ئىختىيارىي ھەرىكەت قىلىشىڭغا يول قويالمايمەن!

باتۇق دەسلەپ ئۆرىدەپ، كېيىن پەسلىدى، ئۆزىنىڭ تەشكىل ئالدىدىكى ۋەزىپىسىنى، ۋەدىسىنى ئويلاپ سەگەكلەندەك بولدى. شۇنداقتىمۇ، كاللىسىغا كىرىۋالغان شۇم خىياللار بىلەن كېچىچە كىرپىك قاقمىدى، ئۇيان ئۆرۈلۈپ - بۇيان ئۆرۈلۈپ، ئوتقا چۈشكەن قىلدەك ئازابلىق تولغاندى. كۆز ئالدىدا، ھېلىقى دەرۋازىدىكى يوغان قۇلۇپ بىلەن پېچەت قەغىزى گويا بىر دەم نازاكەت خېنىمغا، بىردەم ھاپىز جۇيجاڭغا ئايلىنىپ پىرقىرايتتى، يۈرىكىنىڭ يوغان بىر پارچىسى گويا ئەنجان كوچىسىدىكى ئاشۇ يېقىملىق، تونۇش ئۆيدە قالغاندەك تۇيۇلاتتى.

3

قاپقاراڭغۇ كېچە...

ئاسماندا نە يۇلتۇز، نە ئاي يوق. زېمىن بىلەن ئۇيۇق تۇتىشىپ كەتكەن، ئەتراپ تىمتاس، تەبىئەت ئېغىر ئۇيقۇدا...

ئۈچ ئادەم ئەنە شۇ قويۇق قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ، بىرىنچى تۈرمىنىڭ ئارقا ھويلىسىدا پەيدا بولدى. تۈرمە سۈرلۈك ھەم ئۆلۈكتەك جىمجىت ئىدى...

باتۇقنىڭ شۇىرلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى :

— مامۇتكا ، ئىككىڭلار مۇشۇ يەردە كۈتۈپ تۇرۇڭلار ، كامىرغا مەن باراي .

مامۇت قورغۇي ئۇنىڭ قولىغا ئاغزىنى يېقىپ دېگۈدەك پىچىرلىدى :

— ئېسىڭدىمۇ ، ئۇلۇق قولنى بېسىپ تام ياقىلاپ ماڭىسەن ...

— ئېسىمدە ، ھەممىسى ئېسىمدە ! — ئۇ تام ياقىلاپ كەتتى .

ئارقا ھويلا بىلەن ئالدى ھويلىنى گۇندىپايلارنىڭ ئىشخانا ۋە ياتاقخانىسى ئايرىپ تۇراتتى . ئۇ شەپە چىقارماي ئالدى ھويلىغا ئۆتتى ، ئانچە چوڭ بولمىغان بىر سەيناننى كېسىپ ماڭدى ، ئۇنىڭدىن كېيىن ، ۋاڭ دەيدەيىنىڭ سىزىپ بەرگەن سخېمىسى بويىچە ، ئازماي ، تەمتىرىمەي كامېرلارنى تاپتى . توققۇزىنچى نومۇرلۇق كامىر سولدىن سانىغاندا ئون بىرىنچى ئۆي ئىدى . باتۇق ئالدى بىلەن سول تەرەپتىكى بىرىنچى ئۆينى مۆلچەرلەشتۈرۈپ ، ئاندىن بىر - بىرلەپ ساناپ ماڭدى : بىر ... ئىككى ... بەش ... يەتتە ... توققۇز ...

مەنزىلگە يېقىنلاشقانسېرى ، ئۇنىڭ يۈرىكى جىددىيلىشىپ گۈپۈلدەشكە باشلىدى ، نەپەس ئېلىشمۇ تېزلەشتى . ئەمما ، ئۇنىڭ كاللىسى ناھايىتى سەگەك ئىدى . مانا ، ئون بىر ... ئۇ چىپپىدە توختىدى ، سەل - پەل دېمىنى ئالدى ، جىددىيلىكتىن تارتىشقان نېرۋىلىرى بوشاشتى ، يۈرىكىمۇ ئىزىغا چۈشتى . ئۇ يانچۇقىدىن ئاچقۇچنى ئېلىپ ، قۇلۇپقا ئاۋايلاپ سالدى ، تىترىقشىغان تىۋىش بىلەن تەڭ كامېرنىڭ ئىچىدىن زەئىپ بىر ئاۋاز ئاڭلاندى :

— كىم ... كىمسەن ؟ ...

باتۇق ئاغزىنى ئىشىكنىڭ يوچۇقىغا يېقىپ تۇرۇپ پىچىرلىدى :

— مەن ... ھەيدەر خوجا ... مەن باتۇق ...

— باتۇق ! ؟ ... — كامېرنىڭ ئىچىدىكى ئاۋاز پەسلەپ كەتتى .

باتۇق قۇلۇپنى تەستىرەك ئاچتى . قىيا ئېچىلغان ئىشىكتىن سىغ-

دىلىپ كىردى . كامىرنىڭ ئىچىدىن كۆڭۈل ئېلىشقۇدەك قاڭسىق قان ھىدى بىلەن يەنە ئاللىقانداق ئارىلاشما سېسىق پۇراقلار گۈپۈلدەپ ئۇرۇپ تۇراتتى . باتۇق تىمىسقىلاپ سىپاپ يۇرۇپ ھەيدەر خوجىنىڭ ياتقان يېرىنى تاپتى .

— ھەيدەر خوجا ...

— باتۇق ...

ئۇلار غۇلاچ كېرىپ قۇچاقلاشتى . ھەر ئىككىلىسىنىڭ كۆزىدىن ئىسسىق ياشلار ئاقتى .

— بەكمۇ كېچىكىپ قالدۇق ، ھەيدەر ئاكا ... — دېدى باتۇق خۇرسىنغان ، ئۆكۈنگەن ھالدا ، — كۆپ ئازاب چەكتىڭىز ...

— ھېچقىسى يوق ، باتۇق ... — ھەيدەر خوجا ئۇنىڭ قولىنى چىڭ قىستى ، — ھەقىقانىيەت ئۈچۈن بولغان كۈرەشتە ھامان بىر قىسىملارنىڭ قېنى تۆكۈلىدۇ ، بىر قىسىملار ئازاب چېكىدۇ ... ئۇنىڭ ھېسابىغا كۆپچىلىك ئەركىنلىككە ، ھۆرلۈككە ئېرىشىدۇ ...

باتۇق ئۇنىڭ ئورۇق ، قاتمال قولىنىڭ تىترەۋاتقانلىقىنى ، ئاۋازىنىڭمۇ زەئىپ ، مىسكىنلىكىنى كۆرۈپ ئىچى سىيرىلدى ، يۈرىكى پۇچۇلاندى . ئۇ ئىچ - ئىچىدىن ئۆرلەپ چىقىۋاتقان بىر خىل ئەيىبكارلارچە تۇيغۇ ھەم دوستانە مۇھەببەت بىلەن ئۇنى يەنە بىر قېتىم قاتتىق قۇچاقلىدى ...

— ئەمدى ماڭايلى ھەيدەر ئاكا ، — دېدى باتۇق ئۇنى قۇچاقلىغان پېتى ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ ، — ئارقا ھويلىدا ئىككى سەپدىشىمىز كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ ...

ھەيدەر خوجىنىڭ پۇتىدىكى ئىشكەل ئېلىنىدى ، باتۇق ئۇنى ھوي-لىغا يۆلەپ ئېلىپ چىقتى .

— ئەمدى ئۆزۈم ماڭاي ... — دېدى ھەيدەر خوجا . باتۇق ئۇنى ئىختىيارىغا قويدى ، لېكىن ئۇ ئىككى قەدەم مېڭىپلا يىقىلىپ چۈشتى . ئۇ قاتتىق ئاجىزلاپ ، زەئىپلىشىپ كەتكەن ئىدى . ئۇنىڭ ئۇستىگە ، سول

پۈتى ئېغىر ئاقسايتتى .

باتۇق ئۇنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ هاپاش قىلدى ، تام ياقىلاپ ئېلىپ ماڭدى . باتۇق خۇشال ئىدى ، يۈرىكى هاياجاندا تىپچەكلەيتتى . ئۇ هەيدەر خوجىنى قۇتۇلدۇرۇپ چىقىپ ، ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلغانلىقى ، ئۇ-نىڭ قەلبىدىكى داغنى ئۆز ئەجرى بىلەن يۇغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنى بەختلىك هېسابلايتتى .

ئۇلار ئالدى هويلا بىلەن ئارقا هويلىنىڭ پاسىلىغا كەلگەندە ، كۆ-تۈلمىگەن پالاكەت يۈز بەردى : كېچىدە تەرەتكە چىققان بىر گۇندىپاي ئۇلارغا دوقۇرۇپ قېلىپ ، قورققىنىدىن ئالا - تاغىل ۋارقىرىۋەتتى . باتۇق ئۇنى شۇ هامان تۇتۇۋېلىپ ، ئاغزىغا شەپكىسىنى قاپلاپ ، جىنازىدەك ئاۋاق تېنىنى يوغان بىر تاشنىڭ ئاستىغا باسۇرۇپ قويغان بولسىمۇ ، كېچىككەن ئىدى . تۈرمىنىڭ بۇلۇڭ - بۇلۇڭلىرىدىكى قاراۋۇلخانىدىن ۋال - ۋۇل قىلىپ چىراغلار ياندۇرۇلدى ، ۋىژىلداپ ئوقلار ئۇچۇپ ئۆتتى . ئېتىشىش باشلاندى ، مامۇت قۇرغۇي چىراغ نۇرىدىن نىشانغا ئېلىپ ، بىر نەچچىنى قىرقىرىتىپ يەر چىشلەتتى . پۇرسەتتىن پايدىلانغان باتۇق هەيدەر خو-جىنى هاپاش قىلىپ ئارقا هويلىغا يۈگۈردى . ئۇ يېرىم يولغا كەلگەندە ، سول تەرەپتىكى ئېگىز قاراۋۇلخانىدىن پىلىموت سايراپ قالدى ، هەيدەر خوجىنىڭ دۈمبىسىگە ئارقا - ئارقىدىن ئوق تەگدى . ئۇ قاتتىق بىر ئىڭراپ جىمىپ كەتتى ، پۇت - قوللىرى بوشاشتى . باتۇق يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ ئۇنى چاقىردى ، سىلكىشلىدى ، لېكىن ئۇ ئالللىقاچان تىنىقىدىن قالغان ئىدى . باتۇقنىڭ كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى ، يۈرىكى لەرزىگە كەلدى . ئۇ هەيدەر خوجىنىڭ جەسىتىنى يەرگە ياتقۇزۇپ قويۇپ ، تاپان-چىسىنى قولىغا ئالدى . ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى قىساس ئوتى بىلەن يانغان ئىدى . ئۇ ئالدى هويلىغا ئېتىلىپ كېتىۋاتقاندا مامۇت قۇرغۇي كاپىپدە تۇتۇۋالدى . باتۇق يۇلقۇندى ، تىپچەكلىدى ...

— باتۇق ئۆزۈڭنى باس ، قارامىلىق قىلما ! ! — دېدى مامۇت قۇرغۇي ئۇنى تارتقۇشلاپ ، — بولمىسا ، هەممە ئىشنى بۇزىسەن ،

ئۇلارنىڭ ئوت كۈچىنى كۆرمىدىڭمۇ ؟

قارشى تەرەپتىن ئۈزمەي ئوق ياغدۇرۇۋاتاتتى. چىراغلار بارغانسېرى كۆپەيدى، دۈكۈرلىگەن ئاياغ تىۋىشى، ۋارقىرىغان ئاۋازلار ئالدى ھويلىنى قاپلاپ كەتتى. مامۇت قۇرغۇي ئېتىپ تۇرۇپ باتۇقنى ئارقىغا تارتتى. تۇدى راجى ئۇنىڭ يېنىدا قورقۇپ، ئالاقزادە بولۇپ تۇرسىمۇ، ھەر ھالدا تاپانچىسىدىن ئوق ئۈزۈپ، ماسلىشىپ كېلىۋاتاتتى. باتۇق ئاخىر ئەسەبىيلەشكەن ھالدا كۈچ كۆرسىتىپ، مامۇت قۇرغۇينىڭ قولىدىن بوشىنىپ چىقتى ـ دە، « ھەيدەر خوجا » دەپ ۋارقىرىغىنىچە ئۇنىڭ جەسىتىگە ئۆزىنى ئېتىپ، ھۆكرەپ يىغلىۋەتتى...

ئالدى ھويلىدىكى ئاۋازلار يېقىنلاپ قالدى. ئېتىشىش كۈچەيدى. مامۇت قۇرغۇي ئەپلەپ تۇرۇپ ئالدى ھويلىغا ئارقا ـ ئارقىدىن ئىككى قول بومبىسى تاشلىدى. ئوت كۈچى پەسەيدى، قىيا ـ چىيا ئەۋجىگە چىقتى، باتۇق خېلى يۇخادىن چىققاندەك بولدى. مامۇت قۇرغۇي دەرھال چېكىنىشكە بۇيرۇق چۈشۈردى، باتۇقنىڭ قولىدىن تارتتى، باتۇقمۇ ئورنىدىن تۇردى.

ـــ بولىدۇ، چېكىنەيلى! ـــ دېدى ئۇ ئىنتائەتمەنلىك بىلەن، ـــ ئەمما ھەيدەر خوجىنىڭ جەسىتىنى ئۇ ئىپلاسلارنىڭ قولىدا قالدۇرمايمەن!

ئۇ جەسەتنى ئىككى قوللاپ كۆتۈردى، مامۇت قۇرغۇي بىلەن تۇدى راجى تاپانچىلىرىدىن دەممۇ دەم ئوق ئېتىپ، ئۇنى قوغداپ ماڭدى. ئۇلار ئارقا ھويلىدىن چىقىپلا چەكسىز قاراڭغۇلۇق ئىچىگە سىڭىپ كەتتى...

XXI باب تۈنجى جەڭ

يېتىپ ئۆلگۈچە، ئېتىپ ئۆل.
— ئۇيغۇر خەلق ماقالى

1

باھار كەلدى ...

تۈنجى باھار يامغۇرىمۇ ياغدى. قىشلىق ئۇيقۇسىدىن ئەمدىلا ئويغانغان نوتىلارغا سۇ يۈگۈردى، تەبىئەت بەدىنى يۇيۇپ تارانغان قىز-دەك چىراي ئاچتى ...

بالىلار يوللارغا چىقىپ، يېرىم - يالىڭاچ بەدەنلىرىنى يامغۇرغا تۇتۇپ ھۇزۇرلانماقتا ...

دالىلاردا لىكىلداپ يۈرگەن قۇشقاچلار تۈكلىرىنى ھۆرپەيتىپ، بەس - بەس بىلەن ۋىچىرلىماقتا ...

ئىھ باھار! ... سەن نېمانچە گۈزەل ۋە كۆركەم. جىمىكى ھاياتلىق سەن بىلەن يېڭى تۇرمۇش زوقىنى سۈرىدۇ. خۇددى قايسى بىر شائىر:

قۇرۇپ قاقشال بولسىمۇ جاڭگال،
باھار ئايىتىدا كۆكلەيدۇ دەرھال!

دېگەندەك، ھەممە يەر سەن بىلەن كۆكىرىپ ياشىرىدۇ، بۇمران ئوت - چۆپلەرمۇ سېنىڭ قۇدرىتىڭ بىلەن تاشلار ئارىسىدىن ئۆسۈپ چىقىپ،

يېڭى ھاياتنى باشلايدۇ ...

ئۈزاق، سوّرەلمە قىشنى قىقاس - چۇقان، كۆلكە چاقچاقلار بىلەن بىلىندۇرمەي ئۆتكۈزۈۋاتقان خىلۋەت توغراقلىق باھار كىرىشى بىلەن راسا جانلىنىپ كەتتى. كېيىك - جەرەنلەر ئويناقلاپ، چىرايلىق كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ بوزلاشقا باشلىدى؛ بۆدۈنە - كەكلىكلەر قىردىن - قىرغا يورغىلاپ، چوقۇشۇپ، سايرىشىپ، خۇماردىن چىققۇچە سايراشتى؛ كاداك توغراقلارنىڭ كاۋىكىنى ماكان تۇتقان سوپسوپىياڭلارمۇ قىش بويى بىرنەچچە تال جىگدە ئۇرۇقىنى ئوزۇق قىلغان سەۋرلىك تۇرمۇشنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، پايانسىز توغراقلىق ئۈستىدە قانات يېيىپ ئەگىشكە باشلىدى ...

قىشنىچە توغراقلىق بىلەن نەپەسلىنىپ، ئۇ يەرنىڭ ئىپتىدائىي، مۇقەددەس تۈپرىقىغا خۇددى كاداك توغراقلاردەك چوڭقۇر ھەم كەڭ يىلتىز تارتقان ئادەملەر باھار پەيزىنى تېخىمۇ تەشنالىق بىلەن سۇرمەكتە ئىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئەشمە قۇملار ئۈستىدە ئېغىناپ ئاپتاپقا قاقلىناتتى، بەزىلىرى بىر - بىرىنىڭ چېچىنى چۇشۇرۇپ، ساقاللىرىنى قىراتتى؛ بەزىلىرى بولسا، كۆن نۇرىدا راھەتلىنىپ ئولتۇرۇپ پاراڭغا چۈشكەن ئىدى.

— مانا باھارمۇ كەلدى، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە بىر نەچچە ئاي ئۆتۈپ كېتىپتۇ، — دېدى پاكار بويلۇق قارىۋاي يىگىت، — ئەمدى مىدىرلىغاچ تۇرساق بولاتتى، بۇ يەرنىڭ توپىسى ئەجەبمۇ ئېغىر ئىكەن.

پاكار بويلۇق بۇ قارىۋاي ئۆتكەن يىلنىڭ ئاخىرىدا «شورباغ» دىن ئون نەچچە ياشنى ئەگەشتۈرۈپ كېلىپ، توغراقلىقتىكى سەپكە قوشۇلغان يىگىتلەرنىڭ بىرى ئىدى.

— توپىسى ئېغىر بولمىسا، ساڭا ئوخشاشلارنى ئاللىقاچان ئۇچۇرۇپ كېتەتتى، — دېدى ئۇنىڭ ئۇدۇلىدا ئولتۇرغان پۇت - قوللىرى دىقماق گۆلپەك بىر يىگىت، — ھەسرەت چەكمە، سېنى بۇ يەرگە بىرسى ئىسرىق سېلىپ چىللىمىغاندىن كېيىن، «شېھىت مازار» نىڭ ھېسابى

يوق ئاپئاق زاغرىلىرىنى يەپ يېتىۋەرمەمسەن ! ...

گۈپچەكمۇ ئۆتكەن يىلنىڭ ئاخىرىدا يېتىمچىلەردىن ئۇن نەچچىنى ئەگەشتۈرۈپ شەھەردىن چىققان ئاقساقاللارنىڭ بىرسى ئىدى .

قارىغاندا ، ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئازراق دەز كەتكەن ئىشلار باردەك قىلاتتى . گۈپچەكنىڭ گېپى قارىۋايغا سەل تىنك كەلدى ، ئۇ قاپاقلىرىنى ئۈششۈتۈپ ، كىندىكىدىن چىقىرىپ بىر نەرسە دېمەكچى بولۇپ تۇراتتى ، يېنىدىكى بىرسى چاققانلىق بىلەن گەپنى باشقا ياققا ئەپقاچتى :

— ئاغىينىلەر ، ئاڭلىدىڭلارمۇ ؟ ئەمدى جەڭ قىلىدىغان ئوخشايمىز ، جەڭچىلەرنى ئۈچ ئەترەت قىلىپ ئايرىپتۇ .

بۇنىڭ گېپى بەزىلەر ئۈچۈن ھەر ھالدا يېڭىلىق ئىدى .

بولۇپمۇ « جەڭ » توغرىسىدىكى خەۋەر ھەممىنىڭ دىققىتىنى تارتتى . بەزىلىرى قىزىقىپ سورىدى ، بەزىلىرى دەككە - دۈككىگە چۈشتى :

— جەڭنى نەدە قىلىدىكەنمىز ؟

— قاچان باشلىنىدىكەن ؟

— كىملەر بارغۇدەك ؟

— ...

مازلىرى ساڭگىلاپ قالغان پاختىلىق چاپاننى قۇمغا يېيىپ قويۇپ ، كىرلەشكەن ماتا كۆڭلىكى بىلەنلا ئولتۇرغان سالپاڭ قۇلاق بىرسى بىزارلىق بىلەن مۇنداق دېدى :

— نېمانداق كۆپ سوئاللار بۇ ؟ ! ئۇرۇش بولسا بولۇۋەرسۇن ، ئۆلسەڭ شېھىت ، قالساڭ غازى دەپ كېتىۋېرىمىز . ئەجەل دېگەنچۇ ئاغىينىلەر ، خۇددى قارىغۇ تۆگىگە ئوخشايدۇ ، ئۇ تەپكەندە ، شاپىلىقى كىمگە تەگسە شۇ ئۆلۈۋېرىدۇ ، ئۇنىڭدىن قانچە قورقساڭ ، شۇنچە تېز ئۆلىسەن ! ...

سالپاڭ قۇلاقنىڭ سۆزى گۈپچەكنىڭ ئاغزىغا لوقما سېلىپ بەردى :

— نېمدەۋاتىسەن ، ئىچىمىزدە جەڭ بولماي تۇرۇپ ئىشتىنىغا چى-

قىردۇەتكەن قورقۇنچاقلار بار تېخى !

بۇ گەپ باشقىلارغا دەز كەتتى بولغاي، بىر نەچچىسى تەڭلا ھۆرپەيدى :

— كىمنى دەۋاتىسەن ؟ ئۆلۈمدىن قورققان بولساق، بۇ يەرگە كەلمەيتۇق، جۇما !

— سىلەرنى دېگىنىم يوق، — گۆپچەك قارىۋاينى ئىشارە قىلىپ كۆزىنى قىسىپ قويدى، — قاراڭلار، ئۇنىڭ يۈرىكى جەڭنىڭ كېيىنى ئاڭلاپ گۆپۈلدەۋاتقاندۇ ! ...

قارىۋاي دەسلەپ پوكاندەك ئىسىلدى، كېيىن بىر تاتىرىپ، بىر ئۆڭۈپ ئولتۇرۇپ قالدى. دېمىسىمۇ ئۇنىڭ گۆپچەككە چۇلۇۋۇر تۇتقۇزۇپ قويغان يېرى بار ئىدى : تۇغراقلىقتىكىلەر قىش بويى ئۈچ قېتىم گومىنداڭنىڭ جەنۇبتىن شىمالغا ئاشلىق يۆتكىگەن ماشىنىلىرىنىڭ ئال-دىنى توستى. غەنىيمەت ئالغان نۇرغۇن ئاشلىقلارنى ئاچ - زېرىندىلىقتا قالغان خەلققە تارقىتىپ بەردى. ئۇلارنىڭ ھەرىكىتى تېز، شەپىسىز، خۇددى دەريادىكى بېلىقنىڭ سۇدا ئىزى قالمىغاندەك ئىزسىز ئىدى. بىرىنچى قېتىملىق ماشىنا توسۇشقا چىققاندا، گۆپچەك بىلەن قارىۋاي بىر گۇرۇپپىدا ئىدى. گۆپچەك لوكچەك مىجەز، قارام بولغاچقا، ھېچنېمىدىن قورقمايتتى. قارىۋاي بولسا، تېخى تۇنۇگۇنلا كەتمەننى تاشلاپ، ئىتىزدىن چىققاچقا، گومىنداڭنىڭ مۇنتىزىم قوراللانغان ئەسكەرلىرى ئالدىدا ھو-دۇقۇپ، تەمتىرەپ قالدى. قورالنىمۇ ئەپلەپ ئىشلىتەلمىدى، جىددىي پەيتتە، ئېرىقنىڭ ئىچىدە تۇگۈلۈپ يېتىۋالدى. ئۇنىڭ كاساپىتىدىن گۆپچەكنىڭ گۇرۇپپىسى شۇ قېتىمقى كەچلىك ھەرىكەتتە ئاشكارىلىنىپ، قولغا چۈشۈپ كەتكىلى تاس قالدى. لېكىن ئۇلار بىر سەپدىشىنى قۇربان بېرىش ھېسابىغا گۇرۇپپىنىڭ مەغلۇبىيىتىنى تۇگەتتى. گۆپچەك شۇ ئىش-تىن كېيىن قارىۋاينى ئۆچ كۆرۈپ كەتكەن ئىدى ...

— ھەي ئاغىينە، تازىمۇ پىت ئۆچەي نېمىكەنسەن ! شۇنچىلىك ئىشنى ئىت يىلىدىن ئېشەك يىلىغىچە سۆرەپ يۈرگىنىڭ نېمىسى ؟ —

دېدى قارىۋاينىڭ يۇرتلۇقلىرىدىن بىرسى ئارىغا چۈشۈپ، — سەن ئۇنى بوش چاغلىما، ئۇ شورباغنىڭ 12 بوكوبوكلۇق قوناقلىرىنى يەپ چوڭ بولغان ئوغۇل بالا جۇما!

بۇنىڭ سۆزى شەھەرلىك يەنە بىر يىگىتكە دەز كەتتى بولغاي، چىپچىلىپ زەردە قىلدى:

— هوي شاداپچاق، سەنمۇ قاراپ گەپ قىل، جۇما، ئۇ شورباغنىڭ 12 بوكوبوكلۇق قوناقلىرىنى يەپ چوڭ بولغان بولسا، بىزمۇ قەشقەرنىڭ كىندىكىدىن چىقىپ، ياغ بىلەن يەجمەن يەپ چوڭ بولغان ئوغۇل بالىنىڭ خۇۋەيىنلىرى!

شورباغلىق تاز چىراي بىرسى ئۇنىڭ گېپىنى مەسخىرە قىلدى:

— ۋايىيەي! ... ئۇنچە پو ئاتما! شەھەردە ئوغۇل بالىنىڭ خۇۋەيىنىسى نېمە ئىش قىلىدۇ؟! ھەممىسى خېنىم مىجەز مىيانىلار ...

— ئاغزىڭنى چايقىۋېتىپ گەپ قىل، ھەي، كەيمە تاز!

— سەنمۇ ئۆزۈڭگە بېقىپ سۆزلە، سىيگەك پۆپۈچەك! ...

— سەن !؟ ...

— سەن ؟! ...

تېخى بايىلا بىر ئائىلە كىشىلىرىدەك، گىرەلىشىپ ئولتۇرغان سەپداشلار بىردەمدىلا «شەھەرلىك» ھەم «سەھرالىق» بولۇپ ئىككى سەپكە ئايرىلدى. شۇ تۇرقىدا ئۇلار بەئەينى بازلىشىپ، پەيلىرىنى ھۈرپەيتىپ، روكۇلدىشىپ تۇرغان سوقۇشقاق چۈجە - خورازلارغا ئوخشايتتى ...

گۈپچەك ئوتتۇرىغا سەكرەپ چۈشتى. كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىنى يىرتىپ، مەيدىسىگە مۇشتلىدى:

— قېنى، گېپىڭ بولسا، مەيەرگە چىقىش! قايسىڭ كېلىسەن، سەھرالىق نوچىلار! 12 بوكوبوكلۇق قوناقنىڭ كۈچىنى كۆرۈپ باقاي. كېلە، ماڭا چۈشسەڭ، نوچاڭ چۈش! ... — ئۇ گەۋدىسىنى سەل پۈكۈپ، قوللىرىنى ئېيىق شاپىلىقىدەك سوزۇپ، خىرىس قىلىشقا باش-

لىمىدى . قارشى تەرەپتىن ھېلىقى « تاز » چۈشمەكچى بولۇۋېدى ، شادا پاچاق ئۇنى توسۇپ ئۆزى ئالدىغا چىقتى .

— ھېساب - ھە ؟ ! — دېدى ئۇ گاڭگۇڭلۇق بىلەن ، — تۇمشۇقلىرىڭ يېرىلىپ كەتسە ، ئاتا - ئاناڭغا يىغلىمىغايسەن ئەمىسە !

بۇ گەپ گۆپچەككە بەك ھار كەلدى . ئۇ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ ، مۇشتىنى تۈگدى ، بىرلا سوققا بىلەن « ۋاك » دېگۈزۈش نىيىتىدە شۇنداق چاققانلىق بىلەن شادا پاچاققا تاشلىنىپ كاللا ئۇردى . بۇنداق ئېھتىمالنى مۆلچەرلىگەن شادا پاچاق ئۆزىنى شارتتىدە چەتكە ئېلىۋېدى ، خۇددى چامباشچىلارنىڭ قوم خالتىسىدەك ئۇچقۇپ كەلگەن كاللا ئۇنىڭ ئوك مورىسىگە تېگىپ پىرقىرىتىۋەتتى . شادا پاچاق بىر پىرقىراپ كېلىپ ، ئۇزۇن پۇتلىرى بىلەن گۆپچەكنىڭ ئىڭىكىنى نىشانلاپ پەشۋا ئۇردى ، پەشۋا جايىغا تەگدى ، گۆپچەكنىڭ تۇمشۇقى چىممىدە ئېچىشىپ قىزىرىپ چىقتى ، « سەھرالىق » لار چاۋاك چېلىپ سەكرىشىپ كەتتى ، « شەھەرلىك » لەرنىڭ قوشۇمىسى تۈرۈلۈپ ، چىرايلىرى پۈرۈشتى . گۆپچەك ئۇرۇش - سوقۇشقا خېلى پىشقان ، تەجرىبىلىك ئىدى . ئۇ ئەمدى ئارقىغا بىر نەچچە قەدەم چېكىنىپ ، شاداپاچاقنى بىر ئاز بازلىدى . كېيىن ئۇنىڭ كۆزىنى غەلەت قىلىپ ، ياندىن كېلىپلا غۇلاچلاپ مۇشت ئاتتى . شاداپاچاقنىڭ سول مەڭزىگە تەگكەن نەلۋە مۇشت كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋەتتى . ئەمدى « شەھەرلىك » لەر توۋلىشىپ ، ئاللا - چۇقان كۆتۈردى .

« كۈچ كۆرسىتىش » تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقتى ، ھەر بىر سوققا ئۇلارنى تېخىمۇ غالجىرلاشتۇرۇۋاتاتتى . لېكىن ئۇلار دېگەندەك پۇخادىن چىقالمىدى ، نەق مەيدانغا كېلىپ قالغان قۇتلۇق ئەپەندى بىلەن ئەخمەت سەردار ئۇلارنى توسۇپ قالدى . ئەخمەت سەردار ئىككىسىنىڭ گەجگىسىدىن كۈچ بىلەن قاماللاپ تۇتۇپ قاتتىق ئەيىبلىدى :

— نومۇس قىلىشالمىغۇ ! سەنلەرنىڭ قەيىرىڭ تەربىيە كۆرگەن قورالىق ئادەمگە ئوخشايدۇ ؟ كۈچۈڭ تېشىپ تۇرغان بولسا ، دۈشمەنلە-

رىڭگە ئىشلەت ! قېنى ئەمدى كۆرىمىزغۇ ! ...

قۇتلۇق ئەپەندى ئۇلارنىڭ ئورۇشۇپ قېلىشتىكى سەۋەبلىرىنى بىردەمدىلا بىلىۋالدى :

— يىگىتلەر ، — دېدى ئۇ بېسىق ئاۋازدا ، — سۆز تەگەپ ، سۆز تالىشىپ مۇشۇنداق قىلغان بارمۇ ؟ مەن ئەزەلدىن كۆپ سۆزدىن پايدا كۆرمىدىم ، تەنە - تەئەددى گەپلەردىنمۇ لەززەت تاپمىدىم . ئېسىڭلاردا بولسۇن ، ئادەم ئىككى نەرسە بىلەن قېرىمايدۇ : بىرى ياخشى خۇلق ، يەنە بىرى ياخشى سۆز ! قاراڭلار ، ماۋۇ تورۇشۇڭلارنى ! شەھەرلىكلەر بىر ياقتا ، سەھرالىقلار بىر ياقتا ئايرىلىپ ئاپسىلەر . مۇشۇ قىلىقىڭلار كىمنى خۇشال قىلىدۇ ؟! بىلىپ قويۇڭلار ، بۇ ، كاڭ لۇيجاڭ بىلەن هاپىز جۇيـ جاڭنى خۇشال قىلىدۇ ! ئۇلار سىلەرنىڭ مۇشۇنداق پارچىلىنىپ ، سوقۇشۇشۇڭلارنى ، ئوڭ قولۇڭلار بىلەن سول قولۇڭلارنى ئورۇـ شۇڭلارنى ، بىر - بىرىڭلارنى قىرىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىدۇ ! ئۇلارنىڭ بىزگە ئەزەلدىن ئىشلىتىپ كەلگەن « ئۆز يېغى بىلەن ئۆز گۆشىنى قوـ رۇش » دېگەن هىيلىسى شۇ ئەمەسمۇ ؟ ! بىز بۇنىڭ دەردىنى ، زىيىنىنى ئاز تارتمىدۇق ! بىزنىڭ هەيۋەت بىلەن نەرە تارتىپ چىققان يارامىلىق ئەجدادلىرىمىز مانا شۇ هىيلىنىڭ قۇربانى بولۇپ كەتتى . ئەمدى بىزمۇ قىلتاققا چۈشۈپ ، ئۇنىڭ بىچارە قۇربانى بولۇپ كېتىمىزمۇ ؟! ... ئۇكىلار ، قانلىق ساۋاق يېتەرلىك بولدى ! ئەمدى ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز چىشلەپ ، غاجاپ ، ئۇرۇپ - سوقۇپ گۇمران قىلمايلى ! بىزگە ئىتتىپاقلىق ، ئۈمـ لۈك ، بىرلىك كېرەك . شۇ چاغدىلا ، بىزنىڭ خەلقىمىز ، مىللىتىمىز گۈللىنەلەيدۇ ، روناق تاپالايدۇ ! ...

يىگىتلەر گەدەيگەن باشلىرىنى ئەگدى . بەزىلەرنىڭ يۈزى قىزاردى ، بەزىلەر تىرنىقىنى تاتىلاپ پۇشۇلداپ كەتتى ...

ئەخمەت سەردارنىڭ ئاچچىقى بىر ئاز ياندى . ئۇ هەربىي كوماندىرلارغا خاس تەلەپچانلىق بىلەن بىردە گۈپچەككە ، بىردە شاداپاـ چاققا قاراپ مۇنداق دېدى :

— بۈيرۇق: ئەتە ئىككىلىك ناھىيە بازىرىغا بېرىپ، ناھىيىلىك ساقچىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىنى ئىگىلەپ كېلىسەن!

— خوپ! — دېدى گۈيچەك ئىككى پۇتىنى جۈپلەپ، — بۇيرۇقىڭىزغا تەييارمەن، كوماندىر!

شاداپاچاقمۇ شۇ يوسۇندا جاۋاب قايتۇرۇپ، ھۆرمەت بىلدۈردى.

2

ئۇلار تاڭ قاراڭغۇسىدا يولغا چىقتى. ئۇستىگە جىگدە شېخى ئارتىلغان سۇر ئېشەك ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا پاسىل بولۇپ كېتىۋاتاتتى ...

نۇرغۇن يول ئارقىدا قالدى، لېكىن ئۇلار تېخىچە گەپلەشمىدى، ھەتتا ئېشەك كۆتۈرۈپ قاراپمۇ قويمىدى. ئۇلاردا تونۇگۇنكى ئۆچلۈك ۋە ئاداۋەت تېخى تۈگىمىگەن ئىدى. ھەر ئىككىسى ئەخمەت سەردارغا خاپا ئىدى. گۈيچەك ئىچ - ئىچىدىن قايناپ ماڭاتتى:

«ئادەمنى ئارامخۇدا سوقۇشقىلى قويماي، نەدىن پەيدا بولدى ھېلىقى كوماندىر!؟ ھەي... 12 بوكوبوكلۇق ئوغۇل بالىغا ئۆزۈمنى تازا بىر تېپىتىپ قويالمىدىم - دە!... شەھەرلىكنىڭ مۇشت كاللىسىنى سەھرالىق تومپايلا كۆرۈپ قويسۇن! بىزنى ئوغۇل بالىنىڭ خوۋەينىسى ئەمەس، دەپ كىم دەيدا؟! ئۇنداقلارنىڭ 32 چىشىنى تۆكۈۋەتمىسەم ھېساب ئەمەس... كاساپەت، پەشۋانى ئەجەب ئوبدان ئاتىدىكىنا!... ماۋۇ كوماندىرنىڭ ئىشىنى قارا، بىر - بىرى بىلەن قان چاچرىتىپ سوقۇشقان ئىككى رەقىبنى مۇشۇنداق جىددىي ئىشقا بىللە چىقارغىنى نېمىسى؟!... ۋاي دەردىم، تېخى ئۇ سەھرالىقنىڭ ماي تارتىپ مېڭىپ كېتىشلىرىنى قانداق قىلاي!...»

شاداپاچاقمۇ ئىچ - ئىچىدىن كۆيۈپ كېلىۋاتاتتى:

«بۇ شەھەرلىك ئاقىنچىلارنىڭ نوخلىسىنى ئېلىپ قويمىسا، ئا-

دەمىنى ھەمىشە بوزەك ئېتىۋالدۇ ! ھەي ... جان يېرىگە پەشۋا تېگىدىغان چاغدا باشلىقلار كېلىپ قالدى - دە ! بولمىسا ، 12 بوكوبوكلۇق قوناقنىڭ كۆچىنى كۆرۈپ قالاتتى ... بۇ گۆپچەكمۇ خېلى چىڭ قاغدالما ئىكەن ، ئۇنىڭ كاللىسىدىن خۇدا ساقلىسۇن ! ... توۋا ، شۇمۇ ئىش بولدىمۇ ؟ ! توغراقلىقتىكى 150 ئادەمنىڭ ئىچىدىن بۇ ئىشقا لايىق ئىككىسى چىقمىغان-دەك ، ئۇسۇگەك ئىككى قوچقارنى بىر - بىرىگە چېتىپ قويغىنى نېمىسى ؟ ! ... ۋاي قانداق قىلاي ، تېخى ئۇ شەھەرلىك خام كاللىنىڭ ھال تارتىپ مېڭىشلىرىنى ! ... »

تاڭ ئاتتى ، ئەتىگەنلىكى سوغۇق شامال ئويمانلارغا توشۇپ قالغان ئەگىز سۆيىنىڭ ئۈستىنى لەرزان جىمىرلىتاتتى .

ئۇلار ئىككى تەرىپى سۇۋادانلىق ھارۋا يولىغا چىقتى ، ئۇلارنىڭ ئالدى تەرىپىدىن كۆتۈرۈلگەن ئوتلۇق شاردەك قىپقىزىل قۇياش دەسلەپ سۇۋادان تېرەكلەرنىڭ ئۇچىدىكى پوتلا چىقىرىشقا باشلىغان يۇمران نو-تىلارنى ئىللىق لەۋلىرى بىلەن سۆيدى ، نۇر پەنجىسى بىلەن باغاشلىدى ، كېيىن ئاستا - ئاستا كېڭىيىپ يوللارغا زەر بولۇپ چېچىلدى ...

سەھەر شامىلى ، باھار ئاپتىپى ئۇلارنى بىردەملىككە ئۆز ئىلكىگە ئالدى ، ئۇلار خىيالدىن توختاپ ، باشلىرىنى كۆتۈردى ، شامال ئۇلارنىڭ ئۈستىۋاشلىرىنى يەڭگىل لەپىلدىتىپ ئەركىلەتتى ، ئاپتاپ ئۇلارنىڭ يۈز - كۆزلىرىنى چاقنىتىپ ئوينىدى . ئۇلار شۇ تاپتا ، تەبىئەتتىكى جىمى جانلىقلارغا ئوخشاش باھارنىڭ ئارام بەخش ھۇزۇرىنى سۈرۈۋاتاتتى ...

تېرەكلىك يولدىن ئۆتۈپ ، يانتاقلىق تاقىر سايغا چىققاندا ، ئۇلار-نىڭ يەنە تەرى بۇزۇلدى ، خىياللىرى كۆپىيىپ ، بىر - بىرىگە پات - پات ھومىيىپ قاراپ قويىدىغان بولدى ، كېيىن بۇنىڭغىمۇ قانائەت قىلماي ، ئۆزىچە غۇدىراشقا باشلىدى :

— قولۇمنى تۇتۇۋالمىغان بولسا كۆرەتتىڭ تېخى !

— ئالدىمنى توسۇۋالمىغان بولسا ، جاجاڭنى يەيتىڭ تېخى !

— تەلىيىڭ ئوڭدىن كەلدى !

— سېنى خۇدا ساقلىدى !
— نېمە ، مېنىما ؟ !
— ھە سېنى !
ئىككىسى تەڭلا ھۇرپەيدى ، ئەلپازىدىن بىر - بىرىگە يول بېرىدىغاندەك ئەمەس ئىدى . گۆپچەك تەرسالىق بىلەن يولنى توستى :
— ئۇنداق بولسا ، توختا ! كىمنى خۇدا ساقلىغانلىقىنى كۆرۈپ باقايلى ، ئاجرىتىدىغان باشلىقمۇ يوق !
شاداپاچاق ئېشەكنىڭ بېشىنى يانغا بۇراپ ، سۆڭگىچىگە بىرنى تەپتى :
— توختىساق توختىدۇق !
ئىككىسى بىر - بىرىنى بازلىدى ، سۇر ئېشەك قۇيرۇقىنى شىپاڭشىتىپ ئوتلاشقا باشلىدى . جىمجىت ساي ئىككى نوچىنىڭ « ھە - ھۇ » سى بىلەن جانلاندى . ئۇزۇلمەي تېگىۋاتقان مۇشت بىلەن پەشۋالارنىڭ شاقۇر - شۇقۇر ئاۋازى كۆن نۇرىغا قاقلىنىش ئۇچۇن ئەمدىلا ئۇۋۇلىرىدىن چىققان سالما ، پاتمىچۇقلارنىمۇ ئۈركۈتىۋەتتى ...
ئۇلار چارچىدى ، ھالىدىن كەتتى ، شۇنچە ئېلىشىپمۇ بىر - بىرىنى يېڭەلمىدى . بىر مۇشتقا بىر پەشۋا ، بىر پەشۋاغا بىر مۇشت ھامان تەييار ئىدى . بەل تۇتۇشىسمۇ بىردەم بىرسى ئاستىدا ، بىردەم بىرسى ئۇستىدە پومداقلىشىپ يۇردى . ئاغزى - بۇرنى قانىدى ، يۈز - كۆزلىرى كۆكەردى ، ئىششىدى . چاپانلىرى يىرتىلىپ ، قۇرۇق يانتاقلار سانجىلىپ ، بەئەينى « جۇلدۇر كېپەن » بولۇپ كەتكەن ئىدى .
بىر چاغدا ، ئۇلار خۇددى بىرسى كوماندا بەرگەندەك ، تەڭلا بەل قويۇۇشۇپ ، بىر - بىرىدىن بەش قەدەم نېرىدا دەم ئېلىپ ئولتۇردى ، ھاسىراش ، ھۆمىدەشتىن پۈتۈن بەدەنلىرى سىلكىنەتتى . گۆپچەك تەسلىكتە تاماكا ئورىدى ، تۇتاشتۇرۇپ بىرلا شورىۋېدى ، قېقىلىپ كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتتى ، ئاچچىقىدا تاماكىنى يەرگە ئېتىپ ، دەسسەپ مىجىۋەتتى ...
ئۇلار بىر ئاز دەم ئېلىۋالغاندىن كېيىن ، يەنە ئېلىشماقچى ، تاكى

بىرىنى بىرى يەڭگۈچە مۇشتلاشماقچى ئىدى . دەل شۇ چاغدا ، گويا ئاسماندىن ۋەھيي چۈشكەندەك ، ھەر ئىككىسىنىڭ كاللىسىدا ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنىڭ جىددىيلىكى توغرىسىدا پىكىر تۇغۇلۇپ قالدى . قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ سۆزلىرىمۇ بىردىنلا قۇلاق تۈۋىدە قايتا جاراڭلىغاندەك بولدى . ھەر ئىككىسى غايىۋانە ئوڭايسىزلاندى ، سەگەكلەشتى ، ئەندىكتى ، كۆز ئالدىدىكى ئىشلار توغرىسىدا ئويدان مەسلىھەتلىشىپ ، دەرھال يولغا چىقىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلدى . لېكىن ھەر ئىككىسىنىڭ غۇرۇرى ، ئەركەك قېنى بۇ توغرىدا ئالدىن ئېغىز ئېچىشقا يول قويمايتتى ، ئاغزىلىرىنى ئۆمەللەيتتى ـ يۇ ، تىلىنىڭ ئۇچىغا كېلىپ قالغان گەپلىرىنى يەنە يۇتۇۋېتەتتى ، بىر ـ بىرىگە يەرنىڭ ئاستىدىن قاراپ ، ئۈن ـ تىنسىز ئولتۇرۇشاتتى . بىر چاغدا گۆيپچەك تۇيۇقسىزلا سوراپ قالدى :

ـــ ناھىيە بازىرىغا قانچىلىك يول قالدى ؟

شادا پاچاقمۇ تېزلا جاۋاب بەردى :

ـــ پەم ـ مىچە ، تۆت پوتەي يول قالدى . مۇشۇ سايدىن ئۆتسەكلا بازارنىڭ قارىسىنى ئالىمىز ...

ـــ ئاز قاپتۇ ...

ـــ ھەئە ، ئاز قالدى ...

ئارىغا يەنە سۈكۈت چۈشتى . گۆيپچەك تاماكا ئوراپ چەكتى ، بىر پەس پۇشۇلداپ ئولتۇردى ، كېيىن لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ ، شاداپاچاققا قاراپ كۈلۈپ كەتتى :

ـــ بولدى ، ئىش پۈتتى ئاغىينە ! ئەمدى گىرىم قىلمىساڭمۇ بولىدۇ ، ساقچىغا مۇشۇ پېتىڭچە كىرىۋەر ، ھېچكىم سەندىن گۇمانلانمايدۇ ، سېنى مەن قوغدايمەن ...

شاداپاچاق دەسلەپ نېمە بولغانلىقىنى ئاڭقىرالماي ھاڭۋېقىپ قالدى ، كېيىن ئۆزىنىڭ ساڭگۇل ـ سۇڭگۇل ئۇستىۋاشلىرىغا ، ئىششىپ ، كۆكىرىپ قالغان يۈز ـ كۆزلىرىگە سەپسېلىپ ، گەپنىڭ ئورامىنى پەملىدى ـ دە ، ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ دېدى :

— بولدۇ، دېگىنىڭدەك بولسۇن ئاغىنە! ئەمسە، تېزراق ماڭايلى...

ئۇلار كېيىنكى يولنى كۆكۈللۈك ماڭدى. ئۆچلۈك، ئاداۋەت ئىككىلىسىنىڭ دىلىدىن گويا كۈن نۇرىنى كۆرۈپلا پارلىنىپ كەتكەن شەبنەمدەك كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. ئۇلار ناھىيە بازىرىغا يېرىم چاقىرىم يول قالغاندا توختىدى. خالىي، خىلۋەت بىر يەرنى تېپىپ، ئېشەكنىڭ ئۈستىدىكى شاخلارنى چۈشۈردى. شاخلارنىڭ ئارىسىدىن كىگىزگە ئورالغان ئۇزۇن بىر يۆگەكنى سۇغۇرۇۋالدى.

— قەيەرگە كۆمسەك بولار؟ — دېدى گۈپچەك ئەتراپقا ئەلەڭلەپ قاراپ.

— ئاۋۇ ئېرىقنىڭ ئىچىگە كۆمەيلى، — دېدى شاداپاچاق سول تەرەپتىكى قۇمساڭغۇ ئېرىقنى كۆرسىتىپ.

— بولدۇ، ئەمسە شۇ يەرگە كۆمدۇق، ئېسىڭدە بولسۇن - ھە!

ئۇلار ئېرىقنى كولىدى، يۆگەكنى ئاۋايلاپ كۆمدى، ئۈستىنى بىلىندۇرمەي سىپاشتۇرۇپ قويدى. ئاندىن شاخلارنى ئېشەككە ئارتىپ، يەنە يولغا چىقتى.

— ئەمدى سەن تېز ماڭ، — دېدى گۈپچەك ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ، — ھازىردىن باشلاپ ئىككىمىز ئايرىلدۇق. مەن سېنى ئازنا مەسچىتنىڭ ئالدىدا ساقلايمەن.

ئۇلار بىر - بىرىدىن يىراقلاشتى. سۇر ئېشەك يىغىرىغا تەگكەن تاياقنىڭ ئاچچىقىدىن سوكۇلداپ چېپىپ كەتتى. شاداپاچاق شۇ ماڭغىنىچە ئۇدۇل بېرىپ، ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئالدىدا توختىدى. ساقچى باشلىقى بىلەن ناھايىتى تەسلىكتە كۆرۈشۈپ « مۇھىم خەۋەر » نى يەتكۈزدى:

— باشلىق... ناھايىتى جىددىي ئىش باشلىق! مەن بىر ئوتۇنچى، يولدا كېلىۋېتىپ، ئۈچ ئادەمنىڭ كىگىزگە ئورالغان بىر نەرسىنى ئېرىقنىڭ ئىچىگە كۆمگەنلىكىنى كۆرۈپ قالدىم. ئۇلار مېنى ئۇرۇپ مۇشۇ ھالغا

كەلتۈرۈپ قويۇپ قېچىپ كەتتى . كېيىن ھوشۇمغا كېلىپ قارىسام ، ئۈچ مىلتىق ئىكەن . قورقۇپ كەتتىم ، يەنە شۇ يېتى كۆمۈپ قويۇپ ، ئۇدۇل بۇ يەرگە كېلىشىم ، باشلىق ...

چىشلىرىغا سەپسىز كۆمۈش قاپلانغان ساقچى باشلىقى ھودۇقۇپ سورىدى :

— گېپىڭ راستما ؟

شاداپاچاق قولىنى كۆكسىگە ئالدى :

— خۇدا ھەققى ھەممىسى راست باشلىق ، بولمىسا تەكشۈرۈپ باقسىلا ...

— ئۇلارنى تونۇمسەن ؟ !

— بوي - تۇرقىنى پەملىيەلەيمەن ، لېكىن چىراي - شەكلى ...

شاداپاچاق لېۋىنى چىشلەپ خىيالەن تۇرۇپ قالدى ، ساقچى باشلىقى قولىنى شىلتىپ غۇدۇڭشىدى :

— ھەي ! ... شۇ سەھرالىق گالۋاڭ دېگەننىڭ ...

— ھە راست ، ئىككىسى كۆزىگە غەلىتە ئەينەك تاقىۋاپتۇ ، يەنە بىرسى بۇرۇتلۇق ...

— بولدى - بولدى ! — ساقچى باشلىقى قولىنى سىلكىدى ، — سەن ھازىر ساقچىلارنى مىلتىق كۆمۈلگەن يەرگە باشلاپ بار ، تېز بول ...

شادا پاچاق ئىككى ساقچىنى ھېلىقى يەرگە تېنىمەي - تەمتىرەمەي باشلاپ كەلدى . ئۇلار ئېرىقنى كولاپ يۆگەكنى چىقاردى ، ئېچىپ چۇچۇپ كېتىشتى . بىر جېكىس ، ئىككى ئىنگلىز مىلتىقى ئوقلاقلىق تۇراتتى .

خەۋەرنىڭ راستلىقى شادا پاچاقنى ئىشەنچىگە ئېرىشتۈردى ، شۇنىڭ بىلەن بىللە ، ساقچى باشلىقنى چۆچۈتۈپمۇ قويدى .

— قىزىل پاچاقلار ئاخىر بۇ يەرگىمۇ كەپتۇ - دە ! — دېدى ئۇ رەڭگى ئۆڭگەن ھالدا پۇشۇلداپ ، — ھېلىمۇ ياخشى ئاز - تولا تەييارلىق قىلىغانىكەنمىز ... بۇ خەۋەرنى دەرھال جۇيجاڭغا يەتكۈزمىسەم

بولمىغۇدەك !

شادا پاچاق خۇپسەنلىك بىلەن سورىدى :

— جانابلىرى ، سىلىدىنمۇ چوڭ باشلىق بارمۇ ؟

— بار ، بولمامدىغان ، — دېدى ئۇ ئىشخانىدىن چىقىشقا تەمشىلىۋېتىپ ، — ۋىلايەتتىن هاپىز جۇيجاڭ خىزمەت تەكشۈرۈپ كەلگەن دېگىنە ، بىر هېسابتا ئۇ كىشىنىڭ بولغىنىمۇ ياخشى بولدى ، بىزگە ئەقىل كۆرسىتىدۇ ، — ئۇ ئىشخانىدىن ئىتتىك چىقىپ كېتىۋېتىپ يەنە توختىدى ، — سەن مۇشۇ يەردە قورسىقىڭنى تويغۇزۇپ ، دەم ئېلىپ تۇر ، يەنە ئىشلىك چىقىپ قالامدۇ تېخى ...

— مەن ئەمدى كەتمەيمەن باشلىق . ئۇلار بۇ يەرگە كىرگەنلىكىمنى بىلىپ قالسا ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ ...

— دۇرۇس ، بۇ تەرىپىمۇ بار . سەن بىزگە ياخشى خىزمەت قىلدىڭ ...

شاداپاچاق ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئىچىدە قونۇپ قالدى ، ئەتىسى پۈتۈن كۈن مېهمان بولدى . كەچقۇرۇن ئەل جىمىققاندا ، ئاستا سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى . ئازنا مەسچىتىنىڭ ئالدىدا گۈلچەك بىلەن ئۇچرىشىپ ، هايالشمايلا توغراقلىققا قاراپ يول ئالدى .

ئۇلار تاڭ قاراڭغۇسىدا توغراقلىققا كەلدى . ئىككى كۆزەتچىدىن باشقا هەممەيلەن شېرىن ئۇيقۇدا ئىدى . گۈلچەك بىلەن شادا پاچاق شتابقا كىرىپ ، دوكلات قىلدى :

— ساقچى ئىدارىسىدە 80 دىن ئارتۇق قوراللىق كۈچ ، ئىككى پىلىموت ، 28 ئات بار ئىكەن . چوڭ هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يۇڭ تايلىرى بىلەن ئۇچ بۇرجەك ئىستىهكام قۇرۇپتۇ . ناهىيىلىك تۈرمە ئاشۇ هويلىنىڭ ئىچىدە ئىكەن ، 50 دىن ئارتۇق مەهبۇس سولىنىپتۇ . ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئارقا تەرىپىدىن — ئاختىخانىغا يېقىن جايدىن هۇجۇم قىلساق ئوڭۇشلۇق بولىدىكەن . چېكىنىشكە توغرا كەلسە ، ساقچى ئىدارىسىنىڭ سول تەرىپىدىكى كىچىك يول بىلەن بازار ئىچىگە تارقاقلىشىپ كەتكىلى

بولىدىكەن ...
شادا پاچاق سۆزدىن توختاپ، يەنە ئاللىنېمىلەرنى ئەسلىمەكچى بولغاندەك، بېشىنى بۇراپ، كۆزىنى قىستى. ئەخمەت سەردار كوچىلاپ سورىدى:
— يەنىچۇ؟
— يەنە ... ھە راست، ساقچى ئىدارە ئاشپىزىنىڭ ئېيتىشىچە، نا-ھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىدە بىر پەي ئەسكەر بار ئىكەن ... يەنە بازاردىن 15 چاقىرىم يىراقلىقتىكى لەنگەر دېگەن يەردە 33 ـ مۇستەقىل تۇەن تۇ-رىدىكەن.
— يەنىچۇ؟ — بۇ قېتىم ماموت قۇرغۇي قىزىقىپ سورىدى.
شاداپاچاق ئەسلەشكە تىرىشتى. ئۇ گەرچە «سەھرالىق تومپاي» بولسىمۇ، ھوش كاللىسى جايىدا، قىش بويى ماموت قۇرغۇي بىلەن ئەخ-مەت سەردار ئۆگەتكەن ھەربىي تەلىم - تەربىيىنى دەستىگە ئېلىۋالغان چېچەن يىگىت ئىدى.
— توغرا، ياموۇلدىمۇ چېرىكلەر بار ئىكەن، — دېدى گۇپچەك قوشۇمچە قىلىپ، — ئەمما سانىنى بىلەلمىدۇق ...
— يەنىچۇ؟ — باتۇق شۇ تاپتا، خۇددى سوئال سورىمىسا ئەيىب بولىدىغاندەك، ئۇلارنىڭ يېنىغىراق سىلجىپ سورىدى.
— يەنە ... — شاداپاچاق سەل - پەل ئويلىنىۋېلىپ، ئالمان - تالمان جاۋاب بەردى، — توغرا، توغرا، ساقچى ئىدارىسىدە چوڭ باشلىقتىن يەنە بىرسى بار ئىكەن، ۋىلايەتتىن كەپتۇ ...
— كۆردۈڭمۇ؟ — باتۇق ئالدىراپ سورىدى.
— كۆردۈم. ئالتۇن چىشى بار، ئاق سېرىق ...
— ھاپىز؟!
— ھە، دەل شۇ. ھاپىز جۇيجاڭ دەيدىكەن.
— ياخشى! ... — باتۇق ئورنىدىن تۇردى، — بۇ قېتىم كونا رە-قىبلەر خالتا كوچىدا ئۇچرىشىدىكەنمىز - دە!

سوئال - جاۋاب ئاخىرلاشتى. ئەخمەت سەردار ئىككى «كەپسىز» گە تاپشۇرغان نازۇك ۋەزىپىنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇنلانغانلىقىدىن رازى بولۇپ، ئاپىرىن ئېيتتى، ئۇلارمۇ ئىككى كونىلۇك سەپىرىدىن ھاردۇق چىققاندەك بىر - بىرىگە ئىشتىياق بىلەن قارىشىپ، مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇشتى.

تۆت سەردار شۇ يەردىلا بېشىنى جەم قىلىپ، تۇنجى جەڭنىڭ تەپسىلىي پىلانىنى تۈزۈشكە كىرىشتى...

3

ئۇلار شۇ تاپتا، خۇددى « تۇگمەندە تۇغۇلغان چاشقان گۈلدۈرمامىدىن قورقماپتۇ » دېگەندەك، قورقۇشتىن، يۈرەكزادىلىكتىن تامام خالىي ئىدى...

يېرىم كېچىدە باشلانغان جەڭ تاڭ ئاتقۇچە داۋام قىلدى. بەزىدە كۈچىيىپ، بەزىدە پەسەيسىمۇ، ئوق ئاۋازى ئۈزۈلۈپ قالمىدى. ھۇجۇم بىلەن مۇداپىئە قاتتىق تىركىشىش باسقۇچىغا يەتكەن ئىدى...

سۇبھى كۆتۈرۈلۈپ تاڭ ئاتتى. تاڭنىڭ يورۇشى باتۇقنى جىددىيلەشتۈرۈپ قويدى. پىلان بويىچە، كۈن چىقىشتىن بۇرۇن ساقچى ئىدارىسىنى ئىشغال قىلىپ بولۇشى كېرەك ئىدى. لېكىن ئۇلار زادىلا سىلجىيالمىدى، ئۆگزىدىكى پوتەيگە ئورنىتىلغان پىلىموت تىنىماي ئوت ئېچىپ، ئۇلارنى باش كۆتۈرگۈزمەي قويدى. يىراقتىن غەلىبە خۇشاللىقىغا ئوخشاش بىر خىل شادىيانە ئالا - چۇقان ئاڭلىنىشقا باشلىدى. باتۇق ئۇنىڭ ئاشلىق ئىدارىسى تەرەپتىن كېلىۋاتقانلىقىنى پەملەپ، تېخىمۇ جىددىيلەشتى. شۇ ئارىلىقتا خەۋەرچىمۇ يەر بېغىرلاپ كېلىپ قالدى.

— ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئىشغال قىلىندى! — دېدى ئۇ ھەم خۇشال، ھەم ھولۇققان ھالدا، — ئەمما دۈشمەنلەر قاچىدىغان چاغدا ئاشلىق بىلەن ياغقا ئوت قويۇۋەتتى...

— ئاپلا! ... — باتۇق مۇشتلىرىنى تۈگۈپ تىت - تىت بولدى، — ئاشلىق بىلەن ياغ خەلقنىڭ جېنى ئەمەسمۇ ؟

— جەڭچىلەر پۈتۈن كۈچى بىلەن ئوت ئۆچۈرۈشكە كىرىشىپ كەتتى، پۇقرالارمۇ كېلىۋاتىدۇ ... — دېدى خەۋەرچى باتۇقنى بىر ئاز تىنچلاندۇرۇپ، — شتابتىن سىزگە بۇيرۇق ئېلىپ كەلدىم: ۋەزىپىنى تېزدىن ئورۇنلاپ يامۇلغا ...

خەۋەرچىنىڭ سۆزى ئاغزىدا قالدى، ئۇلاردىن تۆت قەدەم نېرىدا ياتقان گۈپچەك تۇيۇقسىز چىرقىراپ، ھەممەيلەننى چۆچۈتىۋەتتى. ئۇنىڭ قولىغا ئوق تەگكەن ئىدى. ئۇ ئاغرىققا چىدالمىدى، بىر دەم تېپىرلىدى، ۋايىسىدى، كېيىن قانداقتۇر بىر تەلۋە كۈچ بىلەن «ھۇررا!» دەپ ۋارقىراپ، دۈشمەن تەرەپكە ئۆزىنى ئاتتى. ئۇ جان ئاچچىقىدا گويا ئوق يىلاندەك ئېتىلىپ، بىر دەم دومىلاپ، بىر دەم تولغىنىپ، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ئېگىز تامنىڭ يېنىغا بېرىۋالدى. ئۇنىڭ «ھۇررا» سى بىلەن يەنە ئىككى يىگىتمۇ ئارقىدىن قوزغالغان ئىدى، لېكىن ئۇلار بىر نەچچە قەدەم ماڭمايلا دۇم چۈشۈپ، باش كۆتۈرەلمىدى.

باتۇق لېۋىنى قاتتىق چىشلىدى، زېدىلەنگەن لېۋىدىن قىپقىزىل قان سىرغىپ چىقتى. ئۇ گۈپچەكنىڭ باشباشتاق، قارامىلىقىدىن ئاچچىقلىنىپ ئۆزىنى تۇتالماي قالغان ئىدى ...

قىزىق، شۇ چاغدا ئاجايىپ كۈتۈلمىگەن بىر ئىش بولدى. گۈپچەككە ئامەت يۈزلىنىپ، نۇسرەت ياغدى: دۈشمەنلەر تام تۈۋىگە كېلىۋاتقان گۈپچەكتىن قاتتىق خەۋپسىرەپ، ئۇنى ئۇجۇقتۇرۇۋەتمەكچى بولسىمۇ، زادىلا ئوققا تۇتالمىدى. ئەمدى ئۇلار تام تۈۋىنى نىشانلاپ گىرانات تاشلىدى. بىرىنچى گىرانات گۈپچەكتىن بىر نەچچە قەدەم نېرىدا پارتلىدى، گۈپچەك يەرگە چاپلىشىپ يېتىپ ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇپ قالدى. ئىككىنچى گىرانات چۈشىدىغان چاغدا، ئۇ ناھايىتى قارامىلىق بىلەن باتۇرلۇق كۆرسەتتى، چاپىنىنى داستىخان قىلىپ يېيىپ، باش ئۈستىدىن چۈشۈۋاتقان گىراناتنى ئەپچىللىك بىلەن تۇتۇۋالدى ۋە شۇ ھامان ئۈستىگە

قايتۇرۇپ ئېتىۋەتتى .

گىرانات ئويلىمىغان يەردىن تامنىڭ ئارقىسىدىكى ئاختىخانىغا چۈشۈپ دەھشەتلىك پارتلىدى . دەسلەپ ئاتلارنىڭ كىشنىگەن ، دۈكۈرلىگەن ، چىرقىرىدىغان ئاۋازلىرى ئاڭلاندى ، كېيىن بىردە - سامانلارغا لوقىراپ ئوت كەتتى . ئوت يالقۇنى تېز ئۇلغايدى ، ھەش - پەش دېگۈچە ئۆگزىدىكى پوتەينى يالماشقا باشلىدى . دۈشمەنلەر تىپىرلاپ قالدى ، پىلىموتنىڭ ئۈنى ئۆچتى ، قىيا - چىيا باشلاندى . باتۇق ئورنىدىن تۇرۇپ كوماندا بەردى ، يىگىتلەر « ھۇررا » بىلەن بىر - بىرىنىڭ يەلكىسىگە دەسسەپ تامغا ياماشتى ...

ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئىچىدىكى ئېلىشىش ئۇزۇنغا بارمىدى ، بىرلا ھۇجۇمدا دۈشمەنلەر بەل قويۇۋەتتى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ئازاد قىلىنغان مەھبۇسلار ئوبدان ماسلاشتى .

دۈشمەنلەرنىڭ ئۆلگىنى ئۆلۈپ ، قاچقىنى قېچىپ تۈگىدى . باتۇق شۇنچە ئىزدەپمۇ ھاپىز خوجىنى تاپالمىدى . ئۇ جەڭ ئەمدىلا باشلانغاندا تىكىۋەتكەن ئىدى . باتۇق بۇ قېتىممۇ لېۋىنى چىشلەپ ئارماندا قالدى ...

چۈشتىن كېيىن يامۇل ئىشغال قىلىنىپ بولدى . پۈتۈن ناھىيە خۇشاللىققا چۆمدى ، خەلق كوچىلارغا چىقىپ ، بايرام تەنتەنىسى قىلدى . ئۇلار تۇنجى قېتىم ئازادلىق ۋە ئەركىنلىكنىڭ تەمىنى تېتىپ ، ئۆز يۇرتىنىڭ ساپ ھاۋاسىنى قېنىپ سۈمۈردى ، ئۆز زېمىنىدا بەخىرامان ئازادە دەسسىدى ...

كەچكە يېقىن رازۋېدكا گۇرۇپپىسى جىددىي خەۋەر يەتكۈزدى . ئۇنىڭدا ، 33 - مۇستەقىل تۇەننىڭ ئۇرۇشقا ھازىرلىنىپ ناھىيىگە بېسىپ كەلمەكچى بولغانلىقى ئېيتىلغان ئىدى .

شتاب رەھبەرلىكى جىددىي يىغىن ئاچتى ، ۋەزىيەتنى مۆلچەرلىدى ، دۈشمەن بىلەن ئاخىرغىچە ئېلىشىشقا بەل باغلىدى . خەلقنى چۆچۈتۈپ قويۇشقا بولمايتتى ، شۇڭا دۈشمەننىڭ ھۇجۇمىنى ئالدىغا بېرىپ كۈتۈۋېلىش قارارىغا كەلدى - دە ، كونا - يېڭى جەڭچىلەرنى

يامۇلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چوڭ مەيدانغا توپلىدى ، قۇتلۇق ئەپەندى قارا كۆرەڭ ئاتنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ، هارغىن ، لېكىن مەغرۇر ئاۋازدا جەڭچىلەرنى سەپەرۋەر قىلدى :

— سەپداشلار ! جەڭ تېخى تۈگىگىنى يوق ، بىز جەڭنىڭ ئەمدىلا بىرىنچى قەدىمىنى باستۇق . ئالدىمىزدا تېخى ناهايىتى ئېغىر ، مۇشكۇل ئۇزۇن سەپەر ، مۇدهىش جەڭلەر بار ! قاراڭلار ، بىزنى مۇشۇ يەردە قىرىپ تۈگىتىش ئۈچۈن ، بىر تۈمەن قەبىھ دۈشمەن قارا بوراندەك هۆركىرەپ كېلىۋاتىدۇ ! مەن بىلىۋاتىمەن ، بىز ناهايىتى هاردۇق ، چارچىدۇق ، ئۈي- قۇسىرىدۇق . بۇ ۋاقىت هەممىمىزگە بەكمۇ ئېغىر كېلىۋاتىدۇ . بىر ئاز دەم ئالغۇمىز ، قۇراللىرىمىزنى بېشىمىزغا قويۇپ ، كۆزىمىزنى كىچىككىنە يۇ- مۇۋالغۇمىز ، بىر چىنىدىن ئىسسىق تاماق يەپ ، قورساقلىرىمىزنى ئانچە - مۇنچە توقلىۋالغۇمىز كېلىۋاتىدۇ . لېكىن « كۈرەش » تەشكىلاتىمىز سى- لەرگە شۇنى مۇراجىئەت قىلىدۇكى ، شۇ سائەت ، شۇ مىنۇتتا يولنى داۋاملاشتۇرۇشۇڭلار ، دۈشمەننىڭ ئالدىنى توسۇپ ، ئەپلىك پەيتنى قولغا كەلتۈرۈپ ، ئۇلارنىڭ راسا ئەدىبىنى بېرىشىڭلار كېرەك . سەپداشلار ، بۇ جەڭدە بەلكىم هەممىمىز قان بولۇپ ئاقارمىز ... ئەمما ، بىزنىڭ ئۆلۈمىمىز هايات نامىغا — ئۇنىڭ هېيت - بايرىمى بولغان ، دەهشەتلىك زۇلۇم دەستىدىن ياشاشقا ئىلاجسىز قالغان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئازادلىق نامىغا مەنسۇپ ! ياق ، بۇ ئۆلۈم ئەمەس ، بىزگە خەلق ، ئەمگەكچى ئاتا - ئانىمىز ، بالا - چاقا ، قوۋم - قېرىنداشلىرىمىز تەلمۈرۈپ تۇرىدۇ . بىزگە هەقىقەت ، ئەركىنلىك ، غالىبىيەت ، ئازادلىق قوماندانلىق قىلىپ ، هەر قايسىمىزنىڭ جېڭىنى ، ئەجرىنى ئايرىم - ئايرىم خاتىرىلەپ مېڭىۋاتىدۇ . بىزنىڭ يۈرىكىمىز مۇشۇ جەڭلەر بىلەن ئازادلىققا ئېرىشىپ هايات قال- غانلارنىڭ يۈرىكى بىلەن بىللە مەڭگۈ سوقۇپ تۇرىدۇ ! ...

قۇتلۇق ئەپەندى سۆزىنى تۈگەتتى ، مەيدان جانلاندى ، جەڭچىلەردە نە روهسىزلىق كۆرۈنمەيتتى . ئۇلار شۇتاپتا گويا بەيگىگە چۈشۈپ ، تۇۋۇقى راسا قىزىغان دۇلدۇللارغا ئوخشاش كۈچ - قۇۋۋەتكە

تولغان ئىدى ...

يۇرۇش بۇيرۇقى بېرىلدى . قاتار ـ قاتار سەپ بولغان كونا ـ يېڭى جەڭچىلەر گىرەلىشىپ ، ھەيۋەتلىك بىر قوشۇن بولۇپ ، تىپچەكلەپ تۇرغان قارا كۆرەڭ ئاتنىڭ ئارقىدىن توپا توزىتقىنىچە يامۇلدىن چىقىپ كەتتى ...

باب سانسز قەبرىلەر XXII

توشقاندەك يۈز يىل ياشىغۇچە،
يولۋاستەك بىر يىل ياشا!
— ئۇيغۇر خەلق ماقالى

1

كاك لويجاك ئۆزىنى قويارغا يەر تاپالماي قالدى. بىر ناھىيىنىڭ ئىشغال قىلىنىپ، 33 ـ مۇستەقىل تۇەننىڭ بىتچىت قىلىنغانلىقى توغرىسىدىكى پارتلاتقۇچ خەۋەر ئۇنى ئەسەبىيلەشتۈرۈپ قويغان ئىدى. بۇنى ئاز دەپ يەرلىك مەمۇرىيلارمۇ ھە دېسە ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ دادلاپ، مەدەت تىلەپ بېشىنى قاپاق قىلىۋەتتى. ئۇنىڭ راستىنىلا كەيپى ئۇچقان ئىدى. شۇڭا، بۈگۈن كەچتە باتالىئوندىن يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرلەرنىڭ پەۋقۇلئاددە يىغىنىنى ئېچىپ، ئۆزىچە كايىپ كەتتى:

— بىلىشەمسەن، كېسىلىمىز بۇرۇن تېرىمىزنىڭ ئۈستىدە ئىدى، ئەمدى بولسا، يۈرىكىمىزگە كۆچتى! يۈرەككە!...

يىغىندىكىلەر بىر ـ بىرىگە ئەنسىز قاراشتى، كۆز ئۇرۇشتۇرۇپ، باش لىڭشىتتى، جوزا ـ بەندىڭلەرمۇ يەڭگىل غىرسىلاپ كەتتى.

كاك لويجاك سۆزىنى داۋام قىلدى:

— دۆلەت ئارمىيىسى ھېچقاچان يېڭىلگەن ئەمەس، بىزگە نومۇس! بىز ئەمدى ھاڭۋېقىپ تۇرۇۋەرمەي، كېسەلنىڭ دورىسىنى ئىز-

دىشمىز كېرەك !

زالدا بىر پەس ئېغىر جىملىق ھۆكۈم سۈردى . ئوفىتسېرلەر قىمىر قىلماي قېتىپ ئولتۇراتتى . ئۆي شۇنداق تىمتاس ئىدىكى ، كاك لۇگجاڭنىڭ ئىستاكاندىكى قايناق سۇنى ھۆمۈدەپ تۇرۇپ سۈمۈرۈشى ، سەرەڭگە چېقىپ تاماكا تۇتاشتۇرۇشمۇ بۇلۇڭ - بۇلۇڭلارغىچە ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى . ئۇ تاماكىسىنى ئارقا - ئارقىدىن قاتتىق شورىدى ، قىڭغىر بوينىنى تېخىمۇ قىيسايتىپ ، ئاغزى - بۇرنىدىن قاپساپ چىقىۋاتقان ئىسلارنى يۇقىرىغا پۈۋلىگەچ ، ئۇدۇلىدا ئولتۇرغان تۆەن باشلىقلىرىغا سوئال نەزىرىدە قاراپ قويدى .

سەزگۈر جاڭ تۆەنجاڭ دەرھال سۆز ئالدى :

— لۇيجاڭ جانابلىرى ناھايىتى توغرا ئېيتتى ، كېسەل ھازىر يۈرىكىمىزگە قادىلىۋاتىدۇ . ئەگەر جىددىي تەدبىر قوللىنىپ داۋالىمىساق ، ئۆزىمىز خەۋپتە قالىمىز ! يېقىندا بولۇپ ئۆتكەن ئىشلار بۇ يەردە ئولتۇرغان كوماندىرلارنىڭ ھەممىسىگە ئايان : قىشتىن بېرى ، بىر قىسىم نام - نىشانسىز قىزىلپاچاقلار ھەربىي ماشىنىلارنى توسۇپ ، ئاشلىق يۆتكەشكە كاشىلا قىلدى ، دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ قورال - ياراغلىرىنى بۇلاپ ، ساقچى ئورۇنلىرىغا ھۇجۇم قىلدى . يۇقىرىغا يامان غەرەزلىك تەشۋىقات يۈرگۈزۈپ ، ھۆكۈمەتكە ئاشلىق تاپشۇرۇشنى ، سەيسە - ھاشاغا چىقىشنى رەت قىلدى . ئۇلار ئەمدى دۆلەت ئارمىيىسىگە ئوچۇقتىن - ئوچۇق ھۇجۇم قىلىپ ، جايلاردا تۇرۇشلۇق قىسىملارنى يوقىتىشقا ، جەنۇبىي شىنجاڭ بىلەن شىمالىي شىنجاڭنىڭ قاتنىشىنى ئۈزۈپ تاشلاپ ، بىزنى ئۆلۈم جاھالىتىگە كەلتۈرۈپ قويۇشقا ئورۇنۇۋاتىدۇ . مانا بۇ ھايات - مامات كۈرىشى ! قىلچە بىپەرۋالىق قىلىشقا بولمايدۇ . بىز ئەمدى ئۇلارغا ئەجەللىك قايتۇرما زەربە بېرىپ ، ئۆزۈل - كېسىل بېسىقتۇرۇشىمىز كېرەك !

جاڭ تۆەنجاڭنىڭ سۆزى ئالقىشقا ئېرىشتى . بىر نەچچەيلەن قوللاپ قۇۋۋەتلەشتى ، بەزىلەر ئوڭ ياندىن ، بەزىلەر سول ياندىن شەرھ-

لەپ تېخىمۇ كۈچەيتتى . ھەممىسى بىردەك « قىزىلپاچاقلارنى ئۇزۇل - كېسىل يوقىتىش » ئىرادىلىرىنى بىلدۈردى . شۇنىڭدىن كېيىن كاڭ لۈيـ-جاڭ ئورنىدىن تۇرۇپ ، جاڭ تۇەنجاڭنىڭ ئالدىغا كەلدى .

— بۇ قېتىمقى جازا يۈرۈشىنى سىزگە تاپشۇرىمەن !— دېدى ئۇ كۆزلىرىنى ئۈچ بۇرجەك قىسىپ ، — « جاڭ زىخۇي » سالاھىيىتى بىلەن بۇ جەڭگە ئۆزىڭىز قوماندانلىق قىلىسىز ...

— تەييارمەن ، لۈيجاڭ جانابلىرى !— جاڭ تۇەنجاڭ تىك تۇرۇپ چاس بەردى ۋە كۆرەڭلىك بىلەن داۋام قىلدى ، — لۈيجاڭ جانابلىرى ، خاتىرجەم بولۇڭ ! كەمىنىڭىز ھەر قانداق قىيىن ئۆتكەللەرنى بېسىپ ئۆتەلەيدۇ . سۇن ۋۇكۇڭمۇ مۇقەددەس كالامنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا 81 توساق ، 81 ئۆتكەلدىن ئۆتۈپ ئاندىن غەربكە بارغان ئىكەن . سۇن ۋۇ-كۇڭ كالامنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا شۇنچە توساق ، ئۆتكەللەردىن ئۆتكەن يەردە ، بىز ئۇنىڭدىنمۇ ئاشۇرۇپ ، 82 توساق 82 ئۆتكەل بولسىمۇ كۆكرەك كېرىپ ئۆتۈپ كېتەلەيمىز ! — ئاندىن ئۇ ئۇدۇل تامدىكى جياڭ جېشىنىڭ قىلىچ ئېسىپ چۈشكەن جاھازلىق رەسىمىنىڭ ئالدىغا كەلدى ، ئىسكىي پۇتىنى جۈپلەپ قولىنى كۆتۈردى ۋە تەنتەنىلىك ئاۋازدا : « قىزىلـ-پاچاقلارنى ئۇزۇل - كېسىل يوقاتماي شەھەر دەرۋازىسىدىن كىرمەيمەن!» دەپ قەسەم بەردى . كاڭ لۈيجاڭ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېلىپ ، دولىسىغا يەڭگىل شاپىلاقلىدى :

— يارايسىز ، جاڭ تۇەنجاڭ ! سىزدەك باتۇرلىرىم بولغانلىقى ئۈ-چۈنلا پەخىرلىنىمەن ...

2

ئەخمەت سەردار ناھىيە بازىرىدىن چىقىپلا ، جەڭچىلىرىنى قەبرىستانلىقتا مۆكتۈردى ، ئۆزى ئىمىن گېرمان بىلەن يوغان بىر گۇم-بەزنىڭ ئىچىگە 33 - مۇستەقىل تۇەندىن غەنىيمەت ئالغان ماكسىم

پىلىموتنى ئورنىتىپ، دۈشمەننىڭ يولىنى توسۇپ ياتتى. ئۈزۈنغا قالماي دۈشمەنلەر ھەم ھارغىن، ھەم كۆرەڭلىك بىلەن قورالىرىنى ئۆشنىسىگە تاشلاپ، بەخىرامان كېلىشكە باشلىدى. ئارىلىق بارغانسېرى يېقىنلاشتى، ئىمىن گېرمان پىلىموتنى توغرىلىدى، ئەخمەت سەردار سەۋرلىك ھەم تۈيغۇنلۇق بىلەن تېخىمۇ قولاي پەيتنى كۈتۈپ تۇراتتى. گۇمبەز بىلەن دۈشمەن ئارىلىقى 100 — 150 مېتىردەك قالغاندىلا، ئەخمەت سەردار ئېتىشقا بۇيرۇق بەردى. ئىمىن گېرمان پىلىموتنى شۇنداق لەۋەن سايراتتىكى، تىمتاس قەبرىستانلىق بىلەن خىرە - شىرە كېچە ئاسمىنى ھەيۋەتلىك جاراڭلاپ كەتتى. مىڭ تالدىن ئوق تىزىلغان لېنتىلار قولدىن - قولغا ئۆلگۈرمەي قالدى. پىلىموتنىڭ ئاغزىدىن خۇددى ئوت ئەجدىھاسىدەك يالقۇنلار چاچراپ، زۇلمەتلىك تۈن قوينىنى يورۇتۇپ تۇراتتى. پىلىموتنىڭ رىتىمغا تەگكەش قىلغاندەك، مىلتىق، تاپانچىلار- دىنمۇ يۇلتۇزدەك ئوق ئېتىلدى، قول بومبىلىرىمۇ ئارقا - ئارقىدىن پارتلاشقا باشلىدى. تۇيۇقسىز بېرىلگەن بۇ دەھشەتلىك زەربە دۈشمەننى ئالاقىزادە قىلىۋەتتى. ھەش - پەش دېگۈچە دۈشمەننىڭ ئۆلۈكى يول ئۈستىدە قارا قاغىدەك يېتىپ كەتتى. ئۇلار قىيا - چىيا بىلەن قالايمىقان قېچىشقا باشلىدى. ئىمىن گېرمان ئېتىشتىن توختىدى، كۆزىنى ئۇۋۇلاپ، بارماقلىرىدىن قاس چىقاردى. ئەخمەت سەردار ئۇنىڭغا مەسلىكى كەلگەندەك، زوقلىنىپ قاراپ سورىدى:

— ھېرىپ قالدىڭمۇ، ئىمىن ئاكا؟

— قېرىلىق دېگىنە، ئۇكام. ياشلىق كۈچ - قۇدرىتىمىز ئەجنە- بىيلەرنىڭ شەھىرىدە قالغان، — دېدى ئىمىن گېرمان خۇرسىنىپ، — لېكىن بۈگۈن پۇخادىن چىقتىم... تۇيۇم بولغان كۈننىڭ ھۇزۇر - كەيپىمۇ بۇنداق لەززەتلىك بولمىغان ئىدى!...

— ياش بولساڭ قانچە ئاتاتتىڭ، ئىمىن ئاكا، ھېلىمۇ 4000 تال ئوقنى توختىماي ئېتىپسەن. قارىغىنا، پىلىموتنىڭ چىخولى قايناپ كېتىپتۇ...

ئۇلارنىڭ سۆزى ئۈزۈلدى. تۇيۇقسىز دۈشمەننىڭ زەمبىرەكلىرى گۈلدۈرلەشكە باشلىدى. ئارقا - ئارقىدىن ئېتىلغان زەمبىرەك ئوقى ئۇلار تۇرغان گۈمبەزنىڭ يېنىدىكى ئىككى گۈمبەزنى كۇكۇم - تالقان قىلىۋەتتى. دەھشەتلىك پارتلاشتىن ھاسىل بولغان ھاۋا دولقۇنى چاڭ - تو زانلارنى ئېلىپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى، ئىس - تۈتەك ئارىلاشقان ئىسسىق ئېقىم مۇدھىش بوراندەك ئۇرۇلاتتى...

دۈشمەن يەنە ئىلگىرىلەپ كەلدى. بۇ چاغدا سۇبھى كۆتۈرۈلۈپ تاڭ سۈزۈلۈپ قالغان ئىدى. ئىمىن گېرمان بۇ قېتىم ئوقنى ئاياپ، خۇددى سانىغاندەك، تىنىپ - تىنىپ ئېتىشقا باشلىدى. بىر تال ئوقمۇ زايا كەتمىدى، بېشىنى كۆتۈرگەن دۈشمەن يەر چىشلەيتتى. ئەپسۇسكى، ئۇنىڭ جاسارىتى ئۇزاققا بارمىدى. قايسىبىر مەرگەننىڭ پولات ئوقى پىلىموتنىڭ قالقىنىنى تېشىپ ئۆتۈپ ئىمىن گېرماننى يىقىتتى. ئوق ئۇنىڭ ئاغزىدىن كىرىپ، ئارقا مېڭىسىنى بۆسۈپ چىقىپ كەتكەن ئىدى. ئۇنىڭ ئاق كۆپۈك ئارىلاش قان ئېقىپ تۇرغان ئاغزى سەل مىدىرلىغاندەك بولدى - يۇ، جىمىپ كەتتى...

ئەخمەت سەردارنىڭ يۈرىكى تارتىشىپ كەتتى. ئۇ كۆز ئالدىدا خۇددى ئاقار يۇلتۇزدەك غايىب بولۇش ئالدىدا تۇرغان بۇ پېشقەدەم سەپدىشىنىڭ ئاخىرقى بىر ئېغىز سۆزىنى بولسىمۇ ئاڭلىيالمىغانلىقى ئۈچۈن، قاتتىق ھەسرەتلەندى. ئۇنىڭ قارىقى تارتىشىپ كەتكەن كۆزلىرىگە قاراپ كېيىكتەك بوزلىدى، قانغا مىلەنگەن بېشىنى تىزىغا ئېلىپ، مەجنۇنلارچە ۋارقىرىدى. لېكىن ئۇنىڭ ئۆمۈر بويى ھايات خۇۋلۇقىنى كۆرمەي، ھەسرەتتە ئۆتكەن ناتىۋان يۈرىكى ھەركەتتىن توختاپ قالغان ئىدى. ئەخمەت سەردار ئىمىن گېرماننىڭ جەسىتىنى بىر چەتكە ياتقۇزۇپ، قول ياغلىقى بىلەن يۈزىنى ياپتى - دە، كۆز چانىقىغا توشقان جۇدالىق يېشىنى سۈرتۈۋېتىپ ئالدىغا قارىدى، دۈشمەنلەر قارا قاغىدەك يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتاتتى، ئۇ بىردىنلا غەزىپىنى بېسىپ ئويلىنىپ قالدى، بىر ئىش

ئېسسىگە كەلگەندەك ئەتراپىغا قارىدى. ئۆزىدىن ئون قەدەم نېرىدىكى بىر پۇچۇق قەبرىنىڭ دالدىسىدا تۇدى راجى شۇمشىيىپ ياتاتتى. ئۇنى قول ئىشارىتى بىلەن چاقىردى، تۇدى راجى قەبرىلەر ئارىسى بىلەن ئۆمىلەپ كەلدى. ئۇنىڭ كىيىملىرى توپا - چاڭ، يۈز - كۆزلىرى ئىس - تۇ-تەك ئىدى. ئۇ توكۇلىغانلىقتىنمۇ ياكى قورقىغانلىقتىنمۇ ئېيتاۋۇر، كۆزلىرى چەكچىيىپ، سېرىق تۈكلىرى دىردىيىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ ئىمىن گېر-مانىنىڭ جەسىتىنى كۆرۈپ تېخىمۇ شۈركىنىپ كەتتى. ئەخمەت سەردار ئۇنىڭ نېرى - بېرىسىغا قارىمايلا ۋەزىپە تاپشۇردى:

— سەن قەبرىستانلىقنىڭ ئارقىسىدىكى چىغىر يول بىلەن قايتىپ قۇتۇلۇق ئەپەندىگە ئېيتقىن: دۈشمەن ئىككى تۈەندىن كۆپ ئىكەن. بولۇپمۇ ئۇنىڭ زەمبىرەكچى قىسمىنىڭ ئوت كۈچى ياماندەك تۇرىدۇ. مۇشۇنىڭغا قاراپ ھۇجۇم ۋە مۇداپىئەنى ئويلاشسۇن. مېنىڭچە، ئابرونى تارقاقراق ئالغان ياخشى، ئۇقتۇڭمۇ؟

— ئۇقتۇم! — تۇدى راجى بىردىنلا جانلاندى.

— ئەمىسە، تېز ماڭ!

— خوپ!

تۇدى راجى يىلان باغرى يوللار بىلەن دەسلەپ ئۆمىلەپ، كېيىن يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى. ئەخمەت سەردار ئەمدى پۈتۈن غەزەپ - نەپرىتىنى كۆزى بىلەن قولىغا يىغىپ، پىلموتنى ئېتىشقا باشلىدى. ئۇ-نىڭ ۋۇجۇدى قىساس ئوتى بىلەن يانغان ئىدى. ئوت كۈچى گەرچە شۇنداق شىددەتلىك بولسىمۇ، دۈشمەنلەر ئۆزىنى ئوڭشىۋالغاچقا، قاتتىق ھۇجۇم بىلەن بېسىپ كېلىۋاتاتتى. ئەخمەت سەردار چېكىنىشكە بۇيرۇق بەردى. يىگىتلەر مۇداپىئە بىلەن چېكىنىپ قەبرىستانلىقنىڭ يۇقىرى تەرە-پىدىكى ئادەمسىز بىر ھويلىغا قاپسىلىپ قالدى. دۈشمەنلەر قىستاپ كېلىپ مۇھاسىرىگە ئالدى. ئېتىشىش ئەۋجىگە چىقتى. ئىككىلى تەرەپتىن نۇرغۇن ئادەم ئۆلدى. دۈشمەنلەر مۇھاسىرە چەمبىرىكىنى بارغانسېرى تارايتتى، ئەھۋال خەتەرلىك ئىدى. ئەخمەت سەردار تەخسىلىك پىلموت

بىلەن دۈشمەنىنىڭ ئالدىنى توراپ مۇھاسىرىدىن خېلى چوڭ يوچۇق ئاچتى.

— دەرھال چېكىنىڭلار! — دېدى ئۇ جەڭچىلىرىگە بۇيرۇق بېرىپ، — مەن قوغدايمەن، چېكىنىڭلار!

گۇپچەك سەپداشلىرىنى باشلاپ، ئەخمەت سەردارنىڭ ھىمايىسىدە يوچۇقتا ئۆزىنى ئېتىپ، ئاستا - ئاستا چېكىندى. لېكىن يىراقتا بارمايلا بىر توپ ئاتلىق قىسىمنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى. غالجىرلاشقان دۈشمەن ئات بىلەن قوغلاپ يۈرۈپ چەيلەپ، قىلىچ بىلەن چېپىپ، چېكىنگەنلەر-نىڭ بىرىنىمۇ قويماي قىيما - چىيما قىلىۋەتتى...

دەل شۇ چاغدا، ئەخمەت سەردارغا ئوق تەگدى. ئوق ئۇنىڭ قورسىقىنى بۆسۈپ ئۆتكەن ئىدى. ئۇنىڭ ئېگىز، زور بەستى پۈكلىنىپ قال-دى. قولىدىكى پىلموتنىڭمۇ بېشى تۆۋەن چۈشۈپ كەتتى.

دۈشمەنلەر پاراسلاپ ئوق ياغدۇرۇپ، يەنە قىستاپ كەلدى. ئەخمەت سەردار چىڭقىلىپ بېشىنى كۆتۈردى، تاتارغان چىرايى بىردىنلا قارىداپ كەتتى. ئۇ بىر - ئىككى قەدەم دەلدۈگۈنۈپ گەۋدىسىنى رۇسلىۋېدى، قان ئىچىدە چىلىقشىپ قالغان ئۈچەيلىرى پولتىيىپ چىقتى. ئۇ بەرداشلىق بەردى، لېۋىنى قاتتىق چىشلەپ پىلموتنىڭ ئاغزىنى توغ-رىلىدى. دۈشمەنلەر ۋارقىراپ، كۆرەڭلەپ بېسىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ قان تولغان كۆزلىرىنى ئۇدۇلغا تىكىپ، جان ئاچچىقىدا تەپكىنى باستى. يې-قىنلاپ قالغان دۈشمەنلەر بىرلا سىيرىشتا ئارقا - ئارقىدىن دومىلاشقا باشلىدى. شۇئان دەھشەتلىك پارتلاش يۈز بەردى، ئەخمەت سەردار قو-يۇق ئىس - تۈتەك ئىچىدە غايىب بولدى...

3

ماموت قۇرغۇي بىلەن باتۇق خۇددى چۆلدىكى ئېزىتقۇلاردەك، بىردەم يىراقتىن، بىردەم يېقىندىن ئوت ئېچىپ يۈرۈپ، دۈشمەنلەرنى

ئارقىسىغا سىلىنىۋالدى. ئۇلار گاھ ئېتىشىپ، گاھ قوغلىشىپ ئاخىر ئۇپۇق قىزىرىشقا باشلىغاندا، تاغ تەرەپتىن جەنۇبقا قاراپ سوزۇلغان ئېگىز قىرنىڭ ئۈستىگە ياماشتى.

جاڭ زىخۇي ئىنگلىزچە ئېگەر توقۇلغان ئاق ئارغىماقنىڭ ئۈستىدە گىدىيىپ ئولتۇرۇپ، ئەتراپنى دۇربۇن بىلەن كۆزەتتى. ئۇچما چوققىلىق تاغ ۋە ئۇنىڭ يىراققا سوزۇلغان كەڭ باغرى ھەم تىمتاس، ھەم سۇرلۇك ئىدى. جاڭ زىخۇي كۆز ئالدىدا چوخچىيىپ تۇرغان قورام تاشلارغا قاراپ سەل ئەندىكتى. دېمىسىمۇ، بىر زامانلاردا تاغدىن غولاپ چۈشۈپ، مۇشۇ قىرغا ئۈستىدە مۇقەددەسلىشىپ قالغان بۇ تاشلار گويا ھازىرلا پارتلايدىغاندەك سىرلىق كۆرۈنەتتى. جاڭ زىخۇي كۈمۈش دەستىلىك قامچىسىنى كۆتۈرۈپ، كۆرەڭ ئاۋازدا بۇيرۇق بەردى:

— زەمبىرەك ئېتىلسۇن! ھەممە يەر...

ئۇنىڭ گېپىنىڭ يېرىمى ئاغزىدا قالدى. ئاق ئارغىماقتىن 200 چامدام نېرىدىكى يوغان بىر كۆكتاشنىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇنغان مامۇت قورغوي خىپلىدىن بىرى بەتلەپ تۇرغان مىلتىقنىڭ تەپكىسىنى بېسىۋەتتى. جاڭ زىخۇي «گۇم» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئاتتىن غۇلاپ چۈشتى. ئوق ئۇنىڭ سول كۆكسىدىن كىرىپ، دۈمبىسىنى بۆسۈپ چىققان ئىدى. دۈشمەنلەر بىردەملىككە ئۆرە-تۆپە بولدى، قىيا-چىيا كۆتۈرۈلدى. مامۇت قورغوي يىگىتلىرىگە ئېتىش بۇيرۇقى بەردى. گۈمبەزدەك چوخچىيىپ تۇرغان قورام تاشلار كەينىدىن ئوق يامغۇرى تۆكۈلدى. دۈشمەنلەر پىتراپ كەتتى، بەزىلەر قاچتى، بەزىلەر يەرگە چاپلىشىپ قىمىرلىماي يېتىۋالدى. لېكىن بۇ ھالەت ئۇزۇنغا بارمىدى، دۈشمەنىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى تېزلىكتە ئۆزىنى ئوڭشىۋالدى. زەمبىرەكچىلەر قىسمى ئىشقا چۈشتى. گۈمبۈرلىگەن ئاۋازلار ياڭرىدى، تاغۇ تاشلاردىن ئەكس سادا يېنىپ، پۈتۈن زېمىن لەرزىگە كەلدى. ئۈزۈلمەي چۈشۈۋاتقان زەمبىرەك ئوقلىرى قورام تاشلارنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ،

كۆكـۆم ـ تـالقان قىلىۋەتتى . بەزى يىگىتلەر چىكىنىشكىمۇ ئۈلگۈرەلمەي قـالـدى . مـامۇت قـۇرغـۇيدىن ئون نەچچە قەدەم نېرىدىكى قورام تاشنىڭ دالـدىـسـىغا يوشۇرۇنغان شاداپاچاق قىپقىزىل قان ئىچىدە سۇنايلىنىپ يا- تـاتـتـى . سـىـنـارىـت پـارچـىـلـىـرى ئۇنـىڭ بەدىنىنى ھۆتمە ـ تۆشۈك قىلىۋەتكەن ئىدى ...

غالجىرلاشقان دۈشمەن زەمبىرەكنى توختاتمىدى . قان ـ يىرىڭ ، ئىس ـ تۈتەكتىن يەر ـ جاھان سەسكەنگەندەك بولۇپ قالدى .

مـامۇت قـۇرغۇي چېكىنىپ كېتىۋېتىپ سەپداشلىرىغا قارىدى . 40 نەچچە ئادەمدىن ئون نەچچىسىلا قالغان ئىدى . ئۇ باتۇققا دېدى :

ـــ بـولـمـىـدى ، ساق قالغانلار جاننى قۇتۇلدۇرۇش كېرەك ! سەن دەرھال قـۇتـلـۇق ئەپـەنـدىـگە ئېيت ، ئەمدى ئۇلارنىڭ بۆكتۈرمىسى كارغا كـەلـمـەيـدۇ ، چـېـكـىـنـسـۇن . بـولـمـىـسا ، پۈتۈن كۈچىمىزنى بىھۇدە يوقىتىۋېتىمىز !

باتۇق سەل ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالدى :

ـــ سىزچۇ ماموتكا ، قانداق قىلىسىز ؟

ـــ مـەن بىلەن چاتىقىڭ بولمىسۇن!ـــ دېدى ماموت قۇرغۇي ، ـــ تېز ماڭ ، مەن تاغ ئىچىدىن يول تاپىمەن !

بـاتـۇق قـىـرقـىـدىن ئۆزىنى تاشلىدى ، بىر نەچچە دۇمىلاپ سايغا چۈشتى . ئۇنىڭ ساقچى ئىدارىسىدىن غەنىيمەت ئالغان ئۇزۇن پاچاق ، ئاق قـاشـقىلىق چىپار ئارغىمىقى سايدىكى جىلغىدا قوشاغداپ قويۇلغان ئىدى . ئۇ بـىـرلا ئوخـچـۇپ ئاتـقـا مـىـنـدى ، تىپچەكلەپ تۇرغان شاش ئارغىماق قـۇيـۇنـدەك چـېپىپ كەتتى . ئۇ جىلغىنىڭ تۆگەنچىسىدىكى تۈزلەڭلىككە چـىـقـقـانـدا ، زەمبىرەكنىڭ ھىمايىسى بىلەن يامراپ كېلىۋاتقان دۈشمەنلەر كـۆرۈپ قـالـدى . ئوت كـۈچى ئەمدى ئۇنىڭغا مەركەزلەشتى . پىلموتتىن خۇددى قوماچ قورىغاندەك ئوق يېغىپ كەتتى ، باتۇق ئاتنىڭ بوينىغا گىرە سىېلىپ ، بىردەم ئوڭغا ، بىردەم سولغا يېتىۋالدى . قالايمىقان ئېتىلىۋاتقان

ئوقلارنىڭ بەزىسى ئۇنىڭ ئەتراپىدىن جىژىلداپ ئۆتەتتى ، بەزىسى يېند-
دىلا توپىا توزىتىپ يەرگە كىرىپ كېتىۋاتاتتى ... جەڭگە ئۆگىنىلگەن
چىپار ئارغىماق خۇددى يىلاندەك تولغىنىپ ، دۇلدۇلدەك سۇرئەت بىلەن
باتۇقنى ئېلىپ كەتتى ...

XXIII باب جادۇ ئالدىدا

سىرىق كۆرۈنگەننىڭ ھەممىسى ئالتۇن ئەمەس !
—— ئۇيغۇر خەلق ماقالى

1

باھار ناز بىلەن كېلىپ، ئەركىلەپ كەتتى. ئۇنىڭدىن تەبىئەتكە ياپيېشىللىق بىلەن گۈپۈلدەپ تۇرغان سېھىرلىگۈچى پۇراقلار قالدى. قۇياش كۈندىن - كۈنگە تىكلىشىپ يېلىنجايتتى. قاراڭغۇلاشقان باغلار، ئەكچىگەن ئېتىزلار گۈللىدى، ياشنىدى. قۇياش ئۆزىنىڭ ئوتلۇق تەپتى بىلەن ئىنسانلارغا ئاتا قىلغان شېرىن، رەڭدار نېمەتلىرىنى تېزراق تەييارلاشقا ئالدىرايتتى ...

شەھەر خەلقى بەرىكەتلىك يازنىڭ ئەنە شۇ دەسلەپكى نېمەتلىرىگە ئاخىر ئېغىز تەگكۈزدى. جىنەستىلەر پىشىپ تۈگىدى، ئۈجمە بىلەن شاتۇتلار تۆكمە بولدى. قىپقىزىل گىلاس، ئاچچىق - چۈچۈك كۆكسۇلتانلار ھېيتگاھنىڭ قىش بويى چۆلدەرەپ قالغان قۇرغاق بازارلىرىنى بىردىنلا رەڭلەندۈرۈۋەتتى. ئاچماقلىق گىلاسلارنى قولىقىغا قىستۇرۇپ، كۆكسۇلتانلارنى شۇمۇپ، تامشىپ كېتىۋاتقان قىزلارنى كۆرگەن ئادەمنىڭ مەسلىكى كېلەتتى. 20 كۈندىن بېرى ئۆيىدە يوشۇرۇنۇپ ياتقان تۇدى راجى مانا بۈگۈن بازارغا چىقتى. ئۇنىڭغا ھەممە نەرسە —— تەبىئەتمۇ، ئادەملەرمۇ ئالەمچە ئۆزگىرىپ كەتكەندەك تۇيۇلدى.

كىچىككىنە تار قاراڭغۇ ئۆيدە ئۆتكەن 20 كۈن ئۇنىڭغا 20 يىلدەك ئۇزاق بىلىنىپ كەتكەن ئىدى . يالغۇزلۇق ، چۈشكۈنلۈك ئۇنى قاتتىق ئازابلىدى . ئۇنىڭغا كېچە ـ كۈندۈز پەرقسىز ئىدى . ئۇ ئۆزىنى ھامان چېكى يوق قاپ-قاراڭغۇ بىر زۇلمەت ئىچىدە ياشاۋاتقاندەك سېزەتتى . دەسلەپكى كۈنلەردە ئۇنى ھەدېسە قارا بېسىپ زادىلا ياتالمىدى ، كۆزىنى يۇمسىلا كۆرىدىغىنى قان ـ يىرىڭ ، ئىس ـ تۈتەك ، ئۇر ـ تەپ ، قىيا ـ چىيا ئىدى ، ئۇ تۈن بويى ئۆلۈم بىلەن ئېلىشىپ ، ئەتىسى چالا ئۆلۈكتەك روھسىز قو-پاتتى . ئۇنىڭ ئاغزى ـ بۇرنىنى قوقاق بېسىپ تونۇغۇسىز بولۇپ كەتتى . قېرى ئاتا ـ ئانىسى ئۇنىڭغا سىرداش بولالمىدى . ئۇ ، تام بىلەن سۆزلەشتى ، يۇلتۇزلارغا پىچىرلىدى . زىددىيەتلىك خىياللار ئۇنىڭ يۈرى-كىنى سىقىپ ، ئەسەبلىرىنى كاردىن چىقىرىشقا تاس قالدى . شۇڭا ، ئۇ بۈگۈن خەۋپ ـ خەتەرنىمۇ ئۇنتۇپ ، ئۆيدىن چۈراپلا چىقىپ كەتكەن ئىدى .

قايناق بازار بىردەم بولسىمۇ ئۇنىڭ بەھرىنى ئاچتى . ئۇ ئۇزاقتىن بېرى سېغىنغان ، لېكىن يېيىش نېسىپ بولمىغان ئامراق نەرسىلىرىگە بىر ـ بىرلەپ ئېغىز تەگدى . دەسلەپ شەھەر بويىچە داڭدار شاپ بۇرۇتلۇق ئەمەتخان لەگمەنچىنىڭ كۆك سايىۋەنلىك غالتەكلىك ئاستىغا چۆكتى . ئىگىر چىلانغان ئاچچىقسۇ بىلەن قىچا ، سامساقنىڭ ئۆتكۈر ھىدى شۇھامان ئۇنىڭ شۆلگەي بەزلىرىنى غىدىقلاپ ، ئىشتىھاسىنى قوز-غىدى . ئۇ ياغ لازا بىلەن قىپقىزىل پارقىرىتىپ ئەتكەن بىر قاچا لەگمەنى ئىككى سۈمۈرۈپلا يەپ بولدى ، لەگمەننىڭ ئۆزگىچە خاس بىر خىل چۈچۈمەل تەمى ئۇنىڭ ئاغزىدا قالدى . ئۇنىڭدىن كېيىن ، خېرىدار چا-قىرمىسىمۇ ، كېچە ـ كۈندۈز چۆپچەتسىز قالمايدىغان سېمىز ، دوغلاق سىدىق ئاخۇننىڭ ماروژنىسىدىن بىر ئىستاكان يېدى . خورۇچى تەڭ-شەلگەن تاتلىق ، سوغۇق ماروژنى ئۇنىڭ چىشىدىن تارتىپ ئۈچەيلىرىگىچە توڭلىتىپ ، بىر خىل راھەت بەخش ئەتتى ... ئۇنىڭ تېخى كۆزى تويمىدى ، بازارنى بىر قۇر ئايلىنىپ كېلىپ ، خېرىدارلىق بىر

دوغـچـىـنـىـڭ ئالدىدا توختىدى . بۇمۇ شەھەر بويىچە نامدار گاڭگۇڭ بىر دوغچى ئىدى . ئۇ ھەمىشە پۇتىغا ھالقا كەش ، بېشىغا تەپچىمە شاپاق دوپپا كـىـيىپ ، ئاپئاق ئۇزۇن كۆڭلىكىنىڭ بىر پېشىنى بەلۋېغىغا قىستۇرۇپ يۈ-رەتـتـى . تـۇدى راجـى يـوغان سايىۋەنىنىڭ دالدىسىغا ئۆتتى ، كرىستالدەك سـۈپـسۈزۈك مۇز ، قاتار تىزىلغان شىشىلەردىكى سارغۇچ قىيام ۋە يۇمىلاق ئىـدىشتىكى سۈزمە ـ قېتىقلار ئۇنىڭ زوقىنى تارتتى . ئۇ ئۇزۇن بەندىگدە پـۇتىنى ئالماپ ئولتۇرۇپ ، بىر قاچا ساراڭ دوغ ئىچتى ، ئۇششاق مۇزلارنى بـەزىـدە شۈمۈپ ، بەزىدە چايناپ ئولتۇرۇپ دوغچىنىڭ ھەرىكىتىگە مەھلىيا بـولـۇپ قـالـدى . قـارىماققا ، دوغـچـىـنىڭ قولـىـدىكى تۆمۈر ۋاشاق مۇزغا تـاس ـ تـاس تـەگـكەندە ، گويا سۈزۈك قاشتېشىغا چىرايلىق نەقىشلەرنى ئويـۇۋاتـقـانـدەك كـۆرۈنـەتـتى . دوغچىنىڭ كېيىنكى ھەرىكىتىمۇ كىشىنى جەلـپ قـىلاتـتـى : ئۇ ئۇزۇن سـاپـلـىـق قـوشۇق بىلەن ساپال تاۋاقتىكى خـۇرۇچلارنـى شۇنداق چاققان ھەم رىتىملىق ئارىلاشتۇراتتىكى ، مۇز ، قې-تـىـق ، قىياملار خۇددى دەريادىكى بۇژغۇنلاردەك تېز كۆتۈرۈلۈپ يەنە ئۆز يولى بىلەن تاۋاققا چايقىلىپ چۈشەتتى ...

تـۇدى راجـى دوغـچـىـغـا بـەنت بولۇپ ئولتۇرۇپ ، يېنىغا كەلگەن كـىـشىنى دەماللىققا تونۇيالماي قالدى . ئۇ ئەس ـ ھوشىنى يىغىپ ، بۇ ئا-دەمنى تونۇپ ، ئۆزىنى چەتكە ئالغۇچە ئۇ ئاللىقاچان كېتىپ قالغان ئىدى . تـۇدى راجـى ئۇلـۇغ ـ كـىـچـىك تىندى ، ھېلىقى ئادەم بىلەن يۈزمۇ يۈز ئۇچـرىـشـىـپ قالمىغانلىقى ئۈچۈن خۇداغا شۈكۈر ئېيتتى . ئەمدى ئۇ بازار ئايـلـىـنـىـشـتـىـن قـورقـتى ، ھېلىلا بىر پېشكەللىك چىقىپ قالىدىغاندەك ، كـۆڭـلـىـگـە ۋەھىمە چۈشتى . ئۇ دوغچىنىڭ ئالدىدىن تېزلا قايتتى ، ئارقا يـول ، قـاراڭغـۇ كـوچـىلار بـىـلـەن ئايلىنىپ يۈرۈپ ئۆيىگە كېلىۋالدى . شۇنداقتىمۇ ، كۆڭلى يەنە تىنجىمىدى .

ئۇ دەسـلـەپ بـازارغـا چـىـقـقىنىغا كايىدى ، كېيىن ئاستا ـ ئاستا كـۆڭلىنى توختىتىپ ، قانداق قىلاتتىم ، بېشىمغا كەلگەننى كۆرەرمەن ، بۇ دۇنـيانىڭ ئىشلىرىنى خىيال بىلەن تۈگەتكىلى بولامدۇ ؟ دەپ ئۆزىنى بەز-

لىدى ...

تۇدى راجى ئەنسىرىگەن ئىش ئۇزاققا قالماي يۈز بەردى . ئۇ بىر تال تاماكا چېكىپ ، ئازراق ئۇخلىۋېلىش ئۈچۈن ئەمدىلا سوزۇلۇپ يېتىۋېدى ، ئىشىك قېقىلدى . قېرى ئانا دىگگۇسلاپ بېرىپ ئىشىكنى ئاچتى ، بوسۇغىدا قاسىم كاناي تۇراتتى .

— تۇدى راجى بىلەن كۆرۈشەتتىم ، ئانا ، — دېدى ئۇ سىپايە ئاۋازدا .

موماي هودۇقۇپ قالدى :

— ئۇ ... ئۇ يوق ...

قاسىم كاناي ئىشىكنىڭ يەنە بىر قانىتىنى ئاستا ئىتتىرىپ ، بوسۇغىدىن ئاتلىغاچ دېدى :

— ئانا ، ئۇ ئۆيدە بار . بىز تېخى بايىلا تۇراخۇننىڭ دوغىنى بىللە ئىچكەن ، مېنى ئۆيدە ساقلىماقچى ئىدى ...

موماي هېچنېمە دېيەلمىدى ، قاسىم كاناي بەھۇزۇر هويلىغا كىرىۋالدى . ئۇنىڭ گەپلىرىنى دېرىزە تۈۋىدە تۇرۇپ ئاڭلىغان تۇدى راجى بايا ئۆزىنىڭ بىخۇدلۇق قىلغانلىقىنى هېس قىلدى . ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن ئاشكارا يۈزلەشمەكتىن باشقا ئامال يوق ئىدى .

تۇدى راجى هويلىغا چىققۇچە قاسىم كاناي ئۆيگە كىرىپ بولدى .

— سالام قەدىردان دوستۇم ! — دېدى ئۇ يىراقتىنلا قولىنى سوزۇپ ، — ئۇزاق بولدى كۆرۈشەلمىدۇق ، ئاڭلىسام ، دوزاخنىڭ ئىشىكىدىن قايتىپ كەپسەن . تەلىيىڭ بار ئىكەن ، بولمىسا ، توپ - زەمبىرەكلەرنىڭ ئوقىدىن ئامان قېلىش ئۈچۈرىغانلا كىشىگە نېسىپ بولمايدۇ ! بۇ دۇنيادىكى رىزقىڭ تېخى تۈگىمەپتۇ ، ئاغىينە ...

قاسىم كاناي ئاغزى بىسىلماي سۆزلەپ كەتتى ، تۇدى راجى نېمىدېيىشنى ، نېمە قىلىشنى بىلمەي گاڭگىراپ تۇرۇپ قالدى . ئۇلار ئۆز ۋاقتىدا بىللە مۇئەللىمچىلىك قىلغان كونا دوستلاردىن ئىدى ، كېيىنكى كۈنلەردە ئىككىسى ئىككى يولغا مېڭىپ ئىدىيە جەھەتتىن كېلىشتۈرگىلى

بولمايدىغان رەقىبلەرگە ئايلىنىپ كەتتى. ئەجەبا، بۈگۈن قاسىم كاناي ئۇنى تۇنجى قېتىم ھېچقاچان ئاغزىغا ئېلىپ باقمىغان دوستانە سۆزلەر بىلەن ئاتاپ، يېقىنچىلىق قىلىپ كېتىۋاتىدۇ، ئۇنىڭغا نېمىدېگۈلۈك ؟! تۇرمۇش مۇشۇنداق غەلىتە تىلسىماتمۇ ياكى ئادەملەر ئۇنى ئالداپ، بۇلغاپ، ئاشۇنداق چۈشەنگىلى بولمايدىغان قىلىۋەتتىمۇ ؟

تۇدى راجى تېخىمۇ گاڭگىراپ قالدى، قاسىم كاناي ئاللىقاچان ئۇنىڭ قولىنى قىسىپ، يەلكىسىگە قېقىپ، دەيدىغىنىنى دەپ بولغان ئىدى. ئەمدى ئۇلار خېلى ۋاقىتقىچە سۈكۈتتە ئولتۇردى. ئارقا ـ ئارقىدىن چېكىشتى، چاي ئىچتى. كېيىن قاسىم كاناي قىسقا ـ قىسقا سوئاللار بىلەن تۇدى راجىنىڭ ئاغزىنى تاتىلاپ باقتى، تۇدى راجى بولسا كالپۇكىنى چىڭ يىمىرىپ ئولتۇرۇۋالدى. ئاخىر يەنە قاسىم كاناي ئېغىز ئاچتى:

ــ تۇدى ئاداش، كونىلاردا: «ۋاقتى ئۆتكەندە قىلىچىڭنى پوققا چاپ!» دېگەن گەپ بار، ــ دېدى ئۇ مۇددىئاسىنى بىردىنلا ئاشكارىلاپ، ــ مەن ساڭا كۆيۈنىمەن، ئىشىنىمەن! نۇرغۇن ئىشلارنى كۆردۈم، سىنىڭمۇ قۇتلۇققا ئەگىشىپ بارمىغان جاڭگال، ئاشمىغان تاغ، كېچىكىلىك قالمىدى، لېكىن سەن نېمە تاپتىڭ ؟! ھېچنېمە! ئەكسىچە، ئەزىز جېنىڭنى سەپ بەرگىلى تاس قالدىڭ! كۆڭلۈمدىكى گەپنى ئېيتسام، ساڭا ئىچىم ئاغرىيدۇ، دوستۇم! ئېيتىپ باقە، ماركسىزم ـ لېنىنىزم دېگەن زادى نېمە ؟ ماركس قاچان تۇغۇلغان، لېنىنچۇ ؟ سەن بۇنى بىلەمسەن ؟ بىلمەيسەن ـ دە! لېكىن مەن ساڭا بۇنى بىر كۈن سۆزلەپ بېرەلەيمەن. ئەمما، بۇ نەرسىلەر باش ـ ئايىغى يوق، ئېزىتقۇدەك بىرنېمە! ئۇ كىشىلەرنى چۆلدىكى ئالۋاستى چىرىغىدەك ئازدۇرۇپ يۈرىدۇ، خالاس! سەن بۇ ئەقىدەڭدىن قايت، ئاداش. پىرقە ئارمىيىسىنىڭ دۇنيادا تەگدىشى يوق، ئامېرىكا ئۇنىڭ ئارقا تىرىكى!...

قاسىم كاناي سۆزدىن توختىدى. ئەگىمە يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقتا

قاگتىيپ ئولتۇرۇپ، ئاغزى - بۇرنىدىن ھالقا - ھالقا بولۇپ چىقىۋاتقان ئىسىنىڭ ئارىسىدىن تۇدى راجىغا زەن سېلىپ قارىدى. شۇتاپتا، ئۇنىڭ چىرايىدا غەلىتە، ئۆزگىرىشچان ھالەتلەر يۈز بېرىۋاتاتتى. ئۇ، تۇرۇپ ئون ئايدىن بېرى بېشىدىن ئۆتكەن تەقدىر - قىسمەتلەرنى — ئاچ - زېرىن، يېلىڭ - يوپۇگلۇقنى، ھەرۋاقىت جانغا قادىلىپ تۇرغان كۆ- گۈلسىز جەگلەرنى، كۆز ئالدىدا قىيما - چىيما بولۇپ، چىلىق - چىلىق قان ئىچىدە نادامەت بىلەن جان ئۈزگەن سەپداشلىرىنى ئويلاپ شۈركىنەتتى، سەسكىنەتتى؛ تۇرۇپ تەرەپ - تەرەپتىن «كۆرەش» تەشكىللاتىنىڭ ئەتراپىغا يىغىلغان، نىيەت - ئىقبالى، سۆز - ھەرىكىتى بىرلا مەقسەتكە مۇجەسسەملەشكەن ئاددىي ئادەملەرنى — ئاچ - زېرىن، يېلىڭ - يوپۇگلۇقنى پىسەنت قىلماي، ھەر ۋاقىت ئۆلۈم خەۋپىدە تۇرۇپمۇ ۋاپاسىز تۇرمۇشنى چاقچاق، ئويۇن - كۈلكە بىلەن جانلاندۇ- رۇپ، كۈلدۈرۈپ مەنىلىك ئۆتكۈزۈۋاتقان ئاق كۆڭۈل، شەخسىيەتسىز دوست - يارەنلىرىنى ئەسلەپ روھلىناتتى، ھاياجانلىناتتى...

قاسىم كاناي ئۇنىڭ چىرايىدىكى ئۆزگىرىشلەردىن ھېچنېمىنى بى- لەلمىدى، لېكىن ئۇ بىرلا نەرسىگە — ئۆز سۆزىنىڭ ئۇنىڭغا تەسىر قىلىۋاتقانلىقىغا ئىشىنەتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، سۈكۈت رىزالىقنىڭ بەلگىسى ئىدى. ئۇ يەنىمۇ ئىچكىرىلەپ، سۆزىنى داۋام قىلدى:

— تۇدى راجى، مەن ساڭا خىزمەتداشلىق ھۆرمىتى ئۈچۈن كۆ- يۈنۈپ بۇ يەرگە كەلدىم. ئوبدانراق ئويلىنىپ باق! بىزدە تەدبىر كۆپ، قىلمىز دېگەننى قىلالايمىز. جاجاڭ ناھايىتى كەلسە بىر پاي ئوق. سېنىڭ ھەممە ئىشىڭ بىزگە جاھانئىمادەك ئايان. ئاتىنىڭ چۇلۇۋۇرىنى يارىنىڭ لې- ۋىدىن تېزراق تارتقىنىڭ ياخشى!

قاسىم كاناي ئورنىدىن تۇردى. تۇدى راجى قاتۇرۇلغان مۇمىيادەك قىمىر قىلماي ئولتۇراتتى، پەقەت ئۇنىڭ ئاندا - ساندا كىرپىك قېقىشى بىلەن پات - پات خۇرسىنىپ قويۇشىدىنلا ئىچكى دۇنياسىنىڭ قالايمى- قانلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى. قاسىم كاناي قولىنى يېرىم

كۆتۈرۈپ ، « هازىرچە خوش » دەپلا چىقىپ كەتتى . تۇدى راجى ئىككى قولى بىلەن بېشىنى چاڭگاللاپ ، « ھە ... ھىم ... » دېگىنىچە پۇشۇلداپ ئولتۇرۇپ قالدى ...

2

ئىككى كۈن ئىمتاس ئۆتۈپ كەتتى . تۇدى راجى ئىشىكتىن بېشىنى چىقارمىدى ، ئۇنىڭ جىسمى ئۆيدە بولغان بىلەن روھى دۇنيانى كېزىپ يۈرەتتى ، ئۇنىڭ خىياللىرىنىڭ باش - ئايىغى يوق ئىدى . ئۈچىنچى كۈنى كەچكىچە ئۇ يەنە خىيال سۈردى ، خىياللىرى بىردەم ئۇنى قاناتلاندۇرۇپ ، يەتتە قات ئاسماننىڭ ئۈستىگە چىقىرىپ ، جەننەتنىڭ كەيپىنى سۈرگۈزەتتى ؛ بىردەم يۈزىگە قارا سۈركەپ ، مىڭ پاتمان ئۈمىد بىلەن ئۇرۇپ - چەيلەپ دوزاخ ئازابىنى كۆرسىتەتتى . ئۇ ، خىيالدىن خىيال تۇغدۇرۇپ ئېزىلىپ ياتقاندا ، قاسىم كاناي ئىككى ساقچى بىلەن كەلدى .

— دوستۇم ، ساڭا ئامەت كەلدى ! — دېدى ئۇ قوللىرىنى خۇشال سوزۇپ ، — بۈگۈن سېنى جانابى كاك لۈيجاك بىلەن ھاپىز جۈيجاك قوبۇل قىلماقچى . ماشىنا ئېلىپ كەلدۇق ، تۇر ، تېزراق بارايلى !

تۇدى راجى ئورنىدىن قىمىر قىلماي ، غودۇڭشۇپ سورىدى :

— ئۇلار مېنى قوبۇل قىلغۇدەك نېمە ئىش بوپتۇ ؟

قاسىم كاناي يالغان ھەجىيىپ ، ئۇنى ئۇچۇردى :

— سەن تېخى ئۆزۈڭنىڭ قەدرىنى بىلمەيۋاتامسەن ؟ شەيتىنىڭ سېنى كىچىك كۆرسەتمىسۇن ، سەن ئۇلارنىڭ نەزىرىگە چۈشتۈڭ ! تېز بول ، ئۇلارنى ساقلىتىپ قويمايلى ...

تۇدى راجى زۇۋان سۈرمىدى . تاماكا ئوراپ ، يۈرىكىنىڭ بېغىشىغا تەڭكۈدەك كۈچ بىلەن ئارقا - ئارقىدىن شورىدى ، كېيىن لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ ، قاسىم كانايىنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ ماڭدى .

كىچىك ماشىنا ئارقا يوللار بىلەن ئايلىنىپ، يېرىم سائەتتىن كېيىن بىرىگادا شتابىغا يېتىپ كەلدى.

كاڭ لۈيجاڭنىڭ ئىشخانىسىنى گازۋاي چىراغ ئاپئاق يورۇتۇپ تۇراتتى. تۇدى راجى بوسوغىدىن ئاتلاپلا تۇرۇپ قالدى. ئۇنى بىردەملىككە سۈر باستى، كۆزلىرى چەكچىيىپ، بۇرنىدىن سوغۇق تەر تەپچىرەپ چىقتى.

ئىشخانىدا تولۇق ھەربىي فورما بىلەن گىدىيىپ ئولتۇرغان ئوفىتسىرلەردىن باشقا، سىرىق پۆپۈكلۈك تاپانچا ئاسقان ھاپىز جۇيجاڭمۇ ئۇدۇلدىكى ساپادا پۇتىنى ئالماپ، سۈرلۈك قىياپەتتە ئولتۇراتتى.

تۇدى راجى ھەممە يەرگە سەپسالدى: ئىشىكنىڭ تۆۋىگە قان داغلىرى قېتىپ قالغان ئىشكەل بىلەن كويزا تاشلاپ قويۇلغان ئىدى، ئۇ-نىڭ يېنىدا يوغان ۋە پارقىراق بىر جادۇ تۇراتتى. تۇدى راجى ھەممىنى مۆلچەرلىدى، بۇگۈن ئۇنىڭ بېشىغا ھاياتىدىكى ئەڭ ئېغىر ۋە ھەل قىلغۇچ دەقىقىلەر كەلگەن ئىدى.

ئىشخانىدا بىر پەس ئېغىر جىملىق ھۆكۈم سۈردى. ھەر ئىككى تەرەپ بىر - بىرىگە قاراش، بايقاش، ئويلاش بىلەن بەنت ئىدى. بىر-ئازدىن كېيىن ئىشخانىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى كىچىك ئىشىك ئېچىلدى، ھەممەيلەن تاراققىدە ئورنىدىن تۇردى. ئىچكىرى ئۆيدىن كاڭ لۈيجاڭ بوينىنى قىڭغىر تۇتۇپ چىقىپ كەلدى، ئۇنىڭ بىر مۈرىسى پەس، يەنە بىرسى ئېگىز ئىدى. تۇدى راجى ئۇنىڭ قىياپىتىگە قاراپ، بىر چاغلاردا «شېھىت مازار» دا ئۇچراشقان ھىيلىقى شاۋبەي ئىسىملىك ئەسكەر يىگىت-نىڭ ئېيتىپ بەرگەن ھېكايىسىنى ئېسىگە ئالدى. يىگىت ئوقنى جايىغا تەگكۈزەلمىگەچكە، بۇ مەغرۇر، بەدرەڭ گېنېراللىنىڭ كۆرۈمسىز بەستى تېخىمۇ خۇنۈكلىشىپ، جىگدە كۆتىكىدەك قىڭغىر - قىيسىق بولۇپ قالغان ئىدى.

«ھەتتىگىنەي!... — دەپ ئەپسۇسلاندى تۇدى راجى، — ئەگەر بىزنىڭ ماۋت قۇرغۇي ئاتقان بولسا، ئۇنىڭ بۇ بەت - بەشىرە جىسمى

ئاللىقاچان چىرىپ ، توپىغا ئايلىنىپ كەتكەن بولاتتى ! ئۇ چاغدا ، بۇگۈن
مېنى قوبۇل قىلىش تولۇق ئاۋۇ سېرىق جويۇتقىمۇ يانتاياق
بولالمايتتى ـ دە !... »

تۇدى راجىنىڭ خىيالى كاڭ لۈيجاڭنىڭ سىلىق ، ئەمما مەنىلىك
سۆزلىرى بىلەن بۆلۈندى :

ــ يىگىت ، ياش ئىكەنسىز ، ياش ئادەم ئۆزىنىڭ غېمىنى يېمىسە
بولامدۇ ؟ بىز سىزنىڭ غېمىڭىزنى يەپ ، بۇ يەرگە چاقىرىپ كەلدۇق ،
ئۈمىدسىزنى يەردە قويماڭ ! ــ ئۇ ھاپىز جۈيجاڭغا قاراپ بېشىنى لىڭ-
شىتتى ، ھاپىز جۈيجاڭ تاققىدە ئورنىدىن تۇردى .

ــ تۇدى راجى ، جىنايىتىڭنى بىلەمسەن ؟ ــ دېدى ئۇ ئالدىغا
ئىككى قەدەم تاشلاپ ، ــ سەن « كۈرەش » تەشكىلاتىنى قۇرغۇچىلار-
نىڭ بىرى . سەنلەر ئادەم توپلاپ ئۇلۇغ پىرقىمىزگە ، تەگدىشى يوق
دۆلەت ئارمىيىمىزگە قارشى چىقتىڭ . پۇقرالارنى قايمۇقتۇردۇڭ ، تەتۈر
تەشۋىق تارقاتتىڭ ! مۇشۇ جىنايەتلەر سېنى جادۇ بىلەن توغراشقا يېتىپ
ئاشىدۇ . بۇ ھەقتە يۇقىرىدىن يولىيورۇق بار ، ئىشەنمىسەڭ مانا كۆرۈپ
باق ، مەن ساڭا تەرجىمە قىلىپ بېرەي ... ــ ھاپىز خوجا كاڭ لۈيجاڭنىڭ
ئالدىدىن بىر ۋاراق قەغەزنى ئالدى ، « جىددىي تېلېگراما » دېيىلگەن بۇ
قەغەزگە مۇنداق يېزىلغان ئىدى : « قەشقەردىكى ئىسيانچى ياشلارنى قەت-
ئىي باستۇرۇڭلار ، باشلىقلىرىنىڭ كاللىسى ئېلىنىپ ، سازايى
قىلىنسۇن ! ــ گېنېرال سۇڭ ...»

ــ يىگىت ، مانا ئۆز كۆزىڭىز بىلەنمۇ كۆردىڭىز ، بىزدە ئەمدى
باستۇرۇشتىن باشقا چارە يوق ، ــ دېدى كاڭ لۈيجاڭ جىددىي
تەلەپپۇزدا ، ــ ئۆتكەندە ئادەمگەرچىلىك قىلىپ ، سىلەرنىڭ توغرا يولغا
قايتىشىڭلارنى كۈتكەن ئىدۇق . لېكىن سىلەر ئۆزۈڭلەرنى بىلمىدىڭلار ،
تېخىمۇ تەلۋىلىشىپ ، دۆلەت ئارمىيىسىگە ھۇجۇم قىلدىڭلار ، جاڭ زىنخۇي-
دەك قابىل ئادەملىرىمىزنى ئەيمەنمەي يەپ كەتتىڭلار ، سىز ئۇلارنىڭ
باشلامچىسى . سەۋرىمىزمۇ چېكى بولىدۇ ، ئەمدى تەشكىلاتىڭىز ئاسمانغا

چىقسا تاپىدىن ، يەرگە كىرسە كوكۇلسىدىن تارتىپ ، بىرنى قويماي يوقىتىمىز ! ئىسگىزدە بولسۇن ، ئۆي سۈپۈرۈلگەندە تامدىكى ئۆمۈچۈك قالمايدۇ ، ئۆمۈچۈك تۇگۇل ، ئۇنىڭ تارتقان تورلىرى ، ھەتتا تۇتقان ئۈۋىلىرى قالمايدۇ !

— شۇنداق جانابلىرى ، — دېدى ھاپىز خوجا كاڭ لۈيجاڭ تەرەپكە ئېگىلىپ ، — دۆلەت ئارمىيىمىزگە ھېلىقى ئۇنىڭغا ئوخشاش ئالتە توك - توك قىزىل پاچاق ئىسيانچىلار ئىكەن ، ئۆزىنى « سەككىزىنچى ئارمىيە » دەپ ئاتىۋالغان نەچچە يۈزمىڭ مايماق - سايماقلارمۇ تەڭ كېلەلىگىنى يوق ! — ئۇ تۇدى راجىغا بۇرۇلۇپ داۋام قىلدى ، — سىنىڭ ياشلىقىڭنى ، ئىستىقبالىڭنى ئويلاپ ، قۇتۇلدۇرۇپ قالماقچى بولدۇق . ئەگەر سەن ياشاشنى خالىساڭ ، خىزمەت كۆرسىتىپ جىنايىتىڭنى يۇيۇشۇڭ كېرەك ، بۇنىڭغا نېمىدەيسەن !؟

تۇدى راجى ئۈندىمىدى ، لېۋىنى چىشلەپ ، چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى . بەدەن ئېغىرلىقىنى بىردەم ئوڭ پۇتىغا ، بىردەم سول پۇتىغا يۆتكەپ جىممىدە تۇرۇۋالدى . ھاپىز جويجاڭ بىر ئاز كۈتۈپ بېقىپ ، تىت - تىت بولدى .

— سوئالىمغا توغرىدىن - توغرا جاۋاب بېرىشنى خالىمساڭ بوپتۇ ، — دېدى ئۇ ئاخىر تاقەتسىزلىنىپ ، — ئۇنداق بولسا ، قۇتلۇق بىلەن باتۇق ھازىر نەدە ؟! بۇنىڭغىغۇ بىر نېمىدەرسەن ؟

تۇدى راجى ئاستا بېشىنى كۆتۈردى ، بۇ سوئالدىن ئاسانراق قۇتۇلۇش ئۈچۈن ، قارىسىغىلا مۇنداق دېدى :

— ئۆلار ئۆلۈپ كەتتى ...

— يالغان ! — ھاپىز خوجا غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى ، — ئۆلار ئۆلمىدى ، بەلكى قېچىپ كەتتى ، سەن ئۇلارنىڭ نەگە يوشۇرۇنغانلىقىنى چوقۇم بىلىسەن !

— بىلمەيمەن ، — دېدى تۇدى راجى زەئىپ ئاۋازدا ، — مەن

ئۆزۈمىنىڭ جىنىنى ئېلىپ، ئاران قېچىپ كەلگەن تۇرسام، ئۇلارنىڭ نەگە يوشۇرۇنغانلىقىنى نەدىن بىلەي !...

هاپىز جۇيجاڭ بىر ئاز تۇرۇۋالدى، ئۇنىڭ جاۋابى يوللۇق ئىدى. ئەمدى ئۇ تەلەپپۇزىنى بىر ئاز سىلغايتىپ سوراشنى داۋاملاشتۇردى:

— «كۈرەش» تەشكىلاتىنىڭ قورالدىق قوشۇنىدا قانچىلىك ئادەم، قانچىلىك قورال بار ئىدى ؟

بۇ سوئال تۇدى راجىغا تىك كەلدى، ئۇيان - بۇيان تولغاندى، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىم تۇرۇۋالدى.

— گەپ قىل !

ئۇ زۇۋان سۈرمىدى.

— گەپ قىل دەيمەن ! ھېلى بولمىسا ...

ئۇ لېۋىنى چىڭ يىمىرىپ چىشلىۋالدى.

— گەپ قىلمامسەن ؟! — دېدى ھاپىز خوجا كۆزىنى چەكچەيتىپ، — ماقۇل، سېنىڭ قاتتىقلىقىڭنىمۇ بىر كۆرۈپ باقاي. سۆڭەكلىرىڭ پولاتتىن ئەمەستۇ ؟

ئۇ قولىنى كۆتۈرۈپ، ئىشارە قىلدى. ئوچۇق ئىشىكتىن بەستى يوغان، تەتۈر ئۇستىخانلىق ئىككى چېرىك گۈلدۈرلەپ كىرىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ بېشى يالاڭۋاش، كۆكلىكىنىڭ يەڭلىرى شىمايلانغان ئىدى، قىزىللىق تولغان كۆزلىرىدىن قاپلانىڭكىدەك ۋەھشىيلىك چىقىپ تۇراتتى. ئۇلار تۇدى راجىنى خۇددى بىر چۈجىنىڭ بويىنىنى تۇتقاندەك تۇتۇپ، جادۇنىڭ يېنىغا سۆرەپ كەلدى. سىرتقى كىيىملىرىنى تارتقۇشلاپ، يىرتىپ سالدۇردى، قولىنى ئارقىغا قايرىپ يەرگە باستى، يەلكىسىدىن دەستىلەپ تۇرۇپ، بويىنىنى جادۇغا توغرىلىدى، يەنە بىرسى جادۇنىڭ تىغىنى كۆتۈردى. يوغان، سۈرلۈك تىغ ۋاللىداپ كەتتى، ئۇنىڭ كۆزىگە لىققىدە ياش كەلدى، ئىچ - ئىچىدىن كۆتۈرۈلگەن بىر خىل ھەسرەتلىك نىدا بوغۇزىغا قاپلىشىپ تىنالماي قالدى. ئۇ، مانا

بۇگۈن تۇنجى قېتىم ھاياتىنىڭ قىممىتى بىلەن جانىنىڭ تاتلىقلىقىنى ھېس قىلغان ئىدى. ئۇ ياشاشنى خالايتتى، لېكىن قانداق ياشاش كېرەك ؟ ئۇ بىر چاغلاردا، مەرھۇم رىشىت ھەمزى يازغان :

سېتىلمىدىن ئىت ياخشى،
ئىشتاندىكى پىت ياخشى !

دېگەن شېئىرنى ئوقۇپ، ھۇزۇرلانغان، قايىل بولغان ئەمەسمىدى ؟ ئەپسۇس، بۈگۈن جادۇنىڭ ئۆتكۈر، پارقىراق تىغى ئۇنى تەمتىرىتىپ قويدى، دېمىنى سىقتى. ئۆلۈم زەھىرىنى چېچىپ تۇرغان ئاشۇ رەھىمسىز تىغقا قاراپ ئۇنسىز يىلىنىشقا باشلىدى. ئۇ، بۇ دۇنياغا كېلىپلا كېتىش ئۈچۈن تۇغۇلغان ئەمەستىغۇ ؟! ئۇ تېخى قىز - يىگىتلىك مۇھەببىتىنىڭ لەززىتىنى كۆرگىنى يوق. ئۇمۇ پۈتكۈل دۇنيادىكى ئادەملەرگە ئوخشاش مۇھەببەت باغلىشى، ئۆيلىنىشى، پەرزەنت كۆرۈشى، نەسىل قالدۇرۇشى كېرەك ئەمەسمۇ ؟!

ھەي تۇدى راجى سېنىڭ تەقدىرىڭ نېمانداق كاجدۇ ؟ سەن زادى قانداق قىلىشىڭ كېرەك ؟ ھېچنېمىنى ئويلىماي، ھېچنېمىگە ئىنتىلمەي، كۆزۈڭنى يۇمۇپلا بېشىڭنى جادۇغا تۇتۇپ بېرەمسەن ؟! ياكى ۋىجدانىڭنى سېتىپ، دۈشمەنلىرىڭ ئالدىدا تىز پۈكەمسەن ؟!...

ئاھ، رەھىمسىز تۇرمۇش ! سەن نېمانچە كۆپ، چىگىش سوئاللار بىلەن ئادەملەرنى قىينايدىغانسەن !...

ھاپىز جۈيجاڭ قولىنى كۆتۈرۈپ، جادۇنى بېسىشقا بۇيرۇق بەردى. جادۇنىڭ سوغۇق، مۇدھىش تىغى غىرىسلاپ تۆۋەنلەشكە باشلىدى. تۇدى راجى بىردىنلا تىپىرلاپ چىرقىراپ كەتتى. ئۇنىڭ كالۋالاشقان تىلىغا كەلگەن بىرىنچى سۆز « ياشايمەن » ! دېگەندىن ئىبارەت بولدى. ھاپىز جۈيجاڭ ئىتتىك قولىنى كۆتۈردى، جادۇنىڭ تىغى تۇدى راجىنىڭ بوينىغا تۆت تىلىك قالغاندا چىپپىدە توختىدى. ئىككى جاللات تۇدى راجىنى يۆلەشتۈردى، بۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆزلىرى ئالىيىپ،

ھوشىدىن كەتكەن ئىدى ...

3

تۇدى راجى ياشاشنى ئەۋزەل كۆردى . ئۇنىڭ ئەڭ مەخپىي تۇر-مۇش پەلسەپىسى : دۇنيانىڭ خوپلىقى — كىيمەك ، يېمەك ، كۈلمەك ، ئوينىماق ئىدى ، ھاپىز خوجا ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ ئەنە شۇ يېرىدىن يوچۇق ئاچتى . ئۇنى سىپىل ئۈستىدە ئۆزى بىلەن بىللە سەيلە قىلدۇردى ، داڭلىق سەتەڭلەرنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ كۆڭلىنى ئاچتى ، يېدى ، ئىچتى ، ئوينىدى ، كۈلدى ، ئاخىرىدا ، نام - ئاتاق ، ئەمەل - مەنسەپمۇ ۋەدە قىلدى . شۇنداق قىلىپ ، تۇدى راجى بىر نەچچە كۈن ئىچىدىلا خۇددى ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ تۇيۇقسىز ئۆمۈچۈك تورىغا يۆگىشىپ قالغان ناتىۋان چېۋىندەك ، ھاپىز خوجىنىڭ چاڭگىلىغا تۇيمايلا چۈشۈپ كەتتى ...

ئارىدىن ھەپتە ئۆتكەندە ، ئۇ ۋەزىپىگە بۇيرۇلدى .

— بۇرۇنقى سالاھىيىتىڭ بىلەن « شىھىت مازار »غا بېرىپ ، ئۈچ كۈن ئىچىدە پۈتكۈل ئەھۋالنى ئىگىلەپ كەل ! — دېدى ھاپىز خوجا بۇيرۇق تەلەپپۇزدا ، — سەن ئۇلارنىڭ ئادەم ۋە قورال كۈچىنى ئۇقۇپ كەلگەندىن كېيىن ، بىر كېچىدىلا قول سالىمىز !

تۇدى راجى پىتراپ كەتكەن جەڭچىلەر سىياقىدا « شىھىت مازار » غا كەلدى ، ئۇ يەردە ھېچكىم يوق ئىدى . توغراقلىقنى ئارىلىدى ، ئۇ يەرمۇ جىم - جىت ئىدى . ئۇ بۇ يەردە ئۇزاق تۇرالمىدى ، ئۆز - ئۆزىدىن خۇدۇكسىرىدى ، ئەيمەندى . ئۆزىنىڭ تالاي قەدەم ئىزلىرى چۈشۈپ ، قان - تەرى بىلەن ئىسسىق ھىدى سىڭىپ كەتكەن بۇ قەدىمىي توغراقلىق شۇ تاپتا ئۇنىڭغا شۇنداق يات ھەم سۈرلۈك كۆرۈنۈپ كەتتى ، گويا شاخلىرىدا چىرايلىق قۇشلار سايرىشىپ تۇرغان ئاشۇ تونۇش ، سىرداش توغراقلارمۇ ھېلى ئورنىدىن قوزغىلىپ ، ئۇنى تۇتۇۋالىدىغاندەك ۋەھىيمىلىك بىلىندى ...

ئۇ تىوغىراقلىقتىن تېزلا ئايرىلدى . ھېچ يەردە ھايالشماي ئۇدۇل شەھەرگە قايتتى .

— ئۇلار زادى نەگە كەتتى - ھە ؟!

ھاپىز جۇيجاڭ تۇدى راجىنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئەجەبلىنىپ ، ئۆز - ئۆزىگە سۆزلەپ ، ئىشخانىدا ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىشقا باشلىدى .

— ياق ، جەزمەن بار ، ئاسماننىڭ ئاستىدا بار! — دېدى ئۇ تۇدى راجىنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە چىپپىدە توختاپ ، — قۇتلۇق بىلەن باتۇقنى چوقۇم تۇتۇشىمىز كېرەك ! سەن ئويداناراق ئويلاپ باققىنا ، ئۇلار زادى نەگە بېرىشى مۇمكىن ؟ ھەر قانداق لالما ئىتمۇ ئاخىر يەنە يالاق يالىغان ئۆيىنى تاپىدىغۇ !

تۇدى راجى جىددىي ئويلاندى ، نېمىلەرنىدۇر ئەسلىدى . ئاخىرىدا تەكلىپ تەرىقىسىدە مۇنداق دېدى :

— مەن شورباغقا بېرىپ باقسام قانداق ؟ ئالمادىس ، ئۆيگە قايتقان يارىدار يىگىتلەردىن بىرەرسى ئۇچراپ قالسا ئەجەب ئەمەس ...

بۇ پىكىر ھاپىز جۇيجاڭغا خوپ كەلدى ، دەرھال رازىلىق بېرىپ ، تۇدى راجىغا ئىشەنچلىك ئادەملەردىن بىرنى قوشتى . ئۇلار شۇ كۈنىلا شورباغقا يولوپ كەتتى ...

ئۈچ كۈندىن كېيىن ئۇلار خۇش خەۋەر ئېلىپ قايتىپ كەلدى .

— يىپ ئۇچى تاپتۇق ، — دېدى تۇدى راجى ھولۇققان ۋە ئەندىككەن ھالدا ، — ماموت قورغوي يارىلىنىپ قايتىپ كەپتىكەن ، قارا تال يېزىسىدىكى زەيدىن كارۋاننىڭ ئۆيىدە داۋالىنىپ يېتىپتۇ . قالغان 30 نەچچىدەك ئادەمنى قۇتلۇق ئەپەندى بىلەن باتۇق بىر تەرەپلەرگە ئەكېتىپتىمىش ...

— نەگە ئەكېتىپتۇ ؟! — ئالدىراپ سورىدى ھاپىز خوجا .

— بىلەلمىدۇق ... — دېدى تۇدى راجىنىڭ ھەمراھى ، — ئۇلارمۇ بىلمەيدىكەن .

هاپىز خوجىنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى :

ـــ يوشۇرۇپتۇ - دە ، خوتۇن تالاقلار !

ـــ لېكىن مۇھىم بىر خەۋەرنى بىلىۋالدۇق ، ـــ دەپ سۆز قاتتى تۇدى راجى ، ـــ كېلەر پەيشەنبە زەيدىن كارۋاننىڭ كەنجى قىزىنىڭ تويى بولىدىكەن ، تويغا قۇتلۇق ئەپەندى بىلەن باتۇقنى كېلىدۇ دېيىشىۋاتىدۇ .

ـــ بۇ گەپ راستمىدۇ؟ ـــ ھاپىز خوجا ھەم خۇشاللىق ، ھەم دەرگۇماندا ئۆز - ئۆزىگە سۆزلىدى .

ـــ مېنىڭچە ، ئۇ ئىككىسى جەزمەن كېلىدۇ ! ـــ دېدى تۇدى راجى ئۇنىڭ كۆڭلىنى تىنجىتىپ ، ـــ ئۇلار زەيدىن كارۋان بىلەن يېقىن ئۇلپەت .

ھاپىز خوجىنىڭ چىرايى بىردىنلا ئېچىلىپ كەتتى :

ـــ بولدى ، ئاشۇ ئىككىسىنى قولغا چۇشۇرسەكلا كۇپايە . بىلەمسىلەر ، يىلاننىڭ يىلانلىقى ئۇنىڭ نەشتىرىدە ! نەشتىرىنى ئۇزۇپ تاشلىساڭ ، يىلان دېگەن بىر غېرىچ كۆلدەكلا نەرسە ! ئەمىسە ، سىلەر تەييارلىق قىلىڭلار ، پەيشەنبىگە تۆت كۈن قالدى . ئۇلارنى شۇنداق پەم بىلەن تۇتايلىكى ، ئۆزلىرىمۇ ھەيران قالسۇن !...

XXIV باب ئۇلار تاغنى كۆرەلمىدى

ياخشى بىلەن دوست بولساڭ ئېچىلار چېچەكلىرىڭ،
يامان بىلەن دوست بولساڭ يېرىلار يۈرەكلىرىڭ.
— ئۇيغۇر خەلق ماقالى

I

شورباغىنىڭ «قاراتال» يېزىسىدا توي قىزىپ كەتتى.

زەيدىن كارۋاننىڭ تاملىرىغا كالا تېزىكى چاپلانغان ئاددىيغىنا تال - بېدىشلىك هويلىسىدا چېلىنىۋاتقان نەغمە - ناۋا قاتمۇ قات تاملاردىن، باغلاردىن هالقىپ، تېرىكچىلىك غېمىدە مىسكىنلىشىپ كەتكەن يېزا قوينىنى بىردەم بولسىمۇ هايات شاۋقۇنى بىلەن جانلاندۇرۇۋەتتى. يېزا ياشلىرى ناخشا توۋلاپ، ئۇسسۇل ئويناپ هويلىنى بېشىغا كىيدى. كىيىملىرى جۇل - جۇل، يۈز - كۆزلىرى قاسماق ئۇششاق باللار خۇددى قارا قاغىدەك، دەرەخلەرگە، تاملارغا چىقىۋېلىپ قىقاس - چۇقان قىلىشاتتى. چاچلىرىنى جىگدە يېلىمى بىلەن پاتلاپ، چېكىسىگە گۈلەسمەن، سېرىق سەبدەلەرنى قىستۇرۇۋالغان تارتىنچاق يېزا قىزلىرى ئىشىكنىڭ تامىنىڭ دالدىلىرىغا تىقىلىشىپ، ئاپتاپتا قىزىرىپ، چاۋۇرۇپ كەتكەن يۈزلىرىنى ياغلىقى بىلەن يېرىم - ياتا يۆگەپ، ئاللىقانداق بىر خىل تەشنالىق ۋە هېرىسمەنلىك بىلەن يىگىتلەرنىڭ قوپال، لېكىن شوخ ئۇسسۇللىرىنى كۆرەتتى، ياشلىق ناخشىلىرىنى تىڭشايتتى...

سازچىلار بىردەم توختىدى. مېھمانلارغا تارتىلىۋاتقان تاماق ئۇلارنىڭمۇ ئالدىغا كەلدى. ئۇلار سەۋزە، چامغۇرلارغا ئارىلاشتۇرۇلغان قوتاز گۆشىنى مەززە قىلىپ يەپ، ئۇستىخانلىرىنى پاك - پاكىز غاجىلىدى، ماي يۇقى قوللىرىنى شۇمۇپ يالىدى. كانايلىرى بىر ئاز ياغلاشقاندىن كېيىن، داپ، غېجەكلىرىنى قولىغا ئالدى. بۇ قېتىم ئۇلار ناخشىنى «ئۇشاق» مۇقامىنىڭ مەشرىپىدىن باشلىدى:

ۋا ئۆلۈم باغرىمنى قويدۇڭ يۈز تۈمەن مىڭ داغ ئىلە،
سۇ بولۇپ ئاقتى يۈرەكلەر قەترە - قەترە ياغ ئىلە.
باغۇ مۈلكۈڭگە ئىشەنمە، ھەر نە قىلساڭ ئادىمى،
ناگىھان يەتسە ئەجەل، قالغاي بۇ مۈلكۈڭ باغ ئىلە.
ناگىھان تەن باغىغا يەتسە زىمىستانى ئەجەل،
جان دەرەخلەردەك ساچىلغاي ھەر تەرەپ ياپراق ئىلە.
دۇنيا مالىنى ئېلىبان، تويمىغان چەشمى ھېرىس،
تۇيغۇسى تولغاندا كۆزى، گۆر ئارا تۇپراق ئىلە.

....

ئارقىدىن رىتىملىرى ۋەزمىن، شوخراق بىر پەدىگە ئالمىشىپ، مۇھەببەت بېيىتلىرى ئوقۇلدى:

تارغىنا ئېرىق چاپتىم ئاتلاپ ئۆتكۈدەك،
سۆزۈككىنە سۇ كەپتۇ ساقلاپ ئىچكۈدەك.
سۆزۈككىنە سۇ ئىچىدە ئالا - چىپار تاش،
مېنى مۇنچە كۆيدۈرگەن زالىم قاراقاش.
خەت پۈتۈپ نامە ئەۋەتتىم زىيتۇن تاۋارغا،
زالىم قارىقاش چىقمىدى ئۆيدىن تالاغا.
ئالما تۈۋىگە ئالما كۆمدۈم ئالما يارىم بولغايمۇ دەپ،
چىن كۆڭلۈمنى سىلىگە بەردىم مېھرىبان بولغايمۇ دەپ.

ئاخىرىدا، غېجەكچى بىلەن داپچى خۇددى لەپەرگە چىققان

ئارتىسلاردەك قىزىقچىلىق قىلىپ، ياشلار تولغۇل قىرلارنىمۇ ياڭاقلىرى خالتىلاشقۇچە كۆلدۈرۈۋەتتى. داپچى دېيىنى ئۇزۇك - ئۇزۇك تاراڭلىتىپ ئىككى مىسرا ئوقۇسا، غېجەكچى ئۇلاپلا ئىككى مىسرا قوشۇپ، غېجىكىنى ئاۋازىغا ماسلاشتۇرۇپ غىنتاڭشىتىپ قوياتتى:

داپچى:

دەستىكى يوق دورغىدىن،

شىپاڭ قۇيرۇق يورغىدىن،

غېجەكچى:

سامانلىقنىڭ چاشقىنىدىن،

قېرى خوتۇننىڭ قاچقىنىدىن،

داپچى:

ئاختارمىنىڭ چالمىسىدىن،

خوتۇن خەقنىڭ لالمىسىدىن،

غېجەكچى:

ئېگىز يارنىڭ توسمىسىدىن،

مەزلۇم خەقنىڭ ئوسمىسىدىن،

داپچى:

كالا گۆشىنىڭ بېزىدىن،

مەزلۇم خەقنىڭ تېزىدىن،

غېجەكچى:

ئاچچىق ئۆرۈكنىڭ ئاچىسىدىن،

مەزلۇم خەقنىڭ گاچىسىدىن،

داپچى:

ئاغىر ئاتنىڭ توغرىسىدىن،

مەزلۇم خەقنىڭ ئوغرىسىدىن،

غېجەكچى:

يېتىم خەقنىڭ خالتىسىدىن،

مەزلۇم خەقنىڭ كالتىسىدىن ،

دايچى :

يازغى يوٗكىنىڭ كىگىزىدىن ،

خوتۇن خەقنىڭ ئىگىزىدىن ،

ئىككىسى بىرلىشىپ :

پاناھ بېرىڭ خۇدايىم !

... ...

ئۇششاق بالىلار قىقاس كۆتۈرۈپ ، چاۋاك چېلىپ كەتتى . قىزلار كۈلۈپ ، تىپلىقىپ ، چۇرقىرىشىپ تەرەپكە قاچتى ...

قاراتاللىقلار بۇگۈن مۇشۇ ئاددىي ، غۇربەت توي داستىخىنىغا ئولىشىپ ، بىردەم بولسىمۇ كۈلدى ، ئوينىدى ، تۇرمۇشنىڭ ئەتىكى كۆڭۈلسىز ، مۇدھىش غەملىرىنى دەماللىققا ئۇنتۇدى . ئۇلارنىڭ بىر كۈنىنىڭ مۇشۇنداق ئۆتمىكى ھەقىقەتەنمۇ تەس ، بەسى مۇشكۈل ئىدى ...

كەچ كىرىشكە باشلىدى . تۈن پەردىسى ئاستا ـ ئاستا يېپىلدى ، ئاخىرقى شەپەق ئۇپۇق يۈزىگە گويا قان دەرياسىدەك قىزغۇچ ، ئايلانما ئىزلارنى قالدۇرۇپ سىڭىپ كەتتى ... قىز كۆچۈرۈش تەييارلىقى باشلاندى . بېشىدىن تېقىمىغىچە قىلىن رومالغا ئورالغان 16 ياشلىق قىز يەڭگىسى بىلەن ئاداشلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئىككى ئات قوشۇلغان يار ـ يار ھارۋىغا ئولتۇرغۇزۇلدى ، سازچىلار باشقا بىر ھارۋىغا جايلىشىپ بىر توپ ياشلار بىلەن « ھاي ـ ھاي يۆلەن » ناخشىسىنى توۋلاپ يۈرۈپ كەتتى .

زەيدىن كارۋاننىڭ ئايۋىنى بوشاپ قالدى . ئەتىگەندىن بېرى ئىچكىرى ئۆيدە ئۆزلىرىنى چەتكە ئېلىپ ئولتۇرغان قۇتلۇق ئەپەندى ، مامۇت قۇرغۇيلار ئايۋانغا چىقىپ ، يېزىنىڭ پېشقەدەم ، ئاقساقاللىرى بىلەن سۆھبەت قۇردى . ئاددىيلا سەرەمجانلاشقان ئايۋاننىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تۈۋرۈككە قارا چىراغ ئېسىلغان ئىدى . ئۇ بەزى لوقۇراپ ، بەزى تۇتەپ ،

ئەتراپنى سۈس يورۇتۇپ تۇراتتى.

— ئاڭلىساق، ماموت شەيخىم قىلنىڭ ئۈستىدە قاپتۇ، — دەپ گەپ باشلىدى بىر قېرى دېھقان، — خۇداغا شۈكۈر، ئاللانى ياد ئەتكەن ئادەمنى ئاللا ئۆزى ساقلايدىكەن ...

— ئىنشائاللا قارىكا، — دېدى ماموت قۇرغۇي ئورنىدىن سەل - پەل قوزغىلىپ، — ئاللا ئۆزى پاختا ئىچىدە ئوت ساقلاشقا قادىر، پىقىرنىمۇ ئۆزلىرى دېگەندەك، ئاللا ئىگەم يامغۇردەك ئوق ئىچىدىن ئامان ساقلاپ قالدى ...

داستىخاننىڭ بىر چېتىدە ئولتۇرغان قىرقىم ساقال، چاركۆز بىرسى سورىدى:

— شەيخىم، ئۆزلىرى نېمە بولۇپ ئۇ تەرەپلەرگە بېرىپ قالدىلا؟

بۇ سوئال شۈبھىلىك ئىدى. ماموت قۇرغۇي جاۋاب بەرگۈچە، زەيدىن كارۋان چاققانلىق بىلەن ئوتتۇرىغا چۈشتى:

— نېمە بولۇپ باراتتى ھاشىمباي، تەقۋادارلىق شۇ كويغا سالغان - دە! ماموت شەيخىم پات - پات «چاچقۇم مازىرى» دىكى ئىسلام شەيخنى يوقلاپ، زىيارەت قىلىپ تۇرىدۇ، ئۆتكەندە شۇياققا كېتىۋېتىپ، پالاكەتكە يولۇققان گەپ!

زەيدىن كارۋاننىڭ گەپنى مۇنداق قاملاشتۇرۇپ بابلىشى ماموت قۇرغۇينى ھەيران قالدۇردى. ئۇ ئالمان - تالمان «خوش ... شۇنداق ...» دېگىنىچە بېشىنى لىڭشىتىپ تەستىقلىدى. زەيدىن كارۋان يەنە نېمىلەرنىدۇر دېمەكچى بولۇپ ئاغزىنى ئۆمەللىۋېدى، بىردىنلا ئايۋاننىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ، بوسۇغىدا تۇدى راجى پەيدا بولدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدا سالپا - سۇلپا كىيىملەرنى كىيىۋالغان، يېتىمچى سىياقىدا تۆت ئادەم تۇراتتى. قۇتلۇق ئەپەندى بىلەن ماموت قۇرغۇي خۇشلۇقتىن ئۆزلىرىنى باسالماي قالدى.

— خۇداغا شۈكۈر، ھايات ئىكەنسەن! ... — دېدى قۇتلۇق ئە-

پەندى غۇلچىنى كېرىپ ، ـــ بىز تېخى ئوق تېگىپ كەتكەن چېغى ، دەپ ئەنسىرەپتۇق . كەل ئاغىنە بېرى كەل ...

تۇدى راجىنىڭ يۈرىكى چىممىدە قىلىپ قالدى ، پۈت ـ قولى سىيزىلەرلىك تىترىدى ، چىرايى دەسلەپ بۇزۇلۇپ ، كېيىن ئاقىرىپ كەتتى . ئۇنىڭ كۆزىگە ھېلىقى جادۇنىڭ پارقىراق ، رەھىمسىز ، سوغ تىغى كۆرۈنگەندەك ، كىمدۇر بىرسىنىڭ « ياشايمەن دېسەڭ ھوشۇڭنى تاپ ! » دېگەن مۇدھىش ئاۋازى ئاڭلانغاندەك بولدى .

ـــ مەنمۇ ئاران قۇتۇلدۇم ... ـــ دېدى ئۇ قەستەنگە گەپ يورغىلىتىپ ، ـــ يېنىك يارىلانغان ئىدىم ، ئۆيدە يېتىپ ساقىيىپ چىقتىم . ئۆتكەندە بىر قېتىم كېلىپ ، سىلەرنىڭ دېرىكىڭلارنى ئالالماي كەتتىم . بۇلار ... ـــ ئۇ تۇمشۇقى بىلەن يېنىدىكىلەرنى ئىشارە قىلدى ، ـــ بىزنىڭ سەپكە قوشۇلغىلى چىققان يىگىتچىلەر ...

قۇتلۇق ئەپەندى داستىخاندىكىلەرگە سىرلىق قاراپ قويۇپ قول ئىشارىتى قىلدى :

ـــ كېلىڭلار ، سىلەرمۇ داستىخانغا كېلىڭلار ... قالغان گەپنى كېيىن سۆزلىشەيلى .

تۇدى راجى ئۇدۇل قۇتلۇق ئەپەندىگە قاراپ كەلدى . قۇتلۇق ئەپەندى ئايۋاننىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تۆۋرۈككە يۆلىنىپ ئولتۇراتتى .

ـــ ئىز ـ دېرىكىڭىزنى ئالالماي بەكمۇ تىت ـ تىت بولدۇم ، ـــ دېدى تۇدى راجى قۇتلۇق ئەپەندىنىڭ ئىككى قولىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ ، ـــ خۇداغا شۈكۈر ، ئاخىر كۆرۈشتۇق . باتۇق كۆرۈنمەيدىغۇ ؟

ـــ ئۇ سەپداشلىرى بىلەن يارلىقتا قېپقالدى ، ـــ دېدى قۇتلۇق ئەپەندى پەس ئاۋازدا ۋە ماموت قۇرغۇينى بېشى بىلەن ئىشارە قىلىپ داۋام قىلدى ، ـــ مەن ماۋۇ شەيخمنى يوقلىغاچ ئۆزۈم كەلدىم ...

ئۇلار بەخىرامان سۆزلىشۋاتقاندا كۈتۈلمىگەن ئىش يۈز بەردى : تۇدى راجى ئۇنىڭ بىلەن گەپلەشكەن بولۇپ قولىنى چىڭ تۇتۇپ تۇردى ، بايىقى « يىگىتچىلەر » دىن ئىككىسى ئارقىدىن كېلىپ ، قۇتلۇق

ئەپەندىنىڭ بوينىغا ئارغامچا سالدى ـ دە، تۆۋرۈككە باغلىۋالدى. قالغان ئىككى «يېتىمچى» قوينىدىكى تاپانچىلىرىنى چىقىرىپ، ئۆيدىكىلەرنى قىستىر قىلغۇزمىدى. شۇ ئەسنادا، هويلا بىلەن ئايۋاننىڭ ئىشىكى زەنجىرلەندى. قۇتلۇق ئەپەندى هەر قانچە قىلىپمۇ يېنىدىكى تاپانچىسىنى ئېلىشقا ئۈلگۈرەلمىدى، قىل ئارغامچا ئۇنىڭ كېكىردىكىدىن بوغۇپ، بىردەمدىلا خارقىرىتىپ قويدى.

— تۇفى، ئىپلاس سېتىلما!

مامۇت قۇرغۇينىڭ بوك، ياڭراق ئاۋازى ئۆينى كۆتۈرۈۋەتتى. ئۇ تۇدى راجىغا ئېتىلماقچى بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشىلىۋېدى، هېلىقى «يېتىمچىلەر» ئۇنىڭ يەلكىسىدىن بېسىپ، يارىلانغان پۇتىغا قاتتىق دەسسىۋەتتى. مامۇت قۇرغۇي تولغىنىپ، ئىڭراپ سالدى...

— تاغاردىن ئىككىنى ئەچىق! — دېدى «يېتىمچىلەر» دىن بىرى زەيدىن كارۋانغا بۇيرۇق قىلىپ. زەيدىن كارۋان بېشىنى ئىچىگە تىقىپ، گۆشىيىپ تۇرىۋەردى.

— نېمانداق ئىشەك هەيدەيدىغان تاياقتەك غادىيىپ تۇرىسەن!؟ — دېدى هېلىقى «يېتىمچى» قوپال ۋارقىراپ، — ماڭ، تاغار ئەچىق، بولمىسا سەنمۇ كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرىسەن...

— ئۆيدە بوش تاغار يوق، — زەيدىن كارۋان تۇمشۇقىنى ئۇچىلىدى، — لازىم بولسا، سىرتتىن تېپىپ كېلەي...

— سىرتتىن؟ — «يېتىمچى» ئاغزىنى پۈرۈشتۈردى، — سەن تېخى سىرتقا چىقماقچىما؟ بۇ سېنىڭ ئۇخلاپ چۈشۈڭ، ماڭ! تاغار بولمىسا، خوتۇنۇڭنىڭ ئىشتان ـ كۆڭلىكى بولسىمۇ بولىدۇ!

زەيدىن كارۋان مەست قىلماي تۇرىۋەردى. «يېتىمچىلەر» نىڭ جۇدۇنى تۇتتى. پاكار، سېمىزرەك بىرسى ئۇزۇن چاپىنىنىڭ ئىچىگە يوشۇرغان گراناتنى بىرنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ، پوپوزا قىلدى:

— تاغار بېرەمسەن ـ يوق؟! بەرمىسەڭ، هەممىڭنى كۇكۇم ـ تالقان قىلىۋېتىمەن! — ئۇ گراناتنى ئېگىز كۆتۈردى. ئىش كۆرمىگەن

قىرىلار دۇرۇت ئوقۇپ ، نالە قىلىپ كەتتى .

— زەيدىن ئاكا ... بولار ئىش بولدى ... بۇ سىتىلما ، مۇناپىقلارغا تاغار بىرىلىك ، — دىدى قۇتلۇق ئەپەندى تەمكىن ئاۋازدا ، — يۇرتداشلار ، ئاقساقاللار ... قورقۇپ كەتمىسۇن ...

زەيدىن كارۋاننىڭ كۆز چانىقى ياشقا تولدى . ئۇ لىۋىنى چىشلەپ تەسلىكتە ئارقىغا بۇرالدى . ئۇزاق ئۆتمەي ئىچكىرى ئۆيدىن ئىككى كونا تاغارنى ئەچىقىپ ، تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن « يىتىمچىلەر » نىڭ ئالدىغا تاشلىدى . ھەش - پەش دىگۈچە قۇتلۇق ئەپەندى بىلەن ماموت قورغۇيىنىڭ پۇت - قولى باغلىنىپ ، ئاغزىغا لاتا تىقىلدى ، تاغارلار بىشىغا كىيگۈزۈلۈپ سىرتقا ئىلىپ مىڭىلدى . زەيدىن كارۋان كۆزىنى يۇمۇپ ، يۈزىنى چەتكە ئۆرىۋالدى . ئۇنىڭ يۈرىكى پۇچۇلىنىپ ، ۋۇجۇدىغا بىر خىل ھەسرەت - نادامەت تىترىكى ئولاشقان ئىدى ...

ئۇلار قوزغالدى . ئالتە - يەتتە ئات تىزگىن سىيرىپ ، تۇياق ئۇرۇپ ، گۇگۇم قاراڭغۇلۇقىدا توپا توزىتىپ چىقىپ كەتتى ...

2

ئۇ ئىككىسى تولىمۇ غەلىتە كەيپىيات ئىچىدە ئۇچراشتى .

ھاپىز خوجىنىڭ كۆزلىرىدە تەمەننا كۈلكىسى جىلۋىلىنىپ تۇراتتى . ئۇ ، بۈگۈن ھىيت - بايرامدىلا كىيىدىغان ئەتىۋارلىق ساقچى فورمىسىنى كىيىپ ، ئوقدان ئۈستىگە سىرىق پۇپۇكلۇك تاپانچىسىنى ئىسۋالغان ئىدى . ئۇ سىياسىي مەھبۇسلار تۈرمىسىنىڭ قاراڭغۇ ، سۇرلۇك ئىشخانىسىدا قولىنى ئارقىغا تۇتۇپ ، ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭاتتى . بەزىدە بىشىنى قاڭتۇرۇلغان خىچىردەك گىدەيتىپ ، ئىشىك تۈۋىدە تۇرغان رەقىبىگە كۆزلىرىنى تۇمارچە قىسىپ قاراپ قوياتتى ...

قول - پۇتلىرىدىن تارتىپ بويۇنلىرىغىچە زەنجىرلەنگەن مەھبۇس — قۇتلۇق ئەپەندى بولسا ، دىرىزىدىن سىرتقا قاراپ ،

كـۆزلـىرىـنـى خىيالەن نەلەرگىدۇر تىكەتتى. ساقاللىرى ئۆسۈپ گىجەك-لـەشـكـەن، چـاناقلىرى ئولتۇرۇشۇپ، كۆزلىرى پىلدىرلاپ قالغان ئىدى. تاتىراڭغۇ يۈزىدە قامچىنىڭمۇ ياكى داغنىڭمۇ ئېنىقاۋۇر جان قاقشاتقۇچى بىر نـەرسـىـنـىـڭ قىزغۇچ قارامتۇل ئىزلىرى كۆزگە تاشلىناتتى. هازىر ئۇنىڭ خـىـيـالـىـدا هاپـىـز خـوجـىـجـاڭـمۇ، تۈرمىمۇ يوق ئىدى. شىكەستىلەنگەن بەدىنىنىڭ ئاچچىق ئاغرىقلىرىنىمۇ سەزمەيتتى. ئۇنىڭ ئۇچقۇر خىياللىرى، كـۆكـۆل خـاهـىـشـى يـەنـىلا ئاشۇ توغراقلىقلاردا، شورباغدا، ئۆلۈمگە تىك قـاراپ مـاڭـغـان سـەپـداشلىرى ئارىسىدا كېزىپ يۈرەتتى. قەلب ئېكرانىدا بـاتۇقنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن يارلىق ئاستىدىكى هېلىقى قىرچىن تاللىق ئۆستەڭ بويىدا ئولتۇرۇپ سىردىشىۋاتاتتى ...

هاپـىـز خـوجـىـنـىـڭ سـىـپايە، لېكىن زەهەرخەندە ئاۋازى ئۇنىڭ ئۇچقۇر خىياللىرىنى بۆلدى:

— خـاتـالاشـمـىسام، بىز خېلى كونا تونۇشلاردىنغۇ دەيمەن، قۇت-لـۇق ئەپـەنـدى، جـاۋاب بېرىڭە، باتۇق نەدە، قالدۇق قوشۇنلىرىڭىزچۇ؟ مۇبادا، ئېنىق ئېيتىپ بەرسىڭىز ...

— بـىـلـمـەيمەن! — قۇتلۇق ئەپەندى ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى. هاپىز خوجا ئاڭلىماسقا سېلىپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— قـۇتـلـۇق ئـەپـەنـدى، جـاهـىـلـلـىـق ئادەمـگـە ياخشى ئاقىۋەت كـەلـتـۈرمـەيـدۇ! بـۇ پـەقـەت تەلۋىلەرنىڭ ئىشى. سىز نۇرغۇن ئىشلارنى كـۆردىـڭـىـز، كـۈچ ئېـلـىـشـىپمۇ باقتىڭىز. ئەمدى تەقدىرگە تەن بەرمەي بـولـمـاس. «هوشۇڭنىڭ بار چېغىدا كۆتۈڭنى ياپ!» دېگەن گەپ بار. سـىـز خـېـلـى هوش - كاللىسى جايىدا ئادەم، ئەقىل بىلەن ئىش قىلىڭ! سـىـز ماڭا هازىر «كۈرەش» تەشكىلاتىڭىزنىڭ قالدى ئەزالىرى بىلەن با-تـۇقـنـىـڭ نـەدىـلـىـكىنى ئېيتىپ بەرسىڭىزلا بولدى، بۇنىڭدىن كېيىنكى هاياتىڭىزنىڭ خاتىرجەم راهەتتە ئۆتۈشىگە مەن كېپىل!

— شـۇنـداقـمـۇ؟ — قۇتلۇق ئەپەندى دىمىغىدا كۈلدى، — سەن قـولـغا چۈشكەنلەرنىڭ هەممىسىنى سېتىۋالغىلى بولىدۇ، دەپ ئويلامسەن؟!

ئۇنداق ئاسان ئىش يوق ھاپىز جۇيجاڭ ! « بۆرىدىن قورققان قوي باق-
ماس » دېگەن گەپ بار . مەن ساڭا ئېيتسام ، باتۇق ھازىر ھەرىكەتتە ! ئۇ
سىنى تاپماي قويمايدۇ ، سەن ئۇنى ئىزدەپ ئاۋارە بولما !

ھاپىز خوجىنىڭ جۇدۇنى تۇتتى ، شۇنداقتىمۇ ئۆزىنى بېسىپ ،
ئاچچىق ئارىلاش تەنە قىلدى :

— سەن تېخى « شېھىت مازار » ، « توغراقلىق » ، « شورباغ »
دېگەنلەرنى ئېسىڭدىن چىقارماپسەن - دە ؟ ئەپسۇس ، بەكمۇ ئەپسۇس ...

قۇتلۇق ئەپەندى بېشىنى شارتتىدە بۇراپ ئۇنىڭغا يۇزلەندى :

— شۇنداق ، ئۇ يەرلەر ئۆلسەممۇ ئېسىمدىن چىقمايدۇ . ھەر قانداق
ۋىجدانلىق ئەر كىشى ئەلۋەتتە ئۆز خەلقىنىڭ كۈرىشىنى ئېسىدىن چىقى-
رىشنى خالىمايدۇ - دە !

ھاپىز خوجا قاقاقلاپ كۈلدى .

— تېخى مۇنداق دېگىن ئەپەندى ! سەن يەنە كۈرەش قىلماقچى
ئىكەنسەن - دە ! ؟ — بىردىنلا ئۇنىڭ تەرى تۈرۈلدى ، چىشلىرى غۇ-
چۇرلاپ كەتتى ، — قۇتلۇق ، كاللاڭنى سىلكىۋەت ، سەن ھازىر ئۇ
دۇنياغا كېتىۋاتقان ئادەم !

— قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىل ! — قۇتلۇق ئەپەندىمۇ ئاچچىق
كۈلدى ، — ئۆلۈم ماڭا ھېچقانچە قورقۇنچلۇق ئەمەس ! شۇنى بىلىپ
قويغىن ، بىز ھەققانىيەت ئۈچۈن قوزغالغان ، ھەققانىيەت ئۈچۈن جان بې-
رىمىز . بىز خەلقىمىزنىڭ ئىنسانىي ھوقۇقى ۋە ئەركىن ھاياتى ئۈچۈن قان
ئايىمىغان ، ھېلىمۇ خەلقىمىزنىڭ ئىنسانىي ھوقۇقى ۋە ئەركىنلىكى ئۈچۈن
جان ئايىمايمىز !

— ئاغزىڭنى يۇم ! — ھاپىز خوجا ئەسەبىيلەرچە ۋارقىرىدى ،
خۇددى چوغ دەسسىۋالغاندەك تىپىرلاپ ، تايتاڭلاپ ، جەھلى بىلەن
چالۋاقىدى ، — سېنى ھازىرلا ئېتىپ تاشلايمەن ! سەن « كۈرەش »
تەشكىلاتىنىڭ كاتىپى ، ئۇلۇغ پىرقىمىزگە ، ئۇلۇغ ئارمىيىمىزگە مۇشت

كۆتۈرگەن باش جىنايەتچى !

— توغرا ، سەنلەر مېنىڭ دەردىمدە بوغاز بولۇپ كەتتىڭ ! — دېدى قۇتلۇق ئەپەندى ئۇنىڭ يېغىرىغا تېخىمۇ تېگىپ ، — مەن يەنە ئېيتسىپ قويايكى ، قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىل ! ئۆلۈم مېنى قورقۇتالمايدۇ ، مەن خېلى بۇرۇنلا ئىنقىلابىي كىشىلىك قارىشىمنى بەلگىلەپ بولغان ، هاياتىمنى مىللەتنىڭ ئازادلىقىغا بېغىشلاپ قويغان . ئىنقىلابچى دېگەن نام مەن ئۈچۈن خۇشاللىق ۋە شەرەپ !

هاپىز خوجا ئەسەبىيلەشتى . ئەسلىدە ئۇ بۇگۈن ئۆزىچە ياسىنىپ - تارىنىپ ، قۇتلۇق ئەپەندىگە كۈچ كۆرسەتمەكچى ، ئۆز قۇلىقى بىلەن ئۇنىڭ نالە - پەريادىنى ، پۇشايمان - ئۆكۈنۈشىنى ، يېلىنىپ - يالۋۇرۇشىنى ئاڭلاپ كېرىلمەكچى ، هوزۇرلانماقچى ، شۇنىڭ بىلەن بىر نەچچە ئايدىن بېرى چەككەن دەرد - ئازابىنى ، كۆڭۈل غەشلىكىنى بىراقلا ئۇنتۇپ ، راسا بىر پۇخادىن چىقماقچى بولغان ئىدى . نەدىكىنى ! كاساپەت بەئەينى ئۇششۇك هەرىنىڭ ئۆزى ئىكەن ، تەگكەن يېرىدىن زەھەر تامىدۇ ! ئۇنىڭ ئاغزىغا خۇدا تەڭ كەلمىسە ، بەندە بەۋا كېلىندىغاندەك ئەمەس ! ئەڭ ياخشىسى ، تېزدىن ... تېزدىن ...

هاپىز خوجا ئۆزىنى خۇش قىلىمەن دەپ ، ئەكسىچە خاپا قىلىۋالدى . يۈرىكىنىڭ بىر يەرلىرى تارتىشىپ ، ئېچىشىپ ، بىئارام بولدى . سەۋر تاقىتىمۇ تۈگىدى .

— ساقچى ، بۇنى كۆزۈمدىن يوقات ! — دېدى ئۇ ئاخىر ئىشككە قاراپ زەردە بىلەن .

ئىككى ساقچى قۇتلۇق ئەپەندىگە چىلبۆرىدەك يېپىشتى . قۇتلۇق ئەپەندى ئۇلارنى ئىتتىرىۋېتىپ دېدى :

— هاپىز ، سەن ئالدىراپ خۇشال بولۇپ كەتمە ! ئەل قىساسى مىنەلەق ! ئۆتكەندە بىر كىتاب ئوقۇۋېدىم ، ئۇنىڭدا ساگا ئوخشاشلار تەرىپىدىن ئوتقا تاشلىنىپ ، كۆيدۈرۈش جازاسى بېرىلگەن بىرسىنىڭ

ئۆلۈم ئالدىدا جاللاتلارغا قاراپ مۇنداق دېگەنلىكىنى يېزىپتۇ : « جانابلار ، سىلەر مېنى ئۆلتۈرمەكچى بولۇۋاتىسىلەر ، چۈنكى سىلەر ئۆزۈڭلەرمۇ ئۆلۈم خەتەرلىكىدە تۇرۇۋاتىسىلەر !» قالتىسمىكەن ، ھاپىز ، سەن نېمانداق تاتىرىپ كېتىسەن ؟ ھە ، بىر نەرسىنى سەزدىڭمۇ دەيمەن . توغرا ، «مۇزنىڭ ئۆمرى باھارغىچە » دېگەن گەپ بار . « كورەش » تەشكىلاتىمىز ھەرىكەتتىن توختىمايدۇ ، جاھالەتلىك دۇنيا ئۇزاققا بارمايدۇ !

قۇتلۇق ئەپەندى زەنجىر - كىشەنلەرنى شاراقلىتىپ پۇتىنى سۆرەپ ئىشىككە ماڭدى . ئۇنىڭ روھىي ھالىتىدىكى تەمكىنلىك ، ئېغىر - بېسىقلىق ، گەپ - سۆزلىرىدىكى ئۆتكۈرلۈك ھاپىز خوجىنى ھەم ھەيران قالدۇردى ، ھەم تەمتىرەتتى . ئۇ ھەر قانچە ئويلاپمۇ تەگتىگە يېتەلمىدى . بۇلار گويا سىرلىق بىر تېپىشماقتەك ، ئۇنىڭ ئىچىنى سىقىپ ، كۆڭلىنى بۇرۇقتۇرما قىلىۋەتتى . ئىشخانىغا تۇرمە باشلىقى كىرگەندىمۇ ئۇ ئاشۇ سىرلىق خىياللارغا چىرمىشىپ ، خۇدرەيدەك ھاڭۋېقىپ تۇراتتى .

— جۇيجاڭ جانابلىرى ، بۇ تويلاڭچى بەكمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى ! — دېدى تۇرمە باشلىقى قۇتلۇق ئەپەندىن دادلاپ ، — زادىلا جىم ياتمايدۇ ، جىنايەتچىلەرنى ئاشلىق ئېلان قىلىشقا ، غوۋغا كۆتۈرۈشكە قۇترىتىپ ، زادىلا ئارامىمىزنى قويمىدى !

ھاپىز خوجا ئېسىگە كەلدى . يېنىدا كاسىلداپ تۇرغان تۇرمە باشلىقىنىڭ نېمىدەۋاتقانلىقىنى دەسلەپ ئانچە ئاڭقىرالمىدى ، كېيىن گەپ يەنە قۇتلۇق ئەپەندى ئۈستىدە كېتىۋاتقانلىقىنى پەملەپ ، تۇرمە باشلىقىنى تىنچلاندۇردى :

— « سېمىز قوينىڭ ئۆمرى قىسقا » دېگەن گەپنى ئاڭلىمىغانمۇ ؟ ئۇ ئەزەلدىن كېيەنلىكى بوينىغا ئېسىلغان بىر سىياسىي قاچقۇن ! يېقىندىن بېرى ، يۇقىرىدىن بەزى كۆڭۈلسىز خەۋەرلەر كېلىۋاتىدۇ ، ئۇنى تېزدىن ... تېزدىن ئۇجۇقتۇرۇۋېتىش كېرەك ! بېرى كەل ، بىز ئەمدى ئۇنى قانداق جايلاشنى مەسلىھەتلىشەيلى ...

ئىككىسىنىڭ بېشى بىر يەرگە كەلدى، تىنىقلار ئارىلىشىپ كەتتى. بىرى، ئاق سېرىق، يۇمىلاق؛ يەنە بىرى، قارامتۇل، چاسا يۈزلەردە شۇملۇق ئالامەتلىرى پەيدا بولدى. ئىشخانىدا سىرلىق پىچىرلاشلار باشلاندى ...

XXV باب بۇ بابنىڭ مەزمۇنى ئىچىدىكى گەپتە ...

ئالتۇن بېشىڭ ئامان بولسا ،
ئالتۇن قاچىدا سۇ ئىچەرسەن !

ــ ئۇيغۇر خەلق ماقالى

1

ئىسسىق يېپىلىنجاپ تۇراتتى . ئىرىقلاردا شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقان ئەشمە سۇلار قاغجىراپ كەتكەن بۇغدايلىققا ۋىشىلداپ يامراشقا باشلىدى ...
باتۇق ئېرىق بويىدىكى ھەممە يېرى بوغما ـ بوغما ئۆسمە بىلەن قاپلانغان كاداك سېدىگە يۆلىنىپ خىيالغا كەتتى . قۇتلۇق ئەپەندى بىلەن مامۇت قۇرغۇيىنىڭ قولغا ئېلىنغانلىقى ئۇنى دورا يېگەن بېلىقتەك قىلىپ قويغان ئىدى ...
كەچ كىرىشكە باشلىدى . كەچكى قۇياش ئەسكى كىگىزدەك پارچە ـ پارچە بۇلۇتلار ئارىسىدا خۇددى تۇتقۇن قىلىنغان مەھبۇسنىڭ كۆزىدەك غەمكىن كۆرۈنەتتى . باتۇق پېتىۋاتقان قۇياشقا قاراپ خورسىنىپ قويدى . شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ يېنىغا بەختى سېرىق كەلدى . ئۇنىڭ سارغۇچ ، يىرىك ساقاللىرى كىرپە تىكىنىدەك دىردىيىپ كەتكەن ئىدى .

باتۇق بەختى سىرىقنى كۆرۈپلا قايناپ كەتتى :

— ئۇلار بىزنى مۇشۇنداق بىر - بىرلەپ يەپ تۈگەتمەكچىما ؟ يەپ تۈگىتىش ئاسان ئەمەس ھاپىز خوجا ، چىشىڭ قاماپ قالىدۇ ! قاراپ تۇر ، سەن بۆرە بولساڭ ، بىز قاپلان ! سەن بىزنى مەغلۇب بولدى ، دەپ ئويلاپ قالما ، ياق ، ياق ! ئۇنداق ئوڭاي ئىش يوق ، جېنىدىن تويغان ئادەم ئاسان مەغلۇب بولمايدۇ ! بىرى يىقىلسا ، ئىككىسى ئىزىنى بېسىپ تۇرىدۇ . قانداق دېدىم ، بەختىكا ؟

— توغرا ئېيتتىڭ ! — دېدى بەختى سىرىق ئۇنىڭ مەردانە سۆز-لىرىگە قايىل بولۇپ ، — يىغلاشنى بىلگەن ئادەم كۈلۈشنىمۇ بىلىدۇ !

باتۇق بىردەم شۈك بولدى . قاشلىرىنى يىمىرىپ ، قىپقىزىل شەپەق بىلەن رەڭلەنگەن يىراق ئۇپۇققا كۆز تىكتى ، چەكسىز ئاسمان ئۇنى ئۆز ئىلكىگە ئالدى ، ئۇنىڭ يۈرىكى يەنە تىپچەكلىدى :

« ئەجەبا ، ئالەم شۇنچە كەڭ ، شۇنچە كەرەملىك تۇرۇپ ، نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭ باغرىغا ياخشى ئادەملەر سىغمايدۇ ؟ ! نېمە ئۈچۈن يامان ئادەملەر ئۇنى ئىپلاس قەدەملىرى بىلەن بۇلغاپ ، خالىغانچە ئاياغ ئاستى قىلىپ يۈرىدۇ ؟! ئەي خۇدا ، ئەگەر سەندە راستتىنلا قۇدرەت بولىدىغان بولسا ، ئۆزۈڭ ياراتقان ئالەمدىكى بۇ ناھەقچىلىكنى تەڭشىگىن ! ياخشى ئادەملىرىڭنىڭ بېشىنى سىلاپ ، يامان ئادەملىرىڭنىڭ جاجىسىنى بەرگىن . سەن بەرپا قىلغان بۇ زېمىن ئۇلارنىڭ ناپاك جىسمىنى كۆتۈر-گۈسىز بولۇپ كەتتى !...

باتۇق بىردىنلا ئۇپۇقتىن كۆزىنى ئۈزۈپ ، بەختى سىرىققا يۈزلەندى :

— بەختىكا ، ئەتىلا شەھەرگە كىرسەك ، دەيمەن . مانا بۈگۈن ئۇلارنى تۇتۇپ كەتكەنگە بەش كۈن بوپتۇ . ھاپىز خوجىنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ . ئۇلارنى تېزراق قۇتۇلدۇرۇشنىڭ ئامالىنى قىلساق قانداق ؟

— بولىدۇ ، مەنمۇ شۇنى ئويلاپ يۈرىمەن ، — دېدى بەختى سېرىق ، — مېنىڭچە ، ئاۋۋال چەبدەس يىگىتتىن بىر - ئىككىسى كىرىپ ، ئەھۋال ئۇقۇپ چىقسۇن . شۇنىڭغا قاراپ ھەرىكەت پىلانىنى تۈزەيلى !

ئەتىسى تاڭ سۈزۈلگەندە سودىگەر قىياپىتىدە ياسانغان ئۈچ ئاتلىق يولغا چىقتى . ئالدىدا كېتىۋاتقىنى باتۇق ئىدى . ئۇ ئاتقا توختىماي قامچا ئۇراتتى ، ئاق قاشقىلىق چىپار ئارغىماق قۇلاقلىرىنى شىڭتايتىپ ، تۇياق ئۇرۇپ ، بۆرە يۈرۈشىدە كېتىۋاتسىمۇ ، باتۇقنىڭ نەزىرىدە ، گويا بىر ئە- زىدا تۇرغاندەك بىلىنەتتى .

ئۇلار شۇنچە جىدەللەپ يۈرۈپ ، قاراڭغۇ چۈشكەندە شەھەرگە كىردى . بىر كېچىنى تىللا سارىيىنىڭ مۆتىۋەرلەر چۈشىدىغان ئازادە ھۇجرىسىدا ئۆتكۈزدى . ئەتىسى ئەتىگەندە باتۇق ۋاڭ دەيدەينى ئىزدەپ ئالتە بۇرجەكلىك تۈرمىگە باردى . بۇ قېتىم ئۇنىڭ بىلەن تېزلا ئۇچراش- تى . ئۇ باتۇقنىڭ تەلىپىنى ئاڭلاپ :

— بولىدۇ ، سەل تۇرۇپ سىياسىي مەھبۇسلار تۈرمىسىگە بېرىپ ئەھۋالنى ئۇقۇپ باقاي ، — دېدى ئىككىلەنمەيلا ، — چىداپتۇر ، چۈشتىن كېيىن ئېنىق خەۋىرىنى بېرىمەن .

— ئۇ يەردە يېقىن تونۇشلىرىڭ بارمۇ ؟

— خاتىرجەم بول ، ھەممىمىز بىر گۇندىپاي - دە .

— ماقۇل ئەمىسە ، — دېدى باتۇق مەمنۇنلۇق بىلەن ، — سېنىڭ خەۋىرىڭگە قاراپ ھەرىكەت قىلماقچى . نەدە ئۇچرىشىمىز ؟

— راست ، نەدە ئۇچراشساق بولار ؟

ھەر ئىككىلىسى بىر - بىرىگە قاراپ تۇرۇپ قالدى . ئۇلارنىڭ بۇ- رۇنقى ئىشەنچلىك ، قولاي ئالاقە پونكىتى ئاللىقاچان پىچەتلىنىپ ، ئۇنىڭ خوجايىنى ۋاڭ دالى — ۋاھاپ چوقۇر قولغا ئېلىنغان ئىدى .

ئۇلار ئۇيان ئويلىنىپ ، بۇيان ئويلىنىپ ، ئاخىر تۆمەن بويىدىكى تاللىقتا ئۇچراشماق بولۇپ خوشلاشتى .

باتۇق يېرىم كۈننى ئاران ئۆتكۈزدى. تۈمەن بويىدىكى تاللىقتا خېلى بۇرۇنلا چىقىپ، سالقىن، ياپيېشىل دەريا بويىنى، ئۆركەشلەپ، كۆۋەجەپ ئېقىۋاتقان بوزامتۇل دەريا سۈيىنى سەيلە قىلدى. گۈزەل، بەگۋاش، باغرى كەڭ تەبىئەت ئۇنىڭ نەچچە كۈندىن بېرى مەيۈسلۈك، غەمكىنلىك ۋە تىت ـ تىتلىق بىلەن چىگىلىپ قالغان كۆڭلىنى بىردەم بولسىمۇ يېشىپ، بەھرىنى ئاچتى ...

ۋاڭ دەيدەي ھايالشمايلا كەلدى. بىراق ئۇنىڭ ئۆگسۆلى يوق ئىدى. خېلى ۋاقىتقىچە ئۈندىمىدى، پۇشۇلداپ ئولتۇرۇۋالدى، كېيىن باتۇقنىڭ قىستىشى بىلەن ئاخىر ئېغىز ئاچتى:

— تۈنۈگۈن يېرىم كېچىدە ئىككىلىسىنى تىرىك كۆمۈۋېتىپتۇ ...

— ھە، راستما! — باتۇق ئۆز قۇلىقىغا ئىشەنمەي قالدى. ۋاڭ دەيدەينىڭ قولىنى قاتتىق سىلكىپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى، — دەيدەي، راست دەۋاتامسەن؟!

— راست باتۇق، — ۋاڭ دەيدەي زەئىپ ئاۋازدا تەكرارلىدى، — يالغان ئېيتمىدىم باتۇق، دوستلىرىم مېنى ئالدىمايدۇ، قۇتلۇق ئەپەندى خۇيمۇ بەلەن يىگىت ئىدى، زادىلا چىدىيالمىدىم ... بولدى، بۇ جاللاتلار-دىن جاق تويدۇم، گۇندىپايلىقنى تاشلاپ كېتىمەن ...

ۋاڭ دەيدەينىڭ كېيىنكى گەپلىرى باتۇقنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى ئاغزىغا قاپلىشىپ، بېشىدىن كىرگەن مۇزدەك سوغۇق بىر ئېقىم پۈتۈن ۋۇجۇدىنى تىترىتىپ، تاپىنىدىن چىقىپ كەتكەن ئىدى. بىردەملىككە ئۇنىڭ ئەس ـ ھوشى يوقالدى، زېمىن گويا تەتۈر پىرقىراپ چايقىلىۋاتقاندەك، بېشى قېيىپ، كۆڭلى ئايىندى ...

2

باتۇقنى ئېچ ئاغرىقى ئۇرۇپ كەتتى. ئۇيقۇسى قاچتى، ئىشتىھاسى تۇتۇلدى، ئىككى كۈن ئېچىدىلا خۇددى يەل قويۇۋەتكەن شاردەك شىپ-

پىدە تارتىلىپ ، ئىككى قوۋزى خالتىلىشىپ قالدى . چاناقلىرى چۆككەن كۆزلىرى بولسا قىزىرىپ ، ئەسەبىيلىشىپ ، بىر خىل سوغۇق نۇر بىلەن چاقناپ تۇراتتى ...

ئۇ بوگۇن ئۆزىمۇ تۇيمىغان هالدا ، ئەنجان كوچىسىنىڭ دوقمۇشىغا كېلىپ قالدى . كوچىنىڭ تار ، ئۇزۇن يولىغا بىر هازا تىكىلدى ، تەلمۈرۈپ قارىدى . كۆز ئالدىدىن نۇرغۇن رەڭمۇرەڭ سۇرەتلەر ، مەنزىرىلەر ، خاتىرىلەر ئۆتتى . بۇ خاتىرىلەر ئۇنى قولمۇ قول يېتىلەپ ، هاياتنىڭ ئاجايىپ سىرلىق ، لەززەتلىك ، ئىسسىق قوينىغا باشلاپ باردى ، ئۇنى ئەركىلىتىپ سۆيدى ، باغاشلىدى . لېكىن ئۇنىڭ هۇزۇرى ئۇزاققا بارمىدى ، يەنە ئاشۇ سۇرەتلەر ، مەنزىرىلەر ، خاتىرىلەردىن تۇيۇقسىز مۇدهىش بوران كۆتۈرۈلۈپ ، هەممە نەرسىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتتى ، ئۇنى هاياتنىڭ سىرلىق ، لەززەتلىك ، ئىسسىق قوينىدىن يۇلۇپ ئېلىپ ، ئاللىقاچان بىر چۆل - جەزىرىگە سىلكىپ تاشلىۋەتتى ...

باتۇق دىڭگىدە چۆچۈپ ، خىيالدىن ئۆزىنى يىغدى . قەددىنى رۇسلاپ ، تالاي - تالاي قەدەم ئىزلىرى قالغان ، سۆيگۈ - مۇهەببىتىنىڭ بىردىنبىر شاهىدى بولغان بۇ تونۇش كوچىغا ئېهتىرام بىلەن قەدەم تاشلاپ ، يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاشۇ سەلتەنەتلىك ئۆيگە قاراپ ئاستا سىلجىدى ...

ئۇنىڭ كۆزىگە رام بولۇپ قالغان سىرىق تۇچ قۇببىلىك ، قۇيما هالقا بېكىتىلگەن قوش قاناتلىق دەرۋازا ئېتىكلىك ئىدى . باتۇق ئىشىكنىڭ بىر يېنىغا يۆلىنىپ ، غېرىبسىنىپ تۇرۇپ قالدى . بىر چاغدا ئىشىك غىچىرلاپ ئېچىلدى ، باتۇق لىككىدە بېشىنى كۆتۈرۈپ ، ئاجايىپ بىر ئۈمىد ۋە ئىشتىياق بىلەن ئىشىككە قارىدى ، بوسۇغىدا سەككىز ياشلار چامىسىدىكى بىر ئوغۇل بالا تۇراتتى . ئۇ باتۇقنى كۆرۈپلا هويلىغا قاراپ ۋارقىرىدى :

— دادا ، ... دادا ، دىۋانە كەپتۇ !...

— بىر توغرام نان ئەچىقىپ بەر ، ئوغلۇم ! ...

« دىـۋانــه ؟ !» — بـاتـۇق هارسـىنـغـان هالـدا ئۆز ـ ئۆزىـگە پىچىرلىدى . بالىنىڭ سۆزى دەسلەپ ئۇنىڭغا هاقارەتتەك تۇيۇلدى ، كېيىن ئاسـتـا ـ ئاسـتـا گـويـا بـىـر ئىسسىق ئىچىمدەك ، كۆڭلىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قـاتلاملىرىغىچە تارىدى . توغرا ، بىر چاغلاردا ئۇ نازاكەت خېنىمنىڭ مۇشۇ قەسرى ئالدىدىكى بىر ناتىۋان دىۋانە ئىدىغۇ ! مەشۇقىنىڭ قەلب رىشتىسى ئۇنـى هەمـىشە مۇشۇ كوچىغا ، مۇشۇ ئىشىككە تارتقان ، باغلىغان ئەمەسـمۇ!؟ ئۇ ، بـۇ يـەردىـن نـېـمـىـلـەرنـى كـۈتـكەن ئىدى ـ هە ؟ ئۇ ، مۇشۇ قـەسـىـرنـىڭ بوسۇغىسىغا باش قويۇپ جان بېرىشكە رازى ئىدى . ئۇ ، شۇ چـاغـدىـكـى سۆيـگـۈ دىـۋانـىلىكىدىن لەززەت ئالغان ، دىۋانىلىك ئۇنىڭغا بەخت ، پاراغەت ئېلىپ كەلگەن ئىدى . لېكىن بۇ بەخـت ، پاراغەت ئۇنىڭغا ئۇزاق نـېـسىپ بولمىدى . ئەمدىلىكتە شۇ بەخت ، پاراغەتنى بەخش ئەتكەن كىشىنىڭ ئۆزى تۇگۇل ، روهمۇ يوق . ئاھ ! ...

بـاتـۇقـنـىڭ كۆزلىرى نەملەندى ، لىپىلداپ تۇرغان لەۋلىرى زەئىپ پىچىرلىدى :

يـاق ، يـاق ، نـازاكـەت ! سېنىڭ روهىڭ ئۆلمىدى ، ئۇ مەڭگۈ مەن بىلەن بىللە ! ...

— هەي دىـۋانـە ، مـانـا نـان ! — بالىنىڭ چۈچۈك ، لېكىن قوپال ئاۋازى بـاتـۇقـنـى سـەگـىتتى . ئۇ كىرپىكلىرى ئارىسىدا لىغىرلاپ تۇرغان يـاشـنـى ئېچىگە سىڭىرىپ بالىغا قارىدى . بالا ئالقانىدەك بىر پارچە جىرىس نـاننى سوغۇق نەزەر بىلەن تەڭلەپ تۇراتتى . باتۇق بالىغا بىر پەس قاراپ تـۇردى ، كـېـيـىن ئارقىسىغا شاققىدە بۇرۇلۇپ ، لوڭۇلداپ مېڭىپ كەتتى . بالا دەسلەپ ئەجەپسىندى ، كېيىن ئاغزىنى پۈرۈپ غۇدۇڭشىدى :

— ساراڭ دىۋانە ، ناننى ياراتماي ، ئۆينى ئالامتىكى ؟ ...

بـاتـۇق گـويـا مەست ئادەمدەك دۇگجۈپ ـ دۇگجۈپ مېڭىپ ، كوچـىـنـىـڭ دوقمۇشىغا چىققاندا ، ئىختىيارسىز توختىدى ، ئارقىغا بۇرۇلۇپ ،

يەنە شۇ تار ، ئىچكىرى كوچىغا ئاخىرقى قېتىم ئۇزاق تىكىلدى ، كېيىن هاپىز خوجىنىڭ ئۆيى تەرەپكە قاراپ شىددەت بىلەن يۈرۈپ كەتتى .

3

هاپىز جۇيجاڭ قاتمۇ قات ، ئارقىمۇ ئارقا ئېچىلغان يىغىنلاردىن زېرىككىپ ، هارغىن قىياپەتتە ئۆيگە كەلدى . مېھمانخانىسىغا كىرىپ سىرتقى كىيىملىرىنى يەشكەچ ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلەپ كەتتى :

« هەر كۈنى بىتتىم ، بىتتىم ! ... نېمىدېگەن تۈگىمەس بىتتىمنىڭ گېپى بۇ ؟ ياخشىمۇ 11 ماددا بولغىنى ، ئەگەر ئۇنىڭدىن كۆپرەك بولغان بولسا ، ئىت يىلىدىن ئېشەك يىلىغىچە بىتتىمنى سۆزلەيدىكەنمىز ـ دە ! خۇداغا شۈكۈر ، هەر نېمە بولسا ، سۇ كەلگۈچە توغاننى توسۇپ ، ئىشلىرىمىزنى غىمىسىدە پۈتتۈرۈۋالغانىكەنمىز ... »

ئۇ ، خۇرۇم قاپلىق تاپانچىسىنى بۇلۇڭدىكى سىم كارىۋاتنىڭ پۇتىغا ئاستى ، ئاندىن يەڭلىرىگە شىپال قويغان قارا مووۇت چاپىنىنى قويۇش ئۈچۈن تام ئىشكاپىنىڭ ئىشكىنى ئاچتى ، ئاچتى ـ يۇ ، دىڭڭىدە چۆچۈپ كەتتى . كۆزىگە ئادەم سۈرىتىدىكى ئاللىقانداق بىر نەرسە كۆرۈنگەندەك بولدى ، بېشىنى بىر ـ ئىككى قېتىم سىلكىدى ، كۆزىنى يوغان ئېچىپ يەنە قارىدى . راست ، كۆزى ئۇنى ئالدىمىغان ئىدى ، ئۇنىڭ بۇرنىنىڭ ئاستىدىلا بىر ئادەم ئۆرە تۇراتتى . يەنە كېلىپ ، ئۇ ئۇزاقتىن بېرى ئىزدەپ ، تۇتماقچى بولۇپ يۈرگەن تونۇش ئادەم تۇراتتى . ئۇ ئەمدى راستتىنلا قورقتى . تىلى كالۋالىشىپ ، كۆزلىرى چەكچەيدى . بوغىزىغا بىر نەرسە قاپلاشقاندەك دېمى سىقىلىپ ، تۇرغان ئورنىدا مومىيادەك قېتىپ قالدى ...

باتۇر ئىشكاپنىڭ ئىچىدىن بىر قولىدا تاپانچا ، بىر قولىدا خەنجەر تۇتقان پېتى قاقاقلاپ چىقتى .

ــ « لەۋزىدە تۇرمىغان يىگىت ئەمەس » دېگەن گەپ بار ! ــ

دېدى كىنايە بىلەن ، — بىر چاغدا مەن ساڭا مۇشۇ ئۆيدە ، ئاشۇ كا-رىۋاتنىڭ يېنىدا تۇرۇپ : « يەنە كۆرۈشىمىز ! » دېگەن ئىدىم . لەۋزىمگە بىنائەن بۈگۈن سېنى يوقلاپ كەلدىم . بىلىپ قوي ، بۇ ئاخىرقى قېتىم ئۇچرىشىشىمىز بولىدۇ ، بۇنىڭدىن كېيىن سېنى زادىلا ئاۋارە قىلمايمەن !

هاپىز خوجا ئارقىغا داجىدى ، قولىدىكى چاپان چۇشۈپ كەتتى .

— سەن ... سەن ... — ئۇ گاچىلىشىپ قالدى ، كېيىن ئۆزىنى سەل - پەل بېسىپ ، — باتۇق ، سەن تەلۋىلىك قىلما ! هازىر ۋەزىيەت ئۆتكەنكىگە ئوخشاشمايدۇ . 11 بىتىم ئېلان قىلىندى . ئەگەر سەن قاراملىق بىلەن بىرەر ئىش چىقىرىدىغان بولساڭ ، بىتىمنى بۇزۇپ ، تىنچسىزلىق پەيدا قىلغان بولىسەن ! ئۇ چاغدا ، بۇنىڭ ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ ! — دېدى .

باتۇق قاقاقلاپ كۈلدى . ئۇنىڭ كۈلكىسىگە ئاچچىق مەسخىرە يوشۇرۇنغان ئىدى .

— بىتىمنىڭ ئېلان قىلىنغانلىقىنى ئاڭلىدىم ، — دېدى ئۇ بىردىنلا چىرايىنى جىددىي ئۆزگەرتىپ ، — بۇنىڭغا خەلق تەنتەنە قىلىۋاتىدۇ . مەنمۇ خۇشال ، سەنمۇ خۇشال بولۇۋاتىسەن ! لېكىن سېنىڭ خۇشاللىقىڭ خەلقنىڭكىگە ئوخشاشمايدۇ . سەن بىزنىڭ قورال تاشلايدىغانلىقىمىزغا خۇشال بولۇۋاتىسەن . لېكىن بىلىپ قوي هاپىز جۇيجاڭ ، سەن قورال تاشلىمىغۇچە مەن تاشلىمايمەن ! بىزنىڭ قولىمىزدىكى قورال هېسابسىز قان - ياشلار هېسابىغا كەلگەن . بايا سەن مېنى « تىنچسىزلىق پەيدا قىل-غان بولىسەن » دېدىڭ ، توغرا ، مەن بۇرۇنمۇ تىنچسىزلىق پەيدا قىلغان ، هازىرمۇ قىلىمەن ، چۈنكى بىز خەلقنى مەڭگۈ تىنچلاندۇرۇش ئۈچۈن تىنچسىزلىق پەيدا قىلدۇق ، تىنچسىزلىق ئىچىدىن خەلقىمىزگە تىنچلىق ئىزدىدۇق . بىزگە هاياتلىق كېرەك ، لېكىن بىز هاياتلىقنى ئۆلۈمدىن ئىز-دەۋاتىمىز ! ...

هاپىز خوجا باتۇقنىڭ ئاغزىغا قاراپلا قالدى . ئۇنىڭ گەپلىرىنىڭ

ئورامىـ ، سالمىقى هاپىز خوجىنى هەيران قالدۇردى . باتۇق بۇنىڭدىن بىر يىل بۇرۇنقى قوپال ، سادda ، قارا قورساق سەهرا بالىسىغا ئوخشاشماي قالغان ئىدى ...

— سەن بۇگۇن زادى نېمە قىلماقچى ؟ ! — هاپىز خوجا ئەنسىرەپ سورىدى .

— قىساس ئالماقچى ! — دېدى باتۇق چورتلا كېسىپ ، — سەن « ئادەم ئۆلتۈرگەن ئادەم قولىدا ئۆلەر » دېگەن هېكمەتلىك گەپنى ئاڭلىمىغانمۇ ؟

هاپىز خوجىنىڭ تېنى شۈركىنىپ كەتتى . ئۇ تىترەك باسقان قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ ۋارقىرىدى :

— ياق ، ياق ... ئۇنداق قىلساڭ ، 11 بىتىمگە ئاشكارا قارشى چىققان بولىسەن ... مەن بايانات ئېلان قىلىمەن ! ...

— قارشى چىققان بولامدىمەن ! ؟ — باتۇق مىيىقىدا كۈلدى ، — 11 بىتىمنىڭ روهىغا قايسىمىز قارشى چىقىۋاتىمىز ؟ ئېيتىپ باقە ، 11 بىتىمنىڭ خەۋىرى كەلگەن ئاخشىمى سەن نېمە ئىشلارنى قىلدىڭ ؟

— هېچ ... هېچ ئىش قىلمىدىم ، باتۇق ... — هاپىز خوجىنىڭ ئاۋازى پەسلەپ ، چىرايى تاتىرىپ كەتتى .

— هاپىز ، سەن ئۆزۈڭنىڭ شۇملۇقلىرىنى هېچكىم بىلمەيدۇ ، دەپ ئويلىما ! — باتۇق ئۇنى تام تۈۋىگە قىستاپ كەلدى ، — ئېيتە ، ئاللە بۇرجەكلىك تۇرمىدىكى مەهبۇسلار قېنى ؟ قۇتلۇق ئەپەندى بىلەن مامۇت قۇرغۇي قېنى ؟ هاجى ئورۇس بىلەن نازاكەت خېنىم قېنى ؟

هاپىز خوجىنىڭ چىرايى چويۇندەك كۆكىرىپ كەتتى . توشقان كالپۇكلىرى لىپىلداپ ، يۈزىنىڭ بولجۇك گۆشلىرى ئېگىز - پەس تارتىشتى . باتۇقنىڭمۇ كۆزىگە قىزىللىق تولۇپ ، قانلىرى تومۇرىدا شۇ- ۋۇلداپ ئاقتى .

— سەن قۇتلۇق ئەپەندى بىلەن مامۇت قۇرغۇينى بىتىم ئېلان

قىلىنغاندىن كېيىن تىرىك كۆمۈۋەتتىڭ ! سېنىڭ ئىككى قولۇڭ بىگۇ-
ناھلارنىڭ ھېسابسىز قېنى بىلەن بويالدى . بۇگۈن سېنى مەن ئەمەس ،
شۇلارنىڭ ئەرۋاھى ئۇردى ! ...

ھاپىز خوجىنىڭ جېنى سەكرىدى . ئۇ ئۆلۈم ئالدىدىكى غالجىرلىق
بىلەن باتۇقنىڭ تاپانچىسىغا ئېسىلدى ۋە تىزى بىلەن ئۇنىڭ جان يېرىگە
تەپمەكچى بولۇپ تەمشىلىۋىدى ، باتۇق چەبدەسلىك بىلەن قوش بىسلىق
خەنجەرنى يۇرەككە نىشانلاپ ، ئارقا ـ ئارقىدىن ئىككى قېتىم ئۇرۇۋەتتى .
ھاپىز خوجا سىلكىنىپ ـ سىلكىنىپ خارتىلدىدى ، ئارقىدىن تىن تارتماي
يەرگە يىقىلدى . بۇلدۇقلاپ چىقىۋاتقان قان ئۇنىڭ ھالرەڭ يېپەك
كۆڭلىكىنى بوياپ ، گەجگىسى قىلىنغان ئاپئاق تاملارغىچە چاچراپ كەتتى .
باتۇق قولىدىكى خەنجەرنى پىرقىرىتىپ ئېتىۋەتتى ، قان سىرغىپ تۇرغان
خەنجەر ئۇچۇپ بېرىپ ، مېھرابىنىڭ ئۈستىگە سانجىلدى . ئۇ يۇخادىن
چىقتى ، كۆكسىنى تولدۇرۇپ نەپەس ئالدى ، شىرە ئۈستىدىكى ئاق
داستىخانغا قولىنى سۈرتتى ، قان يۇقى كىيىملىرىنى ئالماشتۇردى ، ھاپىز
خوجىنىڭ ئېسىل تاپانچىسىنى ئوقدىنى بىلەن قوشۇپ چاپىنىنىڭ ئىچىگە
تىقتى ، ئاندىن غالىبانە قەدەم بىلەن ئۆيدىن چىقىپ كەتتى .

4

بىر چاغلاردا ئۆز ئىختىيارى بىلەن توغراقلىققا كېلىپ جەملىنىپ ،
كۈندىن ـ كۈنگە زورايغان ، كۈچلەنگەن قوشۇن نۇرغۇن قىسمەتلەرنى
بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ ، بەزىدە يېڭىپ ، بەزىدە يېڭىلىپ ، بۈگۈنكى كۈنگە
كەلگەندە ، يەنە ئاز قالدى . يېقىندىن بېرىكى ۋەزىيەت تۇيۇقسىزدىن بەزىلەر
قورالىرىنى تاپشۇرۇپ ، تەرەپ ـ تەرەپلەرگە تارقاپ كەتتى . لېكىن ئۇلار
مەنزىلگە يەتمەي ، يول ئۈستىدىلا يوشۇرۇن زەربىگە ئۇچرىدى ، بەزىلەر
ئوقتا تۇتۇلدى ، بەزىلەر تۇتقۇن قىلىندى . ئاخىر توققۇز ئادەم قالدى .
بۇنىڭ ئىچىدە باتۇق بىلەن بەختى سېرىقمۇ بار ئىدى . ئۇلار مەيۇسلەن-

مىسدى ، چۈشكۈنلەشمىدى ، بەلكى قوراللىرىنى چىڭ تۇتۇپ ، يەتتە سەپىدىشىنى ئەگەشتۈرۈپ ، كەڭ ۋە ساخاۋەتلىك قەدىمىي تۇغراقلىقنىڭ تېخىمۇ ئىچكىرىسىگە ئات سېلىپ كىرىپ كەتتى ! ...

1986 ـ يىل ئاۋغۇست ـ دېكابىر ،
ئۈرۈمچى ــ قەشقەر

ئۇنتۇلغان كىشىلەر

(رومان)

ئاپتورى : ئەخمەت تۇردى
مۇھەررىرى : سىبىت زۇنۇن
جاۋابكار مۇھەررىرى : ئابلىمىت ئوسمان
جاۋابكار كوررېكتورى : ئارزۇگۈل سىدىق

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى نەشر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقىتىدۇ
قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى : 1168×787مم ، 32 / 1
باسما تاۋىقى : 13.5 قىستۇرما ۋارىقى : 3
1998 ـ يىل 10 ـ ئاي 2 ـ نەشرى
1998 ـ يىل 10 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى : 5080 ــــ 1

ISBN 7-5373-0637-0

9 787537 306379 >

ISBN7 — 5373 — 0637 — 0.

باھاسى : ¥350.00